VERHANDELING
VAN DE OUDE
ORAKELEN
Der Heydenen
door
tot Amsterdam by Hendrik en de Wed. wal Dirk Boom 1687

VERHANDELING

VAN DE OUDE

ORAKELEN

DER

HEYDENEN.

Door

ANTHONI VAN DALE, *M. D.*

Met kopere Figuren vercierd.

Tot AMSTERDAM,
Gedruckt by *Hendrik Boom*, en de Weduwe van *Dirk Boom*, 1687.

Aan den

LESER.

GElijk het ten allerhooſte nut en noodſakelijk is, met alle kracht tegen te gaan den ſodanigen, die directelijk of indirectelijk ſoeken te ontſenuwen, de ſeer goede en ſeer krachtige (en by alle brave en goedwillige Verſtanden t' enemaal voldoende) Argumenten, die voor de *Chriſtelijke Religie*, ſtryden en overwinnen; en alſo de *waarheid die na de Godzaligheid is*, ſoeken verdacht en krachteloos te maken: ſo is het ook, mijns oordeels, indien niet noodſakelijk, ten minſten nut, die Argumenten, die wel ten eerſten opſichte (ſonder genoegſaam onderſoek) plauſibel zijn, of van grote kracht en nadruk ſchijnen; doch, die wel onderſocht geensſins proef konnen houden (en evenwel door den minder-kundigen, als ſodanigen, vaakmaal t'ontijde werden bygebracht en verdedigd) met ſedigheid tegen te gaan, en der ſelver krachteloosheid ten toon te ſtellen.

Want de ondervinding leerd ons dagelijks, dat ſodanige krachteloſe Argumenten, by die ſoort van Lieden, die ſo wel ſonder *Religie* als *ſuperſtitie* zijn, doch anders van ſcherpſinnig verſtand en oordeel, (alhoewel verkeerdelijk gebruikt) niet alleenlijk geen achting of ingang hebben; maar dat ſy ook menigmalen, door hen tegens den minder-beoordeelden of ervarenen, tot groot nadeel der *Chriſtelijke Religie*, werden misbruikt: en ſy ſelfs, de vals- of ſwakheid der ſelver hebbende be-

grepen, vaakmaal daar door (uit een te voorbarig en verkeerd voor-oordeel) werden afgewend van 't behoorlijk onderſoek, der ſeer goede en krachtige bewijſen; en andren te gelijk daar van afwenden.

Dat het te kleen-verſtandig, of te voorbarig, of ontydig bybrengen van de gepretendeerde *Orakelen der Heydenen*, of uit der ſelver *Orakel-plaatſen*, ('t zy waarlijk, 'tzy als werd voorgewend) of uit de *Sibyllijnſche Boeken* enz. gehaald, van die ſorgelijkheden gevaar zijn, wanneermen daar mede het ophouden van't Voorſegenen des *Duivels*, uit de ſelven, met de komſte *Chriſti*, of des ſelfs overnatuurlijk bedrijf daar ontrent, wil beweren, acht ik dat alle wel-beoordeelden konnen begrypen; en dat ſulks genoegſaam in mijne Verhandeling ſelfs getoond is: dat ik evenwel ter proeve van den verſtandigen en ervarenen Leſer laat.

Ik meen derhalven ook niet qualijk gedaan te hebben, dat ik de genoegſaam algemene opinie, daar ontrent, ben tegengegaan: en wel te meerder, om dat ſulks op die wijſe te geloven, ons, noch door de *H. Schriftuur des O. en N. Teſt.* directelijk of indirectelijk werd bevolen; noch enigſins blijkt, dat, in de ſelve, de *Heydenſche Orakeltempelen* en *Holen*, voor ſodanig werden aangeſien of beſchreven.

Voeg hier by, dat, gelijk aan d' ene zijde, het overnatuurlijk bedrijf des *Duivels*, ten opſichte der Heydenſche *Orakel-plaatſen*, noid door iemand (ſelfs van een enige der ſelver) tot noch toe is beweſen; in tegendeel in ſo ſeer vele *Orakel-plaatſen* (en op ſo velerleye wijſen) de bedriegelijke guiteryen enz. der *Orakel-papen* blijken: en dat het Argument van't verſtommen des *Duivels* in d' *Orakel-*

plaat-

plaatſen, voor, met, of ontrent de komſte *Chriſti*, t' enemaal van ſelfs vervald, by alle die genen, die de oude, ſo *Heydenſche* als *Chriſtene-ſchryvers*, maar met halve aandacht hebben geleſen.

Indien derhalven iemand my beſchuldigd, dat ik al te lichtvaerdiglijk de contrarie opinie heb op gevat, om publykelijk te verdedigen, tegens ſo vele oude en nieuwe, ſo Kerkelijke als andre Schryvers; wil ik den ſodanige ſulks gaerne ten goede houden; en te gelijk (buiten 't geen ik reeds in mijne Verhandelingen heb bygebracht) in bedenken geven, op wat fundament de oude en nieuwe Schryvers, ſulk bedrog voor *Duivels* en *overnatuurlijk*, hebben gehouden.

Namentlijk de *Heydenen* (geeſſins de meer doorſichtigen, maar de Superſtitieuſen) ſchreven ſulk bedrijf hunne *Goden* (ſommigen daar onder ook, den *quade Goden*) toe. Het merendeel der eerſte *Chriſtenen*, wel begrypende (door 't licht des *Evangeliums J. Chriſti*) de valſche verſieringen van *Goden* en *Godheden* der *Heydenen*; ſchreven 't ſo gevolglijk ook den *Duivelen* toe: ſonder eens wel net en accuratelijk te onderſoeken, of ſodanige Mirakelen, als 'er wierden gepretendeerd, al waarlijk waren geſchied; en of ſodanige gepretendeerde *Orakel-antwoorden* al waarlijk waren gegeven, en voor dat die ſaken (waar op ſe ſchenen te ſlaan) waren gebeurd; dan of ſe ook na die tijd verſierd waren: en eyndelijk, of duſdanige *Orakel-antwoorden* al voor die tijd gegeven zijnde, door *overnatuurlijk bedrijf des Duivels*, waren gegeven; dan of ſe door *Menſchelijke liſt en kunſt* waren gepractiſeerd. Waar in ook de latere Schryvers hen op de ſelve wijs zijn nagevolgd.

Wonder waarlijk is 't, mijns achtens, datmen

van de *Mirakelen* die onder de *Roomſche Kerke*, ſo in Ooſten als Weſten werden gepretendeerd, ('t zy door reeds verſtorvene Heyligen, 't zy door te dier tijd noch levende) gedaan te zijn, redenerende; men geenſſins de Hiſtorien, daar van verhaald, als waarlijk geſchied aanneemd, of ſulk bedrijf voor *overnatuurlijk* ('t zy *Goddelijk*, 't zy *Duivels*) aanſiet: maar in tegendeel ſulks of voor verſierde Vertellinkjes, of bedriegerye der Papen houd; daarmen de Hiſtorien of Vertellinkjes der *Heydenen* (door de verſtandigſten der ſelver oid en oid uitgelachen en beſchimpt) ſo gretiglijk en ſonder behoorlijk onderſoek, voor ware geſchiedeniſſen opvat, en over de ſelven als over *Duivels* bedrog, of theologiſeerd of philoſopheerd. Even als of de *Heydenſche Papen*, ſo wel niet, ſonder overnatuurlijke *Duivels-hulp*, hebben konnen verſieren en practiſeren, 't geen de *Roomſche*, en andre, *Papen* ſo vaakmaal hebben verſierd en gepractiſeerd: daar nochtans ſo ſeer menigvuldige Voorbeelden van 't *Papen-bedrog* onder de *Heydenen*, by d' oude Schryvers allerwegen ſich opdoen.

Dat de *Duivelen*, die uit de Beſetenen, door onſen *Saligmaker* en d' *Apoſtelen*, zijn uitgedreven, hunne kunsjes niet uit duiſtere *Orakel-holen*; of *verborgene hoeken van Orakel-tempelen*, behoefden te ſpelen, tonen ons klaarlijk de Exempelen der H. Schriftuur, in d' *Evangelien* en *Handelingen der Apoſtelen*.

Dat ook de gepretendeerde *Prophetien* der *Heydenen*, van gans andre natuur waren, als die der waarlijk *Goddelijke Propheten*, onder 't O. *en* N. *Teſtament*, kan ſeer klaarlijk blijken; en is genoegſaam door andren getoond.

Evenwel was t' enemaal mijn voornemen. expreſſe-

preſſelijk een Tractatje, wegens de *Prophetie* van 't O. en N. *Teſt.* achter dit werk te laten volgen: 't welk my door ſeer wichtige verhinderingen (ſo van mijne practijk als anders) is belet geworden: alhoewel tot mijn leetweſen: ſo om dat die ſtoffe byſonder wel hier by paſte; als om dat ik, daar ontrent, noch iets (en van byſondre nadruk, mijns oordeels) ſou getoond hebben; dat noch by niemand, mijns wetens, publykelijk is getoond.

Namentlijk, onder de meeſte Theologanten (voornamentlijk Proteſtantſche) werd twederleye ſoorte van *Prophetie* geſteld en verdedigd; ene, die uit *extraordinare*, of *miraculeuſe*, *Openbaringen* van *Gode*, *bevel om te verkondigen*, enz. in den *Propheten* plaats had: ſo ook een andre (of twede ſoort van *Prophetie*) die maar alleenlijk in 't expliceren of verklaren der *H. Schriftuur*, en der *Prophetien* daar in behelſd, beſtond.

Wat de eerſte ſoort aangaat, is, noch by de *Joden* (voor ſo veel aangaat het *Oude Teſt.*) noch by de *Chriſtenen* (voor ſo veel 't O. *en* N*ieuwe Teſt. beyden* aangaad) enige twiſt of verſchil.

Doch, wat de twede ſoort aangaat, kan geensſins getoond werden, uit de H*eylige Schrifture ſelfs*, datſe voor *Prophetie* is gehouden, of met die naam (als ſodanig zijnde) benoemd.

Daar, in tegendeel, uit de *oude Kerkelijke Schryvers*, ſeer wel getoond kan werden, ontrent welke tijd, door welke Perſonen, en by welke occaſie, de ſelve is ingevoerd; en 't ſimpel *prediken*, of *verklaren der* H*eylige Schriftuur*, en der P*rophetien* daar in behelſd, met die naam (dat ik 't ſo noeme) is gedoopt: en dat, voor eerſt, alle de eerſte *Kerkelijke Schryvers* daar in over-een-ſtemmen, dat die *Prophetie*, die ten tijde der *Apoſtelen*, ſo in de

Corintiſche, als meer andre Gemeentens, plaats had, in den *Propheten* door *extraordinare werkinge*, of *Openbaringe*, des H. *Geeſts* was: Gelijk ſy ook, daar ontrent, geen twede ſoort kennen of melden.

Dat ook (ten twede) de Auctеuren, of Invoerders, deſer twede ſoort van *Prophetie*, ſelfs volmondiglijk bekennen, dat 'er in de *Chriſten-kerke*, ten tijde der *Apoſtelen*, geen andre *Prophetie* bekend was, als die door *extraordinare werking*, of *Openbaringe*, des H. *Geeſts*, den Propheten was ingeſtort.

Dus kan ook klaarlijk getoond werden, dat dees meergemelde *twede ſoort*, maar eerſt toen is opgekomen, toen men de *Biſſchoppen* en *Ouderlingen* reeds ook *Sacerdotes*, en de *Diakenen Levyten* noemde; toen men de *Tafel*, waar aan 't Nachtmaal wierd gehouden, de naam van *Altaar*; en de plaats, waar in de ſelve binnen de Vergader-plaats ſtond, *Sacrarium* of *Heyligdom*, en *Thyſiaſterium* of *Offer-plaats*, noemde; en aan de *Vergader-plaatſen* ſelfs de naam van *Tempel* gaf: en toen 'er meer, en vele, diergelijke benamingen, niet alleenlijk uit het *Jodendom*, maar ook ſelfs uit het *Heydendom*, ter Chriſten-Kerke indrongen.

Doch, naardemaal deſe Stoffe, van groter uitweyding zijnde, alhier door my niet gevoeglijk kan verhandeld werden; ſal ik die tot beter gelegentheid uitſtellen; en nu voortgaan tot het gene ik van den Leſer, voor 't leſen van deſe Verhandelingen, wel wilde vereyſchen, en onder 't leſen, hebben waargenomen: op dat hy 'er ſo te beter vrucht van geniete.

De Taalkundige Leſer, die mijn *Latijnſch Werk*, over deſe ſtoffe, met dit *Neerduitſche* komt te con-

confereren, sal bevinden, dat het laatste geenssins so seer een Vertaling is, als een Werk op nieuw geschreven: en dat 'er ook daarom noch vry andre en meerder saken in werden behelsd. Al hoewel 'er ook enigen in 't *Latijnsche* gevonden werden, die hier niet te vinden zijn: om dat enigen der selven door my met voordacht (als min noodsakelijk) zijn overgeslagen; en andren onbedachtelijk over 't hoofd gesien. Onder welke laatsten ook is die seer aanmerkelijke Historie van 't *Orakel van Serapis* te *Alexandrie*; die, door *Russinus* beschreven, en wel waerdig is, sijn plaats hier in te vinden; om de *verborgene holen en toegangen tot het Orakel*, en de *gepractiseerde Mirakelen*, aldaar, door de Christenen ontdekt. 't Welk de Leser dan in my gelieve te excuseren.

Dus versoek ik ook, dat hy excusere de rediten, die 'er somtijds in mochten begaan zijn; doordiense niet door my achter-een-volgende zijn afgeschreven, of, so als 't wel behoorde, oversien. **2.** De duisterheid van stijl, so uit andre reden, als om de menichte van Parentheses (of halve manen en haken) die daar by noch dikmaal qualijk gecorrigeerd zijn: gelijk 't selve ook ontrent de Punctten en Commata plaats heeft. **3.** De drukfauten; die 'er in so groot getal, en vaakmaal van so grote nadruk, zijn in geslopen, dat ik den Leser gans ernstelijk versoeke, het Register der selver, of voor 't lesen, of onder 't selve, doch dikmaal in te sien.

Wat anders aangaat de stijl, vermenging van vele onduitsche woorden onder de selven, en eyndelijk de ongestadigheid in spelling; die excusere ik te minder, om dat ik niet so seer heb cierlijk soeken te spreken, als krachtiglijk te redeneren, en

de

de saken so als 't behoorde, voor ogen te stellen. 't Welk of ik genoegsaam gedaan hebbe, ik aan 't oordeel dier Lesers late, die kundig en beschey-den zijn.

Druk-

Drukfouten &c. te verbeteren.

P Ag. 6.	*Opinien in traditien,*	Lees, *en traditien.*
	11. *Te niet gedaan,*	*gegaan.*
15.	*Dat hy't wel,*	*het wel.*
19.	*Van't Heel-al kon sterffelijk zijn,*	*van't Heel-al. (voor so veel hy Heer en Schepper was) kon*
23.	*Hebraïos,*	*Païs Hebraios,* [so ook p.24.]
34.	*Doop ontfangen,*	*Doop heeft ontfangen.*
38.	*Houden overgeset,*	*hadden overgeset.*
42.	*Ja onsen Heyland,*	*ja tegen onsen H.*
48.	*De Koningen zijn vervaard,*	*zijnde vervaard.*
57.	*5 Maanden)*	*5 Maanden geduurd heeft.)*
65.	*Augures XV Mannen,*	*Aug. of XV Mannen.*
76.	*Gevoerd. Als,*	*gevoerd, als.*
78.	*van Ceneus, Jupiter Pistor,*	*van Jupiter Pistor.*
	Orakel Amphilochus,	*van Amphilochus,*
94.	*) Aan kem gemeen,*	*) gemeen.*
98.	*Kon behelfd werden,*	*behelsd werden.*
	By hen tot bewijs,	*by hem.*
99.	*Van sijn Jaarboek,*	*van sijn sesde Jaarboek.*
101.	*Het straffe verdryven,*	*straffen en verdryven:*
	Verdreven heeft. Onder welke,	*verdreven heeft, verklaren moet.* Onder welke,
103.	*Sou vallen,'t geen ik,*	*sou vallen te lesen,'t geen ik.*
105.	*) Als genoegsaam,*	*) genoegsaam.*
105.	*De Koning te dier tijd,*	*de Koningen te*
	3. *Werd dese,*	*wierd,*
110.	*Was, dat daar de Legers,*	*was, daar de Legers.*
112.	*Famminus,*	*Fannius.*
117.	*Verstaan, ik selve,*	*verstaan, als ik selve.*
119.	*Want wat aangaande,*	*wat aangaad.*
120.	*Vry, seer wel,*	*vry wel.*

127. *Pu-*

127.	*Publicus*,	*Publicius.*
	En sijn verstand, daar en deel geheel,	
	verstand, en daar en boven geh.	
128.	*Cræsus*,	*Crœsus.*
134.	*Mæbius*,	*Mœbius*, [so ook gevolglijk.]
137.	*Plechtelijke Heyligen*;	*Heyligingen.*
139.	*Komen bekend maken*,	*konnen bek. m.*
141.	(*Nimirum* seyd hy) *hoc*,	*Nimirum* (seid hy) *hoc.*
143.	*Der selver*; *der Duivelen kracht*,	
	dér selver [*der Duivelen*] *kracht.*	
167.	*Alhoewel*, *so veel*,	*alhoewel*, *voor so veel.*
171.	*Waarnamen en verklaâren* '	*en verklaarden.*
172.	*Getuigen*) *seid*,	*getuigen blijkt*) *seid.*
173.	*En andren meer*, ' (*en waarom*,	
	en andren meer, *beset waren*; (	
	Terwijl in d' Adyta trad,	*terwijl sy in &c*
174.	) *met de sodaniger wijse*,	*mede sodaniger wijse.*
178.	*Gallius de Broeder*;	*Gallus.*
179.	*stuikende*,	*stinkende.*
183.	*Met een Phocaische*,	*doog een.*
189.	*Drenende*,	*dreunende.*
202.	*Of sich noemde*, *Lena*,	*of sich noemende.*
210.	*Konnen*,	*komen.*
215 *en* 216.	*Caton*,	*Coton.*
222.	*Naar u reeds*,	*nu reeds.*
225.	*somtijds iets byvoegen*,	*te konnen byvoegen.*
227.	*waar on se quamen*,	*waar om se quamen.*
235.	*Wierd uitgelacht*,	*werd uitgelacht.*
239.	*Gy niet sou*,	*niet soud.*
241.	*Is*, *men metter tijd*,	*, dat men metter tijd.*
243.	*Soorten langwijlige pœn*,	*van lankwijlige.*
249.	*Actione seid*,	*actione*) *seid.*
251.	*Jonling*,	*Jongeling.*
257.	*Diergelijke exempel*,	*exempelen.*
259.	*Verbond*,	*verband.*

260. *De Vrager ſtond, groot Leed,*
ſtond, aan hem Vrager groot.
272. *Ook Scurræ (Magnæ Matris,)*
Ook Scurræ (Magnæ Matris,)
277. *OEnemanus,* *OEnomaus.*
280. *'t Exempel van Elias;* *van Habakuk, en Elias.*
182. *Theodoretus,* *Diogenianus.*
283. *Noemden,* *noemen.*
284. *Daar na moet van,* *moet hy van.*
309. - - . . *Geycebok;* *Geytebok.*
334. *So dat ſy, gelijk,* *ſo dat gelijk.*
340. *Ingeſteld, ſo dat buiten bevel,*
ingeſteld, buiten bevel.
342. *Van Acher ouſia komd,* *komen.*
345. *Weder een ſoort,* *een andre ſoort.*
346. *Circenſiche,* *Circenſiſche.*
Gepreſenteerd, *gerepreſenteerd.*
370. *In welken de ſelven,* *de ſelve Orakelen.*
382. *Geſette tijd geſchiede,* *geſchied*
392. *Contineel,* *continueel.*
307. *En middelen: al die,* *als die*
En geraadgvraagd, *en Raadgevraagd.*
412. *Gebeben,* *gebeden.*
421. *Niet uit bewind,* *niet in't bewind.*
En weder uit, *en verder uit.*
426. *Sijne woorden wel waarnemen,* *wel waarnamen*
430. *Trojanen ſou geſchermd,* *Achajers ſou geſch.*
431. *Doch evenwel acht,* *evenwel acht.*
451. *hunne Ligioen,* *hun Legioen.*
469. *Want indien ſy maar:* *indien ſo ene maar.*
Onvoorſichtig Wyven, *wryven.*
Suiverden en reynigden, *ſuiveren en reynigen.*
469. *Dat ſy, wanneer,* *dat, wanneer.*
472. *Door iemand d' eerſte Chriſtenen,* *der eerſte Chr.*
475. *Sibyllyſten; wijl ſy ontrent;* *die ontrent.*
477. *Onder 't volk verſtroyd,* *geſtroyd.*

En

483. *En alſo ſelfs 't bedrog,*
en alſo ſelfs 't bedrog Openbaard:
484. *En krachtig pronkten,* *en krachtigs pronkten,*
Aangepreſen) ſienwe, *) en ſienwe,*
479. *Ten gevalle van den Vorſt Ulpius Sylanus,*
ten gevalle van den Vorſt) Ulpius Syllanus.
503. *'t Geen ſolemnelijk was te plëgen,]*
was te plegen, behelsden.]
504. *Daar op is aan den Vader,* *den Vaderen.*
507. (---) *Overal liet opſoeken,* *) en overal liet opſ.*
508. *Of reeds quam te ontmoeten,* *reedſt' quam te ont.*
510. *Archieris,* *Archiereis.*
527. *van Alcibiades in duigen,*
van Lyſander in duigen.
533. *En om dat, die om 't Orakel,*
en geloofde dat, die om 't Orakel.

VER-

VERHANDELING

Van de oude

ORAKELEN

DER

HEYDENEN.

't Gerucht dat by sommigen van mijn Latijnsch Tractaatje, over d'oude *Orakelen*, of *God-spraken* der Heydenen, gemaakt is, en also weder de nieusgierigheyd van anderen, dier taal niet kundig, heeft opgewekt; heeft in my, ook so verwekt een drift, om, en verder die stoffe t'ondersoeken; en in onse Moeder-taal (schoon juyst niet op die selve order en wijse) aan onse Lands-genoten, en anderen, onser tale kundig, gemeen te maken.

Van de nuttigheyd, of onnuttigheyd, sodaniger verhandeling, en op dusdanige wijse, gedaan, wil ik selfs hier niet veel seggen: wijl aan yder verstandige genoegsaam bekend is, hoe gaerne en lichtelijk Schrijvers sich ontrent hun eygen werk flatteren.

Doch wil ick evenwel verhopen, dat by recht edelmoedige verstanden, niet onnut sal schijnen, een wat naerstiger en verder ondersoek van saken, die by gebrek van 't selve, en by na maar blote onderstelling van anderen (schoon van grote achtbaerheyd en oudheyd of geleerdheyd) verkeerde-

lijk zijn aangenomen: en alſo, ſonder nood en ſonder vrucht, tot argumenten voor de waarheyd en achtbaarheyd der *Chriſtelijke Gods-dienſt* werden gebruykt.

Elk een by na weet met wat ſtatie en pompe, by de meeſte Schrijvers, die tot verdediging der Chriſtelijke Gods-dienſt geſchreven hebben, de argumenten, uyt de *Heydenſche Orakel-plaatſen*, Boeken der *Sibyllen* &c. werden by gebracht; en wat 'er al geſchreven is, (ſonder dat ſulks oyt van iemand wederleyd is) om te tonen, 1. datſe door's *Duyvels*, en over ſulks door overnatuurlijk bedrijf, hunne antwoorden hebben gegeven; en ten 2. datſe door, *en met*, de komſte *Chriſti* verſtomd zijn.

Dat derhalven ſedighlijk van my onderſocht werd, of ſulks met genoegſaam fundament werd geaffirmeerd en ſtaande gehouden, kan, acht ik, my by verſtandigen, noch tot laſt, noch tot laſter geduyd werden: naar dien (als billijk is) ik aan yder een de vryheyd daar ontrent laat, die ik voor mijn ſelven hier in neem. En verhoop ik reeds ſo veel geſeyd te hebben in mijn Latijnſch Tractaatje, dat het den redelijken Leſer, dier tale kundig, heeft konnen voldoen. Waerom ik tot mijne verdediging, voor lieden die quaadnemend zijn, (want voor andere, meen ik, dat ik dat gantſchelijk niet behoeve te doen) geenſins iets denk te ſpreken: maer kortelijk ter ſaak te komen.

Waar toe evenwel geheel niet ondienſtig ſal zijn (mijns achtens) voor af kortelijk te conſidereren, welke ordinaarlijk de oorſaken van dolingen en ſeer vele valſche traditien ontrent de Hiſtorien zijn; ſo wel in Kerkelijke als Wereldlijke Schrijvers. Namentlijk, 1. de *Onkunde*; die weder

der uyt verscheydene andere oorsaken ontstaat. 1. Uit *'t kleen oordeel*, dat seer lichtelijk opvat 't geen het ter eerster occasie ontmoet, en daar uyt sijne (dikmaal seer wanschikkelijke) voor-oordeelen en concepten formeerd. Voornamentlijk als de sodanigen, of selfs lesende, of door anderen horende, wat of het meest algemene gevoelen is; of geheellijk, of meest overeenkomende met hunne secte (door welke drift meest de lieden van kleen oordeel vervoerd werden) daar door een oordeel vellen, naar dat hen de bril gecoleurd ('t zy blaauw, 't zy groen, 't zy geel) werd op de neus geset. Want door dit laatst genoemd gebrek nemense dikmaal, of seer lichtvaerdiglijk, of seer onvoorsichtelijk, of seer superstitieuselijk, aan al het gene, of vele, of weynige, die maar enige auctoriteyt, uyt reeds gemelde oorsaken by hen hebben, niet alleenlijk volmondelijk seggen en beweren; maer selfs, 't geense menigmaal slechts twijffelachtig voorstellen. Uyt dese oorsake werd dan door de dusdanige Schrijvers verhaald, en van desgelijke Lesers vaak geloofd, alles wat maar van yemant werd voor waar verhaald; hoe beusselachtig ook 't selve wesen magh: indien 't maer aen hun schijnd te kunnen dienen tot voordeel van die saken, die sy (Schrijvers) beweren, of sy (Lesers) hebben op-gevat, of uyt auctoriteyt van anderen komen aan te nemen.

Ten 2. Uyt reeds *van der jeugd opgevatte opinien*, die ons door oude wijven, of kinderen, of andere licht-gelovige menschen, werden ingeboesemd; en wy dikmaal swaarlijk ons selfs daar van konnen ontworstelen, schoon dat wy anders van geen quaad verstand of oordeel zijn. Gelijk dit veelvuldighlijk blijkt, uyt de dikmaal seer kin-

derachtige (ten minſten ſeer kleyn verſtandige) vertellingen van ſpook en andere ſotternyen: die niet alleen in de kinderachtige jaren dieper ingang hebben; maar ook in hoger bejaardheid, hunne diep-geſchotene wortel en voedſel blijven behouden. Dat 'er anders waarlijk ſpook en toverye zy, is geenſins mijne mening te ontkennen; veel minder ſulks, of hier, of gevolgelijk in mijne verhandeling te betwiſten; maar daar in aan yder (hoe, en hoe verre die ſaken zijn toe te ſtemmen, t' ontkennen of te betwijffelen) ſijn oordeel vry te laten.

De 2. oorſaak is, de *Partialiteit van ſecte of opinie*, (reeds nu aangeroerd) die ſo wel in verſtandige als onverſtandige menſchen heerſcht: na dat, of de driften van hun gemoed, of de intereſt (die vaakmaal de grootſte beweegſter der driften is) hen voort ſtuwen. Want hier uit komt ook dat de Schrijvers ſo gretiglijk op vatten, en beweren, en de Leſers ſo voorbariglijk aan nemen, al watſe maar (ook hoe ſeer daar toe by 't hair getrokken en geweldiglijk gedwongen) tot verſterking hunner gevoelens menen te konnen by brengen, of appliceren.

Deſe *paſſie en intereſt* beide, hebben ook plaats in die Schrijvers, die, hebbende voorgenomen enige, 't zy deſe of gene ſake te verhandelen, of opinie te verdedigen (ſchoonſe anders genige particuliere intereſt hebben) alles appliceren wat maar by anderen (ſchoon by hen ſelfs geenſins) enige waarſchijnlijkheid, of gevolg, ſou konnen hebben. En hier uit is 't dat (om een voorbeeld te geven) de anders ſeer verſtandige *Plinius*, (op datwe van *Valerius Maximus* en anderen niet reppen) ſprekende van de kracht der Kruyden,

Ste-

Stenen, en vele andere saken meer, seer vele dingen by brengd, die hy selfs, ik laat staan anderen, niet geloofd.

Waar by dikmaak ook komt *de yver van met veelvoudige Historien en exempelen, het Boek dat men schrijft, te vergroten, en also, quansuis te vercieren*; en de auctoriteit des selfs te groter te maken: als of alle exempelen, of Historien, tot bewijs konden dienen. Daar vaak in tegendeel sodanig bedrijf, een seer verkeerden uitslag, tot nadeel des Auctеurs, komt te nemen. Uit dese, (en te gelijk uit reeds opgetelde, en noch op te tellen oorsaken) spruit ook, dat men so sonder onderscheid also wel de getuigenissen der Poëten (die doch noit, om iemand van de waarheid der saken t'onderrechten, maar veel eer om die te vervalschen; of wel meest met geheelijk te fingeren en te verstieren, als't maar de Leser en Hoorder kittelen en vermaken kan) schrijven, by haald; als die der History-schrijvers: die doch anders dikmaal voor't merendeel selfs beusselachtig zijn; en de saken so verhalen en voorstellen, alsse denken, dat het by den Leser de beste behaging en ingang sal hebben.

Dit sienwe uit het door de Poëten gefingeerde *Orakel*, quansuis aan *Lajus Labdaks Soon*, de Vader van *OEdipus*, gegeven; en andere meer.

De 3. oorsaak is, *gebrek van taal-kunde*: waar door iemand, of maar alleen kundig sijner moeder-taal; of wel meerder kundig, evenwel onkundig is dier talen, in welken, of geheelijk, of meest, of voor een groot gedeelte, hebben geschreven die Auctеuren, uit welken die stoffe, die of te verhandelen of te examineren zy, moet werden gehaald. So dat men omtrent de oprechtigheid, of van vertaling, of van citering (die

of seer onkundig, of seer partialijk, of op beyde wijsen te samen gemaakt konnen zijn) of van beyde te gelijk noodsaaklijk sich moet laten leyden; en daar door onnoselijk in de graft van doling storten.

Waar by ten 4. komen, en *het mistrouwen van eygen*, en *het al te groot betrouwen op 't oordeel van anderen*; als die wy voor so kundige en cordate lieden aensien (schoonse selfs, of door reeds bygebrachte oorsake, of door dese selve, die wy nu by brengen, bedrogen zijn) datse naar alle apparentie geensins dit of dat (daar de verhandeling of onderssoek over valt) sullen hebben by gebracht, of se hebben 't selve *wel* selfs gelesen, geconsidereerd, vertaald of geciteerd. Voeg hier by 't *credit* en *achtbaerheyt*, en daer uyt een verkeerde eerbiedigheyd, die men de oude Schrijvers toe draagd. Even of hunne opinien in traditien, schoon maar blotelijk en sonder bewijs voor-gesteld, by ons als loutere argumenten moesten gelden: en geen verder onderssoek ontrent hun seggen van node was. Waer by eyndelijk komt, *de luyheyd, omtrent eygen en cordaat onderssoek.* Wijl 't veel gemakkelijker valt voor de Schrijvers, uyt te schrijven van hier en gunt, 't geen reeds, of drie, of meer anderen hebben over dese of gene saken geschreven, of te citeren; 't geen reeds een of drie, of meer, anderen hebben geciteerd (schoon datse malkanderen selfs, en op de selve wijse daar in hebben gevolgd, en door de eerste blinde leydsman selfs in de graft van doling zijn gestort) als selfs met tijd-spilling (so die dan vaak genaamd werden) of moeyte, die stoffe accuratelijck te onderssoeken, en de texten der Auctueuren daar van sprekende, selfs te lesen of te vertalen;

len; of ten minſten de vertaling van anderen wel te examineren.

Wat byſonder grove miſlagen uyt of alle, of eenige deſer, gemelde oorſaken zijn begaen, heb ik reets in mijn Latijnſch Tractaat aangewеſen: en ſal ook gevolglijk in dit tegenwoordige overvloediglijk, den Leſer, getoond werden.

Want dat van eenige van deſe nu gemelde oorſaken, of om wel te ſeggen, gebreken, niet vry zijn geweeſt de voornaamſte Chriſten Schrijvers, ſelfs in de eerſte eeuwen des Chriſtendoms; tonen ons veelvuldige exempelen, ook in der ſelver heerlijkſte en beſt door-wrochte Schriften; als daar zijn de verdedinge der Chriſtelijke, en wederlegginge der Af-godiſche, godloosheden, ſuperſtitien, feylen en misbruycken; van *Juſtinus Martyr*, *Athenagoras*, *Tertullianus*, *Clemens Alexandrinus*, *Minutius Felix*, *Theophilus*, *Cyprianus*, *Lactantius*, en andere meer. Waar door onder 't loutere goud hunner ſeer krachtige argumenten, hier en gins, vry wat ſchuyms komt tuſſchen te lopen.

Tot een voorbeeld konnen dienen hunne argumenten uyt de gepretendeerde *Hyſtaspis*; uyt de verſierde *Hermes Trismegiſtus*, en diergelijke voddevaars Schriften meer, gehaald: en ſpecialijk uyt die gepretendeerde Verſen der ſo genoemde *Sibyllen*: die ſoo bottelijk en ſottelijk zijn verſierd en t'ſaam geſteld; dat het niet te begrijpen ſchijnd, hoe lieden van ſtudie en geleerdheyd (ik ſwijg van enig verſtand en oordeel) ſich daer aan konnen vergapen; of, dat vry meer is, ſich tot Patronen en Voor-vechters der ſelver komen te ſtellen; terwijlſe evenwel onderling over hoop leggen: d'eene ſtaande houdende, datſe door

Godes Geeſt, extraordinaarlijker en overnatuurlijker wijſe; d'andere, datſe door *Duyvels* Geeſt en toe-doen, ſulks hebben *gepropheteerd, of voorſeid.*

De *oorſaken*, dan, *van doling*, omtrent ſulke en diergelijke ſaken; en ſo ook omtrent de *Orakelen*, (die de ſtoffe nu zijn mijner verhandeling) zijn, 't geen reeds is op geſteld; en ſpecialijk, het *gebrek van onderſoek daar ſelfs genoegſame occaſie was.* Want wie tot noch toe, heeft oit de behoorlijke moeyte genomen: van alle die Hiſtorytjes, die wy by de Ouden, ſo *Heydenen* als *Chriſtenen*, vinden, met ernſt te onderſoeken, en ter proeve, of van waarheid, of van behoorlijke waarſchijnlijkheid, te brengen?

Of wie heeft, tot dees tijd toe, wel en naerſtelijk onderſocht 1. *welken en hoedanigen zijn, de eerſte, of latere Auctеuren; die van deſe of gene Hiſtorien, van deſe of gene Orakelen, (of Orukel-plaatſen) gewag maken; of d' omſtandigheden der ſelver verhalen*: en ſo gevolglijk ook, uit welker mond en verhaal (namentlijk, die der *Prieſteren*, en andere geintereſſeerden, of ſuperſtitieuſen) ſy die hebben ontfangen, en alſo te Boek geſteld?

Ten 2. De *kunſtige fabrijke en t' ſamen ſtelling*, ſo van de *Orakel-plaatſen*, (*Tempelen, Holen, Spelonken*, &c.) als van de *Orakelen*, of *God-ſpraken* ſelve.

Ten 3. *De perſonen die de ſelve of beſtierden, of bedienden, 't zy directelijk, 't zy indirectelijk?* of met eygen voordeel, van hen ſelfs en der hunnen, die daar omtrent, of tot behulp van dat guychel-ſpel, of tot verbreiding van de wonderen en waarheden der antwoorden, &c. dienden.

Ten

Ten 4. Hoe weynigh *hunne toeſtel en wijſen van bedrijf*, by 't gemeen zijn bekend geweeſt; en de *Raad-vragers*, alſo omtrent het gene daar omtrent te horen of te ſien was, zijn miſleid en onkundig gehouden; dat, ſelfs van d'aller-vermaardſte *Orakel-plaatſen*, d'oude Schrijvers by na alle van malkanderen, en wel grotelijks, verſchillen.

Ten 5. Hoe weynigh *ſchik en ſlot van taal of ſin*, en ſpecialijk van Rijm of Dicht, de *antwoorden* menigmaal hadden. So dat men daarom metter tijd de antwoorden in Proſa gaf: wijl die verſſen menigmalen beſpot wierden, en de *Godſpraken* daar door in verachting quamen.

Ten 6. Wat *ſchelmſche vuyligheden* menigmalen (onder heylig pretext) zijn gepleegd en ontdekt en vele *Orakel-plaatſen* (of ten minſten de *Bedrijfallen* der ſelver) daar door te ſchande geraakt, geſtraft, en verneitigd.

Ten 7. Wat *Kunsjens, van corruptie en omkoop* der Prieſteren, en verſieringen, en vervalſching der antwoorden, zijn gepleegd; en tot ſchande en ſtraffe der ſelver ontdekt.

Ten 8. *By hoedanige Natien en Volken*; en by hoedanige, 't zy dommer, 't zy ſchranderer ſoort van menſchen, de meeſte *Orakel-plaatſen* zijn gepractiſeerd, en langſt in ſtand gebleven; en waar de de ſelven de allerkortſte duur hadden.

Ten 9. Hoe de *Polytijken deſe Orakelen, en alle andere ſoorten van Voorſeggingen, hebben geacht en gebruykt*, wanneerſe tot hun voordeel dienden, en alſo met de ſelven hebben geſpeeld; en ter contrarie die hebben veracht, ja menigmaal opentlijk beſpot, wanneerſe hun tegen waren: en dat meer is, de *Comedie-ſpeelders*, die opentlijk op hunne Tonelen ten toon en ten ſpot ſtelden.

Ten 10. Hoe daarom eyndelijk (om niet alles op te halen; wijl 't in mijne verhandeling selfs sich van selfs, acht ik, sal voor doen) geensins alle *Heydenen* en *Christenen* in 't algemeen, hier aan, als aan iets *Goddelijks* (overnatuurlijks) of *Duyvels* hebben geloofd, en geacht, dat daar omtrent meer als *menschelijk vermogen*, of *konst*, heeft plaats gehad: maar datter onder de selve (voornamentlijk onder de Heydenen) al seer velen zijn geweest, die daar opentlijk tegen geschreven hebben; gelijk volmondiglijk getuygen, selfs die genen, die onder de eerste Christenen, de voornaamste voorvechters, (of van der selver achtbaarheyd, waardigheyd en waarheyd; of van der selver gepretendeerd overnatuurlijk bedrijf, of van beyden te gelijk) zijn geweest.

Dat sodanig onderzoek noch by niemand is gepleegd, en nochtans (om tot rechte kennis der saken te komen) op het allerhoogste van noden is; sal, acht ik, uyt mijne gevolgelijke verhandeling overvloedelijk blijken: en te gelijk, hoe weynig staat men te maken heeft, so wel op oude als nieuwe Schrijvers; 't zy datse hun eygene opinien voorstellen; 't zy datse die van andere verhandelen, citeren of vertalen; voor dat men selve d' Auctеuren, uyt welke sy citeren of vertalen, &c. met bysondere voorsichtigheyd heeft na gesien.

Of nu ook het gene ik in anderen koom te vereysschen, en tot noodsakelijke conditien van rechtmatig onderzoek, omtrent het Historiaal, (waar omtrent ik geensins Mathematische Demonstratien, dat is, van sodanige natuur en sekerheyt, vereysche: gelijk ook noyt redelijk verstand sulks omtrent Historiale saken vereyscht heeft) acht noodsakelijk te wesen, selfs wel heb waar-

vaargenomen; laat ik aan het oordeel der beſcheydene Leſers. Die ik verhope, dat met de ſelve edelmoedigheyd, omtrent mijne miſſlagen ſullen oordelen en ſpreken; als ik van anderen heb gedaan. Doch laat ik elk evenwel daar ontrent mijne vryheyd: wijl doch, wat kunſt'er te werk geſteld werd, elk Vogeltje vaak blijfd ſingen naar dat het gebekt is.

Dat dan (om ter ſake te komen) de gepretendeerde *God-ſpraken der Heydenſche Af-goden*, of *der Duyvelen*; of met de komſte *Chriſti*, ja reeds al voor de ſelve; of ten minſten kort na de ſelve, hebben op-gehouden; of allenkskens zijn uytgeteerd, en te niet gedaan, (want hier omtrent accorderen geenſins onder malkanderen de Voorſtanders deſer opinien; en ſtrijden daarom ook dikmaal met ſig ſelfs) werd aangenomen, 1 uyt de getuygeniſſen der *Heydenen*, 2. uyt de gepretendeerde getuygeniſſen en *God-ſpraken* des *Duyvels*, of der *Duyvelen*, ſelfs. 3. Uyt die der Oude *Chriſten Schrijvers*; die ſulks of van de tijd der geboorte *J. Chriſti*, of ten minſten van hunne eygene tijd, ſouden verſekeren.

Euſebius, (die van deſe opinie de voornaamſte voor-vechter is;) en genoegſaam alle deſſelfs navolgers, ſo oude als nieuwe Schrijvers, komen voornamentlijk voort met *Porphyrius*; als konnende geen krachtiger argumenten bybrengen, dan die hen door de *Heydenen* ſelfs, en der ſelver voornaamſte voorſtanders; ja dat meer is de *Duyvelen* ſelfs, (die gepretendeerd werden de Aucteuren en al-bedrijven deſer *Orakelen* geweeſt te zijn) werden ſo ſy wanen, in overvloed verſchaft.

Waarom ik dan de ſelven eerſt ſal overwegen,

en

en ſo gevolglijk tot d' anderen overgaan: en dar verder ſien, wat in tegendeel kan werden voortgebracht.

't Is waarlijk al van een uytſtekend grote nadruk: wanneer men uit de vinnigſte partyen en vyanden der Chriſtelijke Gods-dienſt, ſelfs uit ſchriften dieſe met voordacht en opſet tegens de Chriſtenen, en der ſelver Gods-dienſt hebben geſchreven; kan argumenten trekken, die krachtiglijk tot der ſelver voordeel, en bewijs van waarheid dienen.

Dat *Porphyrius* duſdanigen man geweeſt is, is allen die enige ervarendheid in de Kerkelijke Oudheden en Hiſtorien hebben, bekend. Doch of 'er ſodanigs iets uit hem tot voordeel der ſelver te halen zy, daar toe is meerder van node een naukeurig onderſoek, als een al te ligtvaerdige toeſtemming.

't Geen *Euſebius* in't eerſte Hoofddeel van't vijfde Boek ſijner *Evangeliſche voorbereydidgen*, als van byſonder gewicht, bybrengt, is dit volgende: *Hoor derhalven, hoe de Heydenen ſelve bekennen, dat hunne Orakelen verſtomd zijn, en dat op gene andere eeuw of tijd, als ten tijde der behoudeniſſe en Evangeliſche Leere; die den Ewigen God en behouder Chriſtus op de wereld heeft bekend gemaakt; en als een licht over alle menſchen is opgegaen. Wy ſullen dan nu ſo terſtond (als tot noch toe noit gedaan is) eens tonen, dat men naar ſijne verſchijning, en de dood der (Dæmons of) Duyvelen verteld; en dat de ſo verwonderlijke Orakelen zijn te niet gegaan.*

En een weinig verder beneden:

En zijn alle Orakelen en Voorſeggingen der Duivelen verſtorven. Noch iemand onder de menſchen, is, naar dat de Goddelijke en Evangeliſche kracht als een licht voor allen heeft opgeſchenen, ſo onſinnig geweeſt, dat hy ſou durven door de dood van't gene hy allermeeſt beminde, en door ſlachting van menſchelijke offerhanden, den moorddadige,

bloed-

bloeddorstige, en mens-hatende Geesten versoenen, en sich te vriend maken. Hoedanige saken bedreven zijn door de oude [so genaamde] Wijsen, en d'onsinnige Koningen en Vorsten. Doch dat de bose Geesten onmachtig zijn, en niets vermogen, naar de konste onses Heylands, getuygd selfs de voorspraak deser Geesten, in sijn boek, dat hy tegens ons schrijfd, op dese wijse: En nu verwonderen sy sich, dat so vele jaren lang de Stadt [Rome] met siekten belemmerd is; daar noch Æsculapius, noch and're Goden meer, ons langer by wonen. Want door dien nu Jesus geëerd werd, voeld niemand langer enige publijke hulpe der Goden. Dit zijn de eygen woorden van Porphyrius.

Laat ons nu eens beschouwen, met wat kracht en nadruk, hy *Eusebius*, sijne opinie alhier (en elders) op de woorden van *Porphyrius* fundeerd.

Die de woorden van *Porphyrius* (door *Eusebius* by gebracht) maar met enige opmerking, ja half slapende, leesd, siet klaarlijk, dat hy geensins van *Orakelen* of *God-spraken der Heydenen* spreekt, maar van d'ellenden en qualen van siekte (pest enz.) die 't *Roomsche Rijk* nu naast lange tijd hadden geplaagd; en die de *Heydenen*, by na altijd en overal den *Christenen* te last leiden: als of, namentlijk, door 't verbreiden van hunne Secte en Leer, de gramschap der Goden, selfs over die quansuis so Godvruchtige en Rechtsinnige Heydenen, so was uytgebarsten; datse daarom (alswe by *Tertullianus:*, *Cyprianus*, *Arnobius* en meer andere oude Christen Schrijvers sien) by na gedurig klaagden, dat, *sederd dat de Christenen in de wereld zijn geweest, den aerdbodem was verloren gegaan, en het menschelijk geslacht met velerleye qualen was gequeld geworden: so dat selfs de Hemel-Goden verlatende hunne gewoonlijke voorsorg, met de welke sy gewoon waren de menschelijke saken te beschouwen, uit de gewesten der Aerde als verbannen waren: Dat van alle publijke rampen*

en

en ſchaden, en ongemakken, den Volke overkomende, d Chriſtenen d' oorſaak waren. So dat indien de Tybe tot aan de Muren van Rome overvloeyde; indien d Nijl niet op-klom en ſich over de Akkeren verſpreide; indien'er geen Regen viel; of indien'er Aerdbeving, Peſt, of Honger overquam, men terſtont riep, werp de Chriſtenen den Leeuwen voor. Ook dat men, by *Auguſtinus* tijd, *het innemen en verwoeſten van Rome, door de Gothen den Chriſtenen en der ſelver Gods-dienſt te laſt leyde*; als niet denkende, dat ſulks alſo veel eeuwen voor der opkomſt door de Gallen was geſchiet; *Italie*, en de *Roomſche Republijk* tot op het poinct van hun verderf door *Hannibal* en de *Carthaginienſers* was gebracht; het Capitool reeds in de Marſiſchen Oorlogh was verbrand; en ontelbere ongevallen door *Marius* en *Sylla*, door *Catilina*, door 't daar op gevolgde *Triumviraat* (naar d' Oorlog van *Cæſar* en *Pompejus*, en 't verkrachten der Republijk) aan 't Roomſche volk waren overkomen: alles eer noch de Heere Jeſus was geboren; ik laat ſtaan eer ſijne Leer over d' Aerdbodem verſpreid was.

Duſdanigerwijſe ſpraken ook in tegendeel, vele *Chriſtenen* (toen het *Heydendom* geknakt door aangroei van de macht der *Chriſtenen* onder de reeds *Chriſtene Keyſeren*, meer en meerder raakte te verqwijnen en te verſmelten) van de *Heydenen*; ook van de *Joden* en *Samaritanen:* ja ſelfs ook de *Chriſtenen* onder malkanderen, tegens die gene, die ſy voor Ketteren hielden, of van anderen daar voor wilden gehouden hebben: als klaarlijk blijkt uyt de *Novelle Conſtitutien* van Theodoſius, *Titulo de Judæis, Samarit. Hæreticis.*)

So dat ſeer klaarlijk te ſien is, dat hy, *Porphyrius*, in de door *Euſebius* geciteerde woorden, geenſins

ns van de *Orakelen der Heydenen* spreekt: maar al-eenlijk, van de rampen en ongevallen der *Heyde-ren*, door't verspreiden en toenemen, quan-uis, der *Christen Leere* hen overkomen.

Hoe onvoorsichtig en licht gelovig in vele ge-allen *Eusebius* is: sal noch gevolglijk uyt andere taaltjes blijken: doch ist dienstig mijns achtens, nu hier sulks eens te tonen, uyt het gene hy ook n sijne reeds by gehaalde woorden *van d' Offer-lachtingen met Menschen-bloed* gedaan, by brengd. Want of schoon door de Keyseren *sulk Offer-slach-ren* verboden is; zijn dusdanige *Slacht-offeren* den Goden opgeofferd niet slechts in *Persia*, *Africa*, *Duytsland* en andere verre Geweesten, maar selfs e *Rome*; niet alleenlijk voor, maar ook by, en na de, tijd van *Eusebius*: gelijk niet alleenlijk uyt *Ta-citus*, *Plinius*, *Plutarchus*, *Æl. Lampridius*, *Sido-nius Apollinaris*, en andere Schrijvers meer; maar ook uyt *Lactantius*, *Eusebius* tijdgenoot, en (NB.) *Porphyrius* selfs, (van sijn tijd sprekende) blijkt: welks woorden hy *Eusebius* (in't leven van *Con-stantinus*) by brengt op dese wijs: *En aan wien is doch onbekend, dat noch op dese tijd in die grote Stadt*, [Rome] *op't Feest van Jupiter Latiaris een mensch gekeeld werd?*

Niet min ongelukkig is hy (*Eusebius*) in't ge-ne hy uyt *Fl. Josephus* by haald; namentlijk, dat 'er onder't Kruicigen en sterven onses Heylands *J. Christi*, een stem in de Tempel gehoord wierd, die riep: *Laat ons van hier vertrekken.* Daar hy (*Josephus*) wel uytdrukkelijk verhaald, dat sulks omtrent de belegering van *Jerusalem* is gebeurd; en oversulks by na 40 jaren naar des selfs dood, en verrijsenis. En evenwel heeft hem dit so moy geschenen, dat hy't wel tot op drie verscheydene

plaat-

plaatſen in ſijn Griekſche Kronijk, of Tijd-reke ning en Beſchrijving, gevonden werd: en is *Hiero nymus* ſo byſonder onvoorſichtig geweeſt, dat hy ſonder ſulks in *Joſephus* na te ſien; in ſijne verta ling dier Tijd-rekening, dat behoud; en ſo we als *Euſebius*, op die wijſe *Joſephus* doet ſpreken.

Duſdanige een onvoorſichtige lichtgelovigheit beſpeurenwe in hem (*Euſebius*) omtrent het cite ren van *Plutarchus*, tot bewijs van dat d'*Orakele* met de komſte *Chriſti*, hebben opgehouden. Hy *Plutarchus* heeft geſchreven een t'ſamen-ſpraak waar in hy onderſoekt uit wat redenen en oorſake vele *Orakelen* zijn komen op te houden, en te niet te gaan: want dat 'er en in *Delphis*, en in *Bœotie*, en in noch meer andere plaatſen, by ſijne tijd *Ora kelen* gegeven wierden, geeft hy daar in ſelfs ſeer klaarlijk te kennen (als gevolglijk breder ſal blij ken.) Deſe t'Samen-ſpraak heeft (het zy door hem ſelfs, het zy door een andere van later tijd) de Titul, *van de Orakelen* (of *liever Orakel-plaatſen*) *die te niet gegaan zijn.* 't Welke de meeſte Schrij vers hedendaags, en al voor lange tijd, op vatten; als of ſe maar in 't algemeen van 't op houden der *Orakelen* ſprak, en alſo voor af onderſtelde, dat alle *Orakelen* te ſijne tijd op hielden. En citerenſe daar om deſe t'Samen-ſpraak, met de benaming, *van't ophouden der Orakelen.* En op dat doch dit Boek, of t'Samen-ſpraak tot een groot argument mach dienen, in 't beweren van 't op houden der *Heydenſche Orakelen*, omtrent de geboorte *Chriſti*, verhalenſer een vertelling uit, die by verſtandige menſchen (wanneerſe maar met hunne gedach ten daar een weinig op ſtil ſtaan) niet als voor een grove fabel en verciering, kan aangeſien werden: ſchoon *Euſebius* (die de ſelve, ten dien eynde,

eerſt

eerst heeft voort-gebracht; en sy hem daar even los in navolgen) daar bysonder groot werk van maakt

Dese gepretendeerde Historie, die door *Joachim Oudaan op de* 176. pag. van sijn *Roomsche Mogentheid*, van een seker Piloot (niet *Thanus* maar *Thamus*, als die genen weten, die de Griexsche text selfs, hebben ingesien) werd by gebracht; werd door *Plutarchus*, onder de persoon van *Philippus*, verhaald; en acht ik dienstig die hier een weynig breder by te halen, en te onderzoeken. Hy [*Plutarchus*] seid dan: *Maar van het sterven der dusdanige Dæmones, of quade Geesten, heb ik een vertelling gehoord, aan my gedaan, door een man, die noch gek, noch swetsachtig was. Want de Vader van de Redenaar Æmilianus, wien ook eenigen onder u lieden gehoord hebben, was Epitherses, mijn mede-borger, een Leer-meester in de Letter-kunde. Dese verhaalde, dat hy, sullende op sekere tijd naar Italie reysen, te scheep ging, in een Schip, dat met vele Reysigers, en Koopmanschappen geladen was: doch, dat, wanneer se nu al in den avond, aan de Eylanden, Echinades genaamd, gekomen waren, de wind ging leggen; en het Schip, heen en weer tobbelende, tot dicht ondet Paxe gedreven wierd. Dat, terwijl de meeste menichte der Reysigers noch wakker waren, en sommigen der selver naar't Avondmaal, noch t'saam een glaasje dronken, seer schielijk van't Eyland Paxe, een stem gehoord wierd, die met luid geschreeuw, enen Thamus riep: so dat se daar over verset stonden. Dese Thamus, nu, was een Ægyptisch Stuurman, en, wiens naam, self aan velen der Reisgenoten, onbekend was. Dat dese, tot twee malen geroepen zijnde, bleef stil swijgen. Maar op de derde maal daar aan, toonde gehoor te geven; en dat d'andere, daar op sijn stem meer verheffende, seyde:*

als gy by Palodes koomd, so boodschap, dat de grote Pan gestorven is. En verhaalde Epitherses, dat alle die sulk. hoorden, daar over verbaasd en verstelt stonden; en sy daar op onderling overwegende, of het beter was, het gebodene te volbrengen, of in tegendeel die saak, sonder daar op meerder acht te geven, op sijn beloop te laten. Thamus, van gevoelen was, dat men, indien 'er wind was, stil-swijgende sou voorby seylen; maar indien 'er t'enemaal stil was, hy sou boodschappen, 't geen hy gehoord had. Datse daar op by Palodes zijnde gekomen: en noch wind, noch roering van stroom, of golven vernemende, hy Thamus, op d'achter-steven klom; en, naar 't Land siende, riep, gelijk hy gehoord had, dat de grote Pan gestorven was. *Dat, hy Thamus, so haast niet ophield, of 'er volgde een groot gesucht en gesteen, met verwondering vermengd, niet als van eene, maar van velen te samen. Dat ook, wijl 'er vele menschen tegenwoordig waren, het gerucht deser saak snellijk door Rome verspreid wierd, en Thamus daar over by de Keyser Tiberius ontboden: en dat, hy Tiberius, daar sulk een geloof aan gaf, dat hy daar op, wegens die Pan, vraagde, en onderzoek deed: en de Geleerden, die hy in groot getal by sich had, raamden, en gisten, dat het die Pan was, die uit Mercurius en Penelope geboren was. En hadde Philippus (die dit verhaalde,) ook enigen daar tegenwoordig, die getuigden, dat ook sy 't van de Oude Emilianus gehoord hadden.*

Over dit fabeltje, vald velerleye uitleg, door vele anders seer geleerde Mannen; maar die hier *wijs zijn boven 't geen sy behoren wijs te zijn:* wijl sy 't voor een warachtige Historie, en van grote nadruk, op vatten: en voor louter goud waerderen, daar 't geen los en vloeyend quiqsilver waerdig is.

Boissardus en anderen, leggen 't uit, op het sterven onses *Heylands J. Christi*, die door de grote

Pan

Pan, als Heere van 't Heel-al zijnde, betekend wierd: even als of de Heere en Schepper van 't Heel-al kon sterffelijk zijn, ja effectivelijk gestorven was. Dat een gruwel om te denken is: en met welks Dood, 't Heel-al noodsakelijk moest vergaan.

Enigen affirmeren 'er noch by, dat dit juist ontrent het lijden *Christi* is voor-gevallen: ja *Boissardus* is so stout, dat hy durfd seggen, dat het in 't 19. jaar van *Tiberius* heersching, sou gebeurd zijn. Waar in, en hy, en anderen, een seer grove misslag begaan: wijl *Plutarchus* omtrent 120. jaren na *Christi* geboorte heeft gebloeyd: en hy (*Epytherses*) dit aan *Philippus*, ten tijde van *Plutarchus*, werd gesteld, verhaald te hebben: en noch met die ruime en onbepaalde uitdruk, *als hy op sekere tijd*, (dat so wel in sijne Ouderdom, als Jonkheid kon geschied wesen) *naar Italie reisde*. Hoe nu dit met enig fundament of sekerheid, op 't 19. jaar van *Tiberius*, of, als anderen seggen, op de tijd van 't lijden onses *Heylands* (als 't al een waarachtige Historie, en geen versiering was) so assurantelijk kan werden toe-gepast, wilde ik gaerne van dusdanige lieden leren.

Eusebius, *Mornæus*, *Molinæus* en anderen, passen 't op de Dood der *Dæmones*, en vernietiging van der selver Rijk en macht; en gevolglijk op 't verstommen der selver, en versterven, en verdwijnen, hunner *God-spraken*: als welken dus, te dier tijd, door de Dood *Christi*, vernietigd souden zijn: en dat daar door dit gesucht en gejammer sou ontstaan wesen; naar dat sy die boodschap, van *Thamus* (als offe anders dier sake niet konden kundig werden) verstaan hadden.

Joachim Oudaan meend (in sijne Roomsche Mo-

gentheid,) *dat de Duivel, dese gelegentheid waarne-*
mende, sijne machteloosheid heeft bewimpeld, aan d'e-
ne kant; en aan d' andere, aldus in de harten veler Hey-
denen, een verborgen zaad geworpen, dat, als hen d
dood onses Saligmakers, en de toedienings des selfs, voo
sou komen, sijne werking sou doen, met de selve dood, nie-
mand anders, als Pan, eenen uit hare Afgoden, toe t
passen; sodanig een, namentlijk, die van een menschge-
boren, en onder de half Goden gerekend, al voor die tijd
van vele Wijsgeren, onder de Grieken, na den omloop va
enige honderden jaren geoordeeld wierden, sterffelijk t
zijn, en te sullen sterven. Gelijk dan, niet Plutarchus
[*als hy, J. Oudaan, dat seid*] *maar de Geleerden doo*
Tiberius t'saam geroepen, souden geraamd, en gegist heb-
ben, dat het die Pan was, die van Mercurius, en Penelo-
pe geboren was. En dat die duisend-konstenaar, die on
bedenkelijk argelistige Geest, met dese trek, dat gewonne
heeft, dat door dusdanige voorgenomendheid, de oo
ren voor de verkondiging, van de Dood Christi, gesto
ten staan: gelijk hy daar toe, die selve tijd, sou hebbe
waargenomen, enz.

Maar doch stoot dusdanig een uitleg ook sig self om verre; wijl de *Heydenen*, door sulk een bood schap, de sterffelikheid hunner *Goden*, *Dæmones* of *Halve Goden*, komende te verstaan: also sich ook noodsakelijk te minder moesten verwonde ren; en van't Geloof der *Christelijke Gods-dienst* af-geschrikt werden, wanneerse, nevens de ver kondiging des Evangeliums, ook de Dood va *Jesus Christus*, *Godes Soon*, verstonden. Naarde maal ook hunne, 't zy *Goden* 't zy *Dæmones*, 't zy *Heroës*, of *Halve Goden*, het sterven en de Dood onderworpen waren.

So dat de *Duivel*, dus sijn verborgen zaad, op een Steenrots, of andere onvruchtbare plaats, sou

ge

geworpen hebben; wijl hy in tegendeel, met sijne machteloosheid bekend te maken, alsoo ook de machteloosheid, enz. van sijne partye, *onsen Heyland* (of de Dood des selfs) voor sodanig by den Heydenen aangesien, bewimpeld, en verschoond sou hebben. En hoe konden doch de Heydenen, de Dood *Jesu Christi*, die so publijk, door *Pontius Pilatus*, en de *Romeynen* gecruicigd was, toe-passen, op enen *Pan*: van wien men geensins wist, waar hy gestorven was?

Voeg hier by, dat het by *Plutarchus tijd, als een Historie, die toen aan weinige bekend was*, werd verteld. Daar, indien 't dus voor *Tiberius* was gebracht geweest, en 't gerucht daar van snellijk door geheel *Rome* was verspreid geworden, buiten dat het sulk effect geensins gedaan heeft (ik spreek nu, als of 't waarlijk geschiet was) hier van de eerste Christen Schrijvers, *Iustinus Martyr*, *Tertullianus*, *M. Felix*, *Athenagoras*, *Tatianus*, *Arnobius*, *Theophilus*, *Cyprianus* en anderen meer, tot verdediging der *Christenen*, en bewijs der *Christelijke Gods-dienst*, schrijvende, geensins souden geswegen hebben: als seer klaarlijk uit hunne manier van schrijven, en de natuur der sake blijkt. En wel voornamentlijk, wanneer sy 't als *Boissardus*, en diergelijken, voor de boodschap van een *goeden Engel* hadden opgevat.

De *Cardinaal Baronius*, die dit selve fabeltje, in sijne Jaar-boeken, op 't Jaar 34. naar *Christi* geboorte, verhaald, toond sich hier wijser; en voegd op 't verhaal van 't selve: *Hoe 't hier mede zy of niet, 't komt aan op 't gelove van den Auctеur enz.* En, *waarlijk, indien we dese geschiedenis achten geloofwaardig te zijn.* Noch wijser tonen sich de *Centuriatores Magdeburgenses*, of Protestantsche Kerkelijke Historie-schrijvers, die van *Eusebius* (dit so onbedach-

telijk uit *Plutarchus* citerende) seggen: *Alwaar hy ook van Pan, onder Tiberius gestorven, belachelijke dingen verteld.*

En geen wonder! wijl hy (*Plutarchus*) in ene en de selven adem, so beuselachtige Fabelen 'er op verhaald (gelijk hy 'er noch meer, en van noch also slechte alloy, in die selve t' Samen-spraak, voor waarachtige Historien, te boek steld) dat yder verstandige ter eerster opslag siet; dat het dese t' Samen-sprekers (of *Plutarchus*, onder hunne naam) so heel naauw niet namen, watse tot bewijs hunner stellingen, voort braghten; als 't maar vreemd en wonderlijk aan anderen mocht schijnen: en dat hunne auctoriteyt, hier, ten opsicht van Historie, geensins te achten is. Buiten dat dese gepretendeerde Historie (alse al waarachtig was) geensins van 't ophouden der *Orakelen* spreekt, ik laat staan, het selve bewijsd.

Eusebius haaldse by, om 't sterven der Heydensche *Dæmones* te bewijsen, (gelijk ook de Fabel, die hy daar op laat volgen.) *Mornæus*, *Hospiniaan*, *Boissardus*, *J. Oudaan*, en meer anderen applicerense, op 't ophouden der *Orakelen*. Waar toe nochtans *Plutarchus* de selve geensins doet vertellen.

Of sal dat een genoegsaam bewijs verstrekken, dat het in een t' Samen-spraak, die van 't ophouden veler *Orakelen*, en d' oorsaken van dien, handeld, gevonden werd? Met noch minder moeyte bewijsen dan *Pamelius*, *Huetus* en meer andere Geleerden, het op-houden der *Orakelen*, met de komste *Christi*, uit de blote Titul, van die t' Samen-spraak, van 't *op-houden der Orakelen*; sonder de selve eens te door-lesen, of in te sien: daar hy (*Plutarchus*) in de selve, wel klaarlijk toond, dat,

en 't

:n 't Orakel van *Delphis*, en van *Lebadea*, en anderen neer, by sijne tijd (dat is, over de 100 jaren na Christi geboorte) noch gepretendeerde *Goddelijke antwoorden* gaven.

Indien *Eusebius* (onder sijne verhandeling der *Orakelen*) dit niet uit *Plutarchus* had voort gebragt; niemand der latere Schrijvers, soud, acht ik, daarom oit gedacht hebben. Hy (*Eusebius*) heeft ons seer brave dingen nagelaten: maar hoe licht hy iets komt verkeerdelijk op te vatten, blijkt uit de staaltjes, reeds boven, door my getoond.

Maar, sal lichtelijk iemand denken, de getuigenis des *Duivels* selfs (of schoon hy anders een Vader der logen is) behoord te gelden, wanneer hy tegen sich selfs getuigd. En schoon 't voorgaande fabuleus sy, evenwel 't *Orakel* door hem te *Delphis* aan *Augustus*, in des selfs Ouderdom, gegeven, behoord by ons van nadruk en gewicht te zijn.

Laat ons dan, ook dit eens onderzoeken: wijl 't gewoonlijk als een hoofdargument, omtrent dese questie, gebruikt werd.

't Geen hier van in de *Tijd-beschrijving* van *Eusebius* gevonden werd, is: Ἑβραίῳ κέλευσμὲ Θεούς, &c. *Een Hebreus God, die over de salige zielen*, of (indienge wild) *over de Goden heerscht*, &c.

Maar doch ist 'er uit *Cedrenus*, die grote beuselaar, door de grote *Jos. Scaliger* (als hy selve in sijne Aantekeningen seyd) ingelast; om dat dese *Cedrenus* seid, dat *Eusebius* sulks had geseid, schoon hy (*Scaliger*) selfs dat voor een grol, fabel, en sotte versiering houd; gelijk 't ook waarlijk is. *Suidas* en *Nicephorus* voegen 'er noch wat by; om 't so te mooijer te maken; en werden daar in, door de latere Schrijvers so bysonderlijk geholpen: als of

't sonde was, een sotte versiering, niet verder te vergroten, en op te toyen. De nu so even genoemde *Suidas*, (wiens Woorde-boek een Rapsodie is, van alle kanten t' saam gehaald, als de titul, en 't boek selve te kennen geven, en specialijk, daar hy dit verhaald) geeft te kennen, dat 'er geseid wierd (sonder evenwel Aucteur te noemen) dat *Augustus* aan de *Pythia* vraagde; wie naar hem sou regeren. *Cedrenus* verteld, als uit *Eusebius*; dat, wanneer *Augustus* te *Delphis* gekomen, aan *Apollo* sulks gevraagd had, en *Apollo* daar op niets antwoorde, hy daar op wederom vraagde, waarom het *Orakel* sweeg, en dat daar op de *Pythia* seide, Ἐβεγῖ enz. (doch meerder en voegd hy 'er niet by) en dat hy sulk antwoord ontfangen hebbende, van daar ging, en een *Altaar in't Capitool oprechte, en dat hy dit opschrift'er op stelde*: DESE ALTAAR IS DIE, VAN DEN EERSTGEBOREN GOD. *Nicephorus* seid, dat (N.B.) *hy in sijne Ouderdom daar heen gereisd*, de *Apollo Pythius*, naar een offer toe gesteld van 100. beesten, en 100. Altaren, vraagde; wie naar hem het Roomsche gebied beheerschen sou: en dat, wanneer hy daar op gans geen antwoord ontfing, noch so een ander Offer, aan hem opofferde, en wederom vraagde; waarom het *Orakel (dat anders gewoon was, vele woorden te gebruiken)* nu eyndelijk verstomd was: en dat het *Orakel*, naar een weinig vertoevens, daar op antwoorde: *Een Kindje*, &c. Dat hy met sulk een antwoord, weder naar *Rome* gekeerd, aldaar in 't Capitool, *een seer grote* Altaar boude, met dusdanige Latijnsche inscriptie: DE ALTAAR VAN DE EERSTGEBOREN GOD. Op welke laatste wijse, het ook door die naerstige Oudheids ondersoeker, *J. Oudaan*, tot mijne grote verwondering, werd by gebracht: die daar op dan, als daar toe dienende, het reeds ver-

rerhandelde sot fabeltje, van *Epitherses* by brengd; en, so alswe gesien hebben, verklaard.

Om nu eens de geboorte, van dit *Hebreeus Kindeke*, wat netter op te speuren; *Cedrenus* heeft in de elfde eeuw, dat is, ruym 1000. jaren, naar *Christi* geboorte geleefd. *Suidas*, en *Nicephorus* in de 13. eeuw. En zijnse alle drie, voor seer grote beuseaars, en die'er alles op de mouw lieten spellen, (als uit seer veelvuldige, en seer uitsporige exempelen blijkt) by alle Geleerden bekend. Dese weten ons dusdanige Historitjes te vertellen, die by alle eerste Christen Schrijvers, *Justinus*, *Tertullianus*, *Athenagoras*, *Minucius Felix*, *Theophilus*, *Tatianus*, *Arnobius*, *Cyprianus*, en voorts alle de anderen, tot deser lieden tijd toe, onbekend waren.

Om van *Suidas* eens een staaltje, aangaande de *Orakelen*, op te halen, (want sijn andere grollen, sijn by na oneyndig, en doen hier so niet ter sake) seid hy over't woord ἀργυρία; dat aan *Philips van Macedonie*, door de *Pythia*, dit antwoord wierd gegeven:

Vecht met silvere schichten, en gy sult alles overwinnen.

Welk *Orakel* (seid *Suidas*) de *Pythia*, aan *Philippus* gaf, om hem daar mede duisterlijk te leren, dat hy, door om-koop, en verraad, sich meester van Griekenland sou maken.

Namentlijk, hy *Philippus*, die van jongs af sonder aansien van eer, en schaamte, of schande (gelijk sijne aard, uitstekend wel, door *Iustinus* werd beschreven) geheel Griekenland had belaagd, quam quansuis, tegens de *Phocensers*, de so genaamde Heylige Oorlog, te Oorlogen, om 't ongelijk, en plundering, de *Delphische Tempel* aangedaan, te

wreken; terwijl hy, die genen, voor wien hy dit pretendeerde te doen, ſelfs onder ſlavernye bracht, alle eden en verbonden beſpottende; hunne Vrouwen en Kinderen voor ſlaven verkoft; hunne Tempelen godloſelijk plonderde; en ſich ſelfs niet ſchaamde te pochen, dat 'er niets ſo ſterk was, dat hy niet door geld en verraad verwinnen kon. Deſe *Philippus*, ſeg ik, had dit *Orakel* van *Apollo* van node: en *Apollo* die ſo wel ſijne, als anderer Goden Tempelen en Schatten, ſag plunderen, en verbranden, en verwoeſten, gaf duſdanig een *Orakel*, en Raad aan hem: ondertuſſchen ſelfs onkundig blijvende, van 't geen aan hem, en ſijne Tempelen en *Orakel-plaatſen*, overkomen ſou. So dat hy, arme *Apollo*, daar in de hedensdaagſche gepretendeerde Hexen en Goeder-geluk-ſegſters ſlachte: en wel 't toekomende geluk, of ongeluk, aan anderen voorſeggen, maar in, of voor ſich ſelven, niet voorſien kon: wel Schatten en Rijkdommen, enz. aan anderen voorſeggen en beloven; maar ſijne eygene Schatten en Rijkdommen, enz. voor quade menſchen niet beſcherm en, of bewaren, kon. En ſcheen hy geenſſins te weten, op wat ſeer wrede, en goddeloſe wijſe, *Philippus* die Raad niet alleenlijk tegens de *Phocenſers*; maar ook tegens alle d'andere Grieken ſou gebruiken: en ſijn Soon *Alexander* naar hem, door dat middel, ſijne *Orakel-Tempel*, te Thebe (en anderen meer, op andere plaatſen,) ſou te gronde werpen en verwoeſten.

Indien dan de *Duivel* (om hem wat te verontſchuldigen, gelijk de Heydenſche O*Enomaus*, dat ſeer ſchimpelijk, maar te gelijk ook ſeer aardiglijk doet) dit, onwetende, of onkundig van ſodanige gevolgen en uytkomſten, voorſeid heeft: moet men

men ſulks ſtellen, by die *Orakelen*, die hy tegens ſijne Gods-dienſtige Grieken, en voor der ſelver vyand, en verwoeſter, *Xerxes*, (die ſodanige beroving, enz. ook aan deſe *Delphiſche Tempel*, en *Orakel-plaats*, heeft te werk geſteld) gegeven heeft.

Maar indien hy ſulks reeds ſelfs voorweten heeft, heeft hy wel ſottelijk tegens ſich ſelfs voorſeid en geraden; en tot verderf van ſijne eigene achting onder Grieken en Barbaren gewerkt. Dat ik geenſins van de *Duivel* geloven kan: alhoewel ik ſulk geloof, aan een ander gaerne vry laat.

Dat onſe groten Heyland *Ieſus Chriſtus*, en ſijne *Heylige Apoſtelen* de *Duivelen* hebben uyt-gedreven en verſtomd, leren ons de Hiſtorien, daar van verhaald, door de Evangeliſten, ſijne Diſcipulen en oog-getuigen, in die ſake.

Maar dat de *Duivelen*, ſelfs geen *Duivelen* uit-dreven, of verſtomden: of tegens malkanderen aan werkten, om ſich onderling te bederven; en hunne achtbaarheid en geloof, by 't menſchelijk geſlacht te verminderen, leerd ons de ſelve *Ieſus Chriſtus*; als hy (by *Matth.* in 't 12. en *Lukas* in 't 11. cap.) te kennen geeft, dat *de Duivel niet tegens ſich ſelfs, en tot ſijns eygen Rijks verderf komt te werken.*

Waar uit dan ook komt te volgen, dat of de Duivel noid door de *Orakel-antwoorden*, overnatuurlijke antwoorden heeft gegeven; of dat hy, ten minſten noid tegens ſijne eigene intereſt (ten ſy gedwongen door de Goddelijke macht en kracht van onſen Verloſſer en ſijne Heylige Apoſtelen) heeft geſproken en gewerkt: dat is, ſelfs door ſich ſelfs, of ſijn geſelſchap, in Orakel-antwoorden, ſijne ſwakheid, of ſijne toekomende ver-

verſtomming, heeft voorſeid; of laten blijken; en bekend werden.

Doch ſoude ik dus doende my wel inwikkelen in verhandeling van een ſtof, die maar 't onderwerp van mijne twede Tractaat is. Waarom ik my dan wederom tot onſe *Suidas* ſal keeren.

Om te klaarder te doen blijken, wat ſtaat op de vertelling van deſe *Suidas* te maken ſy, paſt byſonder wel het gene de ſeer vermaarde *Philippus Morney*, als heel wat byſonders en waarſchijnlijks by-brengt (in ſijn *bewijs der Chriſtelijke Godsdienſt*, dat onder de naam van *Bybel der nature* onder onſe Nederlanders bekend is) en dat hy, *Suidas*, als een ſeer warachtige Hiſtorie verhaald: als die door een *ſeer voornaam Jood*, aan eenen *Philippus*, die een Chriſten was, met vry grote verſekering van waarheid ſou verhaald zijn: hoe, namentlijk, onſen Heyland *Ieſus Chriſtus*, eenen uit het getal der 22. (verſierde) *Offer-Prieſters*, in de Tempel, is geweeſt, en dat, als men naar de verkieſing van hem, daar toe, ſijne naam ſou te boek, en op het regiſter der *Offer-Prieſteren* ſtellen, *Maria*, ſijne Moeder, des gevergd zijnde (wijl *Ioſeph* nu reeds was overleden) verklaarde, dat ſy hem uit den Heyligen Geeſt, ſonder toedoen van andere Vader, ontfangen had, enz. Daar by ook, tot getuigen voortbrengende, die Vrouwen, die by hare Kinderbaring waren tegenwoordig geweeſt. Dat daar op alles wel, en behoorlijker wijſe onderſocht zijnde, hy op 't *Regiſter* der *Offer-prieſters* wierd geſteld, met (N.B.) deſe titul, of benaming: *Ieſus, Soon van den Levendigen God, en van de Maagd Maria*: op duſdanige verklaring, verſterkt, door het naaukeurig onderſoek in haar, of ſe noch Maagd was; en gevolglijke verklaring der Vroed-vrouwen, van ja, datſe toen noch waarlijk Maagd bevonden wierd, enz. Dat dit Regiſter,

uit

uit de verwoesting des Tempels behouden zijnde, te *Tiberias*, noch ten tijde van *Iustinianus* Regering, onder de Joden seer heymelijk wierd bewaard, en voor de kenniſſe deſes Keyſers verborgen gehouden, enz. Doch verdriet het my de verdere en meerdere ſotte omſtandigheden, daar van, by te brengen: en acht ik, dat ook ſulks aan mijnen Leſer al verdriet.

Hy (*Suidas*) brengd (dat ik'er dit evenwel by voege) noch ſelfs *Fl. Ioſephus*, wegens dit *Offer-prieſterſchap Ieſu Chriſti*, tot getuige hier over by: doch uit (N. B.) *Euſebius*, als welke dat uit hem (*Ioſephus*) ſou hebben by-gebracht: en beveſtigd ſulks dan noch verder (op ſijne wijſe) met het Evangelium van de Evangeliſt *Lucas*.

Sie eens, mijn Leſer, op hoe achtbare getuigen (want ook van *Cedrenus*, en *Nicephorus*, ſal ik noch iets terſtond, dies aangaande, by brengen) *dit Hebreeus Kindeke* ſteund! en hoe lichtelijk ook ſeer geleerde Mannen ſich vaak laten by de neus leyden; wanneer duſdanige vertellingen (ik had by na geſeid Spinroks-praatjes) hen maar tot voordeel, of bewijs, van hunne ſaak, iets ſchijnen te doen.

De anders wakkere *Mornay*, is in 't by halen van duſdanige exempelen, of getuigeniſſen vry wat te voorbarig vervoerd geweeſt. Maar *Ælias Schedius*, die lange naar hem geſchreven heeft, en die (als uit des ſelfs ſchrijven vry wel te ſien is) ook *Mornays* Boek wel geleſen heeft, doch die gewoon is, anderen, omtrent duſdanige citatien, noch voor by te lopen; behoorde die *Miſſlag* ſeer wel geſien, en die bloot-ſtaande klip, gemijd te hebben. Daar hy in tegendeel, ſeid: *Derhalven ſpreekt Theodoſius* (dit is de naam, der reeds gemelde Jode, van wien *Suidas* verhaald) *te recht by Suidas*, (de Woor-

de-

de-boek Schrijver) *in't woord Ieſus: In de Tempel van Salomon waren'er, enz.* dat gantſche Hiſtoritje, doch met noch meerder omſtandigheden, als *Morney* gedaan had, verhalende.

Ik ſoude geenſins, met deſe, of diergelijke vodderyen by te halen, den Leſer laſtig, of verdrietig vallen; indienſe ſo niet door achtbare, en waarlijk geleerde Mannen, als byſondere argumenten wierden by-gebragt:en by de,in die ſtoffe, onverſochte, en onervarene Leſers, niet ſeer lichtelijk, door de achtbaarheid van Mannen, aan welker kunde niet van hen werd getwijffeld (en welker oprechtigheid ik geenſins wil verdacht maken) beweegd en overgehaald, vaakmaal voor argumenten van grote kracht wierden gehouden: ſchoonſe behoorlijk onderſocht zijnde, niet van d'allerminſte kracht of nadruk zijn.

Wat nu *Cedrenus*, en *Nicephorus* aangaad, daar van loopt d'eerſte (gelijk hy meeſt altijd beuſelachtig is) dien groten leugenaar (in velen) *Herodoot* verre voor by, in 't verhalen van duſdanige *Orakel-antwoorden*: als blijkt, uit het gepretendeerde *Orakel*, door de *Apollo Delphicus*, aan *Cræſus*, de Koning van Lydie, gegeven. Waar van hy [*Cedrenus*] verhaald, dat des ſelfs Geſanten, daar heen niet als *Lydiers*, maar *vermomd, als Ægyptenaren*, quamen Raad vragen (en dat *Apollo*, door een *Orakel-antwoord*, hen ſulks in de neus wreef, en te kennen gaf, datſe daar maar quamen, om hem te bedriegen; met andere malle omſtandigheden meer.

Dus verteld ook *Nicephorus*, dat *Flavius Ioſephus*, als iets byſonder verwonderlijks verhaald, hoe'er (N. B.) *onder de gedenkwaerdige dingen des Tempels, een Orakel-antwoord gevonden was, dat op die ſelve tijd,*

tijd, eene uit der selver (namentlijk, der Joden) *Lands-lieden, het gebied over de ganssche wereld sou hebben.* Daar de woorden van *Iosephus* (in 't 31. cap. van sijn 6. boek) dese volgende zijn: *'t Geen hen* (de Joden) *meest tot den Oorlog aanvoerde, was een twijffelachtige Voorsegging, in de Heylige Boeken gevonden; dat omtrent die tijd, iemand uit henlieden, den Aardbodem sou beheerschen.*

Buiten alle twijffel heeft hy sijn opsicht gehad, op de woorden des Propheets *Micha* (cap. 5. vers. 1. 2. 3.) En heeft sulks op *Vespasianus* en *Titus* geappliceert. Waarom hy dan geensins van een *Orakel* dat in de Tempel gevonden was spreekt. Maar dese Lieden sijn so gewoon van *Mirakelen* en *Orakelen* te spreken dat sy die over al, en op alle wijsen, vinden; als met meerder exempelen sou konnen getoont werden: doch ist tijd hier eens af te scheyden, en weder, tot het *Hebreeus Kindeken*, te keeren. Om aan dese gepretendeerde, doch bottelijk versierde, *God-spraak* een goed fatsoen en bequame of behoorlijke maat van Versen (diese by de eerste Verdichters geensins heeft) te geven; werdse door de geleerde Schrijvers van dese en voorgaande eeuw, op velerley wijse gefatsoeneerd en veranderd: en de allergeleertsten, *Scaliger* en *Casaubonus* (die 't evenwel beyde voor een sotte fabel houden) nemen'er 't woord παῖς (Kind, of Kindeken) af. Waar door 't geen *Kindeken* meerder blijft, of *Kind* en *God* te samen (na sommigen die *God-spraak* anders lesen) maar in een *God* die over de Goden heerst veranderd werd; en 't Vers so ook wat beter fatsoen heeft.

Hier komt by, dat daar *Cedrenus* in't 2 vers. 't woord, ὁδὸς, dat is, *weg*, gebruikt; als of de ge-

gepretendeerde God *Apollo* geseid had, dat hy *weder sijn weg moest wandelen*, dat is, weder heen gaan, van waar hy gekomen was: anderen daar ἀϊδῶ, of ἀϊδὴς van maken: om dat het doch so te beter, met eenen, een bekentenis sou schrijven van dien gepretendeerde *Apollo*, dat hy de *Duivel* was: en wederom na de Helle keerde: gelijk't dan ook so by de latere Schrijvers ordinaerlijk vertaald werd.

Dat men evenwel al vry vroeger aan malkander dusdanige grollen heeft in de hand gestoken, blijkt uit *Ruffinus:* die dees volgende schone vertelling, in *Eusebius* Kerkelijke Historie, heeft in-gelapt: *Men seid dat hy* [*Gregorius Thaumaturgus*] *eenmaal by Winter-tijd, het Alpische Geberchte over reyste: en dat, als hy, op de hoogste top der Alpes was gekomen, aldaar alles met Sneeuw bedekt, en nergens enige Herberg te vinden was; als alleenlijk, een Tempel van* Apollo, *daar hy in tredende vernachte, en 's morgens weder voort reyste. En was'er een Priester in die Tempel, die aan't Beeld van* Apollo *raad vraagde; en antwoord gaf, aan die genen, die sulks quamen versoeken: waar uit hy ook sijn onderhoud, en voordeel had. Wanneer dan dese, naar't vertrek van Gregorius, weder op sijne gewoonlijke wijs toe trad, en antwoord versocht, wierd hem gantschelijk geen antwoord gegeven. En wanneer hy sijne Slacht-offeren al vernieuwde, bleef'er de selve stil-swijgentheid. Hy vernieuwde het selve daarom reys op reys; maar hy bleef singen voor den doven. En als nu de* Orakel-paap *beangst en verstelt stond, over dese ongewone stil-swijgentheid; verscheen hem de Duivel by nacht, en seide. wat roept gy my daar heen, daar ik niet komen kan? En als weder d'* Orakel-paap *na d' oorsaak vraagde, seide hy, dat hy door de komst van Gregorius van daar ver-*

verdreven was. En als d'andere wederom daar op vraagde, wat raad'er was, om weder herſteld te werden; ſeide hy, dat'er geen ander middel was, om daar weder te komen, als't verlof van Gregorius. Waar op deſe Orakel-paap, op reys ſloeg; en door velerleye, en tegenſtrijdige gedachten gedreven, en ontroerd, by Gregorius quam; dien hy aan-ſprekende, de gehele ſaak verhaalde; hem vertoonde, hoe vriendelijk, hy hem, als Gaſt, onthaald had; ſijn beklag deed over't verhuiſen en ſtilſwijgen van ſijn God; en't ontroven van ſijn winſt, en welvaard, beſchreyde: verſoekende te gelijk, dat doch alles mocht in ſijn vorige ſtaat herſteld werden. Waar op Gregorius, ſonder verwijlen, deſe Brief ſchreef:

GREGORIUS AAN APOLLO.

Ik veroorlof u, wederom tot uwe plaats te keren, en te doen gelijk gy gewoon zijt.

Deſe Brief nam de Orakel-paap met ſich; bracht de ſelve in den Tempel; en leydeſe by het Beeld. Waar op ook de Duivel weder ſich aldaar quam onthouden, en antwoord gaf, ſo als hy't begeerde. Hier over begon deſe by ſich ſelfs te overwegen, en te ſeggen: Indien op't bevel van Gregorius deſe God heeft moeten wijken; en niet heeft konnen weder-keren, of herſteld werden, als op't bevel en gebod van Gregorius; moet waarlijk Gregorius veel groter, en machtiger zijn als deſe, die aan ſijne bevelen gehoorſaamd. Derhalven de deuren van ſijne Tempel geſloten hebbende, reyſde hy Gregorius achter na; bracht hem ſijne Brief weder te rug; en verhalende alles wat'er gebeurd was, viel hy voor hem te voet; en bad, dat hy, Gregorius, hem wilde offeren aan dien God, door wiens kracht hy over de Goden der Heydenen het gebied hadde. En wanneer hy ſtijf en ſterck daar over bleef aanhouden, is hy van hem, een Catechumener gemaakt. Gelijk hy, nu alles verlaten hebbende,

bemde, niet alleen die Duivelsche dolingen, maar ook alle wereldlijk bedrijf, den Doop ontfangen; en heeft so in deugde en Godsaligheid, en kracht van gelove, toegenomen, dat hy noch de succesſeur, van den Heyligen Gregorius in sijn Bisschopdom wierd.

Vele andere wond'ren en Mirakelen werden 'er van dese *Gregorius* door *Ruffinus* en *Gregorius Nyssenus* (die malkanderen daar in schijnen met kracht te willen voor-by lopen) verhaald, of verfierd. En houd de Cardinaal *Baronius* dese nu bygebrachte fabel voor een Historie, van *uitstekende nadruk*, *en geloofwaardigheid*: daar in tegendeel, de *Centuriatores Maagdeburgenses* (die geleerde Mannen die te Maagdeburg, daar toe vergaderd de Kerkelijke Historie beschreven hebben) dese, en andere sijne gepretendeerde Mirakelen, voor leugenachtige, en sotte grollen, van luye, en ledige Monniken, houden: gelijk sy ook, mijns oordeels, waarlijk zijn. Doch werden sy evenwel, mede op rekening van *Eusebius*, te Boek gesteld; schoon mense by hem, in sijne eigene text, geensins vind.

Ellendige *Eusebius*, die buiten dat hy 't ongeluk heeft vry wat lichtgelovig en beuselachtig te vallen; daar by noch de sotte vertellingen van anderen, tot sijnen laste moet krijgen, en als daar voor instaan.

Wat nu aangaat de tijd (ten opsichte van Ouderdom) in welke *Augustus* dit sou aan *Apollo* gevraagd hebben; die was, (gelijk men voorgeeft) wanneer hy, nu al oud was, en deshalven verlegen om een Erfgenaam en Navolger in d' Opperheerschappy. Even of 'er niemant naar hem luft of trek sou hebben tot dat gebied, daar so veel getwist en gevecht en verwoesting, ettelijke eeuwen

wen lang om is gereſen, en geduurd heeft, ſo haaſt het recht pretext van wettige ſucceſſie begon op te houden.

Maar doch, hy *Auguſtus*, is noit naar de Actiaanſche Victorie over *Antonius*; (dat is 34. jaren voor ſijn dood) in Griekenland, ik ſwijg te *Delphis*, en dat om ſulk een oorſaak, geweeſt. En wat ſijne bekommering aangaat over de ſucceſſie in ſijn Opper-gebied: in vroeger tijden had hy *Cajus* en *Lucius*, twee Neven, beide door hem, tot de Opperheerſchappy, opgevoed. Welken hem, maar 10. a 11. jaren voor ſijne dood, ontvallen zijnde; hy by na terſtont daar op *Tiberius* (na dat die ook eerſt *Germanicus* had geadopteerd) nevens *Agrippa Poſthumus*, adopteerde, of tot ſijne Kinderen, Erfgenamen, en ſoo ook gevolglijk ſucceſſeuren aan-nam. Welke 3. hem ook alle hebben overleefd. So dat hy noit ſonder Erfgenaam en Succeſſeur, of onſeker daar van, was.

't Geen 'er verder van den *Altaar* werd by verſierd, is noch alſo bot en plomp; en voornamentlijk t' opſchrift. Want waar blijkt doch in't gehele *Orakel* [dat ſo geheel en op't allerbreetſte, als 't werd by-gebracht, vertaald zijnde, aldus luid: *Een Hebreeus Kind, dat God zijnde, over de Goden heerſt, gebied my dit huis te verlaten, en weder naar de Helle te keren. Verders, vertrek al ſwijgende uit onſe Tempel*] waar blijkt doch, ſeg ik, in dit gehele *Orakel* of God-ſpraak, het woord, of ſin van *Eerſt-geborene*? of hoe heeft *Auguſtus* dat daar uit konnen vinden?

De botheid deſer verſiering, blijkt ook klaarlijk daar uit; dat deſe gepretendeerde *God-ſpraak*, in verſen ſou zijn gegeven; en wel ſodanigen, als

reeds zijn by-gebracht. Want na de getuigenis, van de seer doorsichtige, en seer ervarene *Cicero*, (die noch, door *Plutarchus*, noch andere oude Schrijvers, daar in werd tegen gesproken,) had *Apollo* al voor de tijd van *Pyrrhus*, die de Romeynen in Italia beoorlogd heeft, opgehouden in Versen te antwoorden: en sprak maar alleenlijk in Prosa. En so hier of daar, in dese of gene *Orakel-plaats*, Versen gebruikt wierden; waaren het de Versen, die quansuis waren der *Sibyllen*; of uit de Poëten, *Homerus*, *Orpheus*, *Euripides*, *Virgilius*, en anderen ontleend; en die wy noch hedensdaags in hunne Gedichten vinden.

Doch hier van sal ik breder spreken; als ik kom te tonen, met wat kunsjes de *Orakel-vragers* gemompt wierden. Wat nu noch aangaad den *Altaar* die door *Augustus* sou wesen opgerecht; ist bysonder verwonderlijk, dat de reeds opgehaalde Kerkelijke Schrijvers, *Justinus*, *Athenagoras*, *Tatianus*, *Tertullianus*, enz. gelijkse geensins van dese schone Historie melden (die anders, zijnde warachtig, hen uitstekende had konnen dienen) niet minder als van sulk een Altaar dromen: daar sy nochtans geseid werd in het Capitool (yder weet hoedanig een plaats) te wesen opgericht; en gelijk altijd geschiede, met seer bysondere plechtelijkheden, en 't stellen van sodanigen Opschrift, te wesen geheiligd. Want, waarlijk, dit was een argument voor hen, en voor de Christelijke Gods-dienst, van bysondere kracht en nadruk. Ook bevinden wy, door klare exempelen, dat dese Christen Schrijvers, die in hunne verantwoordingen, van seer grote nadruk, voor de Christelijke Gods-dienst, doch anders, niets on-ondersocht, en niets ongeroerd of ongemeld heb-

hebben gelaten ; ſulks geenſins loſſelijk ſouden hebben laten voor-byſlippen : maar wel uitdrukkelijk den Heydenen aangeweſen ; en den ſelven naar't Capitool ſelve hebben heen-geſonden. Of ſo dien Altaar al, met het ſelve onder *Veſpaſianus* heerſching mocht verbrand, of anders weg-genomen, verloren, of verwoeſt, of verduiſterd geweeſt zijn ; gelijk als van deſe gehele Hiſtorie, alſo ook van den Altaar, niet hebben geſwegen.

Want dat duſdanige argumenten, by hen geenſins veronachtſaamd zijn, blijkt uit't gene *Juſtijn de Martelaar*, van den *Altaar* verhaald, die aan *Simon Magus*, als aan een God, binnen *Rome*, en op't Eiland van de Tiber, ſou weſen geconſacreerd. Ik beken, dat hy, *Juſtinus*, hier hem al veel te lichtelijk wat heeft laten in de hand duwen: wijl die Altaar die men voorwend aan *Simon Magus* toegewijd te zijn, wel uitdrukkelijk duſdanige titul had:

SEMONI. SANCO. DEO. FIDIO. SACRUM. enz. gelijkſe reeds door my en anderen elders is bygebracht ; of (wijl'er al ettelijke ſodanige inſcriptien werden gevonden) SANCTO. SANCO. SEMONI. DEO. FIDIO. enz. of SANCO. FIDIO. SEMO. PATRI. enz. of SANCO. DEO. PATRI. enz. of diergelijke. En was deſe SEMO. SANCUS. FIDIUS. (Want deſe 3. Namen voerde hy, of alle te gelijk, of yder der ſelver alleen) een God der Sabinen, als uit den Poeët *Ovidius* klaarlijk blijkt. Gelijk ook deſe Inſcriptien niet alleenlijk te *Rome* maar ook te *Reate* in't Land der Sabinen gevonden zijn ; en ook noch ſodanigen, waar uit blijkt dat hy ſpecialijk *een God der Reatinen* was.

Dus leerd ons ook *M. Varro* (een oud, en ſeer geleerd Romeyn) en *Feſtus* ; dat, ſchoon

de *Sabinen* hem SANCUS noemden, sy evenwel daar onder HERCULES verstonden; en *Sancus* in de *Sabijnsche* taal betekende, 't geen *Hercules* in de *Griekſche*.

Maar doch heeft hy goede *Iuſtinus*, ſich dus meermaal laten bedriegen: wanneer, namentlijk, men voorgaf hem, te Alexandrie, te vertonen de ruinen, of overblijffelen van de Cellen, of byſonderlijk af-geſcheydene Huiskens, der 70. (of als anderen willen 72.) Overſetters: in welker yder, sy ook elk op ſich ſelven ſittende, de Bybel uit de Hebreeuſche in de Griekſche, taal houden overgeſet.

Als't nu, ook al toegeſtaan wierd, dat *Auguſtus* dit juiſt niet in ſijne Ouderdom had gevraagd: maar terwijl hy naar d'Actiaanſche Victorie, noch in Grieken-land was; ſtaat noch te overwegen (buiten andere goede reden, tot overtuyging van de valsheid deſer Hiſtorie, die hier konden werden by gebracht: maar die ik, om de al te grote lankwijligheid te vermijden, voor-by ga) hoedaniger wijſe door deſe God-ſpraak beweegd, *Auguſtus* is te *Rome* gekeert. Want ſo haaſt als hy t'huis quam, heeft hy die (naar getuigenis van ſijne na-ſaat *C. Tiberius*) geleden heeft, dat aan hem, als een *God* en (N.B.) *Soon van een God*, (gelijk ſpecialijk uit een Griekſche opſchrift by *Gruterus* pag. 228. te vinden, buiten andere getuigeniſſen van *Dion Caſſius*, *Tacitus*, enz. blijkt) van d'Aſiatiſche Steden, Tempelen, en Altaren geboud en geheyligd zijn; en heylige Spelen, t'ſijner eere gevierd. Gelijk hy ook te *Rome*, om ſijn gelukkige t'huys-komſt, een Altaar heeft laten oprechten aan de FORTUNÆ REDUCI, of de *Weder-thuis-leydende Fortuin*. En *ſelfs* een *Tempel* (die hy op ſijne te

huys

huys reys had beloofd) aan *Mars de Wreker*, heeft *in 't Capitool* doen bouwen: alwaar hy ook reeds te voren een Tempel aan *Jupiter de Donderaar* had geboud.

Men ſiet dan klaarlijk genoeg, met hoe goed een fundament men op ſulke Hiſtorie-Schrijvers, en der ſelver Hiſtoritjens bouwen mach: ten zy dat lieden, van veel vroeger jaren, meerder onderſoek, minder lichtgeloviglheid en langer ervarentheid ſulks reeds te voren hebben verhaald.

't Verdriet my, waarlijk, meer uit *Suidas* op te halen: doch kan, of mag ik hem noch niet voor by gaan; om dat ook, door vry geleerde Mannen onſer eeuwe, uit hem by-gehaald, verklaard, en gefatſoeneerd en vermeerd, en alſo op alle wijſen opgetoyd werd; een *Orakel*, dat quanſſuis door de God *Serapis* gegeven; (gelijk dat van 't *Hebreus Kindeke*, wegens de komſte *Chriſti*, enz. Propheteerd) van de *Drie-enigheid in Gode*, ſou gegeven zijn aan *Thulis*, een Koning van Egypte; en even ſo hupſe *God-ſpraak* is, als die, nu reeds door my, wijdlopig genoeg is verhandeld.

De Hiſtorie en God-ſpraak, daar in behelſd, werd door hem (*Suidas*) op deſe wijſe verhaald, over 't woord Θαλις. *Deſe regeerde over geheel Egypte, en tot heel aan den Oceaan: en noemde een der Eylanden in de ſelve, naar ſijne eygene naam. Deſe, opgeblaſen door ſijne bedrijven, ging naar 't Orakel van Serapis; en Slacht-offeren op-geofferd hebbende, vraagde hy dit volgende:*

Seg ons Beheerſcher van het vuur, gy gelukkige, die ſonder dwalen, of miſſen, den omloop des Hemels volvoerd, wie (N. B.) *voor mijne heerſching, ſo veel heeft vermogen; of wie 't naar my ſal zijn? En wierd hem daar op een Orakel gegeven, dat aldus luide:* Πρῶτα Θεὸς,

enz. [In 't Neerduits: *Eerſt God, daar na het Woord, en t'ſaam met hen de Geeſt. Doch alle van gelijke oorſpronk, en tot een en 't ſelve t'ſamenkomende*: (N.B.) *Wiens kracht eeuwig is. Loop ſterffelijke, met ſnelle voeten, een onſeker leven volvoerende.*] *Waar op ky uit de Orakel-plaats vertrokken zijnde, van ſijn eygen volk in Afrika, is omgebracht.*

Seker deſe *Thulis*, had van *Serapis*, voor ſijne Offerhanden, ook wel wat beter waarſchouwing, en voorſegging, aangaande ſijne toekomende fortuyn, verdiend! Doch laat ons eens met meerder ernſt, ook het geen vry geleerde Lieden hier over met goeden ernſt ſpreken, overwegen.

Boiſſardus, ſeid 'er van: *Onder de Orakelen van Serapis, werd geteld, 't geen men ſeid, dat hy aan Thulis, Koning van Egypte, heeft gegeven: wanneer die aan hem vraagde,* (N.B.) *van den waren God; wie die ſelve was; en op wat wijs, die wilde gediend zijn:* Περὶ Θεοῦ, &c. Waar op hy (*Boiſſardus*) dan ſo, in enen adem voegd: *Hier belijd de Duivel, een God in drie Perſonen onderſcheiden, van Vader, Soon, en Heyligen Geeſt.* Gelijk ook *Æmilius Portus*, in ſijne vertaling van de woorden: *En tot een en 't ſelve t'ſamen-komende,* (*of lopende*) tot meerder verklaring, tuſſchen duſdanige haakjes [ ] invoegd; *te weten, de heylige Drie-enigheid, of Drievuldigheid.*

Morneus ('t moeyd my waarlijk, dat ik genoodſaakt ben, ſo dikmaal de dolingen, en miſlagen van deſe, en andere brave mannen, omtrent deſe ſtoffe op te halen, en te wederleggen) voegd 'er by: *I' Adjurand bien fort, de ne le point tromper; hem wel ſterk beſwerende, dat hy hem doch niet bedriegen ſou.* Dat ſo weinig, als 't geen 'er door *Boiſſardus* werd by gelapt, in *Suidas* (die alleen dit maar verhaald heeft) blijkt.

Elk

Elk vertaald ook dit verſierde *Orakel*, naar ſijne ſin, of paſſie, en bevatting, even alſſe dat kinderachtig *Orakel*, van 't *Hebreeus Kindeke* gedaan hebben; en veranderd het, met by, of afdoen: even als of het, niet verſcheelde, hoe men citeerd, of vertaald; wanneer 't maar voor die ſaak, die men verdedigd, ſo te beter ſchijnd te doen.

Gelijk nu, door duſdanige lieden, een *Orakel* is voort-gebracht, waar in quanſſuis, de *Drie-enigheid*, door de *Duivel* ſelfs, (die doch de Vader der logenen is, en een logenaar van den beginne) werd beveſtigd: ſo haald men, niet alleenlijk uit de verſierde boeken der *Sibyllen* (als Propheteſſen) wegens *onſen groten Heiland*, des ſelfs geboorte, leven, mirakelen, lijden, dood, enz. ſo klare voorſeggingen; dat de Propheten, in vergelijking met de ſelven, ſeer duiſter en ſlecht, ja kinderachtig, hebben geſproken: wijl ſy (*Sibyllen*) ſo net, met naam en toenaam, van *Jeſus*, *Maria*, enz. ſo, quanſſuis, hebben gepropheteerd, datſe eer een geſchiede Hiſtorie, met ſijne daar toebehorende omſtandigheden, ſchijnen te vertellen, als van toekomende ſaken te propheteren. Niet alleenlijk, ſeg ik, haaldmen dus deſe *Sibyllen* by; maar ook de *Oude Rabbynen*: als die ſulks ook ſouden hebben voorſeid. En die, daar de Propheet *Eſaia*, c. 7. ℣. 14. maar ſeid: *Siet een Maagd*, enz. deſe Rabbynen (*R. Hakkadoſch*, *R. Hakanas*, *R. Ula*, *&c.*) vry wat meerder en klaarder voorſeggen: namentlijk: *dat die Maagd Maria ſou heten*; *datſe van Bethlehem was*, *een Dochter van Jojakim Eli*, *uit de Stam van Sorobabel*, *en de Geſlachtreeks van Juda*; en diergelijke verſierde vodderyen meer. Als of ſy (*Joden*) al voor die tijd, en by 't leven onſes *Heylands* ſelfs, ſo goede kennis

hadden gehad; dat sy sich met reden konden opwerpen, tegens den H. Apostel *Paulus*, wanneer hy, van de dooding *Christi* sprekende, aan de *Joden* seid, dat sy't in hunne onwetenheid hadden gedaan: ja onsen groten *Heyland* selfs, wanneer hy voor hen biddende, riep: *Vader vergeef het hen, want sy weten niet wat sy doen.*

Sie hier, hoe ver den yver ons van 't rechte spoor kan helpen!

Maar doch, buiten de reeds by-gehaalde getuigenissen des *Duivels* selfs, voor dit verfierde ophouden der *Orakelen*; werden 'er noch meer anderen by gebracht: selfs uit *Porphyrius*, die, als een bitter en geslagen vyand der Christenen, tegens hun en hunne Gods-dienst heeft geschreven. Waarom ook sulker getuigenis, alsse anders van kracht en waerde was, noch veel te meerder (als reeds al gedacht is) by ons sou moeten gelden. Doch zijn dese *Orakelen*, en der selver getuigenis, van geen meerder kracht en nadruk, als 't geen wy reeds boven van hem, uit *Eusebius*, wegens dese stof hebben verhandeld. Want (gelijk ik in mijn Latijns Tractaatje, van de selve getoond heb) zijn sy t' enemaal, ten opsichte van de tijd, waar in sy souden gegeven zijn, onseker: of sy namentlijk (een of meerder) honderden jaren, voor of na; dan of sy omtrent *Christi* geboorte zijn gegeven: indien sy oid gegeven zijn: 't welk al warachtig zijnde, evenwel gevolglijk sal blijken, dat sy van geheel geen gevolg of kracht zijn.

2. Blijkt geensins, of sy omtrent eene en de selve tijd, dan of sy honderden jaren verscheyden naar malkanderen gegeven zijn. 3. In welke *Orakel-plaats* sy souden gegeven zijn: of men moest stellen, dat 'er noid geen andere *Orakel-plaats*, als

Del-

Delphis was geweesd; daar 'er nochtans ontelbare te gelijk in de wereld zijn geweesd. 4. Isser een onder; waar mede, als van grote kracht zijnde, *Eusebius*, om 't ophouden der *Orakelen* (welker velen by sijne tijd noch hunne quansluis Goddelijke Antwoorden gaven) specialijk her voor komt: Daar 't nochtans met wel uitdrukkelijke en dag-klare woorden seid: dat, gelijk 'er vele *Orakel-plaatsen* waren te niet gegaan: evenwel de seer vermaarde *Orakel-plaatsen*, in *Didymis* (of by de *Branchiden*, dat een en 't selve *Orakel* is) te *Clarus*, en (N. B.) te *Delphis*, te dier tijd, evenwel noch Goddelijke Antwoord gaven.

Ick bid u, mijn Leser, bepeyns, met wat ogen of gedachten *Eusebius*, en alle die hem hier in na volgen, *Mornay*, *Schedius*, en anderen meer; terwijl sy sulks niet alleen lasen; maar malkanderen dat na copieerden; hunne Boeken daar met, als met een schat (waarlijk min waard als dove kolen) verrijkten; en als bewijsen van uitstekende kracht, her voort-brachten, hebben toe-gesien!

Naardemaal wy dan sien, hoe quaad succes de Getuigenissen voor 't verstommen der *Orakelen*, met of omtrent de Geboorte *J. Christi* hebben; so laat ons ook eens sien, van wat kracht d' anderen zijn, die uit *Cicero*, *Lucanus*, *Strabo*, *Juvenalis*, *Plutarchus*, *Origenes*, en anderen meer, werden bygebracht.

Wat aangaat *Cicero*; van desen tuigd *Plutarchus*, dat hy in sijne jonkheid, het *Delphische Orakel* heeft raad gevraagd; en ook raad 'er van ontfangen. En selfs getuigd hy (*Cicero*) opentlijk, dat het by sijne tijd, terwijl hy schreef, over de *Voorseggingen*, (uit welk boek, sy dit nochtans willen bewijsen) noch sijne antwoorden gaf. Want wel uitdrukkelijk

lijk ſeid hy, in ſijn eerſte t' ſamen-ſpraak van de *Voorſeggingen, Orakelen, enz. Nunc minore gloria eſt, quia minus Oraculorum veritas excellit. Nu is het Orakel van minder vermaardheid, en achtbaarheid: om dat de waarheid, der gegevene God-ſpraken, nu minder uitſteekt.*

Van welke minder glorie, of achtbaarheid, en waarheid, hy elders deſe reden geeft. (En waar in *Minucius Felix* hem navolgd) *dat de menſchen niet langer ſo lichtgelovig waren, alſſe wel in oude tijden waren geweeſt.* Gelijk 'er daarom by *Plutarchus* tijd (als de ſelve getuigd) maar ene *Prieſteres* was, en dat die, 't geven van antwoorden, wel gemakkelijk af mocht: daar 'er in 't begin, en een lange tijd daer na, wel twee, met een noodhulp'er by, waren geweeſt. En als wy eens beſchouwen, uit welke woorden van *Cicero*, men het ophouden, of verſtommen van 't *Delphiſche Orakel* haald, zijn 't die woorden, daar hy, van 't antwoorden in Verſen ſprekende, ſeid: *Cur*, ISTO MODO, *jam Oracula Delphis non eduntur, non modo noſtra ætate, ſed jam diu; ut nihil poſſit eſſe contemptius?*

Waarom werden 'er langer, op die wijſe [*in Verſen namentlijk*] *geen God-ſpraken te Delphis gegeven: niet alleenlijk by onſe tijd: maar ook al lang voorleden: ſo dat 'er by na niets ſo verachtelijk is?*

Want een ſeer grote oorſaak, onder anderen, van vermindering van glorie en achting was, dat de gepretendeerde *Apollo*, dikmaal ſo ellendige Verſen maakte, datſe by yder een, die niet al te ſuperſtitieus was, beſpottelijk waren; en menigmaal daar byſonderlijk mede geſchimpt wierd. Waarom men dan, metter tijd, te rade wierd, hem in Proſa te doen antwoorden; dat wederom by velen noch alſo belachelijk was: Om dat *Apollo*, die

die men voor de *God der Poëſie* eerde; daar hy te voren wel in Verſen (hoe gebrekkelijk van taal, en dicht-maat die ook mochten zijn) had konnen antwoorden, nu geheellijk geen Verſen meer maken, en ſijne *Orakelen* in Dicht-maat, geven kon. Met hoe ſlecht een fundament, werd dan deſe *Cicero*, voor't verſtommen van het *Delphiſche Orakel*, by gebragt!

Maar doch, als *Cicero* met die woorden, die daar toe uit hem werden by gebragt, al verſtaan hadde, (gelijk hy geenſins doet) het ophouden, of verſtommen der *Orakelen*: ſo kon dat, hen voorſtanderen der *Orakelen*, en beweerderen van't verſtommen, en ophouden der ſelven, met, of omtrent, de Geboorte *Chriſti*, geenſins helpen: wijl dan *Cicero* ſou ſeggen, dat het al ruym 300. jaren, voor *Chriſti* komſt had op-gehouden ſijne antwoorden te geven.

De ſeer geleerde *P. D. Huetius* ſeid, (terwijl hy, de kracht van deſe tegenwerping gevoelende, *Plutarchus* daar toe te hulp roept) *dat men uit hem* (*Plutarchus*) *kan weten, datſe allengskens hebben beginnen te ſwijgen, tot de komſte Chriſti toe; ter welker tijd, de ſelve verſtomd zijn: als of toen eerſt de kracht der Duivelen verbroken, en hen't ſtiſwijgen opgeleid wierd.*

Maar gelijk wy reeds genoegſaam uit *Plutarchus* hebben geſien, en gevolglijk noch verder uit hem, en vele anderen ſien ſullen; dat'er niet alleenlijk ten tijde deſes *Plutarchi*, maar ook honderden van jaren na de ſelve, tot omtrent 400. jaren na *Chriſti* geboorte, in menigvuldige *Orakelplaatſen*, quanſluis Goddelijke antwoorden, of *Orakelen*, gegeven zijn: ontvald hem *Plutarchus* ſo wel als *Cicero*.

Waarlijk byſonder wonder iſt, dat ſo ſeer geleerde

leerde en braaf beoordeelde mannen, en van ſo uitſtekende beleſendheid en onderſoek, als deſe Pater HUETIUS is, en nevens hem, *Iſaäcus Voſſius* (want ook deſe ſeid, in ſijn Boek van de *Sibyllen* volmondiglijk, *dat d'Orakelen over al, en t'enemaal met de komſte Chriſti hebben op-gehouden*) niet met enige meerder opmerking hebben gelet, op een ſo byſonder aanmerkelijke ſaak: en waar uit, naar hunne opinie, een uitſtekend argument gemaakt werd, voor de *Chriſtelijke Godsdienſt*; doch, voor ſo veel reeds geſien is, met byſonder ſlecht ſucces.

Met het ſelve ſucces brengen ſy *Strabo* (die ook omtrent de *Orakelen*, ſeer kleen-gelovig was: als hy ſelfs, meer als eenmaal, wel duidelijk te kennen geeft) voor 't verſtommen, van dit *Delphiſche Orakel*, by. Schoon hy 'er niet anders van ſpreekt, als *Cicero*; en maar ſeid, dat het by ſijne tijd (dat was onder de Heerſching van *Tiberius*) *van geen grote achting was*: daar 't in oude tijden uitſtekende was geacht en geëerd geweeſt.

Dat ook geen groot wonder was; wijl de ſeer vermaarde Redenaar *Demoſthenes*, al by na 300. jaren voor *Ciceroos* tijd, wel opentlijk voor het Atheenſche volk (dat anders vry ſuperſtitieus was) dorſt ſeggen: *Dat het Delphiſche Orakel, het met Philippus hield, en door hem omgekocht was.*

Met wat grond *Plutarchus* hier toe werd by gebracht, blijkt genoeg, uit 't geen van hem reeds boven (by occaſie van 't onderſoek wegens 't fabeltje van *Epitherſes*) is geſeid.

Origenes, werd ook tot een conſiderabel getuige voor 't ophouden der *Orakelen* by-gebracht: wijlmen voor-wend, dat hy in ſijn Boeken, tegens de Heydenſche Philoſooph *Celſus*, met de woor-

den

den van dese *Celsus* selfs, klaarlijk te kennen geeft, dat de *Orakelen van Delphis*, van *Dodone*, van *Clarus*, van de *Branckiden*, van *Ammon* en anderen, al gantschelijk swegen: daar hy (*Celsus*) naar citatie van *Origenes* (en anders niet, hebben wy van *Celsus* Schriften) maar simpelijk seid: *Dat dese nu op-getelde Orakel-plaatsen, en seer vele andere Voorseggingen, van de Christenen niet geacht wierden: maar dat de selven, het gene de Joden oit geseid hebben* [hy siet op de Wet en Propheten, of wel op de Bybelsche Schriften in 't algemeen] *als verwondelijk estimeerden.* Welke woorden derhalven directelijk noch indirectelijk, van het op-houden der *Orakelen* melden.

Men siet hier uit, hoe onbedachtelijk de Oude Schrijvers vaakmaal werden by-gehaald en geappliceerd.

Juvenalis evenwel, die so vermaarde Schimpdichter, seid, in sijn 6. Schimp-dicht:

\- - - - - - *Credent à fonte relatum*
Ammonis, quoniam Delphis Oracula cessant.
Sy achten, dat het uit de Fonteyn van Ammon voortkomt, wijl te Delphis het Orakel-ant-woorden op-houd.

Dat het sweeg te dien tijde, als *Juvenaal* dit schreef, soud ik seer wel konnen geloven; en mijns achtens seer wel doen geloven aan anderen: alsse maar gelieven te overwegen wat fortuin die *Orakel-plaats* ten tijde van *Nero*, en door hem, geleden heeft; om dat de *Pythia* hem een antwoord had gegeven, dat geheel niet naar sijn sin was. Gelijk dit ook tonen, *Dion Cassius*, en *Pausanias*. (Want dat het onder *Neroos* Heersching noch antwoorde, blijkt, buiten deser getuigenis, seer klaarlijk uit *Suetonius*) die verhalen, hoe hy, *Nero*, *aan de Inwoonderen van Delphis, het Cirreisch Land ontnam, en aan sine Soldaten gaf*; *de*

de plaats van waar d' Orakelen gegeven wierden, verwoeste; en hy, om die plaats alſo te meerder te ontheyligen, menſchen deed ſlachten, op de kant der mond van't hol waar uit de heylige Geeſt en waaſſem, opwaaſemden. Dat hy, buiten andere roof, ook wel vijfhonderd kopere Stal-beelden, aldaar van ouds tot dankbaarheid enz. aan de God opgeofferd, heeft van daar weg gevoerd, enz. En is te noteren, ſo van dit *Delphiſche*, als van meeſt alle andere *Orakelen*, datſe menigmaal hunne Eklipſen, (dat ik het ſo noeme) of tuſſchen-tijden van antwoorden en ſtilſwijgen, hebben gehad, de ene tijd korter, de andere tijd langer; door brand, of andere verwoeſting en plondering; door Oorlog, en verloop; door verjaging, of armoede, der Papen, en andere bewerkers of begunſtigers; of door heimelijk bevel, of konſt der Koningen, en Vorſten (wijl ſulks al mede gebeurde)'t welk *Lucanus* niet duiſterlijk te kennen geeft; als hy, klagende dat het *Orakel* van *Delphis* by ſijne tijd (hy ſpecialijk ondertuſſchen op *Nero*, mijns achtens, ſiende) ſeyd:

\- - - - - *Poſtquam Reges timuere futura.*
Et ſuperos vetuere loqui:

Naar dat de Koningen ſijn vervaard geworden, voor het toekomende (en de kennis van het ſelve) *den Goden het ſpreken* [voorſeggen der God-ſpraken] *hebben verboden.*

Dat deſe *Delphiſche Tempel* en *Orakel-plaats* menigmalen is verbrand, geplonderd en verwoeſt geworden, toond ons (buiten anderen) beknoptelijk *Pauſanias*, in ſijn beſchrijving van de *Delphiſche Tempel*, *Orakel*, enz. wanneer hy verhaald, dat het 1. door een *Eubeer* ſtraat-ſchender is geplonderd, enz. daar na door *Pyrrhus*, de Soon van

Achil-

Achilles, door *Zerxes*, door de *Franssen*, door de *Phocensers*, en eyndelijk door *Nero*. Naar welke tijd [gelijk het ook al voor die plundering enz. der geseide *Eubeer*, eens was verlaten en verwoest, naar ons *Plutarchus* verhaald] 't blijkt, dat het noch door, of onder, *Constantijn* de grote, is verwoest; eer 't door *Juliaan* weder herstelt zijnde, voor 't allerlaatste, na sijne dood, geheellijk is vernietigd.

Onder welks heersching dir geschied zy, is my onbekend: 't allernaast, mijns oordeels, is 't, dat het onder *Theodosius*, *of des selfs Sonen*, is geschied.

Schoon derhalven *Lucaan* (die onder *Nero* leefde, en door hem gedood is) te kennen geeft, dat het *Delphische Orakel*, by sijne tijd sweeg: en *Juvenaal* (die onder *Domitiaan* geleefd heeft) seid, dat het *Orakel* van *Delphis* cesseerde; leerd ons evenwel *Philostratus*, dat het ten tijde van die selve *Domitiaan* ook al weder sprak. Sulks tonen ons ook *Dio Chrysostomus* en *Lucianus*, die onder *Marcus Antoninus*, en gevolglijk geleefd hebben.

Dus brengd ook *Æl. Spartianus*, hier van, een exempel by, *Severus*, *Pesc. Niger*, en *Albinus*, rakende.

Dat 'er evenwel (uit wat oorsaak, is my onbekend) weder enige interruptie, of stilstand is geweest, omtrent het jaar 170. of 180, of daar omtrent, schijnd uit *Clemens Alexandrinus* te blijken: doch niet alleenlik uit *Theodoretus*, maar ook uit *Eusebius* blijkt, dat het by des *Groten Constantinus* tijd, noch Antwoord gaf; als de selve *Constantinus* (in sijn leven, door *Eusebius* beschreven) selfs getuigd.

Dat het naar de verwoesting, door order of toelating van dese *Constantijn* geschied, herstelt is, en weder antwoord heeft gegeven, blijkt uit de exempelen van *Juliaan d' Apostaat* (die 't weder herstelde, en selfs, buiten anderen meer, daar

aan, om *Goddelijke Antwoord* en *Voorsegging* sond, en die verkreeg) door *Cedrenus*, *Theodorteus*, en *Nicephorus*, bygebracht; en die, schoon ik (als reeds uit het voorgaande blijkt) geen grote staat op hun seggen of vertellen maak, evenwel hier omtrent sodanige exempelen, en sodaniger wijse verhalen; dat, het geen sy seggen, my ten hoogste waarschijnlijk is. Te meer, om dat ook, *Herodianus* en andren meer (*Tertullianus*, *Ammianus Marcellinus*, *Macrobius*, enz.) ten opsicht van de menigvuldigheid der Orakel-plaatsen, *in hunne tijden* (vry verre voor en na *Constantinus* tijd) op de selve wijse spreken.

Dat derhalven, 't geen *Juvenaal* seid, geen argument kan verstrekken, blijkt so, uit het gene nu van 't *Delphisch* Orakel getoond is, als 't gene uit *Polybius*, *Plutarchus* en meer anderen, ook van't verwoesten van andre Orakel-plaatsen, *Dodone*, der *Branchiden*, enz. werd getoond.

Naar welke verwoesting, 't zy uit Oorlog, 't zy uit andre oorsaken, ontstaande, altijd weder tijd en middelen van node waren, om sulks weder te herstellen. Welke middelen van geld enz. ook bequame Personen om sulke Personagien te verbeelden, so in 't spelen van de Rol, als van de *Propheet*, die de *Orakelen* uitley en verklaarde; van de *Priesteres*, of *Pythia* selve, die de *Orakelen* uitsprak; van de *Poëten*, *Offer-papen*, *Waarseggeren uit d' Ingewanden*; en verder al den gehelen hoop en omslag van Personen en saken, tot sulken bedrijf vereyst; niet altijd even kort by der hand en bequaam waren, om 't Volk, of ook *Groten*, hoedanigen die ook waren, so als 't hen *Papen* wel diende (of ook den *Vorsten*, die sich heymelijk daar onder mengden) op een gevoeglijke wijs, en quansuis verwonderlijke, te mompen.

Dat

Dat nu niet nettelijk kan werden aangewesen, hoe dikmaals en hoe lange yder *Orakel* (ten minste der voornaamsten) sijne tijden van stilswijgen en spreken heeft gehad; komt by, door 't verliesen der Auctеuren, *OEnomaus*, en anderen meer; die van de *Orakelen*, *Orakel-plaatsen*, en der selver *toestel*; ook *'t bedrog*, daar omtrent om gegaan, hebben geschreven: en die door de lankheid en rampen van de tijd; door Oorlog, en daar uit ontstaande verwoesting, selfs so wel als d' *Orakelen*, en der selver kunstelijk bedroch, so zijn uit kunde en geheugenis geraakt (gelijk 't leyder! met seer velen der treffelijkste Griekssche en Latijnsche Auctеuren of Schrijvers is gegaan) dat men by na maar van enige weinigen, door latere Schrijvers geciteerd zijnde, slechts de simpele namen, en die der stoffe, waar van sy geschreven hebben, heeft over behouden: en 't geen 'er door d' Ouden noch van over-gebleven is, ons maar een seer gebrekkelijke en verwarde kennis, geeft: schoon die evenwel genoeg is, om de schelmsche bedriegeryen der Papen, daar omtrent gepleegd, te ontdekken.

Met even grote voorbarigheid, hebben andere Schrijvers (namentlijk *Boissardus*, *Hospinianus*, enz.) *Melanthon* en *Peucerus* na-gevolgd.

Dese verhalen, so in de continuatie van de Cronijk van *Carion*, als in de verhandeling van de *Voorseggingen*, *Orakelen*, enz. Dat, ten tijde van de Keyser *Juliaan de Apostaat*, op de selve tijd als hy stond om sijne Krijgstocht naar *Persie* toe te setten: De Tempel of *Orakel-plaats* te *Delphis*, door 't Hemels vuur sijn verteerd en verwoest; en dat dit sijne laatste verwoesting is geweest. *Boissardus*, en *Hospinianus* citeren, tot bewijs hier van, het 9. en 10. cap. van 't

derde Boek van *Theodoretus*, in 't 19. enz. cap. in het 5. Boek van *Sozomenus* Kerkelijke Hiſtorien

Doch iſt 'er ſo verre van af, dat deſe Schrijvers' van de *Tempel van Apollo te Delphis* in 't midden van Griekenland ſouden ſpreken, dat ſy in tegendeel ſpreken van een *Tempel heel in Syrie*, en aldaar *in de Voor-ſtad van Antiochie*, gelegen. Welke Voorſtad (Daphne) nevens de Tempel, en 't geen aldaar Miraculeuſlijk omtrent het *Orakel* (of *Orakel-plaats*) van de *Apollo Daphneus*, ſoude geſchied zijn, ſo ten tijde van den Keyſer *Trajanus*, als op andere tijden, by die occaſie, wijdluchtiglijk ons beſchreven werden.

Ga nu en ſteund op citatien van ſo geleerde lieden! want de naam van brave geleerdheid, kan deſe lieden (en ſpecialijk *Phil. Melanthon*) niet bediſputeerd werden: noch van onoprechtigheid, of voorbedachtelijk miſleyden ſou men hen konnen verdenken: of ſo bot te zijn, dat als ſy al wilden, ſy 't niet op behendiger wijs ſouden hebben gedaan.

Indien wy dan d' oorſaak van ſo bijſteren miſſlag willen onderſoeken, is die buiten alle twijffel in *Melanthon* geweeſt, een doling in geheugenis; terwijl hy, op de ſelve ſteunende, alſo abuſivelijk *d' Apollo Delphicus*, in plaats van de *Apollo Daphneus*, heeft geſteld. Waar in d' anderen, op hem *Melanthon* ſteunende (als op een eerlijk man, gelijk hy waarlijk was) ſonder eens d' Auctеuren, waar uit *Melanthon* ſulks moeſt hebben na te ſien, dat alſo uit hem hebben uitgeſchreven en na-verteld.

Waarlijk ten minſten had *Hoſpinianus*, die ſo *Boek* en *Capittel* der gemelde Schrijvers citeerd (en waar uit men met reden ſou denken dat hy de text ook ſelve geleſen had) ſo voorſichtig behoren te zijn, dat hylette waar van hy las: of ſijne ſinnen

en

en verſtand moeten voor die tijd elders heen vervoerd zijn geweeſt.

Indien wy nu ook gevolglijk ons oogh willen ſlaan, op d'andere *Orakel-plaatſen*, die na; en ſeer lange, na de geboorte *onſes Heylands* noch in ſtant zijn geweeſt, en gebleven. So ſullen wy 'er al ettelijke vinden *binnen Italien*; ja enigen der ſelver ſelfs *in't geſicht der Stad Rome*; ik laat ſtaan *binnen de Stad Rome ſelfs:* alwaar *in't Eyland van de Tyber*, in welke (als by-na yeder weet) een ſeer vermaarde *Tempel van Eſculapius geſtaan heeft*; een oude Steen gevonden is, behelſende, met ſijn opſchrift de Hiſtorie van geneſingen door't *Orakel van Eſculapius* aan ettelijken (ten tijde der Antoninen, dat ten minſten 150. jaren na Chriſti geboorte is geweeſt) ſo ten opſichte van blindheid als andere grote gebreken, uitgewerkt.

Gelijk't ook uit d'Oude Schrijvers overtolliglijk blijkt, dat d'*Orakelen van Eſculapius* (die ſelden anders, als door, of in, dromen gegeven wierden) de gantſche wereld door, in menichte geplaaſt waren: en vry lange tijd naar't lijden en ſterven *onſes Groten Heylands*: als de Kerkelijke Schrijvers *Tertullianus*, *Euſebius*, en anderen, te kennen geven.

Dicht by, en (als geſeid is) *in't geſicht van Rome*, had men 't *Orakel van de Fortuin*, *of Fortuinen, te Preneſte*; van de *Fortuin*; *of Fortuinen te, Amtium*; van *Herkules*, *in de Stad*, *of Stedeke*, *Tibur*: *en wat verder van Rome*, het *Orakel van Iupiter Clitumnus*; ſo ook by *Padua het Orakel van Gerion*, by of aan de Fonteyn *Aponus*. Van alle welke *Orakel-plaatſen*, *Suetonius*, en *Martialis*, en de *Ionger Plinius*, (die onder *Domitiaan*, *Nerva*, en *Trajaan* geleefd hebben) ook

als van Orakelen, by hunne tijd in ſtaat zijnde, gewag maken. Ja ſelfs de Poëet *Claudianus* die onder de Keyſers *Arkadius* en *Honorius* (dat is, omtrent 400. jaren naar *Chriſti* geboorte) geleefd heeft, ſpreekt 'er van, als van een miraculeuſe (ten opſicht van geſondmaking) en noch by ſijne tijd, Orakel-gevende, Fonteyn.

't Is wel ſulks, dat de *Romeynen* niet toe-lieten, dat men over ſaken de Republijk rakende, om ſolemnelijk den ſelven te conſuleren, of raad te vragen; naar andere *Orakelen*, buiten de *Boeken der Sibyllen*, liep: en daarom *Lutatius*, die d' eerſte Carthaginienſer Oorlog ten eynde bracht, *door den Raad* belet is geweeſt, het *Orakel der Preneſtijnſche Fortuyn* (ſo dicht by *Rome*) Raad te vragen: ſchoon ſy anders in vroegere tijden, ſelfs wel ſolemnelijk geſanten (voor ſo veel de Hiſtorien getuigen) naar *Delphis* en andere Orakel-plaatſen, hadden af-geſonden, over ſaken de Republijk ten hoogſte rakende. Maar lieten ſy evenwel toe, aan den particulieren; en dat over der ſelver particuliere ſaken, deſe en diergelijke *Orakel-plaatſen* te gaan beſoeken; en antwoord op hunne vragen te erlangen. Terwijl ſy ſelfs de ſaken van de Republijk, naar de gepretendeerde antwoorden der *Sibyllijnſche Boeken*, in tijden van peſt, honger, ſware nederlagen, of onderlinge oproer en verdeeldheid, of diergelijke; met het gemene volk daar door bequamelijk te mompen (als gevolglijk getoond ſal werden) beſtierden.

Buiten Italie (welks andere meer *Orakel-plaatſen*, na *onſes Heylands Chriſti* komſt in ſtand zijnde, juiſt ſo niet met naam en toenaam, als men ſeid, gemeld werden) had men 'er een ontelbaar getal. Want buiten dat de ſo ſeer doorſnuffelende en kun-

kundige Oudvader *Tertulliaan* getuigd; dat, by ſijne tijd de wereld als vervuld en opgepropt was, met *Orakel-plaatſen*, die *door Dromen en Geſichten* antwoorden; ſo waren 'er noch de *Orakel-plaatſen* van *Mopſus in Cilicia*, *van Jupiter in Dodone*, *van Amphilochus in Mallo*, *van Apollo Didymeus te Mileten*; *van Apollo Clarius*, *van Apollo Delius*; *van Apollo Sarpedonius in Seleucia*; *van Eſculapius in Pergamus*; *van Eſc. te Ægis in Cilicia*, *van Jupiter Ammom*, *Jupiter Nicephorius*, *Iup. Belus*, *te Apamea*; *van Amphiaraus*; *van Trophonius*; *van Hermione in Macedonia*, *van Paſiphaë in Laconia*, van de *Vates Cæleſtis by Carthago*; *'t Orakel* by *Apollonia*; dat van *Venus te Aphaca* (ſelfs ten tijde van *Zoſimus*) van de *God Beza*, ten tijde van *Conſtantius* (naſaat van *Conſtantijn de Grote*) van d' *Apollo van Daphne*, in de Voorſtad van *Antiochie*; (ten tijde van Juliaan de Apoſtaat) van *Apollo te Heliopolis* (ten tijde van *Arcadius* en *Honorius*) van *Serapis t' Alexandrie*; en vele anderen meer; die ons door de Hiſtorie Schrijvers van achtbaarheid en geloof werden opgenoemd. En geven *Tertulliaan* en *Herodiaan*, en noch andere vroegere en latere Schrijvers, te kennen, dat 'er te hunnen tijde, noch een vry groot getal *Orakelen*, die ſy juiſt niet opnoemen, in ſtaat waren. *Plutarchus*, namentlijk (ſelfs in dat Boek, waar in hy van 't ophouden der *Orakelen* handeld) *Strabo*, *Martialis*, *Suetonius*, *Tacitus*, *Dion Caſſius*, *Herodianus*, *Philoſtratus*, *Pauſanias*, *Dion Chryſoſtomus*, *Lucianus*, *Capitolinus*, *Spartianus*, *Trebellius Pollio*, *Tertullianus*, *Euſebius*, *Ammianus Marcellinus*, *Claudianus*, *Zozimus*, *Macrobius*, *Theodoretus*, *Sozomenus*: enz. (Welke allen ſulks door *onverdachte getuigeniſſen* en *exempelen* van hunne tijd betonen: die ook noch gevolglijk in mijne 2. Verhandeling by

andere occasie sullen werden by gebracht. Ook door de Keyserlijke Wetten, van *Gratianus*, en *Valentinianus*, in 't jaar 385. gemaakt: *Dat genig mensch over toekomende saken door een vervloekte (of lasterlijke) Raad-vraging onderzoek sou doen.*

En eyndelijk uit de *Concilia*, of *Synodale Raadsbesluiten der Oude Christenen* ('t Concilium *Aucyranum*, Can. 23. *Eliberitanum*, Can. 62. *Carthaginense quartum*, Can. 89. *Autisiodorense*, Can. 4. *Constantinopolitanum* quartum, Can. 61. *Laodicenum*, Can. 34. *Trullanum*, Can. 61.) Uit alle welken (buiten meer andere Oude Kerckelijke Schrijvers) en dat het *Orakel-geven*, uit de Heydensche *Orakel Tempelen*, noch naar de tijd van *Theodosius de Grote*, en tot ten minsten, onder des selfs Sonen, *Arcadius* en *Honorius*, heeft gediend; en also tot omtrent 400. jaren naar *Christi* geboorte heeft geduurd (al hoewel het onder de hand, op d'ene plaats vroeger, op d'andere vry later, al seer was gesleten) en dat, so terwijl de selve noch in stand waren, als toen die al lang vernietigd waren, vry velen der naam Christenen, aan die Heydensche superstitien, van wydingen en suiveringen, van 't Raad-vragen aan de *Voor-seggers*, enz. vry vele honderden jaren vast bleven, blijkt. Gelijk sulks gevolglijk by occasie noch verder sal blijken.

Verder staat ons t' overwegen (tot meerder klaarheid deser saak) hoe lange het *Heydendom* noch stand gehouden heeft (schoon 't van der *Apostelen* tijden af, allenxkens ondermijnd, sijne eerste grote knak *onder Constantijn* gekregen heeft; door het *sluiten der Tempelen*, en verwoesten van enige der voornaemsten, waar onder ook de *Delphische Tempel* was) voor so veel blijkt, uit de beschrijving, der tijden

en

en Regering, van *Constantius*, *Juliaan*, *Jovianus*, *Valens*, *Valentinianus*, *Theodosius*, en des selfs Sonen, *Arcadius* en *Honorius*: enz.

't Is seker, dat het onder *Constantijn* niet geheellijk, ja niet voor 't merendeel, is onderdrukt geweest; dat het onder *Constantius*, weer meerder is opgekropen; en onder *Juliaan* het hoofd, en lichaam geheellijk heeft opgebeurd: dat *Jovianns* (wiens regering geen gehele 5. maanden) noch tijd, noch macht, genoeg gehad heeft, om te doen het geen *Constantius* gedaan had, of, eerder beginnen te doen (ten minste toe te laten) en dat, schoon *Valentinianns* voor de *Christen Godsdienst* yverde; nochtans *Valens*, sijn Mede-makker in 't Rijk (en Beheerscher van 't Wester-gedeelte) den Heydenen alle vryheid gaf. Tot dat onder *Theodosius* het weder meerder gekreukt; en gevolglijk (hoewel niet sonder grote moeyte) allenskens onderdrukt, en ter neer geveld wierd.

Van dit nu geseide, geven ons klare getuigenissen, *Rufinus*, *Theodoretus*, *Zosimus* en anderen, so Christenen als Heydenen, meer.

Want onder *Theodosius* Heersching, geschieden noch de publijke Offerhanden, enz. der Heydenen, *op de publijke kosten, der gemene Schat-kist, en kosten des Romeynschen Rijks*; en dorst hy de selven niet directe verbieden: maar met de publijke onkosten daar toe te onttrekken; en onder pretext, van te grote belasting daar door aan 't gemeen: wijl de Schat-kist te seer verarmd was, en de Soldaat sijne betaling moest hebben, maakte hy, datse genoegsaam, ja geheellijk verviel: wijl niemand op eygene beurs konde, of wilde, dien groten omslag van dagelijkse dhe solemnele Offerhanden, enz. staande houden.

Hy (*Theodosius*) deed wel door *Cynegius*, sijne Overste der Lijf-wacht-benden, in Ægypte, alle Tempelen toe sluiten, en d' offerhanden verbieden: often minsten gaf daar bevel toe (want om dit eens voor al te seggen, sulke bevelen wierden niet altijd, veel min overal, opgevolgd, uit redenen hier na te verstaan) en te *Rome* gebruikte *Serena*, de Huis-vrou van *Stilicon*, wel die stoutheid, dat sy op 't innemen dier Stad, naar de demping van *Eugenius*, in de Tempel van de *Godinne Rhea*, die gepretendeerde *Moeder der Goden* opentlijk bespotte; desselfs kostelijke Halsband sich selfs om den hals leide; en een van d' oudste der *Vestaalsche Maagden*, die haar daar over bestrafte, door haar gevolg liet weg leyden: maar dorst men evenwel niet verder treden.

Dat geensins te verwonderen is, voor die genen, die uit de Historien, eniger maten de gesteldheid dier tijden geleerd hebben. Want de voornaamste en dapperste Groten, en Veldoversten des Rijks, waren dikmaals noch Heydenen; en van het Heydendom, of opentlijke, of heymelijke, begunstigers en voorstanders.

Ja ging dit so verre, dat sich de Keyseren voor niemant meer te ontsien hadden, als voor sulken, die 't gebied hadden over grote Landschappen en Provintien; of over de Heyren, en de *gunst der Krijgs-lien* (die meest altijd de Keyseren maakten, en by na gedurig onder ontsag hielden: wijl sy die so menigmaal quamen om hals te helpen, enz.) sich verkregen hadden. Als welken dikmaal grote occasie hadden, om sich meester te maken: voornamentlijk, so de Regerenden Vorst, of Vorsten; door sich selfs, of anders, ongewild en verhaat waren. 't Welk d' oude ondervinding door gedurige revolutien, nu meer als een eeuw lang geleerd had-

hadde: gelijk men ook te dier tijd ſag, dat onder deſe *Theodoſius*, ſich *Maximus* tegens hem opwierp: ook *Eugenius*, *Conſtantinus*, en anderen, ſich Keyſers maakten, door de Heyren, over welken ſy geboden: en 't daarom ſeer ſorgelijk was, voor die nu in 't beſit van de Opper-voogdye waren, den ſodanigen te tergen, of enige wichtige oorſaak, of ſchijn der ſelve te geven; om ſich op te werpen, quanſſuis, voor de Oude Gods-dienſt, daar ſy dikmaals ſelfs geen eerbiedigheid, of achting voor hadden; en maar de ſchijn gebruikten, naar 't hen voordeel gaf, of ſcheen te geven. Als (onder anderen) 't exempel van *Licinnius* ons leerd: die eerſt quanſſuis, ſo Godvruchtigen yveraar, voor de Chriſtelijke Gods-dienſt; daar naar, om dat *Conſtantijn*, by die lieden, de meeſte achting had, wederom, als den hond, tot ſijn uitbraakſel; en alſo uitſporiglijk, ſich naar het Heydendom, keerde.

Hier op waſt dan, dat ſulke Heydenen ſtout ſijnde, het oude Heydendom, op ſeer vele plaatſen, uit eygene hoofde, in ſtand hielden: ja ook op vele plaatſen herſtelden: en den Keyſeren ſulks wel krachtelijk af-drongen; als uit het exempel van *Generidus*, *Prætextatus* en anderen blijkt.

Welke *Prætextatus*, die (om geen meer andere exempelen op te halen) *als Proconſul*, Griekenland beſtierde, de ſwarigheden, die uit het verdrukken van het Heydendom, te verwachten ſtonden, voorſtellende; en ſpecialijk, indien men de gepretendeerde ſeer Heylige *Myſteria* (of Heylige en Goddelijke verborgentheden en plechtelijkheden) quam te verbieden, erlangde; dat de Grieken, die, naar de oude gewoontens en gebruiken hunner Voor-ouderen, mochten blijven oeffenen en vieren: ſchoon daar buiten de

an-

andere Heydenſche Afgoderye en miſbruiken, al vry wat van Sint Anna (als ons Hollands ſpreekwoord ſeid) onder liep.

Dit ſien wy ook uit het voorbeeld der *Sacra Taurobolia*, of inwijdingen tot de *Geeſtelijke weder-geboorte der Heydenen*, by *Prudentius* voor 't merendeel beſchreven, in ſijne *Lof-ſang van Romanus*. Wiens verſen vertaald te vinden zijn in de Roomſche Mogentheid van de Oudheids kundige *J. Oudaan*: al hoewel hy, en voor hem *Baronius* [want uit deſe heeft hy't, en de ſelve heeft hy hier blindeling nagevolgd, en is met hem ellendiglijk in de graft gevallen: gelijk ſo ook, naar deſe *Baronius*, *J. Cæſar*, *Bulengerus*; die deſe Plechtelijkheden op de *Luſtratie*, of ſuivering en reiniging des *Opper-prieſters te Rome*, noch alſo verkeerdelijk toe-paſt] die appliceren op een by hen verſierde inwijding des *Roomſchen Opper-prieſters* by de Romeynen, *Pontifex Maximus* genaamd: wijl ſy geen van beiden begrepen, of kenden, deſe *Sacra Taurobolia*; die voornamentlijk hun licht ontfangen uit de Oude Op-ſchriften der Romeynen; by welken deſe *Sacra*, of *heylige Plechtelijkheden*, in gebruik waren: en wel voornamentlijk ten tijde van *Valentinianus*, *Valens*, en *Theodoſius*. (Al hoewel ſy ook al onder de *Antoninen* hebben plaats gehad; uit welke oorſaak ſal licht by andere gelegentheid verhandeld werden) en datſe ſig vergapen, aan de benaming van *Summus Sacerdos*; hoedanig evenwel de naam des *Roomſche Opper-prieſters* niet was, maar *Pontifex Maximus*, als reeds geſeid, en doch anderſins genoeg bekend, is: daar in tegendeel 'er ſeer vele *Summi Sacerdotes*, over gehele Provintien, ja grote Landſchappen by de Grieken en Latijnen waren:

[als

[als uit de Griekſche Op-ſchriften, *Iuliaan de Apoſtaat* en andere Schrijvers blijkt (nam: die van *Achaja*, *Aſia* enz.) en ſpecialijk *Apuleius*; die dees benaming van *Summus Sacerdos*, ettelijke malen aan de Opper-prieſter van Iſis geeft] en ſelfs onder de Chriſtenen, hunne *Biſſchoppen*, deſe naam voerden; wijl *Tertullianus* die ſo noemd, in ſijn boek van den Doop; gelijk ook in 't 3. *Concilium van Carthago*, die titul, wien aldaar de *Metropolitanen* ſich alleen toeeygenden, en daar uit een meerder auctoriteit over andere *Biſſchoppen* ſich aanmatigden; hen *Metropolitanen*, en andere *Opper-Biſſchoppen*, werd ontnomen; met bevel van nu voortaan ſich niet meerder met de naam van *Summus Sacerdos* (of *Opper-Biſſchop*) te laten noemen: maar ſimpelijk met de naam van *Primæ Sedis Epiſcopus*, *of Biſſchop van het eerſte Biſdom* (in rang, van Ouderdom, of waerde) om de Hoofd-ſtad van een Land of Provintie.

Deſe *Sacra*, of *Heylige Plechtelijkheden*, beſtonden in een ſoorte van *Doop*, of eerder beſprenging en overſtorting van Stieren of Rammen-bloed; en van ene der ſelven, of beiden te ſamen. Waar na die offerhande enz. dan ſijne naam had van *Taurobolium* (als 't met een Stier geſchiede) van *Criobolium* (als 't met een Ram geſchiede) of na beiden te gelijk *Taurobolium* en *Criobolium* (als 't met beide deſe geſlachten van dien te gelijk geſchiede) door welke verdubbeling en vermenging, buiten twijffel, die plechtelijkheit van ſo veel te meerder en groter kracht te zijn, gepretendeerd wierd. En is niet te vergeefs, 't geen de ſeer geleerde *T. Reineſius* p. 212. ſijner *Inſcriptien* aantekend; dat ſulks ook wel ſomtijds (door gebrek van boven gemelde Dieren) met Geyten, of andere Dieren bloed geſchiede: en daar uit de benaming van *Ægibolium*, enz. geſproten is.

De

De lieden, die ſich door duſdanige plechtelijkheid lieten wijden en ſuiveren, wierden ook, naar hunne mening, of voorwending, daar door van alle ſonden en onreynigheden, hunner voorgaande leven en wandel ſo gereynigd, dat ſy ook ſelfs voor gehele 20. toekomende jaren, van alle toekomende ſtraffe, vry en ſeker, bleven; en als volkomene aflaat hadden.

Dit quam 'er evenwel by, dat, indien ſy, die twintig jaren overleefden; die plechtelijkheden aan hen op nieuw weder bediend wierden. Doch quamen ſy evenwel tuſſchen beiden te ſterven, (of voor de hernieuwing, of ook daar na) waren, en bleven ſy, daar door, weder geboren in der eeuwigheid.

Ook deden niet alleenlijk vele Lieden, ſo Vrouwen als Mannen; voor ſich ſulks aan ſich ſelfs bedienen: maar ook voor 't heyl van anderen: ja, ook gehele Collegien en Maat-ſchappen, en Provintien, voor 't Heyl des Keyſers (in der tijd) enz.

De beſchrijving hier van is, voor een groot gedeelte, uit *Prudentius* (hoewel als geſeid t' enemaal verkeerdelijk toegepaſt) te vinden by de ſeer penning-wijſe *Joachim Oudaan*, in ſijne *Roomſche Mogentheid*, pag. 48. en 49. Die ik evenwel (uit de nu genoemde *Prudentius*) in Proſa, vertaald, ſal bybrengen (gelijk ik ook elders de verſen ſo vertaal: om dat, voornamentlijk daar 't wat op de woorden en der ſelver betekenis, of ſin aankomt; en wel ſpecialijk, daar die tot bewijs of bekrachtiging van enige ſaken, of woorden, van nadruk dienen, ſo net als mogelijk is diend vertaald: op dat de kracht der ſelver door eenvoudiger en netter vertaling, te beter gevat werde) ſchoon door vry min cierlijke verduitſing, als die de-

deſes ſeer lof-waardigen Poëets, uit-gedrukt.

Hy *Prudentius* ſpreekt dan op de naarvolgende wijs, in ſijne *Martelaar Romanus*: *Kend gy, ô ſeer ellendige Heyden, het bloed van uwen heyligen* Os, *door welks (quanſſuis) heylige bevochtiging gy door nat zijt? Namentlijk de Opperſte Prieſter werd om geconſacreerd (of geheyligd en ingewijd te werden) in een diep uitgegravene kuil geſtopt: terwijl hy wonderlijk gemijterd; en om't Hoofd, en de Slapen des ſelfs, met banden beſtrikt, en met een goude Kroon om ſijne Hairen vercierd is; daar by noch met een Gabijnſche gordel, ſijne ſijde Tabbaerd omgord hebbende. Waar over heen ſy dan een ſoldering, ſomtijds door uitſnijden, ſomtijds ook door veelvuldig boren of prikken, ſo doorluchtig maken, dat ſy vol klene gaatjes, of openingen, is. Hier boven op werd dan geleid een Stier, die met een ſture en ruigbehairde Stern begaafd, en met Kruid en Bloem-Kranſſen om de leden en hoornen gebonden en vercierd is; en welks voorhoofd en hairen te gelijk met Slag-goud zijn bedekt en beglanſt. Waer op, als nu't Dier, dat ſtaat geoffer-ſlacht te werden, geſteld is, ſy de Borſt des ſelfs, openen door een geheyligd Jacht-geweer: welks wonde daar op, een grote uitgolving, van ſiedend bloed op de onder-gelegene Brug neer-ſtort, en als een Rivier van hete damp en waaſſem wijd uit verſpreid. Terwijl dan dien ſtort-regen, door duiſend wegen of openingen der ſpleten, een vuile en vunſſe daauw door-regend; keerd en wend de* Prieſter, *daar onder begraven, naar elke drop ſijn vuil en morſſig hoofd; en werd alſo ſijn kleed en gehele lichaam bevuild. Ja ſelfs ſlaat hy't hoofd in de nek; en loopt de druppelen met ſijne wangen, oren, lippen, neus-gaten en ogen als te gemoet: noch ſpaart hy daar omtrent ſijn keel-gat niet: tot dat hy (ſo veel mogelijk is) dat ſwarte bloed heeft in-geſwolgen. Wanneer daar op het lijk door uitſtorting van het bloed koud en verſtijfd*

ge-

geworden, door de Priesteren te rug getrokkenis; komt dan d' Opper-priester, schrikkelijk om aan te sien, daar van onder her voor; en toond sijn vochte kruine, sijne door 't bloed sware baard, sijne natte hoofd-banden, en doordronke klederen. Desen door dusdanige smettelijkheden besoedeld, en bevuild door dese (quansuis) heylige suivering, werd van allen gegroet, en van verre aangebeden; om dat hem 't vuil en niet waerdig bloed; eens doden Stiers, terwijl hy in een vuile kuil verborgen was, gewassen heeft.

Die dese mijne vertaling tegens die van de *Heer 1. Oudaan*, toetst, sal in de ene wel een vry cierlijke Poëtische uitbreyding, vinden; doch in d', andere tegens *Prudentius* woorden selfs getoetst, een, schoon met slechter taal, evenwel vry krachtiger uitdruk van de mening des Aucteurs. Doch, om weder tot dese *Sacra Taurobolia* en *Criobolia* te komen, dese dus geheyligden bewaarden en droegen ook sorgvuldiglijk sulke, dusdaniger wijse geheyligde of eer bevuilde en besmette, klederen: (waar door sy, anders rijk en opgeblasen, luisige, pluisige, en mottige en rottige, of vunsche bedelaars quamen te gelijken) op hoop van so (als geseid is) gehele 20. jaren lang suiver en reyn te blijven.

Dit nu geseide, en specialijk van die geestelijke (gepretendeerde) wedergeboorte, de iteratie (of wederdoop) naar verloop van 20. jaren [want dese belofte wiert'er solemnelijk bygedaan: alhoewel verder de formulen der andere daar by komende belofte, van dese, of gene observatien, omtrent de wijse van leven naar sodanig een inwijding, enz. als ordinaerlijk by dusdanige inwijdingen quamen, ons tot noch toe niet bekend zijn] ook hoe sich hier toe overgaven, lieden

niet

niet alleen van d' allergrootſte conditie (en die reeds al te voren tot verſcheydene, cok de allervoornaemſte, Prieſterſchappen te gelijck, waren ingewijd, van *Mithra*, van *Hecate*, van *Bacchus*, van *Veſta*, van *Iſis*, van de *groote Moeder der Goden*, van *Ceres* en andere meer; en daar by dickmaal *Augures* XV. Mannen waren enz. maar ook lieden van mindre conditie, of voor ſig ſelfs alleen, of voor anderen, ('t zy een of meerder in getal; of ſelfs oock wel geheele Gebroederſchappen: ja, dat meer is, geheele Provintien) tot het heyl en voordeel van andre, nevens ſich ſelfs, hunne eigene Gebroederſchap, of Provintien; door eene of meerder Perſonen, ſelfs Prieſteren of Prieſtereſſen zijnde, die deſe wijding op ſich namen (op hunne eygene koſten) doch ten overſtaan van ten minſte eene (dickmael meerder,) Prieſteren: die plechtelijckheyt aan hen lieten bedienen; blijkt ſonne-klaar, uyt de oude Verſen en Opſchriften (op ſteenen, Altaren, enz. gevonden) van uytſtekend' nadruck; ook uit *Julius Firmicus* en anderen, die ik, in mijn Latijns Tractaat, heb by gebracht. Gelijck'er ook noch meerder Op-ſchriften, die ſaak aangaande, zijn te vinden, by *Gruterus*, in ſijn *Theſaurus Inſcriptionum*, of by een vergaderde ſchat (gelijk ſy ook waarlijk is) van oude Dedicatien, Conſecratien, Graf-ſchriften, gedachteniſſen, Dancktekenen enz.

Dat de Dolingen meeſt altijd vruchtbaarder als de waarheyd zijn, leerd ons de ondervinding. En hier uyt is het ſpreeckwoord geboren: *Uno poſito abſurdo &c.) dat op de fundamenten van valſche en abſurde Onderſtellingen, metter tijd oneyndige valſcheden en abſurditeyten komen te volgen.* Want hier uyt is 't dat die anders wakkere *Oudaan*, in dut geraakt zijnde, ver-

len is tot een so seer misselijke *Etymologie*, of ,oplossing en naspeuring, van de Oorspronkelijckheid des woords *Pontifex* datse noch Hemel, noch aerde, raakt. En waar ontrent hy evenwel *M. Varro* (door *Cicero* en and're, de allergeleerste der Romeynen genaamd; en die, omreden, en den recht geleerden by sonder wel bekend, hier van noodsakelijck seer goede kennis moest hebben) ook *Dion Cassius*, en andren, ontrenthunne verklaring, die by sonder goed is, corrigeerd.

Dat 'er oock and're Opschriften zijn, die, met reden geensins verdacht zijn; en 't selve (ook noch klaarder) te kennen geven, dat het Opschrift, door hem pag. 47 sijner Roomsche Mogendheyt verdacht gemaakt, uitdrukt; kan seer wel uyt reeds gemelde *Gruterus* getoond werden: en daar door sijne gepretendeerde verbetering t'enemael verydeld werden.

Maar ock, als dusdanig een Etymologie, of ontleding van woord-oorspronkelijkheid [de Leser sal my dit en dier gelijke kromrugde woorden te goede houden, of betere gelieven in de plaats te stellen] al mocht gelden, of geleden werden, in de *Pontifex Maximus*: van waar hebben dan doch d'and're *Pontifices Majores en Minores*, en also 't gehele *Collegium Pontificum* te Rome; en andere *Pontifices* buiten Rome (in Italie, en elders) hunne benaming ontleend?

Voornamentlijk als men noch daer by in acht neemd, dat 'er oock onder 't getal der *Roomsche Pontifices* zijn geweesd, die, naar datse al *Pontifex* waren, dese Plechtelijkheid aan sich lieten bedienen: en niet alleenlijk aan sich selfs, maar oock te gelijk aan hunne Huisvrouwen. 't Welk uit dese volgende Inscriptie alleen, genoegsaam blijkt.

P E

PETRONIVS. APOLLODORVS. V. C
PONTIFEX. MAIOR. XV. VIR. SACR. FAC
PATER. SACR. DEI. INVICTI. MITHRAE
TAVROBOLIO. CRIOBOLIOQVE. PERCEPTO
VNA. CVM. RVF. VOLVSIANA. C. F. CON
IVGE. XVI. KAL. IVLIAS. D̄D. N̄N̄
VALENTINIANO. ET. VALENTE. III. COSS.
ARAM. DICAVIT

Voeg hier by het geen ons van byſond're nadruk behoord te zijn, en wy by *Lampridius* in't leven van *Heogabalus* vinden (naar de leſing van de ſeer doorſichtige en verwonderlijk geleerde mannen, *Salmaſius*, *Seldenus*, en *Reineſius*) hoe namentlijk hy *Heliogabalus* nu reeds Keyſer en te gelijk *Pontifex Maximes* zijnde (wijl beide die waerdigheden, nevens noch and'ren, hen te gelijk gegeven wierden) *aan ſich die Plechtelijkheid heefd laten bedienen*, nevens and're Plechtelijkheden van de *Grote Moeder der Goden* enz. 't Welk van hem, als iets t'enemaal byſonders, aldaer verhaald werd. Ook ſoumen eyndelijk konnen vragen, wat ſoorte van *Pontifices* doch geweeſd zijn, *Aufuſtia Prima*, *Aurelia Orbiana*, *Æmilia Serapias*, *Pontia Flora*, *Fabia Paulina*, *Junia Domitia*, *Servilia Modeſta*, *Rufa Voluſiana*, en meer and're Vrouwen; die of nevens hunne mannen, of nevens and're Vrouwen, of ook alleen; deſe Plechtelijkheid aan ſich, of voor ſich ſelfs, of voor and'ren, lieten bedienen?

Dus kanmen mede ſeer lichtelijk argumenten verſieren, uit een ſottelijk verſierde brief (in welke geheellijk geen kunde van rechte Griekſche

Taal, maar buiten de seer grove onkunde der selver, ook te gelijk de onkunde der Roomsche Oudheden blijkt: en die, naar alle waarschijnlijkheid, ettelijke honderde Jaren, naar de dood van *Marcus Aurelius*, door d'ene of d'andre botte Monnik is vèrsierd, en aan die brave en seer geleerde Keyser opgedicht) tegen 't wapen voeren, der Christenen, ten tijde van *Marcus Aurelius*, *Tertullianus* en and're eerste Christen schrijvers, voor d'Regering des *Groten Constantijns*, gedaan.

En kan-men op dusdanig een fundament de allergeleerdste Mannen onser Eeuwe, *Salmasius* en *Vossius*, die dese Brief met d'allergrootste redenen verwerpen, wederleggen: En naar het niet, of t'enemaal qualijk lesen en vertalen van *Tertullianus*, en andere oude Christen schrijvers, over dese seer wakkere Mannen en meer and'ren, die nevens hen die saak wat beter onderzocht hebben, Victorie singen: schoon 'er uyt *Tertullianus*, en *Cyprianus*, en *Eusebius*, en and'ren, vry meer getuygenissen zijn by te halen, die so helder als de Son op de middag schijnd (wanneer de lucht met genige wolk of nevel bedekt is) betonen, dat de Christenen al by de Regering van *Marcus Aurelius* (misschien al vry eeder) by 't leven van *Tertullianus*, en kort na die tijd; de wapenen tot beschérming van het Rijk (of ten minste tot dienst des Keysers) hebben gevoerd: datse, die sulks deden (schoon 't gelijck als *Tertulliaan* beweerd een seer gevaerlijke saak was, en daarom by hen niet als met bysondre bepaling wierd toegestaen) nochtans als Broederen wierden gedragen; en dat het een saak was welker geoorlofheid of ongeoorlof heid onder de Christenen in dispuit was en bleef. Alhoewel ik 'er ook dit by seggen moet; dat de meeste en ingetogenste Chri-

stenen

ſtenen die voor ongeoorlofd hielden : voornamentlijk in een ſtand van ſaken als ſy toen ter tijd beleefden.

De Oorſaken van dusdanige misſlagen ſijn veeltijds (nevens een ſterk vooroordeel en opgevatte opinie : waar door men ſo 't Hiſtoriaal der Heylige Schrifture, als der Oude Kerckelijke ſchrijvers, door gebrek van genoegſaem onderſoek, ſeer lichtelijk en al te voorbarig opvat, en naar ſijne begrippen dringd en dwingd) of 't geheelijk ſelfs niet leſen, en maar excerperen uit andren, van de texten der Oude Schrijvers ; of 't niet genoegſaam door leſen der ſelver. Waar by dan noch komende 't vertrouwen op de citatien of vertaling van andren (ſonder ſelfs 't zy Griekſche 't zy andre text, in de eigene ſchriften der Auctteuren na te ſien) men ſomtijds fouten komd te begaan, die al byſonderlijk uitſporig zijn ; en by rechtgeleerde lieden 't eenemaal onverantwoordelijk. Een voorbeeld daar van is (dat ik evenwel niet ſou byhalen ten zy het in deſe verhandeling ter ſake quam, wijlt de *Oraculen en voorſeggingen* raakt) dat men, van de *Augures*, of *Vogelwichelaars*, ſprekende, *Plutarchus* dusdaniger wijſe vertaald bybrengd : *Dat* namentlijk, *de Vogelwichelaars by eede verplicht waren, niet iets van haar geheymen aan een ander te openbaren ; en derhalven, datſe van haar ampt ontſlagen zijnde, ook aan deſe ſtilſwijgentheid* (N. B.) *niet meer ſouden gehouden blijven.*

Die *Plutarchus* ſelve (*in Problematibus, of quæſtionibus Romanis*) leeſd ; of ſijne woorden door Xylander vry wel vertaald, ſal vinden, dat hy op deſe wijs ſpreekt : *Waarom men doch, daar men in de plaats van andre Prieſteren, die of ter dood gedoemd, of in ballingſchap verſonden zijn, weder een ander verkieſd,*

kieſt, nochtans aan een Vogelwichelaar, ſo lange hy leefd ſchoon over de grootſte ſchelmſtukken gecondemneerd, ſijn Prieſterſchap niet ontneemd? Hoe na is 't, om datſe (als enigen ſeggen) niet willen dat (N. B.) *iemand de verborgentheden der Heylige ſaken weet, die ſelfs geen Prieſter is? Of datſe den Vogelwichelaar, die ſich by eede verbonden heeft, niets van 't gene die heylige Plechtelijkheden aangaat, aan iemand te openbaren* (N. B.) *van ſijn eed niet willen ontſlaan ſchoon hy de bediening quijt is?* Waer op hy dan verder na noch enige tuſſchen-rede ſeid: *En kieſenſe geen andre in de Plaats* [ſo lang namentlijk ſulk een gedoemde leefd] *naardienſe 't getal der Vogelwichelaars, van ouds geſteld, niet willen te buiten gaan.*

Sie hier, mijn Leſer, geheel wat anders, en directelijk het tegendeel: en met eenen hoe noodſakelijk het is, indien men iets van gewicht citeren wil, de Schrijvers ſelfs (en noch beſt in hunne eygene taal) wel te leſen, en, te examineren. Want dus doende, ſchermd men ſomtijds tegens ſijne eigene ſchadue, en tot ſijne eige ſchade; voornamentlijk, wanneermen, of *Voſſius*, of andren, trachtende Publijkelijk te wederleggen, noch hunne voornaamſte en wel krachtigſte argumenten met ſtilſwijgen voorbygaande, over de ſwakkere en van minder nadruk, een onnodige ſtrijd aanvangd.

Dat het Ampt en waerdigheit, en ſo ook gevolglijk, 't recht van de *Pontifex Maximus* of *Offer-Prieſter over 't Roomſch gebied*, onder de Chriſten-Keyſers tot *Gratianus* heerſching, en (N. B.) ook voorby de ſelve, heeft geduurt; of de Chriſten-Keyſers ſulks, ook over de *Biſſchoppen* van *Rome*, *Alexandrie* enz. ſich hebben aangematigt; alſowel als de Heydenſche Keyſers (ſchoon niet met die Heydenſche Omſtandigheden of plechtelijkheden

den) blijkt uit de titul van *Pontifex Maximus*, door hen, te gelijk met de Keyserlijke waardigheid, sedert *Augustus* tijd altijd, aangenomen; en hen altijd nevens t'Keyserrijk gelijkkelijk opgedragen: en wel sodaniger wijse, dat 'er meerder als eene Keyser te gelijk zijnde, sy ook alle gelijk *Pontifices Maximi* waren.

Dit leerd ons de navolgende Inscriptie (by *Gruterus*, *Seldenus*, enz. te vinden) als in welke aan die Christenene Keysers te gelijk die naam of Titul en Ampt werd toegeschreven: en wel specialijk by occasie van 't maken eener brugge, onder hunne opsicht en directie, als *Pontifices Maximi*, uitgevoerd.

DOMINI. NOSTRI. IMPERATORES. CÆSARES.

FL. VALENTINIANVS. PIVS. EELIX. MAXIMVS. VICTOR. AC. TRIVMF. SEMPER. AVG. PONTIF. MAXIMVS.

GERMANIC. MAX. ALAMANN. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. CONS. II. P. P. P.
ET

FL. VALENS. PIVS. FELIX. MAX. VICTOR. AC. TRIVMF. SEMPER. AVG. PONTIF. MAXIMVS.

GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB POT. VII. IMP. VI. CONS. II. P. P. P. ET.

FL. GRATIANVS. PIVS. FELIX. MAX. VICTOR. AC. TRIVMF. SEMPER. AVG. PONTIF. MAXIMVS.

GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. III. IMP. II. CONS. PRIMVM P.P.P.

PONTEM. FELICIS. NOMINIS. GRATIANI. IN VSVM. SENATVS. AC. POPVLVS. ROM. CONSTITVI. DEDICARIQVE. IVSSERVNT.

't Geen hier ook byſonder aanmerkelijk is, is, dat *Gratianus* hier, alſo wel als *Valentinianus* en *Valens*, de Titul van *Pontifex Maximus* voerd.

Wijl dit ook byſonderlijk diend, om weg te nemen 't argument dat enigen uit *Zoſimus* maken; dat namentlijk, deſe *Gratianus* de laatſte der Chriſten Keyſeren ſy geweeſt, aan wien die titul ſou zijn geoffereerd: die ſe ook met verontwaerding ſou hebben verworpen: en dat gevolglijk ſo ook niemand der-ſuccederende Chriſten Keyſers, die *Naam* en *Titul* (N. B.) ſou hebben gevoerd; ja, dat meer is, dat Ampt van *Pontifex Maximus* ſou hebben bekleed, of ſich aangematigd.

De woorden van *Zoſimus*, waar uit men dit haald, zijn deſe navolgenden, en te vinden in 't 4 boek ſijner Hiſtorien.

De Romeynen deſe plechtelijkheden van de Grieken ontleend hebbende, hebben aan die genen, die onder henlieden het Opperſte-Prieſterſchap bedienden, de naam van Pontifex gegeven: en hebben ſy een wet gemaakt, waar door ook de Koningen, om hunne Opperwaardigheid,

daar

daar toe gekoren wierden. En was Numa de eerſte die deſe bediening had: gelijk ook ſo gevolglijk naar hem, alle d'andre Koningen dat ampt en waerdigheid bedienden: en naar deſen ook Octavianus, en allen die ſucceſſivelijk naar hem de Roomſche Monarchie beheerſt hebben. Want te gelijk met het aannemen van het Oppergebied, wierd hen de Prieſterlijke Rok geofferreerd; en wierden ſy daar op Pontifex Maximus; dat ſo veel als Opperſte Prieſter betekend. En ſchijnen alle d'andre Keyſeren, met byſondre welgevalligheid deſe waardigheid en Titulte hebben aangenomen. Gelijk ook gedaan heeft Conſtantinus, naar dat hy tot het Keyſerrijk gekomen was (of ſchoon hy anders al van de rechte Godsdienſt was afgeweken) en naar hem gevolglijk ook d'andre Keyſeren, en onder die ſo ook Valentinianus en Valens.

Doch wanneer nu, naar ouder gewoonte, de Pontifices [of Opper-Prieſters, van welker Collegie, buiten alle andre Prieſterlijke Collegien, en bediening van plechtelijkheden, enz, de Pontifex Maximus het Opperhoofd was] de Prieſterlijke Rok aan Gratianus offereerden, verwierp hy hun verſoek, uit waan, dat ſulk een kleed te dragen voor een Chriſten ongeoorlofd was. Waarom dan ook, naar verhaald werd, de Eerſte onder hen ſou geſeid hebben: Indien de Keyſer geen Pontifex wil weſen, ſal wel haaſt Maximus Pontifex weſen.

Welke allerlaatſte woorden in 't Grieks en Latijn vry meerder gevallijkheid en nadruk hebben: wijl de punt der ſchimp-ſcheut leid in de dubbelſinnigheid van 't woord *Maximus*: dat en de eigene naam van een der Roomſche Groten (die ſich eyndelijk tegens *Gratianus* opwierp, en door hem voorbygegaan zijnde, ſich ſelfs tot Keyſer verkoos) en de Bynaming des Opperſte Prieſters, betekende.

Uit-

Uit deſe woorden *van Zoſimus* ſienwe, dat alle de Chriſten Keyſeren, tot *Gratiauus* toe, de Titul en waardigheid *van 't Opperprieſterſchap* hebben aangenomen, en de bedieninge daar van ſich hebben aangematigt: Schoon ſy ſelfs in perſoon de Heydeniche plechtelijkheden daar aan vaſt zijnde, (of ten minſten wel alle de ſelven) niet quamen te bedienen: maar *de Pontifices*, en d'andre reſt der Prieſteren, daar mede lieten begaan.

Doch dat *Gratianus* ſelfs ook de Titul van *Pontifex Maximus* nevens *Valentianus* en *Valens heeft* gevoerd: is reeds boven, met de Inſcriptie door my by gebracht, getoond. Gelijk het ſelve ook vry klaarlijk uit *Auſonius*, meer als in een plaats, blijkt.

Dat aan alle Keyſeren, die de Titul van *Pontifex Maximus* aannaamen, deſe *Prieſterlijk Rok* ſou zijn gepreſenteerd, is geenſſins bedenklijk: om dat enigen der ſelver noid te Rome (daer die Rok bewaard wierd) zijn geweeſt: en *Gratianus* al ontrent 15 jaren te voren; eer hem die Rok gepreſenteerd wierd, was *Keyſer*, en te gelijk ook *Pontifex Maximus*, geweeſt.

So dat men daar uit ſien kan, dat of *hy Gratianus de Prieſterlijke Rok* verwierp, en de Ceremonien of plechtelijkheden, (naar alle waarſchijnelijkheid) daar aan vaſt; hy evenwel geenſſins t'Opper-prieſterſchap, dat hy reeds al ſo lang te voren had beſeten, verworpen heefd.

Dat ook ſelfs de Heydenſche Keyſeren, ſchoon *Opperſte-Prieſter* of *Pontifex Maximus* zijnde, niet altijd ſelfs in perſoon, de Heylige plechtelijkheden en ander beſtel aan dat Ampt vaſt zijnde, bedienden: maar ſulks door hunne *Vicarii Pontifices*. lieten waarnemen en beſtellen ('t zy datſe daar

ontrent

ontrent luy en onachtſaam waren; of anders van Godsdienſtelijkheid ontbloot) blijkt uit deſe volgende woorden, van *Spartianus*, in 't leven vande Keyſer *Adrianus*; van welke hy ſulks verhaalt: *Sacra Romana diligentisſime Curavit: Peregrina contempſit. Pontificis Maximi* (N. B.) *officium peregit. De Roomſche Godsdienſtelijkheden beſorgde hy met een byſondere yver: Schoon hy de vreemde verwaarlooſde en verachte: en pleegde en volvoerde hy't Ampt van Pontifex Maximus.*

Wijl dit van hem *Adrianus*, als iets ſpeciaals of byſonderlijks verhaald word.

Gelijk ſy ook ſekerlijk hunne *vicarios hadden*; die t'geen anders door de *Pontifex Maximus* moeſt gedaan worden, volvoerden: als daar was, by voorbeeld het *dediceren* of *Conſacreren van Tempelen en Altaren*, enz. het *houden van een der poſten*; het *uitſpreken der ſolemnele woorden* enz. als uit de Theſaurus *van Gruterus* pag. 348. (buiten andre kentekenen) niet duiſterlijck blijkt.

Ook moet ons ſo verwonderlijk geenſſins ſchijnen, dat de Keyſeren 't recht en waardigheid van *Pontifex Maximus* beſaten, ſchoon ſy of noid of ſelden, daar ontrent de Solemniteyten bedienden: wijl 'er dikmaal Roomſche Raadsheeren waren, die naar lange tijd Raadsheer geweeſt te zijn, ja noch daar nevens *Roomſch Borgemeeſter*, noid het Roomſche Raadhuis hadden geſien: als in't exemdel van *Pertinax* blijkt. Van welke *Capitolinus* dit volgende ſeid; *Curiam Romanam poſt quatuor provincias Conſulares, quia Conſulatum abſens geſſerat; jam dives ingreſſus eſt, quum eam Senator antea non vidiſſet. Dat hy 't Roomſche Raadhuis noch noid geſien of betreden had: ſchoon hy al lang te vooren Raadsheer en Burgermeeſter geweeſt was, enz.* gelijk dit ook verder

der *ex Cod. Theod.* enz. sou konnen getoondwerden.

Offchoon dan al *Gratianus* de *Opper-prieſterlijke Rok* verwierp, geenſſins verwierp hy daar met net *Opper-prieſterſchap*: en heeft buiten twijfel alſo wel daar naar als te voren de *Opper-prieſterlijke Titul* enz. gevoerd. Als *Conſtantinus* en *Galerius* wanneerſe tot voordeel der Chriſtenen ſchreven: en daar naar *Conſtantinus* alleen, ontrent de tijd van't Niceens Concilum gelijk uit d'Oude Opperſchriften by *Smetius*, *Gruterus*, en anderen te vinden, blijkt.

Maar doch naar *Gratianus* (ſal lichtelijk iemand ſeggen) blijkt deſe titul niet meer in d'opſchriften van penningen of ſtenen, enz. der gevolglijke Keyſeren. Doch deſe Titul blijkt ook niet in de Opſchriften van Penningen of ſtenen enz. van velen Heydenſche Keyſeren, die buiten alle diſpuit ook *Pontifices Maximi* geweeſt zijn: en van ſommigen blijkt het uit enige opſchriften, daar anderen weder van henlieden ſulks geenſſins melden: ſo dat dit geen argument geefd.

Dit was waarlijk ook al te heerlijk een Titul en Recht om lichtvaerdiglijk te abandonneren: en hebben ſy Keyſeren dat (met vernieting van't heydendom, en reeds voor een gedeelte al voor die tijd) wel anders geappliceerd, namentlijk op 't *Chriſtelijk Opperprieſterſchap* ontrent het houden van Synoden, maken van Kerkelijcke Geboden enz. en ſo lang voor ſig behouden: tot dat ſy machteloos door Oorlog, tweedracht enz. wordende, de *Roomſche Biſſchoppen* hen dien Titul en Recht onderkropen, en metter tijd afhandig maakten.

Dat evenwel de Benaming ſelfs van *Pontifex Maximus*, by deſe, of dusdanige, occaſie is komen te ſlijten, wil ik geensſins ontkennen. Doch dat *Gratianus ſulks ſou geweygerd hebben*, *Overredet*, (als

(als *J. Oudaan* wil) *door de Paus Damasus, dat de selve tot de overgelovigheden der heydensche Godsdiensten behoorende, van geen Christen Vorst met een goed gemoed bekleed kost werden, der selve afstond: welke, met de naam de Paus wederom als hoofd van de Christen Godsdienst hem selven toe-eygende:* sulks schijnd my 't enemaal speldewerk te zijn: wijl genige achtbare Historie of overlevering ons dat aanwijst. Doch ook wonder is 't dat *Damasus* sulks alleen maar schijnd te hebben waargenomen dat door alle d'andere Pausen, enz. als of hen de Godsdienstigheid der Keyseren so veel minder ter herte ging, niet is gedaan!

Ook moest aan *Theodosius*, die door *Gratianus* Keyser is gemaakt, eer *Maximus* sich begon te roeren: (wijl die sich niet beweegde, en om 't Keyserrijk begon te Oorlogen, voor hy sag, dat hy door *Gratianus* was voorby gegaan, en *Theodosius* in sijne plaats tot Keyser gemaakt) derhalven ook de Opper-priesterlijke Rok al sijn geoffereerd, ende de selve door hem aangenomen zijn, of geweigerd: en selfs al voor die tijd, dat *Gratianus* de selve weygerde, Als na te rekenen is uit die schimpscheut der voor 't naalt, *Vicarius Pontificis Maximi*; *dat indien Cæsar* geen *Pontifex wilde wesen* enz.

Indien ook iemand hier op de verwerping van 't Pontificaat (door *Gratianus* gedaan) wilde bouwen, dat 'er geseid wierd, *indien Cæsar niet wilde* enz. werd sulks genoegsaam om verre geworpen, of krachteloos gemaakt, uit seer vele diergelijke manieren van spreken, gebruikt so van ouds als, noch dagelijks onder ons: waar door iets voor een gedeelte of aangenomen of verworpen zijnde, tot verwijt of schimp, den sodanige het aanneemen of verwerpen der gehele saak word nagegeven.

Door

Door het te veel op anderen te betrouwen iſt ook buiten alle twijffel, dat de geleerde *Julius Cæſar Bulengerus*, die ſeer wijdlopig over deſe ſtof geſchreven heefd, ook ſo vervaerlijke misſlagen (en ſo ſeer menigvuldig in getal) begaad. Wanneer hy, vooreerſt, ſeer vele *Orakel plaatſen* opteld die noid inde weereld zijn geweeſt: als by voorbeeld d'Orakel plaatſen van de *Apollo Corypæus*, de *Apollo Soractinus*, de *Ap. Chomæus*, *Tegræus*, *Logius*, *Corinthi* (*Corythi* werd evenwel gevonden) *Phileſius*, *Oropæus*, *Pergamenus*, *Bajanus Lybiſtinus* en andren meer: als van de God *Lanus* te *Carris*, *van Ceneus Jupiter piſtor*. van *Mercurius Akakeſius*, enz.

2. Dat, daar hy van yder *Orakel-plaats* van een byſonder, 't zy groter, 't zy kleender, hoofd-deel maakt (en als of hy ſijne geheugenis t'enemaal verloren had; of als of hem die ſtoffe van verſcheidene te hoop garende leſers geſubminiſtreerd zijnde, hy ſonder enig 't minſte examen, van alles wat hem voorquam, een byſonder hoofd-deel had gemaakt) ſo ook van een en 't ſelve verſcheide hoofd-delen maakt, met maar de ſelve woorden en citatien. Als by voorbeeld in ſijn 36 en 49. cap. handeld hy van't *Orakel* van *Apollo Archegeta*, met ontrent de ſelve bewoording en net de ſelve citatie. Van't Orakel *Amphilochus* in't 123 van 135 en 143 c. als of 't drie verſcheidene Orakel-plaatſen geweeſt waren; daar't maar een en de ſelve was. Soo ook van 't *Orakel te Daphne*, *van de Apollo Daphnæus* en van *de Caſtaliſche Fonteyn*, (met deſelve citatien van *Ammianus Marcellinus*, en *Sozomenus* enz.) als of 't drie verſcheidene Orakelen waren geweeſt: daar byna ſelfs de kinderen behoren te weten, dat het maar ene ende ſelve plaats en Godſpraak was. Dus verhandeld hy vierſnalen het *Oraculum Tegyræum* (al-

(alhoewel men op die selve plaats noch ook het O-*raculum Tegræum* vind, uit de selve *Plutarchus* en met de selve omstandigheden, daar mede hy in de d'andre cap. gesproken had) in sijn 17. 33. 69 en 140ste cap. En in tegendeel (op dat hy doch niet altijd te veel mocht schijnen te multipliceren) worden de naam en plaats in wel onderscheidene Orakelplaatsen van de Fonteyn te *Limyra* (of te *Myris in Licia*) aan *Apollo* toegeeygend; van de *Apollo Grynæus*; en van de *Apollo Lycius te Patara* [welke twee laatsten nochtans so sorgvuldiglijk door *Virgilius* werden onderscheyden,

Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ jussere capessere Sortes,

En wederom:

- - - - - - - *Nunc Augur Apollo*
Nunc Lyciæ sortes]

in sijn 13. 14. en 27ste. cap. dan weeder onderscheyden, dan weder voor eene en de selve genomen, en geconfundeerd (daar dan noch een Orakel-plaats van *Apollo Myriceus* by verfierd werd) even als of hy 't ene uur gans vergeten had, wat hy 't ander uur had geschreven.

Mijne inficht is geensfins om andren vry meerder geleerden als ik, ten toon te stellen; met hunne misslagen (van welken ik my geensfins vry bekenne) voor te stellen: maar te tonen. 1. Wat grove dolingen ontrent dese stoffe zijn begaan, by andre vry achtbare schrijvers, door 't al te veel betrouwen op de kunde, of belesendheid, geheugnis en oordeel van andere, welker vertalingen en citatien zy, om de waarlijk seer moeylijken arbeid van selfs alleen, wat van enig gewicht was, selfs na te speuren, en behoorlijker wijse te examineren, so maar losselijk aanneemen.

't Kan

't Kan doch evenwel (hoe grote sorge men komd te dragen) noch hier en daar ontschieten. 't Welk of 't my niet reeds meer als eenmaal gebeurd zy, en inde volgende verhandeling noch sal komen te gebeuren, ik aan 't oordeel van den beschleidenen Leser laat.

TWEEDE

TWEEDE VERHANDELING

van de oude

ORAKELEN

DER

HEYDENEN.

HEt tweede dat ik te onderſoeken had voor-genomen, was (als genoegſaam uit het voorgaande blijkt) op wat wijſe deſe quanſſuis Goddelijke, of Duivelſche, *Orakelen* zijn uitgevonden en in 't werk geſteld en gehouden: of 't namentlijk, zijn geweeſt, overnatuurlijke konſten, en bedrijven des Duivels, of in tegendeel maar loſe en ſpitsvindige uitvindingen, en bedrieglijke guichelaryen der Heydenſche Papen, en andre ('t zy groten, 't zy klenen) daar by geintreſſeerde menſchen.

Vry klaarlijk meen ik getoond te hebben, dat de eerſte Chriſten-ſchrijvers (na de tijden der Apoſtelen) wijlſe meeſt uit de Grieken tot het Chriſtendom overgekomen, noch voor een gedeelte de Griekſche Philoſophie, en wel voornamentlijk de Platoniſche, in 't hoofd hadden; daar uit ſodanige ſaken, ontrent het gevoelen van de natuur en bedrijf der Duivelen, hebben onderſteld; en op ſodanig een wijſe; datſe menigmaal met ene en de ſelve woorden ſpreken, als de Heydenſche Schrijvers; wanneerſe van de quade *De-*

mones of Geesten (want goeden en quaden stelden-ser) handelende verhalen, hoese gewoon zijn toe-te vliegen tot de Rook en de Reuk der Altaren, en met de selven sig te versaden; inde aan hen solem-neellijk toegeheyligde beelden sich tegenwoordig te houden; door de selven mirakelen te doen, en *Orakelen* of *Godspraken* te geven, door Antwoor-den, Raadgeving, en Voorsegging van toeko-mend goed of quaad.

Ik beken gaerne dat men dese waarlijk brave en Godvruchtige lieden; als die sich voor een groot gedeelte, om de by hen bekende *J. Christus*, en er-kende waarheid die na de Godtsaligheid is, met eerbiedigheid behoord te ontmoeten, en niet al te lichtvaerdiglijk iets in hen beschuldigen of te-genspreken: maar acht ik ook te gelijk; dat men alwaar sy, schoon met een goeden yver, enige do-ling of misslag, (of in schrijven of in gevoelen) be-gaan hebben; daarom geensins schuldig is, uit eerbiedigheid of achting tot hen, enige klare do-ling te verdeedigen of toe te stemmen; of (als 't enig nadeel van nadruk so konnen geven) in hen, als goed en welgeseid of gevoeld, te ontveynsen en te verswijgen.

Gelijk ik daarom ook hun gevoelen, in dese stoffe van d' *Orakelen*, als een blote onderstelling, sonder stut van reden of bewijsen, consideren-de, niet schroom tegen te gaan: wijl ik acht, dat voor een Godsdienst, als de Christelijke is; en die sta-le wapenen overvloedig genoeg heeft; papiere, of stroye, en gans nietige, maar tot schade en verachting strekken.

En waarlijk indien die van *Beröe* met reden door den Evangelist *Lucas* gepresen zijn; om datse daar in edelmoediger als and're Joden van Thessalo-

nica

nica waren; *datse niet alleenlijk het Woord des Evangelisms met alle toegenegentheyt ontfingen: maar daar nevens ook dagelijks de schriften onderzochten, of desse dingen* (die de Apostelen hen verkondigden, van de stamme, geboorte, lijden Jesu Christi enz.) *ook alsoo waren*: hoe kan 't my tot misdaad of quaad gerekend werden; dat ik 't gevoelen van Heydenen en Christenen onderzoek, ja verwerpe; in saken waar van de heilige Schriftuer niet spreekt of definieerd: en die, sonder goede grond verdedigd, tot nadeel der Christelijke Godsdienst strekken.

Indien ik derhalven aan den te superstieusen Lesers, enige aanstoot schijn te geven: om dat ik een hunner lieve Popjes ontwind en ontbloot: en de gebrekkelijkheyt, van kreupel, mank, scheel enz. kom ten toon te stellen: verhoop ik evenwel, dat de verstandigen hier in beter genoegen sullen vinden; als welken met my toestemmen de Goude Spreuk van *Cicero*: *Nec vero (id enim diligenter intelligi volo) superstitione tollenda tollitur Religio; noch werd (want dit is een saak daar by sonderlijk op te letten staat) door 't wech-nemen der superstitie de Religie selfs weggenomen.*

Waarom dan, naar aan den Leser gerecommandeerd te hebben de Spreuke *Pauli*, *beproefd alles en behoud het goede* (wijl d' Menschelijkheyt my selfs ook geensins voor doling of Mislag vry houd) ik tot de verhandeling der saak sal toetreden.

Van d' Oorspronk der Afgodendienst en der *Orakelen* spreekt mijns achtens al bysonder aanmerkelijk de vermaerde *Rabbi Moses Maimonides* in sijn Boek van de Afgoderye. Dat, namentlijk ten tijde van *Enos* [dese juiste tijd die op traditie rust behoevenwe wel op sijn Credit niet aan tenemen: doch is t' enemaal bedenkelijk dat d' Afgoderye

al lang voor de diluvie heeft plaats gegrepen] het menſchelijk geſlacht en de wijſe lieden onder de ſelven in dikke duiſternis quamen te vervallen, en duſdanigen Doling. Naardemaal, redeneerenſe, God het geſternte en hemelkringen heefd geſchapen, om de wereld daar door te beſtieren; die in der hoogte heeft geſteld; deſelven alſo deel-achtig aan ſijne eere heefd gemaakt; en haar tot ſijne Dienaren gebruikt: ſo iſt ook billijk dat wy deſelven loven en verheffen en eeren. Want dat is de wille van God de Heere ſelfs, dat wy verheerlijken en eeren, die genen die hy heeft opgevoerd en vereerd, even als een Koning die ſijne Dienaren wil geëerd hebben: wijl die eere ook den Koning ſelfs aangedaan werd.

Dat, naar dat hun ſulke Opinien in 't hoofd waren gekomen, ſy Tempelen en heylige boſchen [dat wel de eerſte Bede en Offerplaatſen zijn geweeſt] enz. hebben aan 't geſternte geboud en geplant; aan den ſelven hebben beginnen te Offeren, die te loven en te eeren met aanroeping en gebeden, ſich voor de ſelven nederbuigende; op datſe doch, door hen de gunſt en weldadigheid des Scheppers quamen te genieten: naar hare dwaſe en verkeerde inbeelding.

Dat, by voortgang van tijd, valſche Propheten zijn komen onder 't volck op te ſtaan, die aan 't ſelve aankundigden, dat aan hen (Propheten) van Gode was bevolen, datmen deſe of die ſterre, (of ook wel al 't geſternte) moeſt eeren en Offeren; en wel noch op ſulke, of ſulk een wijſe daar aan Offeren, en een Tempel ſtichten. Daar by noch, dat men 'er een beeld en gelijkenis voor moeſt oprechten, dat van yder een, Vrouwen en Kinderen enz. [ſie hoe toen ook al de Beelden tot

Boe-

Boeken der Leken zijn gepractiseerd] sou werden aangebeden.

Wesshalven sy ook de Figuur, door hen selfs daar toe versierd, aan hen voorschreven; en seiden, dat sodanig een Figuur de gelijkenis der Sterre was; en dat sulcks hen door Goddelijke Openbaring was bekend gemaakt. Waar op dan sulke Menschen hebben beginnen Beelden te maken en te stellen, in de Tempelen, in de Bossen, en op de toppen van Bergen en Heuvelen. Waar heen dan 't volck te saam gevloeid zijnde, sy [valsche Propheten, en Priesteren, en Offer-papen de selven aanbaden, en 't volck wijsmaakten, dat van desse geheyligde Beelden] of de Godheyt daer onder verborgen, alles goeds en quaats voortquam; en dat derhalven de selven met groot recht geëerd, gevierd en gevreesd wierden.

Ondertusschen beloofden de Papen desse Afgoden alles goeds, alle geluk en voorspoed, voor die genen die de selven eerbiediglijk quamen eeren en dienen; bevelende te gelijk het genen hen te doen en te laten stond.

Daar na zijn 'er noch andre Bedriegers opgestaan; die voorgaven, dat desse of gene *Sterre*, of *Hemel-kring*, of *Engel*, *tot hen gesproken had*, en bevolen, dat hy, op desse of gene wijse specialijk, wilde geëerd en gedient zijn: en dat desselve aan hen had vertoond, op hoedanig een wijse; en wat, daar ontrent, waer te nemen of te vermyden was: En is hier op door de gehele wereld die Opinie doorgedrongen; datmen yder Beeld op een bysondre wyse moest eeren, ontrent het aanbidden, Offeren, enz.

Seer wel merkt aan *Edoardus, Baron Gerbert de Cherbury &c.* in sijn uytstekend geleerd Boek *de Religione*

ligione Gentilium of *Godsdienſt der Heydenen* ; dat dit eerſt van de *Ægyptenaren* [waar nevens evenwel ook de *Chaldeen* te ſtellen zijn] is hervoort gekomen: als die eerſt op de geſternten, de loop der ſelver enz. acht gaven; daar uit ſich in de ſelven een Goddelijkheit quamen te verbeelden ; aan de ſelven Tempelen en Boſſchen hebben geheyligd; en heilige byeenkomſten enz. aldaar hebben aangeſteld.

Tot de *Syriers* en andre naburige Volken quam dit ſich verder voort te ſetten en te verſpreyen; En ſo allenkskens tot *Grieken* en *Romeynen* (wijl uit het Ooſten niet alleenlijk de Gods-dienſt; maar ook by na alle ſuperſtitie is afgevloeyd) en heefdmenſe noch aldaar, noch op andre Plaatſen, door Wereldlijke macht of kracht, oit beginnen te krenken of te dempen, voor de tijd van *Conſtantijn de Grote*: als nu reeds hier boven door my getoond is.

Om dan (op dat ik weder van wat hoger op heffe en aan *Maimonides* ſtelling enige connexie en vervolg koom te geven) het ſuperſtitieuſe volk te beter in devotie te houden, en te langer te konnen mompen, waſt voor deſe fijne Prieſters van noden, datſe onder hunne gepretendeerde *openbaringen*, ook enige *Voorſeggingen* van toekomende ſaken quamen te vermengen; en goed of quaad te voorſpellen: en Miraculen te practiſeren, en wonderlijke uitkomſten te verſieren; van lieden die ſich of byſonder Godsdienſtiglijk, of in tegendeel ſeer ongodsdienſtiglijk en goddeloos, ontrent de Goden, en het wel eeren en vieren der ſelver, door Offerhanden enz. (Van waar de Papen 't grootſte voordeel ten opſicht van eer en Rijkdom quam) hadden gedragen.

Hier door dorſtmen ook, wijl 't gemeen, doch

an-

anders superstitieus, so lichtelijk, door extraordinare voorvallen, en verfierde Mirakelen, en wonderen, sig bedriegen laat, niet lichtvaerdiglijk wederspreken; en voor al niet publijkelijke te schande maken, 't geen men ontrent dusdanig bedrijf had ontdekt: of schoon voor alle verstandigen genoegsaam bleeken de dubbelsinnigheit, en arglistige vonden en grepen, der Antwoorden; en de kunsjes, ontrent het beantwoorden der Raadvragingen, gepleegd.

Hoe seer lichtelijk het gemeen sich aan d' uitkomst van saken, die voorseid of beloofd werden, vergaapt, leerd ons de dagelijkssche ervarentheit.

Want of dese antwoorden maar somtijds, en dan dikmaal noch seer onvolmaakte, uitkomst hadden, of geheellijk gene: als voor soo veel men de met voordacht uitstekend duister en dubbelsinnig gemaakte antwoorden daar op superstitieuselijk toepaste; en also sodanigen sin daar in vond, als men sich selfs het liefste wijs maakte; sagen dese maar op de goede succesen, en vergaten de verkeerde; of weten die hunne eigene botheit, en 't qualijk verstaan *van't Orakel:* als welk sy t' enemaal verkeerdelijk hadden begrepen. Dese Papen waren dan noid so verlegen, of wisten sich wel weder te redden.

Want indiense iets goeds hadden gepropheteerd, en 'er in tegendeel quaad en onheyl op quam te volgen, wetense sulks den sonden en vergrijpingen des Volks, of dier genen, die 't Orakel hadden raad gevraagd: om welke, quansuis, de Goden, in plaats van sig gunstig te tonen, tegens de selven sig hadden vertoond: Dat oversulks slachtofferen enz. tot versoening, en verkrijging van de gunst der Goden dienden geofferd. Welken hoe

vaaker die wierden vernieuwd (onder pretext van quade of goede voortekenen) hoe langer en vetter deſe heylige Broeders daar van ſmetſten en ſmulden.

Indienſe quaad hadden voorſeid, en 'er goed en geluk in tegendeel op quam te volgen; gavenſe voor, dat ſulks en door gedane Offerhanden, en door hunne gebeden was toegekomen; en het quaad door den Goden beſchoren daar door was afgewend. So dat 'er geen grote ſwarigheid was, of de voorſeggingen al juiſt den voorſeiden uytgang niet en hadden; en ſy ſich doch altijd konden redden, en hunne en hunner voorſeggingen achting by't gemene Volk ſeer wel behouden: terwijl die genen die wijſer, doch (gelijk altijd en overal) verre de minſten waren; ſchoon datſe 't bedrog wel merkten, veyligſt voor ſich ſelven hielden, ſulks ſtilſwijgend aan te ſien: naar-dien de gemene man doch geenſſiins wijs te maken was; en 't ſpreekwoord henlieden niet onbekend:

De wereld moet en wil met Poppen zijn bedrogen.

Hierom was ook 't oogwit deſer Papen geenſins de Menſchen verſtandiger en beter te maaken, ſchoonſe ſulks op 't hoogſte pretenteerden; naardemaal dit hen geenſſins in hun kraam diende: Maar hieldenſe, ſo veel mogelijk was, dom en verſlaafd onder de ſuperſtitie: en leerden hen in plaatſe van 't betrachten van eere en deugd, het waernemen van Offer-ſlachtingen, en andre ſoorten van Ceremonien en Plechtelijkheden te onderhouden; van Feeſtdagen tot eere van dees of gene God (waar aan dan weder Offer-ſlachtingen enz. vaſt waren) hunne oren ondertuſſchen voltuitende van quanſſuis gedane Mirakelen, ſeer wonderlijke uitkomſten der *Orakelen*, *dromen* en *geſichten*: hulp

en

en geneſingen door Goddelijke antwoorden of dromen bekomen; en ſeer vele andre verſieringen en vodderyen meer. Hier by practiſeerdenſe heilige verborgentheden of *Myſteria*; waar toe de lieden met grote ſtatie en omſlag van ſuivering, beproeving enz. wierden in gewijd: doch onder ſeer hoge en diere eden van ſtilſwijgendheid; en vervloekingen, indienſe iets van die verborgentheden aan een on-ingewyde quamen te openbaren: dus practiſeerdenſer ook een Biecht by, waar doorſe der Menſchen allerverborgenſte bedryven en bedekte ſchelmſtukken quamen te weten: en den ſelven daar door onder hunne ſubjectie te houden: wijl de ſodanigen voor al niet derfden melden de gruwelen, dieſe quamen te vermerken, dat onder ſo een heylig pretext bedreven wierden.

De Wijſe Lieden ſagen dit dan al ſwijgende, ſommigen met grote indignatie, ſommigen in tegendeel te gelijk al lachende, aan. So om reden nu reeds bygebracht: wijlſe met ſich opentlijk daar tegens te ſtellen, ſich in d' allergrootſte gevaren van leven en welvaard wierpen: naar dien 't den Papen noid aan heylig pretext ontbrack om ſulke (quanſſuis goddeloſen) in bitter lijden te brengen; als om datſe wel ſagen hoe noodſakelijk de Religie, ſy was dan ſo ſy was, was om 't volk in den band te houden: en niet tot pure godlooſheit niet alleenlijk ontrent opinie, maar, ontrent daden en bedrijf, te brengen.

Hierom blieſenſe mede met den ouden aap (als 't ſpreekwoord ſeid) patrocineerden ook de aangenomen Godsdienſten: ja gaven ſich over tot het medebedienen van Prieſterſchappen enz. en matigden de Koningen en Opper-Vorſten ſich het Opper-prieſterſchap aan: om alſo te gelijk Mee-

ſters over 't geeſtelijk te zijn, en de Gemeente ſo veel te krachtiger onder hunne gehoorſaamheit te konnen behouden : ſonden ſelfs naar de Orakelplaatſen, om quanſuis Goddelijke antwoorden ; en gebruikten die ſo, om 't volk ſomtijds te Mompen en te bedriegen ; als om hun geſach en achtbaerheit daar door te ſterken. Op dat dit te beter voor hen mocht ſuccederen verſorgdenſe ook, dat ſe of eigene Orakel Tempelen, of Heylige Loten, of Sibyllijnſche of andre Prophetiſche Boeken of in hun eigen Rijk of Republijk hadden ; of datſe anders macht en ontſag ontrent de ſelven hadden. En of hen ſomtijds, ſelfs door de Papen, daar ontrent de voet indirectelijk wierd dwars geſet, ledenſe liever wat, als de guiterye te ontdekken, die hen ſo menigmaal ontrent het Mompen, leyden, en regeren, van Jan Alleman, te pas quam.

Door lankheid van tijd, evenwel ; door vaak al te grote onbehendigheit der Papen ; of al te grote ſtoutheit ontrent hun bedrijf, en dat de Menſchen hoe langs hoe wijſer wierden ; en vele andre oorſaken ; noch gevolglijk door my aan te wijſen, raaktenſe hoe langs hoe meerder in verachting, en eyndelijk geheel en al te gronde te gaan.

Dit zijn conſideratien die ik achte, dat, ſchoonſe nu aan den Leſer noch niet volkomentlijk mogten voldoen, onder de hand evenwel, en in 't verder verhandelen deſer ſtoffe, ſich helderder ſullen opdoen ; en, door de gevolglijke redenen en exempelen, genoegſaam, mijns achtens, werden bekrachtigd en beweſen.

Doch, om verder ter ſake te komen, of dan ſchoon ; en oude en nieuwe Schrijvers, ja de allermeeſte en voornaamſte Geleerden, van deſe onſe, en de voorgaande Eeuw, hier ontrent hunne toeſtem-

ſtemming, of geheelijk, of voor een gedeelte ten minſten, geven aan 't algemene gevoelen ('t zy door lichtgelovigheit, 't zy door gebrek van genoegſaam onderſoek; 't zy uit andre meer) moet ons dat in genen dele overhalen. Wijl hier maar Reden; en ware, geenſſins ingebeelde, of door andren op de Mouw geſpelde, *ondervinding*, gelden moet: of ſodanige *getuigeniſſen* of Hiſtorien, *der Oude Schrijvers*, die met reden by ons onverdacht zijn; en citatien die uit de ſelven wel en voorſichtiglijk werden bygebracht, vertaald, en toegepaſt. Want uit gebrek van ſulk rechtmatig onderſoek (als ik breder in 't begin deſer verhandeling heb aangeweſen) komt het by, datmen *Cicero* en andre geleerden en ongeleerden Chriſtenen en Heydenen doed ſpreken en gevoelen 't geen ſy noid gedacht of gedroomd hadden: maar waar van ſy ſomtijds wel uitdrukkelijk het tegendeel hebben betuigd.

Een Exempel daer van kan verſtrekken 't geen met ſo grote voorbarigheit uit *Tertulliaans* vijfde cap. ſijner Verdediging werd bygebracht: hoe nanamentlijk *Tiberius* onſen groten *Heyland* wilde onder 't getal der Goden geſtelt hebben enz. De woorden van *Tertullianus* zijn: *Weſhalven Tiberius, te wiens tijd de naam van Chriſten eerſt ter wereld is gekomen, wanneer hy uit het Paleſtijnſche Syrie tijding ontfangen had, dat aldaar de waarheid van die Goddelijkheit [Jeſu Chriſti] ontdekt was, ſulks aan den Raad voorſtelde; reeds ſelfs ſijne ſtem tot voordeel dier ſake voorafgevende. Doch den Raad; wijl ſy 't onder ſich niet had onderſocht en goed gekeurd, verwierp ſulks. Dan bleef Cæſar evenwel by ſijn gevoelen en dreigde met gevaar de beſchuldigers der Chriſtenen.*

't Gaat menigmaal met dusdanige vertellingen even

even als het gaad met de grote snee-ballen, die hoe langer sy langs veld of dak gerold werden, hoe meerder sy toenemen en groter werden.

Tertullianus, door te grote lichtgeloviglheid, of gebrek van genoegsaam onderzoeck, enz. heeft dit dusdaniger wijse verteld; andre latere Christenen, *Eusebius*, *Cedrenus* en *Nicephorus* meten 'er noch *Pilatus* by; en dat die sulks aan *Tiberius* sou geschreven hebben: en yder der selver, hoe later Schrijver, hoe meerder hy 'er byvoegd; en seid evenwel, dat Tertulliaan ook sulks geseid heeft. Want *Eusebius* spreekt op de wijse: *Doch als nu Pilatus de wonderdaden van Christus aan Tiberius had bekend gemaakt; ook te gelijk het gene ontrent des selfs opstanding was gebeurd: Heeft Tiberius gelijk* (N. B.) *Tertullianus in sijne verdediging voor de Christenen verhaald) daar over versteld zijnde, dit alles aan den Raad gebracht, en wilde hem door Keyserlijk gebod onder 't getal der Goden gesteld hebben. Doch den Raad liet sulks niet toe; seggende, datse sich bleef houden aan een oude Wet die verbood iemand tot een God te maken, indien die niet door toestemming en besluit van henlieden* [*den Raad*] *daar onder gesteld wierd. En nam hy* [*Tiberius*] *dese Wet wel aan* (*of keurde de selve voor goed*) *maar beval hy evenwel dat niemand, de Predikinge, of verkondinge, Christi sou beletten: en dreigde daar en boven met doodstraffe die beschuldiging tegens dese Prediking quam op te vatten.*

Sie hier, mijn Leser, wat niet op Rekening van *Tertullianus* werd gesteld, met die woorden, *gelijk Tertullianus in sijne Verdediging voor de Christenen Verhaald!* want uit de collatie hunner beider woorden over dese Historie (of liever versierde fabel, als gevolglijk klaarder sal getoond werden) blijkt hoe weinig staat men dikmaal op citatien, van

Schrij-

Schrijvers, die schoon met een goed oogmerk al te voorbariglijk, uit te grote lichtgelovigheden schrijven, te maken heeft.

Veel breder gaat hier over *Orosius*, de tijdgenoot van *Aurelius Augustinus*; (aan wien hy ook sijne Historie heeft opgedragen) wanneer hy in't vierde cap. van sijn 7de Boek aldus spreekt. *Tiberius, heeft, te gelijk met sijne seer favorabile toestemming, aan den Raad voorgesteld, dat Christus voor een God sou gehouden werden. Maar den Raad, door belgsucht bewogen, dat die saak niet eerst (gelijk anders de gewoonte was) aan haar overleg was gebracht, op dat sy sou besluiten, of sodanige (Godsdienst aan te neemen, of niet aan te nemen was, heeft de Consecratie [heyliging, of vergoding] van Christus verworpen: voornamentlijk, door dien ook Sejanus, de Præfectus van Tiberius, uitnement opstinatelijk het aan-nemen deser Religie tegen sprak. Doch Tiberius heeft evenwel door een Edict de beschuldigers van de Christenen met de dood gedreigd. En is derhalven allenskens die so seer gepresene modestie van Tiberius Cæsar verminderd (en gekeerd) tot straffe en schade van dien tegensprekende Raad, enz.*

Hier by sal ik noch voegen twee plaatsen van *Cedrenus* pag. 155, en 158. in de Baselsche editie (nevens de vertaling van *Xylander*) te vinden. d'eerste luid: *Wanneer nu het gerucht van de verwonderlijke verrysenis onses Heilands, en des selfs opvaard naar den Hemel, by de meeste menschen alom ruchtbaar was; heeft Pilatus, daar over beangstigd zijnde, dat hy sodanige wonderen aan dien Keyser niet had bekend gemaakt, eindelijk des gedwongen, dit aan den Keyser gemeen gemaakt, 't geen ontrent de verrijsenis uit den dode onses Heilands Jesu Christi sich had toegedragen; ook sijne andre wonderwerken, en hoe hy naar sijn sterven van de dood verresen zijnde, nu van velen wierd gelooft*

een

een Godt te zijn. Tiberius derhalven gewaar werdende hoe seer de naam der Christenen door de wereld verspreid wierd, maakte dit kenbaar aan den Raad; selfs genoegsaam latende blijken, dat hy in die leer behagen had: Doch den, Raad wijl die de selve niet approbeerde, verwierp dit. De warachtige oorsaak was, dat de heilsame leere van de predikinge Gods geen oordeel en toestemming der menschen van node hadde. Dit (N.B.) *verhaald Tertullianus. Dese Tiberius dreigde* (*ook*) *met de dood den beschuldigers der Christenen.* De ander plaats luid aldus: *Verder, Pilatus stelde naar de cruiciging Christi, by nacht de beelden des Keysers inde Tempel; maar de Joden, so haast het dag wierd, dit gesien hebbende wierden so seer ontsteld en beroerd, dat Pilatus* (*daar door*) *in vrees gebracht, die naar een andre plaats liet vervoeren. Doch Tiberius uitstekend de rechtvaardigheid betrachtende, schreef aan de Gouverneurs der steden, dat indien sy iets* (*aan hen*) *schreef waar in hy iets beval te doen tegens de Wetten, sy sich daar naar niet hadden te rickten, als geboden van hem uit onkunde. Waarom ook Pilatus, wetende hoe groot een liefhebber hy van de waarheid en van de gerechtigheid was, alle de wonderen van Christus, en sijne godvruchtige leerstukken, aan hem in een kort begrijp* (*gelijk Tertullianus* (N.B.) *in sijne Apologie voor de Christenen verhaald*) *aan hem gemeen en bekend maakte: ook hoe hy naar sijn sterven was weder levende geworden, en hoe hy nu* (N.B.) *by allen wierd geloofd God te zijn. En dat Tiberius daar over verslagen, alle dese dingen aan den Raad bekend maakte: maar dat de selve sulks niet toestond; seggende, dat se gekoorsaamde aan een Oude Wet, die beval dat men niemand vergoden sou, voor dat hy door hunne toestemming en besluit daar toe gekoren was;* enz.

Nicephorus seid, *dat het uit oorsaak van een oude gewoonte onder de Romeynen was, dat Pilatus aan Tiberius*

rius overschreef, van de Miraculeuse opstandinge Christi, en sijne andre wonderdaden; en hoe hy van velen niet alleenlijk een God, maar selfs ook (N. B.) *de voornaamste onder alle andre Goden, wierd gehouden. Dat de Raad, wanneer Tiberius sulks aan de selve quam voor te stellen, de saak niet eens in overweging nam, enz: En* (N. B.) *dat Tertullianus sulks verhaald.*

Alles wat 'er dese Lieden van 't hunne noch by-voegen (even als of de lichtgelovigheid van *Tertullianus* hier ontrent niet groot genoeg was geweest) werd op rekening van hem *Tertullianus* ter nedergesteld. Doch den Leser kan wel sien met hoe goed een fatsoen.

Maar bysonder wel heeft gedaan *Hieronymus*, in sijne Vertaling (so sy maar die naam mag dragen) van *Eusebius Tijdrekening*; dat hy 'er *Tertullianus* niet over geciteerd heeft, als hy met dese volgende woorden spreekt: *Pilato de Christianorum dogmate ad Tiberium referente, Tiberius retulit ad Senatum, ut inter cætera sacra reciperetur. Verum* (N. B.) *cum ex Consulto Patrum Christianos Eliminari Urbe placuisset, Tiberius per edictum accusatoribus Christianorum comminatus est Mortem.*

Wanneer nu Pilatus van de Christen-leer aan Tiberius had kennis gegeven, bracht Tiberius sulks aan den Raad; op dat de selve (namentlijk die Leer) onder de ander Godsdiensten wierd aangenomen. Maar naardemaal 't aan den Raad behaagde, door een Raads-besluit, den Christenen *uit de Stad* (*Rome*) *te verdryven, heeft Tiberius, door een Gebod, den beschuldigers der Christenen, de dood gedreigd.*

Sie hier 't Verhaal weder op een andre wijs, doch geenssins voorsichtiger of verstandiger, gedaan.

Pilatus, namentlijk heeft maar overgeschreven van de Religie en opinie der *Christenen*. 2. *Tiberius*

rius heeft aan den Raad niet de Vergoding enz. *Jesu Christi* verfocht ; maar de admmiſſie ſijner Godsdienſt , nevens die der andere Godsdienſten. 3. De *Raad* verwierp niet alleenlijk dat voorſtel [van de Vergoding *Chriſti* is hier een ſeer diepe ſtilſwijgendheid] maar maakte in tegendeel een beſluit, waar door de *Chriſtenen* uit de Stad Rome wierden gebannen. Waar op, en om welke redenen, *Tiberius* in tegendeel de beſchuldigers der *Chriſtenen* met de dood dreigde.

Doch, op dat hier eens de nadruk en kracht van alle deſe vertellinkjes beknoptelijk werden geconſidereerd : blijkt, voor eerſt, uit *Tertullianus* ſelfs geenſins, dat *Pilatus* ſulks aan *Tiberius* ſou hebben geſchreven.

Maar ſal licht iemand denken, evenwel (of al ſchoon ſulks niet was) blijkt het uit d' *Acta Pilati*, waar op de Ouden ſich beroepen : en uit welken men wil dat het ook *Tertullianus* ſelfs ſou hebben.

Wat dan deſen aangaat, de ſelven zijn 2. 3. 4 vierderleye geweeſt : Ten 1. ſodanigen met welken de *Joden* en *Heydenen* tegens de *Chriſtenen*, en Chriſtelijke Godsdienſt ſchermden; en van welken, als van valſchelijk verſierde Schriften, *Euſebius* ſpreekt Lib. 1. cap. 9, en Lib. 9. cap. 4, ſijner Kerkelijke Hiſtorie.

De tweede ſoort van Acta waren die door de *Teſſerakaidekatiten* wierden gebruikt, en van welken *Epiphanius* ſpreekt in ſijne Verhandelingen der Ketteryen.

De derde zijn; die door *Juſtinus Martyr* in ſijne twede Aplogie voor de Chriſtenen werden bygebracht. Die offe ook niet verſierd zijn geweeſt, ſo wel als de Schriften der *Sibyllen*, die quanſſuis,

van

van onsen *Heyland* hebben gepropheteerd, t'ene-maal bedenkelijk is: veel meerder of 'er wel in be-helsd is geweesd, 't geen *Tertullianus* eerst sonder *Pilatus* te noemen, en andren naar hem, voortbren-gen als van *Pilatus* geschreven.

Want indien alle dese lieden dese *Acta Pilati* ge-sien hebben, of ten minsten eenigen der selver, noe komense daar so verscheydelijk uyt te verha-len?

Ja so dat *Gregorius Turonensis* op dese wijse preekt (hist. lib. 1. c. 24) *Pilatus autem gesta ad Tibe-rium Cæsarem Mittit; & ei tam de Virtutibus Christi, quam de passione vel resurrectione insinuat. Quæ gesta (N. B.) hodie apud nos retinentur scripta, Tiberius autem hoc ad senatum recensuit. Senatus cum irâ respuit, pro eo quod non ad eam primitus advenisset. Hæc etenim con-tra Christianos prima odiorum germina pullularunt.*

Doch Pilatus sond de Gesta (of 't verhaal van de handel en bedrijven) aan Cæsar Tiberius; en gaf aan hem kennis, so van de daden, krachten en wonderen Christi; als van sijne lijding, en wederopstanding. Wel-ke Gesta noch hedendaags (N. B.) by ons in geschrift blij-ven behouden. Tiberius verhaalde sulks aan den Raad. Maar dese verwierp sulks met toorn en gramschap; om dat het niet ten eersten aan haar was gebracht. En zijn hier uyt de eerste saden van haat tegens den Christenen, op en voort-gesproten.

Maar doch toegestaan zijnde, dat en die *Acta Pi-lati* door *Justinus* genoemd, en die *Gesta Pilati* door *Gregorius Turonensis* genoemd, ene en de selve; ook oprecht en onverseerd, zijn geweest: kan wel daar uit werden ingebracht, dat *Pilatus* wegens on-sen Heyland aan *Tiberius* heeft geschreven: doch kan daar uit geensins bewesen werden, 't geen 'er verder van *Tiberius*, en des selfs aanbrengen aan

den *Raad* enz. so door *Tertullianus* als andren, werd bygevoegd. wijl sulks geensſins in die *Actis Pilat* kon behelfd weſen. Maar moet dit voor een ſtaalt je van lichtveerdigheid in *Tertulliaan*, en ſijne Vol gers, daar in, gehouden werden. Als ik nu ſo ter ſtond ſal tonen, na dat ik van deſe *Tertullianus* ſa geſegd hebben dat hy [gelijk uit 'zijn 3 Boek tegen *Marcion* klaarlijk blijkt] ſich heeft laten wijs-ma ken, dat ſelfs ook de Heydenen getuigden, dat bo ven *Judæa*, by ſijne tijd, 40 dagen lanck, alle mor gen-ſtonden een ſtad [*Jeruſalem*,] met ſijne mu ren, enz. ſich van den Hemel vertoonde, en me het meerder oplichten van den dag quam te ver dwijnen. Welke Hiſtorie, by andre Hiſtorie ſchrijvers, 't zy Heydenen, 't zy Chriſtenen, ner gens te vinden; by hen tot bewijs voor 't 1000 ja rige Rijk werd bygebracht.

't Geen *Tiberius* aan den *Raad* ſou hebben ge bracht, en 't geen 'er den *Raad* op had geantwoor enz. is reeds boven, ſeer verſcheidelijk (na de ver ſcheidenheit der oude Schrijvers, daar in) byge bracht. Doch laet ons eens onderſoeken op hoe danig een fundament dit alles ſteund.

't Geen *Tiberius* hier toe bewegen moeſt, was of 't Geloof in *Jeſum Chriſtum* (ſchoon t' enema onvolmaakt) of eens anders Godsdienſtig gemoe (hoedanigen enz. onder de Heydenen vele waren of dat hy, ſchoon ongodvruchtig, door ſulk ſchri ven verbaaſd en in 't gemoed verſlagen, en da door tot ſulk favorabel voorſtel was gekomen; eyndelijk 't medogen over de vervolging tegens *Chriſtenen*, ſo door andren als door den *Raad* ree te werk geſteld; of door hem gevreeſd. Doch d noch het ene, noch het andre in hem *Tiberius* enig plaats hadden, maar wel louter het tegendee

blij

blijkt ſonne-klaar, uit het gene van hem door *Suetonius*, *Tacitus*, *Dion Caſſius*, en andren, getuigd werd. vaar by noch komd de ſeer grote dienſtbaerheid, en laffe pluymſtrykerye; waar onder niet alleen t gehele Roomſche Volk, maar wel voornamentlijk den *Raad* ellendiglijk verſlaafd lag. De brave *Tacitus* ſpreekt er van (volgens Hoofds vertaling) op volgende wijſe: *Voorts die tijden* [22 Jaren naar Chriſti geboorte] *zijn ſo beſmet en vuil van vlajerye geweeſt, dat niet alleen de treffelijkſten der Stad, die ponne doorluchtigheit met aen de hand gaan beſchutten noeſten; maar alle Oud-Burgermeeſteren, een groot deel der genen die 't ſchoutſchap bediend hadden, ook vele Voet-Raadsluiden* [*Pedarii Senatores*] *om ſtrijd opſtonden; radende dingen die lelijk waren en te hoog liepen. Men geeft uit tot een gedachtenis, dat Tiberius ſo dikwijls ey van't Stadthuis quam, deſen ſin in Griekſche woorden placht uit te ſpreken: ô Menſchen gereed ter ſlaverye! namentlijk hem ook, die geen gemene vryheid wilde, verdroot ſo verwerpelijk een gedult der ſlavenden.*

Indien dan reeds te dier tijde de ſlavernye, pluymſtrykerye enz. ſo groot was; kan men giſſen oe veel groter die al geweeſt zijn ontrent, en naar et ſterven, onſes groten Heylands. En vald ſeer el te begrijpen, dat die niet veel minder is aangegroeyd, als't andre verder en verder verderf ſijer zeden, tot de uiterſte goddeloosheid toe.

Waar van de ſelve *Tacitus*, op't eynde van ſijn ar-boek: *Ook zijn de tijden ſijner zeden verſcheiden weeſt: uit muntende in leven en fame, ſo lang hy ampdoos, of in gebied, onder Anguſtus geweeſt is: bedekt bedrieglijk in het veinſen der deugden, ſo lange Germanicus en Druſus te lijve bleven. De ſelfſte is van goed quaad gemengd geweeſt, gedurende het leven ſijner oeder: van eerlooſe wreedheid, maar verborgene on-*

kuisheden, terwijl hy Sejanus lief gehad, of gevreesd heeft.

Ten laatsten is hy tot schelmeryen en schandelijkheden teffens uitgeborsten, na dat hy schaamte en vaar weg zijnde, alleenlijk sijnen aard volgde.

Wat Godsdienstigheit in dusdanig een Mensch kan plaats gehad hebben, is niet alleenlijk hier uit te gissen; maar ook, bysonder wel te sien uit het gene *Suetonius* van hem getuigd, in de beschrijving van sijn leven; op volgende wijse *De uitheemsche ceremonien, en Ægyptische, en Joodsche plechtelijkheden, heeft hy verboden, en ingetoomd: dwingende die genen, die met die superstitie beset waren, hunne heylige klederen, en verder alle andre toestel en gereedschap, te verbranden. De jonge manschap der Joden, versond en verdeelde hy, onder schijn van hen ten oorlog te gebruiken, in Provintien van ongesonder lucht. de rest van die Natie, of die van hunne of diergelijk opinie (of Godsdienst) waren, bande hy uit de Stadt [Rome] op pene van eewige slavernye, indien se niet quamen te gehoorsamen.*

Tacitus spreekter ontrent op de selve wijse van op 't eynde van sijn tweede jaar-boek: en *Flavius Josephus* toond van beyden, so Ægyptenaren als Joden, de reden en oorsaak, waaromse wierden verdreven, enz. in 't 4 en 5 cap. van sijn 18 Boek der Joodsche geschiedenissen, namentlijk, de Ægyptenaren straffte hy om 't schelmstuk aan *Paulina*, onder prætext van godsdienst in de *Tempel van Isis* gepleegd. De Joden verdreef hy, om het guitachtig bedrog, en diefsche part aan *Fulvia* gespeeld.

Op dit verdrijven der Joden siet ook *Seneca* in sijn 138ste Brief; als hy seid: *dat in sijne jonkheit die onder Tiberius heersching viel, de vreemde godsdiensten en plechtelijkheden geweerd wierden, en onder de Argumenten van die superstitie wierd gestelt de onthoudinge van 't eten eniger dieren.*

U

Uit het straffe verdrijven van de *Ægyptenaren* en *Joden*, om boven gestelde redenen, kon hy noch by enigen voor godsdienstig aangesien worden: maar *Suetonius* (buiten 't geen men met de selve, uit *Tacitus* en *Dion Cassius*, vry meerder van sijne aerd sou konnen by brengen, om sijne goddeloosheid klaar te toonen) spreekter op volgende wijse van: *ontrent de Goden, en Godsdiensten, was hy vry onachtsaam; als die van de voorseggende sterre-kunde afhing; en vol van die opinie, en verbeelding, was dat alles door het noodlot werd bestierd.*

't Is, mijns achtens, bysonder aanmerkelijk, dat *Suetonius*, niet alleenlijk de *Joden* noemd; maar ook de *Similia Sectautes* of die *van diergelijke opinie en godsdienst waren.* Waar onder noodsakelijk de Christenen souden zijn te betrekken, indien reeds hunne secte so verre was doorgedrongen geweest. Doch is dit al geschied op 't 19 Jaar, en derhalven noch ettelijke jaren voor de predicatien *I. Christi*; ik laat staan die der *Apostolen*: die jaren lang sijn H. Evangelium verkondigd hebben, eer sy de naam van *Christenen* te Antiochie aan-namen. Wel licht dat enigen hen reeds te voren met die naam hebben benaamd: en sy; naar datse overal by na uit de *Synagogen* geset wierden, die naam sich hebben aangenomen; om te tonen, dat sy sich *Christi* naam geensins schaamden. Doch sijnse lange tijd daar na noch onder de *Ioden* gerekend geworden: en daar uit is 't, mijns achtens, datmen, de woorden van *Suetonius* in 't leven van *Claudius* (*Iudeos impulsore Chresto assidue tumultuantes Roma expulit*) *Dat hy de Ioden, door aanstuwing van Chrestus, geduriglijk onder een overhoop leggende, uit Romen verdreven heeft.* Onder welke Joden, dat ook de Christenen, ten minsten, die uit de Joden tot het Christendom

bekeerd waren, begrepen wierden, het exempel van *Aquila* en *Priſcilla* Act. 19. ons genoegſaam leerd.

Ik weet wel dat de ſeer geleerde *Iac. Uſſerius Armachanus*, Primaat van Yrland, en andren, deſe woorden van *Suetonius* gans anders verſtaan, om 't woord *Chreſtus* (niet Chriſtus) by *Suetonius* gebruikt; en dat 'er werd geſeid *Impulſore Chreſto, door aanſtuwing van Chreſtus*; even als of 'er enen *Chreſtus* toen ter tijd te Rome (of elders) geweeſt was, die oproer, door ſijn oproerig bedrijf, onder de Joden (ſelfs Jood weſende) had verwekt. Maar vindmen nergens, noch by *Ioden*, noch *Heydenen*, noch *Chriſtenen*, van duſdanig een *Chreſtus* (buiten dit van *Suetonius*) enig het alderminſte gewag. Maar vindmen, in tegendeel, wel in de heylige Schriftuur, dat de *Ioden*, tegens die onder hen de name *Chriſti* beleden, oproer verwekten; de ſelven uit de Synagogen ſtieten, enz. als onſen Zaligmaker *Ieſus Chriſtus* hen ſelfs al hadde voorſeid.

Dat, de *Heydenen*, menigmaal aan onſen *Heyland*, de naam van *Chreſtus* (dat goed, nut enz. betekend) in plaats van *Chriſtus*; en de *Chriſtenen*, *Chreſtianos* of *Chreſtenen* noemden, 't zy uit doling, 't zy uit ſchimp en ſpot, of uit beiden te geliik, blijkt klaarlijk by *Lucianus*, (in ſijn *Philopatris*) by *Tertullianus* (in 't derde cap. van ſijne verdediging) en by *Lactantius* in 't 7de cap. van ſijn 4de boek: en maakten voor al in vroegere tijden de *Heydenen* geen of weinig onderſcheid tuſſchen *Ioden en Chriſtenen*.

Dat het (om weder wat nader ter ſake te komen) t' enemaal onnodig was, dat *Tiberius* om vervolging tegens de *Chriſtenen*, ſodanigen verbod deed, en pene ſtelde, tegens de aanklagers der *Chriſtenen*;

blijkt

blijkt daar uit, dat 'er noch noit vervolging door de Heydenen tegens hen was aangesteld: als, buiten andre getuigen, *Tertullianus* selfs uitdrukkelijk seid, met dese woorden: *Consulite commentarios vestros. Illic reperietis primum Neronem in hanc sectam tum Maxime Romæ orientem, Cæsariano gladio ferociſſe, &c. Siet uwe Gedenk-schriften na: in die selven sult gy vinden, dat Nero de eerste is geweest, die tegens dese secte, die toen voornamentlijk sijne opgang kreeg, met het Keyserlijke swaerd heeft gewoed.*

't Geen door andren, naar *Tertulliaan*, tot dese Historie werd bygevoegd van *Sejanus*, enz. steekt so vol belachelijk kinder-geloof, dat het buiten twijffel also wel verdrietig sou vallen, 't geen ik daar tegen sou konnen seggen, als 't my vervelen sou te schrijven. Waarom ik dat voor andren overlate.

Doch, kan ik evenwel niet nalaten, iets te seggen, over de uitleg, die de seer vermaarden *Heer J. Vossius*, aan dese woorden, van *Tertullianus* geeft: *Senatus, quia non in se probaverat, respuit.* Aan welken hy desen sin geeft: *Den Raad verwierp het, uit flatterye tegens Tiberius, om dat hy (Tiberius) niet had willen lijden, datmen met sulke vergoding hem quam te eeren.*

Doch, buiten datmen van dusdanige weygering van *Tiberius* nergens iets leest, vindmen by *Tacitus* wel degelijk het tegendeel, in sijn vierde der Jaarboeken, op volgende wijs: *Om welke wraake, en mits, in den voorleden jaare C. Silanus gestraft was, de Steden van Asia, aan Tiberius, sijne Moeder en den Raad, een Tempel toegekeurd hebben, den welken hun veroorlofd is te stichten.* Want of hy schoon, een weinig tijds daar na, uit veynsing, in den *Raad*, sulks scheen te willen weder-spreken, op 't versoek, door de Spanjaerden, ten dien eynde, aan

hem gedaan: soo bekende hy selfs, evenwel, dat het met sijn goede wil geschied was: en gaf ook noch, daar na, (wanneer de Asiaansche Steden in onderlinge twist waren, in welke die Tempel, te sijner eere en vergoding, behoorde gesticht te werden) sijne uitspraak daar over ten voordele der Stad *Smyrna*. Waar uit wel te sien is, dat hy daar van geensins afkerig was: wijl, als seer wel, *Tacitus Suetonius* en *Dion Cassius* aanwijsen, ordinaarlijk sijne woorden en daden tegens malkandren quamen aan te lopen: en hy 't allerheftigste begeerde, 't geen hy 't aldersterkst weygerde.

Te verwondren is 't, datmen, op quade of verkeerde voor-oordelen bouwende, so lichtelijk sonder genoegsaam examen, ontrent de oude Schrijvers, toetreed: en malkandren so blindeling volgd. Maar meerder wonder is 't, dat sulks ontrent de H. Schriftuur geschied: ontrent welke, wy met de allerhoogste voorsichtigheid behoren te werk te gaan, in 't ondersoeken en publijk verklaren der selve.

Dit sienwe evenwel, dat ontrent de Historie, der gepretendeerde *Propheteſſe van Endor*, geschied: en daarom van d' eerste Christentijden af, so lange en veel gedisputeerd is, door *Iustinus*, *Origenes*, *Augustinus*, en *Eustatius*, enz. en onder de lateren, so door andren, als specialijk *Leo Allatius* (die daar over een groot boek geschreven heeft) of nam: *Samuel* selve door dat wijf zy opgewekt; dan of het de *Duivel* in *Samuels* schijn zy geweest, die sich aldaar (naar hunne mening) vertoonde. Daar doch de H. Schriftuur noch 't ene, noch 't andre getuigd: maar genoegsaam te kennen geeft, het loos bedrog van dat wijf, dat geensins *'s Duivels* overnatuurlijke konsten daar toe van noden had. Gelijk sulks al

voor

voor deſen door *Reynald Schot* (buiten 't geen 'er noch meerder van geſeid kan werden) als genoegſaam getoond is.

Want 1. of ſchoon *Saul* reeds te voren alle Waarſeggers en Waarſegſters (ſo veel hy kon) verdreven had; was hy ſelfs noch in dat dwaas gevoelen, dat de Geeſten der verſturvenen door toverye (of overnatuurlijke konſten) konden werden opgewekt; en gevraagd zijnde, antwoord geven, en toekomende dingen voorſeggen. 't Welk als dit wijf verſtond, ſy een ſeer grote occaſie daar door vond om hem looſlijk te bedriegen: wijl niemand lichtelijker bedrogen werd, als die met ſuperſtitieuſe opinien voor in-genomen is; en ſulks aan diergelijke bedriegers ſelfs ontdekt.

Ten 2de kende buiten twijffel dit wijf de Koning *Saul* ſeer wel, om dat 'er (buiten dat hy niet verre van daan woonde) geen man, op hals en hoofd na, ſo groot als *Saul* in geheel Iſraël was: dat genoeg was, ſelfs voor die hen noid geſien hadden, om te weten wie hy was, ſchoon verkleed zijnde.

Voeg hier by, dat de Koning te dier tijd noch ſo gemeenſaam met hunne onderdanen verkeerden; dat *Saul*, toen hy al Koning gezalfd was, in tegenwoordigheid van 't volk Iſraëls, noch bleef de beeſten hoeden; en van achter ſijne Runderen quam om de ſtad Jabes te ontſetten.

Waar by noch gevoegd kan werden, dat ook ſijn verſoeck, om *Samuel* op te wekken, aan dit wijf kon bekend maken wie hy was, alſſe anders al twijffelde: of ten minſten dat ſulks daar veel toe hielp.

3. Werd deſe Tragedie wel door dit wijf alleen, *ſoo 't ſcheen*, geſpeeld. Maar niet ſoo in tegenwoordigheid van *Saul*, dat hy ſien kon wat 'er

omging. Naardemaal hy maar alleenlijk hoorde, 't geen het wijf hem daar van berechte; en wilde wat hy sou horen.

Want alsse nu, op 't versoek van *Saul*, quansuis *Samuel* deed opkomen, en daar op den verbaasden speelde: eveneens als of sy hier door maar eerst *Saul* had leren kennen; vraagde hy wie, of wat het was datse sag.

Sy had sich noch niet verbaasd gehouden, wanneer sy *Samuel* moest doen opkomen: maar toen sy quansuis, *Samuel* sag (eveneens als of die gepretendeerde geest, haar sulks al tersond had te kennen gegeven) quam haar die verbaasdheid over; datse uitriep: *Gy zijt Saul*, enz.

Verder, *Saul* vraagde haar watse sag: en sy beschrijfd daar op *Samuel*, so als hy, naar apparentie, 't allerkennelijkst was; en vooreerst sijn eerwaardig gelaad, alsse seid: *ik sie een groot en achtbaar man opkomen.* Want op dese wijse werd het woord *Elohim* (in de Hebr. text gebruikt) alhier door *Kimchi* en andre geleerde Joden uitgeleid en verklaard. Gelijk dus ook de seer geleerde Aantekenaars op de Bybel door last van hare H.M. de Staten Generaal vertaald, dit *Elohim* vetduitschen *een aansienelijk statelijk persoon.* Dus sietmen dat het ook voor *Magistraten*, of *Oversten* en *Rechteren des Volks* werd genomen Exod. 21. v. 6. 22. v. 8. 9. 28. en 1. Sam. 2. v. 25. *So sullen de Goden hem oordelen.* Alwaar 't voor Richteren genomen werd. Welker *Richteren* hoofd (naar *Eli* en des selfs Sonen) *Samuel* selve lange jaren over Israël was geweest; en sijne Sonen ook gevolglijk daar toe aangesteld had. En gelijk erens-halve de Groten veeltijds in veelvuldig getal genoemd en aangesproken werden; werd hier ook 't woord *Elohim* voor een eenvuldig persoon genomen.

nen, als (buiten andre redenen (genoegsaam blijkt uit *Sauls* vrage: *hoe is* (*N. B.*) *sijn gedaante*? daar sy dan weder (om uit te drukken, hoedanig een *Elohim* dit was) antwoord: *daar komt een oud man op, en is met een mantel bekleed.* Uit welke antwoord te gelijk ook blijkt, dat *Saul* die gepretendeerde *Samuel* selfs niet gesien heeft: gelijk 'er daarom ook op volgd: doe *Saul vernam* (*of verstond*) *dat het Samuël was.* Op welke woorden de reeds gemelde Aantekenaars bysonder wel in margine aantekenen: *Naar het oordeel sijner verwarde sinnen, en uit de woorden der Tovereesse. Want hy selve heeft dien Samuel noid gesien.*

Seer gemakkelijk kon dit wijf, afgevaerdigd op bedrog en leugen (gelijk alle sulke wijven zijn) verfieren, dien aan gans *Israel* so lang, en seer wel, bekende Propheet en Richter *Samuel*; so ten opsichte van gedaante en kleding, als andre omstandigheden: die sy selfs, naar 't haar beliefde, kon beschrijven, en also de Koning *Saul* bedriegen; t zy door die gefingeerde *buik-spreking* (waar van erstond noch breder sal gesproken werden) 't zy door eens anders stem.

Maar doch, als ook al de stem van *Samuel* niet al te wel nagebootst was (welke nabootsing hier meerder van node was, als 't geven van een fijn en piepend geluid; datmen voorgeeft door de *Duivel* uit die *buik-spreeksters* te werden voortgebracht) kon sulks door de schrik, alteratie en vreese, die *Sauls* hert en herssenen beheerden, vry verbeterd werden. Wijl dusdaniger wijs gestelde lieden, t' enemaal ombequaam zijn om op alle omstandigheden behoorlijker wijse te letten: voornamentlijk als 'er sodanig een antwoord, op 't geen 'er door hem gevraagd was, wierd gegeven, die

die (nevens andre superstitieuse verbeeldingen) genoeg was, om hem de hoedanigheid van 't geluid der stem te doen vergeten of veronachtsamen. 't Geen 'er voor dit wijf te antwoorden viel, wierd door de Koning *Saul* selfs, aan haar en hare medehulpers, of hulper, in de mond gegeven. Wanneer hy seide: *ik ben seer beangstigd, want de Philistijnen krijgen, tegen my, en Godt is van my geweken; en antwoord my niet meer, noch door den dienst der Propheten, noch door dromen. Daarom heb ik u geroepen, dat gy my te kennen geeft wat ik doen sal.* Ten twede, viel die lichtelijk verder te volmaken uit de omstandigheden van tijden en saken, wijl die overvloedig genoeg bekend waren, en daar uit so gevolglijk ook genoeg bekend, al het gene van node was, om so een antwoord te formeren alsser gegeven wierd. Want *Saul* was vol vrees en schrik, en in d' uiterste desperatie. De *Philistijnen* waren met meer als een Leger te velde, en des Heeren hand en hulpe (waar in *Israels* behoud bestond) was, naar *Sauls* eygene bekentenis, van hem afgeweken. sijn Schoon-soon *David*, die reeds tot Koning door *Samuel* gezalfd was, was selfs met de sijnen by de *Philistijnen*: en kon hy menschelijker wijse voor niemand meer beducht zijn: wijl hy die so lang vervolgd en na 't leven gestaan hebbende, voor weerwraak had te vresen: en dat *David* by dese occasie, met verdelging van hem en de sijnen, sich in sijne throon sou soeken te setten: te meer wijl God de Heere hem verlaten had, en noch door Phropheten, noch door de *Urim* en *Thymim*, wilde antwoord geven: en hem al lang door *Samuel* voorseid was, gelijk die sake ook al lang onder *Israel* bekend moest zijn: wijl uit dese vrees het vervolg van *Saul* tegens *David* geschied: en de

Phi-

Philistijnen selfs al wisten, dat hy tot Koning gedestineerd was) om d'ongehoorsaamheid in d'Oorlog der Ameleken gepleegd, dat sijn Rijk niet bestaen sou, en God een ander had verkoren:

Waarom hy niet te vergeefs en vreesde, dat dit nu de tijd was; en *David*, met sijnen ondergang, sich van 't Rijk Israëls sou meester maken, onder stut van so vervaarlijke Krijgs-heyr der *Philistijnen*, die hy niet sou nalaten daar geduriglijk en met alle kracht toe aan te sporen, om sijn uiterste verderf so uit te werken.

Dat nu in d' antwoord invloeyd het woord *machaar*, 't geen ordinaarlijk *morgen* betekend, geeft geen swarigheid; om dat dit woord ook somtijds een onsekere, hoewel kort toekomende, (ook wel langdurender) tijd betekend: als blijkt uit Deut. 6. v. 20. *Wanneer uwe Soon u morgen sal vragen.* Jos. 4. v. 46. *Wanneer uwe Kinders morgen vragen sulleu.* so ook Gen. 30. v. 33. en Exod. 13. v. 14. Gelijk ook op de selve wijse, Matth. 6. v. 34. wijl de taal van 't N. Test. maar een basterd Grieks, en vol van Hebr. en Griekssche wijsen van spreken is: (wat ook *Phochenius* en andren daar tegens aen-roepen) en niet alleen de wijsen van spreken: maar ook selfs de woorden, schoon anders Grieks, seer dikmaal in Hebr. betekenis werden genomen. Een exempel nevens 't nu opgehaalde verstrekke, 1 Cor. xv. v. 54. *Kathepothe ho Thanatos eis Nikos*: dat ordinaerlijk vertaald werd: de dood is verslonden tot overwinning. Daar 't wel degelijk behoord vertaald te werden, *De dood is verslonden in der eeuwigheid*: om dat de Apostel aldaar op een selve manier van spreken, door de Phropheet *Isaïas* gebruikt, siet: en hy Apostel 't woord *Nikos*, (dat anders victorie betekend) gebruikt even als de Propheet

pheet *Esaïa* 't woord *Nezach*, dat en *Victorie* en *Eeuwigheid* betekend.

Doch om weder ter sake te komen, sy neemd een onbepaalde tijd; om so te beter 't bedrog te konnen bedekken, of 't buiten alle verwachting anders uit-viel (een dubbelsinnigheid altijd in die gelegentheden door sulk volkske gebruikt) schoon 't niet waarschijnlijk was, dat daar de Legers soo dicht aan een lagen, en de Philistijnen als veel sterker met alle kracht den strijd sochten. (Daar ook dog anders d'ondervinding ons geleerd heeft, meer als eens, binnen korte jaren, dat de Velt-slagen niet lang konden ontstaan, wanneer de Legers so dicht malkanderen naderden: en wy, schoon vry verder van daar, geen vergeefsche gissing maakten, datse ten eersten moesten aan malkander raken, en slag leveren.) Dat verder de uitkomst hier 't bedrog te hulp quam, moet ons ook niet vreemd schijnen: alsoo dat seer dikmaal gebeurd: en 't al eenige dagen verscheeld hebbende, evenwel de voorstelling zijn vervulling had. Gelijk ook daar omtrent een toeval was (voor 't wijf) de dood van *Saul* en sijne Sonen; die evenwel niet alle verslagen zijn: (als van *Leo Allatius* wel is aangemerkt:) wijl namaals een van *Sauls* Sonen op de Throon van *Israel* als Koning heerste, terwijl David over Judâ regeerde. Dat evenwel die strijd des andrendaags niet gevolgd is, maar verscheidene dagen de uitkomst deser voorsegging gescheeld heeft, beweerd niet ongeleerdelijk reeds gemelde *Leo Allatius* in sijne verhandeling van dese *Pythoneesse*.

Ook staat verder aan te merken dat 'er uit de text selve, en uit 't geen 'er nu van my overgeseid is, genoegsaam blijkt, dat dit wijf geen *Engastrimijthos* was; of sodanig een, die door 's Duivels konst

konſt, uit haar ſchaamtelijke delen, antwoord gaf. Waar voor en de *Pythia*, of *Propheteſſe* te *Delphis*, en deſe *Propheteſſe* van *Endor*, van meeſt alle de geleerden, van die ſaken ſprekende, gehouden werden.

Voeg hier by, 1. dat het geluid der *Engaſtrimuthen* (of dat ikſe ſo noeme *Buik-ſpreekſters*) werd geſteld ſeer fijn en ſchraal, en piepende, geweeſt te zijn; en daar door van een t'enemaal byſondre ſoort: doch is ſulks de opinie van lieden die daar van ſelfs geen ondervinding hebben gehad.

Maar doch al onderſteld zijnde, dat dit een gepretendeerde *Buik-ſpreekſter* was, blijkt daar uit geenſſins, dat het overnatuurlijk werk was.

Want voor eerſt vele der *Rabbijnen* (als *Munſterus* en andren aantekenen) houden 't voor konſt, verſierſel, en bedrog van 't wijf, ſonder ander overnatuurlijk behulp. Gelijk van ouds ook dat bedrog onder de Grieken is gepleegd geweeſt; daarom die oude en ſeer vermaarde *Galenus van Pergamus*, van ouds, naaſt *Hippocrates*, de Prins der Medicijns, in ſijn Woorde-boek, over reeds genoemde *Hippocrates*, (die wel d' *Engaſtrimythen*, of *Buik-ſpreekſters*, noemd, doch geenſſins, dat voor overnatuurlijk werk erkend) ſeid, *dat de Engaſtrimythi zijn, die ſodaniger wijſe met een geſloten mond weten te ſpreken, dat de ſtem ſchijnd uit haar buik voort te komen.*

De oorſpronk van die valſche opinie, dat, namentlijk, ſulks door 's Duivels overnatuurlijk bedrijf geſchiede, ſal licht elders van my aangeweſen werden. Nu ſal 't genoeg zijn, enige exempelen van ſulk bedrog, door menſchelijke konſt aangerecht, by te brengen.

Wierus in ſijn boeken *van't bedrog des Duivels of Duivelen* verhaald, een ſeer aanmerckelijke Hiſtorie,

rie, die sijne Sonen hadden gehoord uit de mond van de ingeleerdheid seer vermaarde *Adrianus Turnebus*: terwijl hy, in sijne Akademische lessen, sekere comedie van de oude Poët *Aristophanes* verklaarde: doch die beknopter werd verhaald, wel uit een andre mond (namentlijk die der seer geleerde *Brodeus*) maer evenwel ontrent met de selve, schoon (als geseid) niet met so wijdluchtige, omstandigheden, door *Edmond Denkinson* in sijne *Delphis Phœnicissantibus*. Die evenwel noch eerst voor af send een Historie, by onse tijd, in Engeland voorgevallen, met dese woorden, (voor so veel de vertaling dat toelaat:) *In't Jaar 1643. had sijn verblijf tot Oxford seker Man Famminus genaamd (en die men in de wandeling, 's Konings Oorblaser noemde) door dese konst van buik-spraak, of borst-spraak, so men't noemen wil, vermaard. Dese wist so konstiglijk, met toegeslotene, en onbeweegde lippen, wat woorden of redenen, hy ook wilde, als uit het diepste der boesem voort te brengen, datse uit een ver afgelegene plaats schenen voort te komen. Wonderlijk spel rechte dese Engastrimythus aan, terwijl hy de bystanders, en die met hem verkeerden en spraken, schielijk aansprak, met naam en toenaam noemde, en met schimpscheuten tergde; doch met so grote konst, dat hy daar in voor hem bedekt bleef, schoon hy aldaar tegenwoordigh, en voor hunne ogen stond.*

De bystanders hier door onstelt, of sprongen schielijk te rugge, of lieten hunne oogen om hen vliegen; en sochten die gene, die hen riep of aanspraak: en als'er niemand sich voor hen ontdekte, wierden-se gemelijk, en vertoornden sich; en dreigden en scholden dien boef, die sy waanden dat hen die part speelde. Maar eyndelijk't bedrog ontdekt zijnde, verwonderden sy sich allen over die konstige streek; en lachten sich by na te berssen, datse so aardiglijk mis-

misleyd en bedrogen waren. Sie hier een Buikspreker sonder Duivel! Doch sal't, acht ik ons geoorlofd sijn noch een Historie, die seer aerdig en geestig is; en die ons bysonderlijk ter sake dient, alhier uit Brodæus by te brengen. Te Parijs woonde, ter wijl ik dit schreef [dus spreekt hy in sijn 8ste Boek der Miscellanea] enen Ludovicus Brabantius, Kamerling zijnde van Koning Franciscus de eerste, die een uitstekend (Engastrymuthus) Buikspreker was, en verwonderlijk nabootser van het [gepretendeerde] stenen en spreken der verstorvenen. Met dese konst begaafd, quam hy te beminnen een Dochter die seer schoon en seer Rijk, doch van haar Vader beroofd, was. Waarom hy dan des selfs Moeder, die sijne streken geensins kende, quam besoeken: en by haar zijnde, de stem van haar verstorven Man, daar in hare tegenwoordigheid, sodaniger wijse na te bootsen, als of de selve beval, dat sy haar Dochter aan dese Persoon, die seer vroom en seer rijk was, sou ten huwelijk geven: dat hy seer swaarlijk in't Vagevuur gepijnigd wierd, om dat hy dat aan den selven, die dit al overlang aan hem versocht had, had geweigerd. doch dat hy al haast hier uit verlost sou werden, indien sy aan hem haar Dochter quam te geven. Sy, goe Vrou, (op dat ik't kort make) was terstond haar Man gehoorsaam; en geeft aan hem haar Dochter ten huwelijk. Honderden van sulke soorte van bedriegeryen, door hem gepleegd, is't onnodig hier voort te brengen, doch kan ik dese, volgende geensins laten te verhalen, ten sy ik van onachtsaamheid wilde beschuldigd wesen: namentlijk dat hy gebrek van geld hebbende, en vernemende dat te Lions, een seer rijke Lombardier, genaamd Cornutus, woonde, hy daar heen reysde en hem ging besoeken; en voorgaf dat hy met hem, van enige saken van gewicht, in't heymelijk, te spreken had. Als hy nu wel van de selve ontfangen was, begon hy eerst vooraf iets van de Religie te spreken; en gevolglijk vele redenen te voeren van de Duivelen, van

ſpoken; van de pijnen en ſtraffen, van't Vagevuur, en der Helle. Waar op hy dan eindelijk quam te fingeren de ſtem van deſes Cornuti, reeds een wijl verſtorven, Vader! als welke aan ſijn Soon beval, dat hy een grote ſomme geld aan deſen Brabantius ſou beſtellen, tot verloſſinge van Slaven, die by den Turk gevangen ſaten. Dat hy nu reeds enige jaren de ſtraffe des vuurs in't Vagevuur geleden had: en dat hy in't korte, ten ſy dat hy (ſijn Soon) hem hier in gehoorſaamde, ſtond naar de Helle en plaatſe der verdoemde zielen te verhuiſen: wijl hy ſich ſelfs wel kundig was, dat hy ſeer groot goed met woeker, en ander ſeer onrechtvaerdig bedrijf, ſich had vergaderd. Cornutus was ten eerſten over dit voorval byſonderlijk verſteld: en verſocht eyndelijk aan deſen Brabantius, dat het hem geliefde des andren daags weder te komen: die ook weder keerde. Cornutus leid' hem daar op, quanſſuis om een wandeling te doen, op een Heyde, verre van Huis, en Hof, en Bomen, en Heuvelen, en Graften, afgeſcheiden: wijl hy ſich verbeelde dat deſe ſtem hem, of door een Solder, of ſpleet van een muur, of diergelijk bedrog en toeſtel, was voorgekomen. Waarom Brabantius, die merkte waar op dit ſag, met veel treuriger en beweeglijker geluid, als oid te voren, fingeerd, dat de zielen der verſtorvene Ouderen van Cornutus hem by alle Heiligen obteſteerden, of beſworen; en daar verder by voegden't geen tot ſijn [Brabantii] voordeel diende. Cornutus dit horende, en door ſodanig een Mirakel verſteld ſtaande; en nu geen meerder ſuſpitie hebbende van't bedrog, dat daar onder mocht ſchuilen; voornamentlijk wijl hem het ſelve geluid en ſaak voorquam, ſo dikmaal en waar hy het had konnen begeren; teld 10000 goude Kronen aan Brabantius, om Chriſtene Slaven daar mede te verloſſen. Deſe ſich veinſende, als of hy daar mede naar Venetie, en verder naar Grickenland reiſde, keerde weder naar huis toe. En verhaald

haaldinen, dat weynige maanden na die tijd en voorval, Cornutus (wijl aan hem, al in't korte deſe gehele Fabel wierd kundig gemaakt) niet ſo ſeer door ſpijt en droefheid om't verlieſen van ſijn geld; als om de ſpot en ſchimp, die hy daarom van de Lyonoiſen lijden moeſt, in een ſware ſiekte viel; en alſo uit deſe wereld quam te ſcheiden.

Op deſe exempelen acht ik dat niet ongevoeglijk konnen werden toegepaſt de woorden ſelfs van de ſeer geleerde *Munſterus*, reeds hier boven aengeroerd, en die hy, en uit hem weder *Clarius* (gelijk hy gewoonlijk doed) over't eerſte Boek van de Propheet *Samuel* aantekenen: *dat alle de Hebreeuſche Rabbijnen daar in over een komen, dat het gepretendeerde duivels werk van Voorſegging, niet anders was als argliſtigheid, ydelheid, logen, en bedrog. Doch dat Over deſe plaats ſy evenwel onder malkandren verſchillen: wijl'er zijn die menen dat al dat bedrijf (van de verſierde Samuel enz.) door liſt en konſt van't Wijf verſierd is geweeſt; als welke uit vry ſekere giſſingen Saul dus bedrogen heeft. daar andren wanen dat dit een warachtig geſicht of verſchijning is geweeſt, en door Godes kracht en beſtier uitgewerkt: en waar door dit Vrouwmenſch ſelfs; (wijlſe buiten gewoonte en verwachting ſo wonderlijke dingen ſag) t'enemaal verſteld zijnde, begon luid op te ſchreewen. Maar R. D. Kimchi [die ſo ſeer vermaarde Rabbyn en Commentator] tegens der ſodaniger gevoelen ſprekende, en, naar't my toe ſchijnd, boertende, argumenteerd op deſe wijſe: indien God Samuel heeft verwekt, om aan Saul de uitkomſt der ſake te voorſeggen. Waarom heeft hy't doch niet liever door dromen, of door Phropheten, of door't Orakel der Prieſteren, als door een ondogende Toveres of Waarſegſter, geopenbaard?*

Dat mijns achtens by ſonder wel van *Kimchi* is aangemerkt.

Ondertuſſchen hebben by na alle d' Oud-

vaders met malkanderen overhoop gelegen, over dit sonderling geval, en met seer grote ernst en yver bedisputeerd, of dit antwoord enz. door Godes Geest en bestier, dan oft' door 's Duivels overnatuurlijk bedrijf is gegeven en uitgewracht. En heeft daarom, buiten anderen, voornamentlijk *Leo Allatius* met onderzoeken, en wederleggen van het ene, en defenderen van het andre gevoelen; (sonder de seer considerabele gevoelens, so der andre *Rabbijnen*, als dat van *Kimchi*, in acht te nemen, of ten minsten te onderzoeken en te beproeven) een groot Boek geschreven, en eyndelijk geconcludeerd (tegens *Origenes* en andren) dat de *Duivel* aan *Saul* is verschenen, en de selve heeft aangesproken.

Doch acht ik dat verstandigen sullen oordelen, dat, dat gehele disput, het selve succes heeft, met dat over de *Sibyllen*, of der selver gepretendeerde Schriften, quansuis noch in wesen zijnde: waar van, so onder de *Oudvaderen* (van welken *Justinus* en *Klemens* beweren, datse, *door Godes Geest*, hebben gepropheteerd; *Lactantius* en andren, datse het *door Duivels ingeven* gedaan hebben) als andren, later Schrijvers (so van voorgaande als dese Eeuw) he selve disput geresen is: daar nochtans by gevol onser Verhandeling (acht ick) sal blijken, dat oo dat bestel niet anders als puur Menschelijk versie sel is geweest.

So nu iemand wil blyven beweren, dat het g hele bedrijf van dit Wijf, door extraordinare, 't z Godes, 't zy Duivels, kracht is uitgewracht; d mach vry, mijnent halven, alle de opinien, so d ouden als nieuwe Schrijvers, die hy in groot ge sal vinden, tot sijn voordeel nemen: terwijl ik m aan 't veelvuldig getal, sodaniger getuigenisse

geei-

geenſſins ſtore : en my een verſtandig en oprecht oor- of oogtuige, of eenvoudige ſin, van de woorden der H. Schriftuur, voor of tegen die, van wy meerder gewicht blijft, als alle redeneringen van honderden, die op loſſe onderſtelling, ſonder genoegſaam onderſoek, het tegendeel beweren.

Maar doch ſal licht iemand denken *L. Cælius Rodiginus* verklaard wel ernſtelijk, nevens andren in oneindig getal, een oog- en oor-getuige van ſulk een *Engaſtrymytha* of *Buikſpreekſter* door 'sDuivels konſt, geweeſt te zijn; naar dien hy (*cap. x. Lib.* VIII. *Lectionum Antiquarum*) op volgende wijſe daar van ſpreekt: *Ik getuige dat te deſer dage ja ſelfs noch terwijl ik dit ſchrijf, in mijn Vaderland, een Vroutje is geweeſt van ſlechte afkomſt, en Jacoba genaamd: uit welkers buik, dat de ſtem van een onreyne Geeſt voortquam, wel ſeer kleyndelijk, maar evenwel, als hy wilde, gearticuleerd en wel om te verſtaan, ik ſelve heb gehoord, en nevens my ontallijke andre Menſchen; niet alleen te Rodigii, maar ook by na door geheel Italie. Terwijl dikmaal de Groten begerig naar voor-kennis van toekomende ſaken haar by hen ontboden; en puur naakt een bloot, op dat 'er alſo geen bedrog mocht onderſchuilen, wilden viſiteren, en dan horen. De naam van de Duivel was Cincinnatulus [gelijk de verſierde Duivel van ſeker Vroumenſch Lena genaamd, en welks Hiſtorie, voor weynig jaren tijds hier te Lande gebeurd, noch beneden ſal te pas komen, door haar Maatje Lief genaamd wierd] Want met deſe naam vermaakt zijnde, gaf hy, nu en dan, antwoord, des gevergd zijnde. Indien men hem van voorledene of tegenwoordige ſaken quam te vragen, die ſelfs ſeer onbekend en verborgen waren, gaf hy menigmaal verwonderlijke antwoorden. Doch indienmen hem van toekomende dingen ender vraagde, was hy altijd bysonder leugenachtig. Waarom hy ook ſomtijds ſijne onkun-*

de ontdekte, door het geven van een onseker gemurmel, of eerder onverstaanbaar gepoep.

Aan de oprechtigheid van dese *Cælius Rodiginus* wil ik geensins twijffelen, veel min die verdacht maken by andren.

Waarom ik dan gaerne geloven wil, dat hy, en ontelbare nevens hem, sodanig een teder geluid uit dat Vrouwmens heeft horen voort komen: ook dat die stem somtijds verwonderlijke dingen (ten minsten verwonderlijk voor die met lichtgelovigheit en superstitie beset waren) quam te seggen, over saken die of gepasseerd, of noch tegenwoordig, waren: ook daar noch by (tot meerder voldoening) datse van toekomende saken willende voorseggen, altijd seer leugenachtig wierd bevonden; of geen verstaanbaar antwoord gaf. Maar of dit nu door 't Vroumens selfs, en die haer hier in behulpelijk waren, gepractiseerd en te werck gesteld, sy; dan of soo een Duivel *Cincinnatulus* sulks bedreef, is het gene hier staad te ondersoeken.

Indien 't de *Duivel* selfs was, die dit bedreef, is 't waarlijk wel een botte en domme *Duivel* geweest; en die sijne Duivel-konsten noch gans niet wel geleerd had. Om dat hy wel somtijds, en niet altijd, kon weten en spreken van voorledene, en (ten opsichte van tijd) tegenwoordige saken: doch ontrent het toekomende, so onkundig was, dat hy altijd niet dan grote leugenen voortbracht: en daar by dikmaal noch bottelijk sijne eigene onkunde te kennen gaf: Waarom hy dan ook veel verstandiger had gedaan sich geheellijk met *voorsegging* niet te bemoeyen.

Maar dat dit Vrouwmens, sonder sulke botte en domme Duivels hulp, door sich selfs, of ook door behulp en heymelijk bestel van andren menschen,

ſchen, (naardemaal ſulke parten by na noid, ſonder heymelijke communicatie en behulp, van andren werden te werk geſteld) vele dingen kon uitviſſchen, en aan de wereld bekend maken, die ſeer onbekend of bedekt, voor Jan Alleman, waren; en die door haar geopenbaard zijnde, verwondering en verbaaſdheit verwekten, ſo in die genen, die kundig, ſodaniger ſaken waren, als die de ſelven daar door quamen te weten; ſal, acht ik, uit het gevoelg mijner Verhandeling komen te blijken: als ik toon door wat al middelen, wegen, en Perſonen, duſdanige Comœdien geſpeeld konden werden, en waarlijk geſpeeld zijn.

Geheel geen wonder waſt ook, dat dit Vroumens ſo bot, en ongelukkig in 't *voorſeggen* was: meer wonder, datſe evenwel noch dorſt voorſeggen: maar 't allergrootſte, dat lieden, die anders niet ongeleerd of onverſtandig waren, ſulks ondervindende, nochtans konden geloven, dat dit door 's Duivels bedrijf geſchiede.

Want wat aangaande die ſtem dieſe alſo, ſchoon geheel en naakt uitgekleed, quam voort te brengen; daar over ſullen ſich geenſſins verwonderen, alle die genen die tot *Amſterdam*, tot *Haarlem* en andre plaatſen meer, (by onſe tijd) door welbekende Lieden, duſdanige parten hebben ſien ſpelen, uit boerteryen, om deſen te verbaſen, en andren te vermaken: wanneerſe, namentlijk, in een nevensſtaande vertrek getreden, aldaar, puurlijk alleen zijnde, door verandering van ſtem enz. twee a drie verſcheidene Perſonen deden ſpreken, kyven, vechten, ſcheyden, pays maken enz.

Waar om niet alleen de onkundigen over 't Mirakel deſer kunſt en bedroch; maar ook ſelfs de kundigen, over de byſondere aardigheid, byſonderlijk verſet en verwonderd ſtonden. Ik

Ik ſal hier byvoegen (om mijne, en mijner vrienden oor- en oog-getuigenis, tegens die van *Cælius Rodiginus* te ſtellen) 't geen ik in de voorledene Somer (des jaars 1685) te mijnen huiſe, meer als eenmaal (nevens vele goede vrienden en bekenden) ervaren heb: en te hunnen huiſe, alhier tot *Haerlem*, noch verſcheydene ſeer eerlijke lieden, nevens 't geſelſchap daar toe geroepen. Buiten dat tot *Amſterdam*, die ſaak vry, ſeer wel bekend is.

Ene *Barbertje Jacobs*, oude Vrou van (toen ter tijd) 73 jaren, en wonende in 't *oude Vrouwen-huis tot Amſterdam*, (alwaar ſy die kunsjes gewend is te ſpelen; om goede vrienden vermaak aan te doen; alſſe iemand, daar niet van wetende, by haar brengen) quam herwaards over, om ſich ſelfs te vermaken, goede vrienden te beſoeken, en met enen ook, 't geen enigen in hare eigene huiſing gehoord en geſien hadden, tot der ſelver en andren verwondring en vermaak, te vertonen.

Deſe dan, naar de bedſtede tredende, van enige groter of kleender Vertrek, en een der bed-gordijnen in de hand nemende; ſprak (ſo na in tegenwoordigheid van vele toehoorders en toeſienders, dat enigen der ſelven haar als tegens 't lichaam aandrongen) quanſuis tegens eenen op dat bed leggende *Jochim*: vraagde en hervraagde, antwoorde enz. met ſulk een kunſt en gratie: (en ſonder enige de minſte force van het lichaam, voor ſo veel door de ſelfs naaſt by ſtaanden, kon gemerkt werden) dat yder een, die niet, al voren t'enemaal verſekerd was, van dat het maar ſimpele kunſt dier Vrouw was, op het alderhoogſte en dierſte ſoude geaffirmeerd hebben, dat 'er waarlijk een Mansperſoon, tegen wien ſy ſprak, op het bedde lag; en die haar met lacchen, met praten, met ſingen,

met

met ſchreyen, enz. weder antwoorde. Wijl dit in haar, met ſo byſondre ſnedigheid toeging; dat ſy naaulijks (ja menigmaal geheellijk niet) het hoofd achter de gordijn ſtak: en 't elkemaal (wanneer *maar ſy*, en *niet Jochim*, pretendeerde te ſpreken) haar hoofd, en aangeſicht, naar ons wende, en ons toe lachte en knikre: als ſelfs over deſes *Jochims* praat verwonderd, of om der ſelver boertigheid lacchende.

Ondertuſſchen vertelde *Jochim* ſijn vryeryen, en diergelijke praatjes meer: en wiſt ook ſo te ſpreken van het voorledene, tegenwoordige, en ſelfs toekomende wedervaren van Vryers en Vryſters, die tegenwoordig zijnde, daar van niet wiſten, en dat deſe *Barbertje*, daar van door een ander, al voren was heymelijk onderricht; dat ſy dit werk voor pure Toverye en Duivels-kunſt aan ſagen.

Terwijl ik noch van deſe Vrouw ſpreek kan, ik ook niet wel voor by gaan het *Orakel van Baalſebub*, *God van Ekron*; van welk 2 Cor. 1. v. 2, en 3. werd gewag gemaakt; en naar welk *Achaſias* ſond, om te horen de goede of quade uitkomſt ſijner krankheid. Als waar uit lichtelijk enig Argument kon werden geformeerd: dat by ſommigen wel van byſondre nadruk ſcheen.

Doch wat beſchrijving hebbenwe van het ſelve? geheellijk geene. Alleenlijk blijkt, dat *Achazias*, en enige andren (die hem dit hadden in 't hoofd gebracht) door Heydenſche ſuperſtitie ingenomen, van opinie waren, dat het gene daar bedreven wierd, uit Goddelijke, en alſo overnatuurlijke, bewerking quam. Doch blijkt geenſſins uit de H. Schriftuur, dat hier iets overnatuurlijks plaats had.

Byſonderlijk ſtaat ook hierom te letten op het onderſcheid, dat 'er te maken is, tuſſchen, de

verdichte, en overſulks onwarachtige, *Godſpraken* der Heydenen, en dewaarachtige *Orakelen*, ons van God de Heere ſelfs, door ſijne H. Propheten, ſo des Ouden Teſtaments, als die van 't Nieuwe; en daar in die, ſo door Godes Sone ſelfs (die het Afſchijnſel ſijner Heerlijkheit, en het uitgedruckte beeld ſijner ſelf-ſtandigheid is, enz.) als door ſijne Heylige Apoſtelen of Geſanten, om door de gantſche wereld te verkondigen ſijn H. Evangelium, en, alleen Zaligmakende Gelove, zijn geveven: die, ten opſichte des O. Teſt. van alle Joden eenſtemmiglijk werden aangenomen: en ten opſichte van het Oude en 't Nieuwe te ſamen, van alle Chriſtenen, van wat ſecte ſy mogen zijn. Wijlſe noch uit verborgene holen en ſpelonken, daar toe ten dele door natuur, ten dele of geheellijk door loſe vindingen en konſten toebereyd; noch met ſulk een loſe dubbelſinnigheid wierden gegeven; dat men die geenſſins, als naar de verre meeſtendeel ingebeelde, en geenſſiins waarlijke uytgangen, of gevolgen, quam te expliceren, of uit te leggen: maar in 't openbaar, of aan Koningen en Vorſten enz. of ook op ſtraten en wegen; en in de tegenwoordigheit van grote vergaderingen, en t' ſamenvloeying van Menſchen; als ten 1. uit de exempelen der *Beſetenen*, of der ſelver getuigniſſen van *Chriſto* en ſijne *Apoſtelen* blijkt, ſo op vele andre plaatſen, als ſpecialijk Act. 16. v. 16. [alwaar die jonge Dienſtmaagd hen (*Apoſtelen*) dagelijks *ékraze légouſa* uitſchrewend riep en ſeide, &c.] en ten 2 uit de opentlijke getuigniſſen *Chriſti* en ſijne H. *Apoſtelen*; door waarlijke Goddelijke Mirakelen (voor het ooge van ydereen uitgewerkt) beveſtigd.

Waar door, en 's Duivels konſten openlijk bleken: en de Goddelijke Miracukelen, in tegendeel hel-

helderlijk quamen uit te lichten; en sy daar door den, of niet al te bosen, of niet al te dommen, of niet al te superstitieusen, (ofdie met alle desen gebreken, of enigen der selver, te gelijk beset waren) seer krachtiglijk quamen te overtuigen, *dat dat werk uit Gode was*; als Act. 2. v. 2. enz. uitstekender wijse blijkt.

In tegendeel wierden de *Orakelen*, of gepretende *Godspraken der Heydenen*, gegeven uit verborgene holen en spelonken; (als reeds gemeld is, en gevolglijk seer klaarlijk, nevens 't ander Papen bedrog en spel, sal werden aangewesen.) En gelijk alsse door seer geinterresseerderen, en derhalven, met redenen ten hoogst verdachte Personen wierden gegeven of quamtsuis overgeleverd; en seer vele konsjens en vuiligheden der selver onder de hand, door de min superstitieusen wierden ontdekt, enz. waren 'er seer vele Menschen, ja gehele secten van Philosophen, (die ook geensins van de minste kennis oordeel, en gesach, en gevolg, waren) die aan dese (by hen geoordeelde) bedriegeryen genig het minste geloof gaven: maar die al waar 't enigsins pas gaf, die openlijk bespreeuden en beschimpten.

Dit betuigd ons seer uitdrukkelijk de Kerkelijke Historie schrijver *Eusebius* (die anders de voornaamste beweerder is, onder de oude Christenen, en uit welken voornamentlijk alle de lateren dat gevolglijk beweren) in sijn vierde Boek van de *Voorbereyding* tot het Evangelium. Waarom ik des ,, selfs woorden alhier sal by brengen; En wa- ,, ren 'er waarlijk onder de *Grieken*, selfs gehele en ,, seer vermaarde secten der Philosophen, die dit ,, gevoelen [dat namentlijk van al dat werk noch ,, Goden, noch Duivelen, oorsaken waren; maar

dat

„ het ſchelms bedroch en kunsjes van bedrieg-
„ gelijke Menſchen: want op deſe wijſe had hy
„ ſich ſelfs even voor deſe woorden uitgedrukt]
„ verdedigden; de *Ariſtotelici* namentlijk, en ge-
„ volglijk alle de *Peripatetici*, de *Cynici*, en de *Epu-*
„ *cureen*. Over welken ik my ten hoogſte verwon-
„ dere, hoeſe van de wieg af in de ſeden der *Grie-*
„ *ken* zijnde opgevoed, en van hunne Ouderen
„ onderweſen, dat ſy, van welken wy nu ſpreken,
„ *Goden* zijn; ſich daar aan geenſſins hebben blij-
„ ven vergapen: maar met kracht en geweld,
„ van die ſo vermaarde, en met ſo groten yver,
„ by na van yder een beſochte *Orakel-plaatſen*,
„ krachtiglijk beweſen hebben; datſe geheel niets
„ voortbrachten, dat warachtig was [of waarlijk
„ ſo alſſe voorſeiden] en betoond datſe t' enemaal
„ onnut; ja ſeer ſchadelijk waren.

Elders ſeid hy (hoewel in vergroting naar alle waarſchijnelijkheid hy 't woord van 1000oden in 't Grieks gebruikt) *dat 'er by duiſenden zijn geweeſt die tegens de Orakelen bebben geſchreven, en de ydelheid der ſelven veelvoudiglijk hebben betoond.* En geenſſins te vergeefs (ſo als uit het gevolg mijner Verhandeling) verder ſal blijken; als ook uit het gene ſo even voor de nu, uit hem *Euſebius*, vertaalde woorden werd voortgebracht, en van byſondre kracht en nadruk ontrent deſe ſtoffe behoord te zijn. Sijne woorden zijn [naar de Argumenten genomen van hunne veelvuldige kunsjens en bedriegeryen, en 't verlaten hunner eigene *Orakel-plaatſen*, by brand en vyandlijke verwoeſting; al waar nochtans hunne macht en voorſorg, tot behoudenis, byſonderlijk van node was: om alſoo hunne gepretendeerde Goddelijkheid, en d' achtbaarheid, daar op gefundeerd, dochwel te behouden] „ Indien iemand
„ hier noch dit enige (nu volgende) byvoegd, ſal hy
„ ſien

„ sien dat dit een der allerkrachtigste Argumenten
„ is; dat namentlijk, vry velen, dier gener, die nu
“ quansuis, met Gode en Goddelijke bewegingen
„ vervult waren, en de allervoornaamste verklaar-
„ ders der heilige verborgentheden, en vry vele
„ Theologanten en Propheten onder hen lieden,
„ niet alleenlijk by oude tijden; maar ook nog on-
„ langs en by onse tijd, Mannen om hunne God-
„ delijke wijsheid bysonderlijk geroemd, door pij-
„ niging gedwongen voor de Roomsche Richter-
„ stoelen, hebben verklaard, dat dat bedrog, geheel
„ en al, door Menschelijke list en konst was geoef-
„ fend en uitgevoerd. [Namentlijk ontrent het Orakel van *Jupiter Philius*, dat (als hy *Eusebius* uit 3de cap. van 't achste boek sijner Kerkelijke Historien verhaald) onder de Regering van *Maximinus* ontrent 310 jaren naar Christi geboorte; door *Theotecnus* te Antiochie looslijk was gefabriceerd: en wiens Tempel, ten tijde van *Juliaan de Apostaat*, noch in stand zijnde, door de selve (naar sijne eigene getuigenis) superstitieuslijk wierd besocht.]
„ En beleden hebben, dat alle de Guicheleryen,
„ daar ontrent gepleegd, door menschelijke
„ konst waren versierd, en te werk gesteld. Die
„ daar by ook alle de verscheidene manieren van
„ dien toe stel, en alle de verscheidene wijsen van
„ handelen, ontrent die quade konsten en practij-
„ ken gepleegd, selfs met hunne eigene handen
„ hebben in Geschrift gesteld, en verklaard.
„ Waar doorse ook, om hun schelms en perni-
„ cieus bedrog, hunne rechtvaerdige straffe lijden-
„ de, metter daad selfs also bevestigden, de
„ waarheid van het gene by hen beleden was.
„ En moogtge vryelijk geloven, dat dit geen lie-
„ den zijn geweest van den gemenen hoop, en
„ onbekend, en ongeacht: maar dat enige onder

„ der hen waren, die die verwonderlijke Philo-
„ ſophie omhelsden; en uit het getal dier gener,
„ die met de Philoſophiſche ſobere Mantel be-
„ kleed, en met opgeſlagene wenk-brawen, om
„ her-wandelen: and'ren der ontdekten uit het
„ getal der Magiſtrature van Antiochie: en wel
„ die genen, die 't meeſte geglorieerd hebben,
„ over de ſmaatheden ons in de vervolgingen aan-
„ gedaan. En kennen wy ook dien *Philoſoop* te
„ gelijk, en *Propheet*; die diergelijke ſtraffen,
„ en om de ſelve ſaken, te Mileten geleden heeft.

Dat om ſulke, en diergelijke redenen de verſtandige Heydenen, met de *Orakelen* hebben geſpot, ſeid *Euſebius* geenſſins te vergeefs: als ook uit de voorbeelden van *Cicero*, *Strabo*, *Oenomaus*, en and'ren, blijkt. 't Sal my *E*venwel genoeg zijn, hier alleenlijk *Cicero* en *Strabo* by te brengen (terwijl ik de getuigeniſſen van and'ren tot een and're plaats ſpare: waar ontrent die ons noch ſullen te pas komen) van welken d'eerſte, *Cicero*, in *ſijn tweede Boek van de Voorſeggingen*: waar in hy, op de voorgevingen der beweerders van de *Orakelen*, antwoord: „ Maar velen hebben de waarheid ge-
„ propheteerd, als (ergens by *Ennius*) *Caſſandra*
„ ſeide: *Jamque Mari Magno* . . . . En de ſelve
„ een weinig daar na:

Eheu Videte . . . . .

„ Dwingd gy my dan, dat ik fabulen moet ge-
„ loven? daar ook, hoe groot een vermakelijk-
„ heid zy mogen verwekken; en daar by door
„ uitgekipte woorden, ſentenſitjes, dichmaat,
„ en 't geſang [of gevallig uitſpreken] der ſelver
„ werden geholpen: wy evenwel aan de ſelven
„ genige achting, of authoriteit ſchuldigh zijn;
„ of verplicht geloof te geven, aan dingen die

ver-

" verſierd zijn ? En acht ik daarom ook datmen
" noch d' ene, of d' and're, ik weet niet welke,
" *Publicus*, noch de *Propheten van Mars*, noch de
" duiſtere en diep verſcholene *Orakel-plaatſen van*
" *Apollo*, geloven moet: als welker antwoorden,
" ten dele opentlijk verſierd, ten dele lichtvaer-
" diglijk en onbedachtelijk uitgerabbeld, noid
" van iemand van, maar middelmatig, verſtand,
" ik laat ſtaan van recht-verſtandigen, voor op-
" recht zijn aangenomen.

" Maar, ſult gy ſeggen, die *Galey-roeyer* in de
" Scheeps-vloot van *Coponius*, heeft hy niet voor-
" ſeid die ſaken die gevolgd zijn ? ja, die heeft
" voorſeid, die dingen die wy alle ook vreeſden
" dat gebeuren ſouden. Want wy hoorden dat de
" Legers in *Theſſalia* dicht in malkanders geſicht
" lagen. En ſcheen ons het Leger van *Cæſar* veel
" meerder moed en ſtoutheid te hebben; als het
" welk ſijn eygen Vaderland den Oorlog aange-
" daan had; en meerder kracht en nadruk; om
" dat het geheellijk uit oude Soldaten beſtond.
" En waſſer niemand onder ons, of hy vreeſde de
" gevallen van den Oorlog: maar ſodaniger wijſe
" als paſt aan lieden van een ſtandvaſtig gemoed;
" dat is, niet ſodaniger wijſe, dat yder een dat kon
" bemerken.

" Maar wat wonder waſt, dat deſe *Griek*, door
" de grootheid van ſchrik en vrees, als vry veel
" tijds gebeurd, en ſijne ſtandvaſtigheid, en ſijn
" verſtand, daar en deel geheel ſich ſelfs ontvallen
" is? maar en by Goden, en by Menſchen, beſweer
" ik u te ſeggen, wat doch meerder waarſchijn-
" lijk is; dat wel een *onſinnig Roeyer*, maar niemand
" uit ons, die toen daar tegenwoordig waren; na-
" mentlijk *Marcus Cato*, *Varro*, en *Coponius* ſelfs,

" de

„ de beſluiten der onſterffelijke *Goden* kon door-
„ gronden? Maar nu koom ik tot u,

O Heylige Apollo, die de ſekere Navel des aardrijks beſit!

Van waar ook eerſtelijk het ſuperſtitiens, en ſtraf, en wreed geluid is opgeborſten.

„ Want *Chryſippus* heeft een groot boek vervuld
„ met uwe *Orakelen*, ten delen geheellijk vals,
„ mijns oordeels; ten dele warachtig puurlijk by
„ geval; ten dele ſo dubbelſinnig (of te buigen
„ ſo men wil) en duiſter, dat de Uitlegger noch
„ uitlegging van node heeft, en de antwoord der
„ Godſpraak weder naar een andre Godſpraak
„ dient verſonden te werden [om alſo verklaring
„ daar van te krijgen] ten dele twijffellachtige, en
„ welker oploſſing en verklaring men vande de-
„ *Logici* dient te halen?

„ Want als die Godſpraak is gegeven aan de al-
„ lerrijkſte *Koning* van *Aſia*;

CRÆSUS OVER DE VLOED HALYS TREKKENDE, SAL EEN MACHTIG RIJCK TE GRONDEN BRENGEN;

„ Heeft hy daar uit gedacht de macht ſijner
„ Vyanden te vernietigen, en heeft in tegendeel
„ ſich ſelfs t' ondergebracht. Maar doch welk van
„ beiden mocht geſchied zijn, bleef 't *Orakel* even-
„ wel warachtig. Maar waarom ſoud ik doch ge-
„ loven, dat dit *Orakel* oid aan *Cræſus* gegeven is?
„ Of waarom ſoud ik het ſeggen van *Herodotus*
„ meer warachtig houden, als dat van *Ennius*?
„ Heeft dan hy [*Herodotus*] minder bequaamheid
„ gehad om van *Cræſus* te verſieren, 't geen [de
„ *Poët*] *Ennius* van *Pyrrhus* heeft verſierd? Waht

wie

,, wie is'er doch die geloofd, dat door 't *Orakel*
,, van *Apollo* aan *Pyrrhus* oid geantwoord is;

AJO TE ÆACIDA ROMANOS VINCERE POSSE.

[Een dubbelsinnigheid die, in onse Taal niet wel over te brengen, te kennen geefd, dat so wel de *Romeynen* als *Pyrrhus*; so wel *Pyrrhus* als de *Romeynen*, kon winnen.] ,, Want voor eerst *Apollo*
,, heeft noid Latijn gesproken: verder is dit Ora-
,, kel-antwoord t' enemaal onbekend aan de
,, Grieken. Noch daar en boven had *Apollo*, al
,, voor de tijd van *Pyrrhus*, ophehouden sijne God-
,, spraken in veersen of dichtmaat te geven.

Ten laatste, *schoon altijd het geslacht der Æaciden, naar 't getuigenis van Ennius is bot, dom en sot geweest, (Bellipotentes sunt Magi quam sapientipotentes . . .)*
,, soudense hier evenwel de dubbelsinnigheid van
,, 't Veers, *Vincere te Romanos* hebben konnen ver-
,, staan. Want door die dubbelsinnigheid, waar
,, door *Cresus* bedrogen wierd; door die had selfs
,, *Chrysippus* konnen bedrogen werden; daar door
,, dese geen onnoosele *Epicurus* had misleid ge-
,, worden.

Met welke laatste woorden, als klaarlijk te vat-
:en is, hy aan *Chrysippus*, en des selfs navolgers,
(geslagene vyanden van *Epicurus*) een vry schimpi-
ge streek en steek, geeft.

Verder staat ontrent dese woorden van *Cicero*
aan te merken, ten 1. 't geen hy van *Cassandra* by-
naald: waar uit wy sien, dat, indien niet ordi-
naarlijk, ten minsten ook veeltijds, de *Argumen-*
ten; en bewijsen voor de *Orakelen*, en de waerheid
en auctoriteit der selver, uit de *Poëten* wierden
naald. Waarom ook *Cicero* vry aardiglijk de sel-

ven beſchimpt. Want waarom ſullen we niet alſo warachtig houden *'t Orakel-antwoord*, dat, door *Sophokles* en andre Poëten (ſchoon vry ſeer van malkanderen verſchillende) aan *Layus Labdaks* Soon, de Vader van *OEdipus* (die, of hy, of ſijn Vader oid in de Wereld zijn geweeſt, van niemand ſou konnen beweſen werden, veel minder van de *Sphynx*, en andren daar aan vaſt zijnde, en diergelijke Poëtiſche ſotternyen) gepretendeerd werd gegeven te zijn. 2. 't Geen hy getuigd, niet alleenlijk van de ſchrandre, maar ook ſelfs maar middelmatige, verſtanden, van ſijne tijd: datſe, namentlijk, door ſodanigen noid zijn geloofd en aangenomen. Doch dit, en de reſt ſijner gevolglijke *Argumenten*, ſal acht ik, de Leſer, alſo wel uit hem ſelfs, als uit mijne verklaring, begrypen. Waar om ik dan overga tot *Strabo*; die onder *Auguſtus* en *Tiberius* heerſching geleefd heeft en geſchreven. Welke, in 't 16. Boek ſijner Land-beſchrijvingen, aldus ſpreekt: ,, De Ouden hadden waarlijk de Goddelijke antwoorden in groter waerde: en reyſdenſe daarom in menichte naar de ,, *Orakel-plaatſen*, om daar raad te vragen; en liepen veelvuldig naar *Dodoone*, om *Jupijns Orakel*, ,, uit den hogen eyk te horen; als welks raad ſy ,, toen meeſtendeel gebruikten. Andren reyſden ,, naar *Delphos*; als die, *quam vragen of ſijn Vondeling noch leefde*. [Namentlijk *Lajus*] *daar ſijn Soon ,, ſelfs ook quam naar Delphos toe te trekken*; *op dat ,, dees Godſpraak hem ſijne Oudren mocht ontdekken.* ,, Soo ook *Minos*; die om driemaal drie jaar de ,, God *Jupiter* ging horen. Dat is, dat hy alle negen jaren (naar *Plato* ſeid) in de Spelonk van ,, *Jupiter* nederdaalde; en van hem des ſelfs Geboden ontfing, en aan de Menſchen overbracht.

, bracht. Op de selve wijse handelde *Lycurgus*,
, die hem daar in navolgde. Want dikmaals van
, huis reysende, ging hy vragen, (N. B.) naar 't
, scheen, van de *Pythia*, wat hy aan de *Lacedæ-*
, *moniers* diende te gebieden. Hoe warachtig nu
, dese Historien zijn, bedisputeer ik niet: ten
, minsten wierdense by de Menschen geloofd, en
, voor goed, en voor warachtig gekeurd. En
, daarom waren de *Voorseggers* ook in sulker eere
, en achting, dat mense selfs de bestiering van
, Koninkrijken waerdig achte; als welken aan
, ons de bevelen en vermaningen der Goden, so
, wel naar hunne dood, als noch levende over-
, brachten. Gelijk *Teresias*;

Aan wien dat Proserpijn had naar sijn dood gegeven,
Alleen maar wijs te zijn, terwijl dat d' andre bleven,
Maar ydele schimmen.

,, Sodanig een is geweest *Amphiaraus*; ook *Tro-*
phonius, en *Orpheus*, en *Museus*; en by de *Geten*
van ouds *Zamolxis* de *Pythagorist*; en by onse tijd
Dikaneus, die te *Byrebista* sijne *Orakelen* voort-
brengd; ook by de *Bosporanen Achaicarus*; by de
Indianen de *Gymnosophisten*; by de *Persianen* de
Magi, en die *Necyomantici* [of *Voorseggers door*
't opwekken en vragen der verstorvenen] werden
genaamd; en *Hydromantici* [*of die met in't water*
te kijken enz. pretendeerden te voorseggen; by de
Assyriers de *Chaldeen*; by de *Romeynen* de *Hetru-*
rische Haruspices, [*of Voorseggers uit de ingewanden*
der dieren.] Sodanig een was ook *Moses*, en des
selfs Succesforen; die schoon, van geen quade
beginselen, eyndelijk daar van zijn komen te
ontaarden.

Van dese *Zamolxis* en *Dikaneus*, spreekt hy ook
in sijn sevende Boek, op dese wijse: ,, Men ver-

„ teld dat uit de *Geten* eenen *Zamolxis*, een dienst-
„ knecht van *Pythagoras* is geweest : van welke
„ hy enige dingen, de loop des Hemels rakende,
„ geleerd hadde; ook enigen van de *Ægyptaren*,
„ terwijl hy omherswervende, daar heen was
„ geraakt. Dat van dese *Zamolxis*, weder in sijn
„ Vaderland gekomen zijnde, so de groten als de
„ klenen (so wel de voornamenste Lieden, als 't
„ gemeene Volk) groot werk maakten; terwijl
„ hy aan hen Voorseggingen uit de Tekenen en
„ loop des Hemels maakte. En dat hy eindelijk
„ den Koning had so weten te bewegen, dat die
„ hem een Medegenoot van 't Rijk maakte; als
„ bequaam zijnde om (quansuis) de wille der Go-
„ den (den Volke) te verkondigen. Dat hy daar-
„ om in 't eerste tot Priester gemaakt zijnde van
„ dien God, die by de *Geten* meest geëerd wierd;
„ en een steen- en rotsachtige plaats en ontoegan-
„ kelijk voor andren, tot sijne woonplaats ne-
„ mende, aldaar sijn verblijf hield; en seer sel-
„ den met andre Menschen, buiten den Koning
„ en des selfs Dienaers, enige gemeenschap hield.
„ *Dat de Koning het hier in met hem t' samen stond,*
„ *siende dat sijne Onderdanen hem veel beter gehoor-*
„ *saamden*; wijl hy hem (quansuis) sijne bevelen
„ door den Raad en toestemming der Goden ver-
„ kondigde. En duurd dese wijse van doen tot
„ noch op desen hedigen tijd; altijd iemand wer-
„ dende gevonden tot sulk bedrijf; en die aan
„ den *Koning* tot *Raadsman* verstrekkende, by 't
„ Volk (als) voor God gehouden, en genaamd
„ wierd. En hieldense dit Gebergte heilig en
„ noemden 't ook so. Daar anders des selfs naam
„ een en de selve, met de daar voor by vloeyend
„ Rivier was. En had, terwijl *Berebistas* over d

„ *Geten* regeerde (tegens welke onse vergode *Cæ-*
„ *sar* sijne krijgs-rustinge toestelde) *Dikaneus* die
„ achting en eere.

Van dusdanig een soorte was die *Maricus*, van welke *Tacitus* in sijn 2de Boek der Historien verhaald: en is geensins te twijffelen, of op vele andre plaatsen is diergelijk bedrog gepleegd: als de exempelen van *Numa Pompilius*, met sijne Godinne *Ægeria*; *Scipio Africanus*, met sijne *Jupiter Capitolinus i Sylla* met sijn uit de Tempel van *Delphos* genomen *kleen beeldeke van Apollo*. *Sertorius* met sijne *witte hinde*, en andren meer, ons overvloedigliik tonen:

't Geen *Strabo* 'er van *Moses* by voegd moeten wy (die van des selfs Goddelijke genade, geest, en inspiratie, verseker zijn) houden als van een Heiden geseid, noch ontroofd van dat Licht, daar Gode ons met begunstigd heeft. Die evenwel anders so seer loffelijke getuignissen van de selve *Moses* en sijne Leere geefd, als genig Heiden oid, mijns wetens, gedaan heeft; en die waerdig zijn, by hem selfs, gelesen te werden.

Dat 'er ook geen Christenen hebben ontbroken, die dit werk maar alleenlijk voor bedrog hebben aangesien, blijkt niet duisterlijk uit *Eusebius* (die anders de voornaamste Voor-vechter is van dat gevoelen, dat d' *Orakelen* door 's Duivels overnatuurlijk bedrog zijn gepractiseerd en verkondigd) en klaarlijk uit *Clemens Alexandrinus* en *Origenes*: Van welken d' eerste aldus spreekt; „ Vertel vry aan
„ ons ook van de onnute *Orakelen*, en van een andre
„ soort van *Voorsegging* of eerder dolligheit en sot-
„ ternye; van *Apollo Clarius*, van de *Pythius*, van
„ de *Didymæus*; van *Amphiaraus* en van *Amphilochus*.
„ Voeg hier noch by, indien gy wild, d' *Uitleg-*

„ gers of verklaarders over 't verschijnen van wonder-
„ teken (Monsters enz.). En daar by ook de so onhei-
„ lige Droombedieders. Stel op de selve Reeks, ne-
„ vens de Apollo Pythius, die Voorseggers, die uit
„ meel en uit garst Propheteren; en daar by die
„ van velen in achting gehoudene Necyomantes
„ [of gepreten deerde Buiksprekers en Besweer-
„ ders, der reeds verstorvenen.] „ Maar, waarlijk,
„ laat ons liever de verborgene Orakelplaatsen, en
„ de Hetruschisse Voorseggingen, uit de (gepreten-
„ deerde) opwekking en raadvraging der verstor-
„ venen, in een hoek werpen. Want het zijn se-
„ kerlijk maar dolle argliftigheden en bedrieg-
„ lijkheden van (aan Christo) ongelovige Men-
„ schen; en als dobbelwinkels, of huisen van
„ puur en enkel bedrog. Gelijk ook van de selve
„ alloy en waarde is de guychelarye die bedreven
„ en als te koop geveyld werd, met Geyten die tot
„ Voorsegging onderwesen zijn; en Crajen die (N. B.)
„ door Menschen zijn geleerd om antwoorden te geven.

't Geen Clemens specialijk van de Crajen seid, is duidelijk en klaar: en weet yder die Macrobius gelesen heeft, de exempelen van Crajen en Exters of Spechten, die door Menschen geleerd en onderwesen, den Keyser Augustus zijn te gemoet gevlogen, en hem met dese woorden gegroet hebben: Have Cesar. victor. Imperator: en die dese woorden ook geleerd hadden: Opera & impensa periit.

So dat het ook, niet seer te verwonderen was, dat iemand (als dese Historie al waarlijk gebeurd was) uit haat tegens Domitiaan, aan een Cray dese woorden had geleerd;

Niet tegenstaande, evenwel, dese so klare woorden van Clemens, en de daar by gevoegde exempelen, doed de Heer Georgius Mæbius, desen Clemens

seggen, *dat de Crajen gewoon waren aan de Menschen Orakelen te geven, en den selven te vermanen.*

Doch, dewijl hy noch meer diergelijke exempelen bybrengd, so laat ons eens horen, 't geen hy daar van seyd, in sijn Boek *de Oraculorum Ethnicorum Origine* &c. (in welks laatste uitgift het dien Heer geliefd heeft, enige *vindicias*, of verdediging sijner opinie tegens my, die stoffe aangaande, te vermengen.)

„ En gelijk God ook de mond van *Bileams Eselinne* heeft geopend om te spreken, en haren „ Heere van de onvoorsichtigheid sijner daad te „ te vermanen, Numeri 22. v. 28. Also heeft ook „ de *Satan* dit na geaapt; en heeft hy dikmaal door „ domme beesten gesproken; en de Menschen „ van verscheidene saken vermaand. Aldus (N.B.) „ waren de *Crajen* gewoon aan de Menschen Ora„ kel-antwoorden te geven, en de selve te verma„ nen, als *Clemens Alexandrinus* getuigd. Aldus ge„ tuigd ook *Plinius* [in sijn 8ste Boek en 41ste cap.] „ dat 'eer een Hond gesproken, en een Serpent „ gebaft heeft, als *Tarquinius* uit sijn Rijk verstoten „ was. Aldus schrijft *Suetonius* in 't leven van *Do„ mitiaan*, op dese volgende wijse: *Weinig maan„ den voor dat hy wierd om hals gebracht, heeft een „ Cray in't Capitool gesproken*; [in 't Grieks] ALLES SAL WEL GAEN. *En ontbrack 'er geen, die aan dit „ wonderlijk vertoonsel sijne uitleg gaf*; (*met dit Vers*) „ *Nuper Tarpejo &c. De Cray die onlangs op de top van „ Tarpejus berg sat, seide* (*naardemaal hy niet konde „ seggen, het is wel*) *het sal wel wesen.* Aldus ver„ haald *Livius*, dat een Os gesproken heeft, (*Ro„ ma cave tibi*) *Rome wacht u wel, enz.*

Maar wat *Plinius* aangaat (want van *Clemens* heb ik reeds gesproken) de selve seid maar: *Canem locutum*

tum, in prodigiis (quod equidem annotaverum) accepimus, & Serpentem latrasse, cum pulsus est Regno Tarquinius. „ En hebben wy door overlevering ontfangen „ ('t geen ik hier niet wel kan laten aan te teke- „ nen) dat 'er een *hond gesproken*, en een *Serpent ge-* „ *baft* heeft, ontrent die tijd als *Tarquinius* uit sijn „ Rijk verstoten is.

Wat aangaad *Titus Livius*, die seid: (Lib. 3. cap. 10.) *Bovem locutam, cui rei (N. B.) priori anno fides non fuerat, creditum*: „ En heeftmen (toen) geloofd, „ *dat 'er een Koe gesproken had*: aan welke saak men „ evenwel (N. B.) het jaar te voren geen geloof „ gegeven had.

Daar de Aucteuren of geheel anders spreken en het tegendeel te kennen geven: of ten minsten dusdanige Historitjes, genoegsaam als fabuleus, en als selfs daar niet aangelovende, verhalen, brengd de Heer *Mæbius* die als krachtige bewijsen by: en doed de Aucteuren spreken en gevoelen 't geen sy noid gedacht hadden. En om dat ik sodanige Historitjes voor fabuleus en versierd houde, dringd dien Heer my op, dat ik alle Historiaal geloof verwerpe, schoon ik selfs met Historiale getuigniſſen hervoor kome: en dat ik also mijn selfs confundere en wederlegge. Even als of men alle Historien, van hoe beusselachtige natuur die ook mochten zijn, voor oprechte en ware geschiedenis, sonder enig wettig examen, behoorde aan te nemen; ja tot bewijs van saken, van bysonder gewicht. Doch gelijk desen Heer *Mæbius* seer vele citatien, van dusdanige, en geen betere, nadruk, uit oude en nieuwe Schrijvers byhaald, om een soorte van alwetenheid, en vermogen naast God, den Duivel toe te schrijven: so gebruikt hy wederom geen beter soort van Argumenten en citatien,

tien, om te tonen, (*Satanam futura, ex se & natura suâ, citra revelationem & alias conjecturas, prædicere non potuisse.*) ,, Dat de *Duivel* uit sich selfs en uit sij-
,, ne eigene natuur, sonder revelatien (of over-
,, natuurlijke openbaringen) en andre giffingen
,, en raadsels, niet heeft konnen voorseggen.

Indien 'er iemand onder d' oude Heydensche Schrijvers is, die met de sotte ydelheid en bedrog der *Magie* of *Toverye* en gepretendeerde *Duivel-besweering*, *oproepen van doden*, enz. spot, is 't (buiten *Luciaan* en *Cicero*) de Natuur-beschrijver *Plinius*. Gelijk ik sulks ook seer klaarlijk op 't eynde van mijn Latijns Tractaatje, dat van de Plechtelijke Heyligen en wydingen der Ouden handeld, getoond hebbe: alwaar ik onder andren dese woorden van *Plinius* by brenge: *Quærat aliquis, quæ sint mentiti veteres Magi, cum adolescentibus nobis visus Apion Grammaticæ artis, prodiderit Cynocephalem herbam, quæ in Ægypto vocaretur Osyrites, divinam & contra omnia veneficia; sed si erueretur, statim eum qui eruisset mori: Seque evocasse umbras ad percontandum Homerum, qua patria, quibusque parentibus genitus esset, non tamen ausus profiteri, quid sibi respondisse diceret.*

,, Men mach by sonder wel vragen, wat leuge-
,, nen de oude *Magi* versierd hebben: wijl selfs de
,, *Grammaticus Apion*, dien wy in onse jonkheit ge-
,, kend hebben, heeft voorgegeven, dat het kruid
,, *Cynocephale* (dat in Ægypte *Osyrites* sou heten)
,, een Goddelijke kracht heeft, selfs tegens ver-
,, giftiging, of Toverye. Maar, dat wanneer 't uit
,, de aerde werd getrokken, die 't uitgetrokken
,, heeft so datelijk komt te sterven. Ook dat hy de
,, schimmen (der verstorvenen) had opgesworen,
,, om also *Homerus* te vragen, in wat Vaderland, en
,, van welke Ouderen, hy geboren was: maar dat

„ hy evenwel niet derfde aan andren bekend ma-
„ ken, 't geen hy voorgaf aan hem daar over geant-
„ woord te zijn.

Hy *Mæbius* nochtans seid, om de onkunde des *Duivels* ontrent het *Voorseggen* te bewijsen : *Sic apud Plinium interrogatus Dæmon ab Appione Grammatico de patria Homeri, nihil unquam certi potuit proferre.* „ So heeft ook de *Duivel* (als by *Plinius* te vinden „ is) door *Apion de Grammaticus*, gevraagd zijnde, „ wegens 't Vaderland van *Homerus*, noit iets se-
„ kers daar op konnen antwoorden.

Maar hoe gans weinig, mijn Leser, gelijkt dit sijn seggen, naar de woorden, en mening van *Plinius*; die 't als een staaltje van grove leugenen by-haald!

Andre citatien en bewijsen van desen Heer, doch die geensfins beter zijn, sal ik nalaten; en maar alleenlijk noch dit volgende by brengen:

Prætera hoc in primis observatu dignum est quod de Megalandro Luthero. Joh. Wolffius prætat. Tom. 1. oper. ex Chytræi Chron. commemorat. Nam ille postquam in Pathmum suum præ metu Papæ, & Imperatoris ablegatus erat, pauciſſimi eo tempore notum habebant, quo loco Lutherus subsisteret. Pontifex igitur Romanus, etsi omnes Ariolos & Vates Italiæ adhibuerat in Consilium, ut indicarent locum, in quo delitesceret Lutherus, tamen nullus in tota Italiâ Magus vel Ariolus Pathmum Lutheri prodere potuit. Quæ res admiratione digna est, & Satanæ inscitiam satis declarat.

„ Want, naar dat hy (*Lutherus*) uit vrese van
„ den *Paus* en den *Keyser*, naar sijn Pathmos was
„ versonden, wisten seer weynigen toen ter tijd,
„ in welk een plaats *Lutherus* sich onthield. Waar
„ om dan, of al schoon de *Roomsche Paus* alle *Goe-*
„ *der-geluk* en *Waarseggers* van Italie daar toe ge-
bruikte,

,, bruikte, en onder vraagde; om uit hen te we-
,, ten de plaats, waar in *Lutherus* sich verborgen
,, hield; so heefd evenwel genige *Magus*, of *Waar-*
,, *segger* in geheel Italie het Pathmus (of de plaats
,, van ballingschap) van *Lutherus*, komen bekend
,, maken. Welke saak verwonderens waardig is;
,, en de onkunde des *Duivels* genoegsaam te ken-
,, nen geeft.

Op welke woorden dan de Heer *Mæbius* so directelijk voegd: *Idem ad huc cotidiana confirmat experientia. Nam sæpe Harioli, & venificæ de una & altera re interrogati, ignorantiam suam haud occulte produnt. Fures enim quod fama refert, in crystallo monstraturi, exhibent imagines hominum obvertentium dorsa, non facies; scilicet, quia nec ipsi Diabolo notus est auctor.*

Quæ omnia satis evincunt, & demonstrant, qualis & quanta sit Diaboli de futuris, aliisque obscuris rebus scientia. Firmum igitur nobis maneat, Satanam futura, ex se, & natura sua, citra Revelationem & alias conjecturas, prædicere non potuisse. Quæ igitur prædixit, illa (N.B.) *nonnunquam ex Revelationibus, nonnunquam ec causis physicis, nonnunquam ex aliis conjecturis & multis observationibus deprompsit: sæpissime tamen a veritatis tramite aberravit.*

,, Dat bewijsd noch te deser tijd de daaglijksche
,, ondervinding. Want dikmaal gebeurd het, dat
,, de *Waarseggers* of *Waarsegsters*, van dese of gene
,, saak gevraagd zijnde, niet duisterlijk hunne on-
,, kunde te kennen geven. Want wanneerse door
,, het *Christal besien* een dief, of dieven, sullen aan-
,, wijsen, vertonen sy de Menschen-beelden met
,, de rug, en niet met het aangesicht naar het oog
,, toe gekeerd. Om dat namentlijk, aan de *Duivel*
,, selfs, de Aucteur der diefstal onbekend is.

,, Welke alle saken klaerlijk genoeg bewijsen,
hoe-

„ hoedanig en hoe groot de kenniſſe des *Duivels*,
„ ontrent toekomende, en andre ſaken, is.

„ Derhalven moet by ons vaſt ſtaan en blijven,
„ dat de *Duivel* de toekomende ſaken, uit ſich
„ ſelfs, of uit vermogen ſijner natuur, en ſonder
(N. B.) *Revelatien* of *Openbaringen*, en *andre giſſingen*,
„ niet heeft konnen voorſeggen.

„ 't Geen hy derhalven, voorſeid heeft, heeft
„ hy gehaald, ſomtijds uit revelatien, of openba-
„ ringen; ſomtijds uit (kunde van) natuurlijke
„ oorſaken; ſomtijds, uit andre giſſingen, en veel-
„ vuldige obſervatien. En heeft evenwel de mee-
„ ſte tijd, daar in, van 't ſpoor der waarheid af-
„ gedwaald.

De Heer *Mæbius* betoond dan, op deſe ſijne wij-ſe, de onkunde des *Duivels*: daar hy te voren ſo breed van des ſelfs grote voorkennis geſproken hadde, en ſpecialijk, onder andren, van de Voor-ſegging, door reeds nu gemelde Chriſtallen; en houd hier ſtaande, dat de Duivel niet als door *Revalatien*, *Obſervatien*, *giſſingen* enz. kon voorſeggen; en dan evenwel noch voor't merendeel onkundig, en uit dien hoofde, leugenachtig, bleef.

Maar doch wat *Revelatien* zijn dit geweeſt *Goddelijke* of *Duivelſche*? Goddelijke buiten twijffel: of men moeſt ſtellen dat d' ene *Duivel* aan de andre overnatuurlijke *Revelatien* gaf: en, voor ſo veel, d' ene *Duivel* des anders God was. Sijn 't Goddelijke geweeſt, ſo wilde ik wel, dat deſe Heer my hier van wat meerder klaarheit gaf. Want wat de waar-ſegging der beſetenen, wegens de *Heere Chriſtus* en ſijne *Apoſtelen*, aangaad, die meen ik van een gans andre ſoort te zijn geweeſt, als wy in de gepreten-de Orakel-duivels vinden: en acht ik ſulks reeds al getoond te hebben.

Maar

Maar als ook de Heer *Mæbius*, dus verkleenlijk van des *Duivels* voorwetenheid spreekt, denkt hy dan niet, dat hy voor my komt te pleyten: en wel voornamentlijk wanneer hy dusdanige Argumenten gebruikt?

En nochtans waand die Heer, dat sijne Argumenten van de *Cray*, *Koe*, *Hond*, en *Serpent*, ontleend so krachtig zijn (pag. 45. sijner laatste editie) datse my een Splinter of staak in 't oog zijn (*Nimirum*, seid hy,) *hoc argumentum ipsi sudes est in Oculis.*

Dat dusdanige Argumenten my geen *splinter* of *Balk in 't oog* zijn; sal, acht ik, de verstandige Leser so uit het voorgaande, als uit het verder gevolg deser Verhandeling klaarlijk genoeg konnen sien. En dat sulks my noch minder zijn, sijne Argumentatien, tegens my, so over de *Waarsegster* of *Tovereſſe in Endor:* als voornamentlijk, daar hy pag. 29. dus spreekt: *Nota autem hic, quod plerumquus Satan voce exili respondere solitus fuerit. Sic apud S. Cirillum. l. 3. adverſ. Julian. legitur, quod Cauſus fluvius Pythagoram ſalvere juſſerit, & Ulmus Apollonium Thyanæum allocuta ſit voce exili, & muliebri.*

„ Doch merk hier aan, dat meest altijd de Satan, met een klene en sijne stem gewoon is geweest te antwoorden. Dus leestmen by *Cirillus*, in sijn derde Boek tegens *Juliaan*, dat de *Rivier Cauſus*, *Pythagoras* heeft gegroet; en dat een *Olmboom*, *Apollonius Thyaneus* heeft aangesproken, met een klene en Vrouwelijke stem.

't Welk hy, dan verder met het exempel der schim van *Remus*, uit de Poët *Ovidius*; en met het exempel der *Griekſche Helden*; dien *Æneas* in de Hel quam te ontmoeten, terwijl hy die met de *Sibylle* doorwandelde, uit het sesde Boek van *Virgilius*, bevestigd. Want wat doorsichtig Mensch kan sulke

ke getuigniſſen, ontrent het Hiſtoriaal enigſins achten of aannemen?

Wat dan aangaat de andre Argumenten, ſo over mijne Verhandeling in 't algemeen, als ſpecialijk over de Hiſtorie der *Pythoniſſe*, of *Waarſegſter in Endor*; de ſelven zijn mijns achtens krachtig genoeg, en in mijn Latijns Tractaat, en vry krachtiger noch in dit tegenwoordige, wederleid. Waarom ik daar over hier ter plaatſe niet meerder ſal ſeggen, als zijnde die ſaak reeds genoeg gedaan.

Niet alleen gebruikt de Heer *Mæbius* dusdanige Argumenten (ſchoon de Auctеuren waar uitſe gehaald werden menigmaal directe of indirecte gans anders ſpreken of gevoelen:) maar maakt ook *Julius Cæſar Bulengerus*, die, alhoewel uitſtekend ſeer beleſen in Profane en andre oudheden, daarom evenwel geenſſins de ſuperſtitie (de Moeder der lichtgelovigheid) quijd is; een geheel Capittel (in ſijn vijfde Boek *de Prodigiis*) dat hy noemd (*de Brutis quæ locuta ſunt*) *of van de domme, ſtomme dieren die geſproken hebben*; waar in hy, ſo als 't hem reedſt voorkomt, opteld *het Beeld van de Vrouwelijke Fortuin*, de *Ajus Locutius*, de *Juno Moneta*, 't *Beeld* van de *Apollo Cumanus*, dat 3 dag. lang ſou geſchreyd hebben; *een Lam* dat in Ægypte met Menſchelijke ſtem ſou geſproken hebben; *het hoofd van Orpheus*, de (N. B.) *Dodoneeſche Eyke-boom*; *de kiel van 't Schip Argos* [die van de Boom ſou genomen zijn] *de Olmboom der Gymnoſophiſten*, *de twee Duiven te Dodone*, *het Paerd van Achilles*, *de hond van Simon Magus*, die met d' Apoſtel *Petrus* ſou hebben geſproken; *de Rivier Cauſus*, die geſeid ſou hebben *weeſt gegroet Pythagora*; en andere meer ſeer uitſporige exempelen: waar onder hy dan noch (als ſeer wel ter ſake, de *Eſelin van Bileam* mengd: even als of alle die

die sotte verfierselen, eniger maten met de Bybelsche Historien gelijk stonden.

Dus spreekt ook selfs *Augustinus* in sijn 10de Boek cap. 16. van de Stad Gods: ,, Maar ik spreek ,, van die Miraculen, van welke klaarlijk blijkt ,, datse door der selver, der *Duivelen*, kracht zijn ,, uit gewerkt, als dat (by voorbeeld) de *Beelden* ,, *der Huisgoden*, welke *Eneas*, uit Troje vluchtende, had met gebracht, van d' ene plaats naar ,, d'andre sich verhuisd hebben: dat *Tarquinius* ,, met een scheermes *een wetsteen heeft doorsneden*: ,, dat het *Epidaurische Serpent* het beeld van *Esculapius*, wanneer het na *Rome* gevoerd wierd, als ,, makker verselde: Dat het Schip in 't welk het ,, Beeld van de *Phrygiaansche Moeder* [der Goden] ,, gevoerd wierd; schoon 'er so groot een geweld ,, van Offen en Menschen aan te werk gesteld ,, wierd, onbeweegd zijnde gebleven, *door een* ,, *enkel Vroumensje*, dat haar gordel aan 't selve vast ,, gemaakt hadde (om alsó hare ongeschonde ,, kuisheit daar door te bewijsen) *wierd beweegd, en* ,, *voortgetrokken*: Dat een *Vestaalsche Maagd* over ,, wiens kuisheid questie viel, dese questie heeft ,, geëyndigd door het vullen van *een seef met water* ,, uit de Tyber; sonder dat het door de selve heen ,, vloeide.

Tertullianus en *Minutius Felix*, die vry vroeger als *Augustinus* geleefd hebben, spreken op de selve wijse. En werden dus niet alleen door de Heer *Mæbius*, maar vele andren, hedendaagsche Schrijvers, nagevolgd.

Maar *Cicero*, *Cato*, en diergelijke Heidenen, van oordeel en doorsicht, beschimpten openlijk dusdanige fabulen: als blijkt uit *Ciceroos* 2de Boek van de Voorseggingen: alwaar hy sijn Broeder *Quintius*, die

die de selve verdedigde beantwoord , en aldus spreekt: ,, Laat varen derhalven de *Lituus* of de ,, Heylige Wichel-staf *van Romulus* ; welken gy ,, ontkend dat in so groot een brand kon verbran- ,, den : veracht vry de *Wetsteen van Attius Navius:* ,, wijl de versierde fabulen in de Philosophie ,, geen plaats moeten hebben. En elders in 't sel- ,, ve Boek : aan den Raad is geboodschapt, *dat* ,, *het bloed geregend heeft*, dat *de Rivier swart van* ,, *bloed gevloeid heeft*, dat *de Beelden der Goden gesweet* ,, *hebben.* Maar meend gy dat aan sulke nieuwe ,, tijdingen geloofd hebben *Thales* of *Anaxagoras*, ,, of enig ander *Physicus* ? Want bloed en sweet ,, vloeid noid als uit Menschelijke Lichamen. ,, Maar ook kan de verandering van kleuren door ,, enige besmettelijkheit of uitvloed des aard- ,, rijks by komen , en t'enemaal bloediglijk zijn ; ,, en het van buiten ergens opgevallen een swete- ,, richeid vertonen : gelijk men op de daken en ,, gevels siet, als de soele zuyd-weste Wind waeyd. ,, En vertonen sich dusdanige dingen veel meer- ,, der en groter in den Oorlog , voor de veersach- ,, tigen ; daar men in tijden van vrede op sulks ,, niet eens let. Waar by noch komd , dat in tij- ,, den van vrees en gevaar , gelijkse lichtelijker ,, werden geloofd , also ook met minder vrees en ,, gevaar van straffe werden versierd. Maar wy ,, zijn so licht-gelovig, en van kleen nabedenken; ,, dat , indien de muisen iets , van 't geen wy van ,, noden hebben , beknabbelen , (die doch niet ,, anders konnen doen) wy dat terstond Monstreus ,, achten. En evenwel , als voor de Marsischen ,, Oorlog , de Muisen gelijk gy verhaald , enige ,, schilden hadden beknabbeld, hebben de (*Haru-* ,, *spices*) Offer-wichelaars geseid, dat dat een voor-

teken

,, teken van byſondre nadruk was. Even eens als
,, offer enig onderſcheid in lag: of, de muiſen, by
,, nacht of dag iets beknabbelende, ſchilden of
,, ſeeven hadden afgeknabbeld. Want ſo ſulk ge-
,, volg geld, heb ik onlangs voor de ſtand der Re-
,, publijk moeten verlegen zijn; om dat de mui-
,, ſen mijne Republijk van *Plato* hadden beknab-
,, beld. Of had ik, indien ſy aan *Epikurus* Boek
,, van de welluſt ſulks hadden gedaan, behoren
,, verlegen te werden, dat het vlees enz. op Markt
,, en Hal ſou dierder werden. 't Geen verder hier
op volgd, by de ſelve *Cicero*, is geenſſins min ſchran-
der, gevallig, vermakelijk, en ter ſake dienende;
doch te lang om hier te vertalen, en in te voegen.

Evenwel kan ik niet wel nalaten by te brengen,
't geen hy in 't ſelve Boek noch elders, als boerten-
der wijſe, antwoord: ,, Want dat gy ſeyd, dat
,, op die ſelve tijd de goudene ſterren, op de hoof-
,, den van *Caſtor* en *Pollux* te *Delphis* geſteld, zijn
,, afgevallen en nergens gevonden: dat ſchijnd
,, eerder een werk van dieven, als van Goden te
,, zijn. Doch verwonder ik my op 't allerhoogſte,
,, dat men in de Griekſche Hiſtorien de onhebbe-
,, lijkheit van een aap gemeld vind. Want wat is
,, minder te verwonderen, als dat dat ſeer mon-
,, ſtreuſe dier, [in de Tempel te *Dodone*] de bak
,, om verre ſtiet, en de heilige Loten verſtroide?
,, En nochtans getuigen de Hiſtorie-ſchrijvers dat
,, noid droeviger voor-teken aan de *Lacedemoniers*
,, is overkomen.

Van *Cato* ſeid hy: ,, Dat oude loopje van *Ca-*
,, *to* was vry aerdig, als hy ſeide, dat hy ſich ver-
,, wonderde dat een *Offer-wichelaar* niet lachte,
,, als hy een anderen *Offer-wichelaar* quam te ſien.

Doch ſulke en diergelijke exempelen ſullen ons

noch beter te pas komen, wanneer ik verhandele in wat æstime alle soorte van *Voorseggingen* by de wijsere Heidenen zijn geweest. Daarom sal ik my nu liever keren tot *Origenes*; waar van ik ook reeds boven gewag gemaakt hebbe; op dat wy sien, wat die ook van de *Orakelen* enz. seid, en houd. Hy spreekt dan in 't begin van sijn sevende Boek tegens *Celsus*, die grote bestryder der *Christenen* en *Christelijke Godsdienst*, op volgende wijse: „ Ik „ seg derhalven [hy antwoord aan *Celsus* op des selfs bybrengen van de *Orakelen* van *Apollo Pythius*, en *Clarius*, en 't *Orakel der Branchiden*, en *Jupiter Dodoneus*, en *Ammon, en andre ontallijken meer*] „ van de nu opgetelde *Orakelen*, dat wy op d' au- „ ctoriteit van *Aristoteles* en der *Perepatetici*, vele „ dingen konnen by brengen, die 't geloof en „ achtbaarheit, so van 't *Pythische*, als van d' andre „ *Orakelen*, om verre werpen. Dat wy ook uit „ *Epicurus* en *des selfs Navolgers* konnen uitschrij- „ ven, en by brengen, wat die van de selven ge- „ voelen; en so tonen dat selfs *vele Grieken* [met hunne redenen en Argumenten] „ geheellijk om „ verre werpen de gepretendeerde, en door ge- „ heel Griekenland verwonderlijke *Orakelen*. „ Maar laat ons eens toegeven, dat het geen lose „ practijken en versierselen van Menschen zijn, „ 't geen van de *Pythia*, als door Goddelijke Geest „ aangeblasen en gedreven, en van d' andre *Ora-* „ *kelplaatsen* werd verhaald en voorgegeven, enz.

In sijn achtste Boek, op diergelijke redenen van *Celsus* antwoordende, noemd hy 'er noch *Democritus* by; en teld daar de andre reeds genoemde secten sodaniger wijse op, als maar de voornaamsten, dier secten, die hier aan geen geloof gaven, willende aanwijsen.

In

In sijn derde Boek had hy geseid: „ Alhoewel„ indien iemand eenvoudiglijk, en recht naar „ waarheid wil onderſoeken, 't geen ontrent de „ Goddelijke eere die *Antinous* werd aangedaan, „ en des ſelfs *Orakelen*, gepleegd werd; hy niet „ anders ſal vinden als enige guichelachtige bedriegeryen, en quanſuis heylige verborgentheden der *Ægyptenaren*: door welken ſchijn gegeven werd, als of hy, nu noch, naar sijn dood, „ *Mirakelen* bedreef. 't Welk men ook verteld, „ dat mede in andere *Tempelen* aldaar geſchied, ſo „ door de *Ægyptenaren*, als door die gene, (N.B.) „ die op ſulk bedrog afgericht en geſlepen zijnde, „ in enige plaatſen *Tempelen* conſacreren, aan Goden die *Orakelen* geven, die *geneſingen* van ſiekten enz. werken: of ook dikmaal aan ſodanigen, die *ſtraffen* en *pijnigen* die genen, die iets „ ſchijnen geſondigd of overtreden te hebben, „ ontrent de gewoonlijke ſpijſe, of ontrent het „ aanraken van een Menſchelijk dood Lichaam: „ op dat die alſo ſchijnen in vrees en dwang te „ houden het gemeen, domme en onkundige, „ Volk. En ſodanig een is hy, die te *Antinopolis in Ægypte* voor een *God* gehouden werd. Van „ welkers krachten en daden, verſieren en liegen „ die genen, die (N. B.) daar hunne winſt en „ voordeel van trekken. Andren, quanſuis van „ dien daar geconſacreerden God bedrogen, en „ andren als van hunne tedere en ſuperſtitieuſe „ conſcientie overtuigd, wanen, dat 'er een Goddelijke Geeſt en kracht uit *Antinous* voortkomt. „ Dusdanigen zijn ook hunne *Myſteria* of *heylige Verborgentheden*, waar toe ſy ſich laten inwijden, „ en ſijne in ſchijn gegevene *Orakel-antwoorden*. „ Verwonderlijk, waarlijk, is 't, dat daar de ver-

ſtandigſte *Heydenen*, met die gepretendeerde *Mirakelen* en *Orakelen* openbaarlijk hebben geſpot; wijl en ſy ſelfs, en andren, of voor of nevens hen, der ſelver bedrog en ydelheid hadden ontdekt; en velen der eerſte *Chriſtenen*, die guiteryen op reeds getoonde, en meer andre, wijſen ook verder hebben ontdekt en tegengegaan; dat, ſeg ik, men ſo ſeer lichtelijk op blote onderſtelling, en ſonder behoorlijk onderſoek, verdedigd een gevoelen, dat wel ter toets gebracht en geproefd, noch tegens de geſonde rede, noch tegens de klare bewijſen ter contrarie, in de oude Schrijvers te vinden, enigſins behoorlijke proef kan houden.

Want wie doch ſal konnen bewijſen, van enig enkel *Orakel* (of *Godſpraak*) quanſuis gegeven dat 'er oid enig gewag van gemaakt is voor de gepretendeerde uitkomſt der ſelver; en dat niet ter hoogſte by ons behoord te gelden 't geen *Nicephorus Gregoras* (die ontrent 1300 jaren naar Chriſt geboorte geleefd heeft) ſeid: ,, Niet ſonder grote ,, reden kan men twijffelen aan de oorſpronk e ,, uitvinding der *Orakel-antwoorden*, die hier e ,, gins den Menſchen als in de mond beſtorve ,, zijn. Daar naar, hoe het doch by komt, d ,, daar ſy ſo noodſakelijke uitkomſt der ſaken b ,, helſen, ſy nochtans met ſo duiſtere dubbelſi ,, nigheden van woorden zijn bewimpeld.

,, Want wie der ſelver Aucteur zy geweeſt, ,, die onder de hand heeft uitgegeven, en in't lic ,, gebracht, daar van vindenwe noch de getui ,, nis van enige Hiſtorie-ſchrijvers, noch van en ,, nige andre Schrijvers, van wat ſoort [*'t zy Philoſophen, 't zy Orateuren, 't zy Poëten*] ,, die mog ,, zijn. Alleenlijk vindenwe (hier en daar) by h ,, aangetekend, dat ſulk of ſulk een *Orakel-a*

woor

woord, dat yder by na in de mond had, op sulk
„ of sulk een tijd, sulke of sulk een uitkomst, of
„ gevolglijke vervulling heeft gehad. Maar wie
„ die gene zy geweest, die dat eerst heeft uitge-
„ stroid en ruchtbaar gemaakt, werd van nie-
„ mand geweten of geseid, ten sy dat hy liegen
„ wil.

Ordinaerlijk heeftmen gesien by de Heidenen, so Grieken, Romeynen, als andren, dat 'er ontrent Oorlogen, of enige andre seer bysondre toevallen en rampen, 't een of 't ander prodigium (of wonderteken) Mirakel, of wel specialijk eenig oud *Orakel*, wierd hervoorgebracht; dat quansluis al by oude tijden gesproken, dan juist op die tijd paste, en sijne vervulling kreeg. Dit sienwe in 't exempel van de *Peloponesische Oorlog*. En voornamentlijk de voorgenomen en namaals seer ongelukkige uitkomst, van den *Oorlog der Athenienſers tegens de Syracusanen*. Dus wierd een quansluis oud *Orakel* ten tijde van *Tiberius* bygehaald en op hem toegepast; en daar naar weder het selve tegens *Nero* gebruikt: schoon hy *Nero*, sulks ontkende, en aanwees dat 'er sulk een *Orakel* noid gegeven was: *en Dion Cassius, die het byhaald, genoegsaam te kennen geeft, dat het van iemand verſierd was, en door 't gemeen dus wierd toegepaſt; naar drift tegens de Keyſer opgevat.*

Dus speeldemen ook dikmaal met vele andre quansluis gegevene *Orakelen*. (Als noch gevolglijk breder sal blijken) en dus gaet het noch menigmaal mede in onse Eew te werk.

Bysonder aanmerkelijk is 't geen hier over discoureerd de so vermaarde Politijk *Trajano Boccalini*, in sijne uitstekende (*Bilancia Politica*) *Politijke Weegschaal*, of aantekeningen over de Jaarboeken en Historien van *Tacitus*:

Dese *Tacitus* seid in sijn 1 Boek: *Dat door een verborgene Wet van 't noodlot, door Wonder-tekenen en Goddelijke antwoorden, het Opper-gebied aan Vespasianus en des selfs Sonen voorschikt is, hebbenwe geloofd, naar dat hen 't luk dus toegevallen was.* Waar op dan *Bokkalini* seid: „ Enigen begrypen dese woorden als „ offer met geseid wierd, dat door een verbor„ gene Wet van 't Noodlot, door Voorspelling en „ antwoorden der Orakelen, boven de goede „ Fortuin, aan *Vespasianus, en sijne Sonen*, het Opper„ gebied beloofd is. Maar ik sou geloven datse „ gans anders, en wel licht met een veel eygender „ en warachtiger verklaring, konnen uitgeleid „ werden. Namentlijk, dat, na dat men *d' Opper„ heerschappye* in de Personen van *Vespasianus, en des „ selfs Sonen* sag bevestigd; men ook quam te seg„ gen, dat door een verborgene Wet van't Nood„ lot, door voorspellingen, en antwoorden der „ *Orakelen*, sulks aan hen lieden was voorschikt „ geweest. Naar dien men van dag tot dag te *Ro„ me* siet, dat 'er noid enige *Paus* gekoren werd, „ of 'er werden te gelijk, so haast de selve is verko„ ren, vele Prophetien, door verscheidenen ge„ practiseerd en publijk gemaakt; die quans„ suis hier of daar, al in voortijden geschreven, „ op die tijd so souden gevonden zijn: waar „ van men evenwel te voren noid gedacht, of ge„ sproken had.

Doch laat ons eindelijk eens wat nader ter sake komen; en tot de kunsjes en bedriegeryen selfs, door dese *Orakel-papen* en hunne mede-makkers of mede-helpers, en begunstigers gespeeld; en also toonen, 't geen voor my noch niemand (ik seg dit evenwel geensins uit roem, of verwaandheid) onder de *Christenen* publijkelijk heeft willen, of derven

ven beweren. Schoon (gelijk uit *Eusebius* blijkt) so seer velen, onder de *Heydenen* selfs, geweest zijn, die sulks geensins hebben geschroomd. Al hoe wel 'er (buiten twijffel door de studie en bedrijf der *grote superstitieusen Hoop*, die oid en altijd de meeste en Meester is) van allen by na niets is overgebleven, als dat weinige datwe by *Cicero* noch vinden; en 't geen door *Eusebius* uit de Schriften van O*Enomanus* ons is naargelaten.

Wy sullen dan voor eerst beschouwen de plaatsen uit welken de *Godspraken* gegeven wierden. Dese waren of holen en spelonken; 't zy geheellijk door de natuur, 't zy door natuur en konst te samen, 't zy door konst alleen, gemaakt; en daar toe toegestelt. Wijl sodanige plaatsen 't aller-bequaamste tot bedrog en kunsjes dienden. Of daar dese niet waren, wierd door andre middelen dit gebrek op menigerleye wijse vervuld: als gevolglijk sich sal ontdekken.

De holen en spelonken waren so menigvuldig, dat en Griekenland en Asia geheellijk daar van vervuld waren; als waar seer veel bergachtige en hoge land-streken waren.

De optellinge der selver, uit *Pausanias Strabo*, en andren, sou en verdrietig, en overtollig, en beswaarlijk, vallen. Doch voornamentlijk haddensер seer velen in *Bœotia*. Waarom dat seer vruchtbaar van *Orakel-plaatsen*, boven andre Landen, so in Griekenland als elders, was. Waar by noch quam de domheid van dat Volk die boven andren uitstak (alhoewel *Phocis* en 't *Attischen Land* daar niet vry van waren: schoon *Athene* so vol van schrandre en doorluchtige verstanden was. 't Welk niet so seer uit de *Atheensche* schrandere Lucht, (gelijk enigen wanen dien daar van de Oorsaak te zijn) als

wel uit de continuele oeffening, en de verkering met alle Natien en Volken, quam. Wijl ook, nu 'er die middelen ontbreken, weder aldaar de oude domheid en onbeslepenheid van vernuft regeeren.

Dese *Spelonken* hadden menigmaal, (buiten de grote ommewegen, en velery verdelingen, en hoeken en schuil-winkelen binnen der selven) vele, of meerder als ene of twe, en vry verscheidene uitgangen; en de selven somtijds, door natuur, of kunst, of beiden te gelijk, so verborgen en bedekt, datse of swaarlijk, of geensins (ten zy voor die genen, die deselven door gewoonte wel kenden) waren op te speuren, en te ontdekken. Terwijlse van boven, of anders, door natuur of konst, Licht ontfingen; of ook wel met een gedurige en door gaande duisternis bedampt zijnde, door Toorslicht, of anders, hunne klaarheid ontfingen. Gelijk dit ons tonen de seer aanmerkelijke exempelen by *Dion Cassius, Strabo, Pausanias* en andren, te vinden.

Dus hadden ook, in en ontrent *Rome, de eerste Christenen* hunne *holen* en *spelonken*, ten dele door natuur, ten dele door konst, so uitgehold, en met velerleye onderaerdsche Wegen, Vertrekken, en Beddingen of Graf-steden, in de Steen-rotsen en aerde uitgewerkt, dat het by naar onderaerdsche Steden en Vlekken geleken: en sy daar in, niet alleenlijk hunne *Martelaren* (en gevolglijk ook andre Lijken der Christenen) *begroeven*, en die daarom *Cœmeteria* of *Rust-plaatsen* noemden; maar ook hunne *toevlucht namen, in vervolgingen*; aldaar hunne *Kerkelijke Vergaderingen, Oeffeningen en Plechtelijkheden, hielden en vierden, van Nachtmaal*, namentlijk *van Gebeden, Predikatien, Synoden, Vigilien of heylige Nacht-waken* [die met vererging van tijden en se-

den,

1 *Orakel-vragers.*
2 *Herbergiers en andere af-hangelingen van de Orakel-papen, en der selver bedrijf.*
3 *Papen den eerst aankomende Orakel-vragere de kap vullende.*
4 *Orakel-vragers, door een enge en beswaarlijke weg, naar de Tempel geleyd: doch met gedekten hoofde, om geen quade voor-tekenen onderwege te sien.*
5 *Trompetters, Tambourijnen enz. onderwege geplaatst; op dat sy doch quanssuis genig geluid van quade voorwikking quamen te horen; en om verwondering, schrik, superstitie te vermeerderen of te verwekken.*
6 *Wijding of suivering van't gehele Lichaam der Orakel-vragers.*
7 *Wijding met besproejing van't Heilig Water door geheiligde Laure-takken, enz.*
8 *Biecht van voorgaande misdaden, enz.*
9 *Vogel- en Slachtoffer-wichelarye, enz. om goede voortekenen omtrent het Orakel vragen, te verkrijgen.*
10 *Intrede tot des Orakel-tempels heylig Buyten-hof.*
11 *Cell' waar in d' Orakel-vragers sittende het Antwoord der Pythia aanhoorden.*
12 *Castalische Fonteyn, waar uit de Pythia, voor't Orakel-antwoord-geven uit dronk.*
13 *Voor-portaal des Orakel-tempels.*
14 *Capellen en Cellen der Pythia, Propheten Papen, enz.*
15 *Ringmuur die't heilig Buiten-hof besluit.*
16 *Trans van Rotsen en Heuvelen, die, als een komformerende, het geluid dat daar binnen gemaakt wierd, verwonderlijker wijse vergroote.*
17 *De voor-grond der twee toppen van Parnas.*
18 *De Stad Delphis ten dele vertoond.*

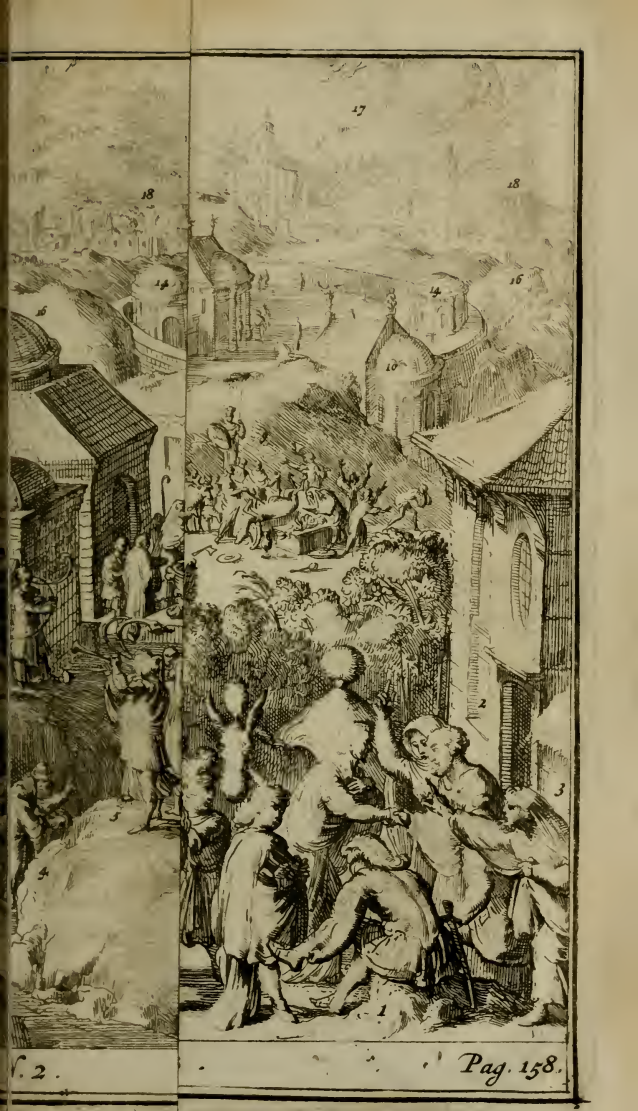

V. 2.

Pag. 158.

N. 2. Aenkomst der Orakelvragers tot Delphis. Pag. 158.

den, door meerder vryheid, als anders, ſo dertelijk quamen gehouden te werden; dat om de misbruiken en vuiligheden, van dronkenſchap, hoererye en overſpel, by occaſie van dronk en duiſternis enz. aldaar in die *Liefde-maaltijden* gepleegd, die *Vigilien*, en ook geheellijk de *Liefde-maaltijden* wierden afgeſchaft] *het vieren van Feeſt of Heylige dagen ter eeren, en gedachtenis der Martelaren* aldaar begraven, (waar ontrent het niet veel beter toeging) en *andre Plechtelijkheden en bedrijven meer.*

Seer aanmerkelijk is *de Orakel-plaats van Delphis*, als waar alles wat tot uitvoering van ſulk bedrog kon dienen, door natuur en konſt was t' ſaam gebracht.

Want naar de Beſchrijving van *Pauſanias*, *Juſtinus de Hiſtorie-ſchrijver*, en van de byſonder geleerde en curieuſe *Jacob Spon* (die noch onlangs dees Plaatſen heeft doorreyſd, en ſeer naawkeuriglijk beſichtigd) was deſe *Orakel-plaats*, en ook ſelfs de *Stadt Delphis*, die rondom om de *Tempel*, en 't geen 'er toe behoorde, geboud was) gelegen op de Berg *Parnaſſus*, ontrent halfweeg van een der twe toppen, en als in 't hangen van de ſelve. Welke plaats (ſpecialijk de *Orakel-plaats* of *Tempel*) rondom als een kom met heuvelen en ſteylten beſloten zijnde, in 't midden ontrent het fatſoen van een half ronde ſchouw-plaats verbeelde. Waarom ook het geroep van Menſchen, of de klank van Trompetten en diergelijke Inſtrumenten, door de dikmaal wederkaatſende Echo, het geluid en gedreun veelvoudiglijk, en veel luider en vervaerlijker, deed vergroten, vergroven en weer-galmen. Dat noodſakelijk den genen dien ſulks maar voor d' eerſtemaal voorquam, indienſe kleenhertig waren, een ſchrik, en indienſe te gelijk ook ſuperſtitieus wa-

ren (gelijk sulks te meesten tijd t' samen gaad) een seer superstitieuse en afgodische eerbiedigheid verwekte. Voornamentlijk wanneerse reeds, of door eigene inbeelding, of door de konstige, en hier toe expresselijk aangeleyde, (of anders sotte en superstitieuse) vertellingen, van Lieden die daar al reeds voor heen waren geweest, of van hunne Huiswaerden, geintimideerd, of verbaasd en vervaard gemaakt waren.

Waar toe ook bysonderlijk hielp, datse met gedekten hoofde (om quansuis, ondertusschen niets, dat van een quaad voorteken was, te sien) en onder 't schel geluid van kopere Bekkens, of diergelijke Instrumenten (op datse ook so, quansuis, niets quamen te horen 't geen van qua voorwikking, of betekening, was) naar 't *Orakel*, of, om beter te seggen, naar *die plaats of Celle*, daarse moesten gaan sitten, om (naar alle andre daar voorgaende Plechtelijkheden) het *Orakel-antwoord* te horen, of te ontfangen, wierden heen geleyd.

Want hier door (nevens meer andre middelen van bedrog daar toe aangewend) wierd hen ook de gelegentheid van 't bedrog wel en nettelijk te konnen naspeuren, (alsse al anders niet al te superstitieus, maar in tegendeel wat curieus of niewsgierig waren) al bysonderlijk belet.

Hier by noch was den opgang seer eng en moejelijk om te betreden; en verder alles, door natuur en konst, so toegesteld, dat het voor den Vreemdelingen noodsakelijk enige bysondere verbaasdheid en versteldheid moest verwekken.

In de *Orakel-plaats* selfs was een diepe *Spelonk*, doch met een naawe opening; waar over heen de *Pythia* (of *Propheteesse* en *Orakelspreekster*) op een *Drie-voet* gesseten was, wanneerse, *quansuis Godde lijke Antwoorden* gaf. Doch

Doch was dit in een plaats, die duister en afgescheiden, en ontoegankelijk voor den *Raad-vragers* was; en ook voor alle andren, buiten de *Priesters*, die de beschikallen van dit *Orakel* waren: als gevolglijk door my verder getoond sal werden; wanneer ik van de kunsjens en greepjens enz. deser lieden handele.

Het hol van Trophonius werd ons seer accuratelijk beschreven, door de Griekische Historie-schrijver *Pausanias*; die dit *Orakel* selfs heeft besocht, en aldaar aan dees gepretendeerde *Trophonius* raad gevraagd: ook door *Philostratus*. Welker beyder Beschrijving vry aanmerkelijk is; en van welken ik *Pausanias* hier van woord tot woord sal by brengen: also sijne woorden ons seer bysonderlijk ter sake sullen dienen. Hy seid dan, in sijn negende Boek der Beschrijving van Griekenland: *De Orakelplaats is geplaast op een Berg, in't bovenste van een geheyligde Bosschasie; en is de grond en fundament des selfs in't ronde met witte steen omset. De omgang des selfs is van klene spatie, en de hoogte des selfs wat minder als twee ellen. Op dese vloer zijn Naalden [of Naald-pylers, dat ikse so noeme] opgerecht; die ook so wel van koper zijn gemaakt, als de Borst-wering, waar doorse aan een gehecht, en als besloten, zijn. Tusschen de selven zijn doorgangen: en binnen desen omvang is een hol, dat niet door de natuur, maar door konst, en waarneming van seer nette proportie, gemaakt is. En is't fatsoen des selfs als van een Oven. Van welke ook de wijtte in't vierkant is van ontrent vier ellen, en de diepte, naar gissing, niet meerder als van acht ellen. Geen trappen zijn'er in gemaakt, om naar beneden te klimmen. Maar wanneer 'er iemand komt, om aan Trophonius Raad te vragen, brengense hem een smalle en lichte Ladder. Die beneden geklommen is, vind een klene opening, tusschen de vloer en*

't ge-

't gewelf; welks wijtte my scheen maar van twee, en de hoogte maar van een span te zijn. Die dan daar beneden is gekomen, gaat op de grond nederleggen, en steekt sijne voeten vooruit in dat gat; terwijl hy in sijne handen een soort van Honing-koeken vast houd; en tracht, so met sijn gehele Lichaam voortkruipende, sijne knien daar binnen in te brengen. Waar op terstond dan ook de rest van 't Lichaam, de benen volgende, soo snellijk werd naar beneden getrokken, als of het door een seer grote, en snellopende Rivier, en des selfs afstromende dray-kuilen, schielijk wierd weg geruckt.

Dese toestel is seer aanmerkelijk; en sal ons ook gevolglijk noch vry wel, ontrent dese onse Verhandeling, te passe komen.

Dus gaf mede het *Orakel van* Orpheus, in het Eyland Creta (nu Candia) of liever des selfs hoofd, dat over Zee daar heen sou zijn gedreven (volgens getuignis van *Philostratus*) sijne *Antwoorden of Voorseggingen, raden, afradingen enz.* uit een *holle Spelonk*. En waren ook, waarlijk, alle de voornaamste *Orakel-plaatsen* over dusdanige *Spelonken* enz. heen geboud: als blijkt uit dat van *Serapis te Alexandrie*; *dat van Saturnus in de selve stad Alexandrie*; *dat van Apollo Clarius te Colophon*; *van de Prænestijnsche Fortuin, dicht by Rome*; van de gepretenteerde *Sibylla Cumana*; en van noch vele andren meer, so ontrent dese genoemde Plaatsen, als in vele andre Gewesten der Wereld.

In die *Tempelen*, of andre *Orakel-plaatsen*, daar dusdanige behulpselen van *onder-aerdsche holen* en *Spelonken* niet waren, waren, door konst en vinding, die gebreklijkheden weder vervuld, door de *Adyta*, of seer heylige, en voor 't gemene Volk absolutelijk ontoegankelijke plaatsen en afschutselen. [Alhoewel ook die adyta wel degelijk plaats had-

hadden in *Tempelen* die niet tot *Orakel-plaatsen* verstrekten] Ook waren ordinaarlijk, daar dusdanige *Spelonken* waren, de *Adyta* over de selven heen geboud. Gelijk 't exempel van het *Delphische* Orakel ons leerd, naar *Diod. Siculus*, *Lucanus*, *Plutarchus*, en andren, ons getuigen.

De *Personen*, door welken dese kunsjes gespeeld wierden; en alle die daar toe, of tot Instrumenten, of tot ander behulp dienden, waren t' enemaal geïntresseerden. De *Pythia*, namentlijk (of *Pythien*, alsser meer als een of twee waren: dat in ouder tijden plaats had, toen de nering noch vry drokker, als by tijde van *Cicero*, *Plutarchus*, enz. was) de *Propheten*, de *Poëten*, de *Vogel- en Slachtoffer-Wichelaars*, en verder alle die soorten van Lieden, die aan dien groten omslag, deser Offerhanden enz. vast waren; *de Verkopers* van *Vee* en *Wierook* enz. tot de Offerhanden; de *Leydslieden*, of *Omher-leyders* en *Uitleggers*, of *Vertelders* en *Verklaarders* van de raritevten en kostelijkheden, Beelden, Schilderyen, Drievoeten enz. door dese en gene Koningen, Vorsten, Republijken, of andre so Publyke als Private Lieden, aldaar aan *Apollo* (of welks anders *Orakel* dat mocht zijn) vereerd, of op-geofferd en geconsacreerd; *de Herbergiers*, die door de toevloed van Menschen daar in menichte waren: en verder al wat slag van Menschen ontrent so grote toevloed van Menschen sijn gewin en voordeel trekt.

Dat uit sulke soorten van Menschen alleen of meest alleen de Inwoonders der *Orakel-plaatsen* (of Steden en Vlekken, daar die kunsjens wierden gespeeld) hebben bestaan, blijkt daar uit, dat de meeste *Orakel-plaatsen* zijn geweest in Steden en Vlekken, waar in anders gene handel of commercie

wierd

wierd gedreven; die daar by menigmaal ook verre afgelegen waren, of *op beſwaarlijk toegankelijke Gebergten*, of in of boven ſodanige *holen* en *Spelonken*, die alderbeſt tot dat bedrog bequaam waren; en daarom ſo over al niet te vinden waren, of daar toe bequaamlijk genoeg toe te ſtellen.

En wanneer al in grote Steden (als *Alexandrie Pergamus*, en diergelijken) enige *Orakel-plaats* was geſtigt ('tzy voor den aangroey der Steden, 't zy later) waren terſtond all' de plaatſen ontrent die *Tempelen* ſo wel omcingeld en beſet door bewoonders daar in geinterreſſeerd; en de toegangen tot ontdekking van 't bedrog verſpard, dat 'er niet wel kans was net achter die ſaken en der ſelver bedrieglijke toeſtel te komen: voornamentlijk wijl 't gemene Volk door ſuperſtitie ingenomen zijnde, de Doorſichtiger, en daar door ook te gelijk voorſichtiger Menſchen (ſchoonſe de ſtank dier vuiligheden genoegſaam roken) of met Jan alle man mede praten, of ſtilſwegen. Naardienſe uit vreſe en van die *Orakel-papen* en der ſelver aanhang, en van den gemenen hoop, die daar altijd blindeling van afhing, geenſſins dorſten publijk maken 't geen ſy daar van vermoeden, of ontdekt hadden.

Doch, op dat ik ook eyndelijk kome tot de exempelen van der ſelver *argliſtig bedrog* en *guichelaryen*; ſtaat voor eerſt verder aan te merken, op hoedanige wijſen deſe *Orakel-plaatſen* zijn toegeſteld geweeſt; voor ſo veel men daar van, meer en meerder door de tijd, en eyndelijk door 't verval van 't Heydendom en verwoeſting der dusdanige *Tempelen*, heeft konnen ontdekken. Want dat, anderſſins, *Lieden van den gemenen hoop* (ja ſelfs niet de *Princen* en *Vorſten*, ten zy by byſondere toevallen van noodſakelijkheyt of dwang, of iets van dier-

ge-

gelijke natuur; of omkooop, of ander gewin, van geld of achtbaarheid) geenſſins hebben mogen en konnen ſien de rechte geſteltenis der ſaken, en hoe die wierden gepleegd: noch recht ſagen (indienſe al iets quamen te ſien) 't geen'er waarlijk gepleegd wierd, of 't geen ſy ſig te ſien verbeelden, tonen ons overvloedig genoeg de Voorbeelden der oude *Orakel-plaatſen.* Onder welken 't my genoeg is hier voort te brengen *d' Orakelen van Jupiter te Dodone, en van Memnon in Ægypte:* wijl doch ook d' andre Voorbeelden hier toe dienende, ſich van ſelfs onder de hand genoegſaam ſullen opdoen.

Wat dan dit *Dodoneeſche Orakel* aangaad, daar van zijn, ſo vele, ſo verſcheydene, en daar by noch (by de oude Schrijvers) ſo betwijffelde Vertellingen; dat 'er geenſſins recht uit verſtaan kan werden, op hoedanige wijſen de ſaken ſich daar toedroegen. Daar wy in tegendeel klaarlijk konnen ſien, dat ſy, Schrijvers, ſelfs, daar niets ſekers van hebben geweten: en maar alleenlijk geſchreven en verteld hebben 't geen ſy of uit de *Prieſteren*, of uit de *Dependenten der ſelver*, of uit de *Superſtitienſe Raad-vragers* aldaar heen geweeſt (van welken ſeer lichtelijk d' ene dit d' andre dat, die ſaak aangaande, ſich hadden laten op de mouw ſpellen) of uit hunne eigene giſſing hadden bevat.

Want (om voor by te gaan de malle fabeltjes en Poëtiſche verſierſelen van *den Eykenboom* en *van Duiven* die aldaar antwoord gaven, enz.) ſeid voor eerſt de *Verkorter van Strabo* [*Straboos* eigene woorden zijn hier door de rampen des tijds verloren] *dat 'er in de Tempel een Kopere-pot of Drievoet ſtond, en daar by een kleen Beeld, dat daar als over heen hellende, een kopere ſweep met een driedubbeld ketentje, met dobbel-ſteentjens aan de eynden voorſien, in de hand had:*

Wel-

Welken door de wind beweegd zijnde op de pot, Ketel, of Drievoet vielen, en alſo een groot geluid verwekten.

Deemon, door *Suidas* geciteerd, ſeid *dat het Orakel van Jupiter te Dodone rondom met kopere Potten (of Drie-voeten) was beſet, die ſeer dicht by malkandren ſtonden: van welken ene geſlagen en geroerd zijnde, zijn geluid en geraas aan de naaſt volgende, en ſo verder vervolgens, gemeen maakte: en dat ſulks alſo een lankwijlige omgang van geluid verwekte.*

De ſelve *Suidas* verhaald weder uit andren, *dat'er een Statue, of Stal-beeld, ſtond, in de geheyligde Eyke-boom, dat een Roede in de hand had; en, met de ſelve op de Ketel of Drie-voot ſlaande, een ſeer ordentelijk, net, en ſoet geluid verwekte.*

Philoſtratus ſeyd, *dat 'er een Koper Bekken hing, dat, een groot gedeelte van den dag door, klonk; en niet ſweeg voor 'er yemand de hand aan ſloeg.*

Ariſtoteles, die (geli)'ker *Suidas* van getuigd) *dat werk voor bedrog en verſierſel hield, ſeid, dat 'er twee Kolommen ſtonden, op welker eene een Kopere Pot ſtond, op d'andre een Kind met een ſweep; welker riemen op, of tegens, de Pot ſloegen, en alſo 't geluid verwekten.*

Stephanus (die in 't Grieks van de Steden enz. geſchreven heeft) ſeid; *dat de Tempel van Jupiter te Dodone geen muuren, of wanden, had; maar alleenlijk Drie-voeten, ſeer na by, nevens malkandren geſteld; ſo dat de eene geraakt zijnde, 't geluid daar van tot de naaſt-by-ſtaande, en alſo voort vervolgens rondom liep; tot dat het weder van voren af begon.*

Meerder Beſchrijvingen hier over op te halen acht ik nodeloos; en voor al het by-halen der *Poëtiſche verſierſelen* van de *Duiven* die aldaar propheteerden van de *Eyke-boom* die daar ſprak (van welke *Eyke-boom Jaſon* de kiel van ſijn Schip *Argos* ſou gemaakt hebben; en die ook ſoo *Orakel-wijs* was

dat:

datſe aan *Jaſon*, en ſijn Geſellen, wel degelijk propheteerde) of diergelijke vodderyen, door de ſuperſtitieuſen op *Poëtiſch Credijt* geloofd, en door alle wijſen, ſo *Strabo*, als andren, belacht werden. Maar ſal ik liever noteren 't geen *Suidas* onder andren ſeid; *Dat namentlijk te Dodone, by de Heylige Eyk*, [andren maaken 'er een *Boeken-boom* van, dat evenwel ſo byſter veel niet ſcheeld] *het Orakel-antwoord door Vrouwen wierd gegeven: en dat, als de Raad-vragers naar 't Orakel quamen naderen, de Boom beweegd wierd en geluid gaf: en dat Jy (of eene der ſelver) dan ſpraken, en ſeiden: Dat, of dat, Orakel-antwoord geeſd Jupiter.*

Dat 'eer eerſt *Propheten* waren geweeſt, die antwoord gaven, ſeid *Strabo* (en geeft ook *Homerus* niet duiſterlijk te kennen;) doch dat 'er in gevolg van tijt, drie oude Wijven (te gelijk) toegeſtelt zijn; Gelijk ook, van ouds, toen 'er de neering noch wat drukker viel, te *Delphis* mede *drie* Pythiæ (of Prophetèſſen) *te gelijk* waren. Schoon 'er by *Plutarchus* tijd, en al een lange wijl te voren, maar eene was; en 't werk toen gemakkelijk af kon; door 't meer en meer aangroejende *ongeloof der Heydenen* ſelfs; en 't onder de hand ſterk aangroejen der *Chriſtelijke Godsdienſt*: die metter tijd tot der *Orakelen* gehele ruine ſtrekte.

Van de *Propheten* ook (in plaats of nevens de *Prophetеſſen*) in de *Delphiſche Orakel-Tempel* gebruik, ſal ik ook noch verder gevolglijk iets komen te ſeggen. Nu ſal ik eerſt noch een exempel, van de ſelve natuur, met datvan *Dodone*, bybrengen.

't Geen van het *Beeld van Memnon*, 't welk niet alleenlijk gepretendeerd werd, met den opgang der Sonne geſproken, maar ook ſelfs Orakel-ant-

woorden gegeven te hebben) door de oude Schrijvers is geſchreven, betoond geen meerder kundigheit der ſake, als dat van *Jupiter te Dodone.*

Pauſanias [die evenwel geenſſins voorgeeft Ooggetuige geweeſt te zijn, als uit de Latijnſche Vertaalders ſchijnd te blijken; of ſchoon ſijne eigene woorden ſulks in 't minſte niet te kennen geven] ſeid: „ dat het een *Coloſſus* was, die, te *Thebis in Egypte* opgericht, het Beeld der Sonne, „ als ſittende, vertoonde. Van welke *Coloſſus* ve„ len (N. B.) getuigden dat het *Memnon* was: al„ hoewel de *Thebaners* ſelfs ſeiden, dat het *Mem„ non* niet was enz. Dat *Cambyſes* de ſelve had la„ ten doorſnijden (of als andren ſeggen, ten hal„ ven had doen ſlopen, om alſo te ſien wat daar „ inwendig in ſchuilde, en door wat Inſtrumen„ ten dat gepretendeerd *Mirakel* uitgewerkt „ wierd) ſo dat by ſijne (gelijk ook by *Straboos*) „ tijd, de eene helft noch als ſitten bleef, terwijl „ d'andre ter neder geworpen lag. En dat het ge„ deelte, dat noch overeynde ſat, alle morgens, „ met het opgaan der Sonne, een geluid gaf, als „ de ſnaar van een Cyther of Lier, wanneer die „ komd te breken.

Andren (namentlijk *Lucianus*, *Tacitus* enz.) ſeggen, „ dat 'er een Articulaat geluid, en als Men„ ſchelijke ſtem, uit voortquam: ja enigen, dat „ het (als reeds aangeroerd is) *Orakel-antwoorden* „ gaf; en met opening der mond, en (dat meer „ is) in Verſen, ſprak.

Dus ſeggen de meeſten ook, dat het *in de opene Lucht*, niet dat het in enige *Tempel*, veel minder *onder dak*, ſtond. *Plinius* in tegendeel, dat het in de *Tempel van Serapis* ſtond; indien niet onder dak, (gelijk het Beeld van *Serapis*, dat onder dak ſtaande,

de, op sekere tijd van den dag door de Son beschenen wierd enz.) ten minsten binnen het begrijp van de *Tempel* van *Serapis*. Waarom men ook met reden twijffelen kan, of dit Beeld door *Plinius* beschreven, niet het selve zy, met dat gene dat door *Ruffijn* beschreven werd; (als dat hy *Ruffijn Alexandrie* noemd) en waar van ik de Historie, wat verder beneden, noch sal by brengen. Te meerder om dat hy *Plinius* op dese wijse spreekt: *Thebis delubro Serapis, ut putant, Memnonis Statua dicatus [lapis:] quem quotidiano Solis ortu cortactum radiis, crepare (N. B.) dicunt. Men verteld van diergelijk een steen, die te Thebe [in Ægypte] in de Tempel van Serapis staad: en dien men meend het Beeld van Memnon, aldaar geconsacreerd, te zijn. En van wien men verhaald, dat hy, dagelijks, door d'opgaande Son geraakt [of beschenen] geluid geeft.*

Wederom seggen eenigen, *dat die Statue van steen was gehouwen*; (onder welken ook weder desen seggen dat het uit een gehele steen gehouwen was, andren dat die uit vele, of verscheidene stenen, gelijk ook waarschijnlijstk is, was te saam geset) Andren, *datse van Koper* was gemaakt. Enigen, dat het een *Colossus*, of vervaarlijk, en verre boven natuurliike geltalte, groot was; andren, dat het een *Andrias*, of *Beeldeke van vry minder als natuurlijke Mans-grootte* was. Enigen, dat het door *Consecratie*, of gepretendeerde *overnatuurlijke, en Mysterieuse Heyliging en Wijding, en daar op passende besweringe*, daar toe was bequaam gemaakt; andren weder, dat het *door Menschelijke konst*, en aerdiglijk daar toe gebruikte raderen, of andre werk-tuigen, quam geluid te slaan.

De recht cordate *Strabo*, verhaalt 'er van het gene hy, ten dele by traditie daar van had gehoord,

hoord, ten dele selfs aldaar tegenwoordig zijnde, had ondervonden; en seid daarom in sijn 17 Boek; *Dat 'er twee Colossen waren, elk van een enkele steen gemaakt: welker ene (by sijne tijd) noch over eynde stond, en 't bovengedeelte der andre door aerdbeving, naar men verhaalde, ter neder was gestort. En dat men geloofde (N. B.) dat 'er eenmaal des daags, van dat gedeelte, dat noch op sijne voet was gebleven, een geluid gegeven wierd, als van een niet grote slag. En (voegd hy 'er by) ik selfs heb, wanneer ik met Ælius Gallus, en met groot gesel-schap van andre Vrienden, en Soldaten, daar heen gegaan was, 't geluid gehoord. Maar of het van onder uit de Voet herquam; dan of het uit de Colossus selfs voortquam; of, eyndelijk of 't van iemand der omstanders wierd gemaakt, soud ik geensſins konnen versekeren. Doch wil ik, om de onsekerheid der oorsaak, liever alles wat my voorkoomd geloven, als dat 'er uit stenen, op sodanig een wijse t' saam gevoegd, geluid sou voortkomen.*

De meeste sekerheit die wy van dese *statue* (en van 't *Dodoneesse Orakel*) hebben, is (gelijk ook van dat van *Jupiter Ammon*, en d' *Apollo Delphicus* en andren noch gevolglijk sal blijken) dat de verstandigste Lieden altijd geoordeeld hebben, dat het maar puur bedrog was, 't geen daar omtrent omging: en dat (als reeds geseid is) de Raad-vragers geensſins wisten, watter waarlijk vertoond wierd, of geschiede; maar datse 't alles uit de mond, of der *Propheten*, en andre *Priesteren*; of uit de mond van andre *geintresseerden*, moesten ontfangen. Waar onder noch andre soort van Leugenaars konden lopen; die, gelijk 'er velen doen, verhaalden 't geense selfs noid hadden gesien; schoon sonder ander voordeel daar voor te behalen, als de ketteling en 't vermaak, van iemand wat te hebben in de vuist gedoud, gelijk veeltijds by de

Rey-

Reyſigers gebeurd; die uit uitheemſche, en wel verafgelegene Geweſten wedergekeerd, ſo gaerne grote leugenen en wondren verhalen; en ſeer lichtelijk ſeer lichtgelovige Menſchen aantreffen: en daar by die hun vermaak of intreſt vinden in ſulks verder te vergroten en te vertellen. Waar uit dan, ſo door 't anders en anders vertellen door deſe of gene; en 't qualijk verſtaan; en 't moedwillig verſieren; de ſo verſcheidene opinien van d' omſtandigheden dusdaniger *Orakelen*, konden ontſtaan, en waarlijk, mijns achtens ontſtaan zijn.

't Geen de Reyſigers van deſe tijd getuigen is ook mijns achtens vry aanmerkelijk. Den Heer van *Moncony* (wien ik ten opſichte ſijner verttellingen ſeer eſtimere; wijl hy, een Fransman ſeer byſonderlijk bereyſd, ſeer nettelijk beſchrijfd niet alleen vele particuliere ſaken van mijne geboorte ſtad *Haerlem*; die ik en ſeer velen weten net het ſelve te zijn; en verſcheidene particulariteiten, die ik noid buiten 't leſen van ſijn Boek, en nevens my miſſchien noch vele andren mijner Mede-Burgers ſouden hebben geweten: en die ſo net beſchrijfd het humeur van Menſchen, die ik, en alle de voornaamſte Burgeren van *Haerlem*, juiſt even ſo hebben gekend: dat het abſoluitelijk (mijns oordeels) onberiſpelijk is: en wien, ik daarom ook al tamelijk geloof geve, in 't gene hy van andre, ſchoon vry ver afgelegene, Geweſten geefd) de ſelve verhaald 'er van; op deſe wijs: *Voor aan den ingang van deſe laatſte Kamer van* 162. *voet, ſietmen de mond van een vierkante Put, die ſeer diep is; en waar in men niet nederdaald; om de Vledermuiſſen, en andre ongedierten die men daar ſou mogen ontmoeten, en die daar in grote menigte in alle vertrekken huishouden; want 'er is geen andre opening als die*

van den ingang. Men houd dat deſe Put onder d' aerde doorgaad tot aan een Afgods-Beeld, dat daar ontrent 300 treden afſtaad naar de kand van Zirok. 't Is een leggende Sphinx, doch waar van men niet meerder ſiet als het hoofd op het Lichaam, vry qualijk gehandeld; zijnde de neus en kin gans gebroken en geſchonden. Doch de reſt is ſchoon om te aanſchouwen; en beſpeurdmer in de konſt en verſtand van een aerdig Beeld-ſnyder, die niet toegaf aan de Grieken, over welker werken wy ons ſo ſeer verwonderen. Sy is 26 voeten hoog; en heeft 15 voeten van de oren tot de kin. De vertellingen by overlevering hier van, zijn, dat de Prieſters door de Put der Pyramide onder dit Beeld quamen; en dat ſe daar uit hunne Orakelen gaven. Ook iſſer een gat boven in 't hoofd (van deſe Sphinx) waar in een Menſch kan blijven over eynde ſtaan, ſonder geſien te werden: dat ook wel licht tot dit bedrog gediend heeft.

De Heer *Thevenot* (die ook deſe Plaatſen bereyſd en beſichtigd heeft) meend dat deſe (nu genoemde vierkante) Put daar geenſſins toe gediend heeft, of toe konnen dienen · om de moejeljkheid, die daar in ſtak: maar dat de toegang tot deſe *Sphinx* gemaakt was, door een gat dat in 't voorgebouw of Tempel der twede Pyramide te vinden is: of noch liever door een gat, 't welk ter zijde van deſe *Sphinx*, en daar ſeer dicht by is.

't Geen de Heer *Iſaac van den Hove*, mijn Mede-Burger, die noch onlangs met grote opmerking en oordeel die Plaatſen heeft beſichtigd, my hier van ook heeft bericht, is, dat 'er *een lange onder-aerdſche gang van de grote Pyramide tot aan meergemelde Sphinx ſchijnd te lopen*: wijl die van de Pyramide recht op de *Sphinx* aanloopt: en ſchoonſe ſomtijds door de winden met ſand is overdekt; evenwel wanneerſe te voorſchijn komd; ſich weder altijd op de ſelve wijs vertoond.

In-

In dien 't derhalven (dat ik evenweel aan yders geloof en oordeel laat) met deſe *Sphinx*, ſich op die ſelve wijs heeft toegedragen als met het *Beeld van Memnon*, en andre *Egyptiſche Tempelen* (in welken en de onderaerdſche holen, en de heymelijke toegangen tot der ſelver uitgeholde Beelden door de *Chriſtenen* ontdekt zijn) diend dit exempel tot meerder beveſting van 't bedrog daar ontrent (in Ægypte) en elders, door de *Orakel-papen* gepleegd.

Wat nu aangaad het *Orakel van Jupiter Ammon*; diſputeren als noch de hedensdaagſche (Critiſchen, of) Letter-ſifters, of des ſelfs Beeld een *Navel* gelijk zy geweeſd, dan of het *tot de Navel toe* een *Ram* gelijk is geweeſd; of ten minſten met Ramshoornen op het hoofd voorſien. Welk diſpuit hier evenwel niet veel ter ſake doed: alhoewel ſo veel deſe verſchilling mede te kennen geeft, de onſekerheid en onkunde der Raadvragers enz. ontrent de ware geſchapenheid der ſake. Die ik reeds nu met voorgaende exempelen betoond heb.

Wat omſtandigheden, evenwel, wy ontrent het ſelve gepleegd te zijn vinden; en wat kunsjes daar ontrent konnen, en waarlijk hebben, plaats gehad, ſullenwe gevolglijk noch beſchouwen: naar dat wy eerſt van het *Delphiſche Orakel* ſullen gehandeld hebben.

Ondertuſſchen ſtaad aan te merken, dat, gelijk de verborgene toeſtel deſer *Orakel-plaatſen* ſeer konſtiglijk (op d' ene plaats evenwel meerder op d' andre minder) was uitgevonden, en gevolglijk gepractiſeerd; daarom ook niemand tot de *Adyta*, of allerheyligſte Binnen-plaatſen (ſomtijds ook geheellijk niet in den Tempel; of dat hol der ſelve, waar uit in de *Adyta* beſcheidentlijk kon geſien werden, en wat'er bedreven wierd) is geadmitteert;

buiten ſodanige Perſonagien, die, of om hunne byſondre macht en grootheid, en de vrees uit weigering aan den ſelven by den *Prieſteren* daar ontrent ontſtaan; of om dat die *Groten* voor die tijd, om hun achtbaarheid en voordeel by Jan alle-man te vergroten, en verwonderlijke inbeeldingen in de ſelve daar door te doen groejen en verſpreyen, het bedrog met de *Prieſteren* hebben t' ſaam geſtaan, en naar hunne eigene en der ſelver intreſt vergroot.

Dit toond ons't voorbeeld van *Alexander de Grote*; die beſteld hebbende, door ſtillijk voor-afgeſondene Boden, hoe en wat hy aan ſich wilde geantwoord hebben enz. naar't getuigenis van *Strabo*, maar alleen verlof kreeg, om in ſijne gewoonlijke kleding tot binnen in den Tempel te treden; daarſe alle en van klederen moeſten veranderen, en van buiten de ſelve Tempel, het antwoord van *'t Orakel* aanhoren.

Dit ſienwe ook in *Veſpaſiaan* en des ſelfs Soon *Titus*; die (naar dat al een wijl te voren aan *Veſpaſiaan* te Alexandrie het Rijks-gebied was opgedragen; en hy al een wijl ſo ontſachelijk voor *Vitellius* was geworden, toen noch maar't gerucht van ſijne toeleg te *Rome* ſich duiſterlijk verſpreide, en yder evenwel daar door de mond van *Veſpaſianus* vol had, dat hy t' elkens wanneer hy die naam maar hoorde noemen als opgewekt wierd:) d' ene het *Orakel van Serapis te Alexandrie* ging raad vragen: maar ſodaniger wijſe dat *hy eerſt beval alle Menſchen van den Tempel af te weren, en alſo intrat, enz.* Waar door, 't geen hy pretendeerde gehoord en geſien te hebben, op ſijn credijt alleen moeſt aankomen: en d' andre, namentlijk *Titus*, van de Prieſter of Propheet *Soſtratus* gehoord hebbende, dat d' in-

ge-

gewanden van gelukkige Voor-tekening waren, en de Goden zijn (en sijns Vaders) grote voornemens begunstigden; en de selve Priester hem noch enige gewoonlijke redenen, aldaar voor die tijd geleid hebbende; dese Priester *daar op hem naar de Adyta leyde*; *en alleen hem aldaar, het geen toekomend was voorseide.* Dat al weder op 't Credijt van *Titus* aanquam: die nevens sijn Vader even seer geint ersseerd was, om de inbeelding van de gepretendeerde (extraordinare gunst en) hulp der Goden, en den Soldaten, en verder 't dom gepeupel ('t welk van hoe groot vermogen dat in beroernissen van Rijken en Republijken zy, genoegsaam wereld-kundig is) in te prenten. Dat sy beiden noch te beter doen konden, om dat al een wijl tijds te voren, *Vespasianus*, ten selven eynde, aan de God *Carmelus*, in Syrie had raad gevraagd, (toen hy noch maar sijne toeleg in 't heymelijk broude, als *Tacitus* seid·) en dat de *Propheet* aldaar seer voordelige antwoord had gegeven; gelijk dat *selve al ten eersten overal verspreid was, en in yders mond als besturven; en die dingen veelvuldig in sijne presentie* (*door de Hovelingen*) *verhaald wierden:* gelijkmen gewoonlijk den Groten, die van grote voornemens en hoop zijn, daar in opset en flatteerd.

Door *Diodorus Siculus* (Grieks Historie-schrijver werd niet duisterlijk bevestigd, 't geen *Strabo* van 't alleen intreden van *Alexander* in d' *Adyta* verhaald. 't Geen hem in dese *Adytis*, of Spelonk [of Heydens *Heylige der Heyligen*, so alsse iemand anders sou willen noemen] wedervaren is, quam ook op sijn Credijt aan. En wierender wel vele dingen, so ten opsichten dervragen van hem gedaan, en antwoord des Priesters aan hem gegeven; als andre meer bejegeningen, (van dat de *Propheet*

hem *Jupiters Soon*, ſou genoemd, of in de begroeting onwetende geſtameld, hebben; dat dan gretiglijk door de Hovelingen als ernſt, waarheid, en Godlijk Orakel, was opgevat; of door hem expreſſelijk ſo flatterender wijſe, en quanſuis by toeval, geſtameld, of met voordacht dubbelſinniglijk was voortgebracht', en by *Alexander* en ſijne Hovelingen als Godſpraak opgevat) van verhaald; maar gelijk *Plutarchus* in *Alexanders* leven ſchrijfd: *Had hy in die Brief, die hy aan ſijn Moeder ſond, geſchreven, dat hem enige heymelijke Godſpraken gegeven waren; die hy wederom gekomen zijnde aan haar alleen ſou verhalen.* Waar uit alleen, watter van deſen gehelen handel te geloven was, genoegſaam te raden is.

Doch 't geen *Curtius* daar van verhaald, is ſeer aanmerkelijk; en blijkt 'er uit, dat niet alleenlijk hy, maar alle verſtandigen oordeelden, (en op die tijd alle de *Macedoniers*) dat het een bedrog was, toegeſteld door de trotſe grootheit van *Alexander*, (en de flatterye ſijner pluymſtrijkende Favorijten) waarom ook de *Macedoniers* hem, in plaats van meerder achting, een ſeer grote weerſin quamen te betonen. Datſe geenſſins ſouden gedaan hebben in dienſe enig geloof, aan ſulke Godſpraken, als deſe was, gegeven hadden.

Ten opſichte van het *Orakel van Ammon* ſtaad noch te conſidereren, op wat wijſe het *Orakel-antwoord* gaf. 't Allernaaſte is dat de *Antwoorden der Propheten* geſchieden, naar de beweging en niet beweging, van knikken en winken door het Beeld, 't zy waarlijk door konſt ſo t'ſaam geſteld, 't zy dat ſulks maar wierd gepretendeerd. Dat ſeer gemakkelijk kon geſchieden: wijl dat de gepretendeerde Antwoorden, als uit *Diodorus Siculus* blijkt, niet eerder wierden gegeven voor dat dat Beeld in de

Ady-

Adyta door de *Propheet* was geleyd, en door d'ande *Prieſteren* daar heen gedragen, met geſang enz. dat ſy daar dan quanſſuis waarnamen, en verklaaren.

Waar door wederom de ware geſteltenis der ſake (ten ſy voor een *Alexander*) voor de daar heen gekomene *Raad-vragers* (als reeds aangeroerd is) verborgen bleef: en zy gemompt, naar het wel gevallen der *Propheten* en *Prieſteren*, en dier genen die hun grootſte voordeel, ten opſichte van winſt of auctoriteit, of beiden te ſamen, daar uit dachten te verkrijgen.

Dit ſullenwe, acht ik, noch klaarder komen te ſien, uit de beſchouwing van hoe en wat ſich al ontrent het *Orakel* te *Delphis* (en dat van *Trophonius* te *Lebadie*) heeft toegedragen. Waarom ik dan, my eerſt kerende tot het *Delphiſche Orakel*, ook ſo vooreerſt ſal aan den Leſer erinneren 't geen ik van de verkieſing en geſteltenis der *Orakel-plaatſen*, ten opſichte van natuur, of kunſt, of beiden te gelijk geſegd hebbe. 2. Welke en hoedanige Perſonen die waren, die of 't voornaam bedrijf, of ook 't behulp der ſelver geweeſt zijn. Waar op dan gevoeglijk, mijns achtens, werd overwogen, wat voor ſoorten van kunsjes en guychelaryen daar ontrent hebben konnen plaats hebben; en ook waerlijk hebben gehad, ſo in deſe als mede alle andre Orakel-plaatſen.

Hier toe is evenwel van node noch te conſideren, hoe de goede occaſie en gelegentheyt der plaatſe niet alleen dikmaal ſeer groot voordeel gaf aan 't konſtiglijk toeſtellen der *Adyta*, en de verdere konsjes en guichelaryen: maar dat men daar door ook, door verborgene toegangen, 't zy na by, 't zy ver af gelegen, alles kon buiten ſuſpitie aanbrengen, of wegvoeren, 't geen aan of weg-gebracht

gebracht diende. 't Zy dat boven sodanige openingen, of uit- en in-gangen (die men dikmaal meer als een of twee in getal daar in, 't zy door kunst, 't zy door natuur selfs, gemaakt hadde) enige huising was geboud; of dat 'er andre list en bedeksel voor de selven was gepractiseerd.

Want de Tempelen en de Gebouwen tot de selven behorende, waren menigmaal van seer groot begrip; binnen bemuurde geheyligde Bosschasien; met dikmaal meer als 2, 3, 4, ja meerdere, afschutselen afgesloten; en binnen welker omvang dikmaal noch andre Tempelen en Cellen, Woonplaatsen en Graf-steden waren besloten; als die van *Venus*, *by de Ægineten*; die van *Jupiter Hammon*, *in Africa*; van *Jupiter Belus*, *te Babylonie*; van *Diana*, *te Ephesus*; van *Serapis*, *te Alexandrie*; ook te *Delphis*; te *Dotis in Gabalis*; en in vele andre Landschappen en Steden meer: en waren wederom op andre Plaatsen de Tempelen, schoon van malkandren afgescheyden, dikmaal so geburig aan malkandren, dat, door de onderlinge collusie der Papen, seer gemakkelijk kon door onder-aerdsche holen toe-gebracht en geprepareerd werden, 't geen, om den *Raad-vrageren* te mompen, van node was.

Van het *Hol van Trophonius* (gelijk dit ook van andre onderaerdsche holen, so in Italie, Griekenland, als ook in Judea gevonden; en waar van men seer aanmerkelijke Historien vind, als de Schrijvers overvloediglijk getuigen) seid *Philostratus*, *dat het, en naby gelegene, en ver afgelegene openingen en uitgangen had; en dat somtijds d' ingeklommen door dese nadere, of gene verdere; wierden uitgelaten; en wel somtijds tot voorby Locrie en Phocia, of tot op de Frontieren van Bœotia.*

Dat

1 DE Orakel-vrager in gebeden, en in ſuperſtitieuſe devotie, gehouden.
2. 't Opſchrijven verſegelen enz. der Orakel-vragen, eerſe door de Raad-vrager wierden overgeleverd.
3 Overleveren der verſegelde Vragen, door de gedoekte en gemompte Orakel-vragers aan den Propheten, om die in't heilig Binnen-choor tot de Pythia en Apollo te brengen.
4 Wichelaars en diergelijk geſelſchap den Orakel-vrager geleydende en onderhoudende.
5 Papen of Propheten, die de verſegelde Vragen in't heylig Binnen-choor brengen, om daar op antwoord te verkrijgen.
6 Papen, die, om de doorſicht te meerder te beletten, alles met heylige Wierook-damp vervullen.
7 De Pythia, die, naar't drinken van't Caſtaliſche water, als van heylige Raſerny bevangen, naar't Binnen-choor loopt, om Orakel-antwoord te geven.
8 Laure-telgen geplaatſt voor en in't Binnen-choor, om ook de doorſicht te belemmeren.
9 Het Binnen-choor des Orakel-tempels.
10 Heylige Geſchenken in de Tempel, ſo door de Raad-vrageren van voorledene tijd als anderen, op-geofferd.
11 Onderaardſche Holen en Spelonken, dienende om heymelijk tot behulp te dienen, of te beſchikken alles wat tot beter momping der Orakel-vrageren kon dienen.

N. 3. 1. Pag. 173.

N. 3. Voorbereyding tot het Orakel-vragen. *Pag. 173*

Dat ook de Stad *Delphis* op ſodanig een wijs geboud was, dat dit alles daar ontrent kon plaats hebben, is klaarlijk te ſien, uit de Beſchrijving die, ſo oude als nieuwe Schrijvers, daar van hebben gemaakt. Wat ſaken derhalven, en welke Perſonen, heymelijk tot de *Adyta* wierden toegebracht, en wat verſcheidene toeſtel in de ſelve gemaakt; 't zy van reukwerk en damp; 't zy van beweging of geluid; en diergelijke meer, kon onmooglijk niet wel net nageſpeurd werden, door die genen die daar toe niet geadmitteerd waren: om dat daar de nadere toegang niet t' enemaal voor yder een geweerd wierd, ſodanige belemmering evenwel gepractiſeerd was; dat, of door 't kleen en duiſterachtig licht (dat daar by noch enige heilige, of om beter te ſpreken ſuperſtitieuſe eerbiedigheit inboeſemde) of door de beneveling van *Reuk-werk*; of door de belemmering van *Laure-takken*, waar mede d' *Adyta* van het *Delphiſche Orakel* naar de getuigeniſſen van *Homerus*, *Æſchylus*, *Ariſtophanes*, en des ſelfs *Uitlegger*, en *Lucretius*, en andren meer; (en waarom ook de *Pythia* van hun wierd geſeid, *uit het midden der Laure-telgen hare antwoorden te geven*) het geſicht niet doordrong.

Terwijl dan door deſe Takken quanſſuis de God vereerd wierd, (gelijk alles by na met *Laurieren* aldaar was vercierd en toegeſteld, en de *Prieſters* ook *Laure-bladen kaude* terwijl in d' *Adyta* trad) ſtrekten de ſelven tot beſchaduwing van 't geen daar anders kon geſien werden, van ſodanigen, die, uit meerder Character, of gratie, verder als andren, 't zy ontrent het geven der antwoorden ſelfs, (dat ik evenwel achte ſeer ſelden gebeurd te zijn) 't zy voor of na het ſelve, wierden geadmitteerd.

Sodanige inventien waren ook vry wel gepractiſeerd

seerd door die valsche Waersegger *Alexander*; van wien *Lucianus* het leven beschrijfd, en door wien hy, *Luciaan*, selfs, in groot levens gevaar geraakte, (als gevolglijk noch breder sal geseid werden.) Welke *Alexander* so wanneer hy aan de menichte die tot sijn *Orakel van Æsculapius*, waren toegevloeyd, sijne gepretendeerde God *Glycon* vertoonde; dat deed in een huising die, studieuslijk duister gemaakt, maar een schemerachtig licht verschafte; en daar by twee verscheide uitgangen hebbende, van d'ene zijde de daar heen vloejende menigte in, en aan de andre zijde weder uit, liet: die dan onder en tegens malkandren aan dringende, of uit haast om te kijken, of uit studie om wel te kijken, door malkandren belemmerd wierden; en niet lang daar konden blijven, om de van achter hen voort-dringende hoop, ook met de selve driften aangedaan. Waar by dan noch de vertoning van dat *konstelijk gemaakt Draken-hoofd*, en beweegd met openen en sluiten des monds (waar uit somtijds ook wierd gepretendeerd stemmelijk geluid voort te komen) met de sodaniger wijse wierd beleid; dat 'er niet al te licht (en voornamentlijk op sulk een tijd en plaats) achter 't bedrog recht te komen was.

't Geen my ontschoten was, en dat evenwel hier ook sijne plaats behoord te vinden, is, dat ook bysonderlijk staad aan te merken, ten opsichte van de Landschappen waar in *Orakel-plaatsen* waren toegestelt; dat de eerste en de meeste, en die van de allerlangste duur zijn geweest, waren die genen, daar de Lieden bot en dom waren; door weinig ommegang en verkering van andre Natien; en gebrek van commercie, studie, of andre oeffening des verstands. En hierom wast, dat, gelijk by de dom-

domſte en ongeciviliſeerſte Natien van Europe, als noch de Waarſeggerye, de toverye en ſpook, het allergrootſt geloof vinden; alſoo ook de *Orakelen* daar eerſt en meeſt wierden aengenomen; van daar dan verder wierden verbreyd: ſo door die domme ſuperſtitieuſen, als door de liſtiglijk uitgeſondene Emiſſarii of Brakken; en die, van de *Prieſteren* uitgemaakt, over al de wondren en Mirakelen, en uitkomſt der *Orakelen*, met grote liſt, en onbeſchaamdheid (als menigmaal pretenderende wonderlijk ſelfs daar door geholpen te zijn) verkondigden en uitbliesen.

Dus hadmen in *Bœvita* de meeſte *Orakelen*, en van de langſte duur: wijl daar, als *Horatius* en *Strabo* getuigen, domme en botte Menſchen waren: niet ſo ſeer, acht ik, uit oorſaak van een grover lucht, als *Horatus* wil: (wijl en *Holland*, ons Vaderland ons geheel anders leerd; door d' oeffening en verkering met alle Natien; en de geſlepenheid door de ſelve, metter tijd, verkregen: en in tegendeel *Athene*, daar door verloop van Negotie, door verwoeſting, armoede en verwaarloſing van ſtudie, en oeffening van 't verſtand, nu ſo grote domheit heerſt, als oid in *Holland* heeft plaats gehad) maar, als *Strabo*, wel noteerd; door verwaarloſing van verkering en ommegang met andre Menſchen; en in tegendeel het geſtaag betrachten van den Oorlog. *Luciaan* ſpreekt dus van *Alexander*, die ſulks ſeer wel kon begrijpen en te werk ſtellen: *Op dit beſluit* [van een *Orakel* op te rechten] *maaktenſe verder overleg, ten* 1. *over het Geweſt waar in, en ten* 2. *over de manier en wijſe, op welke ſy dit ſouden ter hand vatten. Waar toe Kokkonaas verſtond, dat Chaledon bequaam was; als zijnde een Landſchap vol Kooplieden, en palende aan Thracie en Bithynie; niet*

verre gelegen van Asie en Galatie, en de Volken daar aan geburig. In tegendeel streed Alexander voor sijn Vaderland: seggende, gelijk ook wat achtig was, dat in den aanvang van sodanige ondernemingen, men van node had grove en domme Menschen, en die lichtelijk dusdanigen dingen aan-nemen: hoedanigen hy seyde de Paphlagoniers te zijn, die ontrent Abounoteichos wonen. Als welken doorgaans overgelovig en dom waren: en so haast sy maar iemand sagen, die een Pijp- of Trom- of Cymbel-speelder met sich leidende uit den Aessak speelde, of Waarseggerye voorgaf; terstont met open mond en verbaasd, daar op stonden te gapen, als op een God uit den Hemel. Doch naar een korte twist, hier over, won het Alexander, enz.

Seer aanmerkelijk zijn (van 't oud Italie) de Woorden van *Titus Livius: Evander, voorvluchtig uit Peloponesus beheerste toen die Plaatsen, meerder door auctoriteit als gebied: hy eerwaerdig zijnde door 't Mirakel van Letter-kunde, die een nienwigheid was by die in wetenschappen ruwe en ongeoeffende Menschen. Noch eerwaerdiger, daar en boven, was hy door de geloofde Goddelijkheid van sijn Moeder Carmenta; over wien sich voor de aankomst der Sibylle in Italia, de Volkeren als over een Orakel-spreekster sich hadden verwonderd.*

Dus hebbenwe ook reeds hier voren uit *Strabo* gesien, dat *Zamolxis* sich by de *Geten* wist tot een God en *Orakel-gever*, voor en na sijn dood te maken.

Dus bracht *Numa* 't noch dom en ongeoeffende Roomsche Volk in d' inbeelding, van dat hy met de God *Jupiter* t'samenspraak hield; en van de Godinne *Egeria* (die quansuis op hem verliefd was) de kennis van Goddelijke saken leerde. Op dat hy so te krachtiger nadruk en Auctoriteit aan sijne Wetten gaf.

Du

Dus trok *Lycurgus*, voor 't maken sijner Wetten, eerst naar *Delphos*; en bracht van daar die *Godsbraak*, waar door de *Pythia* verklaarde, dat hy den Goden lief en waerd, en eerder een God als een Mensch was: en dat, wijl hy een Republijk wilde stichten, en van de God versocht, welke doch de beste form der selve mocht zijn, *Apollo* hem daar in had gepresen, en gegeven d'allerbeste boven alle andre Republijken.

Dus toog hy ook, naar het maken sijner Wetten, en vaststelling der Republiike, weder na *Delphos*: wijl sijn oogwit was, noid weder naar *Lacedemon* te keren; en hy de Gemeente by ede verbonden had, niets ontrent sijne gegevene Wetten te veranderen, tot dat hy selfs was weder-gekomen; op datse also eewiglijk aan de selven bleven verbonden. En sond hy van daar naar *Lacedemon*, een *Orakel* quansluis aan hem (op sijn versoek) gegeven; behelsende dat de Wetten van *Lycurgus* uitnemende wel gegeven waren; en dat de Stad en Republijk seer gelukkig en vermaard sou blijven so lang die naar de Wetten van *Lycurgus* leefde.

Andere exempelen van *Maricus*, van *Scipio Africanus*, van *Sylla*, van *Sertorius*, en andren meer, heb ik reeds opgehaald; en konnen 'er niet alleenlijk van oude, maar van nieuwer tijden, opgehaald werden; die ons alle klaarlijk leeren de waarheid van 't geen *Curtius* in sijn 10de cap. van 't 4de Boek seid: *Geen saak isser die so krachtiglijk over't gemoed van't gemeene Volk regeerd als de Superstitie, wijl't selve, daar't anders dikmaal sich selfs te regeren onmachtig, wreed, en onstadvastig is; wanneer het door een ydele soort van Godsdienst werd bevangen, beter geloof en gehoorsaamheid aan sijne Propheten, als aan sijne Overheden, geefd.*

In tegendeel, daar of grote toevloed van Menschen was, en by die occasie so wel geneusden als ongeneusden; so wel geoeffende, of door oordeel en studie geslepene verstanden, als domme en superstitieuse Menschen; so wel *Epicuristen*, *Aristotelici*, *Peripatetici*, *Cynici*, *Akademici*, de Navolgers van *Democritus*, en van andre meerdere secten, die alle genig geloof aan sulk bedrog gaven, mede quamen te verschijnen, en de neus wat dichter by te steken; waren de Orakelen van geen lange duur: als klaarlijk blijkt uit het Voorbeeld van *Jupiter Olympius* te Pisa: waar heen, door d' occasie der so seer beruchte *Olympische Spelen*, allerleye soorten van Menschen quamen toe te schieten.

Dit blijkt ook uit het *Orakel* van de *Apollo Daphneus*, wiens *Godspraken* in de Voorstad van *Antiochia* in *Syrie*, wierden gegeven; dat door de Christenen, die by occasie van de Graven der Martelaren, en specialijk dat van *Babylas* (waar van sy vry veel werks maakten, en dat met voordacht, ook door *Gallius* de Broeder van *Juliaan d' Apostaat*, aldaar was heen gebracht: wijl hy also, de kracht van dat bedrog, door toeloop, enz. der Christenen, by dïe occasie, socht te breken) ook onder dat pretext so 't *Orakel* selfs onderkropen en belaagden; dat de *Priesteren* van node hadden, voor eerst hunne gepretendeerde God een wijl lang te laten swijgen, en daar naar aan d' Apostaat *Juliaan* [van welke ten hoogste te bejammeren is, dat so braaf en doorluchtig verstand, en, indienmen niet wil al te onsijdig oordelen, so anderssins edelmoedig hart; als een hond weder tot sijn uitbraaksel is gelopen: en daar hy alle Keyseren anders waarlijk in Keyserlijke deugden overtrefte, sch 't sy uit intrest, 't zy uit andre vehemente passie vervoerd, sij-

sijnen *Heyland* komende te verſaken, ſich by alle Nakomelingen heeft ſtuikende gemaakt] te doen antwoorden, dat het *Orakel* gene antwoorden meer gaf, om d'ontheiliging en beſmetting der daar ontrent gelegene Plaatſen, en gevolglijk ook de Tempel, geſchied; door 't aldaar begraven der Chriſtenen, en ſpecialijk *Babylas*. Waarom ook met grote Pompe, ſtatie en Heidenſche ceremonien, die Lichamen, uit ordre van *Juliaan*, door de Prieſteren weggenomen en elders heen verplaats wierden. Waar ontrent vry aanmerkelijk zijn de Woorden van *Zonaras*; (in 't leven van *Juliaan*) *hy offerde aan de Daphneiſche Apollo Offer-ſlachtingen van gehele honderd Beeſten (holas hekatómbas) en dewijl dat Beeld doof en ſtom bleef, antwoorden de Propheten, gevraagd zijnde naar de oorſaak der ſtilſwijgendheyd: dat het Beeld (of de God) ſweeg, om de doden, die daar ontrent begraven lagen. Want 'er waren en de overblijffelen van andre Martelaren, en dat van den Heyligen Martelaar Babylas, heen gebracht.*

Van meer andere *Orakelen* ſou ſulks ook konnen getoond werden: doch zijn deſe Voorbeelden, mijns achtens, voor deſe tijd, genoech: en ſullen noch andren ſich wel licht, by gevolg van deſe Verhandeling, van ſelf opdoen.

Doch om weder naar *Delphos* te keren, en, ſo na wy konnen, te beſchouwen, hoe en wat daar al bedreven wierd: ſtaad te letten, dat niet op alle tijden en dagen, of weken van het jaar, deſe gepretendeerde *Orakelen* wierden gegeven: maar dat men, naar *Plutarchus* getuigd, in 't eerſte die maar op ene ſekre daar toegeſtelde dag in't jaar gaf, in de maand *Byſius*; als in welke 't *Orakel* ſich eerſt had geopenbaard; en in welke *Apollo* een gehele week lang ſijne antwoorden gaf. En dat 'er al ſeer lange

tijd verlopen was, eermen die begon alle maanden te geven. Wijl in 't aller-eerſte de *Pythia*, maar op ene enkele dag in jaar, hare *Orakelen* voortbracht.

De redenen voor ſulk een geſtelde tijd, en ſoorte van bedrijf, zijn byſonder aanmerkelijk: namentlijk, dat 1. de onder de hand toenemende ſucceſſen van dat bedrog, en metter tijd ſeer toenemende toevloejing van *Raad-vragers*, door middelen noch gevolglijk te verhandelen, daar heen gevloeid, maakten, dat men meerder byſondre tijden (gelijkmen ook meerder tal van *Propheteſſen* maakte) en occaſie voor de *Raad-vrageren* om te vragen; en voor hen-lieden, om te beter en meerder winſt te doen, verſchafte. Welke geſtelde tijden ook occaſie gaven om alles te beter altijd vaerdig en in ordre te krijgen of te houden 't geen dat dit bedrog van node was.

Hier by quam, dat daar door ook occaſie aan andre *Orakel-winkels* (dat ikſe dus noeme) gegeven wierd, om mede hun voordeel te doen; en alſo den andren minder te hinderen. Want, ſchoon elk ſijn eigen voordeel ſocht, trachtenſe evenwel malkandren den Bal toe te kaatſen: op dat door hunne diſſenſie en verkeerde machinatien de pot met roſen niet wierd ontdekt; en ook, op datſe de Raadvragers ſomtijds naar een ander Orakel verſendende, ſy en eygene en andrer auctoriteit te beter konden vaſt ſtellen en houden: en hier by quam't toe, dat de ſelve *Apollo* dan te *Delphis*, dan te *Colophon*, dan te *Xanthus*, dan te *Clarus*, dan te weder by de *Branchiden* en vele andre Plaatſen meer, ſijne *Godſpraken* gaf.

Dus ſienwe, uit *Servius*, dat ook *Apollo*, de ſes winterſe maanden, te *Patara* in Lycie; en in de

ſes-

ſes ſomerſche te Delos Orakel-antwoorden gaf. Alhoewel 'er ook, waarlijk, ſo ſeer vele *Orakel-plaatſen* van *Apollo* en andre Goden en Godinnen waren, dat dit in genen dele by allen wierd geobſerveerd; maar (buiten ſeer weinigen) elk ſijn beſte tijd, en gelegentheyd van voordeel ſocht, ſonder andren (ten zy buiten aanmerkelijke ſchade) daar in aan te ſien.

En gelijk deſen malkandren (als geſeid is) den Bal wiſten toe te kaatſen; en ſomtijds den *Raad-vrageren* van dit naat dat *Orakel* te verſenden: (door een Orakel-antwoord, evenwel, tot dien eynde gegeven; op dat ſy ondertuſſchen ſelfs niet van 't genot verſteken bleven, en hen ſelfs voorbygaande een ander het profijt toeſonden.) So wiſt ook de Waarſegger *Alexander* ſeer wel dit kunsje tot ſijn voordeel te gebruiken; en ſich d' andre *Orakel-geveren*, met ſomtijds d' ene of d' andre Raad-vrager na dit of dat *Orakel* te verſenden, aan de hand te krijgen, of te houden; die anders daar indirecte, of eyndelijk ook wel directe, tegens aan mochten gewerkt hebben: om dat hun licht betimmerd wierd. Dus verſond hy ſijne *Raad-vragers* menigmaal naar *Mallus*, of naar *Clarus*, of naar *Didymus*, of naar andre *Orakelen*: en beval, die aldaar nader raad te vragen enz. over 't geen door hem geantwoord was.

By dit obſerveren van geſette tijden quam noch de loting der *Raad-vragers* onder malkandren; om wie de eerſte, wie de twede, en wie ſo vervolgens in order, ſou tot het raad-vragen geadmitteerd werden: als ons niet duiſterlijk de Poët *Æſchylus* leerd. 't Welk, buiten het ſchoon pretext van geen Perſonen aan te ſien, ook byſonderlijk diende, om te minder doling te begaan in 't antwoorden. Wijl anders lichtelijk de antwoord geprepareerd voor

deſen, by mistaſting aan een verkeerde en heel iets anders verſoekende, kon gegeven werden. Dat duſdanige Loting ook by andren wierd te werk geſteld, toond ons 't Voor-beeld van de valſche Propheet *Alexander*, by *Lucianus*, in des ſelfs leven te leſen. [Van de wijſe van vragen of conſulerer ſal noch gevolglijk by andre occaſie gehandelc werden.]

Verder wierd aan de *Raad-vragers*, buiten't geer men met ſtudie beſien wilde hebben (namentlijk alles wat verwondering en verbaaſdheid, en voornamentlijk een ſuperſtitieuſe eerbiedigheit en vreſe, in hen kon verwekken) de occaſie ontnomen van te ſien watter ontrent het bedrijf der *Pythia*, der Propheten, der andre Prieſteren, en verde andren die ontrent dit bedrog moeſten aſiſteren wierd te werk geſteld. Want men ſette den ſelver (naar getuigenis van *Plutarchus*) in een vertrek daar toe expreſſelijke gemaakt en geſchikt; (onder die verblinding, en vervaarlijk geluid, waar van reed hier voor geſproken is.) En wierd hier verder die practijk gebruikt, dat met een uitſtekende en ſeer delicate geur en waaſſem (als van d' allerkoſtelijkſte drogen en ſpeceryen) die (N. B.) uit de *Adyte* voortquam, dit Vertrek wierd vervuld: doch niet altijd noch, op ſekere geſette tijden: maar ſomtijds, ſchielijk, en als op 't onvoorſienſte. Daar ſeer wel alſo verſind was, om door de geſette tijc enz. geen bedenken van bedrog te geven: maar door duſdanige maniere van doen opinie van *Mirakelen* te verwekken: Daar dan fabuleuſe Vertellingen van d' oorſpronk, toevallen enz. ook toe konden helpen, en de ſuperſtitie in hen vermeerderen.

Voor en onder dit werk beſorgden de *Papen* ſeer wel

wel, datſe van honger noch dorſt vergingen; maar waren gedurig vrolijk, ten koſte der *Raad-vragers*: Want uit het ſlachten der ſlacht-offeren, en 't beſichtigen van d' ingewanden der Beeſten, en alſoo preallabele Voorſegging van 't ſucces ontrent het *Pythiſche Orakel*, ten opſicht van gunſtige antwoord en desſelfs goede uitkomſt; wierd het werk begonnen en gecontinueerd (als wy breder uit het bedrijf ontrent het *Trophoniſche Orakel* ſullen ſien) en mompten en fopten ſy dus de *Raad-vragers* tot hun eigen voordeel en vermaak.

Ondertuſſchen ging de *Pythia*, (met voor opgebonden, met een *Phocayſche Myter*, en achter neerhangend, hair; en een *Laurier-krans* om 't hoofd omſet) naar datſe het Heilig Water van de *Caſtaliſche Fonteyn* [op andre Plaatſen waren weder andre geheiligde Vloeden: alhoewel ook by 't *Orakel van Apollo Daphneus* buiten *Antiochien*, in Syrie, die Vloed ook de ſelve benaming droeg] gedronken had, en kaawende Laure-bladen; ſich ſetten (of pretendeerde te gaan ſitten) op de *geheiligde Drievoet*, die geſeid wierd te ſtaan over het hol, waar uit de gepretendeerde Goddelijke Wind, waeſſem en kracht, quam opwellen, die de *Pythia* quanſſuis quam bevangen, en met de *Geeſt van Prophetie*, of *Voorſegging*, te vervullen.

Dat 'er *Wierook-damp* wierd geſmookt, toond ons, ſo de ordinaire gewoonte ontrent diergelijke plechtelijkheden (wijl die ook by na ontrent alle ſoorten van Offerhande plaats had) als *Lucianus* in ſijn t'Samen-ſpraak van (de door hem daar ſo genaamde) *Jupiter de Tragedie-ſpeelder*; die *Apollo* dus ſprekende invoerd: *hoe ſoud ik dit* [Orakelen geven, of over deſe ſake een Goddelijke Voorſegging doen] *doch konnen doen, Momus*; *naardemaal ik*

hier noch Drie-voet tegenwoordig heb, noch Wierook (en andre geuren) *noch die Fonteyn die de waarseggende kracht geefd: hoedanig een de Castalia is.* Momus] *siet gy wel? hier soekt gy nu uitvlucht, dewijl gy u selfs in't naauw bevind.* Jupiter] *spreek evenwel uit de borst, mijn Soon; op dat gy aan de Lasteraar geen occasie geefd, van u by andren over te halen, en te beschimpen; evenveens als of het aan de Drievoet of Water, of Wierook, hing: en dat wy, so gy dat niet tegenwoordig hebt, van uwe Voorsegging moeten beroofd blijven.* Apollo]'t waar wel beter, my Vader, dat ik sulks in Delphis of Colophon dede; daar alles voor my naar gewoonte geprepareerd is: maar nochtans, schoon dat die niet tegenwoordig zijn, en ik also ongeprepareerd ben, sal ik't evenwel ondernemen. Let'er derhalven op, of ik al schoon geen Versen voortbrenge, die op hunne rechte maat gaan. Dese en de daar op volgende woorden van *Luciaan* (die evenwel licht noch elders plaats sullen vinden) waren wel niet alleenlijk waerdig hier nu bygebracht te werden: maar ook te gelijk wat nader verklaard. Dan sullense hunne Verklaring, acht ik onder de hand erlangen en de seer schrandre schers (tot inderecte ontdekking deser boeveryen strekkende) doen op helderen.

Doch wat aangaat het *Castalische Water*, dat gedronken quansuis de voorseggende kracht verwekte, blijkt verder in de *Hermotinus* van reeds bygebrachte *Luciaan*; dat voorgewend wierd, dat so haast de *Pythia* daar van gedronken had, sy subitelijk met de gepretendeerde heilige raserye, en voorseggende kracht, beseten wierd.

Vele *Orakel-plaatsen* waren'er, alwaar de *Priesteres* (of *Priester* en *Propheet*) die de *Godspraken* gaf, van sulk een heylig Water eerst dronk, en daar op dan, terwijlse de Laure-bladen kaaude, quansuis van

van de heylige raſernye en voorſeggende Geeſt beſeten wierd. Want dus deedmen by de *Apollo Daphnæus*; alwaar ook de *Caſtalia* (als reeds aengeroerd is) wierd gepretendeerd te weſen, en van de ſelve kracht, als te *Delphis*; op andre Plaatſen meer; en ſpecialijk by de *Apollo Clarius*, (als door welks drank aldaar verwonderlijke *Orakelen* wierden gegeven.) Daar in tegendeel, naar *Ariſtoteles*, en uit hem *Macrobius*, getuigen, in *Thracia* by de *Ligureers*, de *Propheten*, alſſe in de *Adyta* ſouden intreden, rijkelijk *gulle Wijn* dronken. En wie ſou niet denken dat ſulke *Orakelen* veel warachtiger moeſten weſen als andren: wijl naar 't oude ſpreekwoord, in de Wijn de waarheid leid?

En wat kon beter paſſen aan *Bacchus*, de Vinder van de Wijn, als dat hy ſijne *Propheten* en *Propheteſſen*, door die heylige drank (die 'er ſo menig tot onheylige raſerny vervoerd) deed *Propheteren* en *Voorſeggen*?

Ook moeſt dit veel meerder gratie hebben als die Drank, die de *Propheteſſe te Ægira*, aan 't *Orakel* van de *Goddinne der Aerde*, dronk; naar *Plinius* 'er van getuigd. Want deſe dronk *Stieren-bloed*, eerſe intrad in 't heylige *Orakel-hol*. Dat ook by hem als voor miraculeus werd gehouden: wijl anders van ouds het *Stieren-bloed* vergiftig en doodelijk wierd geacht. Maar of het waarlijk *Stieren-bloed* was datſe dronk, kon ſy ſelfs beter weten als die genen wien ſulks door de Papen wierd berecht; ook of 't vermengd of onvermengd; of wel heel wat anders onder dat pretext, wierd gedronken. Ook kan met reden betwijffeld werden (en ontbreken 'er genen die dusdanige quaadaerdigheid in 't *Stieren-bloed* geenſſins erkennen) of 't alſo quaad en boos ſenijn is, als van ouds is voorgegeven, en de Hiſtoritjes

daar van verteld werden. Dus dronk ook de *Prieſteres*, van *Apollo Diaradiota*, die in Argolide, of bij de *Argiven*, noch ten tijde van *Pauſanias* (die dit dus beſchrijfd) ſijne *Orakelen* gaf, het bloed der geſlachte Offerhande; en wierd daar door, quanſuis met een *heilige raſernye*, en *geeſt van voorſegging*, begaafd.

Men ſiet ondertuſſchen niet duiſterlijk, dat, gelijk yder byſondre *compagnie van Koorde-danſſers* en *Guichelaars*, en diergelijke *Markt-boeven*, op byſondre kunsjes en greepjes denkt, en ſtudeerd; om alſo het Volk tot ſich te trekken; alſo ook by na yder deſer *Orakel-kramers*, op byſondre wijſen van toeſtel en omſtandigheden verdacht waren. Wijl, quanſſuis, yder byſondre God, op deſe of gene byſondre wijs ('t zy ten opſichte van Offerhande, 't zy van andre plechtelijke omſtandigheden, ontrent het doen der *Propheten* en *Propheteſſen*: of ontrent het bedrijf der *Raad-vrageren*, enz.) wilde gediend of gevraagd zijn.

Al hoewel ook (als reeds is getoond, en gevolglijk breder ſal blijken) *in ene ende ſelve Orakel-plaats*, op verſcheidene diverſche wijſen, het *Orakel-geven* wierd gepleegd; door *Verſen*; door *Dromen*; door heilige *Loten*; enz. Gelijk dus ook te *Ægis in Cilicia*, in de Tempel van *Æſculapius*, de *Goddelijke Antwoorden* (naar 't getuignis van *Philoſtratus*, niet alleenlijk *aan den ſlapenden*, door *Dromen* (gelijk't ordinair gebruik der *Papen* in de *Orakel-Tempelen* van *Æſculapius* was) maar ook *aan den wakenden* wierden gegeven.

Na dat dan de *Pythia* het heylig Water der *Caſtaliſche Fontein* gedronken had; en daar door, nevens 't *kaauwen van Laure-bladen* (onder welk prerext ſy ook of *Seep-kruid*, of andre middelen, die doen

doen schuymbekken, en waar van noch wat verder beneden breder sal werden gesproken, kon kaauwen) quansluis als rasende en besetten was geworden, ging sy, met van achter nederhangend, en voor opgebonden, hair; met een *Phocaische Huif* of *Myter* daar over, en een *Laure-krans* daar weder omgevlochten; naar de *Adyta*: en ging aldaar sitten (of ten minsten pretendeerde te gaan sitten) op de geheyligde en Goddelijke *Drievoet*; die gesteid wierd over 't heylig Hol der *God Pythius* heen te staan: en wierd quansluis dan eerst met de *Geest der Goddelijke Prophetie* bevangen: door de kracht en waassem die uit dat Goddelijk Hol quam opwellen.

Met dese geveynsde onsinnigheit, en heylige rasernye, spot ook aerdiglijk *Luciaan*, in sijn *Jupiter Tragœdus* als hy, onder de Persoon van *Jupiter*, seid: *Maar wat sult gy nu voortbrengen, mijn Soon? Want alles wat ordinaerlijk voor 't Orakel geven gaad is hier tegenwoordig; de verandring van couleur in 't aangesicht; de ogen wonderlijk getrokken en gedraid; de beweging des gehelen Lichaams als van een Korybanth; eyndelijk alles vol van verschrikkelijkheit, en vol van heylige verborgentheden.*

Maar doch, eer sy *Pythia* hare *God-spraak* of *Goddelijk Antwoord* quam voort te brengen, moestmen aan het aller-laatste Slacht-offer konnen bespeuren, dat het Dier, terwijl 't geslacht wierd van 't hoofd tot de voeten toe trilde en beefde. Of, indien sulks niet geschiede, wierd de *Pythia*, door de *Priesteren*, niet naar binnen in de *Adyta*, of verborgen *Heyligdom* geleid: en wiert 'er geen *Orakel*, voor dat gepretendeerde Wonder-teken, gegeven.

Hier ging dan quansluis weder een *Mirakel* voor; daar in bestaande, dat het Beest niet alleenlijk aan hoofd of voet, maar ganschelijk, en 't gehele Ligchaam over, trilde en beefde.

Maar

Maar doch aan wat Recht-verſtandige ſal dit enigſins vreemd voorkomen in een ſtervend Beeſt? voornamentlijk dewijl men 't daar en boven met koud water, en ſomtijds (naar de getuigenis van *Plutarchus*) t' enemaal, en een tijd lang, overgoot; en ſo met moeyte en arbeyd trachte die trilling en beving te verwekken?

En wie ſiet niet dagelijks, dat Honden en Paerden, uit het water opkomende, dikmaal 't gehele Lichaam over trillen en beven?

Doch konden evenwel dusdanige en diergelijke dingen, knaphandiglijk en met konſt te werk geſteld, byſonder veel doen by den ſuperſtitieuſen hoop: die ſulks of maar van verren aenſagen; of daar ontrent ſich door den Prieſteren, of hunne Mede-helpers, lieten berechten. Voor welken dit begieten en verwachten van ſulk een gepretendeerd noodſakelijk voorgaände Mirakel, als 't niet ten eerſten quam te ſuccederen; noch tot een ſpecieus prætext van verwijling voor den Raad-vrageren quam te verſtrekken. Naar dienſe, alſo tijd wonnen, om, of verder en beter te vernemen, 't geen hen om deſe Raad-vrageren, en der ſelver intentie en vragen, ſo ook beter te doorgronden; of alles verder en beter, 't geen hen ten opſichte van toeſtel (dat ontrent den eenen Raad-vrager vaakmaal anders, als aan andren moeſt gemaakt werden) van node was, te konnen vervaerdigen: of ook om alſo te langer op der ſelver koſten ſich ſelfs te meſten, en aan den Heyligen Offer-ſlemp te houden.

Sy *Pythia* ging dan eyndelijk naar binnen de *Adyta*, of *Heylig Binnen-Koor* des Tempels; evenwel niet alleen, of uit ſich ſelfs; maar wierd daar door de *Propheet*, of *Opper-prieſter* des *Orakel-tempels*

1 DE verder als ordinaerlijk geadmitteerde Orakel-vrager, het Orakel-antwoord verwachtende.

2 Een Paap die d' Orakel-vrager in gedurige aandacht en Gebeden, of liever vrese en superstitie, houd.

3 de Propheet, die 't Orakel-antwoord uit de mond der Pythia op-schrijfd, om so aan d' Orakel-vragers over te leveren.

4 Een ander Propheet, of Poët, die de ontfangene antwoord in Versen stelde, en by die occasie de versen verder fatsoeneerd.

5 De om-verre-geworpene Vaten en Drie-voeten, door de quansuis dolle en rasende Pythia,

6 De Laure-telgen, tot beschaduwing en verhindering voor 't gesicht der Orakel-vrageren geplaatst.

7 Geluid van onder d' aarde gemaakt, door stem-vergrootende Spreek-trompetten; om so de gepretendeerd antwoord der Pythia uit te dreunen; terwijl sy selfs grote en dolle mijnen en gebaar van spreken maakte.

8 De Pythia als dol, en onsinnig rasende, op de Heylige Drievoet gesetene: om op de ingeleverde vragen Goddelijk antwoord te geven.

9 De Propheet, die de Pythia in 't Binnen-choor geleyd hebbende, haar aldaar ook quansuis bewaarde en waarnam.

10 Het Beeld van de God Apollo; op wiens Altaar, of beddingen, de Orakel-vragen door de Propheet waren neder geleyd.

11 Gedonder, en Flikker-vuren enz. door de Papen gemaakt; om d' Orakel-vragers noch so te meerder te verbasen, en in vrees te houden.

12 Te-rug-brengers der Orakel-antwoorden, en meer diergelijke soorten van Papen, en de selver Suppoosten.

13 Offer-slemp, en Dankmaal, der Orakel-vragers naar 't ontfangen der Antwoorden.

V. 4 ıpels. Pag 189

N. 4 De Pythia int binnen Choor des Orakel tempels. Pag 189

pels (en des selfs gevolg) heen geleyd: somtijds met, en somtijds, quanssuis, tegens hare wil: waar ontrent dan dese *Propheet* het bestier had, om haar, in hare heylige rasernye, tot so verre voor leydsman en bewaarder te dienen.

Want sy, binnen in de *Adyta* gekomen zijnde begon schielijk, met een rasende en dol gelaad en beweging, en vervaerlijk dremende geluid, meer en meer te schuimbekken, en t' enemaal den besetene te maken; door de *Adyta* woestelijk heen te lopen; d' onderweeg staande heylige *Drievoettaaffelen* om verre te werpen; de *Laurier-krans* van 't hoofd te smijten, en daar op dan eyndelijk in *Orakel-antwoork* uit te bersten.

Ik heb reeds, pag. 161, als in 't voor by gaan aangemerkt, dat men, in d' *Orakel-plaats* van *Jupiter Dodonæus*, in 't eerste *Man-volk* tot *Propheten*, of *Gevers der Orakel-antwoorden*, nam. Maar dat men namaals, so wel als te *Delphis*, daar toe *Vrouwen* verkoos. Desen by beurten (specialijk te *Delphis*) dat Ampt waarnemende, hadden weder tot hun behulp de *Propheten* (die 'er somtijds een, somtijds meer als eene, waren) en *Poëten*; die 't geen confuselijk door de *Pythia* was (quanssuis in besetenheid) uitgerabbeld, in *Dicht-maat* of *Versen* stelden; en so in order brachten, dat 'er enige verstaanbare sin uit te maken was: alhoewel meestentijd so duister en dubbelsinnig, en op velerleye saken, tijden, of gelegentheden, toe te passen; dat de *Raad-vrager* wel weder een ander *Orakel-antwoord* van node had, dat het reeds gegevene kon uitleggen en verklaren.

Doch geraakte de nering alhier (gelijk ook op andere Plaatsen) metter tijd so te verslappen, so door dien de Lieden metter tijd wat wijser wierden, als

om

om de overtolligheid, en daar door ſatheid van die waar: wijl 'er overal ſo vele *Orakel-plaatſen* quamen op te borrelen; en yder by na (ſulk voordeel aan andren benydende) op diergelijke, of nieuw uitgevondene, wijſen, die nering ter hand ſloeg; dat, (gelijk de Spiering de Kabbeljau doed afflaan) veel Varkens dunne ſpoeling maakten; en datment 'er gemakkelijk met eene enkele *Pythia* af kon. Gelijk *Plutarchus* van ſijne tijd getuigd.

In 't eerſte nam men hier ook *Maagden* toe; of ten minſten ſulken die dat pretendeerden te zijn. Maar naderhand (naar datmen evenwel ondertuſſchen ook *oude Vrouwen*, in plaats van *jonge Meyskens*, onder een heilig prætext, daar toe had genomen) vielmen daar ontrent ſo vies niet; ten minſte ten tijde van *Origenes*, als de ſelve in ſijn 7de Boek tegens *Celſus* getuigd: en nam men daar toe, gene juiſt *Maagd*, of ander Vroumens, dat wijs, of kundig in Philoſophie, enz. was; maar eene ſlechts uit den gemenen hoop: alſſe maar bequaam was om die kunsjes wel te ſpelen.

Gelijk ook aan ons de dagelijkſche ondervinding leerd, dat tot dusdanige ſoorten van bedroch, Menſchen van canaljeuſe opvoeding (dat ik het ſo noeme) en canaljeus humeur, veel bequamer zijn, als die door opvoeding en ſtudie, nevens ſchaamte ook edelmoedigheid hebben geleerd en verkregen: en dat de hoop en vrucht van vuil gewin, den daar by, gebrekkigen (of door fortuin, of door eigene ſchuld) ontrent ſodanige ondervindingen vry ſcherper ſlijpt, en ordinaarlijk beter ſucces geefd.

Hier by quam noch, dat gewoonlijk, ſo by oude als nieuwe tijden, en by naar overal, altijd veel groter Mirakelen uit de Vrouwen verwacht zijn, als

als uit' de Mannen. Om dat het Vrouwelijk verſtand ordinaerlijk ſwakker en onbequamer geacht werdende, als dat der Mannen, men iets ſonderlings en onverwachts in haar ſiende, of wat vreemds en ongewoons in haar beſpeurende; waar van men (of door ſuperſtitie, of andre te haaſtige toeſtemming) geen rechte doorſicht kon krijgen; veel eerder de opinie vatte, van dat het door *Godelijke Geeſt*, of andre *overnatuurlijke*, en *Duivelſche* beweging, in haar wierd uitgewerkt: ſchoon dikmaal de taken, die door haar ſchenen te werden bedreven, of ook waarlijk bedreven wierden, door Mannen heymelijk waren gepractiſeerd: en ſy Vrouwen daar toe maar tot inſtrumenten wierden gebruikt.

En ſietmen waarlijk, ſo uit de *Phropheteſſe van Endor*, enz. als uit meeſt alle de voornaamſte *Orakel-plaatſen* der Heydenen; en uit de exempelen van onſe en onſer Voorvaderen tijden, dat ſulke kunsjes en bedrog meeſt altijd door *Vrouwen* zijn gepractiſeerd, of ten minſten te werk geſteld: en dat ontrent Toverye enz. het *Vrou-volk* altijd eerſt en meeſt verdacht is gehouden, en beſchuldigd.

Voeg hier by noch de geſlepene geveynſdheid, onder pretext van onnoſele eenvoudigheid; die onder 't Vrouwelijk geſlacht meer, als onder het Man-volk, plaats heeft. Eyndelijk ook de *Superſtitie*: die vroeg en diep ingekropen, ſchoon metter tijd door haar ſelfs voor een groot gedeelte gequiteerd, evenwel door haar in andren werd gequeekt; en den Kinderen (als 't ſpreekwoord ſeid) in de pap te eten gegeven.

Waarom ook *Strabo* (die ſeer achtbare Schrijver) ſeid: *dat oiden altijd de Vrouwen als Auctueren, of Uit-vindſters en Voor-plantſters der Superſtitie, ende daar*

daar uit gepretendeerde ſinguliere Godsdienſtigheden, en Offerhanden, en Feeſt-dagen, en der ſelver vrolijkheden, zijn gehouden geweeſt.

Onder de *oude Duitſchen* heeft dit ook byſonderlijk plaats gehad: als, by *Tacitus*, in 't 4de Boek ſijner Hiſtorien, uit het exempel van *Velleda* blijkt. Van welke hy, *Tacitus*, op volgende wijſe ſpreekt: *Datmen, namentlijk, niet in hare tegenwoordigheid mocht verſchijnen, of haar ſelfs aanſpreken; maar dat ſy ſich op een hoge tooren onthoudende, of ſelfs in de Adyta (het verborgene Heyligdom des Tempels) intredende, iemand uit hare naaſt-beſtaanden, hare Raden en Antwoorden, als een Bode en Taalman van die Godheid, hervoort bracht.*

Uit het Voorbeeld der *Cimbren*, by *Strabo* verhaald, blijkt het ſelve. Wijl hy van de ſelven verhaald; *Dat de Vrouwen hen in den Oorlog volgden; en dat hen te gelijk ook vergeſelſchapten enige grijſſe Prieſtereſſen, die met eene ook Voor-of Waarſeggerinnen waren: die ook in't wit gekleed, en met een fijne witte ſchort om 't lijf geſlagen en met een kopere gordel omgord, doch daar by ongeſchoeid, waren. Welke Prieſtereſſen in't Leger met blote ſwaerden in de vuiſt den gevangenen te gemoet lopende, den ſelven ter neder wierpen, voor een grote kopere beker; waar nevens een ſtellagie was; op welk deſe Propheteſſen (of een der ſelver) geklommen zijnde, ſy yder der gevangenen over dien beker heen opgelicht hebbende, den hals af ſtak; en als dan uit het in den beker uitgeſtorte bloed hare Prophetie of Voorſegging maakte. Andre Prieſtereſſen, de Lichamen der dus gedoden opſnijdende, Voorſeiden uit de ingewanden de Victorie, die over de Vyanden ſtond bevochten te werden.*

Dus ſienwe ook by *Plutarchus*, in 't Leven van *J. Cæſar*, *dat ook ſodanige Propheteſſen het Leger van Arioviſtus vergeſelſchapten; en dat ſe door 't beſchouwen*

en

en waarnemen van de ſtromen en dray-kuilen der Vlozden, en 't geluid en geruiſch van 't Water, hare Voorſeggingen formeerden: dat deſen ook aan Arioviſtus verboden voor de nieuwe Maan aanquam, aan Cæſar ſlag te leveren: en dat hy Cæſar, ſulks door Overloopers vernomen hebbende, eer die tijd aanquam, hen ſchielijk en onverwacht op het lijf viel, en een heerlijke ſege behaalde.

Doch ſal ik met het verder byhalen van exempelen ophouden, en my weder keren tot onſe *Pythia*, of *Delphiſche* Propheteſſe; en tot des ſelfs wijſen van *Voorſeggen*, ſelfs. Wanneerſe dan haar *Orakelantwoord* gaf, na datſe ſich als raſende en beſeten had aangeſteld, en quanſſuis daar door in *Voorſegging* enz. quam uit te berſten, geſchiede dit met een vervaarlijk geluid, en meer als menſchelijke ſtem; ja ſo dat de *Tempel* en *Berg* ſelve daar van ſchenen te dreunen en te weergalmen: dat byſondre eerbiedigheid en vreſe in de ſuperſtitieuſe *Raadvragers*, en der ſelver geſelſchap, moeſt verwekken. Wijl ſulk een doordreunende geluid, de Majeſteit der gepretendeerde *Goddelijkheid*, en de tegenwoordigheid van dien *God* krachtelijk ſchenen te vertonen.

Dit getuigen'er ten minſten de Poëten van: gelijkwe ſien by *Lucanus* in ſijn Boek van de *Pharſaliſchen* Oorlog; en by *Virgilius*, in ſijn derde Boek der *Æneis*, van de *Apollo Delius*. En wijl hier door de *Raadvragers* verſteld en verbaaſd gemaakt, noch veel minder verſtonden watter geſeid wierd, quamen'er de *Propheten*, of *Poëten*, (die hier, buiten twijffel, ene en de ſelven waren, en van welken reeds boven gemeld is) byſonder wel te pas.

Of nu deſe *Pythia* een *Engaſtrimytha* of *Euikſpreekſter*, zy geweeld: en wel voornamentlijk, ſo alſſe ordinaerlijk, door de ſuperſtitieuſe *Heydenen*,

Joden en *Christenen* (en wel voornamentlijk de twe laatsten) werden beschreven, geef ik den niet al te eensijdigen Leser te bedenken. Naardemaal de selven sodaniger wijse beschreven werden (specialijk door die soort van Rabbijnen, die 't exempel der *Propheteſſe van Endor* daar bysonderlijk toe doen dienen) datse of een seer fijne, en als piepende, en klene stem voortbrachten; of datse sodanigen geluid gaven (sy selfs, of de de Geest door haar opgewekt, wanneerse, namentlijk, te gelijk ook pretendeerden een verstorvene te doen voortkomen, en te doen antwoorden) dat sy selfs de stem niet hoorden, doch sagen 't geen sich quam te vertonen; en in tegendeel de *Raad-vragers*, hoorden 't geen 'er (door die gepretendeerde Geest) gesproken wierd; maar niet sagen 't geen 'er door de *Pythoneſſe* of *Kol*, quansuis was opgesworen.

Alhoewel klaarlijk genoeg getoond kan werden, dat sulks door hen uit de gans qualijk verstane Historie der *Pythoneſſe vnn Endor* werd gefingeerd. Waar ontrent, naar hunne onderstelling, 't Wijf wel sag maar niets hoorde; *Saul* wel hoorde maar niets sag; enz.

Dat sulks door dusdanige *Pythoneſſen* versierd was; om prætext te hebben by de superstitieuse *Raad-vragers*, wanneer sy selfs die bequaamheid geensins hadden, die wy in *Barbertje Jacobs* (als Pag. 120. is bygebracht) en meer andren, hebben bevonden; is genoegsaam te bespeuren. Voornamentlijk, wanneerser noch by fingeerden, dat het geluid dier opgeswoorne en gepretendeerde Geest, so slaauw en duister was, dat het meer met gedachten, als 't lichamelijk gehoor, kon werden begrepen.

De seer wakkere Rabbi en Philosooph *Moyses Mai-*

Maimonides, ſpreekt van dit bedrog (wijl hy en alle de verſtandigſte Joden, als reeds boven pag. 115. uit *Munſterus* te ſien is, ſulke wijſen van bedrijf voor puur menſchelijk bedrog hield) en van meer dusdanige kunsjes, op volgende wijſe; in ſijn Boek van d' Afgoderye: *Maar op wat wijſe werd deſe Toverye te werk geſteld? Iemand ſteld ſich tot het offeren van ſeker Wierook-Offer. Deſe houd een Myrte-tak in de hand, en beweegd de ſelve; en brengd ondertuſſchen enige daar toe expreſſelijk gemaakte beſweringen voort. Daar op vraagd hy aan iemand anders, die met hem (naar ſijn voorgeven) ſpreekt, en als van onder de aerde, op ſijne voorgeſtelde vragen antwoord; doch met een gans flaauwe ſtem, en ſodanige, datſe door hem ſoo wel niet kan gehoord werden, als met gedachten begrepen. Op de ſelve wijſe gaad het toe, met die genen die het Bekkeneel van een verſtorvene nemende, dat ſelve bewieroken en beſweren; ſo lange, tot datſe quanſſuis een klene en duiſtere ſtem horen; die als van onder hunne oxelen voortkomt, en aan hen antwoord geeft.*

So uit deſe Beſchryving van *Maimonides*, als andren meer, blijkt genoegſaam, dat dit bedroch op velerleye (often minſten vry verſcheydene) wijſen; wierd gepractiſeerd: en dat daarom de lichtgeloviger Schrijvers daar ſo verſcheydelijk van ſpreken of ſchrijven.

Dat de *Duivel* overluid tot haar quam ſpreken; en ſo evenwel, dat niemand anders buiten haar (tot wien hy ſprak) ſulks kon horen of verſtaan, gaf noch binnen korte jaren voor ſeker Vrouwmenſch *Lena* genaamd. En ontbrakker geen grote menichte van Menſchen die ſulks ſuperſtitieuslijk geloofden: ſchoon de guitery, tot ſeer veler ſchaamte noch eyndelijk ontdekt wierd. Doch ſal die Hiſtorie en 't geen 'er aan vaſt is, een weinig verder beneden ſijn plaats vinden. Of

Of nu ook de gepretendeerde *Samuel* so lange redenen tegens *Saul* heeft konnen voeren, en waarlijk heeft gevoerd, sonder dat het of de *Pythoneesse*, of 't geselschap van *Saul* (want desen werden mede gepretendeerd sulks niet gehoord, en daar by niet met allen gesien te hebben) gehoord hebben; geef ik den Leser te bedenken met de woorden van dese gepretendeerde *Samuel*, of *Geest* of *Duivel*, self. Welke woorden ik te liever (alhoewel wat buiten propoost) alhier by brenge: om dat ik sulks pag. 105, en vervolgens, daar 't seer wel te passe had gekomen (gelijk ook al 't geen ik hier van die *Pythoneesse* enz. spreke) versuimd heb.

't Geen 'er derhalven, de *Heylige Schriftuur* van seid is dit volgende (cap. 28. v. van 't I. Boek *Samuels*) dat ik met enen van wat hoger sal ophalen.

11. *Doen seide de Vrouwe, wien sal ik u doen opkomen? ende hy seyde doed my Samuel opkomen.*

12. *Doe nu de Vrouwe Samuel sag, so riep sy met luider stemme: ende de Vrouwe sprak tot Saul, seggende, waarom hebt gy my bedrogen? Want gy zijt Saul.*

14. *Ende de Koning seide tot haar, en vreesd niet: Maar wat siet gy? Doe seyde de Vrouwe tot Saul, ik sie Goden uit der aerde opkomende.*

14. *Hy dan seyde tot haar, hoe is sijn gedaante? Ende sy seyde, daar komt een oud Man op, ende hy is met een Mantel bekleed. Doe Saul vernam dat het Samuel was, so neygde hy sich met het aangesicht ter aerde, ende hy boog sich.*

15. *Ende Samuel seyde tot Saul, waarom hebt gy my onrustig gemaakt, my doende opkomen? Doe seyde Saul, ik ben seer beangstigd, want de Philistijnen Krijgen tegens my, ende Godt is van my geweken ende en antwoord my niet meer, noch door den dienst der Propheten, noch door Dromen: daarom heb ik u geroepen, dat gy my te kennen geeft wat ik doen sal.* 16. *Doe*

16. *Doe seyde Samuel (N. B.) Waarom vraagd gy my doch? dewijle de Heere van u geweken, en u vyand geworden is.*

17. *Want de Heere heeft voor sich gedaan, gelijk als hy door mijnen dienst gesproken heeft: en heeft het Koninkrijke van uwe hand gescheurd, en hy heeft dat gegeven aan uwen naaste, aan David.*

18. *Gelijk als gy na de stemme des Heere niet gehoord en hebt, ende de hittigheid sijns toorns niet uitgericht en hebt tegen Amelek: daarom heeft u de Heere dese sake gedaan te desen dage.*

19. *Ende de Heere sal ook Israel met u in de hand der Philistijnen geven, ende morgen sult gy en uwe Sonen by my zijn: ook sal de Heere het Leger Israels in de hand der Philistijnen geven.*

20. *Doe viel Saul haastelijk ter aerde, so lang als hy was, en hy vreesde seer van wegen de woorden Samuels; &c.*

Doch laat ons weder tot de *Pythia* en hare *Orakel-antwoorden* keren, en *'t vervaarlijk gedreun en geluid*, daar in gepractiseerd: waar van ik weder op nieuw was afgedwaald.

Over dit grof geluid sullen sich minder verwondren alle die genen die met opmerking gelet hebben, hoe geluid en stem, door konstiglijk gemaakte gewelven, en diergelijke middelen, konnen vergroot werden: gelijk sulks ook wel by toeval in onse gewulfde Kerken gebeurd: en, of schoon de stem al niet bysonderlijk daar door vergroot werd, de selve ten minsten, voor die 't ongewoon zijn, bysonder verward en confuiselijk in de ooren klinkt. En noch minder, die ook gehoord of ondervonden hebben, wat instrumenten 'er konnen versierd werden, om de Menschelijke stem wonderlijk te vergroten, en mijlen verre te doen ho-

ren. Want dit leren ons die *Spreek-trompetten*, di ſederd enige jaren ['t zy eerſt in Italie door de *Pater Kircherus*, 't zy eerſt in Engeland, door de *Ridder Morland*, dat ik den Geleerden laat betwiſten] zijn geinventeerd. Alhoewel men leeſd, dat *Alexander de Grote*, al ſodanig een *Spreek-trompet* ſou gebruikt hebben (en waar van de *Pater Kircherus*, in ſijn *Phonurgia*, ons de Figuur vertoond) wanneer hy ſijn Krijgsheyr quam aan te ſpreken.

Voeg hier by, hoe men ook, ſelfs door Pijpen ſeer verre onder d' aerde doorgeleyd, ſo kan ſpreken, dat een maar matelijke ſtem, aan 't ene eynd der ſelver voortgebracht, aan 't andre eynde der ſelver ſeer nettelijk kan verſtaan werden.

Dat ſo wel een Mirakel voor den kleen beoordeelden, en kleen verſochten, of ſuperſtitieuſen (eer ſy van 't bedrog en kunſt zijn onderrecht) verſtrekt, als de kuurtjens die men met de Spreektrompet bedrijfd: wanneermen iemand op het aller onverwachtſte, uit een verre afgelegene, verborgene en des onverdachte hoek, daar mede komt toe te ſpreken.

Een exempel daar van heeftmen, op de ſeer heerlijke Plaats van die ſo brave Lief hebber van alle fraaje ſaken (doch byſonderlijk van uitheemſche Bomen, Planten en Gewaſſen, en alles wat van die natuur is) als Koopman, de Heer *Pieter de Wolf*. Die door een Pijp, verre onder d' aerde door geleyd, vraagd en antwoord, aan die genen die in andre huiſing, vry verre van hem verſcheyden zijn: en ſodaniger wijſe, dat de *Vrager* van de ene, en de *Antwoorder* van de andre zijde, ſprekende, ſy malkandren ſeer diſtinctelijk en net verſtaan.

Dat de *Pythia* onder ſulk bedrijf ook, als *dol* en *raſende*, *ſchuymbekte*, ſal de Leſer ſo lichtelijk, mijns

ach-

achtens, voor geen Mirakel, of overnatuurlijk werk, aanſien; wanneer hy overweegd, hoe gemakkelijk ſulks gepractiſeerd kan werden, door 't kaauwen van (*Saponaria*, *Lunaria*, of) *Seep-kruid*, van *Spaanſche Seep*, van *Kavajaar*, en diergelijke vodderyen meer. Hoedanige middelen, of onder't quanſuis drinken der *Heylige Vloed Caſtalia*, of onder't kaauwen der *Laure-bladen*, behendigliijk in de mond genomen zijnde, ſeer gemakkelijk, en ſonder ſuſpitie der ſuperſtitieuſe *Raad-vragers*, en der ſelver geſelſchap (als die al oid mede tot de Celle waar in de Raadvragers het Orakel-antwoord waren verwachtende, wierden geadmitteerd) konden werden te werk geſteld.

En op deſe wijſe was het, dat ook, onder andre guitachtige bedriegeryen, de gepretendeerde, of liever valſche, *Propheet* en *Waarſegger Alexander*, reeds boven (pag. 147.) gemeld, den ſuperſtitieuſen, en daar uit (gelijk dat altijd malkander volgd) lichtgelovigen hoop, mompte; en ſich ſelfs als onſinnig, en overnatuurlijker wijſe door de God *Glykon* gedreven, aanſtelde: terwijl hy *Seep-kruid* kaauwende, het *ſever* en *ſchuym* hem te monde uitliep. 't Welk gevoegd zijnde by de andre quanſuis, door beſetenheid, ſinneloſe actien en gebeerden, den gemenen hoop deed geloven, dat hy waarlijk van dien verſierden God beſeten en gedreven wierd.

Sy *Pythia* hare *Voorſeggingen* (of andre ſoorte van *Orakel-antwoorden*, wijl alle *Orakel-antwoorden* geenſſins in ſimpele *Voorſeggingen*, maar ook dikmaal in *vermaningen*, *dreigementen*, *waarſchouwingen*, enz. beſtonden) uitgeſproken hebbende, quam weder allenxkens tot bedaring, en haar natuurlijke geſteltenis: even als de gepretendeerde *Beſetenen*

van onſe tijd; wanneer quanſſuis de *Duivel* weder weg is, of ophoud van hen meerder, voor die tijd, te quellen, ook allenxkens, als uit een grote en benaaude ſtrijd en worſteling (naar datſe dan hunne grimaſſen of meerder of minder gemaakt hebben) en quanſſuis ſeer vermoeyd, komen te bedaren.

Hoe looſlijk en kunſtiglijk dusdanige actien, mijnen of gebeerden, konden gemaakt werden; ja ſo, datſe niet alleenlijk van verre en geſwindelijk, of ſchielijk, paſſerende, en wederom ſchielijk ophoudende, wierden geſien en gehoord (en wel voornamentlijk alſſer noch andre ſoorten van guicheleryen nevens wierden geſpeeld, gelijk de exempelen daar van noch gevolglijk ſich ſullen voordoen) op plaatſen daar alles tot bedrog, door natuur en konſt was toegericht; maar ook in particuliere huiſen, en dicht onder 't examen van oogen en handen, dier gener die anders vry ongeloovig waren, leeren ons de veelvuldige exempelen van deſe en voorgaande eeuwen.

Een ſeer aanmerkelijk Voorbeeld, en wiens gelijke naaulijks te vinden is, om al 't daar ontrent gepaſſeerde; en de heftige diſpuiten, atteſtatien en contra-atteſtatien enz. daar over gehouden, en beleyd, by de aller-vermaardſte *Doctoren* en *Profeſſoren der Medicijne* in Vrankrijk (tot dat eyndelijk die ſchelmerye, onder de hand, meer en meer ontdekt wierd, en naaktelijk voor 't licht gebracht) brengd ons by, en verhaald ſeer omſtandiglijk en accuratelijk, (gelijk ook met weynig verſchil der omſtandigheden *J. de Serres*, in ſijne Hiſtorie van Vrankrijk) de ſeer uitſtekende in oordel en geleerdheid, en daar uit in byſondre vermaardheid, *Jacobus Auguſtus Thuanus*, in de Perſoon van een jong Meyſje, genaamd *Marthe Broſſier*. 't Was

't Was waarlijk wel de moeyte waerdig, en wel licht den Leſer niet onverdrietig, te verhalen en te leſen, hoe kunſtiglijk deſe Dochter door verwonderlijke actien, en poſturen des lichaams, ſeer geweldiglijk beweegd, den *Beſetene* wiſt te maken; hoe vaerdiglijk ſy op het gene haar wierd voorgeſteld, wiſt te antwoorden; en hoe verwonderlijk ſy op de Vragen in Griekſche of Latijnſche woorden gedaan wiſt beſcheyd te geven (alhoewel 'er tuſſchen beyden wel een rampje toeſloeg, en ſy terwijl haar, onder prétext van uit een Boek van Exorciſmen, of Beſweringen, een Vers uit de Poët *Virgilius* wierd voorgeleſen, ſeer wonderlijke grimaſſen van beſetenheid toonde: wijl ſy waande dat dit, gelijk looſlijk voorgewend wierd, een *Duivel-beſweer-boek* was;) ook hoe gevoelloos van pijn of wedom, ſchoon haar die wierd aangedaan, ſy ſich wiſt te houden, of te veynſen, enz. tot dat eyndelijk de guitery geheellijk ontdekt wierd, en tot ſchaamte en ſchande der al te licht-gelovigen, en tot ramp en ellende der Aucteuren en mede-plichtigen, is gedegen.

Doch wil ik, noch mijn ſelfs, noch den Leſer, daar ontrent niet al te lankwijlig en verdrietig vallen: ſo om dat ik doch anders genoegſaam grote en veelvuldige uitweydingen gebruike; als om dat de exempelen van dusdanig ſchelms bedrog, niet alleenlijk uit *Wierus*, uit *Lavaterus*, uit *Reynald Schot*, uit *Monconys*, en vele andre onduitſche Schrijvers; maar ook uit Nederduitſchen (ſpecialijk uit *Abraham Paling*, en diergelijken) genoeg bekend zijn: buiten de ſeer aanmerkelijke voorvallen van noch latere tijd.

Doch ſal ik evenwel hier noch byvoegen (om 't quanſſuis duivels bedrog, door bedriegers verbeeld,

beeld, ſo noch te beter ten toon te ſtellen) 't geen my ten dele mondelijk, ten ver-merendele ſchriftelijk, berigt is; niet alleenlijk door ſimpele oor- en oog-getuigen; maar ſelfs ook van een dier genen, die de Perſoon, door welke ſulks geſpeeld wierd, bewaard en bewaakt hebben, en de ſchelmerye alſo mede helpen ontdekken: welker eygene woorden ik, ſo vaak 't my mooglijk is, ſal gebruiken; of ſchoon de ſtijl (die doch anders kreupel genoeg vloeyd) daar door te meerder wanſmakelijk mocht werden.

't Is dan ſulks, dat binnen de Stadt *Middelburg in Zeeland* tuſſchen 't jaar 1673. en 1674. ſich ter woon quam begeven ſeker Vroumenſch genaamd (of ſich noemde *Lena*) omtrent 23 a 24 jaren oud, ſterk en wel-gemaakt van Lichaam, moy van weſen en opſicht, blank van huid, enz.

Deſe aldaar dan kennis makende met enige Kerk-ſuſtertjes, gaf voor, dat ſy ſich eenige tijd tot Uitrecht onthoudende, en op ſekere tijd aldaar langs ſtraat gaande, by toeval een ſteen of hout haar was op 't hoofd gevallen: dat haar nochtans ſo ſeer niet quetſte of beſeerde, als wel deed verſchrikken: ook ſodaniger wijſe, dat hare maandelijke ſtonden niet alleenlijk ſich niet behoorlijk ontlaſten, maar ook t' enemaal quamen achter te blijven; en ſy daar door in melancolye en mymering quam te vervallen. Dat (gaf ſy verder voor) ſy, dus geſteld zijnde, ſich t' eniger tijd hebbende naar buiten begeven, en aldaar ſich aan de weg neder geſet; te dier plaatſe iemand by haar gekomen was, die haar aldaar ſou verkracht hebben: en dat die weggegaan zijnde, daar op de *Duivel* in menſchelijke gedaante, by haar ſou gekomen zijn. Met deſe, die haar op haar allerſwakſte in die ſtand

had

had gevonden, wijl sy ook buiten dit ongeval niet of seer weinig had om van te leven, en de Duivel haar alles beloofde, had sy een contract gemaakt, en met haar eygen bloed ondertekend, enz. hoedanige sotternyen wy in onse kindsche jeugd, met grote verwondering en vermaak, hoorden vertellen; en weder aan andren voort vertelden.

Niet alleenlijk verhaalde sy in 't eerst dit reeds gemelde verkrachten; maar ook onder de hand, dat hy *Duivel* haar te met vleesselijk bekende, (waar toe sy quansuis dan *par force* door hem gedwongen wierd) maar dat sy ook van hem beswangerd was geworden: ja ook selfs ook een kind ter wereld gebracht had. Doch de Schipper, die haar tot *Amsterdam* had ingenomen, en van daar naar *Middelburg* vervoerd, getuigde, dat het een vuile en onversadelijke hoer was; en bracht daar sulke, noch seer onlangs geleden exempelen van by, datse den tedere oren en gemoederen quetselijk zijn. En wierd ook, noch by gevolg van tijd (als ik verder beneden sal seggen) sulks klaarlijk genoeg ontdekt.

Dese *Duivel* dan, gelijk hy haar met de waarste soorten van vallende siekte quelde, temperde hy haar ook byna gestadiglijk; en verscheen dikmaals aan haar, en onderscheydene gedaanens; sprak menigmaal met haar; en bracht haar, nu enig silver geld (dubbeljes, schellingen, Ducatonnen, enz.) nu goude ringen enz; om haar also te verleyden; nu weder in tegendeel, schaertens, messen en stroppen, om haar also sich selfs daar mede te doen aentasten, en omhals te brengen.

De klachten van dese *Lena* over dusdanige verboekingen enz. hadden in 't eerst, en by yder een, niet

niet d' allergrootſte ingang; en wierden ſoo maar flaauwelijk aangenomen.

Maar doch wierd binnen weynig dagen tijds deſe deſe *Lena*, onder 't beſoeken deſer reeds genoemde *Suſtertjens* in der ſelver huiſing, nu hier, nu eldels, met hare gepretendeerde ſiekte overvallen; en kreeg ſchielijk nu dit, nu dat, in hare handen; ſelfs in tegenwoordigheid van vele Menſchen te gelijk, ſo Ouderlingen, Predikanten, als andren meer: ja ook verſcheydene malen ſelfs in de Kerk, en onder de Predikatie. Gelijk 't dan op ſekere tijd in d' oude Kerk gebeurd is, dat ſy ſodaniger wijſe, quanſſuis van de *Duivel* aangetaſt wierd, dat ſy als van het leven ſcheen beroofd te zijn; ſittende toen ter tijd op iemands ſchoot, die met een overgrote barmhertigheid tegens haar ingenomen was.

Waar op een, by ſeer eerlijke lieden, wel-bekend Man, daar ontrent zijnde toetrad; haar eens aanſag, en wat ruwelijk aangreep op ſekere ſwakke plaats des Lichaams; dat in haar (*Lena*) een gans andre gedaante van weſen verwekte: en de *Duivel* alſo met enen ophield met ſijne actien, en haar langer te pijnigen. [Even als in Martha (waar van ik in mijn Latijns Tractaatje de Hiſtorie uit reeds gemelde *Thuanus*, heb bygebracht) wanneer *D. Marechot*, of iemand anders, van die ongelovige ſoort, haar ſtoutelijk quamen aan te grijpen.]

Doch wierd deſe Man ſo lelijk van haar aangeſien, en quam de ſelve by haar in ſo quade achting; dat, niet tegen ſtaande hy noch veel, ja ſeer veel malen by haar geweeſt is, de *Duivel* haar noid, in des ſelfs by-zijn, iets gebracht heeft: alhoewel ſy ſo verre wel quam, datſe ſeyde, dat de *Duivel* haar diverſche dingen liet ſien; nu een *rood Kleed*, nu iets anders, enz.

Doch

Doch is dat so seer verwonderlijk niet in dese *Lena*, en des selfs *Maatje Lief*, (want dus wilde, quansuis, dese *Duivel* van haar genoemd zijn.) Wijl als, so uit het exempel van reeds gemelde *Martha*, als van vele andren, selfs van nu onse tijd, kan werden getoond, de sodanige *Duivel* door ongeloviger Menschen sich veracht en geaffronteerd houdende, geensins Mirakelen wil doen, als voor die wat licht-geloviger zijn.

Ontrent welke laatste soorte van Menschen, haar credijt so bysonderlijk is toegenomen, dat (na my wel sekerlijk bericht werd) *D.* . . . . . een goudene rink, die sy pretendeerde van de *Duivel* gekregen te hebben, publijkelijk op de Predikstoel aan sijne toe-hoorders vertoonde; om also alle ergwaan van bedrog, dat daar ontrent gevat mocht wesen, weg te nemen.

Dus is 't ook aan een ander vry achtbaar Man geboeurd, dat hy enige dubbele-stuivers penningen, die sy quansuis van de *Duivel* had gekregen, in handen krijgende, de selven niet in huis durfde behouden; maar in 't water, selfs wierp, of deed werpen.

Dusdanige kunsjes gelukten evenwel niet overal, of by yder-een, even seer. Want sy by *D.* . . . zijnde (alwaar sy voorgegeven had, dat *Maatje Lief* haar een *goudene Ring* sou brengen; wierd daar op wel goede en naauwe achting genomen. So dat sy geen genoegsame kans siende, om het geseide in de hand te krijgen, seide, dat sy naar boven moest gaan; en dat hy haar aldaar de *Ring* sou brengen. Weshalven sy, dies te scherper geobserveerd werdende, door dien Heer, die doch reeds te voren al vermoede, dat 'er een *boefje achter schuilde*; hy selfs, nevens enige andre Vrienden, daar toen tegenwoordig, met haar naar boven ging? doch ondertusschen

tuſſchen hare handen wel vaſt en open hield: en, wanneer ſy nu boven gekomen waren, tot haar ſeide; laat hy dien *Ring* aan u nu geven. Waar op ſy [*Lena*] hem riep; menende, toen, onder ſulks pretext, hare hand te brengen daar de *Ring* was. Doch wijl dien Heer, daar byſondre ſorg voor droeg, kon ſy ſulks niet te weeg brengen; en *Maatje Lief* bracht haar niet.

Dat de minſt beoordeelden, minſt ervarenen in wereldlijke voorvallen, en licht- en over-geloviglten, het verre grootſte getal der Menſchen in deſe wereld maken, leerd aan alle verſtandigen de dagelijkſche ervarentheid. Hier uit rees, dan dat, niet tegenſtaande dusdanige ondervinding als nu laatſt gemeld is, en die yder naar ſijne oordeel of paſſie quam op te vatten; niet alleenlijk het meeſte gros (ſo der Gereformeerde Gemeente, als die der Mennoniten, en andren) maar ook het merendeel der Kerke-raad, over haar met medogentheid beweegd was; en by naar alle Sondagen voor haar in de Kerk publijke gebeden ſijn gedaan: ook dat vele Suſterkens haar, met een penninksken te vereeren, ſodanigen onderſtand hebben gedaan, dat ſy van die giſten en gaven ſich rijkelijk kon deugd en gemak doen; met haar tong en vlees wel lekkerlijk te voeden; ſelfs ook met het allerdierſte en eerſt uitkomende: om alſo hare gepretendeerde lusjes, die haar door *Maatje Lief* wierden toegebracht, te voldoen.

Ondertuſſchen ſpeelden vry hebbelijk mede hunne perſonagie enigen dier gener, die het met *Lena* hielden, en de ſelve verdedigden, enz. en leefden als van het *vette des Autaers*; of, om beter te ſpreken, ſmetſten met *Bel en ſijn geſelſchap*: terwijl de oprechte en eenvoudige gevers, door hen ſchendiglijk wierden bedrogen. Dat

Dat seer velen niet alleenlijk domme Menschen, maar ook anders schrandre verstanden door dese *Lena* lang misleyd zijn, daar van was de oorsaak de uitstekende vlug- en sneegheid harer grepen en kunsjes.

Van welke ons een staaltje verstrekke, dit navolgende; (om geen meerdere exempelen op te halen) beschreven met de eygene woorden van een eerlijk Man, die haar selfs heeft helpen bewaren en bewaken; naar dat sy door de E. Achtb. Magistr. in bewaarder hand, en onder goede opsicht, was besteld.

Doch sal ik sijne woorden van wat hoger opha-len: op dat ook also te gelijk de manier van haar discoursen, daar uit verstaan werde.

Wat my aangaad, ik was mede genegen dese *Lena* met haar doening eens te sien: en op sekere tijd, wy met ons sessen, 4 Mannen, en 2 Vrouwen, by haar komende, om een gehele dag lang de wacht by haar waar te nemen, is dit volgende ge-beurd.

Wy des morgens in haar Kamer komende [dit geschiede nu, terwijl sy al door ordre der E. Achtb. Magistraat, in 't simpel-huis, te dien eynde, ge-confineerd was] ontrent 9 uren, hebben haar ne-vens de *Nacht-wakers* (wijl'er expresselijk by nacht so wel als by daag op haar gepast wierd, en de Nacht-wakeren, door Dach-wakers, en so ook de Dag-wakers door Nacht-wakers, in hare tegen-woordigheid wierden afgelost) vinden discoure-rende; sy sittende op een stoel voor het glase venster in de Kamer, met eenig Lywaat of ander naay-bed op haar schoot. Wy groeten haar, en sy ons wederom; seggende, komd gy desen dag nu by my waken? wy seyden, *ja*. Waar op dese *Nacht-wakers*

wakers weg-gaanden, en wy ons in hunne plaats voegende, wy met haar begonden te spreken van haar siekte en ongeval.

Onder andre vragen, die gevraagd wierden enz. vraagde ik ook, of sy de *Duivel* wel oid gesien hadde? sy seyde, *ja*: en datse hem gesien hadde nu als een *Mensch*, dan als een *Vogel*: ook wel in de gedaante van een *grote vlieg*. Maar dat sy hem meer hoorde als sag. Waar op ik weder seyde, wel *Lena*, wat zijt gy mal geweest, dat gy de *Duivel*, wanneer hy u als een *grote Vlieg* verscheen, so weder hebt laten vliegen! gy moest hem gevat, en in een kleen doosje of glaasje gestoken hebben, en op alle Jaarmarkten en kermissen laten om geld kijken. Want gy sout'er groot voordeel en winst by hebben gedaan, en in korte tijd rijk zijn geworden. Wanneer gy hem dan weder kond hebben laten vliegen.

Lena dit discours van my horende, was uitermaten seer verstoord; sette tegens my een paar ogen op, als of sy my opwreten wilde; en seide, *Vogel, Vogel*, drijfd gy met de *Duivel* en *Gods Woord* de spot? die u leren, dat hy nu dus, dan so, desen en genen verschenen is?

Waar op ik seide, dat is warachtig; maar die Texten hebben hunne bysondre uitleggingen: en behalven dat, leesdmen noid van sijn gedaante in een *Vlieg*: welks lichaam seer teer en kleen zijnde, ook seer gemakkelijk door een menschelijke hand kan gedwongen werden.

Doch indien so een lichaam van een *Vlieg*, met een Duivelsche Geest en krachten kon aangedaan zijn, ik het haar seer gaerne wilde gewonnen geven: maar dat ik sulks noid had geweten, en ook met mijn verstand niet kon bevatten. Waar op sy weder antwoorde, *ik wel*. Ver-

Verder seyde sy, dat de *Duivel* haar beloofd had, uit die Kamer, die aan haar genoegsaam een gevankenis verstrekte, te sullen verlossen; en te halen door die getralide Vensters, en geslotene glasen; sonder iets daar van te breken: my daar op ook vragende, wat ik daar van dachte: Ik antwoorde dat sulks noid sou geschieden: en dat het ene lichaam door het andre niet kon doordringen: maar dat het ene voor het andre, het swakste voor het sterkste, moest wijken en plaats geven, door beweging, enz. So dat haar Lichaam door het glas sullende passeren, daar noodsakelijk beweging en wijking, van 't ene voor 't andre lichaam, moest geschieden.

Sy dit niet willende verstaan, en sich vergrammende, bracht Godes almogentheid te pas. Waar op ik seide, dat die niet tegens de ware, en door sich selfs gestelde, order der natuur werkt: of 't moest zijn om reden of oorsaken, by sijne volmaakt Goddelijke wijsheid van bysonder groot gewicht en noodsakelijbheid, enz. die hier niet waren te vinden.

Door welke redenen sy verset en versteld zijnde, tegens my seide, dat de *Duivel* op my seer quaad was: en dat hy op desen dag noch betonen sou wat hy kon doen.

Ik vraagde haar hoe sy dat wist? sy seide hy heeft daar so even tegens my gesproken. Ik vraagde haar, waarom hy doch niet hard, of overluide, sprak? Sy antwoorde, hy spreekt hard; maar gy kond hem niet horen. Ik seide daar weder op, dat geen stem of geluid hard kon gegeven werden, of wy, die daar so dicht by saten, souden 't nootsakelijk ook hebben moeten horen: naardemaal het geluid verwekt werd door subyte perssing van lichamen

tegens Lichamen, en geenſſins tegens een ydel enz. En vraagde ik haar verder, wat hy doch tegens haar geſeid hadde? Hy ſeide, antwoorde ſy, dat hy t' avond aan haar een *ſchaertje* ſou brengen; om haar te doden, en ſelfs ook ſo van alle ſpotternye vry te zijn.

Ik ſeide daar op, dat ſy, naardemaal ſy ſo familiaarlijk met hem ſprak, doch van hem verſoeken ſou, dat hy enig *groot Lichaam* aan haar wilde brengen, namentlijk, een *Deken*, *Keurs*, *Mantel* of iets diergelijks. Op dat wy ſo groot een Lichaam ſiende door de Lucht komen, ſonder vaſtgehouden te werden, aan ſijn macht en vermogen mede mochten konnen geloof te geven. Maar ſy antwoorde, dat hy onſe knecht niet was: maar dat hy dede 't geen hy goed vond. Waar op ik ſeyde, dat men dat geeſſins ſo verſtaan moeſt: maar, dat die *Breng-duivel* daar door haaſt ſou konnen ontdekt werden.

[Seer aanmerkelijk, en hier ter ſake doende, is die Hiſtorie, die de Heer G. J. *Voſſius* bybrengd, in de byvoegſelen op ſijn eerſte Boek van de Afgoderye; uit het gene, wegens de *Tapujers*, en der ſelver Godsdienſt enz. de ſeer wakkere Veld-Overſte *Chriſtophorus Arciſſewski*, van daar aan hem heeft overgeſchreven.

Namentlijk, deſe *Arciſſewski* had de beſwering van een *Orakel-duivel* ſelfs, en ſo wel beſchoud dat hy klaarlijk kan ſien en merken, dat die gepretendeerde *Orakel-duivel* aldaar heen beſworen, een Menſch was, dien hy te voren meer malen had geſien, en daar uit kende: ſchoon ſulks door de *Tapujers* ontkend wierd.

Om hoedanige en andre meer omſtandigheden en redenen, hy *Arciſſewski*, op ſekere tijd van de

Orakel-

Orakel-paap en *Beſweerder* verſocht, dat doch de *Duivel* eens op ſijn [des *Orakel-paaps*] verſoek, een hemd, dat hy [*Arciſſewski*] in de hand ſoude houden, naar boven in de Lucht ſou weg halen: en beloofde hy dat hemd aan de *Paap* tot vergelding.

Alleenlijk ſtipuleerde hy 'er dit by, dat hy op den Duivel, wanneer die aanquam, met een ſtok, die hy in de andre hand ſoude houden, mocht toeſlaan.

Dit behaagde wel aan de lichtgelovige menigte der *Tapujers*: als die voorgaf dat de *Duivel* ſulks ſeer lichtelijk kon en ſou doen. Maar was de *Orakel-paap* ſelfs, daar geenſſins toe te bewegen. Waar op een byſter gelach ontſtond; naar welks ſtuiting *Arciſſewski*, al boertende, den *Paap*, op deſe wijs, toeſprak: Nu ſal ik eens tonen, dat ik groter konſtenaar ben, als gy zijt. Want morgen ſal ik maken, dat gy Harts-hoornen op 't hoofd draagd, die ſo groot ſullen zijn, dat gy 'er niet mede uit deſe kamer ſult konnen gaan. Welk ſeggen dien Menſch ſo verſchrikte, dat hy, naar dat d'andre menigte vertrokken, en verſchoyd was, met ſijne Tolk weder te rugge keerde, en *Arciſſewski* bad, dat hy hem doch een ſo grote ſmaad en ſchande niet ſou aandoen.]

Ik vraagde haar weder, of wy ſekerlijk mochten ſtaat maken, dat de *Duivel* aan haar dien dag een *ſchaer* brengen ſou. Waar op ſy *Ia* ſeide. En hebbenwe daarom tegens den avond, naar dat ſy haar avondmaal gedaan had, haar ſlaap-bank in 't midden van de kamer geſteld; daar alles uitnemende wat 'er in was: en wel ernſtelijk viſiterende, of 'er ook een *ſchaertjen* in verborgen mocht zijn: en daar na weder haar bed gedekt.

Waar na wy ook aan haar alle hare kledren, in-

een hoek van de kamer, hebben doen uittrekken, tot op haar onderkeurs; en toen verder haar gelaten in handen van de twee Vrouwen (welker ene mijn Moeder was) die haar 't hemd selfs deden uittrekken, om also te sien, of sy ook ergens een *schaertje* by haar hadde: doch niets vindende, haar also deden te bedde gaan.

Waar op wy, wederom binnen komende, alle gesamentlijk rondom de slaap-bank zijn gaan sitten. Alwaar sy, eyndelijk, naar een grote stilte, een geheel harde schreeuw gaf. Waar op het lichaam vreesselijk scheen getrokken en gewrongen te werden met sulk een geweldige beweging, dat niet alleenlijk haar oogen in het hoofd omdrayden; maar selfs het hoofd sodaniger wijse, als of het van het lichaam sou werden afgewrongen. So dat 'er een Man volkomen van node was, om dat recht te houden, een die op haar lichaam sprong, om het door sijne swaarte nederwaards te houden, en twee, om yder een arm in dwang te houden; terwijl sy huilde als een hond, en 't speeksel als schuim uit de mond latende vloejen, in haar rechterhand de helft van een *schaertje*, ontrent een half vierendeel lang, vertoonde.

Sy een tijd lang dus gelegen hebbende, vielen haar armen, en hoofd, en andre delen so slap als een doek ter neder: en dus weder een weynig tijds gelegen hebbende, quam sy subytelijk tot haar selven, en sprak, sonder de minste alteratie: geloofd gy nu dat de Duivel iets brengen kan? Och! ik sie hem daar alweer. Hy seid, dat hy d'ander helft ook brengen sal,

Wy seyden dat het onmooglijk was, dat sy hem soude sien, en wy niet: en bevolen haar dat sy beyde hare handen boven op 't bedde-deksel soude leg-

leggen. Sy dusdaniger wijse een tijd lang gelegen hebbende, onder een grote stilte, gaf weder schielijk een seer harde schreeuw; daar wederom de selve beweging van Lichaam als voren op volgde, en sy de wederhelft van 't *schaartje* in de rechterhand vertoonde: dat wy met groot geweld daar uit moesten wringen.

Het is seer aanmerkelijk, in al die gepretendeerde, grote aanvechtingen en tormenten; die sy seyde dat de *Duivel* haar aan deed: en dien sy voorgaf nochtans noodsakelijk en gedwongen, te moeten liefhebben; en die sy te met, als haar *Maatje Lief* (waarom sy hem ook die naam gaf) met opene armen en geschreeuw, voorgaf, te ontfangen; wanneer hy, quansuis tot haar quam; dat, segik, in alle de pijnigingen die hy haar scheen aan te doen, hy haar so verschoonde, dat sy by na noid eens een blaauwe plek daar van kreeg: en sy, hoe swaar de besoekingen ook waren, niet eene maaltijd daarom naliet; maar haar lichaam wel mester met spijs en drank.

Waar by quam, dat of sy al eens schielijk, en so dat niemand merkte, op wat wijse, een strop om den hals kreeg; of een mes of ander scherp, in de handen, (waar mede dese *Maatje Lief* haar quansuis wilde omhals helpen) sy sig evenwel noid beseerde.

Doch, om weder tot het *schaertje* te keren; hoe naauw wy hadden opgepast, en naar wy meenden toegesien; nochtans haddenwe niet konnen vermerken, hoe sy doch die halve *schaertjes* had in de hand gekregen: So dat wy achten, dat sy wel onder een der subtijlste *Guichelaars* mocht gerekend werden. Te meer dewijl dit alles gebeurde sonder dat wy enige de minste alteratie in hare pols vermerkten. [Gelijk het ook in de aller-grootste al-

teratien van lichaam van *Martha Broſſier* toeging: in wien men ook genige alteratie van pols vermerkte: en daarom de meerder ſuperſtitieuſe Medicijn-meeſters ſulks (onder andren) voor een byſonder teken van *beſetenheid* namen: ſchoon de ſchelmery, gelijk hier, noch eyndelijk voor het licht quam.]

Wy onder ons alles overwegende, oordeelden, dat ſy (door d'ene of d'andre van hare medewuſtigen, die onder prætext van haar mede te beſoeken, of te bewaken, haar ſulks heymelijk toebrachten (gelijk'er ook, als reeds geſeid is, gene ontbraken, die met haar lekkerlijk mede-ſmulden) ſodanige dingen, quam te ontfangen: en dan die, 't zy *Mesjes* 't zy *Schaertjes*, 't zy *geld*, 't zy *goude ringen*, 't zy ander tuig, naar dat 'er de beſte occaſie was, om dit of dat heymelijk by ſich te verbergen, [naar welke verſcheydene gelegentheden of toevallen, de quanſſuis duivelſche beſoekingen, of eerder, of op andre wijſen, gemakkelijk genoeg, door haar, wiens ambacht dit ſo wel, als 't guichelen den Guichelaren was, konden gepractiſeerd werden] in hare heymelijke gedeelte verbergde: en dat ſy iets willende quanſſuis, van de *Duivel* hebben; of beloofd hebbende, dit of dat van hem te ſullen ontfangen; ſulks dan, onder pretext van ſeer ſubyte overvallen, beſoekingen en pijningen des Duivels, quam te ontfangen, en die dingen (onder dusdanige actien en gebeerden van een beſetene, en onder ſo een vreſelijke ſchudding, en beweging, enz.) dan met een byſondre ſlingerſlag (als menſeid) of gauwe greep, quam van daar hervoor te brengen.

En ſchoon in 't eerſt de eerbaarheid, niet wel ſcheen toe te laten, datmen die plaats quam te onderſoeken; groeyde de redenen daar toe ſo ſeer, hoe

hoe langs hoe meerder, aan; dat men eyndelijk tot sulk onderſoek quam; en daar door de guitery volkomentlijk ontdekt wierd. Wijl sy *Lena*, aldaar ſeer behendiglijk kon verbergen, en ook waarlijk verborg, 't geen sy, quanſuis door 's *Duivels* voorgaande toebrengen, aan de by- en omſtaanders ('t zy wakers, 't zy andren) op de allerbeſte tijd en gelegentheid, wiſt te vertonen.

Gelijk sy daar door niet alleenlijk tot *Middelborg*; maar ook tot *Amſterdam* en *Haerlem* enz. (naardemaal sy, naar gewoonte van sulke ſoort van Landlopers, van Stadt tot Stadt voort-wandelde) ſeer vele Lieden, en daar onder ſelfs eerwaerdige Mannen, ſo wiſt in te nemen; dat ene der ſelver (naar my bericht is) quam te ſeggen; *dat hy verhoopte dat God de Heer noch, door dit Vrou-menſch, een teken ſou doen aan de ongelovige Haerlemmers*. alhoewel gevolglijk haar kunsjens daar 't allerbeſte ſucces niet hadden.

Hoe byſonder lichtelijk, ook ſelfs doorluchtige en anderſins geoeffende, verſtanden konnen voor-ingenomen werden; en daar door van het ene abſurde tot het andre geleyd werden, toond ons het exempel van de Jeſuit *Petrus Caton*, Biecht-vader van wijlen Koning *Hendrik de Vierde* van Vrankrijk; naar ons de reeds gemelde J. *Aug. Thuanus*, in 't 132ſte Boek ſijner Hiſtorien, verhaald.

Namentlijk deſe *Pater Caton*, met een wakkere moed begaafd, om die *Duivel* [die gepretendeerd wierd enen *Hadriana Fraxinea*, door beſetenheid te plagen, en te tormenteren] te beſweren, en de curieusheyd om vele onbekende ſaken van hem te leren en te weten; quam, onder andre ſeer veelvuldige vragen, ook den gepretendeerden *Duivel* [want ſelfs *Thuanus* derfd geenſins affirmeren, dat

het waarlijk een *Duivel* was,] af te vragen; *op wat wijse hy 't allerkrachtigste sou konnen prediken, en zielen bekeren; en sich selfs van sonden onthouden. Welke de allerkrachtigste plaats was* (in de H. Schriftuur) *om het Vagevuur, en het aanroepen der Heyligen te bewijsen? Wat doch het allernutste was tot bekering aller ketteren? Hoe lang de ketterye van Calvijn noch duren sou? Waar mede men de ketteren best konde bekeren?* En seer vele andre vragen, die te veel en lang zijn om alhier op te halen, en die toen ter tijd, den verstandigen in Vrankrijk, al vry verwonderlijk en belachelijk schenen: voornamentlijk wanneer ook sijn eygen hand-schrift, waar in dese vragen begrepen waren, door achterloosheid en vergetenis, in een geleend Besweer-boek gelaten, daar door eerst in handen van de *Marquis de Rhony*, en also tot den *Koning* selfs; en verder in andre handen quam, en also publijk wierd.

Want, naar *Thuanus* getuigd, sommigen lachten en spotten hier mede vry schimpelijk; en vraagden, indien dese *Vader Caton*, door liefde tot de waarheid gedreven wierd; waarom hy dan doch die van de Vader der logenen afeyste En terwijl hy van hem de sin en kracht der Schriftuur-plaatsen onderzocht; wat hy dan doch anders deed als aan de selven te twijffelen? of te vergeefs sulks te vragen, en de bevestiging der selver te versoeken aan die gene, die doch altijd uit is om de selve te verdrayen en te lasteren?

Andren doemden geheel en al sulk een manier van doen: wijl wel expresselijk in *Godes* Heylig woord verboden werd, den *Waarseggeren*, het *Vogelgeschrey*, en *Dromen*, enz. niet waar te nemen, of daar aan raad te plegen, &c.

Doch laat ons van *Thuanus* afscheyden, en weder

tot

tot *Lena* keren, en hare seer looslijk gepractiseerde Mirakelen. Waar van evenwel en 't voorgaande, en 't hier navolgende maar tot staaltjes dienen, van 't geen sy dagelijks quam te plegen.

Met de selve subtijlheid, dan, waar mede sy *geld*, of *ring*, of *mesjes*, of *schaertjes*, of iets diergelijks wist her-voor te brengen, en te vertoonen, kon sy sich selfs ook subytelijk een strik om den hals werpen: en had sy daar met al meermaal andren bedrogen: als eens eenen *Mr. Joris* . . . nevens sijn confrater, by sulk een voorval net op 't slag komende, sag, op hoedanig een wijse sy (onder 't gepretendeerde tormenteren des *Duivels*) seer schielijk en konstiglijk sich van de band van haar neerstik een strop had geformeerd, en sich selfs behendiglijk om den hals geworpen. En heefmen sulks gevolglijk noch meerder ondervonden; en so dit als andre kunsjes meer, ontdekt.

Maar sal licht iemand denken, hoe kon sy sodanige dingen, als reeds verhaald zijn, op so wonderlijke wijse te voorschijn brengen? De greepjes en actitjes die sy hier ontrent gebruikte waren, of somtijds een lankwijlige verwijling, eer de gepretendeerde *Duivel* quam; waar door de scherpsttoesienden wierden vermoeyd, en bysondre voorof toevallen sich konden opdoen (door ongelegentheid, den eenen dus den andren so overkomen; of sluimering en vaakerigheid; of door de lange verwijling verdrietelijkheid, en daar uit achteloosheid in 't scherp toesien:) so dat, eer sulke waarnemers wel in postuur waren, om scherp en snel toe te kijken, het kunsje door haar reeds gespeeld was: of, dat sy onder die gepretendeerde *Duivelsche besoekingen*, en, daar uit verwonderlijke alteratie van lichaam, enz. sy behendiglijk, en als

sonder voordachtelijk sulks te doen, hare schaamtelijke delen, so onbeschaamdelijk quam te ontbloten; dat Man-lieden die, of van meerder schaamte of meerdere en eerdere verbaasdheid, of minder ervarentheid en stoutheid, waren (sich genoodsaakt achten (al wast maar om 't daar tegenwoordige Vrou-volk, en de eerbaarheid daar ontrent te conserveren) sich, of aan een zijde te begeven, of, voor ten minsten een korte wijl, om te keren; en de ogen also, niet alleenlijk van haar lichaam, maar te gelijk ook van hare bedrijven, in die tijd, af te wenden. In welke gelegentheden of toevallen, of liever actien, door haar dus looslijk te werk gesteld, selfs het Vrou-volk kon verbaasd werden, terwijl 'er het Man-volk noch tegenwoordig was; en terwijl sy om de schaamte te bedekken, met haar weder te dekken besich waren: en sy dus onder velerleye toevallen en omstandigheden, als in en ontrent sulke saken konnen voorvallen, lange en genoegsame tijd en occasie had, om hare handen met een Guichelaars greep, aldaar heen te brengen, daar 't geen door de Duivel quansuis beloofd was, enz. te halen was, en aan de omstaanders te vertonen.

Doch gelijk dusdanige kunsjes en manieren van doen, by ydereen (voornamentlijk den minst onbevoor-oordeelden *Do. de Mey* en diergelijken so uit de Magistrature, als verstandigste Burgerye) niet even sterke ingressie of indruk en geloof gaven; maar velen daar uit ander bedenken schepten: (daar noch by komende 't geen de Schipper had verhaald, en datmen onder de hand had beginnen te bemerken) begonmen daarom, door enigen daar toe gesteld, bysonder schalk oog op haar te houden: en eyndelijk, om des wel verseker te zijn,

se-

seker vry persoon daar toe te gebruiken: die onder 't bewaken nevens andren (wijl noid iemand by haar alleen gelaten wierd, terwijl sy in 't Simpel-huis onder opsicht van andren gesteld was) by haar, terwijl de andren quansuis sliepen of sluimerden de Vryer sou maken; haar belovende daar uit te helpen, en met haar te trouwen, enz. Ondertusschen sou hy (gelijk hy ook deed) haar de boesem en andre delen (die de eerbaarheid hier te noemen niet toelaat) trachten te voelen, enz. 't Welk sy te onvoorsichtelijk toelatende (gelijk noid dief so behendiglijk kan blijven stelen, of hy werd ergens, wen hy 'er minst opdenkt, behipt) daar door by seer veel fraye lieden bysonderlijk affloeg, ja so, dat haar die van vrienden tot vyanden wierden.

Maar doch, naardemaal, terwijl dese *Lena* hare parten dagelijks bedreef, onder de hand de kennis dan! van meer en meerder aan *haar Ed. Achtb. de Magistrature van Middelburg* was gekomen; en sy haar daarom in 't Simpel-huis hadden besteld, onder bewaring en bewaking, so van Lieden daar toe door hen gesteld, als van andren die, uit curieusheid, vrywillig sich daar toe verledigden; en door dat middel die guiterye, listiglijk en op alle wijsen bespied, seer klaarlijk wierd bemerkt en ontdekt: nam de *Magistraat* dit euvel op, en enigen der selven in ernstig overleg, of het niet dienstig sou wesen voor 't gemene best, dat men dusdanige bedriegeryen met een *publijke geesseling* strafte. Daar evenwel niets op volgde: so om dat so vele eerlijke, en daar onder voorname, Lieden daar ontrent wat te lichtgelovig zijnde geweest, men die daar door niet als publijkelijk wilde beschaamd maken; als om dat dese *Lena* sulks komende te vernemen, met

met behulp van enigen harer aanhang(en wel licht door indirect en heymelijk beſtel, met ſulks haar te doen weten, en de deuren niet al te naaw te ſluiten) ſtillijk uit haar kamer en 't Simpel-huis quam te geraken, en verder het haſ-epat koos. Waar door ſy de wel-verdiende ſtraffe van de Juſtitie is ontvlucht. Alhoewel ſy die naderhand, na my bericht werd, tot *Leyden* door publijke geeſſeling, heeft uitgeſtaan? en nu tot *Rotterdam* woond. daar de *Duivel* haar geen meer *geld*, of, *goude ringen*, enz. brengd. Dat geen wonder is, ſo om 't nu voorverhaalde, als om 't geen wijlen *Do. J. de Mey* by occaſie dier voorvallen ſeyde: datmen namentlijk, ſich niet moet inbeelden dat de *Duivel* geld, of iets anders, ſou ſtelen, en dat aan *Lena* geven; en de *Franſſen* daarom, wijl dat ſy ſulks ook niet geloven; voor een ſpreekwoord ſeggen, *c'eſt um povre Diable, het is een arme Duivel.*

't Geen door de *Pythia*, of uit ſich ſelve, of door de *Propheten*, en andre *Prieſteren* daar ontrent onder-weſen, op de *Vragen* ('t zy door *verzegelde Brieven of Taaffel-boekjes* 't zy op noch andre wijſen ingegeven)geantwoord wierd, was ſo duiſter en dubbelſinnig, en menigmaal ſo op 2. 3. a 4derleye wijſe uit te leggen, en te verſtaan, dat het voor de *Raadvragers*, als bouwen in 't wilde was (gelijk 't gemene ſpreekwoord ſeid) 't geen daar ontrent te vatten, en gevolglijk waar te nemen, of te doen, of te laten ſtond: en ſy ook dikmaal weder een andre *Godſpraak* tot verklaring van 't ſelve van node hadden. Die hen, ſomtijds door het ſelve Orakel, doch op nieuwe aanſoek en vrage, wierd (ten hunne wel diere koſten) geveven; of ſy ſomtijds ook naar een andre Orakel-tempel wierden voortgeſonden; op dat de duiſterheid of dubbelſinnigheid van 't eerſte hen

hen daar wierd opgeloſt: en ſy *Oeakel-papen* malkandren alſo den bal quamen toe te kaatſen.

Maar doch waſt hier wel tijd en plaats, om (eerwe verder quamen voort te gaan) niet alleenlijk alle ſoorten en exempelen, en der ſelver argliſtige vinding en bedrijf, ontrent *het geven deſer Goddelijke Antwoorden*, op te halen en te verhandelen; maar ook wel eerſtelijk, op welke, en hoedaniglijk verſcheydene, wijſen, de *Orakel-vragen* (dat ikſe ſo noeme) door de *Raad-vragers* wierden gedaan, als ontrent welke beyden ſeer verſcheidene manieren, niet alleenlijk naar de verſcheydenheid der *Orakel-plaatſen*; maar ook dikmaal, in ene en de ſelve Orakel-plaats, of Tempel, wierden gebruikt. Doch ſal ik voor eerſt onderſoeken, op hoedanig een wijſe ſulks te *Delphis* geſchiede.

De *Raad-vragers* (gelijkſe *gekranſt* en *geblind*, *onder't gerucht en geraas van een verſchrikkelijk gedreun en weergalm, naar de Orakel-plaats toe traden*) keerden ook ſo *met Laure-takken gekranſt* wederom, naar het ontfangen des *Godſpraaks*: wijl dit ook menigmaal een teken was, datſe uit een *Orakel-plaats* quamen: en wel voornamentlijk, wanneerſe op hunne *vragen* een goede antwoord, of ten minſten een ſodanige als hen behaagde of vernoegde ontfangen hadden.

De *Vragen* der *Raadvragers* wierden (als *Philoſtratus* niet alleen van *Delphis*, maar ook andre Schrijvers, ſo hier van als van andre *Orakel-plaatſen* getuigen) door hen *Raadvragers* ſelfs beknoptelijk ingeſteld, en aan den *Propheten* overgeleverd: welken dan den ſelven quantſuis in de *Adyta* brachten, en aldaar of op den *Altaar*, of op de *geheyligde Bedding des Gods* nederleyden. En waren de ſelven ordinaerlijk, in een beſloten *Brief* of *Taaffel-boekje*, verſe-

geld:

geld: op dat de saak also veel te eenvoudiger, en sonder reden of suspicie van bedrog, mocht schijnen toe te gaan: en de God aldus daar op antwoord gevende, het *Mirakel* also te groter moch schijnen.

Waar op dan (naar u reeds bygebrachte omstandigheden) de *antwoord*, op *daar toegestelde tijd* en *order van Loting* (op dat alsoo alle misgreep mocht geweerd werden) door de *Pythia* gegeven wierd: die quanssuis, t' enemaal onkundig zijnde, van den inhoud der vragen, so veel te meerder en krachtiger door dien *God* besseten te wesen, wierd gepretendeerd; en door sijn *overnatuurlijk* en *Goddelijk ingeven* te antwoorden, op 't geen 'er dusdaniger wijse was voorgesteld.

Indien 't op het gene in een *opene Brief* behelsd wierd, of op mondelinge vraag, geschiede (dat ik achte noid of seer selden gebeurd te zijn, als by bysondre toevallen) viel 't noch veel gemakkelijker voor hen *Pythia*, en *Papen* of *Propheten*, te raden, wat 'er geantwoord diende: alhoewel sulks met meerder suspicie, voor den wat meerder of beter geneusden, te werk ging.

En waren 'er velerleye vonden, grepen en kunsjes waar door ontdekt kon werden, 1. waarom dese *Raadvragers*, (of afgesondene der selver, indiense of door siekte, of andre ongelegentheden belet, selfs niet verschenen) daar heen quamen: en ten 2. wat eigentlijk, ja woordelijk, in hunne versegelde *Taaffel-boekjes* of *Brieven* wierd behelsd.

Hier toe dienden dan bysonderlijk alle die soorten van Lieden, dien ik boven reeds als geintresseerden hier ontrent, heb opgeteld: namentlijk alle die genen die, directelijk of indirectelijk, voordeel hier uit quam te trekken: en voor eerst, de *Waarden* of *Herbergiers* en der selver familie, Vrou, Kin-

Kindren en Dienſt-boden : by occaſie, van dat, aldaar deſe *Raad-vragers* wierden opgehouden, en met het wachten na den geordineerden dag en tijd, en met de offerhanden tot voordeel hunner ſake, door 't beſchouwen der ingewanden, en 't ramen uit de ſelven van goede of quade voortekenen over 't gevolglijk ſucces. Wijl niemand toetrad tot het *Raad-vragen*, of verwachten der antwoorden, voor dat 'er goede voortekenen in de ingewanden der Slacht-offeren ſich quamen (als door een Goddelijke directie te vertonen, of door de *Offer-wichelaars* wierden gepretendeerd ſich te openbaren.) dat deſe goede *Smul*-papen, die ſich ondertuſſchen met het beſte deſer offerhanden wel vrolijk maakten, ſeer lang konden gaande houden. Gelijk wy daar van 't exempel geſien hebben in 't waarnemen van de *beweging der Slacht-offeren*: ſonder welk voorgaande gepretendeerd Mirakel, en goed Voor-teken, de *Pythia*, als geſeid is, noid naar d' *Adyta* trad, om hare *Orakel-antwoorden* te geven.

Terwijl dan deſe dingen (naar datſe of eerder of later en tager achter de ſaak konden komen) wierden dragende gehouden, en de tijd ſomtijds daar door ſo uitgerekt, dat de naaſtkomende *antwoord-tijd* daar door, voor den ſodanigen, quam voor by te ſchieten : of datſe anders wat kortelijk voor de *antwoor-tijd* gekomen zijnde, men pretenderde dat alle behoorlijke plechtelijkheden binnen die korte ſpatie niet konden werden volvoerd; en derhalven tot de naaſt-aankomende aldaar moeſt gewacht werden) terwijl, ſeg ik, dat deſe dingen, aldus wierden te werk geſteld, en de *Raadvragers*, of der ſelver afgeſanten, onder deſe, en vele andre prætexten, die 'er konden gemaakt werden, wierden

den opgehouden ; hadden deſe Lieden ſeer goede occaſie, om indirectelijk, onder dit of dat pretext, by deſe of die gemaakte occaſie, van of tegenwoordige en (voor de *Raad-vragers*) onverwachte voorvallen, en gepretendeerde *Mirakelen*; of gewenſte uitkomſt der deſe of gene antwoorde, en de publijke dankſegging daar over gedaan; of gepretendeerde *Mirakelen* by voortijden aldaar gebeurd; door vertelling de ſuperſtitie in de *Raadvragers* te vermeerderen, en uit den ſelven, by die gelegentheid, uit te lokken 't geenſe gaerne wilden weten. 't Welk onder 't praten t'huis, onder't ſpelen om de tijd wat te korten, onder 't wandelen, en onder andre ſoorten van oeffening, door hen of den hunnen kon werden waargenomen. Of indienſe ſulks uit de *Raad-vragers*, of der ſelver afgeſondenen ſelfs, niet konden gewaar worden: 't zy dat die of ſelfs te loos waren, of al te ſtrikte laſt hadden, om iets daar van aan iemand, wien hy ook mocht weſen, bekend te maken; konden ſy ſich keren tot der ſelver geſelſchap, geſin en dienſtboden: of met de ſelve ſoorte van bedroch, of met corruptie en omkoop der ſelver. Om alſo niet alleen, achter de Vraag en ſubſtantie der ſelver te komen; maar ook tot kennis (ſo veel hen mogelijk was) van de gehele gelegentheid des *Raadvragers*, des ſelfs wijſen van leven, des ſelfs familie en Vrienden, en de voorvallen der ſelver onder malkandren, of des *Raadvragers* met de ſelven; en al wat meerder Hiſtorien van des ſelfs leven ſy konden uithalen: voornamentlijk als 't Lieden van grote gelegentheid en middelen waren: en van welken door 't rekken van de tijd enz. meer voordeel te behalen was: om ſo niet alleenlijk te konnen antwoorden op 't gevraagde, maar ook 'er ſom-

somtijds iets byvoegen, en wel meest al te anders op de vraag niet genoeg, of sich selfs voldoen konden, of vreesden den *Raadvragers* niet genoeg ten propooste geantwoord te hebben) 't geen geenssins in de vraag wierd vervat; maer 't geen iets particuliers aangaande des *Raadvragers* leven behelsde; en dat of van seer weynig was geweten, of, ten minste van de *Pythia*, of des selfs Propheten of Priesteren, onmooglijk scheen geweten te konnen werden. Als of, quanssuis de God voor dees tijd hen geen uitkomst op hun voorstel wilde geven: schoon hy anders wel wist, uit overnatuurlijke kunde, wat hen oid was wedervaren, enz.

Om sulks noch beter te konnen onderscoeken, haddense ook (als reeds boven gemeld is) hunne *Emissarii* of *uitgesondenen*, die overal (d' ene onder dit, d' andre onder dat pretext) heen reisende of heimelijk de staat, gelegentheid enz. onderscochten, van die *Raad-vragers* die reeds daar nu te *Delphis* waren wachtende; of ook te gelijk van alle andren van aansien, waar van iets kon verwacht werden ('t zy door hunne superstitie, 't zy door hunne rijkdom, daar by t'saamgevoegd; 't zy door de gevallen van hen selfs, of hun gesin enz. gebeurd; 't zy door de gevaerlijke stand, en vrees en hoop, uit de selve ontstaande: voornamentlijk indien 't Hovelingen of diergelijken waren. By hoedanigen sy sich loosslijk konden indringen, onder verlye Pretexten; en dan gevolglijk, door verhalen van saken, quanssuis aan hen selfs, of den hunnen, gebeurd; of honderd duisend andre saken, rakende en vermeerderende d' achtbaarheid van 't Orakel, enz.

Voeg hier noch by de *Omleiders* (dat ikse so noeme) of die soort van Lieden, die hun werk maak-

ten, en voordeel trokken, van den *Vreemdelingen*; daar heen gekomen om her te leyden. (Wijl daar uitstekend vele, en rare, en kostelijke dingen, door superstitieuse en ambitieuse Menschen den God vereerd en toegewijd, te sien waren) en alles aan te wijsen; 't zy oude en konstelijke, of kostelijke Beelden; die daar in seer grote menichte waren, als uit de beroving van die Tempel door *Nero*; en uit de Beschrijving van *Pausanias*, blijkt; 't zy andre voorname giften en geschenken, van seer konstige Schilderyen, Drievoeten enz. door Koningen, Vorsten, of andre grote en vermaarde Lieden, daar vereerd; 't zy wat 'er vreemds en wonderlijks, ten opsichte der Tempel en omleggende Plaatsen, en wat verder aan de selven vast was, voor de Vreemdelingen was of scheen om te aanschouwen.

Welken dan by dusdanige occasie ophalende vele oude Historien en Miraculen; en wonderlijke uitkomsten der gegevene Orakelen; also ook dienden, niet alleenlijk om verbaasdheid en superstitieuse vrese in de *Raadvragers*, of der selver Afgesanten te verwekken: maar ook daar door met enen indirectelijk, en met bysondre loosheid uit te vorschen, wat 'er sou gevraagd werden, enz. Wijl dese Lieden ook seer goede occasie hadden om op 't wesen en actien der *Raadvrageren* enz. te letten; wanneer 'er iets met bysondre nadruk verhaald wierd, 't geen of hoop, of vrees, of andre kenbare passie, in hen kon verwekken.

Datmen 'er sodanigen in goed getal te *Delphis* hadde (en is van andre Orakel-plaatsen, ten desen opsichte, ook geen twijffel te slaan) toond ons klaarlijk *Plutarchus* in sijn meer-gemelde Boek van d' *Orakelen*: so ook *Pausanias* en andren meer.

Dus

Dus kondenſe ook andren uitmaken, die ſchoon aldaar, of daar ontrent, wonende, quanſſuis van andre Geweſten daar naar *Delphos* heen quamen, met rijkelijke gaven en geſchenken voorſien, om aan de *God Apollo* op te offeren, nevens rijkelijke Slacht-offeren, tot dankbaerheid aan dien *God* opgeöfferd, om de goede uitkomſt ſijner Voorſegging gedaan aan hen ſelfs, of die hen daer hadden heen geſonden. By welke *Offer-malen* dat ook ſomtijds, als uit ſinguliere gunſt, of ander pretext, genood zijnde, deſe of gene, of ook veel meerdere *Raadvragers* te gelijk; genige de ſchoonſte gelegentheid ontbrak, om by occaſie van't ſucces, waar over deſe dankſegging geſchiede, niet alleenlijk vele dingen te verhalen, (namentlijk *miraculeuſe vervullingen en ſucceſſen der Goddelijke Antwoorden*) maar ook onder den drank (wanneer doch altijd het verſtand en tonge te gelijk loſſer werden) de grond der ſake, waar onſe quamen, te ondertaſten en kundig te werden. Gelijkſe ſulks ook konden doen, in die *Offer-malen* die de *Raadvragers* ſomtijds, uit eigene drift en devotie deden; ſomtijds, in tegendeel onder deſe en gene pretexten (van Offerhanden en anders) gedwongen waren aan te ſtellen.

Voeg hier noch by het *net* en *naerſtig waarnemen* en *beſpieden* van de *Raadvragers*, ten opſicht hunner *actien* en *gebaar*, van ongeruſtheid, vreſe, droefheid, of andre diergelijke paſſien; die, of in het weſen, of in de praat en maniere van dien, of door 't ſuchten, of anders, ſich lichtelijk of geheellijk, of voor een gedeelte, openbaren: het *beſpieden* en *beluiſteren* hunner heimelijke daden en propoſten, gedaan of gevoerd by hun geſelſchap en vertrouwelingen; (dat door de Waarden of der ſelver huis-genoten enz. kon werden looflijk waarge-

nomen) en alles wat verders, op dese en diergelijke wijse, kon ontdekt werden van Lieden die of selfs, gesleepen en schrander genoeg waren, om sich dicht te houden, of ook sulk geselschap en dienst-boden hadden die, noch kabbeljouws hoofden, noch corrubtibel, waren.

Dat sulks, en noch veel meerder, door henlieden op de allerkonstigste en gesleepenste wijsen gepleegd wierd, en ordinairlijk, of ten minsten seer dikmaal met succes, sullen konnen begrijpen alle die weten, hoe krachtiglijk het breyn gewet werd dier gener, die groot voordeel en auctoriteit sien door listen en bedrog te bejagen: en die daar by ook weten wat kracht de guichelary overal heeft, daarse snedig te werk gesteld werd.

Dus waren alle dese en diergelijke kunsjes geensins onbekend aan de reeds meer-gemelde *Alexander*; ,, Want dese (naar *Luciaan* getuigd) sond seer ,, vele *doorsnuffelaars* en *verneem-allen*, die van sijne ,, t'saam gesworne waren, naar *Rome*; die van ,, daar een yders gevoelen en humeur overbrief- ,, den, en de *Vragen* diemen had voorgenomen ,, te doen, hem al tijdelijk voor-af te kennen ga- ,, ven: op dat hy so prompt en vaerdig wesen ,, mocht: door so voor-af te verstaen, wat het ,, was, datse't meest begeerden; eer hunne afge- ,, sondenen by hem aangekomen waren. Dus ook, als de selve op een ander plaats van hem verhaald; ,, Gebruikte hy sijne seer grote winst niet ,, niet voor sich selfs alleen, of vergaderde sich die ,, op tot een schat: maar had hy *Mede-werkers* en ,, *Dienaers* en *Verneem-allen*, en *Orakel-makers*, en ,, *Bewaarders der Antwoorden*, *Onder-schrijvers*, ,, *Versegelaars*, en *Verklaarders der Orakelen*; en gaf hy ,, aan yder loon naar des selfs verdienste. Ook

sond

„ sond hy eenigen naar andre Geweſten, om het
„ gerucht van dit *Orakel* onder die Volken te ver-
„ breyden; en te vertellen, hoe hy *Voorſeide*; *weg-*
„ *gelopene Slaven aanwees* of *deed wedervinden*; *Die-*
„ *ven* en *Rovers ontdekte*; *verborgene Schatten open-*
„ *baarde*; *Sieken* en *Kranken* weder in geſondheid
„ herſtelde; ja reeds enigen *uit den doden had opge-*
„ *wekt*. Waar uit dan een drokke loop en drang
„ van alle kanten naar hem toeſchoot, met Slacht-
„ offeren, geſchenken, enz.

Dus wiſt hy ook die genen, die door andren tot hem geſonden waren, *ſeer vriendelijk te ontfangen, heerlijk te tracteren, met koſtelijke geſchenken te begiftigen, en alſo den ſelven ſich gans gunſtig te maken. Waar op hy hen dan wederom ſendende; deſen niet alleenlijk vertelden hunne Vragen ende Antwoorden daar op gegeven; maar daar by ook uitkreten den lof van dien God, en ſeer wonderlijke Mirakelen daar van verſierden.*

Een ſeer aanmerkelijk exempel verhaald hy, even voor deſe laatſte woorden, van *Rutillianus*;
„ die anders een goed en eerlijk Man was; en die
„ vele Ampten en waerdigheden in de Room-
„ ſche Staat met lof bekleed had: maar die on-
„ trent de *Goden* en *Godsdienſt* ſottelijk ſuperſti-
„ tieus was, en ſo abſurde gevoelens daar van had-
„ de, dat indien hy maar ergens een geſalfde of
„ gekranſte Steen ſag, hy terſtond daar voor ne-
„ der-viel, die aanbad; en lange tijd daar by blij-
„ vende, en den ſelven ſijne wenſchen en belof-
„ ten op-offerende, van de ſelve alles goeds ver-
„ ſocht en verwachte. Deſe dan gehoord hebben-
„ de van dit *Orakel*, ſcheelde het gans weinig of,
„ hy ſijn aanbevolen Ampt verlatende, had ſelfs
„ naar *Abonuteichos* heen gevlogen. Doch ſond hy
„ evenwel Geſant op Geſant daar henen. Welke

„ afgesondenen maar zijnde *Idioten* en *Slaven*, of „ van slaafsche opvoeding en verstand, seer ge„ makkelijk daar bedrogen wierden, en so te rug„ ge gesonden. Die dan vertelden, datse dit sel„ ve gesien, en dat van andren gehoord hadden; „ en maakten, en versierden daar noch vele din„ gen toe; op datse so veel te aangenamer by hun„ nen Heer mochten zijn. Waar door sy hem ge„ heellijk ontstaken, ja t' enemaal sot en uitsinnig „ maakten. So dat hy familiaer zijnde met de „ meesten en voornaamsten der Stad [*Rome*] by „ by den selven rondsom ging, vertellende wat hy „ uit sijne Afgesondenen had verstaan; ook selfs „ daar noch een deel byhangende: en vervulde „ hy also daar mede de gehele Stad, en maak„ ten 'er seer velen verbaasd en ontroerd. So dat „ die ook al terstont selfs hene vlogen, om iets te „ horen, dat hen raakte.

Sie hier, mijn Leser, de argliftige grepen van dien guit. Doch moeten wy ons geensins inbeelden, dat hy hier in de *Delphische*, en andre *Orakelgevers*, niet tot sijne Leer-meesters heb gehad, en der selver kunsjes hen afgesien. Hy wist den enen te verbinden door weldaden en geschenken: die hem door een andren weg weder dubbeld en dubbeld (alsmen seid) quamen toevloeyen: en also den selven aan de hand te houden en tot sijn voordeel te gebruiken; of van vyand tot vriend te maken, die hem anders qualijk gewogen waren: en van welken hy anders gevaer liep, van datse hem souden hindren, of ook wel sijne boeveryen komen te ontdekken. Voornamentlijk indien 't Lieden waren van doorsicht en oordeel, of ook te gelijk ervarentheid.

Dus wist hy ook, en door sijne mede geintresseerden

seerden of mede-ſtanders; of die nu reeds door weldaden enz. aan hen verknocht waren; of anders door kleen oordeel enz. met ſuperſtitie voor hem waren ingenomen, andren, ſijne partyen en vyanden, (ſo door deſe middelen, als door andren, die noch gevolglijk ſtaan gemeld te werden) te overkrayen, te intimideren; ja in groot gevaar en lijden te brengen.

Dat niet alleenlijk de gepretendeerde *Propheten*, en *Propheteſſen*, en alle de andren hoop hunner mede-ſtanders; maar ook alle de Inwoonders van *Delphis* (gelijk ſulks ook noodſakelijk by andre *Orakel-tempelen* plaats had) hier van byſonderlijk gaudeerden, of welvoeren, en rijk en weeldig waren; toond ons niet onaerdig *Luciaan*, in ſijn twede *Phalaris*, waar in over de *Stier*, door *Phalaris* aan de God *Apollo te Delphis* op-geofferd, gepleyt werd. Alwaar onder de Perſoon van een der *Prieſteren* (die ſeer wel begreep, dat daarſe anders maar op een rotsachtige, en gans onvruchtbare, landſtreek hunne woonplaats hadden; en gene occaſie van Koop-handel, door Scheep-vaart, of andre gelegentheid, gelijk *Athene*; dat, met ſijn omleggende Land *Attica*, ſeer onvruchtbaar zijnde, evenwel door goede gelegentheid, en daar door toevloed van Handelaars en handel, als een ander hedensdaags *Amſterdam*, tot ſeer grote overovervloed van Burgeren, van commercie, en van Rijkdom was geſtegen) op deſe wijs geſproken werd; ,, Want dat wy op ſteyle klippen wonen, ,, en Rotsſtenen bebouwen, behoefd *Homerus* ons ,, niet te ſeggen; naar dien wy dat ſelfs met onſe ,, oogen aanſchouwen; en wy voor ſo veel de ,, vruchtbaarheid van 't Land aangaat, altijd groten honger ſouden moeten lijden. Doch de

„ *Tempel* selfs, en de *God* Pythius, en het Orakel, en
„ die genen *die komen offeren*, en die hunne god-
„ vruchtigheid hier komen betonen, die zijn de
„ Velden en Akkeren van *Delphis*; die zijn der
„ selver renten en inkomen: van desen komt
„ hen onderhoud en overvloed. Want om recht
„ de waarheid te spreken, even als de Poëten sin-
„ gen, komt ons alles toe sonder ploegen, sonder
„ zayen, sonder majen, door de *God* [*Apollo*] die
„ onsen Land-bouwer is. Als welke ons niet al-
„ leenlijk verschaft het goed en voordeel dat an-
„ dre Landen besitten: maar ook, indien 'er iets
„ by de *Phrygiërs*, of *Lydiërs*, of *Perssianen*, of *Assy-*
„ *riërs*, of *Phæniciërs*, of selfs de verre en koude
„ Noordsche Landen werd beseten, of verkre-
„ gen; vloeid het alles na *Delphis* toe: en genie-
„ ten wy, naast den *God*, daar van het voordeel
„ en gemak; werden van alle Menschen geacht
„ en geëerd; en leven so voorspoedig en gemak-
„ kelijk. Dus hebben wy 't van ouds gehad; dus
„ hebben wy 't noch; en wens ik, dat wy 't so
„ mogen blijven behouden. Ook is 'er niemand
„ die kan seggen, dat 'er oid of oid enige Wet of
„ besluit by ons is gemaakt, waar door aan iemand
„ werd verboden, of Offer-slachtingen te doen,
„ of giften en gaven aan den *God* op te offeren.
„ En is hier uit, mijns achtens, dese *Tempel* so toe-
„ genomen, en over-rijk geworden, door gaven
„ en geschenken. Waarom dan ook hier ontrent,
„ voor dese tijd, geen verandering diend gemaakt,
„ of enige Wet geformeerd, die tegens de Vader-
„ lijke gewoontens aanloopt; of angstvalliglijk
„ ondersocht, van wie, of van waar, of van hoe-
„ danige natuur enz. [ten opsicht van den Gever]
„ de opgeofferde gaven zijn: maar zijnse sonder

sorg

„ sorg of bekommering aan te nemen; en beho-
„ ren wy alſo te gelijk den *God* [*Apollo*] en den
„ *Godvruchtige Menſchen* ten dienſt te zijn.

Doch, om weder eens tot de *Pythia* ſelfs te keren; de *Antwoorden* die door de ſelven met ſo een vervaerlijk geluid, als geſeid is gegeven wierden, wierden ook by de *Raadvragers* ſelfs, of geheellijk niet, of maar ſeer confuſelijk en duiſterlijk, ten opſichte der bewoording ſelfs, verſtaan of bevat: ſo om datſe met of onder ſulk een verſchrikkelijk gedreun en gedruis (buiten alle d'andre omſtandigheden) wierden voortgebracht; als om de verbaaſdheid, ſchrik en vreeſe, door die ſchielijkheid, in de *Raadvrageren* verwekt: terwijl die daar by ook of ſo kortelijk wierden uitgedonderd, datſe noch meerder verwachting in den *Raadvrager* wrochten; of in tegendeel ſomtijds ſo lang wierden, uitgerekt, dat daar uit, (nevens de duiſterheid dubbelſinnighetd enz.) de *Raadvragers* confuis raakten; die, terwijl ſy 't voorſte ſochten te begrijpen, het achterſte nog minder begrepen: of terwijl ſy daar op vielen, het voorſte weder vergaten: voornamentlijk om dar ſy 't niet wel verſtonden.

Maar doch, dan wierd het tijd voor de *Propheet des Tempels* (of *Propheten*, want ſomtiids waren 'er meer als een te gelijk, als uit *Ælianus* blijkt) en voor de *Poëten*, die de antwoorden door de *Pythia* gegeven, quanſſuis interpreteerden, en in Verſen ſtelden, of quanſſuis herſtelden.

Dit geven en *Strabo*, en *Plutarchus*, en andren, klaarlijk te kennen; en wierd ſulks ook (als reeds geſien is) door Alexander nagevolgd.

Alhoewel hier te *Delphis* ſulks niet geduriglijk ſtand had gehouden; en *Apollo* al ten tijden van *Pyrrhus* die ontrent 300 jar. voor de geboorte *onſes*

Heilands is geſtorven, niet meerder *in Verſen*, of *dichtmaat* ſprak; maar ſijne *Orakelen in Proſa* gaf.

De waarheid hier van is klaarlijk te ſien, by *Cicero* en andren meer; en de reden by hem *Cicero*, *Plutarchus*, *Luciaan*, enz. Namentlijk *Apollo* die of door ouderdom, ſuffachtig, of door andre quade toevallen met 'er tijd in de herſſenen geraakt wierd, had onder de hand *Poëten* van node, die de Verſen ſijner onſinnige *Pythia*, in order brachten, en op de rechte leeſt ſchoeiden; en gaf hy aan deſen die bequaamheid, die hy ſelfs reeds had verloren. Doch eindelijk ontbrackt ook deſen aan de kunſt. 't Zy dat de *Caſtalia* verdroogde; 't zy dat daar eenige onſuiverheid quam toe te vloejen, waar door des ſelfs kracht, niet alleenlijk verminderd, maar eindelijk ook gehellijk weggenomen wierd: Doch wat de ware reden ſy, ſouden ons licht beter die *Poëten* verklaren, die uit deſe *Caſtalia* en d' *Aganip* gedronken hebben: als die ſelfs van hen ſelfs getuigen: *eſt Deus in nobis*, &c. *'t Is God die in ons woond, en onſen Geeſt beroerd, enz.*

Maar om weder met ernſt te ſpreken; het *Verſe maken*, ontrent de *Orakelen*, hield met 'er tijd op, om dat 'er niet altijd recht bequame *Poëten*, of *Verſe-makers*, byder hand waren (en wel ſodanigen, aan wien ſy, als byſonderlijk daar in geintreſſeerd, dat *Horribile Arcanum* betrouden.) Waardoor dan, meeſten tijd, de Verſen ſo jammerlijk en belachelijk waren; dat 'er door de *Epikuriſten*, de *Akademici*, de *Stoici*, de *Ariſtotelici* de *Peripatetici*, de *Democritianen*, en vele andre ſecten, en anere geneusde Menſchen buiten de ſelven, ſo geweldiglijk mede gelachen en geſpot wierd; dat de ſchaamte en confuſie hier over, den *Prieſteren*, en *Propheten* deed beſluiten, de *Orakelen* niet meerder in *Verſen*

of

of *Dichtmaat*, maar in *Proſa*, te geven: alhoewel tuſſchen beiden het geven van Verſen weder ſchijnd getenteerd te zijn; doch om de quade ſucceſſen, dat al in 't korte weder quam op te houden: waar van de reden licht noch elders ſal gegeven werden.

Plutarchus die anders een ſeer verſtandig Man was, en in ſijn Boek van de *Superſtitie* ſeer wel de natuur, de gebreken, en gevolgen der *Superſtitie* heeft aangeweſen; toond ſich evenwel vry ſuperſtitieus, en geeft ſeer ſlechte, en geheel nietige reden, waarom doch de *Pythia* niet niet meerder in Verſen antwoorde; in een Boek, of Tractaat, dat hy expreſſelijk daar over geſchreven heeft.

Maar *Luciaan* die alle occaſien capteerd, om met het *Heidens Godendom* en *Superſtitie*, te ſpotten en te ſchimpen, doed ſeer aerdiglijk, en *Mercurius*, en *Apollo* ſelfs daar van ſpreken; wanneer de ene, namentlijk *Mercuur*, in ſijn *Jupiter Tragœdus*, daar van op deſe wijſe ſprekende werd ingevoerd: *Maar ik en ben geenſſins met de Geeſt der Poeſye begaafd; ſo dat ik den uitroep daar door bederven ſal, met het nu te kort, en dan te lang maken der Verſen; en ſal ik henlieden tot lachen verwekken door mijne onkunde in de Poeſye. Want ik ſie dat ſelfs Apollo, over enigen ſijner Orakelen wierd uitgelacht; hoe wel de duiſterheid der ſelver 't merendeel daar van bedekt: wijl die ſo groot is, dat de Raadvragers ſo veel werks daar ontrent vinden, datſe tot het examineren der Verſen geen tijd over hebben.*

Plutarchus, die anders (als even geſeid is) ſeer ſuperſtitieus is, of ten minſten ſodanig wil ſchijnen; kan ſelfs ook niet laten hier ontrent eens de aap uit de mouw te doen kijken: Wanneer hy in ſijn reeds genoemde Boek, op deſe wijſe ſpreekt: *Als nu hier op een ſtilſwijgen volgde, brachten de Omleiders* [en Ver-

Vertelders van 't geen ontrent dese *Orakel-plaats* al wonders was te sien, of ook in voor-tijden gebeurd] *weder enige Orakelen voort. En alsser onder andren een gereciteerd wierd, in Versen, wegens 't Rijk, (so ik wel onthouden heb) van Ægon de Argiver; seide Diogenianus daar op, dat hy sich menigmaal had verwonderd over de slechtheid en gebrekkelijkheid der Versen, waar in de Orakelen wierden uitgedrukt. Daar nochtans Apollo het hoofd der Musen was, en aan wien niet minder het geven van de konst, netheid, aerdigheid en swier aan de Versen toequam en eigen was, als geestigheid van stem, en aerdigheid van Voysen: en die daar in Homerus en Hesiodus verre te boven ging. En dat evenwel de meeste Orakelen en tegens de Wetten der Dichtmaat, en tegens de suiverheid van Taal, door 't gebruiken van quade woorden pecceerden. Serapio de Poet, die, maar onlang van Athene gekomen, daar mede tegenwoordig was, seide daar op; waand gy dat die Versen de Versen van Apollo selfs zijn? Laat ons toe geven, dat de selve veel slechter en onaerdiger, als die van Homerus en Hesiodus zijn, sullen wysse daarom niet als seer wel gecomponeerd gebruiken, corrigerende dat oordeel, dat wy, door quade gewoonte voor-ingenomen, hebben opgevat? De Landmeter Boëthus, van wien gy weet dat hy naar de zijde van Epicurus overheld; voegde hier op: Maar hebt gy noid gehoord wat aan de Schilder Pauso is gebeurd? Neen ik, seide Serapio. 't Is dan waardig dat ik 't u vertelle antwoorde Boëthus. Dese Pauso had aangenomen te schilderen een Paerd, dat wentelende sijne vier benen om hoog stak, maar hy schilderde 't al lopende. Als nu de gene die 't hem had aanbesteed, daar over gans misnoegd was; nam Boëthus al lachende de Schilderye en keerde se het onderste boven; so dat het Paerd niet scheen te lopen, maar te wentelen. So gaat het, voegde noch Bion daar op, met sommige soorten van redenen; wanneerse werden omgekeerd. En*

hier

hier uit ſpruit het, dat ſommigen ſeggen, dat de Verſen vitieus (of kreupel en gebrekkelijk, enz.) zijn, om dat de God der ſelver Auctеur is; andren in tegendeel dat ſe niet van den God zijn, om dat ſe vitieus zijn.

En waarlijk (eens voor dees tijd onderſteld zijnde dat de *Duivel* ſelfs ſijne Autwoorden onder de Perſoon der gepretendeerde *Apollo*, en andre *Goden*, aan *Auguſtus Cæſar*, aan *Thulis*, en andren op een overnatuurlijke wijſe gegeven had) wat ſou doch dien duiſend-Konſtenaar beweegd hebben, aan *Auguſtus*, aan *Thulis*, en vele andren meer, ſodanige *Orakelen*, of *Antwoorden*, te geven, dat de ſelven, ten opſichte van Taal en Dichtmaat, t' eenemaal beſpottelijk waren? Of wat ſou hem beweegd hebben, ſich ſelfs, niet alleenlijk beſpottelijk, maar ook verdacht te maken, van onmaeht, enz, by Lieden, die anders geenſſins een houte neus hadden: maar ſeer wel konden rieken, wat en hoe hen wierd opgeſchaft? Of meendmen dat de gemene man wel bequaam was, om ſulks te vatten en te beſchimpen; en dat de *Groten* (die indienſe niet wel door hunne eigene ogen, ten minſten door dien van hunne Miniſters ſien) 't bedrog niet konden bemerken?

Waarlijk, noch *Auguſtus Cæſar*, noch ſijns gelijken, in Griekſche Taal-kunde, en oordeel van de wereldſche bedrijven; waren enigſins de Lieden om ſich door ſottelijk gecomponeerde Verſen, ſodaniger wijſe te laten bedriegen: als hedensdaags vele Geleerden ſich door dusdanige ſotternyen laten doeken.

Want indien ergens, ſo behoorde hy *Duivel*, ſich niet belacchelijk ten toon te ſtellen, daar 't ſijn achtbaarheid en voordeel gold. En indien hy al, gedwongen, tegens ſich ſelfs moeſt getuigen; ten min-

minſten, om ſich ſelfs te langer in achting en aanſien te houden, ſou hy ſich gewacht hebben, van quade Taal en quade Verſen te ſpreken: en voornamentlijk by Lieden, die de Taal en der ſelver ſuiverheid, als ook die der Dichtmaat, ſeer wel verſtonden. En wat kon, eyndelijk, hem meerder voordeel zijn, als by *Auguſtus* en diergelijken in achting te blijven?

In hoedanige verachting en onwaarde, en de *Orakelen* ſelfs, en de quanſſuis Goddelijke kracht; waar doorſe gegeven wierden; en de Verſen ſelfs waren by doorſichtige en ervarene Lieden, blijkt, niet alleenlijk uit het gene reeds boven is bygebracht: maar ook uit de ſo, ſcherpſinnige als welſprekende, *Cicero*.

De Woorden van *Cicero* zijn, in ſijn twede Boek van de Voorſeggingen (terwijl hy van het antwoorden der Orakelen in Verſen of Dichtmaat ſpreekt) deſe volgende: ,, Maar het gene het ,, voornaamſte is, waarom werden'er geen *Orakelen* meer op (N. B.) deſe wijſe, te *Delphis* ge,, geven, niet alleenlijk by onſe tijd; maar reeds ,, al lang voorleden? So dat'er tegenwoordig ,, niets is, dat in meerder kleenachting is? Wan,. neerſe hier van krachtiger werden gedrongen, ,, ſeggenſe, dat de kracht en 't vermogen geſleten ,, en verdwenen is, door de outheid des ſelfs. [Een ,, rede, die onder andren, met omſtandigheden, ,, door *Plutarchus* werd bygebracht, van die plaats, ,, uit welke die uitwaaſſeming des Aerdrijks ge,, ſchiede, waar door de *Pythia*, als in't verſtand ,, beroerd en ontſteld, hare *Orakelen* gaf.] Men ſou ,, waarlijk denken dat deſe Lieden van Wijn, of ,, van geſoute Vis of Vlees ſpraken; welker kracht ,, door d'ouderdom vergaat. Men handeld hier

over

,, over de kracht der Plaats, en niet alleenlijk
,, over de natuurlijke, maar ook over de Godde-
,, delijke kracht. Welke, op wat wijse is die eyn-
,, delijk vervlogen? Door oudheid, sult gy seggen.
,, Gy wild liever dat verdwenen is, en vernie-
,, tigd dat gene, dat, indien't oid geweest was, nog,
,, en in der eeuwigheid, sou zijn; als dat gy niet sou
,, geloven, 't geen men niet behoord te geloven.

Gelijk dan de rede of oorsaak, waarom *Apollo* niet meerder in *Versen* of *Dichtmaat* sprak, was dat 'er so krachtelijk mede gespot wierd, om de seer grote gebrekkelijkheid van *Taal* en *Dichtmaat*, die 'er menigmaal in gevonden wierd; en men daarom onder ander prætext sulks afschafte en naliet: So gaf ook weder in tegendeel dese verandering, en 't *Orakel-geven* in *Prosa*, voor den doch anders ongelovigen, so wel een Argument, tot nadeel der gepretendeerde Goddelijke Antwoorden, als het gebrekkelijk componeren en't samenstellen der Versen.

Want daar de *Poëten* noch geduriglijk bleven in goede Dichtmaat singen; en bleven pretenderen door *Apollo* en de *Musen* daar toe geinspireerd te zijn: zijn *Apollo* en de *Musen* konst, en geheugnis quijt, en door ouderdom kinds en suf, geworden: So dat de *Poëten* sijne lieve kindren sulks voor hem moesten op- en waarnemen.

Hoe lange, al voor de Geboorte onses *Heylands*, dit *Orakel-antwoorden* in Versen had opgehouden hebbenwe reeds gesien in 't boven geseide: doch wanneermen eerst sulks had beginnen te practiseren, is so klaar niet.

Want *Pausanias*, die ons hier ontrent het meeste licht geeft, getuigd (in sijne Beschrijving van Griekenland) dat sommigen hielden, dat *Phemonoë*, de eerste

eerſte P*ropheteſſe* aldaar was geweeſd ; en ook de eerſte hare *Godſpraken* (of die des gepretendeerde *Gods*) in Dichtmaat en langere Verſen, (by de *Grieken* en *Romeynen*, *hexametri*, *ſenarii*, of *ſeslingen*, genaamd) ſou gegeven hebben : andren dat de Propheet O*leen*, die nevens P*egaſus* en A*gujeus*, deſe O*rakel-plaats* had in ſtand gebracht, aldaar de eerſte had O*rakel-antwoord* gegeven, en de eerſte ſulks in Dichtmaat had gedaan. Waar toe hy P*auſanias*, dan de Verſen van *Béo*, een *Delphiſche* P*oëteſſe* (uit hare Lof-ſang ter eere van *Delphis* gemaakt) tot getuignis bybrengd. Alhoewel de oude en algemeenſte traditie was, dat 'er altijd de *Voorſeggingen* door *Vrouwen* wierden gegeven : waar van evenwel, uit andren, het tegendeel klaar ſchijnd te blijken.

Het allernaaſte, mijns achtens is, datmen (gelijk meeſt alle ſaken, bedrijven en practijken, voornamentlijk van dusdanige natuur, van kleender tot groter werden, en alſo tot meerder volmaaktheid komen) met 'er tijd, om de Majeſteit en geloof deſer *Godſpraken* (die te *Delphis* al een wijl voor *Homerus* tijd plaats hadden) te vermeerderen en te vergroten, de *Verſen* heeft beginnen te practiſeren. Waar toe in vroeger en ruwer Eeuwen ſo veel nettigheid en konſt niet vereyſt wierd, als wanneer de Lieden van latere tijd, nu reeds de *Verſen* van *Linus*, van *Muſæus*, van O*rpheus*, van *Homerus*, van P*indarus*, van *Æſchylus*, van *Sophocles*, van *Euripides* en van vele andren meer, in de hand of geheugeniſſe hadden.

Doch dat ſy, of ſelden, of by na noid, dusdanige nette en hoogdravende Dichters ; maar menigmaal ſeer kreupele, daar toe konnende verkrijgen (wijl die ſelven, buiten de Dichtmaat, ook meer andre bequaamheden van noden hadden) die Verſen

sen daar door in sodanig een verachting geraakten, als reeds getoond is, men met 'er tijd het *Versemaaken* staakte, en de antwoorden in *Prosa* gaf.

Maar, om hier eens van af te scheyden en verder voort te gaan, staet ook bysonderlijk te considereren, wat soort, of *Secten*, van Lieden, tot het *Raadvragen*, en ontfangen deser *Goddelijke Antwoorden*, wierden *geadmitteerd*; en hoedanigen daar ontrent wierden *geweerd* en *uitgesloten*; de daar toe *geadmitteerden* waren sodanige Lieden die, buiten eygen overgelovigheid, ook noch vast waren aan sodanige *secten* van *Philosophie*, die de *superstitie*, en der selver gevolgen of patrocineerden, of leden. Daar in tegendeel Lieden van enige *secte*, de selve verwerpende of belachende, door hen wierden geweerd en uitgesloten. Hoedanigen (als meer geseid is waren de *Aristotelici*, *Academici*, *Epicureen*, *Cynici*, enz. en eindelijk ook de *Christenen*.

Waar by noch quam een seer argliftige greep en konst, om hun selfs wel te conserveren, en alle andre *secten* of *Lieden*, die hen verdacht, en of heymelijk, en indirectelijk, of openbaarlijk vyand waren, niet alleenlijk by yder een (ten minsten den groten en meesten hoop) te konnen verdacht maken; maar ook absolutelijk te konnen ruineren.

Het seer looslijk bedachte middel hier toe, was het instellen van *Mysteria*, of *heylige verborgentheden*, nevens der selver *plechtelijkheden*, en *Inwijding* tot de selven. Want hier door was het dat sy de *consciencien* der Menschen aan sich verbonden maakten en hielden: wijl die voor het intreden tot die *Heylige Maatschappen* of *Gebroederschappen*, (dat ikse so noeme) aan hen lieden, door een soort van *Biechte*, moesten ontdekken, de allerverborgenste geheymen en bedryven huns levens; en wel voorna-

mentlijk, alſſe met enige byſondre ſchelmeryen, of misdaden enz. waren vermengd geweeſt.

Deſe ſo genaamde *Sacra*, en *Myſteria*, of *heylige* en *heymelijke verborgentheden* waren al velerleye by *Romeynen*, *Grieken*, en andre Volken meer: en in velerleye plaatſen; ook aan velerleye Goden en Godinnen toegewijd; als die van *Hecate*, van *Ceres* en van *Proſerpina*; van *Orpheus* door geheel Griekenland; die van *Bacchus* in *Bœotia*; die van *Iſis in Ægypte*, (en vele andre Plaatſen, *teſte Apulejo*) van *Mythra* in *Aſia*, enz. Waar toe ook niemand wierd als medegenoot (ja ſelfs geenſins tot de tegenwoordigheid, geſicht, of kenniſſe door ſimpel verhaal der mede-wuſtigen) geadmitteerd, ten ſy plechtiglijk verbonden door ſekere (ſomtijds velerleye) ſoorten van *pœnitentie*, van *confeſſie*, van *dopen*, en andre ſuyveringen daar voorgaande; nevens *hoge* en *diere Eden* en *vervloekingen*; van aan niemand die noch niet ingeweyd was, deſe *heylige verborgentheden*, en 't geen 'er aan vaſt was, bekend te maken. Onder deſen waren evenwel de voornaamſte de *Samothraciſche*, de *Eleuſiniſche* te *Athene*, (die daar noch twederleye zijnde in mindere en meerdere, of klene en grote verdeeld waren) de *Mythriaca*, en eyndelijk de *Delphiſche*: welke laatſte driederleye zijnde, elk om de negen jaren wierden gevierd:

De eynde waar toe de ſelven waren ingeſteld, of ingeſteld te zijn wierden gepretenteerd, en waar toe de ſelven den ingewijden brachten (of gepretendeerd wierden de Menſchen te brengen) waren *verbetering van leven*, en *ſuivering van gemoed*, en niet alleen de *hope* van een *beter zalig leven:* maar ook de *waarlijke verkryging* van 't ſelve by de *Goden:* daar in tegendeel d' ongewijden de ſtraffe der Helle, en alle quaad hadden te verwachen. Als uit de

Phœ-

Phœdo van *Plato*, uit *Olympiodorus*, uit *Plutarchus*, uit *Cicero*, uit *Diogenes Laërtius*, uit *Arrianus*, en andren meer, te sien is.

't Was wel misschien aan sommigen niet onaangenaam, dat ik by forme van uitweiding die *Mysteria* hier eens quam wijdluftiglijk te verhandelen, en (so veel de oude voetstappen der selver ons blijken) uit te pluisen. Doch sal ik hier liever de kortheid bevlijtigen, en 't geen meest ter sake doed bybrengende, de volkomener Verhandeling, tot andre tijd en voorval, uitstellen.

'er Wierd dan (als reeds gedacht is) onder andre plechtelijkheden van *vasten* en vele andre soorten langwijlige *pœnitentie* en *beproeving*; als *onderhouding van kuisheid, slapen op de vloer, verkiesing van spijse enz.* ook de *Biechte*, of *Belijdenis*, afgevergd, van wat sy oid quaads of schelms in hun leven hadden bedreven, enz.

Dit was de rechte vond om de *Conscientien* der Menschen aan sich vast verbonden, en in hun bedwang te houden: en hierom was 't dat *Antalcidas*, wanneer de *Priester* te *Samothracia* hem *inwijde*, en onder des hem plechtelijk afvraagde, *wat hy oid quaads of schelms, in sijn leven bedreven hadde*; daar op tot antwoord gaf: *indien ik iets diergelijks bedreven heb, dat is reeds aan de Goden selfs bekend.* En een ander *Lacedemonier* op dese wijse ondervraagd zijnde, *wat wel het grootste schelmstuk was, dat hy oid in sijn leven bedreven had; ook antwoorde, dat dat den Goden reeds bekend was: en als'er nochtans verder instantie wierd gedaan, en geseid, dat hy evenwel noodsakelijk belijdenis moest doen; vraagde hy weder den Priester, aan wien hy die doen moest; aan hem of aan den God? Waar op den Priester weder antwoordende, aan den God; voegde hy 'er op, gaad gy dan so lange aan een zijde,*

De Philosooph *Demonax* (welks leven, met grõte ernst en lof, beschreven werd door *Luciaan*; die anders gewend is, met by na alle Philosophen, en alle secten der selver te spotten) wierd van velen gehaat, en lasteriijk nagesproken, op de selve wijse als eertijds *Socrates*; dat namentlijk, niemand hem oid had sien offeren, of andre godsdienstige plechtelijkheden oeffenen: en dat hy alleen onder allen niet ingewijd was tot de heylige *Eleusinische verborgentheden.*

Waarom hy dan eens nettelijk gekleed en gekränst, in de gemene volks Vergadering toetrad, en aldus sich verdedigde: *En verwonderd u niet, Athenienſers, dat ik noid aan Minerva geofferd hebbhe: want ik meende dat sy mijne Offerhanden geensſins van node had.* Dus antwoorde hy ook op 't twede lit, dat namentlijk, de oorsaak waarom hy tot noch toe, door *inwijding*, sich geen deel-genoot aan die heilige verborgentheden had laten maken, was, om dat, *indien dese verborgentheden quaad waren, hy dat niet sou konnen swijgen aan den ongewijden; om also andren daar van af te raden: ook niet, indiense goed waren; wijl hy, uit liefde en gulhartigheid, die aan yder soude hebben bekend gemaakt.*

Welke antwoorden nevens hunne aerdigheid ook te kennen gaven, wat de verstandigsten van dese bedrijven oordeelden.

Dat niemand *dese heylige verborgentheden* mocht openbaren, leren ons *Diodorus Siculus* Lib. 3. *Suetonius*, (uit cap. 43. van *Augustus* leven) *Horatius* en andren meer. Uit *Horatius* sietmen, in wat haat die genen waren, die aan andren, *ongewijden*, sulks bekend maakten:

Est

Eſt & fideli tuta ſilentio
Merces; vetabo qui Cereris ſacrum
Vulgarit arcanæ, ſub iisdem
Sit trabibus, fragilemque mecum
Solvat Phaſelum.

„ Een veylig loon is 'er voor die een getrou-
„ we ſtilſwijgentheid obſerveren. Want ik ſou
„ geenſſins willen met die genen, die de heylige
„ verborgentheden van de Godinne *Ceres* open-
„ baar gemaakt heeft, onder een ſelve dak verblij-
„ ven, of met hem te ſcheep over Zee tyen.

Dusdanige godsdienſtigheid wiſt ook ſeer wel te ſimuleren *Auguſtus:* die, wanneer, na dat hy (al voor deſen te *Athene* ingewijd zijnde) op de Richter-ſtoel geſeten zijnde, als *Opper-prieſter*, moeſt kennis nemen en deciſie geven, van en over een queſtie rakende de *privilegien der Prieſteren van de Godinne Ceres te Athene*, en 'er enige wat meerder verborgene ſaken, als hy achte publijkelijk te mogen geſeid en verhandeld werden, wierden voorgeſtelt, het Gericht deed ſcheyden; en de Gemeente daar toe-gevloeid deed vertrekken, om alſo alleen het pleyt der Partyen aan te horen.

Dat geenſſins in hem te verwonderen was, wijl uitſtekende hoog wierd opgenomen, het of onrechtmatig onderkruipen van de kennis deſer verborgentheden; of de bekentmaking der ſelver aan ongewijden, of, het ſchoon indirect, beſchimpen of ſpelen, met de ſelven.

Van dusdanige ſaken ſienwe d' exempelen by *Livius*, *Plutarchus*, enz. 't Geen *Livius* in ſijn 31ſte Boek verhaald (en ook *L. Florus* des ſelfs Verkorter)

is seer aanmerkelijk : *Duo Acarnanes &c. Twee Akarnaniſche Jongelingen waren t' Athene, op de tijd der heylige inwijding en't vieren der verborgene plechtelijkheden van Ceres, noch oningewijd en onkundig, met de andre reeds gewijde menigte, in de Tempel van Ceres ingetreden. Maar wanneer ſy daar verſcheidene abſurde dingen vraagden, heeft hunne praat hen ontdekt : en ſchoon ſy voor de Prieſteren des Tempels gebracht zijnde, men klaarlijk vond, dat ſy daar by misverſtand waren ingetreden; wierdenſe evenwel, als om't bedrijven van een ſchrikkelijk ſchelmſtuk, ter dood gebracht.*

By *Plutarchus*, en *Thucidides* vindenwe, met welk een drift het Volk van *Athene* tegens *Alcibiades*, wien 't anders uitſtekende beminde (doch die, nu onlangs in groot bedenken van verkrachting der vryheid tegens hen geïntentioneerd, was gebragt) wierd aangevoerd tot condemnatie, door ſijne partyen : op pretext dat hy de verborgene *heylige plechtelijkheden* had geprofaneerd : ſchoon 't ſtuk geensſins bleek, als *Thucidides* getuigd (die in die tijd leefde, en een Man van byſondre achting en aanſien was) en een gevangen Man met beloften, omkoop, en dreigementen, wierd bekoord, om hem (*Alcibiades*) en den ſijnen in alle leed en ſwarigheid, door ſijne (Gevangens) verklaring te brengen. En hoe in tegendeel dit tot groot onheyl der *Atheenſe Republijk*, en by na hunne gehele ondergang, quam te gedyen; door wraakſucht van *Alcibiades* : die abſent, en ſonder dat ſijne verantwoording gehoord was, met ſijne gepretendeerde makkers, door ſijne partyen (en haters) in 't beſtier der Republike, was ter dood gedoemd.

Naardemaal dan 't *profaneren* deſer *Myſteria* ſo hoog wierd opgevat, en ſeer *hoge* en *diere Eeden* en *vervloekingen* van ſich ſelfs, indien ſy *Ingewijden* daar

daar van, aan Ongewijden iets quamen te ontdekken, wierden afgevorderd; en niet alleenlijk met 'er dood geſtraft, die genen, die uit onbeſuyſde dertelheid ſodanige heyligdommen hadden *geprofaneerd*; maar ſelfs ook die genen, die onnoſelijk en by doling, ſich te diep ontrent de ſelven hadden ingedrongen: (als uit 't aanmerkelijk exempel van *Livius* reeds bygehaald blijkt) wierd voor het plegen der ſelver wel ſolemnelijk om den ſodanigen te waarſchouwen, uitgeroepen (door de heylige Uitroeper daar toe geſteld) *hekàs, hekàs hoſtis alitros.*

Procul, procul eſte Prophani.

Wijk en vertrek, al die een misdadige of onheylige is.

Door hoedanigen uitroep ſelfs *Nero* (naar 't getuignis van *Suetonius*) verſteld, niet dorſt toetreden; als van ſchelmeryen enz. overtuigd zijnde. Waar uit by my rijſd dat bedenken, dat de reeds gemelde *Biechte* by hen *Prieſteren* niet alleenlijk in de eerſte *Inwijding*: maar ook ſelfs voor yder byſondre tijd en pleging deſer *Myſteria* (die over al hunne geſette jaren en tijden hadden) zijn vereyſt geworden. Maar laat ik dit aan 't oordeel der meerder geleerden.

Doch om weder naar *Delphis* te keren (waar van ik nu ſo vaakmaal afgedwaald ben: ſchoon, mijns achtens, niet ganſchelijk te vergeefs) en, waar van reeds iets is (te deſen opſicht) aangeroerd; was aldaar het ſelvige bedrijf gepractiſeerd; en was onder deſe Inwijding, en by gevolg, *eed* en *belofte van ſtilſwijgendheid* by na geheel *Grieken-land* verbonden: als uit *Plutarchus*, meer als op ene plaats,

blijkt. Waar uit seer wel af te nemen is, hoewel sy *Papen* en *Propheten* hun gesach (door dit verband van *Conscientie*, voornamentlijk als'er noch sulk een soort van biecht by quam) wisten te maintineren; en hunne partyen over al verdacht en verhaat te maken; ja in jammerlijk lijden te brengen; met den overgelovigen hoop hen op 't lijf te schenden: als de voorbeelden daar van in de persoon van de valsche Propheet *Alexander*, enz. konnen getoond werden.

Doch eerwe tot die Historien komen, sullen wy eerst sien, hoe die bedrieger 't volk ook mompte met sijne op diergelijke wijs gepractiseerde *Mysteria*. Want ook (op dat ik de woorden van *Luciaan*, die des selfs leven accuratelijk beschreven heeft, gebruike) *Versierde hy sekere heylige Feesten en Mysteria, (daar by voegende het Fakkel-dragen en Prieſterschappen) die altijd drie gevolglijke dagen achter een gevierd wierden. En wierd op d' eerste dag voor af uitgeroepen, gelijk t' Athene in 't vieren der Mysteria geschied, indien'er een Atheist, of een Christen, of een Epikuriſt kome, tot bespieding der heylige verborgentheden, dat hy van hier vliede; maar dat die aan den God geloven, tot hun goed geluck ingewijd werden. En hier op met den eersten aanvang, geschiede terstond dese grote uitdrijving en verjaging. En ging hy selfs voor met te roepen, drijf de de Christenen uit: waar op dan ook de ganſche menichte riep; drijf de Epicuriſten uit.*

Dat'er in sulk een geval geval evenwel velen der selver, als niet bekend voor sodanigen, bleven en die guiteryen door snuffelden, geloof ik gaerne: maar ook te gelijk, dat sy dan noch hikken noch kikken derfden (alsmen seid) en elders daar van sprekende, voorsichtigheid van node hadden; om de *Papen*, die by den superstitieusen hoop uitsteken-de credyt, en vermogen hadden. Niet

Niet alleenlijk wierden de gepretendeerde *Atheiſten* en *Epikureen*, en, ingevolg van tijd, ook de *Chriſtenen*, uitgeſloten (en behalven deſen, buiten twijffel, alle ſecten die 't niet met d' Orakelen hielden) maar te gelijk ook de *Barbaren*; hoedaniger wijſe ſy by de *Grieken* genaemd wierden.

En hier uit rijſd dat *Libanius* (in *Corinthiorum* actione ſeid; dat de *Myſtagogen* of *opſienders* en *inleyders*, tot deſe gepretendeerde heylige verborgentheden, met de allergrootſte naerſtigheid, en voor alle ſaken, die genen die ſtonden te werden ingewijd, vermaanden, dat ſy doch ſuivere handen, en een ſuiver gemoed ſouden bewaren) *en in taal of ſpraak maken rechte Grieken te zijn.* Even als of de *Griekſche Taal*, en der ſelver ſuiverheid, iets deden tot de ware Godvruchtigheid.

Al hoe wel ook wel licht by *Barbaren* onder de *Grieken* verſtaan zijn, by tijde van *Demonax* (als wanneer de *Chriſtenen* noch meeſt allen, by de Heydenen, voor *Joden*, en die voor *Barbaren*, en ook ſo gevolglijk ſy *Chriſtenen* daar voor gerekend wierden) alle die genen die of *Joden* of *Chriſtenen* waren: welker taal ook ordinaerlijk, en wel voornamentlijk als 't of *Paleſtijners*; of *Ægyptenaren*, of ergens elders buiten *Griekenland* geboorne *Joden* of *Chriſtenen* waren, geen goed Grieks was: als ſo uit de taal van 't *Oude* en *Nieuwe Teſtament*, als andre meer ken-tekenen blijkt. Die dan nevens d'*Epikureen* en *Atheiſten* wierden geſteld; om dat (ſchoonſe anders van malkandren als de Hemel van de Aerde verſchilden) ſy daar in over een quamen, datſe deſer bedriegeren geſlagen partyen waren; en niets onderlieten, om der ſelver ſchelmſche guiteryen te ontdekkenen te ſchande te maken.

De ſchers van *Demonax*, by *Lucianus* in des ſelfs

leven, is gans niet onaerdig: en word dus, van hem *Luciaan*, verhaald: *Hy nam ook eens de ſtoudheid van d' Athenienſers publijkelijk af te vragen, ſo als hy de uitroep (die voor't aanvangen der Myſteria van Eleuſine gaad) hoorde, om wat reden doch ſy de Barbaren uitſloten? daar doch Eumolpus, een Barbaar en Thracier zijnde, die had ingeſteld?*

Dit was al wat ſtoutelijk gevraagd: en met meerder vrymoedigheid, en ſecuriteit, mocht hy de volgende vraag doen, by de ſelve *Luciaan* verhaald: *So als hy eens een Waarſegger ſag, die om loon en profijt publijkelijk toekomende dingen voorſeyde, ſeyde hy, ik ſie niet om wat reden dat gy loon eyſt. Want indien gy't doed, om dat gy quanſſuis iets kond verandren ontrent de Goddelijke voorſchikking, is het te weinig hoe veel gy ook eyſt. Doch ſoo alles noodſakelijk moet volgen, gelijk't aan God heeft goed gedacht, van wat kracht is dan u Voorſeggings-konſt?*

Dat ſulke railleryen voor den Scherſſer geen quade uitkomſt hadden, was, om dat ſy of tegens particuliere, *Waarſeggers* (en die daarom van geen groot geſag, autoriteit, of nadruk waren) of tegens *Orakel-plaatſen*, die reeds in decadencie waren, wierden uitgeworpen: of door ſodanige perſonen, die by yder byſonderlijk bemind waren; en daarom hunne ſcherſſende ernſt, maar voor ſimpele ſchers en boertery wierd opgevat, of te beter geëxcuſeert.

Anders waren 'er ſodanige bedriegers al kort genoeg achter her, indien hen iemand quam, of met woorden, of met daden, te beledigen: voornamentlijk als ſy door de waarheid overtuigd, gevolglijk ook by andren in kleenachting vreesden, of waarlijk quamen, te geraken, en alſo alle auctoriteit en voordeel te verlieſen.

Maar voornamentlijk ſcherpten ſy ſich tegens Lie-

Lieden, die met opentlijke ernst sich tegens henl. wilden aankantten. Een seer aanmerkelijk voorbeeld hier van hebben wy in de Waarsegger *Alexander*: die t' enemaal vervaerd zijnde voor d' *Epikureen*, en diergelijke soorte van Menschen; als zijnde d' *onderzoekers*, en *ontdekkers sijner guitachtige bedriegeryen*; sich tegens den selven, op alle wijzen, verzette En bracht hy ook (op dat ik de woorden van *Luciaan* selfs gebruikte) een *Epikuriſt*, die hem publijkelijk van bedroch en valscheid socht te overtuigen, in geen kleen gevaar van 't leven.

„ Want dese luids keels op schreeuwende riep:
„ Gy *Alexander* hebt dien *Paphlagonier* geraden
„ dat hy sijne *Slaven* sou aanbrengen en beklagen
„ by de *Landvoogd* van *Galatie*: als welken sijne
„ Soon, die t' *Alexandrie* studeerde, hadden om
„ hals gebracht: daar die Jongeling nochtans
„ leefd: zijnde levendig van daar wederom ge-
„ keerd, naar 't verderf dezer Slaven; die, door
„ u bedrijf, den wilde dieren zijn voor gewor-
„ pen. Dees saak had sich sodaniger wijse toege-
„ dragen, dat dese Jongeling de Nijl op naar
„ *Ægypte* was gevaren, en hy, wanneer nu 't vaar-
„ tuig de Rivier verder optoog, ook besluit ge-
„ nomen had om, by die occasie, heel naar Indië
„ toe te varen. En naardemaal hy hier door vry
„ lang weg bleef; keerden dese Slaven (die waan-
„ den, dat hy in 't opvaren van de Nijl of vergaan,
„ of door Rovers, die 'er te dier tijd in menichte
„ waren, om hals gebracht was) weder te rug en
„ boodschapten sijn verlies: waar op verder en 't
„ geven van dusdanigen *Orakel* en 't veroordelen
„ der Slaven gevolgd was. Al hoe wel daar na de
„ Jonling en selfs weder te voorschijn quam, en

ver-

„ vertelde, hoe en waar hy gereyſd had. Dit ver-
„ haalde daar deſe *Epikuriſt*. Maar *Alexander*, ſeer
„ vergramd over ſulk een beſchuldiging, en niet
„ konnende verdragen dat de waarheid van dat
„ laſterſtuk voor 't licht wierd gebracht; gebood
„ aan d' omſtanders deſen *Epikuriſt* met ſtenen
„ dood te werpen; of dat ſy anders ſelfs verwate-
„ nen ſouden weſen, en voor *Epikuriſten* gehou-
„ den werden: En begondeſe reeds al te goojen;
„ wanneer enen *Demoſtratus*, die in *Pontus* toen
„ ſijn verblijf had, ten eerſten toelopende, hem
„ bedekte en beſchermde; en alſo van der dood
„ verloſte, daar 't anders ſeer weynig ſcheelde of
„ hy was geſtenigd geweeſt. En wel met reden,
„ want wat had hy alleen wijs te weſen, onder ſo
„ vele onſinnigen; om de uitwerking van de ſot-
„ te dwaasheid der *Paplagoniers* ſich op den hals te
„ te halen? En dit is 't geen met deſen voorviel.

„ Ook indien het quam te gebeuren, dat ie-
„ mand, op ſijne reeks en order tot het *Orakel* ge-
„ roepen, toetrad ('t welk (N. B.) een dag voor 't
„ geven der *Godſpraak* geſchiede) en de Uitroe-
„ per dan vragende, of hy aan hem *Godſpraak* ſou
„ geven, hy, *Alexander*, daar op van binnen riep:
„ *dat hy voor den Duivel vare* (of iet diergelijks)
„ Was ſulk een Menſch terſtond van yder een
„ verſtoten, kon nergens herberg krijgen; of
„ hulp in enige nood: maar moeſt werden ver-
„ dreven, en gaan dolen van Land tot Land, als
„ een *Atheiſt*, of *Epikuriſt*: dat het allergrootſte
„ ſcheldwoord was.

'tGeen ook *Luciaan* van ſich ſelfs verteld, en ſeer aanmerkelijk is, ſal ik hier mede, uit hem ſelfs, en van wat hoger ophalen. Hy ſeid dan: „ Doch „ hoor ook enige weinige [antwoorden] der ge-

ner

„ ner die aan my gegeven zijn. Wanneer ik liet
„ vragen, of hy, *Alexander*, een kaalkop was; en
„ dat ik opentlijk en wel-beſorgd die vraag verſe-
„ geld had, wierd 'er dit *Nacht-Orakel* opgeſchre-
„ ven: *Sabardalachus, Malachs Soon, was een andre*
„ *Attis*. En als ik wederom op nieuw, in ver-
„ verſcheyde Taaffel-boekjes, eene en de ſelve
„ Vraag gevraagd had; namentlijk, *Wat Lands-*
„ *man doch de Poët Homerus was*? doch t' elkemaal
„ onder een ander en ander voorgeven: ſchreef
„ hy, bedrogen door mijn knecht (die als hy ge-
„ vraagd wierd, wat hy quam verſoeken, geant-
„ woord had, dat het om een remedie voor pijn
„ in de zijde was) op 't ene, *ſmeer u met Cutmis, en*
„ *de dauwvocht van Latone*. En op een andre, na dat
„ hy verſtaan had, als offer in gevraagd wierd,
„ *wat beſt was*, dat ik over Zee, of dat ik over
„ land, naar Italie reyſde? Antwoorde hy weder
„ 't geen in genen delen *Homerus* raakte, nament-
„ lijk:

„ Reys niet te water, maar neem over land u
„ weg.

„ Vele dusdanige en diergelijke kunsjes ſtelde
„ ik tegens hem te werk; van hoedanig een ſoort
„ ook dit was; dat ik, maar ene enkele vraag vra-
„ gende dit Opſchrift 'er op ſchreef: *acht Vragen*
„ *van N. N.* een verſierde naam daar by ſtellende;
„ en de 8 ſchellingen, en 't meerder beloop daar
„ op, 'er nevens ſendende. Waar op hy dan, ge-
„ loof gevende aan het neven-gaande Loon en
„ opſchrift; op deſe ene vraag (die was: Wan-
„ neer doch van hem *Alexander* publijk kenbaar
„ ſou werden, dat hy een bedrieger was) acht ver-
„ ſcheidene *Godſpraken*, te rugge ſond, die noch
„ Hemel, noch Aerde (als het ſpreekwoord ſeid)

raak-

„ raakten; doch alle sot en by naar onverstaan-
„ baar waren. 't Welk hy namaals komende te
„ vermerken; en daar by, dat ik *Rutillianus*, van't
„ gefeide Huwelijk had soeken af te wenden; en
„ geraden, dat hy doch so groot een geloof aan
„ dit *Orakel* niet sou geven, haatte hy my (als niet
„ vreemd is) en hield my voor sijn felste Vyand.
„ En wanneer *Rutullianus* hem eens, wegens my,
„ quam te vragen; gaf hy, dit *Orakel*: *hy mind* 't
„ *vuil nacht-gerit en schandige hoereryen.* En was ik
„ ook, met recht op 't hoogst van hem gehaat. So
„ dat als hy vermerkte, dat ik daar in de Stad ge-
„ komen was, en gewaar wierd dat ik die *Luciaan*
„ was (doch had ik twee Krijgs-lieden, d'ene met
„ een spiets, en d'andre met een goe knods gewa-
„ pend, mede gebracht, tot mijn geley, om my tot
„ de Zee-haven toe te convoyeren, die de Land-
„ voogd van *Cappadoice*, die toen mijn vriend was,
„ had mede gegeven) ontbood hy my terstond seer
„ vriend'lijk en beleefd: waar op ik naar hem toe-
„ gaande al veel Volks by hem vond; doch had ik
„ tot mijn goed geluk de 2 Krijgs-knechten mede
„ genomen. En stak hy, gelijk hy gewoon was
„ aan velen te doen, my de rechterhand toe om
„ te kussen; maar ik daar op toevallende, als sul-
„ lende die quansuis kussen, verlemde ik hem
„ door een brave beet by na geheellijk de hand.

„ Waar over de bystaanders my soekende te
„ knellen en te slaan, als een Kerk-schender; te
„ meer de wijlse reeds te voren vergramd waren
„ dat ik hem maar simpelijk *Alexander*, en niet met
„ de by-naam van *Propheet* benaamd hadde, ver-
„ droeg hy dat vry genereuslijk; en stilde hen, en
„ beloofde, dat hy my met klene moeyte tam en
„ mak sou maken; en de kracht sou tonen van de

" *God Glykon*, die sich ook d' al d' allerwreedste en
" bitterste Menschen tot Vrienden maakte.

" Waar op hy al het Volk doende vertrekken, sich
" tegens my verantwoorde, en seide, dat hy alles wist
" wat ik aan *Rutillianus* had geraden. En seide hy, wat
" heb ik u gedaan, dat gy sulks aan my doed; daar gy
" door my by hem kond werden groot gemaakt? En
" ik nam nu seer goedwilliglijk dese beleefdheid
" aan, siende in hoe groten gevaar ik was; en trad
" hy kort daar op weder hervoor, mijn Vriend ge-
" worden zijnde? En baarde dit geen klene verwon-
" dering in d' aanschouwers, dat ik so lichtelijk
" veranderd was.

" Daar naar, wanneer ik nu weder wilde verrey-
" sen, sond hy my vele vereeringen en geschenken,
" (ik daar alleen zijnde met *Xenephon* en mijn Vader
" en mijn ander *geselschap* voor af naar *Amastris* heb-
" bende gesonden) en voort beloofde hy my ook een
" Schip te bestellen, en Roejers, die my soude weg-
" voeren. En waande ik, dat dit so eenvoudiglijk ge-
" schiede, en uit oprechtigheid voortquam. Maar
" wanneer ik nu halver Zee, den Stierman sag wee-
" nen, en twisten tegens d' andre Bootsgesellen, had
" ik geen goede hoop op 't geen my te verwachten
" stond: want hen was door *Alexander* aanbevolen,
" dat sy ons souden over-boort in Zee werpen.

" 't Welk, indien 't so waar geschied, hy sijne Oor-
" log tegens my haast had ten einde gebracht: Maar
" dese schreyende, beweegde ook d' andre Maats
" ons geen leed aan te doen; en seide tegens my: ik
" heb nu sestig jaren, als gy siet, een onberispelijk en
" eerlijk vroom leven geleid; en wil ik in dese hoge
" ouderdom, daar ik noch Vrou en Kindren heb,
" mijn handen met geen moord besmetten: te gelijk
" verhalende waar toe hy ons 't scheep genomen

had,

„ had, en wat hen door *Alexander* bevolen was. En „ stettende ons t'*Ægialis* te lande; stak hy weder't zee„ waard in.

„ Hier vond ik enige *Bosporaner* Gesanten, die af„ gesonden van de Koning *Eupátor*, naar *Bythynie* rei„ sende om haar jaarlijksche Tribuit te brengen, hier „ hunne wegen längs namen. Aan welken ik ons „ overgekomen gevaar verteld hebbende, beweeg„ de ik hen lichtelijk, dat sy my mede in hun gesel„ schap namen: en also quam ik behouden te *Ama„ stris*, naar ik in't uiterste prijkel was geweest van „ om hals te raken. Doch van die tijd af deed ik hem „ opentlijk den Oorlog aan; en stelde alles te werk „ waar mede ik my van hem wreeken mocht; schoon „ ik hem al voor dat toeval had gehaat, en voor mij„ ne grootste Vyand gehouden; om sijne schelme„ ryen.

„ Ook maakte ik my al vaerdig, om hem publijke„ lijk te beschuldigen, en t'ontdekken: daar toe noch „ de hulp verkregen hebbende van velen andren; „ nam: de Philosophen uit de School van *Timocrates* „ *Herakleotes*. Doch de Landvoogd, die toen ter tijd „ *Bithynie* en *Pontus* bestierde, hield my daar in te rug„ ge; by na biddende, en smekende dat ik doch mij„ ne rust wilde houden. Wijl om de grote gemeen„ saamheid, en vriendschap die hy met *Rutillianus* „ had, hy hem doch niet sou konnen straffen, schoon „ hy hem al opentlijk, en dat het yder merkte, van „ schelmsch bedrog overtuigd en overwonnen had.

„ Waarom ik dan ook mijne toorn bedwong, en „ mijne rust hield: wijl't niet te pas quam, dat ik „ my tegens hem aankante, onder een Richter soda„ niger wijse gemoed. En van wien sal't niet voor „ een bysonder grote stoutheid gehouden werden, „ dat hy dorst van de *Keyser* begeren, dat de naam der

Stad

,, Stad *Abonoeteichos* in die van *Jonopolis* sou veran-
,, derd werden, en een nieuwe penning geslagen,
,, op welkers ene zijde sou staan 't Beeld van *Escu-*
,, *lapius*, en op d'andre dat van *Alexander*, ver-
,, cierd met de eer- en ken-tekenen van sijne
,, (quansuis) Groot-vader *Esculapius*, en de senne
,, of seyssen van *Perseus*, sijne Moederlijke Groot-
,, vader, in de hand.

,, Doch, daar hy, door een Godspraak, van
,, sich selfs voorseid hadde, dat het noodlot hem
,, een leven van honderd en vijftig jaar had toe-
,, geleid; en dat hy daar na van de blixem gesla-
,, gen sterven sou: sterf hy seer ellendiglijk noch
,, geen 70 jaar oud zijnde: wijl (als so een Soon
,, van *Podalirius* paste) hy door een vuile verrot-
,, ting van 't ene been, van beneden tot de liesse
,, toe, van de wormen levendig verteerd wierd.
,, Op welke tijd openbaar wierd, dat hy een kaal-
,, kop was: wanneer hy, namentlijk, aan de Me-
,, dicijns, sijn hoofd (om dat met versachtende
,, genees-middelen, tot verlichting der over grote
,, pijn te stoven) ten besten gaf. enz.

Uit dese en diergelijke exempel konnen wy klaarlijk sien, hoe oid en oid het Gemeen sich aan pretext en schijn van Godsdienst, Mirakelen, Orakelen, en diergelijke versierde wondren, vergapende: de wijsen en welgeneusden; ook de recht Godsdienstigen, schoon sy sulks op't hoogst verachten en verfoeyden; evenwel hebben moeten swijgen, ten zy sy sich selfs, en andren wilden in gevaar van 't leven brengen.

Maar gelijk het reeds opgehaalde *verband van Conscientie* door *Biechte*; en wel specialijk het inwijden (onder diere eeden, en vervloekingen) tot mede-genootschap van seer gruwelijke *Mysterien*,

of quanſſuis heylige verborgentheden een groot en boos middel was; ſo was het ook een inwikkeling tot het bedrijven, en mede-helpen, van alle verſchrikkelijke ſchelmeryen en gruwel-daden.

Van hoedanige gruwelen, dat ook (indien niet alle) ten minſten enigen Myſteria niet vry geweeſt zijn, ons klaarlijk toond het exempel dat door *Titus Livius* van de *Bacchanalia*, in ſijn 39ſte Boek (naar de Latijnſche verdeling) werd bygebracht: dat een ſeer conſiderabele Hiſtorie is: doch waar uit ik, om de lanckwijligheid der ſelve, maar by ſal brengen de beleydenis der mede-wuſtigen, door *J. Glaſemaker* op volgende wijſe (pag. 502. enz.) vertaald:

„ Dat in 't begin deſe verborgentden door
„ Vrouwen uitgericht wierden, en dat 'er geen
„ Man in quam. Dat ſy drie geſette dagen in 't
„ jaar hadden gehad, in de welken *Bacchus Prieſtereſſen* de plechtelijkheden by daag deden. Dat
„ de *Prieſtereſſen* van en uit de Vrouwen yder op
„ haar beurt gekoſen wierden. Dat *Paculla Minia Campana*, Prieſteres zijnde, alles veranderd had;
„ als bericht van de *Goden* om dit te doen, ontfangen hebbende. Dat ſy *Mannen* daar toe gewijd
„ had, te weten haar eigen Zonen *Menius* en *Cerennius Herinnius*. Dat ſy deſe dienſt die by daag
„ geſchiede, beval by nacht uit te voeren, en
„ voor drie dagen in 't jaar vijf in yder maand geſteld had. Dat ſederd die tijd deſe Offeringen
„ van *Mannen* en *Vrouwen* onder een gemengd,
„ gedaan wierden. Dat d' onbeſchroomdheid
„ van de nacht daar by gekomen was: dat 'er
„ geen daad ſo gruwelijk en boos was, die daar
„ niet bedreven wierd. Dat 'er meer gruwelen
„ onder de Mannen, d' een met d' ander, dan met
„ de Vrouwen gedaan wierden. Dat de genen die

in

„ in dese vuiligheden weigerig waren, of sich
„ in 't bedrijven van dese boosheden, niet naer-
„ stig betoonden, als beesten geofferd wierden.
„ Dat 'er niets onder hen ongeoorlofd was. Dat,
„ om kort te gaan, d' inhoud van dese Godsdienst
„ was dat de Mannen, als beroerd van geest hup-
„ pelende en springende, (N. B.) *toekomende dingen*
„ *voorseiden*. Dat de Vrouwen ongevlochten, en
„ als *Bacchus Priesteressen* gekleed zijnde, met bran-
„ dende Fakkels naar de Tyber liepen, die sy in 't
„ water staken, en brandende daar weer uithaal-
„ den; vermits sy van Solpher, met kalk ver-
„ mengd, gemaakt waren. Dat sy onder malkan-
„ der seiden, dat de Goden sekere Mannen tot
„ hen genomen hadden, die sy aan sekere werp-
„ rusting bonden, en hen daar meê in verborge
„ holen wierpen, en hen so uit der Menschen ge-
„ sicht namen. Dat de genen, die geen deel-geno-
„ ten van hun gruwelen wilden zijn, of hen wil-
„ den laten misbruiken, dus gehandeld wierden.
„ Dat het getal hier af groot, en by na als een heel
„ Volk was; onder 't welk veel edele Mannen en
„ Vrouwen waren. Dat men sederd twee jaren
„ besloten had niemand, boven de 20 jaren oud,
„ daar toe te wyen: en dat men daar de jeugd,
„ die licht te bedriegen en t' overweldigen was,
„ belaagde.

Dat de *Papen* ontrent d' *Orakel-plaatsen*, ten min-sten op vele plaatsen, geen sijnder Broeders waren, sal gevolglijk genoegsaam getoond werden; als ik van de guiteryen en schelmstukken, daar ontrent omgegaan, koom te handelen.

Onder dit verbond van stilswijgentheid waren dan voor eerst alle die aan dusdanige *Orakel-plaat-sen*, en der selver *bedrijf-allen*, *of hoofden*, geintere-ss-

ſeerd waren; of hun profijt en voordeel daar van trokken: verders alle andren, die zijnde ingewijd, ook verder ingewikkeld waren; door mede-pleging van guiteryen in hunne nacht-vergaderingen gepleegd, of ten minſten door die *eeden*, *Biechte*, enz. wierden onder hun bedwang gehouden. En mocht hier niemand tegens op: wijl de gemene Man altijd moeſt te kort ſchieten; en de *Groten*, of door vrees (die velerleye kan zijn) of door andre politijke inſichten, geenſſins wilden of mochten naar hunne luſt ontdekken, 't geenſſe anderſſins wel klaarlijk beſpeurden maar pure guiterye te zijn; en dikmaal directelijk of indirectelijk tegens hen ſelfs aan te gaan.

Om dan de conſcientien der Menſchen onder hen noch te meerder verſlaafd te houden, wierd door hen noch een andre kunſt gebruikt; en die hen ontrent lieden van geſach en achtbaarheid, 't zy door politijke, 't zy door militate ampten, van grote nadruk was; dat ſy, namentlijk, de *verzegelde Brieven* of *Taaffel-boekjes*, waar in de *Vragen* verzegeld wierden overgegeven, ſomtijds, ſchoonſer anders antwoord op gaven, by ſich behielden, en aan den *Vrager*, of den ſijnen, geenſſins weder ter hand ſtelden: voornamentlijk als ſy in 't ontſegelen der ſelver (van welke konſt ik terſtond meerder ſal ſpreken) uit d' inhoud der ſelver ſagen, dat door 't openbaren van ſulke *Vragen*, aan *Keyſeren*, *Koningen*, of andre Opper-hoofden of Gebieders, onder welken de *Vrager* ſtond, groot leed kon werden toe-gebracht. So dat het ſomtijds alſo gevaerlijk was, met deſe Lieden ſich dwaaſlijk door ſuperſtitie in te ſchepen; als den ſelven publijkelijk party te zijn.

Een ſeer aanmerkelijk exempel hier van heb-

ben

ben wy in de reeds meer-gemelde *Alexander*, waar van *Luciaan* op dese wijs spreekt: *Ook practiseerde dese drie-dubbelde guit noch iets, dat seer looslijk bedacht was, en geen gemeen mans doen, maar 't werk van een doorslepen rover en bedrieger. Namentlijk, so wanneer hy de verzegelde Brieven tot hem genomen en geopend had, en daar iets in vond, dat bysonder gevaar en quaad kon toebrengen aan den Vrager, indien sodanig een Vraag geopenbaard wierd; behield hy die Vragen onder sich, en gafse geensins wederom: op dat hy also dus danige Vragers, als Slaven onder sijn macht en geweld hield: als welken noodsakelijk dus in vrese, en gedachtig bleven, van 't geen sy hem gevraagd hadden. En seer wel wist hy hoedanige Vragen, rijke en seer machtige Lieden veel tijds gewoon waren te Vragen. Hy verkreeg daarom ook grote geschenken van den sodanigen; als die wisten dat sy in sijn netten besloten waren.*

Sie hier een dubbelde slag: waar mede door hem en auctoreit verkregen, en Tyranne geoeffend kon werden, over sijne *Raadvragheren*, en groot voordeel van de selven getrokken. Het voorbeeld van dusdanige schelmstukken vinden wy by *Ammianus Marcellinus*: die in sijn 19 Boek verhaald; dat in de toen ter tijd vermaarde *Orakel-plaats* van de *God Besa* (al waar men gewoon was op sulk een wijse de *Goddelijke Antwoorden* te versoeken, de Vragen wel nettelijk in de Brieven uitgedrukt zijnde) vele groten, of selfs, of door andren, aldaar hunne versoeken aan den *God* hebbende ingeleverd, de Papen de selven, naar het geven der *Antwoorden*, achterhielden; en die namaals seer quaadaerdiglijk aan de Keyser *Constantius* oversonden; waar door vele voorname Lieden in groot lijden quamen:

Hoe sy achter de *Vragen*, of der selver inhoud,

door loosheit der *Emissarii*, of *uitgesondenen*, *Waerden* of *Herbergiers*, *Omherleyders*, *Hoeren*, en meer andre slach van Menschen (quansuis niets minder als sulks denkende, of voorhebbende) konden geraken, is reeds van my getoond: nu werd het ook tijd, om te tonen, op wat wijse de *beslotene Brieven* of *Taaffel-boekjes* door hen konden werden konstiglijk ontzegeld; en so wederom toegemaakt, dat het by de *Vragers*, of der selver afgesondenen, niet kon werden bemerkt: voornamentlijk als by hen daar over geen suspitie viel. Daar 't ook daar en boven gevaarlijk was, sijn quaad bedenken daar over publijk te maken: en 't by weynigen gedaan noch evenwel so niet ganschelijk buiten sorg was; of ten minsten sonder vrucht of nadruk ontrent 't Gemeen: dat doch altijd door voor-oordeel en superstitie beset, sich t'eenemaal onbequaam maakt, om mede wijs te werden; en selfs haat, en in haat en verachting, als *Atheisten* of *Goddelosen*, soekt te brengen, die dikmaal maar indirecte tegenspreken die genen, op welken het (door schijnheyligheid listiglijk bedrogen) sottelijk is gevallen; en van welken het niet als *wondren* en *Mirakelen*, of *Godspraken* schijnd te verwachten.

Dit *konstiglijk ontsluiten* en *weder toe sluiten*, of *ontzegelen* en *weder toe zegelen*, leerd ons *Luciaan*, in sijn *valsche Waarsegger Alexander*, door exempelen; die indien sy niet juist en net de selven, by de *Delphische Priesteren* en *Propheten*, zijn geweest, ons evenwel klaarlijk betonen hoedaniger wijse die schelmerye is toegegaan.

Wanneer dan (als gesejd is) de *versegelde Vragen* wierden overgeleverd, geschiede dat in de handen der meergemelde *Papen* en Bedienaren des *Orakels*, die dan quansuis de selven tot de *Adyta* brachten;

en

en op den *Altaar*, of *heilige bedding* dier *God*, wiens *Orakel* dat was, nederleyden, voor dat de *Pythia* in d' *Adyta* trad: en op andre plaatſen ook tijdelijk genoeg, voor dat de gepretendeerde *Goddelijke Antwoord* wierd gegeven.

Waar ontrent weder nieuwe *Offerhanden*, en andre quanſſuis noodſakelijk vereyſte plechtelijkheden, om ſo meerder ruymte van tijd aan de *Bedriegers* te verſchaffen, aan de *Vragers* enz. konden werden geordineerd of bevolen; en waarlijk zijn te werk geſteld: op dat ſy ſo te gemakkelijker achter de ſaak mochten komen; indien ſy Lieden aantroffen, die, of door vreſe van hunne laſt-geveren, of door ingeboorne verſtandelijkheid, loosheid, en ervarentheid, en alſo ſuſpicie van bedrog, ſich niet op die wijſe, als reeds gemeld is, hadden laten verſchalken; maar ſich ſo wel dicht gehouden, dat het enige middel, om achter de ſaak te komen, moeſt weſen het konſtiglijk openen en weder toeſluiten der *verſegelde Vragen*.

Waar by dan, evenwel noch dat groot *Mirakel* wierd gepractiſeerd, dat binnen deſe ſo quanſſuis *geſloten geblevene Brieven*, of *Taaffel-boekjes*, de *Antwoord* op de *Vrage* door den *God* (die de *Godſpraak* gaf) was ingeſchreven: namentlijk in ſodanige *Orakel-plaatſen* daar niet, als te *Delphis*, door de gepretendeerde *Goddelijke beweging*, ſtemmelijke *antwoord* wierd gegeven.

En naardemaal de *Papen* en hunne Vertrouwelingen 't al bedrijf deſer ſaken waren, moeſten de *Vragen* aan hen overgeleverd, en weder door hen wederom gegeven werden: en konden die daar ontrent altijd vinden prætexten en uitſtel: indien'er om wel te antwoorden, (ten minſten't geen op de ſaak ſcheen te ſlaan) wat minder of meerder tijd van node was.

De

De konst van *ontsegelen* en *vervalschen der segelen*, van die tijd (en weten wy dat'er ook nu geen kunsjes ontbreken, om die van onse tijd te ontsegelen en te vervalschen) werd ons niet onbequaamlijk voorgesteld en ontdekt, door *Luciaan*, in sijn reeds meer-gemelde *Alexander*: welke *Luciaan*'er ook op dese wijse van spreekt: „ De practijk daar in „ [in 't ontsegelen] by hem gepleegd, was voor „ sodanige lieden als gy en ik zijn, licht en wel te „ begrijpen; maar voor *Idioten*, en Lieden die de „ neus vol snot hebben, seer verwonderlijk en 't „ geloof t' enemaal te boven gaande.

„ Want na dat hy velerlye wijsen en practijken „ versind had, waar door hy de segelen kon ontsluiten; opende hy also de Brieven; las de Vragen daar ingesteld, en antwoorde op yder't geen „ hem goed dacht. Waar op hy dan de selven weder toe-gevouwen en versegeld hebbende, tot „ seer grote verwondering dier genen diese ontfingen, wederom gaf. En lag hen dit by na geduriglijk als in de mond bestorven: van waar, „ of hoe, sou doch dese weten, 't geen ik so wel „ gesloten en versegeld, en met een signet dat so „ swaarlijk na te maken is, aan hem heb overgeleverd; indien hy geen God was die alles weet?

„ Maar sult gy my licht vragen, door welke vinding en listen deed hy dit? Hoor dan waar uit „ gy dit kond begrijpen. Sijne eerste practijk bestond hier in, dat hy een naald nam, die gloejend „ maakte, en de selve dan tusschen 't was onder 't „ segel door heen streek: en, na dat hy dat also „ geopend, en d' Inhoud gelesen had, hy weder „ met de gloejende naald, dat gedeelte daar 't segel op gedrukt stond, week-maakte; dat dan „ op 't andre toedrukte, en also de Brief weder „ sloot.

Noch

„ Noch een andre manier van ontſluiten ge-
„ bruikte hy, door middel van een compoſitie,
„ of vermengde ſtof, die men Collyrium noemd;
„ en die uit Pik, uit Aſphaltes (of Joden-lijm) uit
„ Chriſtal, uit was en Maſtik t' ſaam gemengd
„ beſtond. Uit welken hy dan ſijn Collyrium ge-
„ maakt hebbende, dat heet en week door 't vuur
„ maakte: en 't ſegel des Briefs met Varkens-reu-
„ ſel beſmeerd hebbende, die t'ſamen-mengeling
„ daar opdrukte, en alſo het ſegel afprente, Waar
„ op hy dan 't ſegel ſelfs, op ſijn gemak los ge-
„ maakt, en d'Inhoud geleſen hebbende, het was
„ daar weder op-plaćte; en met het afgeſette ſe-
„ gel, dat, nu droog geworden zijnde, ſo hard als
„ ſteen was, wederom de Brief ſo net verſegelde,
„ dat 'er geen onderſcheid aan gemerkt wierd.

„ Voor 't derde nam hy kalk; vermengde die
„ met lijm waar mede men de boeken t' ſamen-
„ kleefd, en maakte daar als een ſoort van was af;
„ drukte, dat, terwijl het noch week was, op het ſe-
„ gel, en naar dat het, daar weder afgenomen
„ zijnde, terſtond harder als ſtaal of yſer gewor-
„ den was, gebruikte hy 't tot een ſtempel, om
„ op 't was te ſetten. Noch meer andre dingen had
„ hy gepraćtiſeerd; die 't onnodig is op te halen,
„ enz.

Siet hier, mijn Leſer, de kunsjes niet tot gebruik alleen van deſen guit, maar ook van vele andren gepraćtiſeerd. En geenſſins is te twijffelen, of deſe en diergelijke kunsjes meer (gelijk 't bedrog altijd vruchtbaar van inventie is, en wy dat bevinden in de beurſe-ſnyders, in de guichelaars en alle ſodanige ſoort van Lieden, die ſig naar den bloten letter voorſtellen 't Italiaanſche ſpreekwoord;

Con arte e con inganno ſi vive mez' il anno,
Con inganno e con arte ſi vive l' altra parte.

Dat men door liſt en bedrog het halve jaar de koſt krijgd;

En door bedrog en liſt weder ſo ook 't andre half jaar:

En dat ſelve, als de heilſaamſte maxime ontrent het onderhoud van een lui en gemakkelijk leven voorſtellen) zijn overvloedigliik uitgevonden, om den dommen hoop, die doch altijd verre het grootſt' getal uitmaakt, te mompen.

Waarom dan ook wel degelijk ſtaat t'overwegen wat voor ſoort van Menſchen ordinaarlijk quamen tot d' *Orakel-plaatſen*, om daar raad te vragen, enz.

Dit waren Lieden, die aan de ſuperſtitie vaſt zijnde, ſich daar door meenden of te konnen redden van gevaren die ſy vreesden, of anders gelukkiger te konnen werden, door de kennis van 't toekomende. Even als of de geprenteerde *Goden*, door ſupplicatien (of ootmoedige gebeden en verſoeken) en Offerhanden ſich lieten verſetten van 't geen aan hen-lieden, door den ſelven was beſchoren; of door 't noodlot hen was toegeſchikt: en dat het gene hen door deSchik-godinnen als noodſakelijk was beſchoren, daar door eenige verandring krijgen kon; of 't waren Lieden, die met *God* en *Godsdienſt* ſpottende (ten minſte ſodanige, als aldaar by de *Orakel-plaatſen* wierd gepretendeerd en vereyſt; hoedanige ſoort waren *Joden* en *Chriſtenen*, die de kenniſſe van de *waren God* reeds, of onvolmaakter of volmaakter hadden, verkregen) maar quamen om alles te doorſnuffelen, en, iets bedriegelijks daar ontrent ontdekkende, terſtond dat ſelve ſochten voor al de wereld ten toon te ſtellen; en deſe lieve *Orakel-winkelen* neering-

loos

loos en te schande te maken. Hoedanige onder de Heydenen ook waren de *Epikureen*, de *Sceptici*, de *Cynici*, de *Aristotelici* en andren secten meer, reeds boven genoemd.

Doch, gelijk de wijse Menschen over al de minsten zijn, en de superstitie als een olye-vlek is, die sich ongevoellijk hoe langs hoe verder verspreid, en hoe langs hoe meerder daar door sig onsichtbaar en onkenbaar maakt; so waren en bleven de meeste secten, en verre de meeste Menschen, altijd aan de selve vast en verslaafd; en sleepten gevolglijk uit de nieuwe aankomelingen (ten opsichte van jeugd en ervarentheid) verre den meesten hoop na sich. Die sich dan vergapende aan de uiterlijke schijn, en door geheel gene of seer klene ervarentheid (die, alsse ook van vrucht sal zijn, seer voorsichtelijk moet werden getoest; wijl wy menigmaal, menen wel ondervonden te hebben, 't geen geensins wel en recht, indien al enigmaten, by ons bevonden is, door de voor-oordelen die so lichtelijk by ons plaats grijpen en houden uit vertellinkjes, uit opgevatte schrik en verbaasdheid, van selfs gevat of door andren gemaakt, en diergelijke dingen meer) voorbariglijk toevallen, en houden voor klaar en net gesien; voor oprechtelijk en eenvoudiglijk verteld, of geschreven; al wat hen, door lose huichelaars en gepretendeerde Godsdienstigen, werd in de vuist gestoken. Indien noch de daaglijkssche ondervinding sulks niet leerde, ontrent *Toverye, hexen, en guichelaryen*; wonderlijke vertelde *Mirakelen, Voorseggingen*; (selfs van Kopsters en diergelijke voddemoers uit het bloed der Meysjens, enz:) ja niet alleen *spoken*, maar ook effectiye *wonderdaden* gepretendeerd door de *Duivel*, met geld brengen, enz. te zijn gedaan. Indien,

seg

ſeg ik, ſulks niet dagelijks overvloedig bleek; ſou hier meerder bewijs van node zijn.

Evenwel ſal ik exempelen die ſeer aanmerkelijk zijn, en directe ontrent *d' Orakelen* plaats gehad hebben, by brengen: om alſo te krachtiger te doen begrijpen dat de wijſen en recht-geneusden deſe ſtroom geenſſins, als met 'er tijd; of ook door byſondre toeval (en Goddelijke voorſienigheid) hoedanig een was het opkomen der *Chriſtelijke Godsdienſt*, hebben konnen dood ſeylen; en deſe ſchelmeryen aan den meeſten hoop, ten minſten den verſtandigſten onder hen, doen kennen, en vals bedrog te zijn doen geloven.

Een byſonder goed exempel hier van verſtrekt ons, mijns achtens, 't geen *Lucianus* verteld van *Rutillianis*, wiens humeur reeds boven door my uit hem *Luciaan* beſchreven is) op deſe wijſe: *Doch moet ik u ook enigen der Godſpraken verhalen, die hy aan Rutillianus gaf. Want deſe, wanneer hy hem vraagde, voor een Soon uit ſijne eerſte Huisvrou geboren; wie of hoedanig een, hy hem tot Leer-meeſter ſou geven; antwoorde hy: Pythagoras, en hem die d' helde-daden ſingd. Maar doch, wanneer nu weinig dagen daar na de Jongegeling quam t' overlijden; en hy Alexander, daar over verſteld ſtaande, niets wiſt in te brengen tegens die genen, die hem daar over van liegen en valſcheid beſchuldigen konden; wijl deſe Godſpraak ſo terſtond van leugen overtuigd was; Onderſchepte de goede Rutillianus dit ſelfs; en verdedigde de Godſpraak: met te ſeggen dat dit juiſt en net het gene was, dat de God hadde voorſeid: en dat hy hem daarom niet bevolen hadde, enig noch levende Leermeeſter voor ſijn Soon te verkieſen: maar Pythagoras en Homerus, die nu al lange tijd verſtorven waren. Als met welken de Jongeling, nu in 't korte in de Helle ſou komen te verkeren. En hoe kanmen (dit dus beſchouwende)*

Alexan-

Alexander daar over beſchuldigen, dat hy met dusdanige ſlag van Menſchen ſocht om te gaan?

Dat, evenwel, niet alleenlijk dusdanige grofbloedige Menſchen ſich daar aan quamen te vergapen; maar ſelfs ook dikmaal anders ſcherpſinnige verſtanden, leerd ons 't exempel van de *Keyſer Tiberius*, ſo ten opſichte der *Orakel-loten van Geryon*; als wel ſpecialijk en voornamentlijk van *Thraſullus* en des ſelfs Voorſeggingen. Gelijk ook gevolglijk ſal werden getoond.

Wat wonder was dit dan in *Rutillianus* (een Man van ſodanig een oordeel als nu reeds te voren verhaald is) wijl ook het Volk van *Athene* (dat anders ſo wel geneuſd was, en noch geneusder wilde ſchijnen; doch evenwel naar 't getuignis des Apoſtels *Pauli*, ſelfs voor 't merendeel ſeer overgelovig was) ſich ſelfs ſo wiſt te payen, met een *Orakel-antwoord*, dat by oude traditie onder hen-lieden plaats en achtbaarheid had; en dat ſy na de ſtand der ſaken toe-paſſelijk maakten: om dat in het gepretendeerde *Vers*, dat te kennen gaf dat 'er *een Doriſche Oorlog komen ſou*, den eenen *Limòs*, *honger*, de andren *Loimòs*, *peſt* laſen: en velen, als of 'er geſeid was,

Het Doriſch Oorlog komt, en volgd de peſt daar op.

Andren in tegendeel,

Het Doriſch Oorlog komt, en honger volgt 'er op.

En bleef dit dusdaniger wijſe in diſpuit; tot dat op het twede jaar der *Peloponneſiſche Oorlog*, nevens de Krijg, ook een ſeer ſchrikkelijke *peſt* te *Athene* komende te woeden, de twiſt daar over ophield, en yder 't op de toen woedende *peſt* toepaſte.

Waar op verder de byſonder doorſichtige en ervarene *Thucidides* (die dit verhaald) ſijn gevoelen daar over uitende, ſeid: *Maar indien 'er oid weder*

een

een Dorifche Oorlog ontftaat, en'er honger toe komt te ſlaan, ſullen de ſelven weder dat Vers appliceren, en (Limòs in de plaats van Loimòs) honger in de plaats van peſt leſen, of ſeggen.

Van de ſelve *Athenienſers* verhaald *Plutarchus* dit volgende: *Terwijl Alcibiades noch tegenwoordig was, ſondenſe 60 Schepen tegens de Syracuſaners: de reſt hielden ſy voor de Haven in order gerangeerd.* 10 *Setten't naar binnen in de Haven, en riepen door een Heraud de Leontiners weder te rug naar huis toe. Deſen namen een vyandlijk Schip; in welk een Regiſter wierd gevonden, waar in de Syracuſaners, ſo als ſy in wijken verdeeld waren, hunne namen hadden opgetekend. Deſe Regiſter was wat verre van de Stad, in de Tempel van de Olympiſche Jupiter, als in verſekerde bewaring weg geleid; en wierdſe te deſer tijd van daar gebracht, om de Jongelingſchap (der Stad enz.) uit te leſen, en onder vendelen en benden te brengen. Welk Regiſter ſo als't van d' Athenienſers geintercipieerd was, en by de Veld Overſten zijnde gebracht, men daar in een ſeer groot getal van namen vond; maakte ſulks den Voorſeggeren verſet en verſteld; en bracht hen in bedenken, of hier mede niet dat Orakel vervuld was: waar door voorſeid was, dat de Athenienſers alle de Syracuſaners ſouden bemachtigen en vangen. Maar evenwel ſeidmen (N. B.) dat dit in andre tijd en voorval is vervuld geworden: als, namentlijk, Calippus, naar dat hy Dion had omgebracht, Syracuſa in ſijn geweld had en hield.* Waar uit wy dan mede ſien, hoe vaſt deſe Lieden in hunne kunſt van Voorſegging gingen.

By *Zoſimus* hebben wy ook een aanmerkelijk exempel van *Maxentius:* die terwijl hy ſich (voor de Veld-ſlag tegens de *Grote Conſtontijn*) binnen de muren van *Rome* beſloten hield, ſich alſoo ook ſonderlijk bemoeyde met het ſlachten en op-offeren van Slacht-offeren; en d'*Offer-wichelaars* conſuleerde

de over d'uitkomst van den Oorlog; en de *Boeken* der *Sibyllen*, daar over liet onderſoeken. En als hy daar in een *Orakel* gevonden had, waar door voorſeid wierd, *dat noodſakelijk door een jammerlijke dood verdelgd ſou werden, aie gene, die tot verderf en ondergang van 't Roomſche Volk arbeide; paſte hy het tegendeel op ſich ſelfs toe: als zijnde hy die gene, die voor de beſcherming van Rome ſich te weer ſtelde, tegens die Vyan-Vyanden die 't ſochten te vermeeſteren.*

Voeg hier eyndelijk by 't geen *Herodianus* in 't leven van *Maximinus* dusdaniger wijſe verhaald: *En ſeidmen dat Criſpinus, om den Oorlog [en belegering] uit te harden aangemoedigd wierd door de antwoorden van menigvuldige Offer-wichelaars aldaar in de Stad zijnde: die uit de ingewanden der Dieren hem alles goeds voorſeiden. Ook wierden'er enige Orakel-antwoorden voortgebracht, van een der Goden in hun Vaderland ſpecialijk geëerd en gevierd; en welken den Inwooneren Beles noemden; waar onder ſy Apollo verſtaen, en de ſelve byſonder Godsdienſtiglijk eeren. Welks gedaante ook enige Soldaten van Maximinus Leger ſeyden en verſekerden, dat ſy dikmalen in de Lucht, en voor de Muren der Stadt ſelfs hadden ſien ſtrijden. Maar of ſy ſich waarlijk dat ſo hebben ingebeeld; of dat ſodanig een verſiering hen behaagd heeft, om de ſchande te verminderen, voor ſo groot een Leger, dat te kort ſchoot tegens een ſo veel kleender getal, en dat noch Burgers [en Koop-lieden en Land lieden van daar ontrent] en op dat ſy alſo mochten ſchijnen eerder door de Goden, als door Menſchen, overwonnen te zijn, ſoud ik ſeer beſwaarlijk konnen ſeggen. Doch (N.B.) de nieuwelijke en onverwachte uitkomſt der ſaken maakt dat alles [wat van die natuur is] geloofd werd.*

Naardemaal dan de Lieden, met *ſuperſtitie* beſet, ſich ſo lichtelijk en door ſich ſelfs, en door andren, lieten misleyden; was het geenſſins te verwondren,

wondren, dat die parten en practijken so veelvoudiglijk wierden gespeeld, en so vele Eeuwen lang hebben geduurd.

En uit dese oorsaak ontstond, dat niet alleenlijk de *Papen* in de *Orakel-plaatsen*, maar selfs ook de *Land-lopers* (als uit *Plutarchus* en andren veelvuldiglijk blijkt) met dusdanige kunsjens 't Volk over al by de neus leyden, en't geld hen uit de buidel klopten. Gelijk daar van een exempel te vinden is by *Apulejus*, dat gans niet onaerdig, ten minsten niet onplaisant om te lesen, is.

't Geen *Apulejus* verhaald, is van een soort van Volk, die, seer vuile en schandelijke guitsakken zijnde (gelijk sy daarom ook *(Scurræ Magnæ Matris) der Grote Moeder van de Goden*, en der *Syrische Godinne* door *Plutarchus* en andren werden genoemd) even als voor desen, selfs in dese Landen de Kaffeboeven (die van sulk een soort van Volkje hunne oorspronk hebben) met hunne versierde *Heylige Reliquien* hebben langs 't Land gelopen; met de *Syrische Godinne* over al om her liepen: terwijl die in een *Heylig Huysje*, daar toe gemaakt, op een Ezel wierd gevoerd (waar uit ook't spreek-woord komt van den *Esel die't Heyligdom draagd*) en *Mirakelen* deed en *Orakel-antwoorden* gaf; en dese heylige Fielten door't gewin daar uitkomende, in een seer wellustig, vuil en schandelijk leven onderhield.

Hy *Apulejus* spreekt dan op volgende wijse:

„ Naar dat dan dese seer fijne Priesters aldaar eni-
„ weynige dagen, sich hadden opgehouden, en
„ door yder eens milddadigheid wel-gemest, en
„ door de gedurige en menigvuldige winst uit het
„ *waarseggen* als opgepropt waren; hebben sy
„ eene andre soort van winst voor sich bedacht.
„ Namentlijk met eene en 't selve *Orakel-lot* op

ver-

„ verſcheidene ſaken toe te paſſen, bedrogen en
„ ſnoten ſy 'er ſeer velen, die by hen quamen
„ *raad-plegen.* Het O*rakel-lot* was dit volgende:
Ideo conjuncti terram proſcindunt boves,
Ut in futurum læta germinent ſata.
„ Daarom is't, dat de Oſſen t'ſaam gevoegd
„ het Land doorſnyden, op dat, in 't toekomende
„ het geſayde wel koom te groejen en te bloejen.
„ Wanneer derhalven iemand, over ſaken van
„ *huwelijk* raad-plegende, dit O*rakel-lot* getrokken
„ had, verklaarden ſy dat, met te ſeggen dat die
„ ſaak klaarlijk daar in wierd te kennen gegeven:
„ Dat namentlijk, het huwelijk voor hen was aan
„ te gaan; en dat 'er *kinderteling* op te verwachten
„ was.
„ In dien 't iemand was, die naar *verkrijging van*
„ *erffenis* vernam; was 't antwoord; dat 'er te
„ recht van O*ſſen*, van *Juk* en bezayde, en wel-
„ bloejende Landen in 't O*rakel-lot* geſproken
„ wierd: als werdende ſulks daar door beloofd.
„ Indien iemand beſorgd over eenige *aan te van-*
„ *gene Reys*, deſe *Goddelijke voorwikkingen* quam
„ raad-vragen; was 't antwoord (door hen ver-
„ klaard) dat 'er goede en makke *Paerden* gereed
„ ſtonden, en dat 'er goed *voordeel van den* Oegſt
„ te verwachten ſtond. Indien iemand willende
„ naar den O*orlog* trekken, of opſitten om *Rovers*
„ enz. *te vervolgen*, over 't ſucces quam conſule-
„ ren: Voorſeiden ſy (hier door) wel ſtoutelijk
„ de Victorie: als ſullende (ſy Raad-vragers) de
„ *halſen der Vyanden onder 't Juk brengen; en een gro-*
„ *te en ſeer rijken buit op hen behalen.* Met dusdanig
„ een ſlag van ſeer loos en bedrieglijck O*rakel-*
„ *geven*, hadden ſy geen kleene ſomme van geld
„ by een gehoopt: maar als nu, door 't langdurig

„ vragen, dit deuntje met 'er tijd te oud en ver-
„ fleten wierd, tegen fy weder op reys, enz.

't Geen Madame *Jobin* feyd, in de feer geeftige Comedie *la Devineresse, ou les Faux enchantemens, te Parys* eerftelijk in 't jaar 1681. gefpeeld en gedrukt, is derhalven van byfondere nadruk. Sy feyd dan tegens haar Broeder, die haar over 't oeffenen van fulk bedrog van Waarfeggerye befchuldigde:

„ Let eens hoe dat het met de meeften hoop
„ der Menfchen gaat. Sy geven fich over aan alle
„ de fotternyen die men hen foekt op de mouw
„ te fpellen, of in 't hoofd te brengen. En wan-
„ neer fy eenmaal fich hebben laten voor-inne-
„ men, is 'er langer niets bequaam om hen uit
„ hunne doling te redden. Sie, mijn Broeder,
„ geen Plaats, of Stad ter wereld is 'er, daar fo
„ vele Lieden van geeft en oordeel zijn; maar
„ ook gene is 'er, daar fo veel domme bloeds, en
„ grof bloedige Menfchen zijn, die fich lichte-
„ lijk door lift en konft laten mifleyden. De *To-*
„ *veryen*, *Befweringen* enz. en andre noch veel
„ wonderlijker, en meer overnatuurlijke faken,
„ met welkers bedrijf men my befchuldigd; heb-
„ ben niets anders van node, als een heldre kracht
„ van geeft en verbeelding omfe uit te vinden,
„ en een aerdige en vaerdige bequaamheid om 'er
„ fich van (op bequame tijd en plaats) te bedie-
„ nen. Door defe kunsjes is 't dat men gehoor en
„ geloof aan ons geeft. Ondertuffchen hebben 'er
„ de *Magie* (of fo, by Jan Alle-man genoemde,
„ *fwarte kunften*) of de *Duivelen*, part nog deel aan.
„ De fchrik en verbaafdheid in welken die Lie-
„ den zijn, aan wien men defe foorten van din-
„ gen laat fien, verfet en verblind hen genoeg,
„ om te beletten dat fy bemerken, dat men hen

be-

,, bedriegd. En wat aangaad, 't geen men u ge-
,, ſeid heeft van de *Waarſeggerye*, waar mede ik
,, my beſig houde en geneer; dat is een konſt, daar
,, duiſenden van Menſchen, die ſich dagelijks in
,, onſe handen overgeven, ſelfs ons de kennis, oc-
,, caſie, en wat 'er meer toe van noden is, licht en
,, gemakkelijk maken. Vorder, van een andre
,, kant, maken ons, de ſtoute aſſurantie, en d' on-
,, verwachte en onbedachte voorvallen en toeval-
,, len, het grootſte deel der ſucceſſen in deſe nee-
,, ring en bedrijf. Niets is 'er dan van node, als
,, een rechte levendigheid en vaerdigheid van
,, geeſt, en een ſtoute vrypoſtigheid, om intri-
,, gues (of kundſchap en onderhouding van hei-
,, melijk verſtand enz.) te maken, en kennis te
,, hebben van Menſchen, en der ſelver manier en
,, ſwier van ommegang en verkering: ſijn intel-
,, ligentie, en Volkje, over-al daar toe, in de hui-
,, ſen en familien te hebben: regiſter te houden
,, van alle voorvallen; ſich te informeren op de
,, handel en pleging van Minneryen enz. en over
,, alles, wanneer men ons komt te vragen een
,, quantiteit van dingen te ſeggen: Wijl 'er doch
,, altijds, hier of daar iets op 't hoofd geraakt
,, werd, en warachtig is: En 'er maar alleenlijk
,, 2 of 3 dus, by toeval, geraden, meer als genoeg
,, zijn, om ons in credijt, en recht op den dreef,
,, en in kracht te helpen. Want daar na helpt het
,, geenſſins, of men al ſeid, dat men van dusdanige
,, ſaken geen verſtand heeft: men geloofd ons
,, niet; en wy moeten hen wat ſeggen, 't zy dan
,, waar of vals, &c.

Waarlijk geen Menſch van enig goed verſtand, is 'er, of ſal, acht ik, moeten bekennen, dat 'er 100000 middelen zijn, om Lieden, die of dom

zijn, of met superstitie, of met voor-ingenomene opinien beset, by de neus te leyden en te bedriegen. Gelijk ik nu ook reeds so vele middelen en soorten van bedrog heb opgehaald, en noch verder sta voort te brengen, die dat bysonder klaarlijk bewijsen.

Daar nochtans sulks niet gold, gold evenwel hunne grote auctoriteit, reeds getoond; en verder 't betrachten van 't verdacht en verhaat maken hunner partyen; wanneer die enige ingang en geloof by den groten hoop begonden te verkrijgen, of sy ten minsten sulks begonden te vresen.

Dit sien wy uit het exempel van 't *Orakel* van *Jupiter Daphnæus*; alwaar als reeds boven geseid, de *Christenen* het bedrog te na onderkruipende de *Papen* by *Juliaan* so veel te weeg brachten, onder pretext van dat de God *Apollo* om d' ontheyligen dier Plaats, door 't begraven der Christenen aldaar, niet meerder wilde Goddelijke antwoorden geven; dat de Lijken der begravene *Martelaren*, en wel voornamentlijk dat van *Babylas* (dat de meeste toeloop had) van daar elders heen verplaats wierden.

En nam sulks bysonder wel waar de vaak-gemelde *Alexander*; van welke *Lucianus* dus spreekt: *Doch wanneer'er nu velen, als uit een diepe dronkenschap ontwaakt en ontnuchterd, sich tegen hem begonden op te werpen, en wel voornamentlijk de navolgers van Epicurus: En allenskens door vele Steden sijn listen en bedrog, en de toestel van dit Toneel-spel, ontdekt wierden; practiseerde hy, waar mede hy hen kon vrees aanjagen; en gaf voor dat geheel Pontus met Atheisten en Christenen vervuld was, die hem stoutelijk en op het leelijkst dorsten lasteren; en welken hy gebood met stenen te verjagen, indien sy anders wilden dat de God hen gunstig was.*

Ondertusschen gaven de *duisterheid* en *dubbelsinnig-*

nigheid, der *antwoorden* ook grote occasie van uitvlucht voor 't geen qualijk geraden was: en offer schoon qua taal, somtijds of met voordacht onder vermengd was, om 't *antwoord* also te duisterder, of dubbelsinniger te maken; of door gebrek van goede Taal-kunde; gelijk seer menigmaal gebeurde (voornamentlijk daar de *Griekssche* Taal niet recht suiver wierd gesproken; als in de *Asiaansche*, *Ægyptische* en andre *Orakel-plaatsen* verder van 't hart van Griekenland afgelegen, by *Ammon* enz. alhoewel sulks in de *Delphische Orakel-plaats* ook so dikmaal quam te gebeuren, dat het so wel als andren daar over bits beschimpt wierd, door die aan dese bedriegeryen noch achtbaarheid noch geloof gaven) evenwel dorsten de superstitieuse *Raad-vragers*, dat in d'*antwoorden* niet beschuldigen: maar gebruikten daar ontrent de excuse van de Poët *Serapion*, reeds boven uit *Plutarchus* bygehaald.

Die de guitery merkten, en wijs waren, swegen: als siende veel meerder gevaar voor sich selven, als voordeel voor sich selfs, of andren, in 't ontdekken sulker bedriegelijke guiteryen (Wijl doch altijd en over-al de meeste Wereld wil bedrogen zijn: als ik reeds in 't begin heb geseid en verre de minsten den sodanigen enige dank weten) terwijl sy van d' *Orakel-papen* en der selver aanhang op 't selste gehaat en vervolgd wierden; als 't aan hen kundig wierd.

Ondertusschen ontbraken 'er wel geen geneusden, die, 't bedroch ontdekkende, stoutelijk 't selve beschimpten, als *Cicero*, *OEnemanus*, *Lucianus* en vele andren (ja een seer grote menigte van Schrijvers, die hunne penne daar tegens, selfs onder de Heydenen, als reeds boven geseid is hebben gescherpt) maar was dit van so klene nadruk by den

groten hoop, die sich aan d' uitterlijke schijn seer gaerne vergaapt; dat selfs *Eusebius*, hoe klaarlijk en krachtelijk hy ook der selver bedriegeryen ontdekt; nochtans het voor *Duivels* overnatuurlijk werk blijfd aansien; en 't van die natuur te wesen, met grote ernst, (hoe wel seer ellendig succes) beweerd.

Om dese voor-oordelen te voeden en t' onderhouden hielpen ook seer veel de gepractiseerde *Mirakelen* in en ontrent d' *Orakel-plaatsen*, somtijds op ordinare, somtijds op extraordinare tijden gepractiseerd en te werk gesteld; gelijk wy daar van d' exempelen vry klaarlijk sullen beschouwen in de Verhandeling der andre *Orakel-plaatsen*, die ik nu in gevolge sal verhandelen.

Wat kracht dusdanige gefingeerde *Mirakelen* oid en altijd hebben gehad (by na so wel, met 'er tijd, onder de Christenen als te voriger, en noch ter selver tijd, onder de Heidenen) leeren ons selfs de Voorbeelden van *Tertulliaan*, *Minutius* en andre Kerkelijke Schrijvers meer: welken ook daar door somtijds al te onbedachtelijk quamen exempelen by te brengen, die selfs door de verstandige Heydenen al lange waren voor vals en versierd gehouden, en opentlijk bespot.

Maar gelijk 'er dagelijks door de *Papen* so vele *Mirakelen* wierden gefingeerd en verhaald, (voornamentlijk in tijden van Oorlog; neerlagen, en andre rampen, die dat al verwoestend Dier steeds na en met sich sleept) van *bloed-* en *stenen-regenen*; van 't *sweten van Beelden*, en van 10000. diergelijke sotternyen; daar die so brave Schrijvers *T. Livius*, en *Dion Cassius* hunne Historien veel te veel mede vervullen: so was dit bysonderlijk van node ontrent de *Orakel-plaatsen*; om door schijn van de God-

Goddelijke krachten dier plaatſen, ook de tegenwoordigheid der Goden, in en ontrent het *Orakelgeven*, ſo wel in te boeſemen; en de ſuperſtitie alſo te meerder en krachtiger te voeden; en eyndelijk hun voordeel daar uit voortkomende te vergroten, en te doen duurſaam blijven.

Hierom wierd ſulks ook door *Alexander* op velerleye wijſen gepractiſeerd: en met ſeer groot ſucces: naar dien van een wel opgeſmukte leugen altijd iets, 't zy by velen, 't zy by weinigen, blijfd hangen: en de licht-gelovigen en met ſuperſtitie beſette hoop, doch altijd ver de grootſte blijfd: en alle d' andren byna verdoofd: als ontrent de meeſt altijd gewaande *toveryen* en *ſprokeryen* en diergelijke guichel-ſpellen meer, van alle Eeuwen her gebleken heeft.

Byſonder geeſtiglijk, en niet min geleerdelijk, ſcherſt met dusdanige verſierde *Mirakelen*, en der ſelver Vertellingen, door ſelfs achtbare Schrijvers gedaan, de ſeer doorſichtige, en by alle wakkere verſtanden, ſeer verwonderlijke *Trajano Boccalini* in ſijne *Kundſchappen van Parnas* (pag. 593 der Neerduitſche Vertaling) als hy de fouten der Hiſtorieſchrijvers aanwijſende, onder andren op deſe wijſe ſpreekt: *Milder, meend men, ſou Dion aangediend zijn; dat de Beſchrijving van geſchiedeniſſen, (die door en door een twijffelloſe waarheid, en een well' van heerskundige onderwijſingen behoorde te zijn) niet behoefde opgevuld te werden met voddige Vertellingen van velerlye wondren en ſchrikkelijkheden; waar mede ſijne Schriften ſo louter doorſpekt waren, dat ſy ſchrikken mochten, dieſe laſen. Die ook noch des te walglijker wierden, door dien hy in ſulke uitſporigheden tal nog maat te ramen wiſt*

So dat ſelfs Apol had moeten lachen, om't veelvuldig verhaal, van dat het ſtenen en bloed ſou geregend hebben;

ben. Daar hy niet kon bedenken, door sijne stralen oid sodanige dampen in de Lucht opgehaald te hebben, die in bloed of steenen hadden konnen veranderen, om den Menschen rood te verwen of dood te smijten.

Over dese beschimping aan Dion gedaan, seidmen, dat selfs de Vader der Roomsche geschiedenissen, Titus Livius, seer onsteld en beschaamd wierd; dewijl hy sijn geweten van de selve feyl niet suiver vond.

Of ik ontrent dusdanige Historitjens, nevens dese *Boccalini*, al te ongelovig ben, konnen oordelen alle die genen, die met meerder oordeel de oude Historien enz. hebben gelesen, als de seer geleerde *Petrus Petitus*, *Philosophus & Medicinæ Doctor Parisiensis*; die nu onlanks (namenilijk binnen dit selve jaar 1686.) sijn Boek van de *Sibylla* heeft uitgegeven.

Dese (die, also wel, als de Heer *Mœbius*, om geen vermeerdering van gelove in dusdanige saken behoefd te bidden) naar dat hy 't exempel van *Elias* heeft bygebracht, toond sulks ook, naar sijne mening, van de *Duivel* en sijne Tovenaars, (*illustribus Gentium exemplis*) met doorluchtige exempelen der Heydenen; wanneer hy uit het 28ste cap. der seer fabuleuse Historie van *Pythagoras*, door *Jamblichus* beschreven, bybrengd; hoe namentlijk hy *Pythagoras*, door de Lucht gevoerd, op ene en de selve dag, nu te *Metapontum*, nu te *Tauromenium*, in Italia, wierd gesien; dat *Abaris* dit vermogen door *Apollo* had verkregen, dat hy *op een goude stok, door de Lucht vloog, over Zee, en over andre ontoegankelijke Plaatsen, waar heen hy maar begeerde: wijl die stok hem met enen ook tot Leydsman diende: en dat hem die selve stok ook door Pythagoras, terwijl hy hem te gast had, wierd ontfutseld, naar hy de kracht daar van had verstaan.* Waar toe hy dan noch bybrengd het exem-

exempel der hedensdaags gepretendeerde *Hexen*: die evenwel (so 't waar is) sulk veel onkostelijker doen; wijl sy 'er maar een *potje met zalf*, en een *besemstok* toe van node hebben. Verder vind hy sulks, sijns achtens, by *Virgilius* in 't Exempel van *Metabus* en *Camilla*: en voegt 'er eyndelijk, tot meerder bekrachting, [buiten *Benjamin Tudelensis*, en de *Cabalisten*, met hun *schemhamphoraas*, of heymelijke pronuntiatie van de *vier-letterige-naam Godes*; waar door die ook so op den *besemstok* souden rijden] *Lucianus* by; als welke in sijne t' samenspraak (*Philopseudes*) de *Logenliever*, op dese wijse daar van spreekt: *Maar ik die eertijds aan dusdanige saken noch veel ongeloviger als gy, pleegd te zijn (wijl ik meende dat ik door genige redenen oid sou konnen beweegd werden dat sulks kan geschieden) ben nochtans, sinds ik dien Barbarischen Vreemdeling heb sien vliegen, geheellijk overgehaald: naar dat ik al een wijl tijds had tegen geworsteld. Want wat soud ik doen, daar ik hem, by klare en lichte dage, sag door de Lucht heen vliegen, over het water wandelen, en door het vuur heen gaan? Hebt gy, seide ik daar op, den Hyberboreër sien vliegen, en over 't water wandelen. Wel sekerlijk, antwoorde hy, enz.*

Op welke laatste woorden, hy *Petitus*, *dan voegd: Hæc non dubito fore multos qui irrideant homines ignavos & in Luciani ludo educatos. Nec mirum, longe enim facilius est cuivis contemnere quæ non intelligit, quam operam dare & satagere ut intelligat.*

Ik twijffel niet, of velen sullen dese dingen belachen; namentlijk Menschen, die, luy en vadsig, in de schoolvan Lucianus zijn opgevoed. Doch sulks is niet te verwonderen; wijl 't voor yder een veel gemakkelijker valt te verachten, 't geen men niet verstaat, als arbeyd en vlijt in 't werk te stellen, op dat men 't begrijpe.

Welken arbeyd en vlijt ik waarlijk aan dien

Heer, en sijns gelijken in opinie, geensſins benyde: maar segge met *Virgilius, non equidem invideo miror magis. 'k Benijd, het geensſins, maar verwonder my veel eer.* Dus maakt ook desen Heer voor (*Osores Literarum*) *haters der geleerdheid*, uit, die die onderaerdsche en gepretendeerde *duivelsche* uitwaasseming, so te *Delphis* als op andre *Orakel-plaatsen*, by de *fabulen* stellen: en ontsiet niet also de aller-geleerdsten, so van oude als jongere Eeuwen (*Cicero, Strabo, Varro, Curtius, Polybius, Clemens Alexandrinus, Theodoretus*, enz. ook de *Scaligers*, *Casaubonus* en andre phænixen in geleerdheid) dusdaniger wijs te bejegenen.

Wat hy verder van de *Sibylle* beuseld komt hier ter plaatse niet te pas; noch lust het my sulks te wederleggen (en sal dat wel door andren, die die moeyte lust, werden waargenomen) 'ook niet hoe de *Duivelen*, somtijds door de *zalige Engelen*, somtijds door den *Heyligen Geest* selfs, ontrent de *voorwetentheid* van toekomende saken, werden onderweſen enz. noch minder 't geen hy van de Geest der Voorsegging, in de *Vrouwen* of *Maagden welker Maand-stonden ophouden*, of *welkers hair* of *baard om de kin groeyd*, en vele meer andre sotternyen, philosopheerd: wijl dit eene staaltje, mijns achtens, overvloedig genoeg is.

Doch laat ons nu eens toe-treden tot het verhandelen der andre *Orakelen*, het *Trophonische*, het *Orakel van Jupiter Ammon*, en van andren meer: uit welken niet alleenlijk ons laatst geseide van de *Mirakelen* sal blijken: maar ook noch andre bedriegelijke omstandigheden, ontrent de Verhandeling van het *Delphische Orakel*, vry meerder licht sullen erlangen.

Het *Orakel van Trophonius* werd ons op de volgende

gende wijs beſchreven, door *Pauſanias*, die een ooggetuige daar van is geweeſt: naardien hy aldaar, op de gewoonlijke wijſe, ſelfs dat *Orakel* heeft raad gevraagd. Waarom wy dan ook gene accurater Beſchrijving als van hem konden verwachten:

„ Wat aangaat het *Orakel*, daar ontrent werd dus-
„ danige plechtelijkheid gebruikt. Wanneer ie-
„ mand voorgenomen heeft in het Hol van *Tro-*
„ *phonius* te dalen, moet hy ſich eerſtelijk enig,
„ daar toe geſteld, getal van dagen ophouden in
„ ſekere klene Tempel, die toe-geëygend is aan
„ den *goeden God*, en aan de *goede Fortuyn*. Alwaar hy
„ ſijn verblijf houdende, ſich reyn en ſuiver houd
„ van andre ſaken, en (ſpecialijk) ſich onthoud
„ van warme Baden.

„ Sijn Bad, in tegendeel, is de Vloed *Hercyna*;
„ en werd hem Vlees (en ſpijs) in overvloed toe-
„ gebracht, van de geſlachte Offer-beeſten. Want
„ al die naar *Trophonius* nederklimd ſlacht-offerd
„ aan *Trophonius* ſelfs, en aan des ſelfs Kindren, en
„ aan *Apollo* en *Saturnus*, en aan *Jupiter* (by ge-
„ naamd *de Koning*) en aan *Juno Heniocha*, en aan
„ *Ceres* dien ſy *Europæ* noemden, ſeggende, dat ſy
„ de Voedſter van *Trophonius* is geweeſt. By yder
„ Slacht-offer is een *Propheet* tegenwoordig, die
„ d'Ingewanden der geſlachte Offer-dieren be-
„ beſchoud: en, naar dat hy die beſchoud heeft,
„ voorſeid, aan die naar *Trophonius* ſtaat neder te
„ klimmen, of *Trophonius* hem ook al goedwil-
„ liglijk en gunſtelijk ſal ontfangen. En geven
„ d'andre Offerhanden ſo ſeer niet de wille van
„ *Trophonius* te kennen: maar in die nacht, wan-
„ neer de *Raad-vrager* naar beneden klimd, ſlach-
„ ten ſy een Ram in (ſekere) graft, en aanroepen
„ *Agamedes*. En of ſchoon de voorgaande Slacht-

offeren

„ offeren van goede voorſpelling zijn geweeſt,
„ zijn die van geen kracht of nadruk, ten ſy ook
„ d' Ingewanden van deſen Ram het ſelve te ken-
„ nen geven. Dan als die alle geſamentlijk over-
„ een-ſtemmen, klimd (de *Raadvrager* met goede
„ moet en hope naar beneden. Doch eerſt leyden
„ hem de Prieſteren naar de Vloed *Hercyna*: en
„ werd hy daar heen geleyd, eerſt gewaſſen door
„ twee Kindren in die Plaats geboren, en die
„ ontrent 13 jaren oud zijnde, *Hermai* (of *Mercu-*
„ *riſſen*) genaamd werden. Deſen zijn 't die hem
„ waſſen en verder bedienen, als kinders en on-
„ noſel. Verders werd hy door de *Prieſteren* niet
„ ten eerſten naar d' *Orakel-plaats*, maar naar de
„ (twee) Water-fonteynen geleyd, die ſeer na by
„ malkander zijn. Alhier moet hy eerſt het *Wa-*
„ *ter*, dat *der vergetelheid* genoemd werd, drinken;
„ op dat hy alſo vergete alles wat hem te voren in
„ geheugenis lag. Daar na moet van het andre
„ *Water*, *van geheugnis*, drinken; op dat hy ont-
„ houde 't geen hy in 't neder-klimmen enz. ge-
„ geſien heeft. Naar dat hy dan de *beeltenis des Gods*
„ heeft geſien, dien men voorgeeft van *Dædalus*
„ gemaakt te zijn, (die door de *Prieſteren* noid ge-
„ toond werd als aan die genen die naar *Trophonius*
„ ſullen neder-klimmen) naar dat hy (ſeg ik) die
„ geſien heeft, en geëerd en aangebeden, klimd hy
„ neder naar de *Orakel-plaats*, met een wit hemd
„ bekleed, en met gordelen daar over omgord,
„ en met ſchoenen van dat geweſt geſchoeid.

De *Orakel-plaats* &c. [de Leſer kan hier des ſelfs Beſchrijving in-vullen, uit het gene ik Pag. 155. en 156. daar van heb bygebracht: alſo dat hier ook byſonderlijk ter ſake doed: en tot verklaring deſer *Orakel-plaats*, en andren meer, byſonderlijk van node is.]

Ver-

„ Verders voor die genen die reeds beneden
„ naar de *Adyta* (of *Orakel-hol*) zijn heen ge-
„ trokken, werd niet op eene ende selve wijs, het
„ gene hen toekomende, is vertoond; maar dese
„ ontfangd het *door 't gesicht*, weder een ander *door*
„ *'t gehoor*. Ook moeten sy daar na, door het selve
„ gat weder te rugge keren, met hunne voeten
„ voorwaerds uitgestrekt. Ook segdmen dat 'er
„ niemand (in dat *Hol*) is ontsield geworden, als
„ alleenlijk een der Hellebardiers van *Demetrius*;
„ die niet van 't gene ontrent dit *Orakel* behoor-
„ lijk gepleegd moet werden had gepleegd; noch
„ daar heen quam om den *God* raad te vragen;
„ Maar op hoop van schat, van goud en silver, uit
„ uit de *Adyta* weg te dragen. En seidmen dat dit
„ Lijk geenssins door het geheyligde gat, (of ope-
„ ning) maar elders door heen, was uitgewor-
„ pen. Dan hoewel my van dien Mensch noch
„ andre dingen zijn verteld, verhaal ik maar al-
„ leenlijk het gedenkwaerdigste: Die nu weder
„ van *Trophonius* is naar boven gekeerd, werd door
„ de *Priesteren* terstond waargenomen, en settense
„ hem in een gestoelte, dat *der geheugnis* werd
„ genaamd; en niet verre van de *Adyta* of 't *Hey-*
„ *lige der Heyligen* is gesteld. Hy aldaar nedergeset
„ zijnde, werd hem afgevraagd, wat hy al gehoord
„ en gesien heeft. 't Welk gehoord zijnde, leve-
„ ren sy hem in handen van die genen, die van sij-
„ ne Familie, geselschap of Maagschap zijn: dese
„ nemen hem dan op, en dragen hem naar dat
„ Tempeltje van de *Fortuin* en *goede Goden*, daar hy
„ eerst sijn verblijf hield, terwijl hy (N. B.) noch
„ door schrik en verbaasdheid beset is, en noch
„ van sich selfs, noch andren kennis heeft. Doch
„ naderhand komt hy tot sijn behoorlijk verstand

niet

„ niet min als hy voor deſen had, en raakt hy we-
„ der te lacchen. Ik ſchrijve hier niet 't geen ik
„ [N. B.] heb horen verhalen; maar 't geen ik
„ en in andren, en in mijn ſelfs, geſien en onder-
„ vonden heb; wanneer ik daar ook *Trophonius*
„ om raad vraagde. Verder moeten alle die naar
„ *Trophonius* zijn neerwaerd geklommen, al wat
„ ſy daar *gehoord* of *geſien* hebben, in een Taaffe-
„ reel geſchilderd, of geſchreven, op-offeren, en
„ ten toon hangen.

Vele en ſeer conſiderabele ſaken zijn ontrent deſe Hiſtorie aan te merken; en voor eerſt, de *veelvuldige Offer-ſlachtingen*; waar mede de *Papen* ſich vermaakten; terwijl aan de *Raad-vrager*, ſijn vlees kaſtijdende, en met de behoorlijke *ſuiveringen* beſig, evenwel een brokske, van 't geheel, dat hy wel dier betaalde, wierd toegeworpen.

2. Hoe lang men ſulke *Raad-vragers* aldaar kon ophouden, onder prætext, van noch geen goede voor-tekenen te hebben: en eyndelijk, ſchoon alle d'ander goed waren; het noch op het allerlaatſte, namentlijk, het goed voor-teken uit de Ingewanden des *Rams*, moeſt aankomen, en dat die geen goed geluk voorſpellende, d'Offer-ſlachting weder moeſt vernieuwd werden. Waar ontrent ik, aan den Leſer te bedenken geef, hoe ſchone occaſien, om ſulk werk, ten koſten *der Raad-vrageren* lang gaande te houden, deſe *Trophoniſche Propheten* en *Papen* konden uitvinden: en alſo gedurig blijven ſmetſen en ſmullen ten koſte der onnoſele *Raad-vragers*.

Ten 3. komen daarom ook in conſideratie de *Offer-papen*, of liever *Offer-wickelaars*; met hoedanige benaming ik de *Haruſpices*, dat zijn die de Ingewanden der Offer-ſlachtingen beſchouden

en

en daar uit Voorſeiden, ſal noemen; tot onderſcheid der *Vogel-Wichelaars*, die uit der Vogelen vlucht, of geſchrey, of geſang, of nedervalling, of ſitting enz. hunne *Voorſegging* formeerden.

Deſe *Offer-Wichelaars* dan, beſchouden de *Ingewanden* der ten *Offer-geſlachte Dieren*, en *voorſagen* en *Voorſeiden*, quanſuis, daar uit, volgens de by hen gepretendeerde Voor-tekenen, daar in beſpeurd, het *goed* of *quaad ſucces*, der *Vragen*: of 'er namentlijk, een goede *antwoord* te verwachten was; wanneer het *Vragen* recht tijdig ſtond gedaan te werden; enz.

Hoe lange dit werk kon gaande en ſlepende werden gehouden, blijkt uit hunne *Voorſeggingen* ſelfs, en 't daar door *vernieuwen der Offerhanden*: om alſo (te gelijk ook door ſupplicatie of ſmeking aan den Goden) niet alleenlijk beter Voor-tekenen, ontrent het *raad-vragen* en de beſte tijd daar ontrent; maar ook ſelfs om een gunſtige *antwoord* en ſucces op hunne *Orakel-vragen*, te verkrijgen. Voeg hier by, dat niet de *Offeraars* (of *Raad-vragers*) maar ſy *Offer-wichelaars*, met onwederſprekelijke auctoriteit, hier van de definitie gaven, en de *Raad-vragers* ontrent hunne uitſpraak, daar over, ſich moeſten vernoegd en geruſt houden; ten zy ſy voor ongodsdienſtig, ja goddeloos wilden gehouden zijn.

Ondertuſſchen wiert 'er, (als reeds boven al geſeid is) ook alſo bequame tijd gewonnen, door dusdanige prætexten; wanneermen anders niet al te wel achter de *Vraag*, of ſubſtantie der ſelve, kon komen. Het bewijs van dit nu geſeide behoefd maar uit de Beſchrijving van *Pauſanias* gehaald te werden: wijl die dat alleen (buiten andre exempelen die konden werden bygebracht) klaarlijk genoeg betoond.

Ten

Ten 4. komen in overweging de *ſuiveringen* en *onthoudingen* enz. der Heydenen, ontrent het *Raadvragen*, hen opgeleid. Van welken ik ſprekende, my 't ook de moeyte waerdig ſchijnd, niet alleen by die occaſie iets van hunne, *waſſchingen* en *Dopen* te ſeggen; maar ook d' andre ſoorten van *ſuiveringen* als in 't voorbygaan aan te roeren: ſchoon de *ſuiveringen* voor 't *Orakel-vragen* gaande, hier maar eigentlijk te pas komen.

Deſe *ſuiveringen* geſchieden (of wierden gepleegd, en of aan ſich ſelfs, of andren, bediend) op vry verſcheidene wijſen; met verſcheidene ſtoffen en inſtrumenten; en in vry verſcheidene gevallen. 1. Ontrent, of voor, het *Offeren*, of ook aanbidden dier Goden; (dat evénwel ſelden, ſonder *Slacht-* of ander *Offer* geſchiede; als 't om ſaken van enig byſonder gewicht was: wijl de *Papen* daar hun grootſte voordeel uit trokken) aan welken de gebeden of Offerhanden wierden op-geofferd.

Dit geſchiede door yder ſuperſtitieuſe uit ſimple godsdienſtigheid; of bevel en Ordinantie der *Papen*; ſchoon hy door genige byſondre miſdaden of ſchelmſtukken; of ook aanraken van doden, (of wat verder by d'enen hierom by andren daarom wierd onreyn gehouden) of anders, beſmet of verontreynigd was. Want de dusdanigen wierden, voor 'er een voorgaande ſolemnele *ſuivering* was voorgegaan, niet alleenlijk van de *Offer-ſlachtingen*, en andre heylige plechtelijkheden; maar ook van, en buiten de *Tempelen*, en der ſelver *heylige begrippen* of *beheyningen*, geweerd, en t' enemaal uitgeſloten. Ja was 'er ook voor de *Tempelen* een *beſchreven Taaffel*, of *Bord* gehegt, dat den ſodanigen den ingang der ſelver verbood.

Wat aangaat de eerſte wijſe van *ſuiveren*, in 't toe-

toetreden, tot de heylige plechtelijkheden gebruikt, die vinden wy, so wel by de eerste Christen-schrijvers, als by de Heydenen selfs gewaagd en beschreven; by *Arnobius*, namentlijk, in sijn 7de Boek, by *Lactantius* in 't 19sten cap. van sijn 5de Boek, en vele andren meer.

De twede wijse van *suivering*; namentlijk over bysondre misdaden enz. die manifest en klaar, of voor ydereen bekend waren (*moord*, *doodslag*, enz.) blijkt ons uit *Virgilius*, en andre oude *Poëten* meer; in de Voorbeelden van *Æneas*, *Oreſtes*, *Hercules*, enz. ook so uit de *Hiſtorie-* en andre *Schrijvers*; *Livius*, *Pauſanias*, *Aur. Victor*, &c. als oude *Chriſten-ſchrijvers*; *Tertullianus*, *Arnobius*, enz.

Ten derde, suiverden sig ook of lieten 't aan sich doen, die sich selfs eenig *heymelijk quaad* bewust waren, van onkuisheid enz, of versuim van godsdienstige plechtelijkheden, of diergelijke fauten of misgrepen meer; als blijkt uit *Ovidius*, en andre so *Hiſtorie-ſchrijvers*; *Orateuren*, als *Poëten*: so ook ontrent *doodslag in Oorlog*, *aanraken van doden*, enz.

Ten 4de, wanneer sy iets van de *Goden* in der selver *Tempelen* wilden *bidden en verſoeken om te verkrijgen*: of dat sy in tegendeel enig *gevreeſd aanſtaande quaad* sochten af te wenden: gelijk de Voorbeelden daar van blijken by *Juvenaal*, *Perſius*, &c.

Ten vijfde, wanneer, of eer, sy tot enige gepretendeerde *heylige Myſteria*, van *Ceres*, van *Iſis*, van *Bacchus*, van *Diana*, van *Mythra*, of andre diergelijken; of tot enige *heylige gebroederſchappen* enz. wierden *ingewijd*. Gelijk so uit *Tertullianus*, en *Apulejus*, als andre oude Schrijvers blijkt: en gebeurde het dikmaal, dat eene en de selve Persoon niet tot een alleen, maar tot meerdere en verscheydene Mysterien, sich liet Inwijden.

6. Wanneer sy toe traden tot het *Orakel-vragen*, in de *Orakel-Tempelen* van *Amphiaraus*, van de *Jupiter te Dodone*, van de *Apollo te Delphis*, van *Trophonius*, enz.

Van meer andre soorten van *wijdingen* of *suiveringen*, die 'er meer waren, so voor de *jong-geboorne Kindren*, als voor de reeds *verstorvenen*, of ook voor sig selfs alleen, of mede voor andre levenden; voor *Steden* en der selver heyl (als daar waren de *Amburbia*, of plechtelijke Proceſſien, met seer plechtelijke Offerhanden rondsom de muren der Steden gedaan) voor de Landen enz. (hoedanigen waren de *Ambarvalia*, die ook, of door publijke auctoriteid, of ook door private wierden geboden en volvoerd) die hier weynig ter saken doen, en wel licht by andre occasie door my sullen verhandeld werden, en wijdluftiger verklaard.

Doch sal ik hier, eer ik my weder tot de 6de soorte van *suivering* keer, eerst kortelijk verhandelen, op hoe en wat verscheide wijsen (ten opsicht van de stoffe daar toe gebruikt) de selven wierden bediend.

Dese *Wijdingen* geschieden dan, of met *Sulpher* en een *brandende Toorts* (met ene of wel beyden der selver te samen) of met *Wierook*, of met *Water*: of ook wel met een *Toorts*, en met *Sulpher*, en *Water* te gelijk. Op hoedanig een wijs de Poët *Claudianus* ons die plechtelijkheid beschrijfd, in dese navolgende Verſen:

Lustralem sic rite Facem, cui lumen odorem,
Sulphure cæruleo nigroque bitumine fumat,
Circum membra rotat doctus purganda Sacerdos,
Rore pio spargens & dira fugantibus herbis,
Numina terrificumque Jovem Triviamque precatus,

Trans

Trans caput aversus manibus jaculatur in Austrum;
Secum rapturas cantata piacula tædas.

Op sodanig een wijse, neemd, met behoorlijke plechtelijkheden, een Priester, die wel geleerd is ontrent het suiveren en wijden, een Suiver-Fakkel of Toorts, terwijl de selve met de reuk van Sulphur en swart Pek, een blaauwe vlam opgeeft; wend en swayd die rondsom de leden; de selve te gelijk met kruiden, die 't geen verschrikkelijk en quaad is verdrijven, en gedoopt zijn in heylig Water, besproejende: en werpt daar op, onder, of naar, 't aanroepen der Schrik-Godinnen, en de schrik-barende Jupiter, en de drievoudige Hecate, sonder achterwaard om te sien, met sijne handen achter over, naar het zuiden, de Toorts (of Fakkel:) terwijl die ook te gelijk medevoerd die stoffen die tot dusdanige suivering geheyligd zijn.

't Schijnd my de moeyte waerdig dese plaats van *Claudianus*, in 't voorbygaan wat te verklaren, voor die genen, die van minder onderscoek en kunde, ontrent dusdanige saken, zijn: naardien ik te gelijk, ook aan dese stoffe, also meerder licht geve.

't Geen hier eerst in overweging komt is *de Toorts*, en daar by 't *Sulpher*, en *Swart Pek*, of *Asphaltus*; uit welken niet alleenlijk, dese Toortsen wierden gemaakt: maar die ook (wanneer men met de *Toorts*, van Pijn-appel of eenig ander hout gemaakt, *suiverde* die gene die gesuiverd moest werden) door der selver vlam wierden heen geworpen; terwijl de daar toe gehaalde, of gehuurde, *Suiveraar* of *Wyer*, met de *Toorts* den gene, die te suiveren was, rondom 't lichaam liep; en de rook van *Sulpher*, of *Wierook-damp* (want ook de *Wierook* wierd hier toe gebruikt) om 't hoofd en lichaam swayde. en geschiede dit van so na by,

dat het hoofd daar van geraakt wierd; ten minſten met de rook.

Somtijds waſt maar alleen met de *vlam* en *rook* van 't *heylig Lauren-* of ander *hout* of *kruid*, (ten ſy hier evenwel de *Sulpher* bygevoegd wierd) ſomtijds met *water alleen* [waar van gevolglijk breder] ſomtijds met *wierook*, en *vuur*; ſomtijds met alle te gelijk: ſomtijds noch met meerder ſtoffen en omſtandigheden; als *met het rondsom dragen van een honds jonge*, of *kleen varken*, enz.

Hier by hadden ſy dan takken van *Laurier*, van *Verbena*, (of *Yſer-kruit*) van *Sabina* (of *Seven-boom*) van *Thijm*, *Olijf*, *Arbutus*, *Spina alba*, enz. die in 't water, ſonder, of *met inwerpen* (N. B.) *van ſout*, of anders geheyligd, gedoopt, tot *Wywater-quaſten* dienden: en met welken ſy 't hoofd wel voornamentlijk, en 't hoofd hair; maar ook te gelijk d'andre leden beſprengden. Welke *kruyden* of *takken*, en andre *inſtrumenten van ſuivering* (geſlachte en geofferde Dieren) of der ſelver *aſch* en *overblijffelen*, dan na het volbrengen deſer plechtelijkheden, door den *Suiveraer*, of *Suiveraerſter* (dat ikſe met een nieuw gemaakt duitſch woord ſo noeme; want, als terſtond ſal getoond werden, wierd hier ontrent ſo wel Vrouwvolk als Manvolk gebruikt) wierden, naar daar toe gedane *gebeden* en andre plechtelijkheden, achter over 't hoofd heen geworpen ſonder enigſins om te ſien, of te kijken waar heen die vervoeren: alſo 'er dit byſonder noodſakelijk toe was. Men wierp dan, de gebrande, of anders gehandelde *ſuiverſtoffe* (die vervloekt zijnde de vloek en rampen, die anderſins gedreygd of toekomende waren, dus met ſich wegdroegen) of in Zee, of in enige Rivier, of ook wel op ſtraat (voornamentlijk op de twee- of drie-ſprongen der wegen) en

kond

kond het tot byſonder hinder ſtrekken, onvoorſiens op ſulke, reeds weggeworpene *ſuiver-ſtoffen*, en nu gewordene *vervloekingen*, te hebben getreden.

Hier by quam dan een heymelijk *gemommel* van quanſſuis heylige beſweringen, of woorden, waar door het tegenwoordige, of toekomende, of gevreesde quaad, wierd afgeweerd en elders heen gewend; door ſo heylige gebeden aan den Goden daar om gedaan.

't Geen ik van het inwerpen van ſout in 't Wywater (om 't ſelve alſo te heyligen) geſeid hebbe, had meeſt plaats in de Wywaters-vaten, en dat Wywater, waar mede ſy of Menſchen, of Tempelen, of andre ſaken meer, die te wyen waren, beſprengden. Gelijk ook de oude Chriſtenen onder hun Wywater ook ſo 't ſout vermengden; en daar mede, en in 't *heyligen der Nonnen*, den ſelven 't hair begoten, en in 't *wijden*, en *herwijden der Kerken*, de wanden enz. daar mede beſprengden, en alle andre heylige *ſuiveringen* of *wijdingen* te werk ſtelden.

Ook wiert 'er (om weder tot de Heydenen te keren) dit onderſcheid by hen in de *wijding* of *ſuivering*, voor 't Offeren, aan de Goden, gebruikt:

Dat wanneer ſy ſtonden om de Hemel-Goden te Offeren ('t zy dat ſy ſich te voren byſonderlijk ontreynigd hadden, 't ſy dat ſulks niet geſchied was) ſy met het *Dopen*, of *waſſchen van het gehele ligchaam* ſich reynigden: Daar ſy in tegendeel ſulks maar met *beſprenging* deden, wanneer ſy toetraden om aan d' onderaerdſche Goden hunne Offerhanden te doen. Alhoewel dit geenſins een vaſte regel was. Gelijk ook ontrent de *Inwijdingen* (ſpecialijk

die van *Isis*) naar de gewoonlijke *wassching in de Bad-stove*, de aankomelingen (*initiandi*) weder door *heylige besproejing* gewasschen wierden.

Tot dese plechtelijke suiveringen gebruikten men of sich selfs alleen (dat is bediende men die aan sich selfs) of gebruikten men 'er anderen toe. Desen waren of *Manvolk*, of *Vrouwvolk*: welke laatsten, voornamentlijk in Griekenland, daar toe wierdeu geroepen: en die beyde, (so *Man-* als *Vrouw-volk*) dat geensins om niet bedienden, als uit *Juvenaals* sesde Schimp-schrift, dat gevolglijk voor een gedeelte sal verhandeld en verklaard werden, blijkt.

Dese hadden hunne bysondre wijsen en manieren of plechtelijkheden van *suivering*, en die (dikmaal ontrent ene en de selve saak; doch merendeel naar 't onderscheid der sake, van misdaad of versuym of anders) bysonderlijk verschilden; so ten opsichte der stoffe, van *Scilla* (*of Zee-ajuyn*) *Verbena*, *laurus*, *Honden*, *Katten*, *Varkens*, enz.) als der plechtelijkheden daar ontrent te volvoeren: naar dat elk, om quansuis wijser en geleerder in die konst te zijn, iets sonderlijks quam te versieren.

Want somtijds gebruykten sy ene en de selve saken in 't *suiveren* of *wijden* van *Menschen*, *Huysen*, enz. somtijds geheel andren, en die met malkandren geen gemeenschap hadden. Even als in 't *consacreren* of *heyligen* der *Beelden*, *Altaren*, *Tempelen*, enz. van dese of gene God, dikmaal gans andre soorten van *Ceremonien*, *Offerhanden*, enz. wierden gebruikt. Gelijk ik sulks getoond heb in mijn kleen Tractaatje de *Consecrationibus Ethnicis*.

Want gelijk sy in de heylige *Inwijdingen* van *Mithra* met water gedoopt wierden [als *Tertullianus*, *adversus hereticos* seid: *Tinguit & ipse* [*Diabolus*] *quos-*

quosdam utique credentes & fideles sibi: expiationem delictorum de lavacro repromittit, & sic adhuc initiat Mithræ.

En doopt de Duivel 'er selfs enigen, namentlijk die in hem hun geloof en betrouwen stellen. Ook beloofd hy quijtschelding van sonden door dat Badt: en Wijd hysse noch te deser tijd dusdaniger wijsse aan Mythra. En in sijn Boek van den *Doop*, op dese wijse: *Verder wijden sy overal Vlekken, Huisen, Tempels, ja ook gehele Steden door 't rondom besproejen met water. Waarlijk in de Apollinare en Peluſische Spelen werden sy gedoopt: en geven voor dat sy sulks doen tot Weder-geboort, een quijdschelding van hunne meynedigheden, enz.*] gebruikten sy ook dusdanige plechtelijkheid in de inwijdingen tot de *verborgene heyligdommen* van de *Eleusinische Ceres*, van *Bacchus*, van *Isis*, en van andren *Goden* en *Godinnen* meer.

In tegendeel gebruikten sy (als uit het reeds voorgeseide genoegsaam blijkt) of Sulphur en een Toorts, en daar noch 't Wywater by; of somtijds weder geheel andre vry verscheydene stoffen, reeds gemeld: schoon'er ordinairlijk evenwel het water (doch ook op verscheydene wijsen) was bygevoegd.

De Suiver-Papen of Papinnen, en diergelijke soort van Volkje, daar ontrent gebruikt, waren Lieden (uitgenomen de *Augures* en *Haruſpices publici*) uit den gemenen hoop: en geensſins Lieden uit publijke auctoriteit gestelt. Naardemaal de publijke auctoriteid der Magistraten, of Opper-regering van Grieken of Romeynen, sich daar niet met bemoeyde; ten sy onder sulk prætext iets wierd indirecte ondernomen, 't geen aan de Republijk of Opper-Vorst, scheen schadelijk te sullen zijn; of ten minsten door de selven voor sodanig wierd gehouden.

Dus verwijt de seer vermaarde Orateur *Demosthenes*, aan *Æschines*, sijne allerhevichste en sterkste partye in *Athene*, dat sijne (Æschinis) Moeder so een *beswoerster* en *suiverster* te *Athene* was geweest (hoedanige Vrouwen, gelijk by ons dikmaal de *Kopsters* en diergelijke soort, de beste naam niet hadden) en hy *Æschines*, terwijl sijne Moeder daar mede besich was (namentlijk ontrent de voorgaande *suiveringen* voor de *Atheensche Mysteria*) ondertusschen de plechtelijke *Besweringen*, en andre daar toe behorende woorden (wijl de Moeder misschien selfs lesen noch schrijven kon) voorlas.

Te *Rome* was het meest, of ordinairlijk *Manvolk*, gelijk daarom ook *Claudianus* geen *Vrouw*, maar *Mansperson* noemd, en sulks ook buiten *Juvenalis*, uit *Asconius Pedianus* enz. niet duisterlijk blijkt. Alhoewel de oude Wijven, als uit *Ovidius*, en meer andren, blijkt, mede (vry dikmaal) tot die selve superstitie gebruikt wierden.

Anderfins waren tot de publijke *suiveringen* en der selver plechtelijkheden tot heyl des *Roomschen Volks* enz. ingesteld en gepleegd, de *publijke Priesteren, Pontifices* en *XV. Mannen*, gesteld tot het bedienen der heylige plechtelijkheden, enz. met publijke auctoriteit, van den Raad, geordineerd en gemachtigd: en de Leden dier heylige *Collegien* van d'aller-voornaamsten en achtbaarsten, so ten opsichte van Ampten als afkomst, der Roomsche Republijk: om so alles te beter onder macht en bedwang der Opper-voogdy te houden. En om dese oorsaak was het, dat, naar 't getuignis van *Cicero*, de *Roomsche Raad*, terwijl 't gebied in sijn volle kracht was, een *Raads-besluit* maakte, dat *ses Sonen* van de aller-voornaamste geslachten en Lieden der Stadt *Rome*, (eene) aan yder der *ses Etruriſche Volken*, om die

die *Haruſpicina* of *Offer-wichelaryen* aldaar te leren beſteld wierden : ſchoon 'er een ander oogwit wierd voorgewend; op dat, namentlijk, die wetenſchap en konſt niet in kleenachting quam te geraken, indien ſy door Lieden van kleene conditie en middelen, tot winſt en voordeel voor den Wichelaar wierd misbruikt. Hoedaniger wijſe het met de *Vicani Haruſpices* (of Offer-wichelaars die langs de Dorp en en 't Land liepen) ging: als beneden breder ſal getoond werden.

'tGeen buiten *Toorts* en *Sulpher* meeſt in gebruik was, ontrent het *ſuiveren* en *wijden* (ſo ten opſichte van begangene misdaden, of wroeging van conſcientie, afwering van (door dromen of anderſins) gevreeſd toekomend quaad, of inwijding tot quanſuis heylige verborgentheden enz. was het water, of uit Rivieren, of uit de Zee, ſonder byſonder onderſcheid, daar ontrent te maken; of wel ook expreſſelijk uit ſekere daar toe (door de *Papen* of andre gepretendeerde *Suiveraers*) aangeweſene Rivieren, of Fonteynen.

Met hoedanig een *Water* (tot deſe *ſuivering*) ſomtijds heel uit *Meroë* gehaald, de Tempel van *Iſis* (door die dusdaniger wijſe geſuiverd wierden) of licht ook andre *Tempelen* moeſten [doch meeſt, geloof ik die van *Iſis*, of diergelijken] beſproeyd werden.

Van de *Fonteyn* van *Mercurius te Rome*, by de Capeenſche-Poort, ſpreekt *Ovidius* (*in Faſtis*) met een ſeer aerdige ſcherſſing, als hy ſeid:

Eſt aqua Mercurii portæ vicina Capenæ
Si libet expertis credere Numen habet.
Huc venit incinctus tunicas Mercator: & urnâ
Purus ſuffitâ quam ferat, haurit aquam.

Uda fit hinc laurus, lauro ſparguntur ab uda
Omnia quæ Dominos ſunt habitura novos.
Spargit & ipſe ſuos lauro rorante capillos:
Et peragit ſolita fallere voce preces.
Ablue præteriti perjuria temporis inquit:
Ablue præteritâ perfida verba die
Sive ego te feci teſtem falſove citavi
Non audituri Numina Magna Jovis,
Sive Deum prudens alium Divamve fefelli;
Abſtulerint celeres improba dicta Noti.
Et pateant veniente die perjuria nobis;
Nec curent Superi, ſi qua locutus ero.
Da modo lucra mihi, da facto gaudia lucro:
Et face ut Emptori verba dediſſe juvet.
Talia Mercurius poſcentem ridet ab alto;
Se memor Ortygias ſurripuiſſe boves.

,, Dicht aan de Capeenſche-poort is het water
,, van *Mercurius* (of aan Mercurius toegeheyligd)
,, dat, indien gy d' ondervinding wild geloof ge-
,, ven, met Goddelijke kracht begaafd is.

,, Hier heen komd de los geklede (en ſloofach-
,, tige) Koopman, en ſchept 'er (ſelfs reyn en ſui-
,, ver) met een bewierookten Emmer, watei uit,
,, om met hem te dragen.

., Hier mede [met dit water] maakt hy een
,, Laure-tak nat: en met die natte Laure-tak
,, werd door hem alles, wat een nieuw beſitter of
,, eygenaar, verwacht, beſproeyd.

,, Hy beſproeyd ook ſelfs met die daaugevende
,, Laurier ſijne eygene hoofd-hairen; en ſpreekt
,, 'er een gebed op uit, met ſodanig een ſtem en
,, geluid, als die, waar mede hy gewoon is an-
,, dren te bedriegen.

,, Waſſ' af ſeid hy, de meynedigheid in voor-

le-

,, ledene tijd begaan; wasl' af de leugen en ontrou
,, van de voorledene dag.

,, 't Zy dat ik u tot getuige heb aangeroepen;
,, of dat ik de krachtige Goddelijke wreking van
,, Jupiter, die (ik dacht, dat) het niet sou horen,
,, valschelijk heb bygebracht.

,, Of, indien ik iemand anders, der Goden of
,, Godinnen, met voordacht bedrogen heb; laat
,, doch de snelle zuide winden, die goddelose
,, woorden wegvoeren, en doen verstuiven.

,, En laat 'er, op de toekomende dag, weder
,, occasie van valschen eed en meynedigheid ge-
,, boren werden: en wel sodaniger wijse, dat de
,, Goden 't sich niet aantrekken, indien ik 'er eni-
,, nige gepleegd sal hebben.

,, En geef maar winst en profijt, en 't vroylijk
,, genot van die winst: en maak dat ik met liegen,
,, en den Koper te bedriegen, mijn voordeel doe.

,, Met den genen, die dusdanige dingen bid en
,, versoekt, lacht *Mercurius* uit den hogen Hemel:
,, als die noch gedachtis is, hoe hy selfs de *Ortygi-*
,, *se Ossen* gestolen heeft.

Bysonder wel komen dusdanige *suiveringen* en *gebeden* overeen, met die gebeden die aan *Laverna*, de *Godinne* (en Patroneesse) *der Dieven*, by de *Romeynen*, wierden gedaan naar 't loopje van *Horatius*: (in de 16 Brief van sijn eerste Brief-boek.)

\- - - *Pulchra Laverna*:
Da mihi fallere, da justum sanctumque videri:
Noctem peccatis & fraudibus objice nubem.
O schone Laverna geef my occasie van te bedriegen;
Maak dat ik evenwel rechtvaerdig en heylig schijn:
Bedekt mijne sonden met de nacht, en mijn bedrog met een donkere Wolk.

Waar uit men ondertusschen siet, hoe de Heyden-

denſche ſuperſtitien, en vuile parten (noch als onder pretext van Godsdienſtelijkheid, en behulp der Goden ſelfs bedreven) door de Heydenen ſelfs wierden belacht en beſchimpt.

Gelijk nu dit water van *Mercurius* tot een quanſuis heilige *ſuivering* gebruikt wierd, ſo wierd ook by de *Trœzeniers* het water uit de *Hippocrene* (want deſen pretendeerden ook een Fonteyn van die ſelve naam, en de ſelve kracht te hebben) gebruikt. En alſo ook by de *Eleërs* de Fonteyn *Piera*, die tuſſchen *Olympia* en *Elis* door liep; en alwaar die genen, die de heylige plechtelijkheden ſou bedienen, ſich eerſt door een *Varken* [dat ſuivere dier!] en *'t water deſer Fonteyn*, moeſten *ſuiveren* en *wijden*. Van het water heel van *Meroë*, en elders, verre van daan, gehaald, ſal licht noch verder beneden (by andre occaſie) werden geſproken.

Wanneer ſy gingen naar de *Tempelen* om aan de Goden te Offeren, en de ſelven om toekomende heyl enz. te bidden, *wieſchen* ſy of het *gehele lichaam* (als uit *Plautus*, *Lucianus* en andren blijkt) of *wieſchen hunne handen*, in *Rivieren*, *Fonteynen* of *Waterbakken*: [hoedanigen men hedensdaags voor in, of aan de *Turkſche Moskeen*, of *Tempelen* ſiet: wijl die ordinairlijk ſich *waſſchen* eer ſy in de *Moskee* treden om te bidden.] Of *beſproeyden hun hoofd* en *hair*, of ook andre *leden*, met *geheyligd Water*: of wierden ſy met een daar toe *geheyligde Quiſpel*, *Olijf- of andre Tak* (of ook een *Lauwre-tack half gebrand* van 't Autaar genomen, en in 't *Wywater nat* gemaakt en *gedoopt*) beſproeyd. Dat ordinaerlijk; gelijk het getal van *drie* voornamentlijk ontrent hunne plechtelijkheden van byſondre heyligheid en achting was) tot driemalen toe geſchiede: als overvloediglijk uit de oude Schrijvers ſo Poëten, als andren, blijkt.

Tot

Tot ſodanig een waſſching en beſproejing ſtonden, de (*Perirranteria* of) *Wywaters-vaten* niet *binnen*, maer *buiten* de *Tempelen*; en op ſodanige diſtantie van de ſelven, als de toegang voor den onſuiveren (door openbare grove ſonden en ſchelmſtukken,) wierd afgeſneden; alwaar die, die anders niet publijkelijk misdadig waren, ſich ſelven moeſten reynigen, eer ſy verder tot de Tempel, de gebeden, offerhanden enz. toetraden.

Ook waren'er (als reeds boven is gemeld) of ſtene of houte (of andre ſoort van) *Borden*, of *Taaffereelen*, voor de *Deuren* en *beheyningen* der *Tempelen* geſteld: in welken verboden wierd, *aan die niet ſuiver waren*, binnen de *heylige Vaten* [de Wywaters-vaten] te komen: die daarom aan den ingang der heylige *beheyningen* geſteld waren.

Doch ſtonden dusdanige *Wywater-vaten* niet alleenlijk op reeds gemelde plaatſen, voor de *Tempelen*: maar waren ſy ook geſteld aan de ingangen dier *Markt-* of *publijke Plaatſen*, daar de ordinare Volks-vergaderingen (*in Griekenland*, te *Rome*, en elders) wierden gehouden, tot heyl der Republijke, of't maken der Volks-beſluiten, daar toe dienende.

Voor welken altijd gingen, op de daar toegeſtelde tijden en dagen, de daar toe geordineerde Slachtofferingen en gebeden aan deſe of gene *God*, die als *Præſes* of *Opſiender* van dusdanige vergadering geëerd en aangeroepen wierd, enz. Gelijk als voor de beraadſlagingen in de Roomſche en andre Raden: 't zy dat ſy in enige (deſes of genes) *Gods* Tempel; 't zy dat ſy in enige andre, daar toe geordineerde plaats (in het Capitool, of elders) te ſaam vergaderden. Op dat alſo, alles wat 'er beſloten wierd, met goedwillige toeſtemming der Goden

ſcheen

ſcheen te geſchieden: en uit dien hoofde de beſluiten daar gemaakt alſo te meerder kracht en nadruk by 't gemeen hadden.

Die genen nu, die buiten deſe *publijke Vergader-plaatſen* (ten tijde ſodaniger vergaderingen enz.) wierden geweerd, waren, te *Athene*, niet alleenlijk die aan enige byſondre misdaad (van doodſlag, of tegen natuurlijke ſchandlijkheid, of enige andre verwatenheid) ſchuldig waren: maar ook, die den Oorlog ontvloden, en alſo van bekende blooheid waren overtuigd; of die hun gelit, in de Krijg, hadden verlaten enz.

En gelijk de *Koſters*, of *Tempel-beſorgers*, by de *Tempelen* ſtonden, om deſen te *Wijden* en andren in tegendeel te *weren:* ſo ſtonden aan die *Markt-* of *Vergader-plaatſen* weder andren, daar toe geordineerd: en wierden de duſdanigen, niet alleen hier van, maar ook van noch andre toegangen en voordelen ontroofd. Doch ſal ik wel licht hier van noch elders breder ſpreken.

Een andre wijs van *ſuivering* was 'er noch door 't vuur: waar over heen ſy [Heydenen] ſprongen of doorgingen.

Dit deden de *Grieken* en *Romeynen*, ontrent op ſodanige wijſe, als, voor de *Babyloonſche gevankenis*, de afgodiſche *Joden* hadden gedaan: en wel voornamentlijk de Boeren in 't vieren hunner *Palilia* [of Feeſten van *Pales* de Godinnen der Herderen enz.] op welke *Feeſten* ſy een groot *vuur*, *van hoy*, *ſtroy of ſtoppelen* ontſtekende, daar over heen ſprongen, of door 't ſelve ſprongen en liepen; en ſich alſo *geſuiverd* en *gereynigd* waanden.

Deſe ſotte ſuperſtitie had ook plaats by vele *Chriſtenen* van vroegere eeuwen: gelijk 'er onder hen ook vele andre heydenſche ſuperſtitien en misbrui-

bruiken seer lang plaats hielden. Wijl sy, op *St. Jans avond* (als *Balsamo* aantekend over 't *Concilium Trullanum*, in welks 65ste Canon sulk een misbruik scherpelijk verboden werd) of ook op nieuwe maanden, of andre tijden, voor hunne huisen of winkels sulke vuuren stookten, en daar over heen sprongen; en niet alleenlijk sulks om sich te *suiveren* deden: maar ook, om daar uit goede of quade *voorwikkingen* te nemen, en *voorspellingen* te maken over 't geen hen noch toekomende was.

Dus verhaald *Theodoretus* (in *Aporis*) dat hy gesien hadde, dat, op sekere tijd van 't jaar, in enige Steden grote vuuren waren ontsteken; en dat over de selven heen sprongen niet alleenlijk de kindren en volwasse Mannen: maar dat ook de Moeders, met hare klene kindren op den arm, daar door heen liepen: even als of sy de kindren, daar mede *reynigden*, en groot quaat van den selven quamen *af te wenden*.

Noch was 'er een andre soort van *suivering* door 't vuur, met over 't selve heen te wandelen (of ook wel heet en gloejend yser in de handen te nemen) wanneer iemand van misdaad beschuldigd, sich op sodanig een wijs wilde onschuldig verklaren. Dit sietmen by *Sophocles* (in sijne Tragedie de *Antigone* genaamd) en andren meer.

En was dit quansuis sodanig een Mirakel als onder de *Herpini* (Italiaansche Volkeren niet verre van *Rome*) die door sulke kunsjes 't domme graauw onder superstitie hielden, wierd gepretendeerd plaats te hebben. Wijl die over 't vuur heen liepen met hunne blote voeten, sonder daar van gequetst te werden.

Doch *Marcus Varro* (van wien de Ouden getuigen,

gen, dat 'er niemand onder de *Latijnen*, ja selfs onder de *Grieken* oid geleerder was) seid, by occasie der beschrijving van sekere *Salf* of *smeersel*, dat (N. B.) sulks (onder de *Herpinen*) niet sonder voorgaande *heymelijke konst* en *besorging* toeging: wijl sy *de solen hunner voeten*; *eer sy over 't vuur heen liepen*, *wel degelijk met seker daar toe gemaakt Medicament* of *salf bestreken*. Gelijk sulke kunsjes by de *Guichelaars*, die hunne handen met gesmolten loot wasschen, of heet en gloejend yser, of kolen, en diergelijk tuig brandendende, in de mond nemen, of andre stof daar in weten te ontsteken, enz. noch hedensdaags gepractiseerd werd.

Dit kunsje (of gepretendeerd *Mirakel*,) had ook aldaar maar plaats onder sekere weinige familien.

Doch wierden evenwel dese Boeven by 't gemeen so geacht, of gevreesd; dat hen selfs door den Raad, in vroegere tijden, vryheid van alle lasten en diensten vergund was.

Doch moet ons dit so vreemd niet voorkomen; om dat diergelijke exempelen ons ook voorkomen, in de *Kasse-boeven*, en de langs Land en Dorpen lopende *Slacht- of Offer-wichelaars*, *Orakellotgevers*, en meer andre sulke ruichte; en aan 't gemene Volk de superstitie en oeffening der selve vry gelaten wierd (ja somtijds gepatrocineerd) so lang als sy niet tegens de Republijk, of al te opentlijk en directe tegens de goede seden streed.

Gelijk men daarom ook siet, dat de *Sterre-kijkers* (of *Voorseggers* uit het gesternte enz) so menigmaal uit Rome, schoon sonder vrucht, zijn uitgeseid; de *Bacchanalia* (of quanssuis heylige verborgentheden van *Bacchus*, waarlijk de School van alle gruweldaden; en de Tempelen van *Serapis* en *Isis* (in welken mede, onder prætext van Godsdienst gro-

te

te guiteryen en onguurheden gepleegd wierden) door publijke auctoriteit zijn uitgeroeyt: en als niemand uit de Werk-lieden, of gemenen hoop (door superstitieuse vrees) sulks eerst of wel geheellijk, dorst aanvangen, de Burgermeester *Emilius Paulus* voor aantrok, een *Bijl* in de hand nam, en den eersten houw gaf.

Dat velen der eerste *Christenen*, aan dese, en meerder andre, sotte Heydensche superstitien, en daar uit volgende uitsporigheden, van dusdanige natuur, vast waren, tonen ons de oude Concilien t' *Ancyranum*, t' *Eliberitanum*, enz. de oude Schrijvers, *Chrysosthomus* nam. en andren meer.

Want dit sien wy (om geen meer andre Voorbeelden op te halen) dat, in de 23ste Canon van 't *Concilium Ancyranum*, aan de Christenen verboden werd, *niet alleenlijk sich met Heydensche Waarseggers te moeyen, en den selven raad te vragen;* die in hunne huisen te leyden, om aldaar uit hen toekomende dingen te ondersoeken; maar ook niet, om, of hun selfs, of hunne Huisen, of andre saken, door den selven (of sulk slag van Volk) te doen *suiveren* en *wyen*.

Dat dit een overblijffel van 't Heydendom was, in die Christenen, die uit het Heydendom tot de Christelijke Godsdienst waren overgekomen, blijkt genoeg uit *Tertullianus*: als die getuigd (buiten meer andren) dat de Heydenen niet alleenlijk, *Menschen, Huisen; Vlekken, Dorpen* en *Steden*; maar ook 't geen door hen *nieuwlijks gekoft* was enz. met sulk gepretendeerd *Wywater wijden* en *suiverden*. Welke soort van Christenen (want die uit het Jodendom waren overgekomen, acht ik geensins, dat hier dusdaniger wijse aanvast waren) so gevolglijk de aucteuren zijn geworden, van meest al-

le die soorten van *suiveringen* en *wijdingen*, die men in de *Roomsche* en andre *Kerken* (doch principalijk de *Roomschen Kerk*) ontrent *Menschen, Kerken, Klokken* enz. heeft ingevoerd.

Noch velerleye soorten van *wijdingen* en *suiveringen* der Heydenen waren hier op te halen, als die der *klene Kindren*; op dat sy mochten vry van *betovering* enz. blijven (reeds, buiten noch andre soorten, hier boven bygebracht:) so ook die geschieden om 't effect van een *quade droom* te voorkomen; of om *spook*, en *Nacht-geesten* te verdrijven; of om ander gevreesd quaad af te wenden en te voorkomen; of om vele andre oorsaken meer: die dan noch dikmaal op seer verscheydene wijsen (somtijds ook op seer gruwelijke, namentlijk, met het slachten van volwassche, of onvolwassche Menschen) te werk wierden gesteld: maar dese uitweyding is reeds so verre uitgedegen; dat sy licht, aan velen, veel te groot en breed sal schijnen.

Waarom ik dan (om wederom wat nader ter sake te komen) tot de *Orakel-plaatsen* keer, en de *suiveringen*, of *wijdingen* voor 't *Orakel-vragen* gaande.

Dese *Tempelen* wierden specialijk (naar *Festus* getuignis) *Delubra* genoemd, om de *Labra* of Wasvaten voor de selven tot suivering gesteld; als te *Delphis*, te *Dodone*, en op andre plaatsen meer. By andre *Orakel-Tempelen* waren *Fonteynen* daar toe geordeneerd en geheyligd.

Doch by andren waren weder *Fonteynen*, die door geen wassingen van Menschelijke Lichamen, mochten verontreynigd werden (ten minsten ontrent sekere spatie, of gestelde paal van heyligheid der selver:) als, by voorbeeld, in de *Fonteyn* der God *Clitumnus*, die aan de selve, en der onder de hand in groötte toenemende Rivier, zijn *Orakel-Tempel* had.

Pan-

Pausanias, in sijn Beschrijving van het Attische Land, verhaald onder andren dit volgende: *By de Oropiërs is een Fonteyn, dicht aan de Tempel van Amphiaraus: aan welke Fonteyn sy noch Slacht-offers geven, noch sich in de selve baden, noch het water tot suivering der handen (enz.) gebruiken. Alleenlijk werpt die gene, die, door Raad en vermaan van't Orakel, van siekte of quaal genesen is, enig gemunt goud en silver in de Fonteyn. Want door dese (of de opening en oorsprong der selve) seggen sy dat Amphiaraus, nu al een God geworden zijnde, is ter neder gedaald.*

Doch evenwel moest 'er noodsakelijk voor 't *Raadvragen* aan *Amphiaraus* (gelijk de selve *Pausanias* kort naar dese voorgaande woorden getuigd) een *suivering* of *wijding* voor-afgaan: die geschiede terwijl 'er voor hen aan dien God geofferd wierd.

Hier naar, en naar 't verder *Offeren* ook aan alle d' andren (*Hercules*, *Jupiter*, *Apollo*, en noch een gehele menichte, van andre Goden, voor wien dien *Altaar* in 4 onderscheydene delen verdeeld, en aan yder der selven, en allen gesamentlijk, geheyligd en toe-geëygend was) wierd'er aan *Amphiaraus* een *Ram* geslacht; op welks huid de *Raad-vragers* (gelijk over al de gewoonte was in *Tempelen* of *Orakel-plaatsen*, in welken door *dromen* d' *Orakel-antwoorden* gegeven wierden) sig gingen tot slapen leggen; om also de *nacht-* en *droom-gesichten*, of *geluiden*, door welken quanssuis, aldaar de *Goddelijke Antwoorden* wierden gegeven aan den slapenden, te verwachtenen waar te nemen.

By occasie van dese *Ram* aan *Amphiaraus* geslagt, kan ik niet wel laten te voegen, 't geen ik pag. 286. en 287 heb overgeslagen, aangaande de *kunsjes* en *bedrieglijke greepjes*, der *Offer-wichelaars* en der selver *Dienaren* en *mede-hulpers* (de *popæ*, *victimarii* &c.)

die de *Offer-dieren ſlachten, keelden* en *openden*: doch dat evenwel aldaar, mijns achtens, byſonderlijk had te pas gekomen.

Want naar dien 'er te voren niet alleenlijk aan *Trophonius* en des ſelfs *Sonen*, aan *Apollo*, aan *Saturnus*, aan *Jupiter*, aan *Juno*, en aan *Ceres* moeſt geofferd werden; en 't elkemaal een *Offer-wichelaar* daar by quam, om de goede of quade *Voor-tekenen* uit de Ingewanden *waar te nemen* en te verklaren; en dat deſe voorgaande *Offer-ſlachtingen* van geen gewicht of kracht waren, hoe blijde Tekenen ſy ook quamen te vertonen; ten zy ſy door de goede Voortekenen, in deſe op 't laatſt geſlachte *Ram* wierden beveſtigd; en men niet tot het *Orakel-hol* neder-klam voor 'er gelukkige Voortekenen waren: konden 'er al vry kunſtige handgrepen, door dat volkje op ſulke boevery en bedrog geſlepen, gebruikt werden; wanneer ſy in't openen der Dieren met bebloede handen (of ook wel doeken daar by, om quanſſuis, alſo d' Ingewanden te ſuiverder en klaarder voor 't oog der *Offer-wichelaars* naakt en bloot te leggen) daar in wroeten en grobbelden; en alſo vaerdiglijk en heymelijk t' ene of 't andre deel des *Offer-diers*, of quetſten of ontſtalen, en ſtillijk aan een kant maakten. En wel voornamentlijk wanneer de *Offer-wichelaars* alleen buiten anderer by-zijn, de Ingewanden beſchouden: gelijk niet alleenlijk by de *Grieken*, maar ook ſulks by de *Romeynen* (ten minſten tot dat *Tiberius* ſulks verbood) in gebruik was. Dat 'er exempels van dusdanige kunsjes by te brengen zijn, tonen ons *Atheneus* en andren meer. *Atheneus* (in 't 9de Boek ſijner *Deipnoſophiſten* of *Taaffel-praters*) verhaald ons van een *Kok* of *Offer-ſlachter*, die, wanneer 'er enige Schippers of Boots-geſellen, nu van de Reis t' huis ge-

ko-

komen, een *Geyce-bok* tot dankbaerheid, quamen te Slacht-offeren, daar uit behendiglijk de *Nier* wist te stelen en heymelijk aan een kant te maken; en die, als daar over dese Schippers so verbaasd en versteld stonden over 't quade Voorteken, van dat 'er maar een *Nier* in dat *Offer-dier* wierd gevonden, dat sy daarom tot de tweede Offer-slachting quamen, om 't quaad voorspook af te wenden enz, hy met een diergelijke guichel-greep, daar weder wist het *hart* uit te stelen. So dat sy ten aller-uitersten versteld en verset, om dat in het twede *Offer-dier* geen *hart* gevonden wierd, sich tot het Offeren van een derde *Slacht-offer*, door angst en vrees van ongeval, genoodsaakt vonden.

Over welk Historitje de bysonder vermaarde (en noch meerder geleerde) *Casaubonus* in sijne aantekeningen over *Atheneus*, op dese wijs spreekt: *Atque ex his discimus qui factum sit olim, ut toties hostiæ parte aliqua Intestinorum defectæ reperirentur: cujus rei testis tot locis Græca & Latina historia. Ego non dubito Popas & Victimarios sui compendii causa sæpe iis artibus usos, &c.*

„ En leeren wy uit dese *grepen* hoe in oude tij-
„ den byquam, dat so menichmaal de *Slacht-offe-*
„ *ren*, ten opsichte van 't ene of 't andre deel der
„ *Ingewanden*, *defect* of *gebrekkig* waren: waar van
„ de *Griekse* en *Latijnse* Historien de getuignis
„ geven. Ik twijffel niet, of de *Offer-wichelaars*,
„ en der selver mede-hulpers hebben, om hun
„ profijt en voordeel, sulke kunsjens dikmaalen
„ gespeeld, enz.

Onder de exempelen dien men hier van voorbrengd, is, specialijk dat van *J: Cæsar.* die sich evenwel noid door dusdanig bedrog liet verbasen; als die selfs *Opper-priester*, *Wichelaar* enz. zijnde, seer

wel wist (en so wel als *Cato*) wat kunsjes hier ontrent gespeeld wierden. Namentlijk *Valerius Maximus*, *Julius Obsequeus*, en diergelijke wondervertelders (die door de superstitieuse na- en uitschrijvers der ouden daar in gretig werden nagevolgd) verhalen, dat so als hy *Cæsar*, nu in sijne meeste glorie, slachtofferde, de *Offer-wichelaar Spurinna* seide, dat 'er geen *hart* in d'*Offerhande* gevonden wierd: en dat dat *Teken* van groot gewicht en nadruk ontrent sijn leven en beraadslagingen was.

Maar doch hoe spreekt'er *Cicero* van? Gy brengd by, (seid hy in 't 2de Boek van de Voorseggingen) „ dat in d'ingewanden der vette en gladde *Stier*, „ terwijl *Cæsar* die offerde, geen *hart* gevonden „ wierd: 't welk, wijl het niet kon geschieden „ dat dat *Offer-dier* sonder *hart* leefde: moetmen „ oordelen, dat het vergaan of vernietigd is ge„ worden, terwijl 't dier geslacht wierd. Maar hoe „ komd het doch by, dat gy het ene verstaat, na„ mentlijk dat de *Os* niet sonder hart heeft kon„ nen leven; en dat gy het andre niet begrijpt, „ hoe namentlijk, het *hart* niet ergens elders, ik „ weet niet waar, heeft konnen heen vliegen? „ Want ik sou wel konnen onkundig zijn, wat „ kracht het *hart* heeft ontrent de onderhoudin„ ge van 't leven; of vermoeden, dat het, door „ siekte van den *Os*, *kleen*, *schraal*, *verteerd*, en *geen* „ *hart meer gelijk* was. Maar gy, wat hebt gy, waar„ om gy meend, indien 'er noch so even te voren „ in de vette en gladde *Stier*, een *hart* was, dat het „ vergaan en vernietigd is, so terwijl het dier ge„ slacht wierd? Of soud het wel zijn, dat de *Stier* „ terwijl hy *Cæsar*, die met purpere klederen be„ kleed, en als sonder *hart*, of *verstand*, [om 't „ so vuerig trachten naar de niet alleenlijk *Opper-*

voogdy,

voogdy, maar ook *Koninklijke Naam*] aanſchoude, ook ſo ſelfs van *hart* ontroofd is?

Verder toond hy, *Cicero*, dan hoe met het verdedigen deſer *Offer-wichelarye*, de gehele *Natuurkunde* werd om verre geworpen: en geeft 'er vele redenen by, die, ſchoon van groot gewicht, te lankwijlig ſouden vallen hier in te vlyen; en waar van ik verder beneden, als ik breder van de *Offer-wichelaars* ſpreek, noch iets ſal bybrengen.

Ondertuſſchen geef ik den Leſer te bedenken, (als deſe Hiſtorie al voor warachtig moet werden aangenomen) of hier dusdanig een kunsje niet ſy geſpeeld: dat of 't ſchoon door *Cæſar* gemerkt wierd, evenwel wierd gediſſumileerd. Wijl't daar voor die tijd met die gepretendeerde *Religie* te ſpotten (dat hy doch anders noid als indirecte deed) geenſſins te pas quam; om den haat van den *Raad* daar door niet verder op ſich te halen; en de gunſt en liefde van 't gemene Volk tot hem niet te verlieſen.

Voornamentlijk als wy ook overwegen, hoedanige kunsjens ook andre *Vorſten* en *Groten*, ontrent diergelijke plechtelijkheden, hebben gepleegd, of doen plegen.

Want dit verhaald *Frontinus* in ſijn 1 Boek van de *Krijgsliſten*: *Alexander van Macedonie ſullende Offeren beſchreef met Verw, of inct de hand der Offer-wichelaar, dien hy* [*Offer-wichelaar*] *op de Ingewanden moeſt leggen. De letteren* (*daar in geſchreven*) *gaven te kennen, dat de verwinning aan Alexanders zijde ſou zijn: welke letteren, wanneer hy de warme Lever uit het Dier had gerukt, en die door de Koning den Soldaten was vertoond, ſtak hy hen daar mede 't hart onder den Riem: naar dien de God hier door, quanſſuis de overwinning beloofde.*

Het selve deed ook de Offer-wichelaar *Innides*; wanneer *Eumenes* tegens de *Gallen* sou slag leveren.

Meerder dusdanige exempelen waren hier by te brengen: maar acht ik, dat dese aan den Leser, voor dees tijd, sullen genoeg doen.

Om dan verder voort te gaan, en te komen tot het *nederdalen* in 't *Orakel-hol*, staat noch te letten, dat naar dat eyndelijk de *Raad-vrager* gewassen en *gesuiverd* was, in de Vloed *Hercyna*, door kindren van maar 13 jaren oud, (daar toe, en tot de daar aan vast zijnde plechtelijkheden, voor so verre der selver kinderlijk begrijp rijkte; om also, buiten twijffel, dese bedrieglijke kunsjes te eenvoudiger te doen schijnen, uitgekosen zijnde,) wierd hy noch naar twederleye *Fonteyn* (de ene zijnde die der *vergetelheid*, d'andre die der *geheugnis*) geleyd: en moest hy uit beyde die *Fonteynen* drinken; om reden of prætext door *Pausanias* bygebracht.

Onder welk prætext dan, mijn Leser (wijl dit door de handen der *Papen* enz. bediend wierd) seer gemakkelijk onder 't water vermengd kon werden, of reeds al te voren vermengd kon zijn, enig *Medicament* (of eerder fenijn) dat de sinnen en verstand des *Raad-vragers* quam te beroeren; en waar door seer wonderlijke *Dromen* en *Verbeeldingen* in de herssenen der *Raad-vrageren* quamen geformeerd te werden:

Dat het *Opium*, de *Opiata* (of *Medicamenten* uit, en met, het *Opium* t' saam gesteld) en meer andre slaapmakende, en herssen-beroerende kruiden, drogen of sappen, hier toe, op velerleye wijsen, bequamelijk genoeg konden gebruikt werden, weten alle die genen, die kennis hebben met hoe klene maat of gewicht, van *Opium*, *Dutroa* en andre, so uitheemsche als in-heemsche, *slaap-* of *Raserny*

ver-

N°. 5. Voorbereyding tot het Orakel-hol en Tempel van Trophonius. p. 312

1 DE Orakel-vrager, *die door Toorts, Sulpher, en diergelijke Suiver-stoffen, gesuiverd en geheiligd werd.*

2 *De Wy- of Suiver-paap, die d' Orakel-vrager heiligd.*

3 *De Offer-slachtingen aan Trophonius en meer andre Goden gedaan; en de Wichelaryen daar uit waargenomen; om met hoop van goed succes te mogen neder-klimmen.*

4 *Schilderyen en Vertoningen gemaakt (en daar omtrent vertoond) van Antwoorden en Successen aan voorgaande Orakel-vragers gegeven.*

5 *Wassching aan de Orakel-vrager, door de Kinderen* Hermai *genaamd, gepleegd: op dat het werk so te eenvoudiger mocht schijnen.*

6 *De Ram aan Agamedes, om't aller-sekerste goed Voor-teken te verkrijgen, Geslacht.*

7 *Holen, en der selver bedekte Uitgangen aan verscheidene zijden gemaakt: so tot correspondentie met de naby-gelegene Tempelen; als om heymelijk in en uit te brengen, 't geen tot het bedrog van node was.*

8 *Fonteyn der Vergetelheid.*

9 *Fonteyn der Geheugenis: uit welke beyde Fonteynen de Orakel-vrager voor 't neder-klimmen enz. moest drinken.*

10 *De Orakel-vrager geschoeyd, en met een wit Kleed aangedaan, met omgorde middel, en de geheiligde Koeken in sijne handen*

11 *Boven-mond van't Orakel-hol, waar in de Orakel vrager neder-klimd, met een losse Ladder, die naar sijn neder klimmen weder werd na boven gehaald.*

N. 5 onius. Pag. 283

V. 5 Voorbereyding tot het Orakel van Trophonius. Pag. 283

No. 6. Door-snijding van 't Orakel-hol en Tempel van Trophonius. Pag. 312.

1 DE Orakel-vrager, *met de Honing-koeken in de hand, naar't af-klimmen, door't beneden-gat neer-getrokken.*

2 *Aan den selve, ter plaatse daar't Orakel-antwoord moest werden ontfangen, vol bedwelming zijnde, of Schilderye en Spiegel voorgehouden, of in de oren getoet; om sodanige verbeeldingen in sijne Herssenen te brengen, als tot het oogwit der Papen diende.*

3 *Spiegels en Schilderyen daar toe gebruikt.*

4 *Oor-toeters, die, met vervaerlijk gedreun en geluid, het geense willen hem in d' oren schreeuwen.*

5 *Rookwerk-potten, tot continuatie en vermeerdering sijner bedwelming dienende.*

6 *Papen, die in d'onderaerdse Holen't geen tot hunne bedriegeryen diende beschikken.*

7 *De gesuspecteerde Raad-vragers en door-snuffelaars, in de Holen vermoord, en* (8) *elders heen (niet door 't Heylige Gat) uit-geworpen.*

9 *Verdere communicatie Holen en Spelonken.*

10 *De Orakel-vrager door't Heylig Gat weder te rugge opgehaald, naar't quanssuis horen of sien, van't geen Trophonius aan hem had geopenbaard.*

11 *De selve, noch bedwelmd zijnde, op de Stoel der geheugnis gesteld; en ondervraagd, in die bedwelming, wat hy heeft gehoord en gesien.*

12 *Schilders, die hem voor-schilderen en vertonen wat hy, quanssuis, in't Orakel-hol heeft gehoord of gesien.*

10
8

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11

verwekkende middelen, de herſſenen der Menſchen konnen t' enemaal onſteld werden, en tot ſeer uitſporige *dromen, gedachten,* en *verbeeldingen* gebracht.

Dus *belemmerd en bedwelmd van ſinnen en verſtand* (want deſe belemmering en bedwelming, en wat men daar door uitwerkte ſal noch gevolglijk klaarder blijken) wierden ſy, naar dat ſy ook eerſt het Beeld van *Trophonius*, als een verwonderlijk heylige ſaak (en welks geſicht hen als een byſondre prerogative wierd toegeſtaan) aanſchoud hadden, naar beneden geleyd, langs een loſſe ladder; die hen (N. B.) beneden zijnde gekomen, ſchielijk wierd ontogen, en geen uitkomſt of open liet, als dat ſo kleen- en naauwe gat; waar door ſy, met voor uitgeſtokene voeten, en belemmerde handen, ſeer ſnellijk wierden heen getogen.

Terwijl nu ſo een *Raad-vrager* binnen in dit bebenaaude *hol* ſig pijnde, om de voeten door 't gat te ſteken, en ſijne handen van koeken (quanſſuis tegens ſlangen en andre onderaerdſche gedrochten) wel voorſien te houden; hoe lichtelijk kon hier (als 'er al onder de *Wateren* van *vergetelheid* of *geheugnis* niets was vermengd geweeſt, dat de herſſenen des *Raad-vragers* kon ontſtellen) enig *Reukwerk*, of iets anders van diergelijke natuur, geſteld weſen; dat door ſijne rook of damp het verſtand bedwelmde, en den *Raad-vrager* (of al eer hy door dat gat getogen was, of kort daar op) ſo buiten poſtuur bracht, dat hy niet bequaem was, om wel te letten, hoe hy door dat *gat* geraakt was; of wat hem verders, terwijl hy daar binnen bleef, was wedervaren.

Gelijk 'er ook geen middelen konden ontbreben, om hem, ſo lang hy daar binnen was, in ſulke geſteltenis te houden; en ondertuſſchen, door

geluid en andre middelen van wonderlijke *vertoningen, van ſchilderyen* ter ſake dienende, *ſchielijk licht*, enz. te doen *verbeelding krijgen* van ſodanige ſaken, als ſy *Orakel-papen* (naar 't geen ſy uit de *Raad-vrager* ſelfs, indirectelijk, hadden uitgevist, of uit enigen van ſijn geſin en geſelſchap; of uit de *Taaffelhoekjes*, of *Brieven*, door hem verſegeld overgeleverd) hem met kracht ſochten in te boeſemen.

Hoe ook, die dus met de benen voor uitgeſtoken, ſo ſnellijk en met grote force, door deſe klene opening, als door de drift een'er ſnelle en krachtige ſtroom wierden heen gedreven; hoe ſeg ik, die weder daar ſo wierden door gevoerd, ſullen, acht ik, wel begrijpen, die genen, die begrijpen, hoe lichtelijk van binnen ſchielijk een ſtrop om de voeten des dus belemmerde en bedwelmde Raadvragers kon geworpen en vaſt gemaakt werden; en hy daar door ſo met kracht naar hen toe getogen. Gelijk 'er ook dusdanig middel was, om hem, 'er ſo met de benen voorwaard uit, weder uit te halen: wijl dit laatſte geſchiede, terwijl hy noch t' enemaal bedwelmd, en buiten kennis van ſich ſelfs en andren, was.

Verder, als hy dus weder uit het *Hol* was gekeerd, wierd hy door de *Prieſteren* waargenomen; en wierd hem, (ſie pag. 285.) terwijl hy noch dus door ſchrik en verbaaſdheid (en reeds meer gemelde middelen) bedwelmd was, afgevraagd wat hy al gehoord en geſien had.

Men kan denken hoe bequaam hy *Raad-vrager* dan daar toe was, en hoe gemakkelijk ſy hem konden doeken, met ſijne verklaring of antwoord ſelfs ſo te formeren en te ſchikken of te fatſoeneren, als 't hen beliefde, terwijl hy noch onder hunne handen, en noch geenſſins onder die der ſijnen (die

hier

hier anders hadden konnen tegen-tuigen, of ten minſten ſien en merken, hoemen met hem handelde) was wedergekeerd.

Want of hy daar na weder bedaard zijnde, verſtandiglijker begon te bedenken, ſo veel hem mooglijk was, (voornamentlijk in dien die bedwelming hem, of niet ter eerſter inſtantie, of niet al te vehement, door ſterkte ſijner natuur, was overkomen) en hy weder anders, en ſo, of ten naaſten by ſo, als't met de ſaak gelegen was, quam te ſpreken; konden ſy hem altijd, door ſijne eygene verklaringen, overtuigen. En moeſt hy noch daar en boven, al wat hy in 't *Orakel-hol* gehoord of geſien had, of ſy *Papen*, door hem gehoord en geſien te zijn, uit ſijne dusdaniger wijs gedane verklaring, pretendeerden, in een *Taaffereel geſchilderd* of *geſchreven* aldaar op-offeren, en, tot gedachtenis, ten toon hangen. Dat byſonderlijk veel kon doen, 1. om den ſodanigen in 't toekomende den mond te ſtoppen; indien ſy daar van anders begonden te geloven en te praten. 2. Om daar mede te konnen pronken, tot vermeerdering van de auctoriteyt deſer *Orakel-plaats*; en om ſo den eenvoudigen (even als de Quakſalvers met hunne geſegelde Brieven) te beter te konnen aanlokken.

Dus was 'er ook gelegentheyd genoeg om, die reeds beneden getogen en wederom gekeerd zijnde, ſo ſterk van natuur waren en bleven, dat die middelen van bedwelming enz. geen genoegſame vat of kragt op hem hadden; en ſy ſich daarom niet droegen na de wil deſer *Papen*, (die door dusdanig een toeval met recht konden verlegen werden, dat het bedrog aldaar gepleegd door ſodanige *Raadvragers* mocht werden ontdekt) tot ſodanige verklaring, als't hen *Papen* beliefde, of anders om lijf en

en leven te brengen: wijl sy in de macht en vermogen deser *Papen* waren; en 't hier met hen ging naar 't Versje van *Virgilius . . . facilis descensus Averni: Sed revocare gradum superasque evadere ad auras Hoc opus hic labor est - - - -*

Ter helle waard glijdmen wel sachtelijk neer: Maar weder opwaard naar den Hemel te klimmen, daar aan is arbeyd en moeyte vast.

Dit toond ons genoegsaam het Voorbeeld van die *Hellebardier* van *Demetrius*; en die verborgene uitgang, waar uit hy opgeworpen, reeds dood zijnde, elders verre heen was te voorschijn gekomen: ook die openingen waar van *Philostratus* gewaagd. Door welken ook (buiten dusdanig gebruik of bedrijf) alles kon werden toegevoerd, 't geen tot volvoering hunner guitachtige bedriegeryen van node was.

't Enemaal bedenkelijk is 't, dat dese *Hellebardier*, aldaar so stoutelijk indalende (om de auctoriteit van de Koning *Demetrius*) en als een waachals; 't zy uit enkele nieuwsgierigheid, 't zy uit insicht om die *vuile pot* te ontdekken, 't zy uit andre heymelijke, of voorgegevene oorsaken, of wat hier meer kon onder schuilen: t' enemaal, seg ik, is 't bedenkelijk, dat hy al ter eerster instantie by hen *Papen* moest verdacht wesen: en sy niet beter als 't allerergste van hem konden denken. Voornamentlijk, indien sy, in reden-wisseling met hem, bevonden hadden, dat hy van enige geest of oordeel was; en sy daar by sagen dat hy sich aan gene voorgaande *Slacht-offeren*, en de Voortekenen daar uit voorseid, komende te steuren, so gerustelijk, ook sonder d' andre ceremonien aan sich te laten bedienen (of misschien ook sulks wel halsterklijk weygerende) daar in nederdaalde.

Waar-

Waarom dan, schoon sy 't om des *Konings* wil niet hadden durven weygeren, middelen voor hen moesten en konden werden gevonden, om hem, binnen 't hol zijnde te verworgen, te verstikken, of anders om hals te helpen: op dat hy also 't secreet niet quam te ontdekken; door 't vertellen aan andren, van 't geen hem daar binnen was wedervaren, en wat hy had gehoord of gesien.

Dit kond' en moest dan door hen genoemd, en door andren geloofd werden, een straf te zijn hem over sijne goddeloosheid enz. overkomen, door den God *Trophonius*; die sich van sulk een verwatene quam te wreken: gelijk hy daarom dan ook, als een *verworpene* en *verwatene*, niet door dat *heylig gat* of *mond* des *Orakel-hols*; maar ergens elders heen, wierd uitgeworpen.

Dat dusdanige *monden* of *openingen* der *Orakel-spelonk*, door kundigen van dit bedroch, en daar in geintresseerd, van na-by bewoond of omset wierden; om also te beter, en met minder suspitie, alles tot hun kraam dienende uit of in te brengen is, mijns achtens, geensins te twijffelen: naardemaal den *Papen* en *Propheten* enz. van dit *Orakel-hol* ten hoogste daar aan gelegen was, dat dusdanige uit en ingangen voor andren bedekt of ontoegankelijk bleven.

Wie siet niet, mijn Leser, hoe hier alles, also wel als te *Delphis*, op bedrog was aan- en toe-geleyd? Dat het van alle andre *Orakel-plaatsen* ook sou konnen blijken (schoon 'er op d' ene plaats meerder occasie, door gelegentheid van plaats enz. of door bequaamheid van de bestierders van sulk werk, daar toe was; en de konst vaak moest vervullen, 't geen waar in de natuur te kort schoot) acht ik vry seker te zijn: indien men maar sodanige Beschrijving

ving 'er van had, als ons *Pausanias* van dit *Orakelhol* geeft. Die, al hoe wel sy ons niet alles 't geen daar ontrent omging ontdekt, evenwel genoegsaam (als getoond is) te kennen geeft, wat Comedie hier wierd gespeeld.

Maar dusdanige beschouwing van dat werk (en noch veel minder de beschrijving daar van, en also ontdekking aan andren) diende geenssins in sulker *Papen* en *Propheten* kraam: naardemaal daar door sulk spel haast was uitgespeeld geweest. En hielden sy daar om den *Raad-vrageren* niet alleen, maar ook *alle andre Menschen*, die of tot geselschap der selver, of uit andre oorsaken (dikmaal maar pure nieuwsgierigheid) daar heen quamen; ontrent die saak so blind en onkundig, als 't mooglijk was: en spruiten hier uit so velerleye en verscheydene Vertellingen als ik ontrent de *Orakelen* van *Dodone*, van *Memnon* enz. reeds getoond heb, en noch wel licht gevolglijk sal tonen.

Dit is dan, voor 't merendeel, de oorsaak waar om men daar ontrent so weynig licht by de *oude Historie-schrijvers* vind. Waar by noch komt, dat die, selfs ordinaerlijk superstitieus ontrent dusdanige saken zijnde, geenssins aan sulk onderzoek sich hebben laten gelegen zijn: en dat die al meerder wisten, sulks niet directelijk hebben durven publijk maken. Voornamentlijk wanneer sy hunne schriften, onder hunne eigene naam, en by hunne eigene tijd en leven, gaerne in 't licht sagen: Wijl dit dan veel te gevaarlijke saak voor hen was.

Indien derhalven iemand so kleen verstandig mocht zijn, dat hy ontrent het betogen, van dat het door *Menschelijk bedroch*, buiten noodsakelijk behulp van extraordinare 's *Duivels-konst* kon toegaan, en wel degelijk heeft toegegaan; van my ver-

vereyſt het oploſſen van alle duiſterheden, ontrent het bedrijf der *Orakelen* te werk geſteld: van dien verſoek ik, dat hy my een nette beſchrijving van 't bedrijf, aller *Orakel-plaatſen*, en *Orakel-meeſters* (dat ikſe ſo noeme) verſchaffe: en maak ik my dan ſterk, om alle de ſwarigheden en duiſterheden daar ontrent op te loſſen.

Doch naardemaal ons dit ontbreekt, ſal ik evenwel, uit alle de Beſchrijvingen der andre *Orakelplaatſen*, hoe gebrekkelijk die ook zijn [en waarlijk is 'er niet ene oid behoorlijk beſchreven, voor ſo veel 'er ons van blijkt] ſien te tonen het ſelve Menſchelijk bedroch (hoewel op andre en andre wijſen, na de geſteltenis van plaats enz.) aangericht; en de ſelve ſchelmeryen door de *Papen* over al te werk geſteld.

Van dit *Tropkoniſche Orakel* ſullen wy dan overgaan tot dat van *Dodone*; doch 'er niet veel van ſeggen, om dat ik 'er reeds boven genoeg van geſproken heb; als dat alles hier ſo wel tot bedrog was toegericht dat de *Raad-vragers* geenſſins quamen te ſien wat 'er bedreven wierd, of gepretendeerd bedreven te werden. Wijl ſy geen toegang tot die gepretendeerde heylige *Eyk*; of *Beeldeke*, daar in ſtaande (als voor-gegeven wierd) of de *Bekkens*, door malkandren beweegd en klinkende, hadden: maar door 't verhaal der *Prieſteren*, of *Propheten* alles, en over ſulks alles by traditie, ontfingen. Want of ſy wel geluid van *Geeſſel-ſweep* of *Bekkens*, of *kopere Potten*, hoorden (ten minſten naar hen wierd door geintereſſeerden verteld) of enige *beweging* en *ſchudding* van een *Boom* ſagen, en *geluid* hoorden, dat of uit die Boom, of onder de ſelve, van daan quam: waren deſe ſaken ſo verre uit de weg, voor het net onderſoek van een recht-keurlijk oog of oor,

oor, dat het op 't verhaal en verklaring der *Prieſte-ſteren* enz. moeſt aankomen. Die quanſluis (wijl die beweging 't *Orakel* ſelfs niet was: maar alleenlijk een gepretendeerd *Mirakel* en teken, dat de God antwoord gaf, ſeiden (door de mond der *Propheteſſe*, na dat ſy de *Vragen*, die gedaan waren, of door ontſegelen, of anders, waren gewaar geworden) *Dit of dat ſeid, of antwoord, Jupiter.*

Doch niet alleenlijk geſchiede't hier door ſtemmelijke antwoord der *Propheteſſe*; maar ook ſomtijds door de *heylige Loting*: of de gepretendeerde *Goddelijke directie der Loten*, die uit een daar toe geheyligd *Vat* wierden uitgeworpen. En ordinaerlijk geſchiede ſulks quanſluis door enige miraculeuſe beweging: waar door ſy of van de *Altaren*, of de *heylige beddingen* der *Goden*, wierden afgeworpen; en daar door (N.B.) de *Propheteſſe* of *Papen*, weder opgeleſen, en aan de *Raad-vragers* gevolglijk verklaard, wat voor antwoord ſy daar uit hadden mede te dragen. *Cicero* geeft ons dit, op meer als ene plaats, te kennen, in ſijne boeken van de *Voorſegging*: al hoe wel hy 'er te gelijk mede ſchimpt en ſpot: wijl hy, nevens andre doorſichtigen, 't bedrog daar onder ſchuilende vry klaarlijk beſpeurde.

't Geen my in d' allerhoogſte verwondring brengd, is, dat *Julius Cæſar Bulengerus*, die byſonder beleſene Schrijver (indien ook niet veel door berichting van andren) in ſijn boek van d' *Orakelen*, volmonding ſeyd, en noch ſulks uit *Plinius* tracht te bewijſen; dat 'er ook te *Dodone*, ſodanig een *hol* of *ſpelonk*, als te *Delphis*, is geweeſt; en dat daar uit ook, als te *Delphis*, ſo een (quanſluis) *Goddelijke waaſſem* quam opwellen, waar door de *Prieſteres* beſeten, ook op die wijſe *Orakel-antwoord* gaf, ſijne

woor-

woorden zijn pag. 266, *Plinius Lib.* 10. *cap.* 95. *Chaonios scrobes, & fatidicos specus. Ex quo apparet Dodonæ, quem ad modum & Delphis, fuisse spiraculum, unde aura fatidica in sacerdotis corpus subiret.*

„ *Plinius* noemd de *Chaonische-kuilen* en *Orakel-*
„ *holen.* Waar uit blijkt, dat'er te *Dodone*, so wel
„ als te *Delphis*, een *Orakel-hol* was; en de daar uit
„ op-rijsende waasem in het Lichaam des *Prie-*
„ *sters* (of *Priesteresse*) opwaassemde.

Daar wy in *Plinius* 2de Boek en des selfs 93 cap. (dat van de wonderheden des aerdrijks handeld (geensins in't 10de Boek enz.) wel uitdrukkelijk vinden; *spiracula, quæ vocant alii Charoneas scrobes, mortiferum spiritum exhalantes Item in Hirpinis Amsancti, ad Mephitis ædem locum, quem qui intravere moriuntur. Simili modò Hierapoli in Asiâ, Matris tantum Magnæ Sacerdoti innoxium. Alibi* (N. B.) *Fatidici specus, quorum exhalatione temulenti futura præcinunt, ut Delphis, nobilissimo Oraculo.*

„ De opwaassemende holen, welken door an-
„ dren *Charonische-holen* genoemd werden, zijn
„ die een *doodelijke damp* opgeven: Gelijk'er ook
„ by de *Herpiners*, te *Amsancti*, een plaats is, by de
„ Tempel van *Mephitis*, die ter dood brengd allen
„ die'er zijn ingetreden. Op de selve wijs, (gaat
„ het toe) te *Hieropolis* in Asia daar (die *spelonk*)
„ maar alleenlijk aan de *Priesteres* van de *Grote*
„ *Moeder* onschadelijk is. Elders (N. B.) sijn *Ora-*
„ *kel-holen*, door welker *uit-* of *opwaasseming* (de
„ *Papen* of *Papinnen*) dronken gemaakt, toeko-
„ mende saken *voorsingen*: gelijk te *Delphis* in die
„ bysonder vermaarde *Orakel-plaats.*

Waar dese geleerde Man sijn sinnen of verstand, zijn geweest, terwijl hy sulks in *Plinius* las, en schreef, kan ik geensins bedenken. Doch sal't hem

licht gegaan zijn, als de brave *Melanthon*; ontrent het *Oraculum Daphnæum*: dat hy namentlijk, terwijl hy dit schreef op sijne geheugnis steunde; sonder *Plinius* in te sien; en daar door dus bedrogen is. Doch leerd ons, dit, en diergelijke, exempelen; noid op iemands citatie aan te gaan: wanneer de saak, of citatie, van enig gewicht is.

Seer aanmerkelijk is ook, dat de *Papen* in vry vele *Orakel-plaatsen*, 't niet altijd op ene enkele konst, bedroch, of bedrieglijke vinding, lieten aankomen: gelijk 't so hier uit de *Dodoneesche Orakelplaats* blijkt, als van meer andren kan getoond werden.

Want gelijkmen in d'ene *Orakel-plaats* met Versen, quansuis door de *God* of *Godinne* selfs, of door der selver *Propheteſſen* of *Propheten*, (ook so, dat somtijds, daar de *Propheteſſen* die voortbrachten, een ander, namentlijk een *Propheet*, die verklaarde enz. of *Poët* die in Versen stelde) de *Goddelijke Antwoorden* gaf; so geschiede het evenwel ook somtijds door *geheyligde Loten*; (als reeds uit het Voorbeeld van *Dodone* blijkt) door *Dromen*; of noch verscheidene andre wijsen meer. so dat in ene en de selve *Orakel-Tempel*, op ene en de selve tijd, of, ten minsten, op verscheydene tijden (naar dat d'ene wijse van *Orakel-geven* te oud en veracht werdende, men een andre nog nieuwe en onbekende daar voor in de plaats diende te gebruiken, om so de nering wel aan te houden, die anders mocht komen te verlopen) men verscheydene kunsjes gebruikte.

Want in de Tempel van *Serapis* wierden de *Godſpraken* niet alleenlijk door *Dromen* en der selver *verklaring* [welke soort van *Orakel-geven* een bysonder licht sou ontfangen, uit de vijf Boeken van *Hermippus*; die, naar *Tertullianus* getuigd, die wijse van

van *Orakel-geven*, met der selver *oorspronk*, *plechtelijkheden*, *Uitleggers* en *Vertelders*, en *alles wat verder aan die kraam en bedrijf vast was*, seer wijdlopig had verhandeld. Doch zijn dese, en noch ontelbaar tal, reeds lang bedolven onder de beschreyelijke ruinen, der geleerde *Griekſche* en *Roomſche Antiquiteyten:*] Maar ook door geheel andre, en vry gekkelijke, manieren van bedrijf. Gelijk wy daar van 't Voorbeeld hebben by *Pauſanias*, die op dese volgende wijs van 't *Orakel* van *Mercurius* te *Pharis*, *in Achayê*, en by die occasie ook van de Tempel van *Serapis* spreekt: ,, De plaats, of spatie, der Markt ,, is van een groot begrip en wijde omkring: na- ,, mentlijk op sodanige wijse, als de Markt-plaat- ,, sen der Ouden plegen te zijn. In des selfs mid- ,, den is een Marmer-beeld van *Mercurius*, ge- ,, baard, en van middel-matige grootte; staande ,, op een vierkante voet. Het Opschrift daar op ,, gesteld, geeft te kennen, dat het door de *Mes- ,, ſenier Simulus* is geconsacreerd. Naast aan dese ,, Plaats is het *Orakel*. Voor het Beeld (van *Mer- ,, curius*) staat *Vesta*, ook van Marmer gemaakt: ,, en by haar hangen enige koper-vertinde Lam- ,, pen. Die aan den *God* komt Raad-vragen, komt ,, in den (N. B.) avondstond; en offerd eerst Wie- ,, rook aan *Vesta*; en Olie in de Lampen gieten- ,, de, steekt hy de selven aan: waar op hy dan, ,, aan de rechter zijde des Altaars een kopere ,, Penning, aldaar ter plaatse gemunt, op-offerd: ,, en vraagd dan aan den *God*, sijne vraag, ,, naar die van hem begrepen is; sijn oor aan ,, 't Beeld van den *God* voegende: hier op gaat hy ,, dan van de Markt af, houdende sijne ooren met ,, de handen toegesloten; tot dat hy van de Markt ,, afkomende, als dan de handen van de ooren

„ af-licht, en voor *Orakel-antwoord* neemd de eer-
„ ſte woorden die hy komt te horen [en maar
„ daar, of daar ontrent, komt, of meend te ver-
„ ſtaan.] Dusdanig een plechtelijkheid van Ora-
„ kel-vragen wert 'er ook (N. B.) gepleegd by de
„ Ægyptenaren in den Tempel van *Serapis*.

Dat in deſe *Orakel-plaats* van *Serapis*, by of in *Alexandrie*, ook door *Dromen* geantwoord wierd, toond ons het exempel van *Alexander de Grote*, by *Arrianus* (in *Alexanders* leven:) hoe namentlijk *Pytho*, *Attalus*, *Demophon* en *Peuceſtes*; daar en boven noch *Cleomenes*, *Meniadas* en *Seleucus*, in de Tempel van *Serapis*, hadden vernacht, en aan den God gevraagd, of het ook beſt voor *Alexander* was, dat hy daar heen wierd gebracht, om van hem *God Serapis* te werden geneſen: en dat de *God* daar op tot antwoord gaf, *dat het beter was dat hy (Alexander) bleef ter plaatſe daar hy krank lag, enz.*

Dit toond ons ook uitdrukkelijk *Strabo*, (in ſijn 17 Boek) van deſe Tempel van *Serapis* by *Alexandrie* (die buiten twijffel de ſelve is daar *Arrianus* van ſpreekt, en die van *Ruffinus apud Alexandriam* genaamd werd) als hy verhaald; „ dat die ſeer Gods-
„ dienſtiglijk wierd geeerd, en geſondmakingen
„ uitwerkte: So dat ook d' aller-vermaardſte
„ Mannen daar in, om Godelijke antwoorden te
„ ontfangen, gingen *ſlapen* en *dromen*, voor haar
„ ſelven en voor andren. Ook zijn 'er (voegd 'er
„ *Strabo* by) die de geneſingen van ſiekten en qua-
„ len [aldaar gewracht] optekenen; andren ook,
„ die de kracht en uitkomſten der gegevene *Ora-*
„ *kel-antwoorden* beſchrijven.

Dat 'er ook in die Tempel niet alleenlijk door *Dromen* aan den ſlapenden; maar ook op noch andre wijſen aan den wakenden *Orakel-antwoorden*

wier-

wierden gegeven schijnd te blijken, uit het exempel van *Vespasianus*, door *Tacitus* verhaald: die wanneer hy voorgaf in de Tempel gesien te hebben enen *Basilides*, die toen verre van daar was, pretendeerde sulks niet *slapende*, maar *wakende*, te hebben gesien: en noch terwijl hy met aandacht den *God* aanschouwde. Waarom hy ook, met ernst en nadruk, vragen deed, en vernemen, of dese *Basilides* daar ergens ontrent was; en waar hy elders mocht wesen.

Dus gaf *Amphiaraus*, niet alleenlijk door *dromen* antwoord: maar somtijds ook door *Versen*. Gelijk *Pausanias*, daar van getuigd. Ten zy dat *Jophon Gnosius* (die, als uit de selve *Pausanias* ook blijkt, de antwoorden der *Orakelen* en *Propheten*, in de *Orakel-plaatsen* gegeven, in dicht-maat had gesteld) hier ook sijn kunst te werk had gesteld.

Welke Antwoorden in *Versen* evenwel so seer geen plaats konden hebben in die *Orakel-plaatsen*, daar de antwoorden door *Dromen* (en 't bewerken van *verbeeldingen* in de herssenen des *Raad-vragers*) wierden gegeven.

Doch kan by dese occasie aangemerkt werden, hoe aerdiglijk ontrent dusdanige *antwoorden* (met versieren verandren enz.) kon gehandeld werden: wijl niet alleenlijk de *Orakel-papen* die naar hunne sin en wijse toestelden of veranderden; maar daar en boven noch dikmaal de *Poëten* die noch verder, naar hunne luft en begeerte, fatsoeneerden.

Van 't *Orakel* te *Dodone* heb ik reeds al boven getoond (uit *Cicero*) dat het niet alleenlijk door *antwoorden der Propheten of Prophetessen* maar ook door *heylige Orakel-loten*, sijne *Voorseggingen* gaf.

Dusdanige verandering en verscheydenheid was hen *Orakel-papen* somtijds seer van node: om

alſo, wanneer het ene kunsje te oud en verſleten wierd, weder een ander te konnen by der hand vatten: op dat alſo de ſuperſtitieuſe menichte door hen mocht aan de hand gehouden blijven: ſchoon ſulks ook eyndelijk tot een mede-oorſaak hunner gehele verachting en ondergang moeſt komen te ſtrekken.

Ook was 'er dikmaals nieuwe konſt en practijk van node, om de grote menichte der *Orakel-winckels*, die onder de hand, hoe langs hoe meer, de gehele wereld door, opgeſteld wierden: wijl 'er nergens ſoort van Volk ontbrak, die de voordelen daar uit door andren getrokken beſchouwende, ſulks ook tot hun, en der hunnen, voordeel quamen te werk te ſtelleu.

Want niet alleen hadmen dusdanige *Orakelplaatſen* (*Tempelen*, *holen* enz.) door geheel *Europe*, *Aſia* en *Africa*; maar hadmer dikmaal vry velen te gelijk in een enig Koninkrijk, Land, of Provintie: als, by voorbeeld, in *Ægypte*, dat van *Serapis* te *Thebes*; van *Diana te Alexandrie*; van *Latone*, van *Mars*, van *Herkules*, van *Apollo*, van *Apis*, van *Mnevis*, van *Memnon*, enz. ſo had men 'er verſcheydenen te gelijk in *Thracia*, in *Sicilia*, in *kleen Aſia*, en meer andre geweſten.

In Griekenland hadmen de *Orakelen* van de *Jupiter Olympius*, van de *Apollo Pythius* te *Delphis*; van de *Apollo Ismenius* te *Thebe*, enz.

Ja niet alleen verſcheydene te gelijk, in ene en de ſelve (en byna yder) Provintie, *Bœotia* namentlijk, *Peloponneſus*, en der ſelver gedeelten, *Corinthus Laconica*, *Arcadia*, enz. *Phocis*, *Cilicia*, *Lycia*, en andre Landſtreken meer: (naar de minder of meerder bequaamheid der ſelver, en verſtand of botheid der Inwoondren, enz.) maar ook in ene en de

ſel-

ſelve buurt. Wijl op de *Berg Parnaſſus*, buiten het *Delphiſche* Orakel (waar aan evenwel, nevens *Apollo*, ook *Bacchus* op ſijne beurt ſijn aandeel had, en mede Orakelen gaf) ook dat van *Cyrrha* was: alwaar gene *antwoorden*, als die voorſpoedig waren, gegeven wierden: daar andets 't Orakel ſweeg voor die genen, dien of *ondergang*, of ander *onheyl*, was beſchoren.

Van dit Orakel ſpreekt (tot onderſcheid van 't *Delphiſche*) nevens meer andren, de Poët *Statius* (Lib. 3.

- - - - *Non Cyrrha Deum promiſerat antro*
Certius, aut frondes Lucis, quas fama Moloſſis
Chaonias ſonuiſſe tibi - - - -

en elders

- - - - *Dubium cui dexter Apollo,*
Oraque Cyrrhæ ſatiarit largius unda.

En was deſe Orakel-plaats ſo dicht by de *Delphiſche*, dat ſy op de ſelve *Parnaſſiſche*, ja *Delphiſche*, *Rots*, gelegen was.

In 't ſelve *Phocis*, waar in deſe nu genoemde Orakel-*plaatſen* waren, had men (naar *Philoſtratus* en andren getuigen) weder *Abæ*, daar 't Orakel van *Apollo Abæus* was. Te *Thebe* in *Bœotia* hadmen, de Orakelen van de *Apollo Iſmenius*, de *Apollo Spondius*, de *Jupiter Omolius*, enz. gelijkmen te *Alexandrie* in *Egypte*, die van *Serapis*, van *Saturnus*, van *Jupiter*, en andren meer, had.

Ja, dat meer is, in *Italia* hadmen niet alleenlijk vele en verſcheydene Orakel-*plaatſen* te gelijk (als reeds boven by occaſie in't byhalen van de *Aponynſche* en andre *heylige Loten* genoegſaam blijkt: en waar by noch konnen gevoegd werden die van *Cuma*, van *Jupiter Clitumnus*, van *Podalirius*, in *Calabria*, van *Faunus*, enz.) maar ook dicht om, en ſelfs binnen, de Stad *Rome*. Want

Want in de Stad, op 't Eyland van de *Tyber*, hadmen (tot al lang naar Christi geboorte) het *Orakel* van *Æsculapius*. Welke God te voren sijne *Orakelantwoorden* te *Epidaurus* hebbende gegeven die nu te *Rome* gaf. Als niet alleenlijk uit de Oudvader *Basilius* blijkt; maer ook uit een *oude Steen* in 't selve *Eyland van de Tyber* gevonden: en op welke enigen der *Godspraken* en *Genesingen*, door *Æsculapius*, onder een der *Antoninen* gegeven, zijn uitgehouwen.

Dus had men 'er, noch in, of dicht ontrent, de Stad, op het hoge *Prænestе*, te *Antium*, te *Tibur*; en in 't selve *Latium*, (of *Territoir* van *Rome*) het *Orakel van Faunus*: indien in dese saak de auctoriteit van de *Poët Virgilius* so grote plaats mach bebben, dat hy ons hier in voor een Historie-schrijver verstrekke.

Want twee saken zijn'er bysonderlijk, mijns achtens, in de *Poëten* aan te merken; en die hen als *Poëten* eygen zijn: de eerste is het versieren, so van vele andre saken, by ydereen overvloedig kenbaar, als dat van *Prophetien* (of *Voorseggingen*) en *Orakelen* of *Orakel-plaatsen*.

Dit sietmen klaarlijk by *Homerus*, uit de Voorbeelden van *Achillis* Paerden, die aan hunne Meester sijne aanstaande dood *voorseiden*, en voor sich selfs en voor malkandren, hunne verdediging deden.

Dit sietmen in 't *Orakel* van *Teresias*, dat *Homerus* so statieuslijk beschrijfd: en waar heen hy sijne *Ulijsses* send: by *Virgilius*, in dat van *Silenus* (*Ecloga 6sta*) alwaar hy onder andre woorden singd: *Nec tantum Phæbo gaudet Parnassia rupes &c.* van *Proteus* in de fabel van *Aristæus* (*Georgicor. 4.*) van *Calchas* (Lib. **2.** *Æneidos*) en van andren meer.

So

So ook by *Euripides*, *Ovidius* en meest alle d'andre Poëten, *Orakel-plaatsen* en antwoorden van *Themis*, van de *Sphinx*, enz. Waar door men by hen van vry vele *Orakel-plaatsen* leest, die noid in de Wereld zijn geweest.

De twede is het wonderlijk vergroten, door pompeuse, en miraculeuse, of prodigieuse, (dat ikse so noeme) en waarlijk seer absurde Beschrijvingen, (buiten het verfieren) van saken, en Menschen, enz. als by voorbeeld (om doch niet eens tot *Homerus* te lopen) de Personen en kracht van *Turnus* en *Æneas* in't 12de Boek van *Virgilius* beschreven: daar de ene

Veluti Montis saxum de vertice præceps
Dum ruit avulsum Vento: seu turbidus imber
Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas:
Fertur in abruptum magno Mons improbus actu;
Exult atque solo, sylvas, armenta virosque
Involvens secum: disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros.

(Dat naar J. v. *Vondelens* Vertaling luid;)

- - - - - ,, Als een steen, die door de wind
,, Gereten, op de top des Bergs, van hoge klip-
,, pen,
,, [Het sy een Regen-buy dien afspoeld, of het
,, glippen
,, Der jaren dien verwrikt, en los rukt met der
,, tijd]
,, Heel steil beneden rold, en schichtig neder-
,, glijt,
,, Tot dat hy Bosschen, Vee, en Menschen
,, mee komt slepen,
,, En weer-stuyt op de gront: aldus, van spijt
,, benepen,
,, Rukt *Turnus* vreeslijk door't gesloopte heyr
,, naar Stee.

Gelijk ook de andre, namentlijk *Æneas*, met een vervaerlijk gedruis aankomt,

- - - - - *Horrendumque intonat armis*
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipſe, coruſcis
Quum fremit ilicibus quantus, gaudetque nivali
Vertice ſe attolens pater Apenninus ad Auras.

,, So luide als *Athos*, en ſo luide als d' opgeſte-
,, gen
,, Berg *Eryx*, en ſo luyde als Vader *Apennijn*
,, Wanneer hy opruiſt met de ſchemerende
,, ſchijn
,, Van Eyken, en heel fris, de kruin, met ſneeu
,, behangen,
,, Ten Hemel opſteekt.

Wonder, waarlijk, was het, datſe alle die daar ontrent waren, door d' ene niet t'enemaal verplet; of door 't geraas van den andre, niet geheel en al doof wierden. Doch geen wonder was 't, dat een van ſulke Mannen, noch met een bevende hand, en al lopende, op nam en naar 't lijf van ſijn Vyand wierp, een ſteen, dien twaalf uitgeleſe Mannen (ſo alſſe ten tijde van *Virgilius* wareń: want toen zijn ſy, op zijn *Poëts* genomen, naar alle apparentie, noch veel groter geweeſt als ſy nu zijn: wijl'ër al 17 hondert jaren tuſſchen beyden zijn verlopen) naauwlijk met hunne allen te gelijk op de ſchoudren ſouden getild en gedragen hebben.

Indien ſy dan byſonder quamen te vergroten, en met byſondre pompe of ſtatie hervoor te brengen, en verder te fatſoeneren en op te ſmukken, 't geen (ſchoon niet door hen ſelfs) door andren verſierd, of reeds wonderlijk vergroot was; 't zy door voorbedachte ſtudie en practijk, 't zy door blinde ſuperſtitie (die doch, op 't allerbeſt genomen, de ſaken maar ten halven beſchoud en toetſt) 't zy door

deſe

deſe beyden te gelijk; en alſo van de *Orakelen* van dees of gene *God* verteld, overgeleverd of beſchreven was: moet ons ſulks geenſſins verwonderlijk ſchijnen, of onverwacht voorkomen: naar dien ſy van ouds het verlof, van alles te *verdichten*, te *vergroten*, *verandren*, enz. ſich ſelfs hebben aangematigd; alſo wel als de *Goddelijke inblaſing* [*eſt Deus in nobis &c.*] ontrent hunne, dikmaal, ſeer ſotte grillen en grollen: die men om dichtmaat of rijm, en uitgekipte woordetjes en andre vindingen, byſonderlijk loofd, en prijſd; en ſich ten hoogſten daar over verwonderd.

Dat ik op deſe wijſe ſpreek, is geenſſins om met de *Poëten* te ſchimpen: (wijl der ſelver vindingen, hoogdravendheid van ſtijl, manhaftigheid en heerlijkheid van ſpreken; en al wat verder in hen, of verwonderlijk, of vermakelijk weſen kan, my ook ten hoogſte konnen raken en vermaken) maar om te tonen dat ontrent het Hiſtoriaal; in 't allerminſte geen auctoriteit of geloofwaerdigheid te geven is: ten zy het gene ſy ſeggen ook door ernſthafte Schrijvers (en die 't om de waarheid der ſake, voor ſo veel ſy hen bekend was, aan andren over te levren te doen was) beveſtigd werd.

Hoe vreeſlijk ſchuimbekkende en raſende derhalven, ſy, of een *Sibylla*, of een *Pythia*, of ander *Propheet* of *Propheteſſe* ons te voorſchijn brengen, behoeven wy dat maar voor een *Poëtiſche* inſpiratie, of liever leugenachtige inventie, te nemen: en wanneer wy horen hoe de Berg *Parnaſſus* en andre Orakel-plaatſen, ſchudden en beven, en loeyen, met een ſeer vervaarlijk geluid, onder of voor 't *Orakel-geven*, hebben wy maar te denken om,

Una Euruſque Notuſque ruunt creberque procellis Africus &c.

En om 't loopje van Juvenalis: *Si*

- - - - - *Si quando Poëtica surgat Tempestas.*

„ (Wanneer 'er eens een Poëtisch onweder op-
„ staat.)

Waarom ik ook alle citatien en getuigniſſen, door my uit *Poëten* gehaald, aan de diſcretie en 't geloof van den Leſer laat.

Doch om eens weder tot *Virgilius* te keren, en 't *Orakel* van *Faunus*, door hem of geinventeerd; of ten minſten op ſijn Poëtſch beſchreven; de ſelve ſingd:

At Rex ſollicitus monſtris, Oracula Fauni,
Fatidici genitoris adit: lucosque ſub alta
Conſulit Albunea: nemorum quæ Maxima ſacro
Fonte ſonat, ſævamque exhalat opaca Mephitim.
Hinc Italæ gentes, omnisque Œnotria tellus
In dubiis reſponſa petunt: huc dona Sacerdos
Quum tulit & cæſarum Ovium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnosque petivit,
Multa modis ſimulacra videt volitantia miris,
& varias audit voces, fruiturque Deorum
Colloquio, atque imis Acheronte affatur Avernis.
Hic & tum pater ipſe petens reſponſa Latinus,
Centum lanigeras mactabat rite bidentes;
Atque harum effultus tergo ſtratisque jacebat
Velleribus: ſubita ex alto vox reddita luco eſt
Ne pete Connubiis &c.

- - - - „ De Koning, om 't geſicht
„ Bekommerd, gaat terſtont naar *Faunus*, en
„ ſoekt licht
„ Uit 's Vaders mond, op dat die 't *Nood-lot*
„ hem ontvouwe,
„ Leefd met 't *Orakel* raad, in 't Gods-woud
„ der Landouwe
„ Van 't hooge *Albunea*, daar, diep in 't groot-
„ ſte Bos
„ Van allen, een gewijde en klare Spring-bron
„ los En

„ En helder opweld, die beſchaduwd dicht van
„ blaren
„ Een ſwaren ſwavel-damp uit-ademd voor de
„ Scharen.
„ d'Inwoonders van Italie, en 't gans Enotriſch
„ Land
„ Om raad verlegen, hier om raad gelijker
„ hand
„ Verſchijnen, en wanneer de Prieſter ſijne
„ giften
„ En Offer-gaven brengd, en 's nachts door
„ 's Hemels driften
„ Sich in de ſtilte ſtrekt op d' uitgeſpreyde
„ Vacht
„ Van heylig Offer-vee en Schapen, vers ge-
„ ſlacht,
„ Dan ſiet hy in den ſlaap, te wonderlijk ge-
„ dreven,
„ Veel ſpookeryen heen en weder omme-ſwe-
„ ven,
„ Verneemd veel ſtemmen, ſpreekt met Go-
„ den, en vol ſchriks,
„ Spreekt door *Avernus-mond* met *Acheron* en
„ *Styx*.
„ *Latinus*, Vader van de Dochter, ging dees
„ hoeken,
„ En wouden nu, om raad en antwoord, ſelfs
„ beſoeken.
„ Hy ſlachte, naar de ſtijl, een honderd-voude
„ gift
„ Van Schapen, leyde ſich op d'aerde, door
„ Gods drift,
„ Op d' uitgeſpreide vacht van Vellen voor
„ Gods Kooren.
„ Toen liet ſich eene ſtem ten diepen woude
„ uithooren: Beſtee,

„ Beſtee, mijn Soon, u kind aan geen Latij-
„ nen uit.
„ Beſtem, om niemands drift, dit Huwelijks-
„ beſluit.

En een weinig verder beneden,

- - - - - „ *Latinus* houd dit woord
„ Van Vader *Faunus*, en ſijn *ſtem* by nacht ge-
„ hoord
„ Niet ſtil en ongemeld, &c.

Doch om ook eyndelijk eens weder tot de *Orakel-plaatſen*, die in *Italia* en ontrent *Rome* ſelfs waren, te komen; *Prudentius*, die, mijns achtens, in vele ſaken meerder onder de *Hiſtorici* als *Poëten* te ſtellen is (voornamentlijk in ſijne Boeken tegens *Symmachus*) toond ons, dat 'er (voor 't naaſte binnen *Rome* ſelfs) een *Orakel-plaats* was opgerecht waar in de Keyſer *Auguſtus*, na ſijne dood (alſo wel, als in voortijden *Hephæſtion*, en namaals *Antinous*) *Orakel-antwoord* gaf. Dat ons ook geenſſins ſeer verwondren moet: naardemaal hy *Auguſtus* leed, dat by ſijn leven, niet alleenlijk *Altaren* aan hem (ſo te *Rome* als elders) maar ook *Tempelen*, *Prieſterſchappen* enz. wierden toegewijd en geheyligd.

'T Is wel ſo, dat hy niet toeſtond, dat ſulks, by ſijn leven, in *Rome* ſelfs gedaan wierd: maar liet hy dat evenwel aan de buiten Provintien en Steden, (ſo te *Pergamus*, als elders meer) toe. En naar ſijne dood wierden niet alleenlijk te *Nola* (door *Tiberius*) te *Puteoli* (door L. *Calpurnius Piſo*) maar ook ſelfs in de Stad *Rome*, dicht by de Tempel van *Minerva*; ook aan 't *Palatium* dicht by het *Capitolium*, *Tempelen*, en 't verder beſlag daar toe dienende, aan hem als *God* geheyligd, en d' Opſchriften van Tempelen en Altaren, als aan een *God* en een *Gods Soon*, aan hem op gedragen.

Dat

Dat niet alleenlijk de *Goden* selfs: maar ook de *halve Goden* (de *Heroês* en *Paredri*) ja, dat meer is, die door de Menschen bleken vergood te zijn, hunne *Orakel-plaatsen* of *Tempelen* hadden; en of door dromen, of anders ook, hunne *Goddelijke Antwoorden*, *Voorsegging*, en *genesingen*, aan 't Menschelijk geslacht, quansuis, verschaften sietmen klaarlijk uit de Voorbeelden, van *Hephæstion*, *Antinous*, en meer andren reeds gemeld.

Waarom het ons dan geensins verwondren moet, dat sulks door *Tiberius* (of andren, 't zy *Papen*, 't zy te gelijk ook *Politijken*, om gunst en voordeel, in gevolg van tijd, en by occasie van dat Tempelbouwen) is gepractiseerd. Gelijk ook gevolglijk, uit sulke of diergelijke oorsaken, de Wetten en bevelen der Keyseren *Orakelen*, en *Goddelijke Orakelen*, zijn genoemd gewerden; selfs ten tijde van, en door, die Keyseren selfs, die nu al gevolglijk naar malkandren; d' uitroejing van het Heydendom, en voortsetting van het Christendom, op sich hadden genomen: als blijkt, uit 't geen ik pag. 155. enz. mijner Latijnsche Verhandeling, wegens de woorden *Oraculum*, *Divus*, *Numen*, *Sacrum* (*Orakel*, *Goddelijk*, *Godheid*, *Heylig*, enz.) der nu *Christen-Keyseren* Persoonen, en daden, en bevelen toegepast, bredelijk getoond heb.

De Versen van *Prudentius*, van *Augustus* sprekende, zijn dese volgende:

Hunc morem Veterum docili jam ætate secuta
Posteritas, Mense atque Adytis & Flamine & Aris
Augustum coluit vitulo placavit & agno:
Strata ad pulvinar jacuit Responsa poposcit:
Testantur tituli, produnt consulta Senatus
Cæsareum Jovis ad speciem statuentia Templum.
Adjecere sacrum fieret quo Livia Juno, &c.

De

„ De Nakomelingen, van een nu Leersamer
„ Eeuwe, dese wijse der Oudren navolgende heb-
„ ben met *Maand* en *Adyta*, *Flaminische Priesters*,
„ en *Altaren*, *Augustus* geëerd; ook met Kalveren
„ en Lammeren gepayd en versoend: en heb-
„ ben, voor sijne *heylige Beddingen* sich ter neder-
„ stortende, hem *Goddelijke Antwoorden* afgebe-
„ den. En getuigen sulks de *Titulen* en Raad-be-
„ sluiten, die de *Tempel* van *Cæsar* [*Augustus*] in de
„ gedaante van *Jupiter* hebben geheyligd. Waar
„ by sy [den Raad] noch gevoegd hebben, dat *Li-*
„ *via* als *Juno* sou geëerd werden, &c.

Dat ook selfs aan *Livia*, *Augustus* Wijf, en *Tiberius* Moeder, nevens *Tiberius*, by haar leven Tempelen zijn opgerecht, blijkt uit *Tacitus* en andren meer. Van de Goddelijke eere haar naar haar leven aangedaan, door *Claudius*, spreekt *Suetonius* in des selfs leven; en *Dion Cassius* in sijn 60ste Boek; dat namentlijk *Claudius*, buiten andre eer-tekenen, sijn Groot-moeder *Livia* vergood heeft; haar Beeld in de Tempel van *Augustus* heeft geconsacreerd en gedediceerd; 't waarnemen en bestellen der Offerhanden aan de selven, den *Vestaalsche Maagden* heeft aanbevolen; en den Vrouwen bevolen by de naam van *Livia* te sweeren.

Men kan uit dese staaltjes (dat ik dit in parenthesi segge) sien, wat schijn het heeft, dat *Augustus* ontrent de geboorte onses *Heylands J. C.* verboden heeft, dat men hem, *Dominus* of *Heer*, soude noemen, om dat hy (als *Orosius* de tijd genoot van *Augustinus* wil) maar een sterffelijk Mensch was: en dat hy sulks niet derfde doen, om dat (N. B.) de warachtige *Heere* van 't gehele Menschelijk geslacht, onder de Menschen geboren was.

Men mocht vragen waar uit wist *Augustus* doch sulks:

ſulks: maar *Baronius* geeft 'er deſe reden van: „ Daar-en-boven, gelijk over de geboorte van „ *Chriſtus* onſen Heere de Engelen ſich verblijd „ hebben; en een heylige Lof-zang, als ſulks „ aan den Herdren verkondigd was, hebben ge„ ſongen: So hebben ook de quade Geeſten (daar „ over) verſchrikt en verſteld zijnde, van het „ *Hebreeus-kind*, dat hunne macht ſou verſwak„ ken en verbrijſelen, ſchoon tegens wil en dank, „ *Orakel-antwoorden* gegeven. Welken, wanneer „ ſy waren bekend geworden aan *Auguſtus*, die „ ook uit (N. B.) de Verſen der *Sibyllen* van dat ſel„ ve [Kind] vry vele ſaken (en omſtandigheden) „ had verſtaan; die onderwerping die men aan „ die Godsdienſt ſchuldig was, en waar van wy „ geſproken hebben, toen wy van de geboorte „ onſes Heere ſpraken [namentlijk dat hy van die „ tijd af geen *Dominus* of *Heere* wilde genoemd „ zijn] heeft betoond, enz.

Maar doch hoe willen, of konnen, deſe Lieden ſulks over een brengen, met het toeſtaan van Vergood te werden, ſelfs by ſijn eygen leven? Of is dan *God* genoemd, en als *God* geëerd, te werden, minder, als *Dominus* of *Heer* genoemd te zijn?

Doch om voor dusdanige Lieden een oploſſing te verſinnen (en wel klaarlijk te betonen) die ſy waarſchijnlijker wijſe niet ſullen bedacht hebben; ſal ik den Leſer eens in gedachte brengen, de groote hatelijkheid onder de *Romeynen* (voornamentlijk die rechte Republijks Lieden waren) tegens de benamingen van *Koning*, en gevolglijk ook die van *Heer*; en de conſpiratie door *Brutus*, en *Caſſius*, en hunne andre mede-ſtanders, tegens *Julius Cæſar*, om die naam: al hoe wel ſy al reeds te voren als *Cicero* leer wel ſeyd) met 'er daad door hem al koninklijk beheerſt wierden.

Augustus dan, als een seer goed politijk, (hoedanig hy sich meest geduriglijk betoonde) en die wist wat haat, en naar-yver, sodanige benaming verwekte; die ook reeds verscheydene conspiratien had moeten dempen, of door straf, of door conniventie en toegeving, en die doch anders reeds de daad hebbende, wist hoe ydel het was, sich verder over de naam te bekreunen; dese *Augustus*, seg ik, nam wel aan de Naam en Titul van *Vader des Vaderlands*; selfs ook die van *God* en *Gods Soon* (als reeds getoond is, en verder getoond kon werden) wijl heteerste buiten prejudicie der Republijke scheen, en't andre (de Vergoding) ook 't bestier der selve so niet scheen te raken: maar mijde de hatelijke naam van *Koning* en *Heer*, die sijne Voorsaat so dier was komen te staan. Gelijk daarom ook *Olivier Cromwel*, de Engelsche Republijk onder sijn juk gebracht hebbende, geensins de naam van *Koning* (die en byde Republijks Lieden *Presbytcrianen*, *Independenten*, enz. so stinkende was; en by de *Koningschen*, in sijne (*Cromwels*) Persoon het allerhatelijkst moest zijn; om 't verstoten der wettige Erfgenamen, en 't usurperen van der selver recht) maar die van *Protector* of *Beschermer der Engelsche Republijk*, aannam.

Wy moeten dan dese en dusdanige dolingen van *Baronius* stellen, by't gene hy uit *Cicero* bybrengd, wegens 't gepretendeerde *Orakel* der *Sibyllen*, ten voordele van *Julius Cæsar*, voortgebracht; waar van hy *Baronius* op volgende wijse spreekt: „ waarlijk my is geensins onbekend, dat uit au„ storiteit (of getuignis) der Heydenen blijkt, dat „ door de Versen der *Sibyllen* voorseid was, dat'er „ een *Koning* sou opstaan, van wien alleenlijk (*sa„ lus*) *heyl* (of *behouding*) te verwachten was. En

is'er

„ is 'er niemant die niet weet of siet, uit de naam
„ selfs van *Heyland* (of *Behouder*) dat dit op *Chri-*
„ *stus* heeft gesien.

Maar doch wat strijt 'er meerder tegens de woorden van *Cicero*, en wel voornamentlijk sijn oogwit? wijl hy [ik sal sijne woorden van een weynig hoger ophalen] op volgende wijse spreekt? „ Maar doch wat achtbaarheid en credijt heeft „ die rasernye, dien gy Goddelijke noemd, als „ door welke een sot en onsinnig Mensch siet, het „ gene een wijs man niet kan sien; en waar door „ die sijn Menschelijke sinnen en verstand verlo„ ren heeft, de Goddelijke sinnen en mening, „ quansluis, komt te begrijpen en verstaan? Wy „ nemen acht op de Versen der *Sibylle*, welke sy „ in rasernye uitgestort te hebben geseid werd: „ welker verklaarder, onlangs wierd geacht eni„ ge saken op 't vals gerucht van Menschen steu„ nende, in den Raad te sullen voortbrengen; „ namentlijk, dat wy, dien gene dien wy reeds al „ waarlijk en met'er daad tot Koning hadden [hy „ meend *Julius Cæsar*] ook den naam van *Koning* „ moesten geven, indien wy wilden behouden „ en veylig zijn. Indien dit in de Boeken te vin„ den is, op welke Mensch en op welke tijd siet „ het doch? Want seer looslijk heeft hy't, die de„ se Versen versierd heeft, so geklaard, dat, wat'er „ ook mocht komen te gebeuren, voorseid kon „ schijnen, terwijl 'er de bepaling van Menschen „ en tijden geensins was toegedaan. Want hy „ heeft 'er ook de schuilhoek en uitvlucht van „ duisterheid bygevoegd; op dat de selve Versen „ en anderssins, en op een andre saak konden toe„ gepast werden. Want dat die Versen niet zijn „ van iemand die met onsinnigheid (of raserny)

„ beſeten was, is ſo wel uit dat dicht ſelfs te ſien
„ (wijl'er vry meerder blijk van konſt en ſtudie,
„ of naarſtigheid, als vehemente roering en be-
„ weging in ſteekt) als uit die Verſen dien men
„ *Akroſtichis* noemd: wanneer 'er uit de eerſte
„ letteren van yder Vers of Dicht-regel, ver-
„ volgens te ſaam gevoegd, eenige ſin of ſpreuk
„ werd uitgemaakt: gelijk wy in enigen der Dich-
„ ten van *Ennius* ſien. Waarlijk ſulks is meerder
„ een teken van een aandachtig en opmerkend, als
„ dol en raſend verſtand. En werden inde *Sibyllijn-*
„ *ſche* Dichten uit de eerſte letteren van yder Vers
„ de gehele ſpreuk en ſin uitgewracht. 't Welk
„ het werk is van een Schrijver, niet van een dol-
„ le en raſende; van een die vlijt en aandacht te
„ werk ſteld, niet van een onſinnige.

Laat ons derhalven wel de *Sibylle* [of der ſelver
„ gepretendeerde Boeken] aan een kant, wel op-
„ geſloten houden; ſo dat ſy, gelijk van ouds,
„ door de Voor-vaderen is ingeſteld, ſo dat bui-
„ ten bevel van den Raad die Boeken geenſſins
„ geleſen werden; en die meerder komen te die-
„ nen om ſuperſtitie weg te nemen, als te ver-
„ wekken en te voeden: maar laat ons ook met
„ de *Prieſteren* [de *XV. Mannen*] ſo handelen, dat
„ ſy liever, alles wat het ook mag zijn, uit die Boe-
„ ken voortbrengen als een *Koning*: welken dat
„ hy te *Rome*, heel ſche, na dees tijd, noch Goden
„ noch Menſchen ſullen lijden of verdragen.

Morney, *Schedius*, en andren meer, gaan ontrent het verklaren deſer woorden van *Cicero*, ontrent op de ſelve wijſe, als *Baronius*, te werk: maar hoe veel, mijn Leſer, verſcheeld hunne uitlegging van *Cicero* ſelfs? die ſich genoeg verklaard; en toond, dat dusdanige Schriften maar voor verſierſelen, (waar

met

met evenwel de *XV. Mannen* uit last en order van den *Raad* het Volk quamen te Mompen) waren te houden.

Doch werd het weder wel degelijk tijd, om wat nader op onse weg, of voorgenomene discours en verhandeling, te komen: en dien draad weder op te vatten, daar hy my onderwege ontslipt was.

Prudentius, dan, seid wel niet uitdrukkelijk, dat sulks een *Orakel-Tempel* in de Stad *Rome* selfs, geboud en geheyligd was: maar tonen, mijns achtens, de reeds bygehaalde omstandigheden genoegsaam, dat het te *Rome* geweest is.

Ontrent (indien niet in de Stad) hadmen ook, in vroegere tijden, het *Orakel* van de *Vaticaansche God* (naar *A. Gellius* in 't 17 cap. van sijn 16 Boek getuigd) en had het *Vaticaansche Land* daar van sijne naam gekregen.

Ik sal hier niet byvoegen de *Orakel-plaatsen* van *Cuma*, en de *Cimmeriers*, mede beyde in *Italie*, maar wat verder van *Rome* gelegen: Want ik houde die wel eerder voor *Poëtische* versierselen, of ten minsten onsekere traditien, daar geen groote staat op te maken is; schoon ik reeds al dat van *Cuma* onder onder de *Orakelen* heb opgeteld.

De seer wakkere *Strabo*, spreekt van 't ene op dese wijs: „ Die voor onse tijd geweest zijn, hebben de fabulen die *Homerus* (in sijne *Odyssea*) „ van 't doen *verrijsen der verstorvenen* en *Orakel-geven*, versierd, op de *Avernus* by *Cume* toegepast; en vertellen dieshalven, dat daar een *Orakel-plaats* geweest heeft; waar in de reeds lang „ *verstorvenen* (door Tover-sangen opgewekt) „ *Orakel-antwoorden* gaven: nevens andre dingen, die hy 'er meer van voor fabulen verhaald, en dan verder seyd: „ Ter selver plaats is een

„ *Fonteyn* van goed drinkbaar water; en daar even-
„ wel ſich yder van onthoud; menende dat dat
„ het water van de *Styx* is. En daar ergens ontrent
„ is ook 't *Orakel* geſticht geweeſt. En waanden
„ ſy, uit de warme wateren, die aldaar uit de dicht
„ by gelegen *Fonteyn* van *Ackerouſia* komt op te
„ wellen, dat aldaar de *Pyriphlegeton* was. Maar
„ *Ephorus* deſe plaats aan de *Cimmeriers* toeſchrij-
„ vende, ſeid, dat ſy in diep-onderaerdſche ſpe-
„ lonken woonden, die ſy *Argillas* noemden, en
„ dat ſy door onderaerdſche holen en graften, tot
„ tot malkandren quamen; en door de ſelven
„ ook de Vreemdelingen toeleyden tot het *Ora-*
„ *kel*, dat diep onder de aerde geſticht is. Dat ſy al-
„ daar leefden van 't graven der Metallen; en
„ van 't gene ſy quamen te trekken (of te genie-
„ ten) van die genen die aldaar heen quamen om
„ aan 't *Orakel* raad te vragen: en dat de Koning
„ [wat Koning en hoedanige deſe geweeſt zy,
„ ſouden wy wel licht dienen den *Poëten* te vra-
„ gen] hen daarom een ſekere uitkomſt had toe-
„ geweſen. Verders, dat die aldaar 't *Orakel* be-
„ dienden, naar een oude gewoonte, van hunne
„ Voor-oudren ontfangen, noid de Son aanſchou-
„ ſchouwden, maar 's nachts wel uit hunne holen
„ en ſpelonken hervoor quamen; en dat daarom
„ *Homerus* ſingd:

En nimmermeer hen 't licht
Der heldre Son beſchijnd.

„ Dat deſe *Cimmeriers* daar naar zijn uitgeroeid,
„ door een Koning, voor wien de uitkomſt geens-
„ ſins met het *Orakel-antwoord*, aan hem gege-
„ ven, over een quam. Doch dat evenwel 't *Ora-*
„ *kel*, ſchoon elders heen verplaatſt, noch in ſtand
„ was. Dusdanige dingen hebben hier van onſe
„ Voor-oudren verſierd, enz. Waarom

Waarom dan seer wel, hier op toepasselijk zijn dese woorden van *Cicero*: (naardemaal, alsmen dus d' auctoriteit der *Poëten* wilde gebruiken, men noch vele *Orakelen* en omstandigheden der selver sou konnen opnoemen, die waarlijk nergens oid zijn geweest.) *Dwingd gy my dan, dat ik aan de Poëten moet geloof geven? die, ook hoe groot een vermaaklijkheid sy mogen verwekken; terwijl sy daar in door (uitgekipte) woorden (sententitjes) spreukjes, en dichtmaat, en 't gesang (of gevallig uitspreken) der selver werden geholpen: wy evenwel aan den selven geen achting schuldig zijn; of verplicht, geloof te geven aan dingen, die versierd zijn.*

En zijn ook nevens dusdanige soort van Menschen te stellen, alle die, met bysondre sorg en vlijt, de *Prodigia* en *Omina*, of *wonderen*, *schrikkelijkheden*, en *Voortekenen*, der oude Heydenen, hebben opgesocht en beschreven; en op die vodderyen toe te passen de woorden van *Capitolinus*: *quæ qui velit nosse, Ælium Cordum legat, qui frivola super hujusmodi omnibus cuncta persequitur.*

Tot kennisse welker saken, indien iemand tracht te komen, die lese Ælium Cordum: die alle beuselaryen en sotticheden, alle dusdanige dingen rakende, byhaald en verhandeld.

Maar doch laat ons ook noch wat nader op de weg keren, en spreken van 't *Orakel* van *Jupiter Hammon:* dat om sijne van ouds grote vermaardheid, tot geen later of verder plaats dient verschoven te werden.

Van hoedanig een gedaante dit Beeld sy geweest, namentlijk, of 't tot de *Navel* toe een *Ram* gelijk was, of geheel en al een *Ram* gelijk, of dat het maar simpelijk een *Rams-hoofd en hoornen* had, dan of 't geheel en al de figuur van een *Navel* had,

is onseker. 't Naaste, mijns oordeels, is, dat het geheel en al, of ten minsten tot de *Navel* toe, een *Ram* verbeelde. Wijl ook dus *Isis* onder de gedaante van een *Schaap*, de *Moeder der Goden*, *Sybele*, onder die van een *vierkante steen*, *Mars* onder de gedaante van een *Spiets*; en andren Goden meer, (hier en daar) onder seer bysondre, en geensins Menschelijke gedaantens, wierden geconsacreerd en aangebeden.

Ontrent dit *Orakel*, sal ik eerst verhandelen de manier of wijse van *Orakel-plegen*; en dan verder consideren de *Antwoord* aan *Alexander* enz. gegeven.

't Geen 'er *Quintus Curtius* van seid, is dit volgende: *Dese God dragense, wanneer sy Goddelijke antwoorden verzoeken, in een gulde Schip, dat aan beyde zijden met silvere Schalen en Bekkens is behangen. Achter 't selve volgen Vrouwen en Maagden, die op hunne Vaderlijke wijse, een seker lied singen, dat ongeregeld is, ten opsichte van sin en dichtmaat: waar door sy Jupiter wanen te bewegen tot een Orakel-antwoord, waar op sy mogen vast gaan.*

Diodorus Siculus schrijft 'er van op dese wijse: *Het Beeld van den God is van Smaragden, en andere kostelijke gesteenten t' saam geset, en geeft, op een gans bysondre wijse, sijne Goddelijke Antwoorden. Want het werd in een gouden Schip, door tachtig Priesteren her-om gedragen.*

Desen den God op hunne schouderen dragende, wandelen onvoordachtelijk die weg heen, dien de God hen, met wenken en knikken, wijst. Achter aan volgd een vry groot getal van Vrouwen en Maagden, die, de gehele weg langs, heylige Lofzangen singen, en den God met een oud en Vaderlijk Gesang verheerlijken.

Hier op sal ik noch voor 't derde bybrengen 't geen

't geen *Strabo*, uit *Callisthenes* (die hy evenwel in alles geen geloof geeft) by brengd: *Dat 'er de Goddelijke Antwoorden niet wierden gegeven met stem of woorden, even als te Delphis, of by de Branchiden: maar* (N. B.) *de meeste tijd, met wenken of knikken, en andre stomme tekenen: gelijk als Homerus spreekt, als hy van Jupiter seid:* Dit sey Saturnus Soon en wenkte en knikte, van onder sijne Hemelsblaauwe-Wenkbraawen: *terwijl de Propheet ontrent het Antwoord-geven den Jupiter speelde: Welke* (N. B.) *Mensch* [*die naar Callisthenes, die dit op een Tragische wijse, als Strabo van hem getuigd, verhaald; uitmetende en vergrotende, en met fabulen wel degelijk opschikkende,*] *met uitdrukkelijke woorden aan den Koning seide, dat hy Jupiters Soon was.*

Dit selve werd van *Eustathius*, uit *Herodotus*, bevestigd: als hy in sijne Griekssche aantekeningen over *Dionysius* de Wereld-beschrijver seid: *Hy* [*Herodotus*] *verteld ook dat de Godspraken in de Tempel van Ammon door stomme tekenen, en twe- en afwenkingen enz. wierden gegeven.*

Hier hebben wy dan weder een soort van *Orakelgeven:* en die niet alleenlijk alhier, maar ook op andre Plaatsen (gelijk ordinaarlijk d' ene van de andre de kunst aflag, of leerde, en door communicatie ontfing, enz.) so by de *Heliopolitaansche God*, en des selfs *Orakel*, als dat van de *Jupiter Philius*, van de *Apollo*, waar van *Lucianus* spreekt in sijn verhaal van de *Syrische Godinne*, en andren meer; die allen met *wenken*, *knikken*, en andre *bewegingen des Lichaams*, hunne *Orakel-antwoorden* gaven. Van welken dan de *Antistites*, of de *Propheten*, des Tempels en *Orakels*, de (*Hypophetæ*, of) *Verklaarders* en Uitleggers waren.

Van 't *Orakel* der *Heliopolitaansche Apollo* spreekt

Macrobius op de volgende wijs : ,, Het Beeld van ,, de *Heliopolitaanſche God* werd op een draagſetel ,, gedragen, even als de Beelden der Goden in de ,, Circenſiche Spelen werden omgedragen: en ſijn ,, ordinaerlijk de dragers, die de ſelve op hunne ,, ſchoudren nemen en dragen, de allervoornaam- ,, ſten deſer Provintie; en die ſich, van langer ,, hand door kuisheid hebben geſuyverd; en ,, 't hoofd-hair (tegens die tijd) hebben laten af- ,, ſcheren. Deſe werden gedreven door een God- ,, delijke drift, waar heen de *God* hen voorſtuwd ,, en leyd; geenſſins waar heen hunne eigene ,, drift of wil hen voerd. Even als wy ſien dat te ,, *Antium* de Beelden der *Fortuinen* (van die Tem- ,, pel) beweegd en voortgevoerd werden, om ,, *antwoord* te geven.

Byſonder aanmerkelijk is, 't geen hy met enen, ook van de *Beelden der Fortuinen te Antium* (dichte by, en in 't geſicht ſelfs, van *Rome*) ſeid: namentlijk, dat de ſelven ook op dusdanige wijſe wierden gevoerd enz. om de *Orakel-antwoorden* der ſelver ſo te geven en te ontfangen.

Dat ſulks ook by meer andrer Goden *Orakelen*, in *Griekenland*, of ten minſte *Sicilie*, plaats had, ſchijnd ook eniger maten te blijken uit *Theocritus*: die in ſijne *Thalyſia* ſijn *Lycidas* doet ſingen aan *Pan*,

Maar indien gy met wenken of knikken u af-
wendig toond, enz.

Van de *Apollo Syrius* ſpreekt *Luciaan* op deſe wijs (doch twijffele ik niet, of 't is de ſelve daar *Macrobius*, nu reeds bygehaald, van ſpreekt: hoe- wel met meerder en met vry aanmerkelijker om- ſtandigheden) ,, Vele *Orakel-plaatſen* zijn 'er by ,, de *Grieken*; ſo ook vele by de *Ægyptenaren*; ve- ,, len ook in dit *Aſia*: maar de ſelven geven hun-

ne

„ ne Antwoorden noch sonder *Prieſteren*, noch
„ sonder *Propheten*. Doch dese [*Apollo*] werd door
„ (of van) sich selfs beweegd, en geeft door (of
„ van) sich selfs *Godſpraken*; en wel op dese volgen-
„ de wijs. Wanneer hy *Orakel-antwoorden* wil ge-
„ ven, komd hy sig voor eerst *in sijn Setel te bewegen*.
„ Waar op, so terstond, de *Prieſteren* hem opheſ-
„ fen: het welk indien sy niet doen, begind hy te
„ sweten. Waar op, wanneer sy hem nu op hun-
„ ne *schouderen hebben genomen*, en so heen dragen,
„ *hy hen leyd*, met sich selfs *herwaards en derwaards*
„ *heen te keren*. Eyndelijk treed de *Opper-prieſter*
„ toe; en hem aangebeden hebbende, *vraagd hem*
„ *over alle soorten van saken*. Waar ontrent, indien
„ hy *weygerd*, hy ook *te rugge wijkt*; of so hy in te-
„ gendeel *toeſtaad* ['t geen gebeden werd] sich
„ *voorwaard-uit beweegd*: en leyd ook den genen
„ die hem dragen, als een Voerman de Paarden
„ by den Toom leyd. Dus garen sy de *Orakel-*
„ *antwoorden* op; en nemense gene saken ter hand
„ 't sy heylige, 't sy burgerlijke en private, son-
„ der daar over dese *God* om raad, of kunde der
„ uitkomst te vragen. 't geen aan henlieden werd
„ *voorseid* is specialijk, 't geen de tijden van het
„ jaar en der selver gesteltenis, ten opsicht van
„ onweder en andre (goede of quade succeſſen
„ raakt. Wanneer, namentlijk, het van huis-
„ reysen tydig of ontydig is, enz.

Dat 'er meer diergelijke kunsjes gepleed wier-den in andre *Orakel-plaatsen*, toond ons de selve *Luciaan*, in dit nu genoemd Tractaat; als hy seid:
„ dat op de Berg *Libanon*, ontrent een dag reysens
„ van *Biblus*, in de *Tempel* van *Venus* (buiten de
„ kostelijkheden en geschenken, heerlijke Beel-
„ den, en andre verwondrenswaerdige saken, al-

daar

„ daar te sien, ook de uitwerkselen [of Mirake-
„ len] der Goden klaarlijk te sien waren. Wijl 'er
„ *de Beelden sweetten, beweegd wierden*, en *Orakel-*
„ *antwoorden gaven:* en 'er dikmaal in de *Tempel*
„ terwijl die toegesloten was, geroepen wierd
„ met een luide stem, die van velen gehoord is.

Maar laat ons nu ook eens beschouwen, op wat wijs dit kon te werk gaan, sonder dat daar toe enige *overnatuurlijke Duivels-konsten* van noode waren.

Dit leerd ons vooreerst het *Orakel* van de *Jupiter Philius*, door *Theoteenus* gefabriceerd, en quansluis geconsacreerd; naar 't verhaal van *Eusebius* en *Rufinus*. Welke laatste, gelijk hy met *Eusebius* in de saak over een komd, in de omstandigheden der selve wat speciaalder gaat, en op dese wyse 't verhaal doed: „ Dat men by *Antiochie* een beeld van
„ *Jupiter Philius* (of *Amicalis*, of de *God der Vriend-*
„ *schap* enz.) door *consecratie*, of *plechtelijke heyli-*
„ *ging* en *wyding*, en niet alleenlijk simpelijk soda-
„ nige, maar selfs gepretendeerde *Magische Consecra-*
„ *tie*) had geheyligd, en sodaniger wijse toegesteld,
„ dat het (N. B.) de ogen der aanschouwers be-
„ droog, met verwonderlijke bewegingen en teke-
„ nen te vertonen, en *Orakel-antwoorden* te geven.
„ En dat men 't selve (naar dat men sulks aan de
„ *Keyseren* had versekerd, en den dommen geme-
„ nen hoop had doen geloven) door sijne gepre-
„ tendeerde *Orakel-antwoorden*, tot een instru-
„ ment gebruikte, om den *Christenen* te vervol-
„ gen.

Dit leerd ons ook 't *Orakel* van de valsche Waarsegger *Alexander*, op de volgende wijse, naar *Lucianus* dat verhaald; „ Dikmaal vertoonde hy, als
„ ik reeds geseid hebbe, den Draak [die tam zijn-
de, gelijkse in de Geweesten van waar hyse gehaald

had

had, vele waren enz. en die de *God Glykon* valſchelijk verbeelde] „ aan die genen die 't verſochten: „ doch niet geheel en al: maar voornamentlijk „ de ſtaert en de verdere reſt van 't Lichaam; doch „ het hoofd in ſijne boeſem bedekt en onſichtbaar „ houdende. En wanneer hy nu eindelijk de me- „ nichte gans verwonderd en verbaaſd wilde ma- „ken, beloofde hy ook den God, ſelfs ſpreken- „ de; en ſonder Verklaarder van des ſelfs wil en „ mening, ſijne *Godſpraken* gevende, te vertonen. „ Waar op dan met klene moeite, enige kraans- „ darmen aan een gehecht hebbende, en die in het „ door konſt gemaakte hoofd, door een gepro- „ portioneerde openening gevoerd, hy antwoord „ op 't gevraagde gaf: terwijl een ander van ach- „ teren, door die darmen, en gevolglijk door de „ mond van dien van Doek gemaakte *Eſculapius*, „ geluid gaf. En wierden deſe *Orakelen* genaamd „ ſelfsſtemmigen, (of door de mond van den God „ ſelfs gegeven.) Ook wierden de dusdanigen niet „ overvloediglijk, noch aan yder een gegeven: „ maar aan grote, rijke, en ſeer mildadige Lie- „ den, enz.

Doch om aan deſe woorden wat meerder licht te geven ſullen wy voor een gedeelte 't geen 'er voorgaat van wat hoger op- en byhalen: „ Hy „ had ſich al lange tijd te voren een Draken-hoofd „ toegeſteld, dat van Lijnwaet (of doek) gemaakt, „ en door Verwen en koleuren verder opgeſmukt, „ een Menſchelijk aanſchijn vertoonde; en dat, „ door paerde-haeren beweegd en getrokken, de „ mond opende en weder ſloot: dat ook door de „ ſelve paerde-haeren ſijn ſwarte tong, dubbel als „ die van een Slang, uitſtak en beweegde. En „ wierd ondertuſſchen de *Pelleiſche Draak*, t' huis

ſtil-

„ ſtillijk opgevoed; om tegens dat het tijd was, aan
„ 't Volk te komen verſchijnen, en de tragœdie
„ te helpen ſpelen: of, eerder, om de voornaamſte
„ Perſoon en bedrijver der ſelve te zijn.

't Geen in ſijn *Theatrum Hiſtoricum Hondorffius* verhaald, acht ik hier ook niet qualijk te pas te komen; deſe ſeid dan: „ Als te Iſenak, te gelijk met
„ *Marten Luther* enige ſeer geleerde Lieden te ſamen waren, wierd aan hen aldaar vertoond een
„ *Marien-beeld*, met het *Kindeke Jeſus* op den arm;
„ en op ſodaniger wijſe door konſt gemaakt, dat
„ een Monnik, achter 't Altaar geſcholen, dat
„ met ſeer klene moeyte ſo kon bewegen; dat het
„ aan die genen die aldaar quamen gaven op-offeren, met het Hoofd, en te gelijk ook met het
„ Kindeke, toewenkte, en tekenen van goede
„ gunſt en genegentheid bewees: maar weder in
„ tegendeel aan die genen, die met ledige hande quamen, door drajen van 't hoofd en afwenden van het aangeſicht, ſijne onwil en gramſchap betoonde.

Voeg hier by 't geen de Pater *Athanaſius Kircherus*, in 't 6 Cap. van 't eerſte Boek ſijner *Phonurgie* van ſich ſelfs verhaald: „ Verders gebeurde het,
„ dat ik, mijne Studeer-kamer naar een bequamer en ruimer plaats, van 't Roomſch Collegie, de Galery genaamd, moeſt verplaatſen:
„ binnen, welke als noch, die pijp, waar van
„ hier boven geſproken is, van alle Vreemdelingen, onder de naam van 't *Delphiſche Orakel*, werd
„ beſchoud en gehoord: met die verandering
„ nochtans, dat de pijp, die te voren, 't geen met
„ een helle ſtem daar door geſprooken wierd tot
„ een ſeer verre ſpatie deed verſtaan, nu door een
„ ſlappe en flaawe ſtem, en heymelijker wijs, on-

trent

" trent de verfierde en boertiger wijfe gepracti-
" feerde Vragen en Antwoorden, de felve wer-
" king doed: en wel met fulk een kunft, dat nie-
" mand der byftanders van die heymelijke over en
" weder Mommeling en collufie (dat ik het fo noe-
" me) iets ontdekt, of vermerkt. So dat het noch
" hedensdaags op die wijs aan de Vreemdelingen
" werd vertoond, en dat die genen, die de konft van
" dit werkftuk niet begrijpen, fulks, aanfien voor
" fpel van een Duivel, die daar in heymelijk fich
" verbergd en werkt. Want het Beeld opend en
" fluit de mond, naar de juifte en nette over-een-
" komft van 't fpreken en fwijgen; en beweegd
" ook fo de ogen. De oorfaak, nu, waarom ik
" dusdanig een konft ftuk verfierd hebbe, is om de
" guitachtige guichelaryen en 't konftig bedroch,
" der oude (Heydenfche) *Papen*, ontrent hunne
" *Orakelen*, te vertonen. Want terwijl fy door ge-
" gepractifeerde Pijpen (hoedanigen ik in mijne
" OE*dipus* befchreven heb) hunne, quanfuis *God-*
" *delijke Antwoorden* gaven, dwongen fy te gelijk
" het Volk, indien fy anders wilden verhoord we-
" fen, te gelijk tot het geven van rijkkelijk Offer-
" handen. So dat door fulk bedroch hunne winft
" en voordeel byfonderlijk vermeerde. Alhoewel
" ik niet ontkennen wil, dat de Duivelen heyme-
" lijk fich hier onder vermengd hebben." Welke allerlaatfte woorden ik voor Reekening van de Pater *Kircher* late: wijl dat maar fimple onder-ftelling is.

Uit dusdanige Voorbeelden is ook feer wel te te begrijpen, op wat wijfe, *het Orakel* van *Orpheus*, in 't Eyland *Lesbus* fijne *Goddelijke Antwoorden* gaf.

Van dit Orakel fpreekt aldus (buiten 't geen hy

hy 'er van geſeid had in ſijne Beſchrijving van 't leven van *Apollonius Thyaneus*) *Philoſtratus*, in ſijne Beſchrijvinge der Helden: „ Dat, namentlijk, „ de *Grieken*, ten tijde der *Trojaanſche* Oorlog, hun„ ne ordinare O*rakel-plaatſen* (en die ſy in hunne „ eigene Steden en Provintien hadden) *Raad„ vraagden*; het *Dodonæiſche*, namentlijk, het „ *Pythiſche*, en d' andren, die 'er noch in *Bœotie* „ en *Phocie* waren: Maar dat ſy ook ſonden naar „ 't O*rakel* van *Lesbos*; dat ſo heel verre niet van „ *Ilium* was afgelegen. Wijl't de O*rakel-plaats* was „ van O*rpheus*: wiens hoofd, naar dat het door „ de dolle *Traciſche* Wijven van de romp was afge„ gerukt, over Zee daar heen gedreven was; en „ en *uit een holle ſpelonk ſijn* O*rakel-antwoorden gaf*. „ Waarom ook niet alleenlijk de *Leſbiers*; maar „ ook d' andre *Æoliërs*, en hunne geburen de *Jo„ niërs*, om *Raad* en *Godſpraken* daar heen reysden: „ ja datmen ſelfs van *Babylonie* quam om daar *Raad te vragen*, enz. als uit een Orakel aan *Cyrus* gegeven blijkt; dat hy *Apollonius* aldaar verhaald.

Uit dusdanige Exempelen is ſeer wel te begrijpen de oorſaak, waarom wijſe en doorſichtige Lieden, ſich door ſulke, en diergelijke, gepractiſeerde *Mirakulen*, ontrent het O*rakel-geven*, gepleegd, niet lichtelijk lieten bedriegen: naar dien ſy ook ſeer wel wiſten wat kunsjes, met gemaakte *Beelden* en *Beeldekens* wierden geſpeeld, door die ſoort van Lieden, die daar mede op de publijke Feeſtdagen enz. gelijk by ons op Kerkmiſſen en Jaar-markten geſchied) hun gewin en voordeel ſochten: terwijlſe de Gemeene Man daar mede in verwondering en verbaaſdheyd 'brachten; door het kunſtiglijk doen bewegen van armen en benen, enz. even als hedensdaags niet alleenlijk in de ſo genaamde *Dool-*

hoven

boven of der selver by-gevoegde Poppe-spel (t'Amsterdam en elders meer) wat plompelijk; maar ook in de *Marionettes*, seer aerdiglijk en verwonderlijk werd gepleegd. Want dat die soort van *Marionetten* by de Ouden ook in gebruik waren, tonen ons *Aristoteles*, *Apulejus*, *Vitruvius*, enz. als blijkt uit de nette Beschrijving die sy ons, in hunne Schriften, van de selven hebben nagelaten.

Ook konnen sulks wel begrijpen, die genen, die, op *Antwerpsche* en andre *Ommegangen*, of Vorstelijke solennele Feesten, gesienhebben, hoe en Schepen, en Vissehen, en andre grote en wonderlijke gevaerten, of langs straat, of in 't water, werden gevoerd, gewend, en gekeerd enz. naar 't believen dier gener, die onder de selven sodaniger wijse verborgen zijn, datmen niet sien kan, door wat middel die *Machinen* werden beweegd en geleyd.

So ook, die oid gesien hebben hoe op de Speeltonelen (daar een overvloedig licht ontrent is, om so te groter luister aan Toneel en klederen, en andre cieraden, te geven) een *Mercurius* of andre *God* so schielijk ten Hemel vaard, of nederdaald, of in de grond wech sinkt; een Berg of Zee, of ander gevaerte, sich schielijk vertoond of verdwijnd, door *Machinen* of *Vliegwerken* daar toe gemaakt, dat de manier, waar door sulks geschied, voor de aanschouwers verborgen blijfd; en min doorsichtigen daar over verwonderd en verbaasd staan.

Daar dan dusdanige kunsjes gespeeld wierden, in plaatsen die met voordacht so waren geboud, en anderssins toegesteld, dat en door 't schemerlicht en 't verre af-zijn der beschouwers, en andre middelen meer, die onder veelvoudige prætexten konden versierd werden, aldaar so konst en natuur malkandren bysonderlijk konden te baat komen:

konmen seer lichtelijk het Gemeen misleyden en verbasen; en daar door tot een superstitieuse eerbiedigheid brengen, en 't geloof van 't geen men wilde dat aldaar miraculeuslijk geschiede.

Voornamentlijk wanneer 'er reeds een voor-oordeel den aanschouweren defer gepretendeerde wonderen, door voorgaande vertellingen enz. was ingeboesemd; of sy doch anders, uit kleen oordeel, so niet superstitie waren beset, dat sy altijd meerder waanden te sien, en sich verbeelden, als sy waarlijk sagen: en daar door dan niet alleenlijk sich selfs bedrogen; maar ook wonderlijke Mirakelen aan andren quamen te vertellen.

Seer aerdiglijk werden ons dusdanige bedriegeryen voorgesteld in die bysonder geestige Franse Comœdie, genaamd *La Devineresse, ou les faus Enchantemens*; waar uit ik reeds pag. 274. iets heb bygebracht) als in welke ons so wel vertoond werden, de alleraerdigste greepjes en practijkjes; en de geestigste versieringen van Mirakelen en Voorseggingen ten Tooneele gevoerd; dat 'er by na yder-een voor versteld moet staan: by voorbeeld het Waarseggen, door 't doen sien in een Spiegel, of emmer met water; het schielijk doen verschijnen (door 't schrijven van een Brief, en quansuis wegvoeren der selve door 's Duivelkonst) van Personen, die op dat ogenblik quansuis seer vele mijlen ver absent waren; het schielijk wegnemen (in teweerdigheid van andren) van gepretendeerde seer grove en sware Watersucht, en doen overgaan der selve in een ander Lichaam aldaar tegenwoordig; het doen vallen van Menschelijke armen en benen, als van boven uit de Lucht (onder Donder en Blixem) en 't verenigen van die leden tot een levendig Lichaam, dat, het Toneel omwandeld heb-

hebbende, onder de aerde verſinkt; het doen verſchijnen, en 't doen ſpreken en Voorſeggen van 't *Hoofd ener verſturvene*; het doen verſchijnen, eyndelijk, van de *Duivel* ſelfs: en veel meer andre greepjes en kunsjes, om niet alleen den lichtgelovigen te bedriegen, maar ook ſelfs d' allerongelovigſten te verbaſen door verwondering en verſteldheid, over de aerdigheid der vindingen en practijken.

Dat ſulke kunsjes al ſeer oud zijn, leeren ons de oude Schrijvers (buiten 't geen 'er reeds door my van is bygebracht) en ſal ik hier noch maar een exempel byhalen (wijl 'er van ſelfs noch gevolglijk genoegſaam tal der ſelver ſich ſal op doen) uit de Verklaarder der oude Comedie-ſchrijver *Ariſtophanes*; die over de woorden deſes *Poëts* een kunsje bybrengd, dat men onder de wat doorſichtiger Lieden, het ſpulletje van *Pythagoras* noemde, en dat op deſe wijs te werk geſteld wierd: men nam een Spiegel, en ſchreef op de ſelve met bloed ſodanige letteren en woorden, alsmen voorſeid hadde, dat in de Maan ſich ſouden vertonen: waar-naamen dan die gene, dienmen, dus bedriegen wilde, dicht voor de Spiegel ſtellende, om door die Spiegel alſo te ſien 't geen ſich in de Maan, als een Wonderteken en Voorſegging vertoonde, achter den ſelve ging ſtaan; en alſo aanwees wat 'er quanſuis in de Maan geſchreven ſtond. 't Welk behendiglijk 't werk geſteld zijnde (gelijk dat ontrent alle ſoorten van guichelaryen diend gedaan, of ſy verlieren alle hun aerdigheid) den eenvoudigen en ſuperſtitieuſen bedroog en verſteld maakte.

Ook hadden alle dusdanige kunsjes het allerbeſte ſucces by ſodanige Lieden, die door ſuperſtitie vreesachtig, en daarom licht te verbaſen waren;

ren; en wien'reeds al te vooren schrik en vrees was ingeboesemd (indien sy anders wat onverts-saagd mochten wesen of schijnen) voor bysonder quaad wedervaren; indien sy te na quamen toe te treden, tot het geen'er te beschouwen viel; of indien sy over een Tobbe of ander vat, met water, of voor of over een Spiegel gesteld, quamen achterwaards om te kijken, om te sien, wat daar mocht geschieden. Op dat also, 't geen boven het Bekken, of Emmer, of Tobbe met water; of achter de beschouwer van de Spiegel, in de selve behendiglijk, en met een snelle voorbygang, en daar door twijffelachtig, wierd vertoond, 't zy enig levendig Mensch, of andre saak ('t zy schildery of iets diergelijks) te bequamelijker, sonder dat het bedrog gemerkt kon werden, wierd gepresenteerd. Wijl 't omsien de brod in 't werk kon brengen, en de boevery openbaren.

Hier by waren (en zijn noch hedensdaegs) sodanige bedriegers wel so loos, dat sy niet alles aan allen vertoonden; of yder op de selve wijse handelden; en daarom ordinaerlijk wel peylden en onderssochten 't verstand en humeur dier gener, die of *Godspraak* quamen te versoeken, of andre soorten van *Waarseggerye* te consuleren. 't Welk, soo 't desen bedriegeren in dese of gene Vrager ontschoot, de meeste en sotte hoop hen evenwel in credyt hield.

Van wat kracht en nadruk de superstitie ontrent sulke en diergelijke saken is, tonen ons aerdiglijk en krachtiglijk de seer vermaarde oude Schrijvers *Theophrastus Eresius* (de Leering van de grote *Aristoteles*) en *Plutarchus*. De eerste, namentlijk *Theophrastus*, beschrijfd de superstitie op dese wijs: „ De superstitie kanmen seggen te zijn, een vrees-

„ vreesachtige gesteltenis des gemoeds ontrent
„ het Goddelijke. Want een sodanige is't, die
„ met gewassene handen, en 't Lichaam met Wy-
„ water besprengd, een Laurier-blad in de mond
„ neemd, en also den gehelen dag om herwan-
„ deld: die indien 'er een Wesel, dwars over de
„ weg, voor hem heen komd lopen, niet eerder
„ voortgaat, voor dat daar eerst een ander is voor-
„ by-gegaan; of dat hy eerst drie stenen heeft
„ over de weg geworpen. Die indien hy een
„ Slang in sijn huis heeft gesien, op die plaats een
„ Celletje doed bouwen. Die de gesalfde (en
„ daar door geheyligde, en geëerde) stenen, met
„ olie uit een kruikje, overgiet: en van daar niet
„ scheid, voor dat hy den selven eerst, met ge-
„ bogene knien, heeft geëerd en aangebeden.
„ Die indien, by geval, een Muis sijn Meel-sak
„ heeft doorknabbeld, naar een Waarsegger, of
„ Verklaarder van Wonderen en Voortekenen,
„ loopt, om te vragen wat hy daar over doen
„ moet; en indien de selve hem seyd, dat hy
„ naar de Schoenlapper moet lopen, om die we-
„ der te laten dicht maken, het antwoord van
„ desen Waarsegger veracht: en van den sak ver-
„ vaerd zijnde, die ledig maakt, en in een hoek
„ werpt. Die ook dikmalen sijn huis wijd en
„ suiverd. Die boven op geen Graf-stede durfd
„ gaan, noch komen daar een Kraam-Vrou is.
„ Die, indien hy iets gedroomd heeft, naar de
„ Uitleggers van dromen, naar de Waarseggers;
„ en Wichelaars loopt; om raad te vragen, wat
„ God of Godinne hy daar over moet aanroepen,
„ en offeren. Die op de gesette Maand-tijden,
„ met sijn Wijf, naar de Inwijders tot de Heylig-
„ heden van *Orpheus* gaat; of so 't Wijf ongele-

„ gentheid heeft, met sijne klene Klinderen en
„ der selver Voedster. Die van geen drieſpron-
„ gen (der wegen) weggaad, voor dat hy sijn
„ hoofd met water gesuiverd heeft, en een Sui-
„ veraarster geroepen, om hem [Sie hier van
„ de Verklaring Pag. 292. enz.] met Zee-ajuyn,
„ en met het rond-om-dragen van een jonge
„ Hond (om sijn Lichaam,) te suiveren. Die
„ eyndelijk ook, indien hy iemand siet die Dol
„ is, of de vallende siekte heeft, al schrikkende
„ en bevende in sijn boesem spoud.

„ *Plutarchus*, in sijn Boek van de superstitie, seid:
„ Daar-na, wanneer sy van den droom zijn ont-
„ waakt, verachten of verwaarlosen sy die geens-
„ sins, of belachen de selve; of sijn in tegendeel
„ verblijd, dat 'er niets van 't gene hen verschrikt
„ had waarachtig is: maar soekende te ontvlie-
„ den de schadue van 't bedrog, dat geen quaad
„ in sich behelsde, bedriegen sy daar en boven
„ met kracht, sich selven. En met grote beroe-
„ ring (ontrent hen selfs en andren) verquisten sy
„ hun geld aan de Landloopers, en andre ruich-
„ te van bedriegers; die hun dan voor-preken:
„ indien u een quade droom heeft verschrikt; of
„ indien de nacht-spokende Hekate u heeft ont-
„ steld; so roept iemand, die om loon suiverd
„ en wijd: doop u selven in de Zee; en blijf
„ daar op een gehele dach ter aerde nedersitten.
„ O Grieken, hoe seer zijt gy ook, door de su-
„ perstitie, uitvinders van Barbarische seden en
„ plechtelijkheden! als daar zijn de wentelin-
„ lingen in het slijk; de onderhouding van Sab-
„ bathen; de schandelijke vernedering met op
„ het aangesicht voor-over te vallen; het sitten
„ by de Beelden en Altaren; en de seer absurde

(of

„ (of uitſporige en verſchrikkelijke) wijſen van
„ aanbidden.

„ *Auguſtinus:* (de *Doctrina Chriſtiana* Lib. II.)
„ hier uit ſpruiten dusdanige dingen; dat indien'er
„ een kleed door de muiſen beknabbeld of verbe-
„ ten is, men meerder vreeſd om de ſuſpitie van
„ 't gevreeſde quaad, als voor enige tegenwoor-
„ dige ſchade. Waarom het een aerdig loopje
„ van *Cato* was, dat hy, wanneer hy wierd gecon-
„ ſuleerd van iemand, wat het doch bedieden
„ mocht dat ſijne kouſſen van de muiſen door-
„ knabbeld waren, daar op antwoorde, dat ſulks
„ niets wonderlijks of quaads voorbediede; maar
„ dat het van een ſeer quade voorwikking geweeſt
„ ſou zijn, indien de muiſen van de kouſſen door-
„ knabbeld waren geweeſt.

Maar gelijk deſe, en vele andre wijſe Lieden, dusdanige ydelheden niet alleenlijk belachten, maar publijkelijk beſchimpten, en ten toon ſtelden: ſo bleven evenwel onder 't gemeen die ſotticheden in duur en waerde; en hadden 'er de bedriegers altijd hun voordeel af.

Doch laet ons eens weder keren naar 't *Orakel* van de gepretendeerde *Jupiter Ammon*, of *Hammon*; en eens onderſoeken en beſchouwen de manier van *Raadpleging* aldaar door *Alexander de Grote* gebruikt.

Om klaarlijk te doen ſien het bedroch van hem en de Papen daar ontrent gepleegd, om hem alſo een groter achting te doen hebben, ſo by de ſijnen, als wel voornamentlijk by de *Orientaalſche* Volken; kan ik, mijns achtens, niet beter doen, als bybrengen 't geen 'er *Diodorus Siculus*, *Curtius*, *Plutarchus*, en meer andren, van getuigen.

Diodorus Siculus ſpreekt 'er van op deſe wijs:

» Als nu *Alexander* door de Prieſteren tot in de
» Tempel was geleyd, en in tegenwoordigheid
» van den *God* quam; quam de *Propheet*, een Man
» van hoge jaren, tot hem toetreden, en ſey-
» de: wees gegroet, *ô Soon*, en neem deſe groe-
» tenis van den *God* aan. Waar op *Alexander* [ſich
» naar den *God* kerende] weder ſeyde: Ik neem
» die antwoord aan, *ô Vader*; en van nu voortaan
» ſal ik uwe *Soon* genaemd werden. Maar ſult gy
» ook aan my 't Opper-gebied des ganſchen aerd-
» bodems geven? Waar op de *Prieſter* naar bin-
» nen in de *Adyta* trad, en die Mannen, die de
» God droegen, ſich met ſekere maat en trant
» van ſtem bewegende, hy [*Prieſter*] daar op we-
» der antwoorde, dat de *God* hem vaſt en ſeker-
» lijk ſijn verſoek toeſtond. *Alexander* vraagde
» verder, ſeggende, *ô God*, openbaar aan my
» doch het gene ik u verder wilde vragen; na-
» mentlijk, of ik de Moorders van my Vader al
» heb t' ondergebracht, of dat 'er my noch eni-
» gen ontglipt zijn? Waar op de *Propheet* weder
» luids-keels riep, en hem beval goeds-moeds te
» zijn: wijl 'er geen Menſch ter wereld was, die
» zijn *Vader* kon belagen of beledigen. Dat daar
» en boven de kentekenen, van dat hy uit de *God*
» geboren was, ſouden zijn de grootheid en 't ſuc-
» ces van ſijne daden. En dat, daar hy voor de-
» ſen onverwinnelijk was geweeſt, hy van nu af
» aan ſou onvermeeſterlijk, en altijd victorieus
» zijn, enz.

't Geen 'er *Curtius* van ſeid, is dit navolgende; *Waar op d' aller-oudſte der Prieſteren, aan Alexander, als hy nu nader quam toe te treden [in de Adyta namentlijk] de naam van Soon gaf; verſekerende, dat ſijne Vader Jupiter ſelfs hem dus noemde. En hy [Alexander]*

ſey-

ſelde daar op, dat hy die naam erkende en aannam; als vergetende dat hy van Menſchelijke conditie was. Verders vraagde hy, of ſijn Vader aan hem, door 't noodlot, het Opper-gebied des ganſchen Aardbodems had toegeſchikt. Waar op weder de Prieſter, hem op de ſelve wijſe pluimſtrijkende, ſeide, dat hy het Opper-gebied des gehelen Aerdrijks verkrijven ſou, enz.

Hier op voegd dan de ſelve *Curtius* ſeer edelmoediglijk (en geefd daar mede te kennen wat verſtandige Lieden van dusdanig een Comedie te houden hadden.) *Die naar waarheid en rechte geſchapenheid der ſake het geloof van dit Orakel eſtimeren wilde, dien ſou waarlijk deſe antwoord ſot en ydel ſchijnen. Maar de Fortuin maakt, dat die genen die ſy gedwongen heeft voor 't merendeel op haar alleen te bouwen, meer begeerich en trachtende na glorie zijn als bequaam om die wel te gebruiken. Hy leed derhalven niet alleen, dat men hem de Soon van Jupiter noemde; maar hy gebood het ook. En terwijl hy de faam ſijner reeds gewrachte daden dus ſocht te vergroten, quam hy door deſe benaming de ſelve te verminderen. En de Macedoniers, die wel aan Koninklijke heerſchappye gewend waren; maar met een groter ſchaduwe van vryheid als andre Volken, quamen hem, terwijl hy dus met opſettelijke halſtarkheid de onſterffelijkheid ſich aanmatigde, met meerder warsheid en weerſin te bejegenen, als wel aan haar, of aan den Koning, dienſtig was.*

Van welke weerſin enz, en de droeve toevallen daar uit ontſtaan in *Clytus*, *Philotas*, *Caliſthenes* en meer andre *Macedoniers*, men by hem in de volgende Boeken leeſt.

Wat aangaat het antwoord van de *Prieſter*, daar van ſpreekt *Plutarchus* op volgende wijſe: *van de Orakelen* [aan hem gegeven] *ſchrijven dit de meeſte Hiſtorie-ſchrijvers. Maar Alexander ſelfs, in die Brief*

die hy aan sijne Moeder schrijfd, seid, dat hem enige heymelijke [of door hem en de Papen verborgen gehoudene] *antwoorden gegeven waren ; die hy weder gekeerd, aan haar selfs alleen sou verhalen. Enige seggen, dat de Propheet hem in 't Grieks, op een beleefde en vriendelijke wijs willende aanspreken, en seggen Paidíon* [*ô Soon*] *door onkunde der Taal op het laatste van 't woord quam mis te slaan, en alsô in plaats van de V de S te gebruiken, en door dooling alsô, Paidíos* [*ô Soon van Jupiter!*] *te seggen: en dat Alexander dat geheel gretiglijk opvatte, als of 't geen doling was geweest ; en daar uit het gerucht was verspreyd, dat de God hem Jupiters Soon had genoemd.*

Op dese gretige opvatting kan men ook toepassen, 't geen door *Plutarchus*, ten opsichte der *Pythia* te *Delphis* [door hem tot *Orakel-geven* buitens tijds, gedwongen] verhaald, reeds is bygebracht.

De seer geleerde *Eustathius* spreekt 'er ook op dese wijs van: *Op welke tijd, men seid, dat de Priester van Ammon, terwijl hy Alexander aansprak, in plaats van Paidíon* [*dat Soon is*] *seide Paidíos* [*dat Soon van Jupiter betekend*] *op dat hy soo, door de dubbelsinnigheid van de Woorden der Godspraak, hem scheen Jupiters Soon te noemen. Terwijl de schelmsche pluymstrykers de quade en Barbarische uitspraak des selfs tot hun voordeel namen.*

Niets, of niet veel, verscheeld van 't geen *Plutarchus* wegens de Brief aan sijn Moeder geschreven seid, 't gene *Arrianus*, in *Alexanders* leven, op dese wijs verhaald: *Alexander verwonderde sich aldaar over de natuur der Land-streek, en versocht den God om sijne Goddelijke Antwoord. En een antwoord (als hy voorgaf) naar sijn sin en genoegen verkregen hebbende, reysde hy weder naar Ægypte.*

Doch 't geen hy reeds te voren had te werk gesteld,

ſteld, om ſulk een antwoord te verkrijgen, geeft ons uitdrukkelijk *Trogus Pompejus* (of liever des ſelfs Verkorter *Juſtinus*) te kennen; als hy ſeid: *Derhalven gaf Alexander, dewijl hy voor ſich de naam en faam van Goddelijke oorſpronk (en geboorte) ſocht te verkrijgen, en te gelijk ſijn Moeder van laſter-kladde te ontlaſten, door voor-uitgeſondene boden, heymelijk te kennen aan den Prieſteren, wat antwoord hy begeerde te ontfangen. Waarom ook, ſo haaſt hy in de Tempel trad, de Prieſters hem als Soon van Hammon quamen te begroeten.*

Dat het *Alexander* geenſſins gebrak aan wil of middelen, om de handen der ſodanige *Papen* ſo wel te ſalven (gelijk hem ook geen middelen ontbraken, om indien ſy tegens hem quaadwillig mochten zijn, daar toe dwingen) dat ſy aan hem een antwoord naar ſijn wel-gevallen gaven, acht ik, ſal niemand, die van enige ervarentheid is, ontkennen. Voornamentlijk die ſijne ogen ſlaat op de exempelen van *Lyſander*, en andren meer; en ſpecialijk op dat van ſijn Vader *Philips*, ontrent het *Delphiſche Orakel* gepleegd: en van hem *Alexander* ſelfs.

Buiten de toeſtel en kunsjes ontrent de nu reeds verhandelde *Orakel-plaatſen*, zijn 'er noch ſeer vele andren geweeſt, die ons door de oude Schrijvers niet zijn verklaard of nagelaten. Ook ſoud' het (ſchoon die alle wel onderſocht en ſo beſchreven waren) geenſſins nodig zijn die alle te verhandelen. Waarom ik dan noch maar van enigen der ſelven ſpreken ſal; en daar mede mijns achtens den redelijken Leſer konnen voldoen: wijl 't hier maar op exempelen aankomt, die niet ſo ſeer om tal en menichte, als kracht en nadruk der ſelver, moeten gelden.

Seer

Seer gaerne wil ik ondertuſſchen van andren die meerder beleſen en ervaren zijn, en van contrarie opinie in deſe ſake, verwachten het voortbrengen van exempelen, die N. B. helder en krachtiglijk bewijſen, dat het ten minſten in enige *Orakel-plaatſen*, of *Tempelen*, geen Menſchelijk bedrog, maar overnatuurlijke Duivels-kunſt en bedrijf, zy geweeſt.

Doch laat ons voortgaan tot het *Orakel* van de *Apollo Clarius*, en 't geen *Tacitus*, in het tweede ſijner Jaar-boeken, daar van verhaald: *Derhalven voer Hy* [*Germanicus*] *by de kuſt van Aſia lanx, en tot Colophon aan, om ſich van de Godſpraak van Apollo van Clarus te dienen. Geen Wijf, gelijk te Delphis, maar een Paap, uit ſekere* (N. B.) *geſlachten en meeſt al van Mileten gehaald, neemt daar alleen kennis van 't getal en de namen der Raadspleegenden: daar na in een hol gedaald zijnde, en water uit een verhole Bron geſoopen hebbende, gemeenlijk noch op letteren noch op enig dichten ſich verſtaande, brengt het Antwoord voort in gedicht geſtelt, op het geen dat iemand by ſich ſelven in 't vernuft begrepen heeft. En gafmen voor, dat hy aan Germanicus, door omwegen, gelijk de wijſe der Godſpraken is, een tijdigen ſterfdag geſpeld had.*

Alhier wierd dan geen *Vrouw* gebruikt, (ſchoon ſulks byna meeſt over al geſchiede) maar een *Man:* apparentelijk om dat de kunsjes, die 'er te plegen waren, beter door een *Man*, als door een *Vrou*, konden werden geſpeelt. En was deſe ook quansſuis onkundig in geleerdheid, en 't maken van Verſen; waar in nochtans de *Goddelijke Antwoorden* wierden gegeven: om 't *Mirakel* daar ontrent alſo te beter te vergroten.

Doch was hy ordinaerlijk uit ſekere familien, Volk, en Plaats, gekoren (even als of die, ſo wel als de

de *Herpiners* in Italie) dit tot een Goddelijk prerogativ' in haar familien hadden. En wierd die noch meest gehaald of ontbooden van *Mileten*, niet verre van *Colophon* of *Clarus*: alwaar 't *Orakel* van de *Branchiden in Didymis* was: en alwaar derhalven dese van daar ontbodene Paap, naar alle apparentie, die kunsjes al had geleerd: Wijl als reeds boven getoond is, die fijne Priesters malkandren den bal vry wel wisten toe te kaatsen, en malkandren om wederssijds voordeel een goede slag te voegen.

Dat het antwoord in *Versen* wierd gegeven, door een die selfs quanssuis geen *Versen* wist te maken, moet by ons sulks niet terstond voor *Mirakel* doen aansien; als wy bedenken, hoe gemakkelijk die door hem konden werden van buiten geleerd, als hy al waarlijk hier in onkundig was geweest: na dat het *Antwoord* door andren in Versen was gesteld.

Maar hy gaf het *Antwoord* niet op of opentlijke, of in tegendeel beslotene, en aldus overgegevene Vragen: maar antwoorde op 't geen iemand by sich selfs in gedachte begrepen had. Sie hier dan het wonder dat daar in lag!

Om dees swarigheid op te lossen (schoon ik, als elders geseid is, alle swarigheden geensins behoeve op te lossen) is 't maar van node eens wat te rug te treden en te beschouwen, het geen ik bygebracht hebbe wegens de *verneemallen* der *Orakelen*, de *Omherleyders* namentlijk, en *Uitleggers* van alles wat daar wonderlijks en te sien enz. was: de *heymelijk-uitgesondenen*, en *Hospites* (of *Waerden*) *Verkoopers van Vee*, *van Wierook* enz. en al wat andre soorten van Lieden daar ontrent waarlijk waren, of lichtelijk konden zijn, geintresseerd.

Door welke middelen, daar of vrees, of hoop, of

of uitſtekende begeerte en verlangen van Voorkunde enz. in de Raad-vragers heerſte; of kleender omſicht, in der ſelver afgeſondenen; of corruptie ontrent het Hoofd (of enige uit der ſelver familie) plaats had: lichtelijk achter de ſaak kon gekomen werden. Dat, indien 't ten eerſten niet lukte, onder de hand door tijdwinnig kon gevonden werden: of eindelijk als dit, en wat anders meerder tot ontdekking kon dienen, miſlukte; kon ſo een *Antwoord* gegeven werden, daar hoofd noch ſtaart byna aan te vinden was; of enige fatſoenelijke ſin van te maken. Wijl dit, gelijk de voorbeelden ons overvloediglijk genoeg leren, de laatſte uitvlucht was.

Doch aan *Germanicus* wierd ſijne kort aanſtaande ondergang voorſeid: maar (N. B.) ſo voorgegeven wierd: en N. B. door omwegen, namentlijk van duiſtere dubbelſinnigheid; of hy 't al daar na noch mocht te boven gekomen zijn tegens *Piſo*: van welks naar-yver enz. tegens hem, de gemene Wereld (en wel byſonderlijk deſe geïntreſſeerde *Papen*) reeds genoegſaam kundig was, en ſeer wel had konnen werden.

Gelijk nu niet alleen de *Propheet* van de *Apollo Clarius*, maar ook de *Propheteſſen* van de *Apollo Delphicus*, van de *Apollo Daphnæus*, en meer andren quanſuis ſimpel water dronken; ſo dronken (als reeds boven 185 gemeld is) de *Propheten* van *Bacchus*, in *Thracia* by de *Ligureërs*, *Wijn* in plaats van *Water*, wanneer ſy naar de *Adyta* traden, om *Orakel-antwoorden* te geven: en dronken ſy die, naar *Macrobius* getuigd, wel rijkkelijk en ongewaterd.

Of nu ſulks ſomtijds ook te *Delphis* geſchiede; wanneer 't de beurt van *Bacchus* was, om aldaar *Orakel-antwoorden* te geven [terwijl hy *Bacchus* aldaar

daar nevens *Apollo*, om de 6 maanden ook sijn beurt had] is my t' enemaal duister en onseker.

Dat dese *Bacchus* ook op andre plaatsen sijne *Orakel-Tempelen* had toond ons P*ausanias*, 1. in sijn negende Boek der beschrijving van *Griekenland*, (dat evenwel, of 't selve sy geweest met dat gene waar van *Marcobius* spreekt, my vry twijffelachtig is) en ten 2de in sijn 10de Boek, en Beschrijving van 't P*hocisch Land*: welk laatste ik heb vergeten mede op te tellen toen ik pag. 327. van de *Orakelplaatsen* in P*hocis* sprak.

Hy P*ausanias* seid: *'t Geen aldaar waerdig is beschoud te werden is het Adytum (of Heylige der Heyligen) in 't welke de heylige verborgentheden van de Vader Liber (anders Bacchus) gevierd werden. Men treed' er door seker Voetpat heen, en men ontmoet 'er genig Beeld voor 't gesicht. De Amphicleërs verhalen, dat dese God aan hen toekomende dingen Voorseid, en van siekten en qualen hen geneesd. Naar dien niet alleenlijk sy, maar ook hunne daar ontrent wonende Gebuur-volken, in hunne Dromen, door hem, de behulpmiddelen voor siekten vernemen: terwijl ook de Priester, door heylige raserye beseten, aan hen toekomende saken voorseid.*

Hier uit sien wy ook, hoe mede somtijds *Bacchus*, als een andre *Æsculapius* (aan wien, en aan wiens Kindren, dit als een prægoratijf gegeven was; gelijk blijkt uit so vele *Orakel-plaatsen* van hem *Æsculapius*, en sijne Sonen P*odalyrius*, en *Machaon*, enz.) sich met *Droom-geneesingen* en *Antwoorden* bemoeyde. En waarlijk is dat niet te verwondren; so om dat de *Wijn* so wel leerd *Dromen*, als om dat 'er buiten die van *Æsculapius*, noch so vele van andre *Goden* en *Godinnen* waren; die dat kunsje mede geleerd hadden, en hun profijt 'er met deden, *Amphiaraus* namentlijk, *Trophonius*, *Serapis*, *Cal-*

Calchas; *Mopſus*, *Jnó*, enz. en 'er dusdanige ſoorten van *Orakel-plaatſen* ſo ſeer velen waren, en noch ten tijde van *Tertulliaan*; dat hyſe, naar 't optellen van enigen der ſelver, *byna ontelbaar* noemd.

Het geen de oude Schrijvers, *Pauſanias*, *Philoſtratus*, *Strabo*, *Plutarchus* en andren meer, ons leren van de omſtandigheden, of liever kunsjes en bedroch, ontrent de ſelven geſpeeld, is (buiten 't geen, door my over 't hol van *Trophonius* is bygebracht) dat naar *ſolemnele Offerhanden*, en der ſelver beſlag, en *wichilarye*, onder *waſſchingen* en andre ſoorten van *ſuiveringen*; en onder 't doen *vaſten* en *ſpenen van Wijn*, men den *Raad-vrager*, op de *Vacht*, of *Vachten*, van een of meer geſlachte *Rammen* ter nederleyde, en deed ſlapen: (welke *Ramshuiden* ſomtijds daar by noch wel expreſſelijk ſwart moeſten zijn, en van ſodanige coleur als de Offerdieren, die aan de onderaerdſche Goden wierden opgeofferd) en alſo door *Dromen*, in die *ſlaap* de *Godſpraak*, of *Goddelijke Antwoord* vernemen.

Welke *Antwoorden* nochtans, indien ſy door de *Raad-vragers* gedroomd waren, (of iets datmen hen daar na enigſins kon doen gelijken) door de *Propheten* wierden gefatſoeneerd en verklaard. Alhoewel by de *Naſomoners* (als *Herodotus* getuigd) de *Raad-vragers* op de graven hunner verſturvene Maagſchappen ſich te ſlapen leyden, en 't geen door hen daar op gedroomd was, vooi een *Orakel-antwoord* namen.

Doch veel beter en klaarder ſoud ik hier van konnen ſchrijven, of liever miſſchien niet behoeven te ſchrijven, indien by ons noch in weſen waren de ſes Boeken, waar in, naar *Tertullianus* getuigd, *Hermippus* (van wien ik ſie dat ik al pag. 322. heb gewag gemaakt) alle die ſoorten van *Droom-*

Ora-

Orakelen, met hare oorſprongen, en *plechtelijkheden*, en *Propheten*, en eyndelijk der ſelver gehele Hiſtorie, en geheel beſlag, ſeer wijdluftiglijk had beſchreven; ook de Boeken van de *Cyniſche Philoſooph* OEnomaus: die expreſſelijk door hen beſchreven zijn, om der ſelver ſchelms bedrog te ontdekken; en te tonen, dat het alles maar guiterye der Papen was: of indien 'er ook noch maar voor handen waren een goed gedeelte van dat ſeer groot getal van *Schrijvers*, die naar de getuignis van *Euſebius*, de ydelheid der gepretendeerde Godſpraken hebben wederleyd en ten toon geſteld. Gelijk dat ook ontrent alle andre ſoorten van *Orakelantwoorden* een byſonder groot licht, buiten alle twijffel, ſou geven. Doch moet ik my nu, ſonder de ſelven, behelpen met het gene by de overgeblevene Schrijvers noch te vinden is:

Om dan noch eens een proefje of twee te geven van naſpeuring, ontrent het bedrog deſer *Droom-Orakelen*, ſal ik beginnen met het *Orakel* van *Mallus* in *Cilicia*; alwaar *Mopſus* quanſſuis Goddelijke Antwoorden gaf.

Van deſe *Orakelplaats*, ſchrijft *Plutarchus* (onder de Perſoon van enen *Demetrius*, en in een t'ſamenſpraak, van welken de reeds voortgebrachte exempeltjes ons leren, dat op de daar in bygebrachte Hiſtoritjes niet al te grote ſtaat te maken is) dit volgende: ,, En wat aangaat *Mopſus*, van de ſel-
,, ve heb ik aan u al ſeer wonderlijke dingen te
,, verhalen. *De Stadhouder van Cilicia* was ſeer
,, twijffelachtig en onſtandvaſtig, ontrent de God-
,, delijke ſaken; door 't gebrek of faute van on-
,, geloof, mijns achtens: wat buiten dat was hy
,, doch een ondeugend Menſch, en die byna yder
,, een verongelijkte. Ook had hy ontrent, of

„ by hem, enige *Epikureen*, die, op die schone
„ order en schikking der natuur (als syse noemen)
„ steunende, dusdanige dingen bespotten. Ne-
„ vens desen [de *Epikureen* nam.] sond hy een sij-
„ ner vrygemaakten, als een Krijgs-bespieder
„ toegerust; en die by hem hadde, sonder dat
„ het iemand anders wist, een verzegeld Taaffel-
„ boekje, waar in sekre vraag behelsd was. Hy
„ derhalven 's nachts in de *Tempel* slapende (gelijk
„ de gewoonte aldaar is) en dromende, verhaalde
„ 's anderendaags morgens dusdanig een *Droom*.
„ Het scheen hem dat 'er een schoon en wel-ge-
„ maakt Mansperson voor hem stond die tot
„ hem seide, *een swarte*, en anders niet; maar
„ dat hy daar op weder terstond verdween. Dit
„ scheen ons seer vreemd en wonderlijk, en
„ bracht ons in grote vertwijffeling. Doch de
„ *Stadhouder* stond daar over niet minder versteld,
„ gaf eerbiedigheid aan den *God*, en toonde aan
„ ons het geopende Taaffel-boekje, en de Vraag
„ daar in dus geschreven: *welk van beyden sal ik*
„ *aan u slachten en offeren, een witte of swarte stier?*
„ Waar door de *Epikureen* t'enemaal versteld ston-
„ den, hy sijne Offerhande volbracht, en na die
„ tijd altijd *Mopsus* Godsdienstiglijk eerde.

Ontrent dese Historie is ten eersten te considereren, van hoedanige soort van Lieden dese Verteltelling herkomstig is: namentlijk van de partyen der *Epikureen*, en gevolglijk van alle sodanigen, die de *Orakelen*, en der selver guitachtig bedrog, belachende, aan andren de ydelheid der selven sochten in te boesemen; en voornamentlijk in een tijd in welken de selven hunne achtbaarheid, hoe langs hoe meerder, onder de Heydenen selfs verloren. Waarom dan het versieren der *Mirakelen* also nodig

dig was, als hedensdaags onder de Roomschen de vertellingen van Mirakelen, in dese of gene Kerken, Capellen of Cellen geschied.

Dat 'er om dusdanige oorsaken menigmaal *Orakelen*, en wel specialijk *Mirakelen*, versierd wierden, geeft ons genoesaam te kennen het verhaal der selver, by *Pausanias* en andren veelvuldiglijk te vinden; ook der Goddelijke straffen over die genen die of de *Orakelen* veracht, of den selven niet, of niet wel, geraadvraagd hadden.

Dus wierd *Aristodemus* (om maar een staaltjen uit velen by te brengen) van *Apollo* met schichten doorschoten; om dat hy niet aan hem [*Apollo*] selfs, had komen *Raadvragen*; maar so als hy, naar hem *Apollo*, op weg was, en also *Herkules* quam te ontmoeten, hy aan dien had *Raadgevraagd*; en daar op nagelaten *Apollo* te besoeken. Waar uitmen ook siet, dat *Apollo* also belgsuchtig was, als sijn Suster *Diana* tegens *OEneus*, om dat hy de jaarlijsche offerhanden aan haar te doen verwaarloosde.

Doch groot wonder is 't, dat hy sich niet feller aanstelde, tegens die sijne *Tempelen* quamen te verbranden en te verwoesten.

Dat hy ook, op dusdanige wijse, sich niet dorst wreken van dien groten en sterken *Hercules*, blijkt daar uit, dat de selve hem dwong, tegens wil en dank, *Orakel-antwoord* te geven.

De seer considerabele Historie hier van is dit volgende.

Als *Hercules* t' eniger tijd te *Delphis* quam, om van *Apollo* Goddelijke Antwoord te erlangen, wierd de selve hem door de *Propheteſſe Xenoclea* geweygerd; om dat hy, door de doodslag aan *Iphitus* begaan, besmet en onreyn was, en van de selve noch niet gesuiverd en gewijd. Waarom hy dan

de heilige *Drievoet* met geweld uit de *Tempel* nam en mede wegdroeg, en alſo de *Prieſteres Xenoclea* dwong hem, al *Orakelſingende*, ſo lang achter na te lopen; tot dat hy, haar den ſelven wedergevende, ſodanig een *Orakel-Antwoord* verkreeg als hy begeerde.

Iemant mocht vragen hoe 't doch byquam, dat hy *Hercules* ſelfs aan ſich ſelf geen *Orakel-antwoord* gaf, daar hy 't wel aan *Ariſtodemus* kon geven; en hy doch na ſijne dood op vele plaatſen ſijne eigene *Orakel-Tempelen, heylige Loten*, enz. had. Maar de reden is, mijn Leſer, dat deſe en diergelijke *Goden*, niet wijſer in 't *Voorſeggen* waren, als de hedensdaagſche *Waarſeggers* en *Waarſegſters*: die het goed en quaad wel aan andren *Voorſeggen*; maar van haar eygen ſelfs niet konnen *voorſien*. Dit blijkt ook uit *Ovidius*; naar wiens getuignis *Apollo* [*ſuaque ipſum Oracula fallunt*] door ſijne eygene *Orakelen* bedrogen wierd; als hy met het exempel van *Daphne* (ook met dat, van *Hyacinthus*) bewijſd.

De ſeer vermaarde *Strabo*, (1. in ſijne Beſchrijving van *Jonia*. 2. In die van *Cilicia*) verhaald, dat 'er van dit *Orakel* van *Mopſus* en *Amphilochus* [want *Amphilochus*, die nevens *Mopſus* Stichter van *Mallus* was geweeſt, gaf hier mede ſijne *Godſpraken*; en was die vette brok, naar getuignis van *Lucianus*, *Pauſanias* en andren Schrijvers, voor *Mopſus* alleen niet] vele fabelen verteld wierden; van welken hy 'er enige weinigen ophaald, en voor beuſelingen uitmaakt.

Het tweede dat ontrent deſe Hiſtorie in conſideratie komt, is het verhaal van de *Afgeſant*, onder kleding en toeſtel van een *Spion*, met een verſegeld Taaffel-boekje, daar heen geſonden: wanneer wy al komen te onderſtellen, dat deſe Hiſtorie

rie waarlijk gebeurd is (waarom 't ook evenwel niet laat *Menſchelijk* en *Papen-bedrog* geweeſt te zijn) en hy dusdanig een geluid, in ſijn droom, vernomen heeft, enz. ook dat niemand buiten de *Vrager* (als gepretendeerd wierd, en ook wel kon warachtig zijn) wiſt, wat in de verſegelde Brief behelſd wierd.

Maar 1. uit het gene ik (pag 264. en 265. van 't ontſegelen uit *Luciaan*, getoond heb; en 2. uit het geen ik heb getoond, van de kunsjes, waar door ſy de ſecreten, uit de *Raad-vragers*, of der ſelver Afgeſanten, of andren, wiſten uit te viſſchen, en alſo achter der ſelver inhoud te komen; (wanneer 't ontſegelen niet lukken wilde) blijkt genoegſaam, mijns achtens, dat hier geen overnatuurlijke voorkennis, of verſtand, van node was.

Voeg daar noch voor 't derde by, hoe gemakkelijk de verbeelding van *wit* of *ſwart* (want of 'er verder een Jongeling of jonge Dochter, of een oud Man of Wijf, of noch enig andre ſaak of daad was bygedroomd, deed niet ter ſake, en quam 't op het *ſwart* aan) kon aan den dromende *Raad-vrager* werden toegebracht; 't zy door looſlijk daar toe aangeleyde *vertellinkjes*, enz. 't zy door 't *ſchal intoeten in de oren*, van verre of van na-by, (met een *Hoorn*, of *Spreek-trompet*) van dat gene, waar van men de *verbeelding* in hunne *ſlaap*, of *droom* den herſſenen focht in te prenten. En wel voornamentlijk, als hen voor de *ſlaap*, onder 't ene of andre heylig pretext, *enig Medicament*, ('t zy in infuſie van *water*, 't zy anders) was ingegeven, dat een turbulente *ſlaap*, en vele *dromen* en *verbeeldingen*, verwekte: hoedanigen buiten het *Opium*, en *Dutroa* of *Datura*, reeds pag. 312. genoemd) zijn

alle *Opiata*; by voorbeeld het *Solanum furiosum*, het *Bangue* der *Indianen*, het *Doryenum*, de *grote Winden*, de *Dul-appelen*, de *Stramonie* of *Doorn-appelen*, de *Linsen*, de *Bieslook*, en meer andre kruiden; als door de Kruid-kenners werd aangemerkt, en overvloedig by hen gevonden.

Men kon derhalven door sodanig een middel (en vooral wanneer 't verstand, en de geheugnis, al reeds voor de *slaap*, door daar toe gemaakte vertellingen, ontroerd waren geworden; en daar om de *Raadvrager* van sulke saken te lichtelijker quam te *dromen*) vry gemakkelijk sodanig een *droom* of *verbeelding* in hem brengen; voornamentlijk wanneer die *stem* so luid wierd uitgebromd, dat den *Dromer* daar door schielijk (en noch t'enemaal beroerd van verstand) quam te ontwaken; en N. B. hem, in die bedwelming, dan wierd afgevraagd, wat hy gesien of gehoord had.

Doch niet alleenlijk practiseerden dese fijne *Priesters* en *Propheten* het *dromen* der *Raad-vragers*; maar ook somtijds gingen sy selfs, quansuis, slapen op de wel versegelde *Vragen*: wijl sy dan door den *God* geïnspireerd, also de *Voorkennis* en *Voorsegging* op de selven ontfingen.

Hier van hebben wy een aanmerkelijk exempel in de nu dikmaal gemelde *Alexander*: waar van *Luciaan* op de volgende wijse spreekt: *Wanneer 'er nu so grote menichte van Menschen toevloeyde, dat de Stadt te kleen viel, om alle die Menschen te herbergen, die 't Orakel quamen om raad vragen; en de toevoor van mondkost enz. te kleen viel, om so groot een menichte gelijkelijk te voeden, en te onderhouden; bedacht hy de (by hem so genoemde) Nacht-Orakelen. Want nemende de versegelde Vragen, (of Taaffel-boekjes) sliep hy, so hy seide, op de selven; en vernam also, quansuis, in*

sij-

sijne droom, 't geen de God op de selve quam te antwoorden. Doch meest altijd dubbelsinnig en verward: en wel voornamentlijk, als hy, dusdanig een Taaffel-boekje ontfangen hebbende, sag, dat het wat angstvalliger en sorgvuldiger verzegeld was. Daar in tegendeel, wanneer hy, sonder moeyte en sorg, de segelen kon ontsluiten, hy 'er d' Antwoorden, maar so als 't viel, byschreef. als achtende dat sulks den Godspraken, en de natuur der selver, best paste. Ook waren 'er enige Uitleggeren der selver, daar toe geordineerd; die ook voor de verklaring en oplossing van dusdanige Orakelen; geen kleen loon van die genen, die de selven, op dese wijse, ontfangen hadden, quamen te genieten.

Hoe looslijk nu dese *Antwoorden* gepractiseerd wierden, leerd ons genoegsaam het exempel by *Arrianus*, in het leven van *Alexander de grote*, en aldaar in 't sevende Boek, (en door my reeds in substantie pag. 324) bygebracht: *In de Koninklijke Dagregisters werd behelsd, dat Pytho, Attalus, Demoophon, en Peuceslas; daar-en boven noch Cleomenes, Menidas, en Seleucus, in de Tempel van Serapis vernacht, en 't Droom-Orakel waargenomen, hadden. En dat sy op dese Vraag aan den God; of 't ook beter was, dat Alexander, die nu krank lag, om sijne gesondheid te erlangen, daar heen gebracht wierd, en den God daar om quam te bidden; tot antwoord van den God ontfingen; datmen hem daar niet heen sou brengen; maar dat het voor hem best was, dat hy bleef daar hy nu was. Dat dit aan Alexander, door sijne Vrienden, geboodschapt wierd; en hy kort daar op quam te sterven: als of dat het allerbeste voor hem was geweest.*

Dat dese *Antwoord* wel geslepen was; en ook so, dat 'er voor henlieden [*Propheten*, enz.] geen gevaar in lag, is klaar genoeg, sonder dat ik daar iets meerder over seg. Want wat was 'er doch ge-

vaerlijker voor 't geſag, auctoriteit en profijt, ſo van haar, als van de gepretendeerde God *Serapis*; als dat hy *Alexander* daar heen wierd gevoerd? Wijl hy, of onderweeg, of reeds in de *Tempel* gebracht zijnde, en aldaar komende te ſterven; het *Orakel*, dat hem ſulks geraden had, in verachting moeſt komen: en in tegendeel door dit *Antwoord*; 't ſy dat hy opquam, 't ſy dat hy ſtierf, terwijl hy te *Babylon* bleef; indien hy weder bequam, ſulks even grote achtbaarheid aan 't *Orakel* gaf: en ſo 't anders uitviel, de *Antwoord* ſijne bequame explicatie kon hebben; en niet van onkunde of valſchheid, overtuigd kon werden.

By deſe occaſie komt, mijns oordeels, niet qualijk te pas, de Verhandeling van 't *Orakel*, van d' *Apollo* te *Heliopolis* [waar van ons *Macrobius* de Beſchrijving geeft [Saturnalium Lib. 1. cap. 23.] ten opſichte van het geven der *Antwoorden*.

't Geen hy *Macrobius* 'er van ſeid is dit volgende: *Buiten die genen die aldaar ſelfs in perſoon Raad-vragen, doen dat ook de afweſenden, door 't ſenden van beſlotene brieven: en ſchrijft hy ordentlijk wederom, tot antwoord van 't geen daar in verſocht was. Dusdaniger wijſe handelde ook de Keyſer Trajanus, wanneer hy uit die Provintie naar de Parthers ſtond op te trekken, met een Heyr-leger dat van een volſtandige Godsdienſt was; en ſijne Vrienden, die ſeer grote ondervindingen hier van hadden, hem daar toe aanmaanden, dat hy doch, naar de uitkomſt ſijner voorgenome tocht, ſou Raad-vragen. Waar op hy, met een recht Roomſch overleg te werk gaande, eerſt het geloof van dit Orakel beproefde: of 'er ook miſſchien enig menſchelik bedrog mocht onderſchuilen.*

En voor eerſt ſond hy verſegelde Taaffel-boekjes; waar op hy weder antwoord begeerde. De God beval dat 'er Papier ſou gebracht werden, en 't ſelve ſuiver en onbeſchre-

beſchreven, verſegeld, weder te rugge geſonden. Waar over de Prieſteren verſtelt ſtonden; niet wetende wat 'er in de Taaffel-boekjes behelſd was. Deſe antwoord ontfing Trajanus met byſondre verwondering: als die ook ſelfs onbeſchrevenen aan den God had toegeſonden. Waar op hy weder met andre Taaffel-boekjes, beſchreven en verſegeld zijnde, van den God verſocht te weten, of hy naar 't eindigen van den Oorlog *wederom te Rome ſou komen. De God gebood datmen een Centuriale Wijngaard-rank van onder de geſchenken, aldaar in den Tempel opgeofferd, ſou voort brengen; en de ſelve in ſtukken verdeeld, en in een ſweet-doek bewonden, ſo naar Trajanus ſenden. De uitkomſt der ſake wierd bekend door de dood van Trajanus; wanneer ſijne beenderen te Rome gebracht wierden. Want door de ſtukken wierd een ſoort van Lijk-overblijffelen, en door de Wijngaard-rank het geval van de toekomende tijd, vertoond.*

Op dat wy dan, onderſtellende de waarheid der Hiſtorie in 't algemeen, (of dat 'er iets, 't ſy ernſt, 't ſy bedrog, ontrent gepaſſeerd ſy: dat evenwel geen meerder ſekerheid heeft, als andre duſenden puur leugenachtige vertellingen van die natuur) hier over enig onderſoek doen: konnen we, mijns achtens, ſeer lichtelijk begrijpen, dat 'er geen grote moeite aanvaſt was, om hier op ſo te antwoorden, dat 'er, voor den henlieden ongunſtigen, ſo heel veel vat niet aan was. Voornamentlijk terwijl hy met ſijn Leger aldaar zijnde, en ſy de geſteltenis kennende van dat ſelve, van de Krijgs-overſten, en ſpecialijk van hem ſelfs, (of hy geſond of ongeſond was!) kon of ter eerſter inſtantie door hen beſpeurd werden, of heymelik onder de hand door hunne mee-wuſtigen, vernomen, hoe 't met de ſaak gelegen was.

Naardien dan de vraag, was of hy *Trajanus* te *Ro-*

me sou weder keren; antwoorde, quansuis, de *God*, door een verdeelde Wijngaerd-rank. Waar door geensins wierd te kennen gegeven, of hy sou weder komen, of niet weder komen.

Want indien nu *Trajanus* wel levendig weder was te rug gekeerd, maar sodaniger wijse, dat sijn Leger door de Vyanden was verslagen en verstroyd: of so dat hy wel victorieus was, maar sijn Leger voor 't merendeel gesneuveld en achtergebleven; of door twist en rebellye van malkandren gescheiden; of dat hy onverrichter sake was te rug gekeerd, terwijl of de *Parthen* onoverwonnen, of ook noch andre reeds te vore t' ondergebrachte Volken, in rebellye bleven volharden: Of dat hy victorieus te rug gekeerd, een of meerder sijner Ledematen was quijt geraakt; of dat hy daar sijne voornaamste, of braafste, Soldaten, of Krijgs-oversten, had verlóren; of dat hy wel enige Volken verwonnen hebbende, andren evenwel van 't Rijk bleven afgescheurd: of dat hy schoon buiten victorieus, t' huis komende de Republijk in verwarring en verdeeldheid had gevonden: of indien hy op enige andre wijsen, die 'er meerder konnen bedacht werden, ongelukkiglijk, 't sy dood, 't sy levende, was te rug gekeerd; had evenwel, en byna even seer, 't *Orakel* sijne uitkomst gehad.

Want waarom kon 't so wel niet het ene als het andre betekenen?

Doch na de dood van *Trajanus* sag men wat het *Orakel* gemeend had, want toen leidmen het uit, naar de uitkomst der saak; even als d' *Athenienſers*, die (naar getuignis van *Thucidides*) in d' *Orakel-verſen*, toen 'er pest quam, *Loímos* lasen; daar sy, in dien 'er dierte en hongersnood gekomen was, *Límos* souden hebben gelesen: hoedanige exempe-

pelen overvloediglijk genoeg konden bygebracht werden: dat mijns achtens onnodig en overtollig is.

Van het Orakel van d' *Apollo Daphnæus* heb ik (naar mijn onthoud) aangeroerd de Antwoord aan *Juliaan d' Apostaat* gegeven: die in Versen was, soodaniger wijse als *Theodoretus* en *Nicephorus* die bybrengen.

Maar doch wierd hier ontrent noch een andre soort van *Orakel-geven* gepretendeerd, en noch andre soorten van Miraculen voorgegeven. Want dus spreekt 'er van de Kerkelijke Historie-schrijver *Sozomenus*: „ Ook wierd 'er gelooft, van die „ genen die dusdanige saken voorstaan en bewe„ ren, dat aldaar ook water quam vloejen uit de „ *Castalische Fonteyn*; dat met de selve naam be„ noemd, en van de selve kracht was, als dat te „ *Delphis* ontspringd. Ook gaven sy voor, doch „ pochende en swetsende, dat aldaar aan *Adria„ nus*, toen hy noch een privaat Persoon was, het „ Opper-gebied was voorseid. Want men seide, „ dat hy een Laurier-blad in die Fonteyn ge„ doopt hebbende, alsoo Antwoord en Voorseg„ ging der toekomende saken verkreeg; die op „ dat blad stond uitgedrukt. En dat hy, nu tot „ het Opper-gebied gekomen zijnde, die Fon„ teyn deed verstoppen; op dat ook niet andren „ naar hem, het toekomende daar uit souden „ konnen vernemen. Dit zy 'er dan bygevoegd, voor die hun werk maken van Beusel-historien te versieren en te vertellen.

Want wat de waarheid der Historie aangaat, de selve wankeld; als wy konnen begrijpen uit de woorden van *Sozomenus*; dat 'er namentlijk, dus van gesweetst was, enz.

Doch

Doch als 't al was gebeurd; wie weet niet wat kunsjes 'er konnen werden geſpeeld, door het ſchrijven met *ſoete-melk*, met *geſmolten Sal Armoniac*, of *Aluin*, of *Limoenſap*, of andre vodderyen meer, op wit Papier; dat, of tegens 't vuur en in de rook gehouden, de geſchreve letteren komt te vertonen; of in 't water geleid, of nat gemaakt, alſoo 't geſchrift leesbaar maakt, dat anders onſichtbaar was? En wie twijffeld, of men heeft ſulke en diergelijke kunsjes geweten en gepleegd, ſo wel in die, als deſe tijden?

Niet alleenlijk gaven de *Fonteynen* (van welken 'er nu reeds ettelijken bygebracht zijn) maar ook de *Meyren*, Orakel-antwoorden; als blijkt uit het *Orakel* van de *Venus* te *Aphaca*, tuſſchen *Byblus* en *Heliopolis*: waar van *Zoſimus* op deſe wijs ſchrijfd:
„ By de Tempel is een *Meyr*, dat gelijkenis heeft
„ naar een Waterbak, die met handen gemaakt
„ is. En werd by deſe *Tempel*, en de na-by-gele-
„ ne Plaatſen, een vuur, een lamp of ronde bol
„ gelijk, geſien; wanneer op (N. B.) geſtelde
„ Hoogtijden aldaar byeenkomſten geſchieden.
„ Welk licht aldaar noch by onſe tijd geſien is.
„ Tot het *Meyr*, brachten alle die daar heen qua-
„ men geſchenken van goud en ſilver, ook ſtuk-
„ ken van Lywaat en ſijde, en andre koſtelijke ſtof-
„ fen. Indien nu ſodanige geſchenken aangenaam
„ ſchenen, gingen ſo wel de gewevene ſtoffen, als
„ d' andre ſwaargewichtigen, te gronde: indien ſy
„ in tegendeel onaangenaam waren, en verwor-
„ pen wierden, ſagmen, dat niet alleenlijk die ge-
„ wevene ſtoffen, maar ook geſchenken van goud
„ of ſilver, of van andre ſtoffen, die ſich boven 't wa-
„ ter niet houden, bleven op het water drijven.

Hier was quanſtuis twederley Mirakel; het eer-

ſte

ſte had noch plaats gehad tot de tijd van *Zoſimus*; maar was evenwel dat ſelve al verdwenen. Namentlijk onder *Theodoſius* de eerſte kreeg 't Heydendom ſijne dodelijke knak, en ſieltoogde noch ten tijde van *Theodoſius* de Jonge, in *Italie* en andre Geweſten: ſchoon 't op andre plaatſen noch langer levend bleef.

Dit Mirakel hield dan op met d' ondergang van 't Heidendom: gelijk 'er vele *Orakel-plaatſen* tot noch toe, d'ene minder, d'andre meerder, in ſtand gebleven, toen geheel en al vernietigd wierden. Daar dan de Tempelen verwoeſt, en de guitachtige Papen en Propheten verjaagd wierden, hielden de *Orakelen* en *Mirakelen* op; en konden de gepretendeerde *Goden*, of *Duivelen*, ſonder deſer behulp, noch *Orakelen* geven, noch *Mirakelen* bedrijven. Gelijk *Luciaan*, als reeds boven geſien is, ſijne *Apollo* daarom ſo geeſtiglijk hier op ſijn excuis doed doen. Welk alleen genoeg is om te tonen, dat dit alles maar menſchelijk bedrog was.

Dat dusdanige Mirakelen konden werden bedreven, toond ons 't bedroch jaarlijks gepleegd in de Kerk des heyligen Grafs te Jeruſalem, naar de Beſchrijving van *Thevenot*; die naar 't verhaalde der ſotte omſtandigheden enz. daar ontrent gepleegd, dus ſpreekt: *Nu te weten, hoe ſy dit heylig vuur maken, is niet mooglijk. Want ſy dragen wel ſorg dat (N. B.) men't heylig Graf* [waar uit het eerſt voortkomd, naar dat het quanſſuis van den Hemel is afgedaald] *niet naderd, om hen te beſpieden. Maar ik geloof voor 't naaſt, dat iemand die daar heimelijk ingeſloten is, met een vuurſlag het ſelve maakt; en dat hy vervolgens de Lampen daar mede ontſteekt. De Turken zijn dit bedrog wel gewaar geworden, en hebben hen daar over willen ſtraffen: maar de Patriarch vertoonde hen*

hen, dat hy soo veel gelds niet sou konnen opbrengen, indien men hem 't profijt van 't heylig Vuur benam: Waarom men hen dan begaan laat,

Gelijk nu dit gepretendeerde Mirakel van 't *heylig Graf*, op sijne gesette tijd geschiede: so geschiede 't ook te *Aphaca*. Welke gesette tijd, mijns achtens, dit bedroch te suspecter maakt. Wijl 't en op sekre gesette tijden alles beter kon gepreparereerd wesen; en door de grote toeloop, en confusie daar uit ontstaande, de occasie, tot bequaam onderzoek en ontdekking sulker guitteryen te beter kon verhinderd werden.

Het twede Mirakel dat hier vald te overwegen, is het of wegsinken der lichte, of driftig blijven der sware geschenken, die in het *Meyr* waren geworpen. Waar ontrent 1. staat te letten, dat alle dusdanige heilige plechtelijkheden geschieden door de handen der *Priesteren:* somtijds in presentie, met nader by of verder afstaan der *Raad-vragers* (naar dat sy *Priesteren* dat goed en dienstig, voor sich en hun bedrijf, quamen te achten) somtijds ook in d' absentie der *Raadvragers*. Waar door sy, 't geen 'er bedreven wierd of geschiede, maar by traditie deser *Papen* moesten hebben; en geloven, 't geen men wilde dat sy souden geloven. Dusdanige voorbeelden zijn 'er reeds (so ontrent het *Delphische*, *Dodoneesche*, als andre meer *Orakelen*) door my bygebracht. En is sulks ook te begrijgen, uit het bedrijf der gepretendeerde Waarseggerin van *Endor*; daar pag. 104. enz. van gesproken is.

Maar doch, als de *Raad-vragers* al enigermaten daartegenwoordig waren, en 't gesicht deser bedryven hen niet, met enige gevoeglijkheid, t'enemaal kon werden ontnomen; waren 'er weder mid-

middelen, waar door men hen de kennis van de nette geſchapenheid der ſaak ſeer wel kon ontfutſelen. Ja, als ſy al ſelfs hadden toegelaten geweeſd, het goud of ſilver, of andre ſtoffen, daar in te werpen, kon'er onder pretext van enige voorgaande heyliging of wijding, iets aan die geſchenken aangeſmeerd; of in- of aangehegt, of gewonden of gebonden zijn, 't geen deſe geſchenken of lichter of ſwaarder maakte: 't zy enige gommen, en vettigheid; 't zy blaasjes, 't zy iets anders, ſimpel of vermengd.

Om te gemakkelijker de geſchenken te doen drijven, kond ook lichtelijk den ſuperſtitieuſen *Raadvrager* ingeboeſemd werden, dat ſulk of ſulk maakſel en fatſoen van ſilver of goud, of andre ſtoffen, aan deſe *Godinne* meeſt aangenaam waren: om alſo te beter de ſware klompen, en die minſt daar ontrent konden geholpen werden, te vermyden.

Met minder moeyte konden, in tegendeel, lichte ſtoffen verſwaard werden, en te gronde gedreven: Ook met minder ſuſpicie; wijlſe in kleender hoop of klomp konden in- of aangehegt werden; en alſo 't gepretendeerd Mirakel vergroten.

Diergelijke exempelen van bedrieglijk *Orakelgeven* wierd gepleegd, by het water van de Godinne *Inous*, in 't *Laconiſch-land*, tuſſchen *Bœe* en *Epidaurus*; naar 't getuignis van *Pauſanias*: welks woorden ik ſal bybrengen; om dat'er noch iets aanmerkelijks van een ander *Orakel*, by na van de ſelve natuur, werd bygevoegd: ,, Die van hier, ,, ontrent 2 ſtadien na de rechterhand, ter zijden ,, afgeweken zijn, konnen daar ſien het *water*, dat van *Ino* genaamd werd. Het vertoond een ,, Meertje van klene wijte en breedte, maar van een

„ een byſondre diepte. Hier in werptmen ge-
„ woonlijk, op de Feeſt-dagen, van *Inus*, *van deeg*
„ *gemaakte koeken:* welken, indienſe te gronde ge-
„ gegaan, nier weder boven komen, ſy wanen
„ een gelukkige Voorſegging te maken, aan die
„ ſe 'er ingeworpen heeft; en in tegendeel ramp-
„ ſpoed te voorſpellen, indienſe weder na boven
„ komen, en driftig blijven. Van de ſelve kracht
„ en Voorſegging ſeidmen, dat de Vuur-kolken
„ van de Berg *Etna* zijn. Want de Menſchen wer-
„ pen 'er gemaakt goud en ſilver in; en allerley
„ ſoort van Slacht-offer. Welken, indien ſy door
„ 't vuur werden weggehaald en verſlonden, ſy
„ wanen dat ſulks een Voorſegging van gelukkige
„ uitkomſt betekend: daar in tegendeel, wanneer
„ die weder na boven, en te rug geworpen wer-
„ den, ſy voorſpellen, dat ſulks een quaad ſucces
„ betekend, voor die gene die ſe 'er heeft inge-
„ worpen.

Die eenig natuurlik ver ſtand heeft, kan ſeer lich-telijk bevroeden, dat hier toe noch minder kunſt en omſlag van node was, als tot dat van de *Venus* van *Aphaka*; wijl de *Papen*, *daar deſe quanſſuis heylige plechtelijkheden* bediend moeſten werden, ſeer lichtelijk daar iets ſwaarwichtigs konden inkne-den of ſteken: en dat diergelijke kunſt aan de *rook-gaten* van *Etna* mede kon gepleegd werden.

Daar nu ſulke kunsjes niet wilden ſuccederen, ſtierdemen de *Raadvragers* naar andre *Orakel-plaat-ſen.* Gelijk daarom de ſelve *Godinne* in 't ſelve Land-ſchap (doch aan een andre, hoewel niet ver afge-legen, hoek, namentlijk by *Thalame*) een andre *Orakel-plaats* had: in welke ſy door *dromen* ant-woord gaf.

Met het *Orakel* op de Berg *Etna* komt enigermaten

maten overeen dat by *Apollonia* was, van welk *Dion Cassius* gewaagd, in sijn 41ste Boek, op dese wijse: *Aldaar is ook een Orakel-plaats en, werden'er quansuis Goddelijke Antwoorden gegeven, op dese wijse. De Raadvrager neemd Wierook; en na dat hy sijne gebeden gestort heeft, om het gene hy soekt te verkrijgen, werpt hy dat in't vuur: als dragende 't selve sijn gebed en wenschen mede. Indien nu op sijn gebed en begeerte goede uitkomst is te verwachten, ontfangd het vuur dese Wierook seer gretiglijk; en indien iets van beslijden afgevallen is, loopt het daar na toe, en verslind het. In tegendeel, indien sijn gebed en wenschen geen succes sullen hebben, loopt het vuur daar niet na toe: en schoon het in de vlam selfs geworpen werd, wijkt en vlucht'er die als van weg: en aldus voorseid het vuur en voor- en tegenspoed, over alle saken, uitgenomen over sterven of trouwen. Want over desen is't niet geoorlofd dit Orakel raad te vragen.*

Hoe lichtelijk dese *Wierook* door de *Papen* so kon vervalst, of ergens mede besmeerd of bestreken werden, dat het de vlam daar eerder aan deed vatten, of de selve daar op krachteloos deed werden, leeren ons diergelijke kunsjes, door de Natuurkundigen geobserveerd: die voor't gemeen onbekend zijnde, by na Jan-alleman in verwondering en verbaasdheid brengen; wannneer sy namentlijk, of hunne handen met gesmolten lood wasschende, of gloejende yser in de mond stekende, dat daar sonder hinder eenige tijd in houden; of vuur en vlam uit de mond braken; en diergelijke grepen meer vertonen: die van de onkundige hoop vaak voor overnatuurlijk, en duivels werk worden aangesien.

Gelijk nu niet alleen door *Beelden* der gepretendeerde *Goden*, quansuis niet alleenlijk *Mirakelen*; maar te gelijk ook *Orakelen*, of Goddelijke Ant-

woorden, door *woorden* of *tekenen* wierden uitgewracht; selfs ook door *water* en *vuur*, ja alle d' Elementen: so is 't ook min te verwondren, dat daar toe ook *viervoetige Dieren*, *Visschen* en *Vogelen* wierden gebruikt.

d' Exempelen daar van sien wy vooreerst in de *Ægyptische Apis*, *Mnevis*, en andre dieren en gedrochten (by voorbeeld de *Crocodil* en andren, die voor sodanig wierden geëerd en aangebeden) als by *Strabo* en *Plutarchus*, en meer andre schrijvers, te sien is.

Wat de *God Apis* aangaad, dese was een Os, die, anders 't gehele lichaam over swart zijnde, op een sonderlinge wijs, en op het lichaam, en op het voorhoofd, en aan de tong getekend was. *Herodotus* beschrijfd hem op dese wjjs: *Het Kalf dat Apis werd genaamd is 't gehele lijf over swart: Maar heeft een witte vierkante vlek voor 't voorhoofd, en een Schalbyter [of liever een knop, of klier, van ontrent sulk fatsoen] aan 't verhemelte der mond: en een seer dikhairige staart.*

Plinius beschrijfd hem op dese wijs: *hy heeft een witte vlek op sijne rechter-zijde, van fatsoen als een wassende Maan: en een knoop onder de tong, die sy een Schalbyter noemen.*

Solinus, maakt maar gewach van een *witte vlek* gefatsoeneerd als een wassende Maan. P. *Mela* noemd hem een *swarten Os, die door enige sekere vlekken uit andren uitsteekt, en daar van noch verschillende, aan staert en tong is.*

Luciaan noemd hem alleenlijk *een Stier van verscheidene koleuren.*

Doch *Strabo*, (wiens woorden ons ook meerder omstandigheden, nu terstond te verhandelen, leren) spreekt'er op dese wijs van: *Alwaar* [namentlijk te

Mem-

Mempis] de Os *Apis* in ſekere beheyniging werd gevoed, en als reeds boven van ons geſeid is, voor een God werd gehouden: zijnde wit van ſtern, en op enige andre plaatſen van het lichaam, voorts geheel en al ſwart. Uit welke tckenen ſy oordelen, wie gevolglijk tot de ſueceſſie waardig zy, wanneer 'er een andre, die die eere gehad heeft, geſtorven is. Voor deſe beheyniging is een opene plaats, en in de ſelve weder een andre beheyniging [of *Tempel*] voor de Moeder van deſe *Apis*. Op deſe plaats werd, op ſekere tijden, de *Apis* uitgelaten, om dien aan de *Vreemdelingen* te vertonen. Anders ſietmen hem ook door een *Venſter* in de *Tempel*: doch willen ſy dat men hem ook buiten in d' opene lucht beſchoud. En als hy daar (N.B.) een weinig tijds heeft geſpeeld, brengen ſy hem weder naar binnen tot ſijn gewonelijk verblijf.

Uit deſe verſcheidenheid van beſchrijving blijkt, mijns achtens, niet duiſterlijk, dat het *acces*, om de ſelve te beſchouwen, van ſo heel naby niet wierd gegeven; en dat maar voor een gans korte wijl, en op ſekere geſtelde tijd; als 'er namentlijk, ſo van *Vreemdelingen*, als *Inwooners*, ſo grote toevloed was, dat (gelijk 't in ſulke ſaken gewoonlijk toegaad) d' eene d' andre verdrong en belette. So dat aan het merendeel, eer ſy hem te deeg konden beſchouwen, de tijd verſtreken raakte; en de *God Apis* al weder na binnen was gebracht: dat dan quanſſuis uit eerbiedigheid, en ſchroom voor profanatie, door de *Prieſteren*, geſchiede: of, dat hy door een venſter beſchoud werdende, verder ſodanig ſchemerlicht was, of kon werden gepractiſeerd [waar by ook noch de korte ſpatie van tijd om die te beſien kon werden, bygevoegd] dat (gelijk wy uit het exempel van de gepretendeerde *God Glykon*, by *Luciaan*, hebben geſien) de ware geſchapenheid der ſake niet

net kon werden doorsien; en 't meest op de traditie der *Priesteren*; en 't onvolmaakt beschouwen van superstitieuse kijkers (daar dikmaal noch valsche veerbeelding, of voorbedachte versiering by kon komen) moest aankomen.

Wat nu verder aangaad de wijse van des selfs *Orakel-geven*, die werd ons, door *Plinius*, op dese volgende wijs, beschreven: *Twee Tempelen zijn 'er voor de (God) Apis, die sy beddingen of Thalamos noemen; en die den Volkeren dienen tot voorwikking van toekomend goed of quaad. Indien hy in 't eene intreed, verstrekt het een blijd Voor-teken; indien in het andre, Voorseid dat quaad en rampspoed. Sijne Antwoorden geeft hy aan den bysondren door het nemen van voedsel uit de hand der Raadvrageren. Van de hand van Germanicus, die korts daar na is gestorven, had hy 't voedsel geweigerd te nemen.*

Van de sotte Ceremonien, met welken dese *Apis* gesocht, gevonden, geconsacreerd, aangebeden, en eyndelijk weder, op gesette tijd, gedood, begraven en beweend, wierd, enz. is 't my geensins de moeyte waardig op te halen, 't geen by *Herodotus*, *Plinius* en andren werd verteld: also 't onse stoffe niet, of gans weynig, raakt: en by die Auctoren, door de Taalkundigen, kan werden gesien.

Maar het Historitje van *Germanicus* (dat d' ene den andren na-verteld) raakt ons meerder: doch werd dat genoegsaam, door *Cicero* (in 't gene reeds uit hem is bygehaald) verklaard: namentlijk, dat schoon d' uitkomst of gevolgen, by geval maar quamen te gebeuren; men superstitieuslijk, dat aan de kracht van *Voorsegging* toeschreef.

In wat achting nu by doorsichtige Groten dusdanige Godheden, en der selver *Orakelen*, waren (schoon

(schoon sy somtijds moesten veynsen, voor 't gemeen: om dat te beter te konnen dwingen, of in band te houden, en de Papen, en door die selven 't gemeen ook, niet tegens sich aan te kanten, of gaande te maken, enz.) tonen ons 1. het exempel van *Cæsar Augustus*: die, als men hem dese *God Apis* wilde vertonen, daar op seide, *dat hy gewoon was Goden, maar gene Ossen te aanbidden.* Gelijk *Suetonius* en *Dion Cassius* van hem getuigen.

Ten 2de het exempel van *Cambyses*; die dese *Apis* tot hem deed brengen, den selven ter dood deed wonden; en 't bloed siende vloejen, tot de Papen seide: *O sotte-bollen, zijn 'er Goden die vlees en bloed hebben, en het staal gevoelen: waarlijk dat zijn Goden, die d' Egytenaars waardig zijn!* Om welk gruwelijk schelmstuk hy, naar 't seggen der *Egyptenaren*, in raserny verviel. Alhoewel hem, naar *Herodoots* getuignis, de schroef al lang te voren los was: gelijk hy *Herodoot* daar van d' exempelen bybrengd.

Ten 3 het Voorbeeld van *Ochus*, die gelijk *Plutarchus*, in sijn Tractaatje van *Isis* en *Osiris*, getuigd, dese *God Apis* niet alleenlijk deed slachten; maar ook met sijne Vrienden daar aan sijne maaltijd deed: en evenwel naar 35 jaren regerens te *Babylon* (als *Ctesias* seid) op sijn bedde gestorven is.

Schoon dan de *Orakel-papen* seer wonderlijke Historien, van Goddelijke straffen door hunne Goden den verachteren en bespotteren, der selver aangedaan, aan Groten en klenen, privatelijk en publijkelijk, sochten in de vuist te duwen: evenwel keerden 'er sich geensins aan die Vorsten, die so verre onder de hunnen meenden meester te zijn, dat sy daar ontrent, noch 't gemene dom gepeupel, noch 't ambitieus of eer en geldgierig Pa-

pe-grauw angſtvalliglijk behoefden te ontſien: maar dat hen alſo wel, als aan die *Papen* en der ſelver goede Vrienden, toequam het gene in ſulke en andre *Tempelen*, den gepretendeerde *Goden* was opgeofferd.

't Is wel ſo, dat Vorſten die niet euvel gierig waren (als *Nero* en andren, die de Tempel van *Delphis*, en meer andren, beroofd hebben) gans niet of niet lichtvaerdiglijk, de handen daar aan ſloegen: maar toond ons 't exempel der *Phocenſers* die (met ſeer rechtvaerdige redenen, voor de niet ſuperſtitieuſen) de heilige ſchatten van *Delphis*, om ſich tegens hunne vyanden te verdedigen, hadden aangetaſt; en dat van *Philippus*, die om deſe gruwelijke kerkſchenderye voor de *Goden* te wreken (ſchoon pretext voor de vyanden der *Phocenſers*: maar noch ſchoonder voor *Philippus* ſelfs) tot hoofd der ſo genoemde *heylige Oorlog* wierd gemaakt; en nochtans nergens heylig of onheylig ontſag: maar alle Kerken, en der ſelver ſchatten en rijkdommen, beroofde, daar 't hem maar dienſtig of moogljk was: ſulks (ſeg ik) toond ons, dat de vrees voor goddelijke ſtraffe deſe Lieden ſo weinig wederhield, dat ſy daar door opentlijk betoonden niets minder als ſulks te geloven.

't Geen *Cicero*, op 't einde ſijns derde Boeks van de natuur der Goden, van *Dionyſius* verhaald, is vry aanmerkelijk, en waerdig, mijns achtens, hier bygebracht: om alſo te doen ſien, hoe lieden, die anders byſonder ſcherpſinnig waren (doch ontbloot van 't ware en heldre licht der ware Godsdienſt) met die Godsdienſt, dien ſy kenden; en ontrent welke ſy anders, al mede ſpeelden, en bliefen met den ouden Aap (gelijk het ſpreekwoord ſeid) als ſy ſo verre meenden gekomen te

zijn,

zijn; dat sy 't gesag der Papen, en der selver schadelijke lastering, ontwassen waren, publijkelijk met de publijke Godsdienst hebben gespot; en hun voordeel daar mede gedaan: als denkende, dat hun sulke gaven en geschenken, als aan den God geofferd waren, also wel toequamen; als dien genen, die de selven quansuis voor den God bewaarden; en ondertusschen tot hun eigen pronk, gemak, en voordeel, onder dat heylig pretext, gebruikten. Sijne (*Ciceroos*) woorden zijn, onder andren; ,, *Dionysius* (van welke ik nu alhier voor ,, gesproken heb) wanneer hy nu de *Tempel* van ,, *Proserpina*, te *Locris* geplunderd hadde, seylde weder naar *Syracuse*: en als hy nu een seer ,, voorspoedige reys hadde, seide, tegens die by ,, hem waren: siet gy niet, mijns vrienden hoe ,, gelukkig een reys de onsterffelijke Goden aan ,, den Kerkschendren geven?

,, De selve als hy in *Peloponnesus* met sijne Vloot ,, geland was, en aldaar in de *Tempel* van de *Olym-* ,, *phische Jupiter* was ingetreden; ontnam hy hem ,, sijne goudene Mantel die vry swaar van gewicht ,, was, en waar mede de Tyran *Gelo*, uit de buit ,, en roof, op de *Carthaginensers* gehaald, hem ,, vereerd en vercierd had; en schimpte en spotte ,, te gelijk, met te seggen; dat dat kleed des So- ,, mers te swaar, en des Winters te koud was: ,, en liet hem te gelijk een wollen kleed om 't lijf ,, hangen: wijl, seide hy, dat op alle tijden van ,, 't jaar bequaam en dienstig was.

,, De selve liet ook aan *Esculapius* te *Epidaure* ,, sijne goude baard afnemen: seggende, dat het ,, geensins paste, dat hy *Esculapius* gebaard was; ,, daar *Apollo*, in alle sijne *Tempelen*, sonder baard ,, was afgebeeld. Hier nevens liet hy de silvre

„ Taaffelen uit alle Tempelen wegnemen: en
„ wijl na de wijse der oude *Grieken*, op de selven
„ geschreven stond de Titul *der goede Goden*; sei-
„ de hy, dat hy der selver goedheid gebruiken
„ wilde.

„ De selve nam ook de goudene Victorie-
„ beeldekens, de schalen en kranssen, die in de
„ voor-uitgestrekte handen van de Beelden der
„ *Goden* wierden gehouden, sonder enig beraad of
„ uitstel weg: seggende, dat hy die niet wegnam,
„ maar ontfing: en dat het wel een grote dwaas-
„ heid was, van die genen, van wien wy het goe-
„ de baden en verwachten, 't selve niet te willen
„ nemen, wanneer sy 't ons van selve toereyken.
„ En verhaaldmen, dat hy dese selve saken, waar
„ van ik nu gesproken heb, dus uit de Tempelen
„ geroofd zijnde, op de markt publijkelijk, door
„ een uitroeper, veylde en verkoft: en dat, als
„ hy 'er nu reeds 't geld voor ontfangen had, hy
„ aan yder een gebood, al wat hy van die Heylig-
„ dommen besat binnen sekere gestelde dag, we-
„ der in de Tempelen te brengen: also by de god-
„ loosheid tegen de Goden, ook de verongelij-
„ king tegens de Menschen, voegende.

Geen groter saad van *Atheisterye* is 'er gesayd, terwijl het *licht des Euangeliums*, en de kennisse des waren *Gods* en *Godsdienst*, noch niet, als een heldre sonne, met sijne stralen, waren doorgebroken, als de contineel gepretendeerde en vermeerde *Mirakelen* en *Orakelen* der heydensche *Goden* en *Godinnen*: en gesingeerde extraordinare straffen der *Goden*, om 't veronachtsamen van 't op-offeren sodaniger Offerhanden; waar uit de Offer-papen, en hunne aanhang, gedurige winst, voordeel en achtbaarheid, verkregen. Want naardien dese

Lie-

Lieden meerder en meerder, al deſe, en de daar aan vaſt zijnde, ſchelmſche bedriegeryen ontdekten: en in tegendeel, door *Godes* Geeſt ſelve niet verlicht zijnde, daarom van de ware kenniſſe, van de ware *God* en *Godsdienſt*, ontbloot waren. Verwierpen ſy eyndelijk alles, wat andren ſtelden en betoonden, van *Goden* en *Godsdienſtigheden*. Als welken geheel uiterlijk zijnde, ſeer vele ſporeloſe daden veroorſaakten, of met ſich ſleepten: en ſcheelde 't deſe fijne *Orakel-papen*, en andre *Prieſters*, weinig, of de gemeene man vroom of onvroom leefde (ja wierden ſy dikmaal tot het laatſte, onder heylig prætext van *Myſterien* enz. door hen ſelfs daar toe aangevoerd) wanneer ſy Papen daar maar achtbaarheid en voordeel by wonnen.

Daar by waren hunne Leerſtukken van de *Goden*, van elke *Paap* byna, of *ſocieteyt van Papen* (voornamentlijk die der *Orakel-plaatſen*) naar hun meeſte profijt of voordeel, en aanſien, gericht: en menigmaal ſo wonderlijk en wanſtalliglijk, tegens malkandren gekant, dat het, aan doorſichtige Lieden, ten hoogſte beſpottelijk moeſt zijn. En hierom railleerden *Luciaan*, en vele andren, in hunne tijd, ſo ſcherpelijk deſe Heidenſche grove grollen: en ſtelden daar mede geheel en al de Godsdienſt ten ſpot: alſo met het vuilnis ſelf de vloer weg vegende. Doch de *Chriſtenen*, hen hier in navolgende, ſtelden die ſotternyen ook op't ſpottelijkſt ten toon, maar tot een gans ander eynde; namentlijk om alſo, aan den Heidenen, te recht te doen merken, het onderſcheid dat 'er was tuſſchen de enige *ware Godsdienſt*, en die ſo veel menigvuldige *Heydenſchen*, aller Natien en Volken; die ſo abſurdelijk tegens malkandren quamen aan

ſtoten. Gelijk hierom, nevens andren, *Minucius Felix*, in ſijn t' ſamenſpraak *Octavius* genaamd, op deſe wijſe ſpreekt:

De Gebuur-volken uit hunne Landen te verdrijven, de naaſt-aangelegene Steden, te gelijk met hunne Tempelen en Altaren, te verwoeſten en om te keren: de ſelven gevangen te nemen; en, door andrer ſchaden, en eygene ſchelmſtukken, ſich groot te maken, is een (diſciplijn) Oeffening en Leer, die nu met Romulus en de andre Koningen, den hedendaagſche Krijgs-overſten gemeen is. So dat alles, wat de Romeynen hebben en beſitten, en eeren, de roof en buit van hare ſtoutheid is. Alle hunne Tempelen zijn geboud en geheyligd uit de Ruinen der andre ſteden; uit de roof van den Goden gehaald, en't doden en moorden der Prieſteren. Sulk een manier van doen is hoogmoediglijk inſulturen, en ſpottelijk beſchimpen; als men de verwonne Godsdienſt (en Goden) dient, en den ſelven naar de victorie, gevangen zijnde, aanbid. Want te eeren en te aanbidden, 't geen men met geweld gevangen heeft, is het conſacreren of heyligen van Kerkſchenderye; geenſſins van Godheên. Weshalven ſy Romeynen ſo dikmaal hebben Goddeloosheyd gepleegd, als ſy dikmaal getriumpheerd hebben: en ſo dikmaal den buit en roof der Goden met gebracht, als ſy Segetekenen, over hunne Vyanden hebben opgericht. En zijn derhalven de Romeynen ſo groot geworden, niet om dat ſy godvruchtig, maar om dat ſy ongeſtrafte Kerkſchenders, waren en bleven: Want geenſſins hebben ſy, tot hun voordeel, en helpers in de Krijg, kunnen hebben die Goden, tegens welken ſy de Wapenen hadden aangegrepen; en die ſy na overwinning en triumph, hebben beginnen te eeren en te vieren. En wat konden doch doen, tot voordeel der Romeynen dusdanige Goden, die voor ſich ſelf, tegens der ſelver Wapenen, niets hebben konnen doen?

Maar

Maar doch, om tot het *Orakel-geven*, deſes gepretendeerde God *Apis*, ſelfs te komen; men nam voor een goed of quaad voorteken, dat hy in deſe of gene *Tempel* intrad. Doch hoe lichtelijk en gemakkelijk kon, in deſe of gene *Tempel*, iets te voren gepreparеerd of geleyd zijn, door welks reuk of ſmaak de God *Apis*, volgens ſijn beeſtelijke (of laat ik nu liever ſeggen goddelijke) natuur wierd aanlokt; of waar van de ſelve een afkeer had.

Want dus noteerd *Wierus*, in ſijn Tractaat *de Lamiis*, datmen, of met *Wolfs*-drek in de paerdekribben te leggen, of een *Wolf-ſtaert* onder 't voeder te verbergen, de *Paerden* en ander *Vee* kan afſchrikken: en met meer andre middelen, 't zy door aanſtrijken of anderſins, de Beeſten (*Paerden* en *Oſſen*) of aanlokken, en alſo vergiftigen, of afdrijven en ſchuw maken en doen honger lijden: uit vrees en ſchrik, voor 't geen, waar tegens ſy enige antipathie hebben.

Of hoe lichtelijk en gemakkelijk, kon 't voeder (dat doch door de handen der Prieſters, onder pretext van ſekere wydingen, of benedictien en ſegeningen, moeſt paſſeren (wijl ook, quanſſuis, 't aan deſe God niet even aangenaam kon zijn wat hy at of dronk) met iets, dat aangenaam of onaangenaam was, beſmeerd of beſtreken zijn; of iets 'er op andre wijſe onder vermengd; dat een trek en graagte, of in tegendeel een afkeer en walging, aan onſe God *Apis* verwekte, ten opſichte van ſmaak; of wel voornamentlijk van reuk en geur; waar door hy of aangelokt, of afgeſchrikt wierd? En kon men deſe part, ſo wel aan *Germanicus* ſpelen, als aan andren; indien hy wat ſuperſtitieus was; en indien, 't geen wel te noteren ſtaat, ſodanig een Hiſtorie waarlijk aan hem gebeurd

is. Want hoe veel, (ja honderd duisend) Historitjes dus (en wel voornamentlijk van de Groten) versierd werden, is genoegsaam wereld-kundig.

Maar evenwel had dese beestelijke God, of liever dit Goddelijk Beest, naardemaal het self, niet spreken kon, sijne *Propheten*, also wel als *Hephestion*, als *Antinous*; ja als *Apollo*, en andre Orakelgevende Goden.

Dit toond ons *Lucianus*, in sijne t'Samenspraak, de Raads-vergadering der Goden genaamd. Alwaar *Momus* op dese wijs spreekt: *En wat wil sich doch dese Memphitische Stier, die aangebeden werd; en Orakel-antwoorden geeft, en sijne Propheten heeft?*

Dat het met de heylige *Os Mnevis*, die te *Heliopolis*, niet verre van daar, op de selve wijs geeerd wierd en *Orakel-antwoorden* gaf (en met andren door de oude Schrijvers gemeld) ook op de selve wijs, of diergelijke, is toegegaan, geven ons de Historie-schrijvers genoegsaam te kennen. Op dat ik van *Crocodillen*, en andre gedrochten meer, niet ophale.

Hoe en op wat wijs ook de anders domme *Visschen* tot het geven van gepretendeerde *Godspraken* wierden gebruikt, tonen ons *Plinius*, *Athenæus*, en *Ælianus* (*Plinius*, in sijn 31. en 32ste, *Athenæus* in sijn 8ste, en *Ælianus* in sijn 8ste en 12de Boek) uit welken *Plinius* op dusdanige wijs spreekt: *Dat in Lycia in de Fonteyn van Myris de Visschen, daar in levende, op het driemaal roepen, door een Fluit, te voorschijn quamen: en dat sy Voorsegging gaven; van goed, door 't verslinden van 't voedsel van Vlees, 't geen hem voorgewierpen wierd; van quaad, door 't weygeren en 't wegdrijven (of verstoten) des selfs, met hunne staert.*

Athenæus en *Ælianus* spreeken 'er omstandiger van, en seggen, *dat aldaar, by een geheyligd Bosch en*

en Tempel van Apollo, *een Meyr is, waar aan de Prieſter ſtilſwijgende ging ſitten, en den Raadvrageren van 't Vleeſch der geofferde Slacht-offeren bracht; 't welk geſteken aan twee houte ſpeten (yder ſpit met tien ſtukken vlees beſet zijnde) door de* (N. B.) *Prieſter dan den Viſſchen toegeworpen wierd: die, van velerlye ſoorten, groot en kleen, ſchielijk, met een meerder toevloed van water, daar op quamen toeſchieten. Welker ſpecie en ſoorte, en hoedanigen der ſelver 't Vlees aangrepen en verſlonden, of in tegendeel daar van een afkeer toonden, door de Raadvragers bekend gemaakt zijnde, hy Prieſter dan aan den ſelven antwoord gaf over 't gene dat ſy quamen vragen,*

Deſe *Prieſter* lette dan ook, op het aankomen en wegſwemmen der *Viſſchen*; en wat het bediede wanneerſe, of niet verſchenen (geroepen zijnde) of, in tegendeel, met grote menichte quamen: wat het betekende, wanneerſe in 't water veel ſprongen en gewoel maakten; of in tegendeel ſtil, en als dood, bleven drijven; wat het bediede, wanneerſe de ſpijſe verſlonden, of in tegendeel die als weygerden en verſtieten, of met de ſtaert op 't land wierpen.

Grote over-een-komſt had dit *Orakel* met dat van *Apis*, en vooral geen groter Mirakelen. Want vooreerſt, het ſo geprepareerde *Vlees* moeſt gaan door de handen der *Prieſteren*, en door hen den *Viſſchen* werden toegeworpen. 2. Alles was daar en konde bequamelijk (ſo door de verſcheidene reſſorten; waar door nu dusdanige, nu ſodanige *Viſſchen* wierden ingelaten: en 't water op deſe of gene wijs kon geinfecteerd werden enz.) te voren zijn geprepareerd. En yder weet, hoe gemakkelijk de *Viſſchen* in de Vyvers op 't bekend gefluit werden boven getrokken, en ſpelen met het voorge-

geworpen brood. 't Welk met aanſtrijken enz. (gelijk wy van 't voeder aan d' *Apis* gegeven getoond hebben) kon of ſmaakelijker en aantrekkelijker; of walglijker en onſmakelijk gemaakt werden: en alſo daar door of graagheid, of afkerigheid, verwekt.

d' Oorſaak van meerder happigheid en graagte, of afkeer in tegendeel, kon zijn, dat ſy lang van te voren gevalt hadden, of datſe nu korts te voren gevoed en verſaad waren: en hier uit kon dan ſpruiten, dat ſy of grager of trager toeſchoten: of wel geheellijk van 't voor geworpen *Vlees* een afkeer hadden: maar ook, datſe ſomtijds in grote menichte, ſomtijds in kleen getal, te voorſchijn quamen; nu dusdanige nu weder andre ſoorten, ten opſichte van hoedanigheid of grootte; nu weder velerleye ſoorten onder malkandren. Dat ook ſeer gevoeglijk, door 't minder of meerder heymelijk uitlaten uit andre Vyvers, tot verbaaſdheid der ſuperſtitieuſe *Raadvragers* kon werden te werk geſteld: terwijl de meerder en beter geneusden moeſten ſwijgen, om 't gevaar: en ſy by de meeſte andre Menſchen naderhand, en op andre verafgelegene, plaatſen ſo groot credijt, met hunne ſuſpitieuſe vertellingen, niet konden maken, dat het deſe *Orakel-papen* grote ſchade kon toebrengen: ſchoon hier of daar al iemand wierd gevonden, by wien hunne verhalen van byſondre na- en indruk waren; en die doch reeds te voren, of door eigene ondervinding, of door andrer verhaal, of door eigen begrip en redenering, van 't enemaal contrary verſtand zijnde, ſtilſwijgend, of maar onder recht-vertroude Vrienden, ſulk apen-ſpel beſchimpten.

Buiten de nu reeds verhandelde wijſen van *Orakel-*

kel-geven, waren 'er ook de *Lot-Orakelen*, of die door het trekken of opnemen der *Heylige Loten*, wierden gegeven, in velerleye Tempelen; te *Præneſte*, namentlijk, en te *Antium* (in *Italia* in 't geſicht der ſtad *Rome*) in de Tempelen der *Fortuin*, of ook geſuſters *Fortuinen*, te *Tiburi* (ook dicht onder *Rome* gelegen;) in de Tempel van *Hercules*; in de Tempel van *Jupiter* te *Dodone*; aan de *Fonteyn Aponus* by *Patavium*; te *Buræ* in *Achaia*; in de Tempel van *Apollo Didymeus*, en vele andre plaatſen meer. En wierden 'er in ene en de ſelve Tempelen, of (dat ikſe ſo noeme) *Lot-Orakel-plaatſen* de *Sortes*, of *Loten* ook op meer als enerleye wijs gegeven: als blijkt uit de *Orakel-plaats* by de Fonteyn *Aponus*: alwaar, en door *heylige Loten* en door *Verſen van Homerus*, de *Godſpraken* wierden gegeven.

Gelijk nu 't Orakel-geven door deſe gepretende *heylige Loten* op vry vele plaatſen gepleegd wierd (ſelfs in Tempelen, gelijk getoond is, daarmen ook op gans andre wijſe Goddelijke Antwoorden gaf;) ſo geſchiede dit ook, op vry velerhande wijſen; ſo by *Grieken* en *Romeynen*, als andre (by hen ſo genoemde) *Barbariſche* Natien en Volkeren. Waarom 't dan ook niet ondienſtig ſal zijn, daar van d' exempelen voor te ſtellen: op dat alſo ook die ſoorten van bedrog, wat naaktelijker werden ten toon geſteld, voor die genen, die daar ontrent enige byſondre en overnatuurlijke werking ſich mochten verbeelden.

Dit geſchiede dan 1. door *geheyligde Loten*, van *hout* of *ſteen*, of andre ſtoffe.

Dus wierden in de *Orakel-plaats* van *Herkules* te *Bure* in *Achaje*, de *Goddelijke Antwoorden* door de *heylige Loten*, op deſe wijſe gegeven.

De

De *Raadvrager* nam (naar dat hy voor 't Beeld van *Herkules* sijne gebeden gestort, en beloften gedaan had) van een groter getal *dobbel-stenen* (die daar in menichte voor 't Beeld van *Herkules* lagen) vier der selver, en wierp die op een Taaffel: en besach dan (wijl op yder der selver sekere tekenen waren ingedrukt) wat sich daar op voordeed; en hoe dat sy met de Taafel selfs, als welke mede op sekere wijs getekend was, accordeerden, enz. en socht also de verklaring, van 't geen aan 't *Orakel* versocht was.

Dese Loten wierden of in *gekeyligde Windselen*, (als by de *Cæsites*) of in *Bussen* (gelijk te *Dodone* en elders) door de *Priesteren* bewaard: en was 't, voor den *Lacedemoniers*; een bysonder quaad voorteken, naar *Cicero* verhaald, (die 'er, evenwel opentlijk mede spot) dat als sy quamen om raad te vragen, by 't *Orakel* van *Dodone*, de *Aap* van de Koning der *Molosser*, de *Bus* om verre wierp, en de *heylige Loten* also verstroyde.

Hy *Cicero* vergelijkt dit spel (wanneer hy van de so vermaarde *Prænestijnsche Loten* spreekt) met, of noemd het maar simpelijk, *dobbelen*, *rijffelen*, enz. waar in de stoute lichtvaerdigheid, en 't geval, geen rede noch raad, of overleg, plaats hebben. En seid: *De gehele saak is bedriegelijk uitgevonden, om winst en voordeel te doen; en superstitie en doling te voeden*, en verteld daar op de gekkelijke fabel van *Numerius Suffitius*; hoe dat die, namentlijk, geduriglijk door *dromen*, en de selven eyndelijk ook seer dreigende, bevolen wierd een Key-steen, op sekere plaats gelegen, van een te slaan: en dat hy, door dese *dromen* verschrikt, dat aanving; schoon sijne Mede-burgers van *Preneste* daar de spot mede dreven: en dat hy dien Rots doorboord hebben

de

de *heylige Loten*, met de characters van oude letteren getekend, daar uit voortſprongen. Dat deſe plaats daarom, ook noch te ſijne tijd, heiliglijk beheynd zijnde, ſeer kuiſſchelijk door de Vrouwen, die reeds gekinderd hadden, gevierd wierd; om *Jupiter*, die daar als een kind, nevens ſijne Suſter *Juno*, in de ſchoot der Godinne *Fortuin* geſeten, en als een ſuigeling naar de borſt trachtende, wierd aangebeden. Dat op die ſelve tijd (als dit gebeurde) op die plaats, daar, by ſijne tijd, de Tempel der *Fortuyn* ſtond, honing (naar men vertelde) uit een Olijf boom was gevloeid; en dat de *Haruſpices* of *Slachtoffer-wichelaars*, daar op voorſeid hadden, dat die Loten van een uitſtekende achtbaarheid ſouden zijn; en dat door hun bevel, van 't hout der ſelve Olijf-boom, een kiſt gemaakt was, waar in die *heylige Loten* bewaerd wierden: die noch by ſijne tijd, quanſuis door vermaning der *Fortuin*, en door de hand van een kind, wierden onder een vermengd en getrokken.

Hy ſeid door *vermaning* of aanmaning der *Fortuin*: om dat des ſelfs Beeld, of door omhervoering en de beweging des ſelfs, daar in konſtiglijk uitgevonden, (gelijk *Cicero* van de Beelden de *Fortuinen*, te *Antium*, getuigd) of door *wenken* en *knikken* (als in 't Beeld van *Jupiter Hammon* wierd te werk geſteld) te kennen gaf, of, hoe, en wanneer, de *heylige Loten* waren op te nemen; en alſo te beſchouwen wat door de ſelven voorſeid was.

In deſe Fortuin van *Preneſte* ſagmen dan ook een nieuwe *Moeder Goods*, die met 't kindje *Jupiter* (nevens de noch klene *Juno*) op de ſchoot en aan de borſt der Godinne *Fortuin* gelegen, wierd aangebeden.

Op de ene plaats wierden deſe *heylige* en *Prophe-*

tiſche Loten, uit de Bus uitgeworpen van de *Goddelijke Beddingen* en *Altaren* der Goden, op een taaffel; en dus, of door de Prieſteren, of wel ook door de *Raadvragers* ſelfs. Alhoewel ik acht, dat dit ſeer ſelden gebeurde, ſo om de gepretendeerde heyligheid der ſelver; als om 't bedroch ſo te beter te beſtieren en te bedekken. Op andre plaatſen wierden ſy (gelijk te *Preneſte*) getrokken; en dat noch door een kind: op dat het werk ſoo veel te eenvoudiger ſou ſchijnen. En waren deſe kunsjes naar de verſcheidenheid der plaatſen en volken, en verſcheidene bequaamheid, of loosheid enz. der Papen, ſeer verſcheiden: ook licht wel verſcheidentlijk op ene en de ſelve plaats, gelijk ik van andre ſoorten van *Orakel-plaatſen* en *Orakel-geving* reeds getoond heb.)

Want ſomtijds wierd looſlijk een ring gebruikt, die aan een ſekere draad gehouden, onder byſonder ſuperſtitieuſe plechtelijkheden en omſtandigheden, ſo beweegd wierd, dat hy wijſende op deſe of gene letteren van een veel groter getal, die op een daar toe geconſacreerde taaffel getekend waren, te kennen gaf wat te doen of te laten ſtond; of de naam van perſonen aanwees, naar of over wien, dees Goddelijke Antwoord gevraagd wierd. Somtijds vielen, van de heylige Bedden of Altaren der Goden, gene houte, ſtene of bene, *Loten*, maar briefjes of parkementjes, waar op maar ſimpele letteren en tekenen, of woorden; of ook wel gehele Verſen (ſomtijds ook wel een geheel getal der ſelver te gelijk) voortquamen. Die dan aan malkandren gevoegd, of door d' Orakel-papen verklaard, en uitgeleid; of (voornamentlijk als ſy gehele Verſen waren) door de Raadvragers ſelfs in hunne herſſenen gekaud en herkaud wierden, en d' uitleg daar uitgeviſt. De

De Verſen tot Antwoord genomen, waren of door de *Papen* ſelfs gemaakt, of door de gepretendeerde *Sibyllen*: welker gepretendeerde *Verſen* en *Voorſeggingen*, in ſeer groot getal, door *Griekenland* en *Aſia* verſpreyd waren, (buiten die *Sibyllijnſche Boeken*, diemen te *Rome* ſo ſorgvuldiglijk, en quanſ-ſuis Godsdienſtiglijk, bewaarde; dat abſolutelijk niemand daar toe toegang had, als de XV. Mannen, die tot de ſeer ſorgvuldige bewaring en inſpectie waren geſteld; en dat noch noid geſchiede buiten order en bevel van den Raad:) of ſy waren genomen uit *Muſæus*, uit *Orpheus* en andren, die expreſſelijk, als door prophetiſche drift, de ſodanigen hadden geſchreven; of uit *Homerus*, *Euripides* en meer andre *Griekſche Poëten*; eyndelijk ook by de *Latijnen* uit *Virgilius* enz. van alle welke ſoorten vele exempelen, by de *Griekſche* en *Latijnſche Schrijvers*, te vinden zijn.

By de *Arabieren* geſchiede dusdanige *Voorſegging* (buiten noch andre manieren of wijſen, door de ſeer geleerde *Pocockius* bygebracht) met *Pijlen*, drie in getal; op welker eene geſchreven was, *de Heere gebied my*: op de twede, *de Heere verbied my*: en bleef de derde ongetekend.

Waar op dan een der ſelver, uit een *Bus*, of *Vat*, waar in ſy geworpen en onder een vermengd waren, uitgetrokken wierd: welke, indien 't de ongetekende was, die *loting*, of *trekking*, weder vernieuwd wierd: tot dat 'er, voor d' eerſte maal, een *gebiedende*, of *verbiedende* te voorſchijn quam.

En wierd deſe *Voorwikking* by hen-lieden gebruikt, wanneer ſy in overleg waren van *trouwen* of *reyſen*; of, om enige andre ſaken van byſonder gewicht, die te doen of te laten waren, in twijffel en beraad ſtonden.

By de Babyloniers enz. was de selve manier van bedrijf: als *Hieronymus*, (sprekende, over 't 21. cap. van *Ezechiël*, en 't 4de cap. van *Hoseas*) verhaald: wanneer hy het Hebreeus woord *Kilkeel*, dat anders *polysten*, of *glad* en *schoonmaken*, betekend, ook, gelijk het by de *Arabieren* in gebruik is [want dat seer aanmerkelijk is, de *Arabische Taal* heeft meest de selve wortel-woorden met de *Hebreeusche*, en menigmaal in de selve betekenis] *vermengen*, of *onder-een-mengen*, dusdaniger wijse vertaald; *Want de Koning van Babel sal aan de wegscheyding staan, aan het hoofd der twee wegen (of op een tweesprong) om Waarseggery te gebruiken.* Hy sal (*N. B.*) sijne *Pijlen vermengen, hy sal* de *Teraphin vragen; hy sal* de *Lever besien.*

Welke woorden dan op volgende wijs, door hem *Hieronymus*, verklaard werden: *Hy sal, naar de wijse van sijn Volk, het Orakel-vragen, met Pijlen in een Pijl-koker te werpen en te vermengen, die getekend of beschreven zijn, met de naam van yder [sijner Vyanden:] om te sien, wiens Pijl'er eerst uit voortkomd; en welke Stad hy 't eerste behoord te belegeren.*

Van de *oude Duitschen* seid *Tacitus*: *hunne wijse van Orakel-geven door heylige Loten, is eenvoudig; sy nemen een tak van een vruchtbare boom afgesneden, en verdeelen de selve in meerder andre klene takjes: daar na, de selven met enige tekenen onderscheyden hebbende, werpen sysse, so losselijk en achteloos heen, over een wit kleed. Waar op dan, indien 'er voor 't gemeen werd Raad-gevraagd, de Priester der Stad; of indien 't voor particuliere Huisgesinnen geschied, de Vader des Huisgesins, naar dat hy, met ten Hemel opgehevene oogen, de Goden heeft aangebeden, yder der selver driemaal opneemd: en die opgenomen hebbende dan naar de tekenen daar te voren ingedrukt (of gesneden) verklaard. Indien sy afraden*

valt

valt'er over die selve saak, op dien dag, geen verder Raad-vraging. Indien sy aanraden, werd het geloof en sekerheid daar van, noch verder door Vogel-wichelarye beproefd. Want alhier is ook het waarnemen, en Raad-plegen, der Vogel-wichelarye (door het geluid en gevlieg, enz.) *so wel als elders bekend.*

Van de *Schytiers* (van welken niet sonder reden, de *Duitschen* werden geseid afkomstig te zijn) spreekt *Herodotus* op volgende wijse: *By hen zijn seer veelvuldige Waarseggers, die door een veelvoudig getal van Wilge-takken hunne Voorsegging doen, op dese wijs: Naar dat sy grote bondelen van Wilge-takken hebben hervoorgebracht, en te aarde nedergeleid, ontbinden sy de selven; en yder der selver alleen leggende, Voorseggen sy daar uit: en terwijl sy noch die Voorsegging doen, vergaderen sy de selven by-een, en bindense weder te samen. En is dit een soort van voorwikking die hen van hunne Voor-vadren is overgeleverd. Maar de Enariërs, die ook Androgyni genaamd werden, seggen dat aan hen door Venus, een voorwikking is overgeleverd, waar door sy, met Wilge-takken, Voorsegging doen. Want als iemand een Wilge-tak, in drien gesneden heeft, vermengd en scheid hy weder de selven met de vingers, en voorseid also op dese wijse.*

Van de *Alanen* seid *Ammianus Marcellinus*: *De toekomende saken Voorseggen sy op een sonderlinge wijs: Want de Vrouwen, rechte stokjes by-een-vergaderende, en de selven, op sekere daar toe gestelde tijd, onder 't plegen van enige verborgene besweringen, van een verdelende, weten sy daar uit klaarlijk wat 'er voorseid werd.*

Doch zijn dese en diergelijke kunsjes, by alle Eeuwen en tijden, op seer vele plaatsen gebruikt geweest. Als (behalven andren meer) ons seer wel toond in sijne Reis-beschrijvingen, de wakkere *Moncony*: die so wel in *Palestijne*, *Ægypte*, als an-

dre Geweſten des Werelds, alle ſoorten van *Waarſeggeryen* heeft opgeſocht en doorſocht; en altijd bevonden dat de ſelve of liſtig, of ſomtijds ook wel ſeer bot, bedrog van Menſchen waren.

Deſe *Lot-Orakelen* wierden gegeven of in *Tempelen* (daar gepretendeerde *Goddelijke Antwoorden* gegeven wierden) door der ſelver *Prieſteren*; of ook buiten de ſelven, door *Propheten* en *Orakel-gevers*: namentlijk ſulk ſlag van Lieden, als by ons de ſo genaamde *Heydens* of *Ceretanen* en *Ciaanders* zijn, die of *Papen* van de Godinne *Iſis* waren, of van de Godt *Serapis*, of van de *Grote Moeder der Goden*; [alhoewel die Godheden door de Heydenen vaakmaal onder malkandren geconfundeerd werden] en diergelijk een ſlag van Volk: die of met Verſen, die (door 't inſteken tuſſchen de bladen, of ook op andre wijſen, die ook by velen der eerſte Chriſtenen in ſuperſtitieus gebruik of, om beter te ſeggen, misbruik waren, gelijk noch gevolglijk ſal getoond werden) gehaald wierden uit *Orakel-boekjes*, beſchreven met Verſen (buiten datſe ook menigmaal door hen ſelfs daar toe gemaakt of gedicht waren) van quanſſuis de *Sibyllen*, van *Propheten*, die *Bacides* genaamd wierden, van *Orpheus*, van *Muſæus*: ja eyndelijk van *Homerus*, *Euripides*, enz. als reeds geſeid is. Wijl der ſelver Verſen ſomtijds, en in de *Orakel-Tempelen*; en veeltijds by deſe *Kaſſeboeven* en *Landlopers* (ſo als ſy door *Plutarchus* en andren genoemd werden) daar toe gebruikt wierden.

Deſen, wanneer ſy 't niet met Verſen, maar Loten deden, hadden voor ſich een Taaffeltje, dat met ſekere letteren, woorden, of andre tekenen, betekend was: waar op dan, of door hen ſelfs, of door de Raadvragers (of door Kindren daar

daar ontrent gebruikt, op dat het werk alſo te eenvoudiger en min verdacht van bedrog moch ſchijnen) de Loten wierden geworpen: waar in ſy 't geen, in de Tempelen, door de *Papen* gedaan wierd op 't netſte ſochten na te volgen, om by Jan hagel en 't gemene graau, 't jong Vrouvolk, Slaven en diergelijken, te meerder credijt te hebben. Want deſe ſoort van Lieden waren 't (al hoewel'er ook dikmaal ſich groter aan vergaapten) die ordinaarlijk by dit canallie om raad liepen.

Deſe ſaten, of ſtonden, veeltijds op de drie-ſprongen en andre publijke wegen en ſtraten: en te *Rome* wel voornamentlijk in de grote Ren-plaats; wijl daar ordinaerlijk grote toeloop van Menſchen was. En onthielden hier ſich ook de *Aſtrologi* of *Voorſeggers* uit het geſternte, en diergelijke ſoorten van bedriegers meer.

By welken, en ook de *Haruſpices*, en *Augures*, of *Offer-wichelaars* en *Vogel-wichelaars*, gingen die riiker waren, of van meerder aanſien en middelen: al die in hoger achting waren. Doch wat voor ſoort van Lieden deſe *Offer-* en *Vogel-wichelaars* waren, als ook de *Aſtrologi*, ſal noch bredelijker, wat verder beneden, door my verhandeld werden: naar dat wy eerſt ook van de nageäapte *Orakel-loten* enz. der *oude Chriſtenen* wat ſullen hebben geſproken.

Schoon dan en *Cicero*, en *Plutarchus*, en alle andre wijſe Heidenen, ſulk bedrog en kunsjes, voor vodderye, ſotternye en guiterye hielden; hebben evenwel velen der *oude Chriſtenen*, ſulke bedriegers mede nagelopen (gelijk noch hedensdaags, onder ons by de ſo genoemde *Heydens* gebeurd) en geraad gvraag: als blijkt uit de *Canons der oude Concilien*. Ja waren hier menigmaal de Kerkelijke Perſonen en *Monicken* ſeer aanvaſt, als uit

de 36. Canon van het *Concilium Laodicense*; de 24. van 't *Conc. Ancyranum*; de 26ste van 't *Concilium Aurelianense*, en de 4de van 't *Conc. Antisiodorense* klaarlijk blijkt. Door welken (als ook door de Keyseren *Constantius* en *Juliaan*, en meer gevolglijke *Concilien* en *Pausen*,) dese misbruiken strikteliik verboden zijn.

Dus wierden ook door de selven verboden de misbruiken, net van de selve natuur, doch van een heyliger prætext, die door Lieden, die wat religieuser wilden schijnen, op de volgende wijsen gepleegd wierden.

Sommige namen stukjes hout, of brokjens brood, om te zijn de *heilige Loten*; waar mede sy, of aan andren, of aan hen selfs, wilden *Voorseggen*.

Of nu die stukjes brood, (quansuis tot heylige oogwitten gebruikt) van 't geconsacreerde of geheyligde Brood des Naehtmaals zijnde overgeschoten; of van een andre soorte van geheiligd brood (waar van ik licht elders noch omstandiglijker sal spreken) waren gemaakt; om also dit bedrijf te heyliger te maken of te doen schijnen, is my noch duister. Ook of de houtjes, daar toe gebruikt, gemaakt waren van hout, dat gepretendeerd wierd van 't heilig Kruis ones *Heylands* te zijn. Doch seker is 't, uit de vierde Canon (van 't *Concilium Antisiodorense*,) dat het en met brood, en met hout, door den soodanigen wierd gepractiseerd.

Sommigen namen, gelijk de *Heidenen*, de werken van enig Poët, (*Homerus*, *Virgilius*, of iemand anders) en tusschen de bladen van 't Boek instekende, of 't selve schielijk opslaande, namense het eerste Vers, dat hen, of dus aangewesen wierd, of in 't opslaan eerst voorquam, voor een *Orakel*, over

over 't geen te doen of te laten ſtond; indien maar, directe of indirecte, in 't ſelve iets wierd behelſd, dat op die materie ſloeg, of ſcheen te ſlaan. 't Welk ten eerſten niet gelukkende, deden ſy ſulks ſo dikmaal weder op nieuw, tot dat hen ſulk een Vers of meerder Verſen t' ſaam, voorquamen.

Maar die godvruchtiger wilden ſchijnen, namen daar toe de 4 *Euangelien*; andren niet alleenlijk die; maar ook daar nevens de *Prophetien der Propheten*, en de *Brieven der Apoſtelen*: beginnende van de *Boeken der Propheten*. Welke geopend zijnde, indien ſy, 't geen tot hun oogwit diende, daar in vonden, lieten ſy de andren ongeopend; ſo niet, gingen ſy tot het tweede, namentlijk de *Schriften der Apoſtelen*; en, ſo ſy ook daar ſulks niet vonden, tot d' *Evangelien*.

Andren wederom namen de *Boeken, der Pſalmen, der Koningen*, de *Proverbia Salomonis*, of enig ander Boek der Heylige Schriftuur, des O. of N. Teſtaments, dat hen eerſt voorquam. En ſo ſy meerder als een daar toe gebruikten, namen ſy ſonder onderſcheid, of eerſt de *Brieven der Apoſtelen*, en daar na de *Propheten* enz. of ter contrarie. En gingen 'er dus wel twee of meerder *Orakel-ſoekers* by malkandren ſitten, yder met ſulk een Boek; en Voorwikten dus voor ſich ſelfs, of wel voor hen ſelfs en andren te ſamen: doch ſo, dat elk ſijne byſondre *Voorwikking* had. Gelijk ſulks ſeer klaarlijk uit *Auguſtinus* (die ſulks van ſich ſelf en andren verhaald) te ſien is.

Uit vele exempelen by de Kerkelijke Schrijvers (*Auguſtinus*, *Gregorius Turonenſis*, *Petrus Blæſenſis*, *Metaphraſtes*, *Cedrenus* &c.) te vinden, ſal ik 'er maar een byhalen, uit *Auguſtinus*: die niet alleenlijk ſulks niet improbeerd, als 't maar tot geeſte-

lijke en geen wereldlijke inſichten, of om tijdelijk gewin gedaan wierd (want deſe exceptie maakt hy in ſijne 119 Brief, aan *Januarius*) maar ſelfs ſulks van ſijn ſelfs verhaald; en op wat wijſe, (die noch enige extraordinare voorgaande byſonderheid behelfd) hy dat practiſeerde.

Hy ſeid dan in 't 12 cap. van ſijn 8ſte Boek der Belijdeniſſen: *Ik ſeide ſulks, en ik ſchreyde met een byſonder bittere verbryſeling des harte; en ſiet daar op hoor ik een ſtem, uit een niet ver afgelegen huis, met een geſang ſeggende en menigmaal herhalende, (of het van een Jongetje of Meysje was weet ik niet)* Neem op, en leeſd; Neem op, en leeſd: *Waar op ik, terſtond van weſen veranderende, wel aandachtelijk begon te overdenken, of 'er ook enig ſpel was, waar in de Kinderen iets diergelijks ſongen: doch viel my ganſſchelijk niet in, dat ik ſulks ergens gehoord had. Weshalven, een vloed van tranen weerhoudende, ſtond ik op; daar geen andre uitleg over makende, als dat my Goddelijker wijſe wierd geboden, het Boek op te ſlaan en te leſen, het eerſte Vers dat my dan voorquam. Want ik hadde wel van Antonius gehoord, dat hy uit het leſen des Euangeliums, dat hy, met dusdanige wijſe van Voorwikking had opgeſlagen, vermaand was geworden; als of tot hem was geſeid, het gener geleſen was,* gaad verkoopt alles wat gy hebt, en geeft het den armen, en gy ſult een ſchat in den Hemel hebben: en komt en volgt my na. *En dat hy, door ſodanig Orakel, tot u bekeerd was. Derhalven liep ik haaſtiglijk na de plaats, daar Alypius ſat: Want daar had ik het Boek der Apoſtelen nedergeleid, ſo als ik van daar was opgeſtaan. Ik nam het: Ik ſloeg het op, en ik las ſtilſwijgende het eerſte Vers, daar mijne oogen op nedervielen:* niet in braſſeryen, of in dronkenſchappen; niet in ſlaap-kameren en onkuisheden. *En wilde ik niet verder leſen; noch was het ook van node. Want ter-*

terſtond, op 't eynde deſer ſpreuke, waſt als of mijn hart met een licht van geruſtheid wierd vervuld; en verdwenen alle duiſterheden van twijffeling. Toen het Boek ſluitende, terwijl ik evenwel mijne vinger, of ik weet niet wel wat ander teken, daar tuſſchen inhield, gaf ik 't, met een bedaard weſen, aan Alypius te kennen.

Doch hy, gaf 't geen hy inwendig in ſich gevoelde, en dat voor my verborgen was, op deſe wijs te kennen. Hy verſocht te ſien wat ik geleſen had: ik toonde het aan hem; hy letten 'er op, leſende ook verder, als ik geleſen had; welke gevolglijke reden my onbekend waren. Het geen 'er volgde was: Den ſwakken in 't gelove neemd op. *'t Welk hy op ſich ſelfs toepaſte, en aan my openbaarde.*

Maar hoe na komd het eerſte deel van dit verhaal overeen, met het gene *Pauſanias* verhaald, van 't *Orakel* van *Mercurius* te *Bure in Achaja*, en dat van de Tempel van *Serapis*; exempelen die door my reeds boven zijn bygebracht?

Noch nader evenwel komt het overeen, met dat Heidens misbruik, daar *Apulejus* me ſpot; en heeft het 'er, buiten twijffel, ſijne oorſpronk van; gelijk ſeer vele ſeden en gewoontens, ſo wel kerkelijke als wereldlijke, onder de oude Chriſtenen, en vry meerder als men ordinaarlijk wel denkt.

Dat ſeer klaarlijk kon getoond werden, indien 't hier de tijd of plaats was, daar van te handelen, en 't geen ſaak van ſeer groten omſlag was. Waarom ik, ſülks tot een andre ſtoffe en gelegentheid bewarende, weder ter ſake keer.

Apulejus ſeid dan: *Wy ſien 'er velen, die niet door hun eigen hart, maar door eens anders woorden, geregeerd werden: die, uit een ſteegje of ſlopje voortkruipende, raadplegen aan, en raadnemen van, de woorden, of ſtem en geluid, van andren, en alſo, dat ick het ſo noeme, niet met hun hart, maar met hunne ooren, denken.*

Met

Met de exempelen uit *Pausanias* komd beter overeen, een ander misbruik der oude Christenen: waar door sy hunne Voorwikking maakten uit het lesen des Diakens, of Voorlesers, so als sy eerst in de Kerk of Vergader-plaats, tot het gehoor des Goddelijken woords en Predicatie toetraden. Namentlijk sy iets in overweging hebbende te doen, of te laten, traden, terwijl de Diaken of Voorleser las, ter Kerken in; en het eerste Vers dat sy hem hoorden lesen op hun inkomen, vatten sy op voor een Orakel, en schikten sich daar na: als 't maar enigsins applicabel ter sake was, of scheen te zijn. Hoedanige exempelen *Metaphrastes*, in sijn Martelaarsboek, van *Cyprianus* verhaald. 't Welk de oudheid sodaniger misbruiken, die vele eeuwen lang geduurd hebben, genoegsaam te kennen geefd.

Voor sommigen, die maar een der *heylige Boeken* opsloegen, wast genoeg, dat sy sulks t' huis, buiten de Kerken of Gebede-plaatsen, deden; en also maar lossélijk (evenwel naar voorgaande gebeden) met de hand het *Boek* opsloegen; daar andren, in tegendeel, (gelijk hedensdaags by ons de kinderen in boekjes, naar heyligjes of printjes, steken) een kleen houdtje, of pennetje, namen, dat sy tusschen de bladen instaken; en dan, 't geen hen met dien opslag eerst ontmoete, en op de saak, waar over die consultatie viel, scheen te slaan, voor een *Orakel-antwoord* namen. Maar sommigen, daar ontrent vry godvruchtiger willende zijn, deden 't in de Kerken, of Gebede-plaatsen; sommigen noch daar-en-boven op bysondre heylige dagen, als *Paascha* enz; sommigen, naar een of meerder (te met wel 3.) nachten, met vasten en bidden, te hebben overgebracht. Dus hadden ook de *Sortilegi* of (dat ikse so noeme) *Orakellotgaarders*

gaarders onder de Christenen, hunne gepretendeerde *heylige Loten* der *Apostelen* en *Propheten*; die (van hout of brood gemaakt, als reeds boven is aangemerkt) met woorden, namen, of andre tekenen van d' *Apostelen* en *Propheten*, of uit der selver schriften gehaald; op een daar toe gepreparéede *Taaffel* (en die om de tekenen daar op uitgedrukt een *Pythagorische Taaffel* genoemd was) wierden geworpen: en wierd also door hen de *Voorwikking*, van 't gene sy begeerden te Voorweten, te werk gesteld.

De *Talmidisten* en *Rabbijnen* spreken veel, van een soort van *Phrophetie*, die sy noemen de *Batkool*, of *Dochter des geluids*, of *der stemme*; die plaats sou gehad hebben, naar 't ophouden der *Prophetie*, door van God gesondene *Propheten:* en die naar sommige hielden een *levende*, doch *Goddelijke stem*, uit den Hemel was, met articulaat geluid; by andren in tegendeel ging sy maar voor een so krachtige imaginatie, dat een mensch niet anders wist, of hy hoorde een *levendige* en *articulate stem*. Dese *Bat-kool* werd daarom ook, op die extraordinare stem uit den Hemel, waar van Matth. 3. v. 17. Matt. 17. v. 5. Joan. 12. v. 28. En Act. 12. v. 22. gesproken werd, door superstitieuse Christenen toegepast; schoon de Joden selfs, onder sich, daar over geensins accorderen. Men overweeg dan uit het reeds voorverhaalde (en 't geen uit het Heidendom nu reeds is voortgebracht) den oorspronk, en fundament, waar op 't *Orakel-antwoord*, uit het lesen des *Diakens* of *Voorlesers*, enz. gevat wierd.

Dese waarlijk Heidensche superstitie der oude Christenen is meermalen door de *Concilien* verboden geweest: maar evenwel, gelijk reeds getoond is, seer lang in stand gebleven: en wel voornamentlijk,

lijk, acht ik, om dat niet alleenlijk de grootſte hoofden, en gebieders des werelds, namentlijk de *Keyſeren* (als ons door 't exempel van de *Keyſer Heraclius* die ſo byſonder godvruchtig op de oude penningen vertoond werd) maar ook ſo voorname hoofden der oude Chriſtenkerke *Cyprianus*, *Auguſtinus*, *Antonius*, *Alypius*, en andren meer, daar aan vaſt waren; en, aan den ſuperſtitieuſen hoop, tot patronen en voorbeelden verſtrekten: alhoewel ſy ſelve dat geenſins ſo verre hadden betrokken, als daar naar andren gevolglijk (en voornamentlijk den gemenen hoop) ſulks tot hun ſuperſtitieus, en ſot, gebruik namen. Mijne inſicht is geenſins de voorname hoofden der eerſte Chriſten Kerk, of enigen der ſelver, verachtelijk hier mede ten toon te ſtellen: Maar acht ik eerlijk en redelijk, de misbruiken ontrent de Godsdienſt aan te wijſen: ook waar, en in hoedanige Perſonen men die vind: op dat andren van minder kunde en ervarentheid (op ſodaniger voorbeelden, niet in de ſelve graft komen te vallen;) alſo wel, als der ſelver deugden en verdienſten te prijſen, en te loven. Gelijk 't van wijſe en ervarene Zee- en Stuur-luiden, alſo wel de plicht is, banken, of platen en ſanden, en verborgene klippen, aan te wijſen; als van de rechtſte en neſte kours, en d' allerveylichſte ſoorten van Zee-vaart, den onervarenen Zee-lieden te onderrechten.

Doch laat ons eens weder keren tot de Heidenſche *Orakel-loten*, en horen wat 'er de ſeer doorſichtige en ervarene *Cicero* van ſeid, in ſijne twede Boek van de Voorſeggingen.

Hy *Cicero*, naar dat hy dan die ſo byſonder fabuleuſe vertelling, van 't, quanſuis, miraculeus vinden der *Preneſtijnſche Orakel-loten*, binnen een har-

harde rots beſloten, heeft gedaan, op die wijſe als ſy reeds door my is bygebracht, voegt 'er verder op: ,, Doch hoe of op wat wijſe zijn doch ,, [deſe *heylige Orakel-loten*] weg geleyd, op die ,, plaats? en wie heeft doch het hout (waar van ,, ſy gemaakt zijn) gehakt, geſchaafd, en met ,, characters getekend? Maar, ſeggen ſy, niets ,, is 'er 't geen God niet kan volbrengen, (of uit- ,, werken) maar och of hy dit doch in de Stoiken ,, had volbracht (of uitgewerkt) dat, nament- ,, lijk, ſy ſo wijs waren geworden, dat ſy niet al- ,, les met een ſuperſtitieuſe, en recht jammerlij- ,, ke beſorgdgeid en angſtvalligheid, aannamen ,, en geloofden! Maar doch, deſe ſoort van Voor- ,, ſegging is van nu al lang niet meer in burgerlijk ,, gebruik; maar achter de bank geworpen. ,, ſchoon de heerlijkheid en oudheid van de Tem- ,, pel, de naam der *Preneſtijnſche Orakel-loten* in ,, weſen houd: en ſulks maar by 't gemene volk- ,, je geld. Want wat Magiſtraats Perſonen, of ,, anders doorluchtige (of achtbare) Lieden, ge- ,, bruiken langer die *Orakel-loten*? Ook ſijn ſy op ,, andre plaatſen ſo in verachting geraakt, dat, ,, naar *Clitomachus* ſchrijfd, *Carneades* pleegd te ,, ſeggen, dat hy nergens enige *Fortuin* had ge- ,, ſien, die van beter Fortuin (of winſt en voor- ,, deel) was, als de *Fortuin* te *Præneſte*.

Meerder kon van deſe *Lot-Orakelen* werden bygebracht: maar acht ik dat dit hier verhandelde genoeg is, om den verſtandigen te doen begrijpen 't geen *Cicere* 'er van getuigd, wanneer hy ſeyd: dat alles daar ontrent, tot het bedriegen van andren, en tot eygen gewin en voordeel, was toegeleyd.

Onder de *Waarſeggers*, die byna aan ydereen (niet

(niet alleenlijk Lieden van middelen en gelegentheid, maar ook van minder soorte, en, alsmen seid, Jan-alleman, Vrouwen, Kindren, enz.) buiten de publijke *Orakel-plaatsen*, om loon *Voorseyden*; waren de voornaamsten (so by *Grieken* en *Romeynen*, als andre Volken) de *Astrologi*, of *Sterre-kijkers*, by de *Romeynen* ordinaerlijk met de naam van *Mathematici* benoemd; ook de *Augures* of *Vogel-wichelaars*; naar dien sy wel voornamentlijk, uit de *vlucht*, *geluid*, *neervalling* enz. *der Vogelen* hunne *Voorseggingen* deden, schoon 'er noch andre soorten van Voorseggingen, door *'t vuur* enz. byquamen: eyndelijk ook de *Haruspices*, of *Offer-wichelaars*, die uit de ingewanden der geslachte Offer-dieren, hunne *Voorseggingen* maakten. Alhoewel (buiten de *publijke Collegien* deser 2 laatste soorten) de *Augures* en *Haruspices*, malkandren met hun Ampt so na by quamen, dat sy menigmaal, by de Ouden werden geconfundeerd, en voor een en de selven genomen.

Het Ampt der *Astrologi* of *Sterre-kijkers* was, uit de gesteltenis der *Gesternten*, der selver *loop*, *conjunctien*, en meer andre, so sotte als bedriegelijke, pretexten, te *Voorseggen* het goed of quaad, dat aan iemand overkomen sou.

Dese Lieden waren by 't gemene Volk van *Rome*, (buiten de seer achtbare publijke *Collegien* der *Augures* en *Haruspices* in die stad) in groter aansien en credijt, als alle andre soorten van *Waarseggers*; en hierom is 't dat *Juvenaal* in sijn 6de Schimpdicht seid:

(Dixerit Astrologus credent à fonte relatum
Ammonis, quoniam Delphis Oracula cessant.)

Dat, als 't een Sterre-kijker Voorseid heeft, sulks so veel is, of men 't door 't Orakel-antwoord van Jupiter Hammon had.

On-

Ondertusschen waren hunne bedriegerijen, ja schelmerijen, onder simpel pretext van *Voorsegging*, vaakmaal so groot; dat sy menigmaal daarom uit *Rome*, en gans *Italia* verdreven zijn; of ten minsten, op swaare pene, geboden 't Land te ruimen: als zijnde die genen die, gelijk *Valerius Maximus*, in sijn eerste Boek seid, (*Levibus & ineptis ingeniis, fallaci syderum interpretatione, quæstuosam mendaciis suis, caliginem injicientes*) *door bedriegelijke en valsche uitleg den sotten en kleenverstandigen hoop, 't verstand verwarden; en hunne beursen tot der selver kosten, door hunne leugens vulden.*

Tacitus noemdse daarom ook (*Genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax: quod in civitate nostra & vetabitur semper & retinebitur.*) *een soort van Menschen, den Vorsten ontrouw, den hoopende bedrieglijk: dat,* (*seid hy*) *in onse Stad* (*Rome*) *altijd verboden sal werden, en altijd daar in werden behouden.*

Doch alhoewel dese Lieden seer dikmaal zijn verjaagd en gestraft; ja byna van alle Keyseren, (als *Ulpianus* getuigd) en wel specialijk van *Tiberius*, (gelijk, buiten andren, by *Tacitus* in 't 32ste cap. van sijn 2de Boek der Jaar-boeken te sien is) gebruikte hy evenwel dagelijks *Thrasyllus*: als op wiens konst hy, door ervarentheid, staat maakte; om de navolgende voorvallen, door nu genoemde *Tacitus* (in sijn 6de der Jaar-boeken) op volgende wijse verhaald:

„ Ik kan niet laten te verhalen de Voorsegging „ van *Tiberius* aan *Galba*, toen ter tijd Consul zijn„ de, gedaan: welken hy ontboden hebbende, „ en met verscheydene soorten van redenen on„ dersocht en beproefd, hem eyndelijk met „ Griekssche woorden van desen sin, aangespro„ ken had; *En gy Galba sult ook noch t' eniger tijd,*

„ *de proef (of smaak) van't Opper-gebied hebben:* hem
„ daar mede een late en korte Opper-heerschap-
„ pye betekenende, door kennis der Chaldeeu-
„ sche konst: om welke te verkrijgen hy ledigen
„ tijd te *Rhodus*, en tot Leer-meester aldaar *Thra-*
„ *syllus* had gehad; des selfs wetenschap daar in,
„ op dese wijse beproefd hebbende. Wanneer
„ hy over eenige saak wilde beraadslagen, ge-
„ bruikte hy daar toe een hogen oort van seker
„ huis, en de mewustigheid van een enkele vry-
„ gemaakte Slaaf. Dese onkundig in geleerd-
„ heid, maar grof en sterk van lichaam, ging
„ voor, door steyle en ongebaande wegen (want
„ het Huis was op een steile Rots gelegen) dien
„ gene, wiens konst *Tiberius* voorgenomen had te
„ beproeven: en, indien hy nabedenken van
„ ydelheid, of bedroch daar in, had opgevat,
„ wierp die vrygemaakte hem, in't wederkeren,
„ van boven neder, in de daar onder-aanspoelen-
„ de Zee; op dat 'er geen ontdekker van't ge-
„ heym was. Derhalven *Thrasyllus* boven op die
„ selve Rotsen geleid; na dat hy sijnen Raad-vra-
„ ger had ontroerd, met aan hem het Opper-
„ gebied, en het geen toekomende was, scherp-
„ sinniglijk te Voorseggen; wierd hy selfs ge-
„ vraagd, of hy sijne eigene geboorte-stond, wel
„ kende; en wat jaar en dag hy toen hadde. Hy
„ [*Thrasyllus*] de gesteltenis der Gesternten en de
„ spatien der selven hebbende afgemeten; stond
„ in't eerst versteld, en quam daar op vreesach-
„ tig te verschrikken: en hoe hy langer en ern-
„ stelijker de selven beschoude, hoe hy meerder
„ en meerder, door verwondering en vrees, ver-
„ steld wierd. Eindelijk roept hy uit, dat hem
„ een seer twijffelachtig, en byna't allerniterste

ge-

„ gevaar boven 't hoofd hing. Waar op *Tiberius*
„ hem omhelsende beloofde, dat gelijk hy voor-
„ kundig der gevaren was, hy ook een behouden
„ Man sou zijn: en voor Godspraak opvattende
„ 't geen hy geseid had, hield hy hem voor een
„ van sijn innerlijkste Boesem-vrienden. Maar
„ doch, als ik sulke en diergelijke saken hoor ver-
„ halen, ben ik van een twijffelachtig oordeel.
enz.

Wat het eerste gedeelte deser Historie aangaat; en 't geen hy *Tiberius* wegens *Galba* had geseid, daar van is 't my de moeyte waerdig by te brengen, 't geen *Trojano Boccalini*, op dat verhaal aantekend, op dese volgende wijse: *Ik verhaal op dese plaats, dat ik voor d' allergrootste onnoselheid houde, te geloven, dat het mooglijk zy, door middel van eenige konsten (hoedanige die ook mogen zijn) te komen tot de kennis van toekomende saken, buiten de waarlijk Goddelijke inspiratie. Seer gaerne wil ik geloven, dat Tiberius, die van een seer doordringend verstand was, voorsien heeft dat Caligula, of wie 't mocht zijn van sijn Bloed, die hem moest succederen, noch maar een Jongeling was: En dat die staat geensins een jonge Prins van node had, die noch moest leeren het gebieden, met sodanige konsten en wetenschappen, als bequaam waren, om so groot een heerschappye te beslieren: naardien het gebruiken van wreedheid met ter tijd vele Vyanden moest baren, en by gevolg een sekere ruine. Dat de minsaamheid en gemeensaamheid sou misbruikt werden, en de deur openen tot conspiratien: waar door 't niet mooglijk was die heerschappye lange tijd onder eene familie te behouden. Hy overwoog 'er by, dat of schoon de Successeuren van sijnen bloede wierden omhalsgebracht, de heerschappye evenwel geensins in staat was, om weder tot de stand van een vrye Republijk te keren. So om de bysondre ongelijkheid der Borgeren, als*

om de macht der Militie. Waar uit dan, die voorsichtige Keyser, met sijne overwegingen en verstand, doordringende in de saken, die noch toekomande waren, wist te raden, dat wanneer het Opper-gebied, uit de Huisen der Juliën en Claudiën was geraakt, dat selve op de Persoon Galba moest nedervallen. En was dit de Astrologische raming van een wijs en doorsichtig Politijk; geensins van een leugenachtig Sterre-kijker.

't Geen *Boccalini* hier seid, sullen (acht ik) allerbest begrijpen, die door onderfoeking en ervarentheid, het beloop der wereldlijke saken hebben leren doorsien en kennen. Doch laat ons weder keren tot de Historie van *Thrasyllus*.

Dese dan kon het Opper-gebied aan *Tiberius* Voorseggen: 1. Uit de jaren en seden van *Cajus* en *Lucius*; die in haar by na kinderlijke jaren tot het bestier der Republijk opgevoerd, tot dien last geensfins bequaam waren: en welker verstand en imborst, en leven, geensfins over-een-quamen, met dat oogwit dat *Augustus* sich in henlieden had voorgesteld.

2. Daar uit, dat *Cajus* en *Lucius* los en wuft zijnde, seer lichtelijk door *Livia* (die op alle mooglijke wijsen, en op d'allerdoortrapste manieren van doen, *Tiberius* met 'er tijd socht tot het Oppergebied te brengen) konden werden verschalkt, door vergif, of andre middelen. Gelijk ook *Tacitus* sich niet vry toond van die gedachten, dat *Cajus* (die de laatste leefde) door *Livia* met vergif is omgebracht: om also haar eigene Soon de naaste aan 't Opper-gebied te maken.

Gelijk sy daarom ook by *Augustus* wist uit te werken, dat *Agrippa Posthumus*, die nader Erfgenaam dan *Tiberius* was, als woest en beestachtig van aard enz. na 't Eyland *Pandosia* verbannen wierd: die

ook

ook terſtond naar *Auguſtus* dood wierd om hals gebracht.

Ook gebraken 'er genen, die onder de voornaamſte oorſaken van *Tiberius* ballingſchap (indien niet de enigſte) ſtelden, de toeleg van *Tiberius* op de perſonen van *Cajus* en *Lucius*: en de ſpijt van ſich achter hen geſteld en niet mede geadopteerd, te ſien: ſchoon 'er vele andre oorſaken, van ſijn Wijf *Julia* enz. door andren werden voortgebracht.

Voeg hier by de openbare jalouſien, onmin en onwil, tuſſchen meer-gemelde *Gebroeders* en *Tiberius*: en de belofte door *Tiberius* gedaan (op ſijne wederkeer uit *Rhodus*) van ſich niet in't bewind te ſullen indringen, enz.

3. Uit de Vragen en voorſtellingen van *Tiberius* op die tijd, en verder uit alle andre omſtandigheden, ſo van voorgaande praat, als anders: en wel voornamentlijk het betrouwen van die grote geheymenis, de toekomende heerſchappye, namentlijk, naar *Auguſtus* dood. Waar uit *Thraſyllus* wel bevroeden kon, met wat hoop hy *Tiberius* te voeden had: en wat voor tekenen en redenen 'er waren te bedenken, om hem ſulks wel wijs te maken, in een geſtadige hoop te houden, en ſich ſelfs door dat middel te behouden.

Ook viel 't geenſſins beſwaarlijk voor hem, te ſpreken van ſijn eigen gevaar. Want ten eerſten kend hy 't humeur of imborſt van *Tiberius*: waar van 't Orakel der Politijken *Tacitus*, ons de getuignis geeft; *dat ſelfs alle die jaren, die hy te Rhodus, onder ſchijn van ruſt in een vergeten hoek te ſoeken, genoegſaam als balling leefde, hy ſijn ſinnen niet als op toorn, geveinſtheid, en verholen luſten, geſcherpt had.* En werd ons de ſelve *Tiberius*, niet alleenlijk op 't einde van ſijn ſesde Boek; maar ook overal de gehele

ſes Jaar-boeken door, ſodaniger wijſe beſchreven, dat elk ſich op het allervoorſichtigſt voor ſijne *geweynsdheid* te wachten, en voor ſijne eerloſe *wreedheid* enz. te gruwen, had.

Wanneer derhalven *Thraſyllus* ſach, op welk een plaats hy gebracht was, en met welk een geſelſchap; had hy lichtelijk te giſſen, in hoe groot gevaar hy was; ſchoon hy ſich al op 't ſneegſte wiſt te redden.

Voeg 'er by, dat hy, als ſeer ervaren gehouden in ſijne konſt, buiten twijffel gemeenſchap en kennis hadde aan de meeſten, of ten minſten de voornaamſten, ſijner konſt; die 'er in groot getal te *Rome*, en in *Italie*, en andre Geweſten van 't Roomſch gebied, waren. Van welken 'er (als uit *Tacitus* af te nemen is) al velen die qua ſprong gedaan hadden, en alſo ook ſchielijk verdwenen waren.

Waar uit hem ſeer lichtelijk voor't verſtand kon komen, de fabel van de ſieke Leeuw; wien de Vos niet dorſt beſoeken, om de voetſtappen van andre dieren, die wel voorwaard naar 't hol gekeerd ſtonden; maar van welken men geen tekekenen van 't wederomkeren beſpeurde. Daar en boven noch de vraag, wegens ſijn ſelfs, op ſulk een plaats, enz. voorgeſteld.

Waarom dan 't gereedſte middel om ſich te redden, was te veynſen, dat hy uit het Geſternte ſag, 't geen hy anders niet beſwaarlijk giſſen kon.

Want wat verſtandig Menſch ſal denken, dat de Ouders van *Thraſyllus*, als uit voorkunde, van dat hy in ſijne ouderdom ſo een *Sterre-kijker* ſtond te werden, ſo net de juiſte uur, en minuten en ſecunden, van ſijne geboorte hebben geobſerveerd; op dat hy ſo van ſijn eigen gevaar, ook de nette en

juiſte

juiſte tijd ſou konnen Voorſeggen ? daar de ordinare exempelen ons leren, dat van alle die Lieden, niemand, als by byſonder toeval, hun eigen geluk of ongeluk, tijd van ſterven enz. hebben weten te voorſien.

Voeg eindelijk hier noch by het heymelijk verſtand, dat dusdanige ſoort van Voorſeggers hielden, in en met naby- en ver-afgelegene Landen en Menſchen: om alſo te konnen uitvorſchen de geſteltenis van de Perſonen en ſaken enz. dier gener, welken tot hunne kunſt hun toevlucht namen. Uit welke heimelijke intelligentie, door heimelijk voor-afgeſondene Boden, daar als om gans wat anders heen gekomen, (terwijl, om de ſtand der ſaken toen ter tijd, *Tiberius* in gedurige angſt en verwachting was, wat goed hem, door bewerking van ſijne Moeder *Livia*, van Rome mocht toekomen) *Thraſyllus* kon verwittigd zijn; en alſo gewaarſchoud, wat hy in ſulk geval te beloven of te antwoorden had. Waarom hy dan ook van 't ſchip, dat de blijde tijding van ſijne herroeping bracht (daar *Suetonius* en *Dion Caſſius* gewag van maken) ſo uit de tijd, als uit 't maakſel van 't ſchip, en uit de vlaggen, en andre tekenen (waar uit kenbaar kon zijn dat het van *Rome* quam; of dat het anders geen Koopvaerdyman, maar, een Keyſerlijk en extraordinaar Vaartuig was, en derhalven geen gemene boodſchap, maar de lang met ſmert verwachte tyding, of iets van die natuur, aan *Tiberius* bracht) tamelijk wel en vaſt kon verſekerd zijn.

't Geen *Cicero*, in ſijn tweede Boek van de Voorſeggingen, ſo uit *Panætius* als anderen, over deſe ſoort van Lieden, en de grond hunner kunſt, of liever bedroch, redeneerd is, ſchoon wat lankwijlig

lig, de moeite waerdig hier te werden bygehaald en vertaald. Hy seid dan: *Laat ons nu komen tot de monstreuse konsten en antwoorden der Chaldeen: van welken Eudoxus, die een toehoorder van Plato is geweest, en naar't oordeel der allergeleerdste Lieden in Sterrekunde byna alle Menschen overtrefte, dusdaniger wijse gevoeld, gelijk hy ook schriftelijk heeft nagelaten: dat aan de Chaldeen, ten opsichte van hunne Voorsegging, en't betekenen van yders leven uit de geboorte-dag, in't allerminste geen geloof is te geven. Ook noemd Panætius, (een uit het getal der Stoiken, die de Voorseggingen der Sterre-kijkers verwierp, Arthelaus en Cassander, de allergrootste Sterre-kijkers van de tijd in welke hy selfs leefde, en seid; dat daar sy in alle d' andre delen der Sterreknnde uitmuntende waren, syl. evenwel, dese soorte van Sterrekunde geensins gebruikten. Scylax van Halycarnassus (de gemeensame vriend van Panætius) die bysonderlijk uitstak in dese konst, en, die de allervoornaamste was in't bestier der Republijk, verwierp geheel en al dese soorte van Chaldeeusche Voorsegging.*

De geschiedenis, die de Griekssche Historieschrijver *Agathias*, in sijn vijfde Boek bybrengd, acht ik dat hier ter sake diend, en den Leser niet onaangenaam sal zijn. Dese seid, naar't verhaal der seer schrikkelijke Aerdbeving, die ten tijde van de Keyser *Justianus* te *Constantinopel* was ontstaan: *Ook wierden'er vele Wonder-tekenen en absurde Voorseggingen onder de Gemeente gestroid; als of de gehele Wereld nu vergaan sou. Want'er enige bedriegers, als van selfs lopende Propheten om her liepen, en Voorseiden den't geen hen luste en beliefde. Waar door sy't gemene Volk, dat reeds vol angst en schrik was, en daar door te lichter te bewegen en te overredenen, noch meerder quamen te verbasen. Desen dan sich veynsende door raserye en overnatuurlijke beweging besseten te zijn, voor-*

spel-

ſpelden noch veel ſwaarder gevolgen : quanſſuis door Geeſten, en verſchijningen der ſelver, 't geen toekomend was geleerd hebbende ; en alſo dapper glorierende in hunne ellende. Maar andren (N. B.) de loop en vertoningen [van conjunctien enz.] van 't Geſternte beſchouwende, verklaarden daar uit, en Voorſeiden ook, noch groter rampen, en byna een gehele ondergang van 't Heel-al. Want ſulk een ſoort van Volk koomd gewoonlijk te voorſchijn in ſeer ſware en rampſpoedige tijden. Doch zijn evenwel beyde die ſoorten van Voorſegging, ten beſte van 't Gemeen, ydel en onwaarachtig geweeſt.

Seer wel voegd hier, mijns achtens, by, 't geen de grote Rechts-geleerde, en uitſtekend Letterkundige (ſo wel in Orientaalſche, als Latijnſche en Griekſche Talen, en geſchiedeniſſen) *Petrus Cunæus*, in ſijne ſeer brave *Oratie* over de *Climacteriſche* jaren, dusdaniger wijſe ſeid : *Het is noch geen 120. jaren geleden, dat enige Sterrekijkers van uitſtekende geleerdheid en achtbaarheid hadden Voorſeid, dat 'er de ſelve conjunctie van Geſternte ſou weſen in 't jaar 1504, die 'er was geweeſt op die tijd, toen Noäch alleen met ſijne Familie behouden wierd uit de Sund-vloed, die 't gehele Aardrijk overſtroomde. Derhalven was 'er een algemene over-een-ſtemming en verſekering, dat op die ſelve dag, de Wereld weder door een Diluvie ſou vergaan : en kon dit aan velen geenſſins ontnomen werden. Ja ontbraken 'er genen die ſich Vaartuigen timmerden ; om alſo de nood van 't water te ontvluchten : En ſtak onder deſen uit Aureolus Tholoſas, een ſeer geoeffend en vermaard Rechtgeleerde : die evenwel weinig dacht op dat eeuwige Verbond, dat Godt met Noach had gemaakt, ſwerende dat het Aardrijk noid weder door 't water ſou vergaan. En waarlijk volgde 'er op deſe Voorſegging der Sterre-kijkers een geheel contrarie uitkomſt. Nademaal Ludovicus Vives, een Man op wiens verhaal men*

seer wel staat mach maken, heeft nagelaten, dat 'er in lange tijd geen jaar was gepasseerd, dat so schoon en helder, so voorspoedig, en aanmerkelijk ten opsichte van vruchtbaarheid, was geweest.

Het staat my noch heel wel voor, hoe in 't jaar 1652, aan de Boek-verkopers vensters t' Amsterdam, te koop hingen gedrukte Brieven, waar in wierd geprophet eerd, door Lieden van dese soort, dat 'er ook sodanig een conjunctie sou zijn in 't jaar 1656, en de wereld als dan vergaan: naar dat 'er alvoren in 't jaar 1654. een verduistering der Son sou geweest zijn, diergelijke noid was geweest. Doch heb ik na die tijd (schoon 't my, toen noch een Jongeling van 13 jaren wesende, vry verstelde, so dikmaal ik naar school wandelende sulks niet kon laten te lesen) wel swaarder verduistering, maar noid ondergang der wereld beleefd. En heugd my, dat ik door oude Lieden, toen ter tijd, heb horen verhalen; datmen in hunne jonge jaren sodanige Prophetien van 't jaar 1626. had gemaakt: en dat de Brug-singers in hunne Liedjens publijkelijk voor 't Volk opsongen: *ô sy mogen wel beven, die 't jaar van ses-en-twintig sullen beleven.*

Doch sal ik, van dese bedrieglijke sotternyen affscheydende, eens overgaan tot de *Haruspices* of *Offer-wichelaars*; welker wetenschap bestond in Voorseggen, niet alleenlijk uit de *Ingewanden* der *Slacht-offeren*, maar ook de *Blixem*, en wonderlijke voorvallen van *Mis-geboorten* of *Wanschepsels*, en diergelijke, seer selden en ons vreemd-voorkomende, saken.

Buiten 't geen ik al reeds (pag. 308. en gevolglijk) ten opsichte hunner bedriegeryen, uit *Athenæus* en *Frontinus* heb by gebracht; en 't geen *Cicero* 'er van seid; sal ik, uit de selve *Cicero*, de oorspronk

spronk (so alsse versierd werd) hier ophalen; en in wat achting die Voorseggingen, by doorsichtige Lieden, waren. Hy, *Cicero*, spreekt 'er van op dese volgende wijs: „ Maar laat ons eens de oor-„ spronk der *Offer-wichelarye* beschouwen. Want „ daar uit seer gemakkelijk is te oordelen, van wat „ kracht en achtbaarheid de selve zy. Men seid, „ dat in 't *Tarquinienser-land* enen *Tages*, terwijl „ dat Land beploegd, ende Voor wat dieper in-„ gesneden wierd, schielijk daar uit hervoor-„ quam, en den gene, die het Land ploegde, aan-„ sprak. En seidmen, naar 't in de *Hetruriſche Boe-„ ken* behelsd werd, dat hy in de gedaante van een „ Kind verscheen, doch met het verstand en wijs-„ heid van een oud Man. Dat wanneer op sijn „ gesicht de Vee-dryver t' enemaal verbaasd en „ versteld stond, en daar op door verwondering „ een luide schreeu gaf, een grote toeloop quam, „ en binnen korte tijd geheel *Etrurie* daar heen te „ saam schoolde: en dat hy [*Tages*] daar op veel „ en lang gesproken had; en so dat het van velen „ gehoord wierd: die alle sijne woorden wel „ waarnemen, en in geschrift stelden. Dat sijne „ gehele rede sodanig was, dat daar in de Offer-„ wichel-konst begrepen was: en dat de selve by „ gevolg van tijd is toegenomen door nieuwe „ kundigheden: doch die alle den selven oor-„ spronk zijn toe te eigenen. Dit hebben wy van „ hen [de *Etruriërs*] ontfangen: dit bewaren sy „ in geschrift: en desen oorspronk heeft die we-„ tenschap en konst. Is 'er derhalven wel een *Car-„ neades* of *Epicurus* van node, om sulks te weder-„ leggen? of is 'er wel iemand so onsinnig, dat hy „ geloven sou, dat 'er een (sal ik God of Mensch „ seggen?) door de Ploeg is opgeworpen? in-

dien

„ dien 't een God was, waarom heeft hy ſich te-
„ gens de natuur, onder de aerd verſtoken? Hoe
„ na kon die ſelve God, die Leering niet uit een
„ plaats, die boven d'aerde was geven? of in-
„ dien deſe *Tages* een Menſch was, op wat wijſe
„ heeft hy, dus onder de aerd bedolven, konnen
„ leven? en van waar of wien, heeft hy konnen
„ leren 't geeen hy aan andren quam te onderwij-
„ wijſen? Maar waarlijk ik, die tegens den ſoda-
„ danigen [ſuperſtitieuſen] ſo lang diſputeer, ben
„ gekker, als die ſelfs ſulke dingen geloven.

„ Het oude loopje van *Cato* ſchijnd my al vry
„ geeſtig te zijn: als hy ſeide dat hy ſich verwon-
„ verwonderde hoe d'ene *Offer-wichelaar* niet
„ lachte als hy een andre te gemoet quam. Want
„ hoe gans weinige ſaken zijn 'er, die gebeuren
„ van ontelbare, die Voorſeid zijn? of ſo 'er iets
„ ſulks komd na te volgen; wat bewijs is 'er dat
„ ſulks niet by geval geſchiede? De Koning *Pru-*
„ *ſias*, wanneer 't aan *Hannibal*, die by hem als
„ balling woonde, behaagde aan de Vyanden ſlag
„ te leveren, ſeide dat hy geenſſins dorſt, om dat
„ de Ingewanden dat verboden, door dien ſy van
„ een quaad voorteken waren. Waar op *Hanni-*
„ *bal* hem vraagde, of hy dan liever aan een Vlees-
„ brokje van een Kalfs-lever, dan aan een oud er-
„ varen Veld-overſte wilde geloven? En wat *Cæ-*
„ *ſar* aangaad; wanneer hy van de *Opper-Offer-*
„ *paap* [die miſſehien heimelijk van *Pompejus* aan-
„ hang was] wierd gewaarſchoud dat hy doch niet
„ voor de Winter naar *Africa* ſou overſchepen,
„ ſcheepte hy niet evenwel over? 't welk ten zy
„ hy gedaan had, aldaar alle de Troepen en macht
„ ſijner Vyanden te gelijk ſouden byeenverſameld
„ zijn geweeſt. En wat ſal ik doch ophalen de

de

„ de antwoorden der *Offer-papen* (en ik kon'er on-
„ tallijke bybrengen) die of gene, of puur contra-
„ rie, uitkomst hebben gehad? In dese burgerlij-
„ ke Oorlog, onsterffelijke Goden, wat hebben
„ sy niet al spel en bedrog aangerecht? en wat
„ zijn ons niet al Antwoorden der *Offer-papen* van
„ *Rome* in Grieken-land toegesonden? die aan
„ *Pompejus* zijn gegeven [die alle tot sijn voordeel
„ waren] want hy was geweldig aan dese superstí-
„ tie vast, lust het my geensins te verhalen; en
„ ook is't geensins nodig; voornamentlijk voor
„ u, die daar selfs zijt tegenwoordig geweest.
„ Want gy weet, dat byna alles wat Voorseid was,
„ een geheel contrarie uitgang heeft gehad.

Hier op past, mijns achtens, niet qualijk, 't geen de anders grote (in verstand en geleerdheid) *Augustinus*, uit *Julius Opsequens* (in 't derde Boek van sijne *Stad Gods*) voor een warachtige Historie by-haald; wanneer hy op volgende wijse spreekt:

„ Want uit geen andre oorsaak is 'er gebood-
„ schapt, dat de *Apollo Cumanus* [of het Beeld van
„ *Apollo* dat te *Cuma* geëerd wierd] terwijl de *Ro-*
„ *meynen* tegens de *Achajers* en *Aristonicus* oorlog-
„ den, vier dagen lang geschreyd had. Door
„ welk droevig Voorspook, als de *Offer-wichelaars*
„ verschrikt waren, en oordeelden, datmen dat
„ Beeld behoorde in Zee te werpen; traden de
„ oude Lieden van *Cuma* daar op toe, om sulks
„ te stuiten: en verhaalden dat sodanig een Voor-
„ spook, ook in den Oorlog tegens *Antiochus*, en
„ in d'Oorlog tegens *Perseus*, sich vertoond had,
„ in dat selve Beeld: en betuigden sy, dat, naar-
„ dien het den Romeynen tot geluk was gede-
„ gen, door besluit van den (*Roomschen*) *Raad*
„ aan den selven *Apollo* geschenken waren toege-

son-

„ ſonden. Waar op (N. B.) andre en ervarener
„ *Offer-wichelaars* zijnde ontboden, de ſelven ge-
„ antwoord hebben, dat het een gelukkig Voor-
„ teken voor den Romeynen was: om dat *Cuma*
„ een *Griekſche Colonie* was; en dat *Apollo* ſijne
„ droefheid door het ſchreyen betoonde; om
„ dat aan ſijn Land, waar uit hy daar heen was
„ overgebracht, druk, ramp en verwoeſting bo-
„ ven 't hoofd hing. Waar op daar na gebood-
„ ſchapt is, dat *Ariſtonicus* verwonnen en gevan-
„ gen was, in weerwil en tot droefheid van *Apol-*
„ *lo*; die ſulks door de tranen [of, als andren ſeg-
„ gen, 't ſweten, want dusdanige fabeltjes wor-
„ den ordinaerlijk op verſcheidene wijſen ver-
„ teld,] van ſijn ſtene Beeld had te kennen gege-
„ ven.

Waarlijk deſe God *Apollo* moet al in een byſtere verlegendheid zijn geweeſt: en ſoud ik wel geloven, dat het niet ſijne ſchuld, maar onmacht, is geweeſt, dat hy ſijne lieve *Colonie* niet te hulp quam: en dat hy ſich toen heeft moeten trooſten (even als ontrent het plonderen, verbranden en verwoeſten van ſijne ſo wel *Orakel*- als andre *Tempelen*) gelijk eertijds *Jupiter* by *Virgilius* met (*Fata volunt*) *het Noodlot wil het ſo.*

En dat hy anders wel, als in voortijde, (naar *Homerus* getuigd) voor ſijne *Trojanen* (naar welker ondergang, hy een Vriend der Grieken, en een vyand der Trojaanſche Afkomelingen, was geworden,) ook ſo voor ſijne beminde, en dus droeflijk betreurde, *Trojanen* ſou geſchermd hebben.

Miſſchien dat ook wel een derde hoop van *Offer-wichelaars*, naar de twede ontboden zijnde, ſouden geſeid hebben, dat hy, *Apollo*, ſchreyde, of ſweette, van angſt en droefheid, om dat hy ſelfs

niet

niet wist wie 't winnen sou. Want daar noch *heylig Water*, noch *Wierook*, noch *heylige Drievoet* tegenwoordig waren, kon hy, arme hals! (als boven, pag. 183. en 184, *Lucianus* schimpelijk toond) geen *Orakel-antwoord* geven.

Doch, om weder eens met ernst te spreken, schoon dan de grote *Augustinus*, dit niet alleenlijk voor een waarlijk gebeurde Historie, maar daar by ook voor duivels-konst en bedrog aansiet, siet-men hier uit genoegsaam wat van de saak was: en hoe dese *Antwoorden* der *Haruspices* te achten waren.

Alhoewel *Cicero*, die anders de kracht en nadruk van sulk bedrijf wel scherpelijk wederleid en beschimpt; doch evenwel acht, datmen, om de Gemene-saaks wille, en 't Volk bequamelijker te leyden en te mompen, dese Lieden, of 't *Collegium* der selver (dat te *Rome* van grote achtbaarheid was, en uit de voornaamste Leden van den Raad en andre Magistrature bestond, en daarom van den Raad en des selfs goedvinden, ten opsichte hunnes Ampts, dependeerden) behoorde in stand te houden. Gelijk hy ook (als noch gevolglijk sal geseid werden) van de Vogel-wichelarye, en 't geen daar aan dependeerde, spreekt.

Aanmerkelijk is ook, dat dese *Offer-wichelaars* alleen en sonder getuigen de Ingewanden beschouden, en daar uit dan het toekomende geluk of ongeluk Voorseiden: waar ontrent sy hunne rol, of naar eigen believen, of naar dat der Groten of klenen, die hun consuleerden, bysonderlijk konden spelen: en aan andren op de mouw spellen wat sy maar wilden.

En hierom was 't, dat *Tiberius* (als uit het 63. cap. van des selfs leven by *Suetonius* blijkt) hen verbood, in 't verborgen en sonder meerder getuigen, uit d' In-

d' In gewanden enz. Voorſegging te doen. Naardemaal ſy, of ſelfs alleen, of met een ander t' ſamen ſlaande, onder vier oogen, alsmen ſeid, konden verſieren, dat tot anderer, of ſijn eigen (waar over hy uitſtekenden wantrouwig was) groot nadeel mocht gedyen.

Een ſeer aanmerkelijk exempel hebben wy daar van, by reeds genoemde *Q. Curtius* in ſijn ſevende Boek, en op de navolgende wijſe door hem verhaald: Toen hy [Alexander] t' elkens beſwijkende, dit met een afgebroke ſtem, die naauwlijks, van den genen die 'er dicht by waren, gehoord kon worden, uitgeſproken had, begonnen ſy alle den Koning van ſo gevaarlijk een voornemen af te ſchrikken; inſonderheid *Erigyus*; die door ſijne achtbaarheid niets by dit hardnekkig gemoed vorderende, de Koning met waangeloof, daar in hy ſich ſelf niet magtig was, ſocht te bewegen; ſeggende, dat de Goden ook tegen dit overleg en voorneem waren; en dat, indien hy over de Vloed trok, een groot gevaar [door 't Slacht-offer] vertoond wierd *Erigyus* in des Konings Hut tredende (N. B.) had *Ariſtander* ontmoet; die hem geſeid had dat d' Ingewanden van droevige voorbetekenis waren geweeſt. Dit, uit de *Waarſegger* ſo verſtaan hebbende, boodſchapte *Erigyus*. Maar *Alexander*, niet alleenlijk door gramſchap, maar ook door ſchaampt ontſteken, om dat ſijn waan-geloof, dat hy verborgen had, tegens ſijne wil ontdekt was, ſtuitte *Erigyus*, en deed *Ariſtander* roepen. Welke komende, de Koning hem aanſag, en ſeide: Ik ben langer geen Koning, maar alleenlijk een gemeen Man. Ik heb u bevolen, dat gy Offeren ſoud. Maar

waar-

„ waarom hebt gy, 't geen daar door voorbe-
„ died wierd, aan iemand anders als my bekend
„ gemaakt? Want *Erigyus* weet mijne verborgene
„ en heymelijke saken, terwijl gyse aan hem geo-
„ penbaard hebt, dien ik so sekeren bedieder der
„ Ingewanden houde, als de vrees hem ingeeft.
„ Maar aan u beveel ik een en andermaal, en so
„ sterk als ik kan, dat gy selfs aan my segd, wat gy
„ uit de Ingewanden beseurd hebt: op dat gy het
„ geen gy gesegd suld hebben, niet lochenen kond
„ gesegd te hebben. Hy stond gans bleek en als
„ t' enemaal versteld, door vrees geen enkel
„ woord konnende voortbrengen. Doch eyn-
„ delijk door de selve vrees ook aangeprikkeld,
„ om de Koning in sijne verwachting niet op te
„ houden, seide hy: Ik heb voorseid dat 'er een
„ seer moejelijk, doch echter niet vruchteloos,
„ gevaar voor handen is; en heb ik meer door
„ mijne goedgunstigheid als door mijne kunst
„ ontroerd. Want ik sie de swackheid van u ge-
„ staltenis, en ik weet hoe veel aan u alleen gele-
„ gen is. Dieshalven ben ik verlegen dat gy niet
„ krachtig genoeg sult zijn om u tegenwoordige
„ geval te gemoet te streven. De Koning sond
„ hem wederom, bevelende, op hem te be-
„ trouwen; wijl de Goden hem tot het bedrijf
„ van noch andre saken de glorie toestonden.
„ Terwijl hy daar op sich met de selfde Lieden
„ beried, op wat wijs sy doch best de Vlóed sou-
„ den overtrekken, quam *Aristander* weder by
„ haar, en versekerde, dat hy noid Ingewanden
„ van blyder betekenis gesien had: als die t' ene-
„ maal van de eersten verschilden. En dat hy
„ toen wel d' oorsaken van sijne bekommernis
„ geopenbaard had; maar dat hy nu heerlijke
„ voortekenen verworven had. Ee 't Geen

't Geen ontrent dit verhaal aan te merken is, is, 1. (als reeds geseid is) dat de *Offer-wichelaars* alleen en sonder getuigen, de Ingewanden der Slacht-offeren, waar uit de *Voorsegging* door hen wierd gedaan, beschouden: en alsoo seer lichtelijk konden wijsmaken, aan die genen voor wien sy dat verrichten, doch wel voornamentlijk aan den gemenen hoop, 't geen sy wilden dat de selve geloofden. Waar in *Alexander* (hoe superstitieus hy wilde schijnen) sich evenwel niet liet Mompen: gelijk uit dit voorbeeld blijkt, en uit andren verder sal getoond werden.

2. De kunsjes en bedrog door *Erigyus* en *Aristander* (die, buiten twijffel, also wel voor hun eigen heil en leven, als voor dat van *Alexander* verlegen waren) om *Alexander* af te schrikken, met uit d'Ingewanden te Voorseggen 't geen sijn voornemen kon doen stremmen en stuiten.

3. Dat *Alexander* andre Voortekenen van *Aristander* vereyst en verwacht hadde blijkt, mijns achtees, niet duistelijk uit sijne moeylijkheid; niet so seer om dat *Aristander* eerder aan *Erygius*, als aan hem selfs had geopenbaard, van wat natuur de Voortekenen waren, als om dat hy wel dacht, dat het een voorbedacht opstel was van hun beiden (en licht wel van meer andren) sulke Voortekens, als'er door hen voorgewend wierden) aan hem bekend te maken. De klaarder blijken hier van sal ik bybrengen, als ik tone, in wat achting de Politijken de *Voorseggingen* hielden: ook hoe dese *Alexander* selfs die estimeerde.

4. Dat *Aristander*, door 's Konings kijven verbaasd en bevreesd, sijn seggen eerst by *Alexander* indirecte in den hals trok: en daarom ook so terstond voor de twedemaal offerende, quanssuis (als of

of de Goden, so schielijk om sijn of *Alexanders* wil, sich bedacht hadden, en een spaak in 't wiel van 't noodlot gestoken, en daar door buiten 't ordinare spoor gewend) geheel contrarie, ja uitstekend goede Voortekenen aan hem *Alexander* medebracht.

Maar doch, wat verstandig Mensch kan twijffelen, dat *Aristander* dit niet uit ingeven van *Erigyus* en andre voorname hoofden der *Macedoniers* deed: die siende de gesteltenis van *Alexanders* gesondheid, sijne ordinare hete driften, en 't gevaar der gehele, door hem voorgenome, saak; hem daar door hebben soeken af te wenden: op dat 'er niet enige ramp overquam, die (door *Alexanders* dood) hen allen ruineus kon zijn? dat *Aristander* genoegsaam in sijne verontschuldiging te kennen geeft.

Voorsichtiger waren waarlijk die Offer-wichelaars, die aan *Julius Cæsar*, kort voor de so vermaarde slag van *Pharsalia*, tegens *Pompejus*, antwoord gaf; naar *Plutarchus*, op volgende wijs (in des selfs leven) getuigd: *Wanneer hy nu het Leger door heilige suivering wijde, en sijn eerste Offer slachte, kundigde d'Offer-wichelaar aan, dat hy binnen drie dagen aan den Vyand sou slag leveren. Als Cæsar hem daar op vraagde, of hy ook enig goed Voorteken, ten opsicht van der selver uitkomst, vernam? antwoorde hy, gy sult selfs aan u selfs, daar over, beter antwoorden. Want de Goden voortekenen een bysondre verandering van saken, en een grote verwisseling van den tegenwoordige staat met een geheellijk contrarie. Derhalven indien gy nu u saken acht in goede stand te staan so verwacht, een erger lot; of indien gyse in een quaden acht te staan, so verwacht een beter.*

Hy *Cæsar*, die sich anders door genige *Voortekenen*,

nen, of *Voorjeggingen*, van sijne allergewichtigste voornemens liet verfetten; volgde evenwel (dewijl hy *Opperprieſter* en *Augur* was; en ten minſten, daarom, de gemene fleur van Offeren, en *Offerwichelarye* moeſt op volgen) het ordinaer gebruik. Doch verſtonden de *Offer-wichelaars*, die in sijn Leger waren, en de tegenwoordige geſteltenis der ſaken, en 't humeur van *Cæſar* ſelfs, ſo wel; dat ſy, tot des ſelfs voldoening (wijl hy ſulke plechtelijkheid ſeer qualijk voor by kon) en tot conſervatie van hunne eigene achtbaarheid, geen beter en breder antwoord wilden geven. Wijl een dusdanige (voornamentlijk door de Hoofden wel ter ſnee verklaard) voor de gemene Soldaat (die doch anders uitſtekend voor hem ingenomen was) niet anders als van ſeer goede uitkomſt ſcheen te weſen; en alſo van uitſtekende gewicht, en aanmoeding was.

Hier by voegd, mijns achtens, byſonder wel de Hiſtorie dien ons *Flavius Vopiſcus*, in 't leven van *Florianus* verhaald: wanneer hy van *Tacitus* en *Florianus* beyden, ſprekende, ſeid; „ dat aan „ henlieden te *Interramne* twee *Marmere-beelden* „ van verre boven natuurlijke grootte, op hunne „ Tombe waren opgerecht: doch dat de ſelven „ naderhand, door de blixem ter nedergeſlagen, „ van lid tot lid verbryſeld en verſtroyd waren: „ en dat ter ſelver tijd de *Offer-wichelaars* hadden „ Voorſeid, dat 'er t' eniger tijd een *Roomſch Keyſer* uit hunne Familie ſou opſtaan, die Richteren aan *Parthen* en *Perſen* ſou geven; die de „ *Franken* en *Allemannen* onder 't bedwang der „ Roomſche Wetten ſou houden: die de *Barbaren* uit geheel *Afrika* ſou verdrijven: die de *Taprobaners* met een Gouverneur ſou beſwaren: „ die een Onder-Burgermeeſter in *Britannia* ſou

ſen-

„ senden: die allen den *Sarmaten* als Richter sou
„ berichten: die den gehelen Aerdbodem, die
„ met de Zee omringd werd, door 't verwinnen
„ aller Volken sich sou eygen maken. Doch dat
„ hy eyndelijk 't Opper-gebied sou overgeven,
„ en selfs naar de Vaderlijke Wetten sou leven, en
„ dat selve tot het 120ste jaar uitrekken. Maar
„ dat sulks sou geschieden naar 1000 jaren, af te
„ rekenen van dien dach, dat hunne Beelden door
„ de blixem geslagen waren.

Waar op, hy *Fl. Vopiscus*, dan scherpende voegd:
„ was 't niet al een aerdigheid in de *Offer-wiche-*
„ *laars*, die Voorleiden dat sodanig een Vorst
„ naar 1000 jaren tijds sou komen? want indien sy
„ des selfs toekomst naar 100 jaren, hadden Voor-
„ seid, hadden hunne Voorseggingen noch kon-
„ nen ten toon gesteld werden: daar van so vele
„ jaren nauw selfsde Hiltorie overblijfd. En ver-
haald hy, een weinig verder daar op; „ dat over
„ die Voorsegging van Opper-gebied door de *Of-*
„ *fer-wichelaars* gedaan, seer vele Spot-versen ge-
„ maakt wierden. Gelijk ook waarlijk die saak
bysonder wel verdiende.

Alle verstandige Heydenen hadden dese soort van Lieden in bysondre kleenachting: en wierden die *Offer-wichelaars*, *Vogel-wichelaars*, [die 't niet uit publijke auctoriteit deden] *Sterrekijkers*, en daar uit Voorseggers, en diergelijke soort van Volkje, by den verstandigen maar voor ruichte en bedriegers geacht.

Waarom ook *Cato Censorius* in sijn Boek van de Landbouw, (in 't 5 cap.) den Huislieden vermaand en beveeld, *dat sy noid met Offer-wichelaars, Vogel-wichelaars, Waarseggers, of Chaldeërs, te rade souden gaan.*

Ge-

Gelijk ook *Columella*, in 't 8ste cap. van sijn eerste Boek der Landbouw, diergelijke vermaning geefd, en de reden 'er nevens steld: wanneer hy voor den Landman dit tot waarschouwing seid: (*Haruspices, Sagasque, quæ utraque genera vana superstione rudes animos ad impensas, ac deinceps ad flagitia compellunt, ne admiserit.*) *Dat hy doch niet admitteere de Offer-wichelaars, noch de Waarsegsters en Hexen; als welke beyde soorten de onervarene gemoederen, door ydele superstitie, eerst tot onkosten, en daar na selfs tot schelmeryen, aandryven:* En op 't eynd van 't eerste cap. sijns elfste Boeks, de *Chaldeërs* voor *schelmsche bedriegers* uitmaakt.

Hierom was 't ook (buiten alle twijffel) dat de Keyser *Aurelianus*, onder andre reeglementen, aan sijne Krijgs-lieden beval: *dat sy geen geld aan de Offer-wichelaars spillen souden.* Gelijk de reeds genoemde *Vopiscus*, in des selfs leven, verhaald.

Ja selfs geraakte te *Rome* het *Collegium Haruspicum* (of der *Offer-wichelaren*) dat anders een der allervoornaamste Priesterschappen was; en van ouds van bysondre achtbaarheid, ontrent de Republijk, enz. onder de Keyseren, in grote verachting: als uit de woorden van *Tacitus* (in sijn elfde Jaar-boek) blijkt: *Daar na heefd hy* [*Claudius*] *in den Raad voorgedragen nopende 't* (*Collegium Haruspicium*) *Ampt-genoodschap der Offer-wichelaren: dat d' alleroudste Discipline van Italie niet door luye slofheid in onbruik diende te komen. Dewijl men dikmaal, in tegenspoeden van den Staat, ontboden had de genen, door welker vermaan de Ceremonien in haar geheel hersteld waren, en voor 't toekomende beter waargenomen. En dat de treffelijkste van Etrurie, uit sich selven, of door aandrijven van den Roomschen Raad, die wetenschap onderhouden, en onder* [*sekere*] *Familien hadden voortgeplant: 't Welk*

nu

zu luyer en traaglijker geschiede, door de aan elk bekende en algemeene slof, ontrent de goede konsten: en om dat het uitheemsch overgeloof kracht kreg. En was wel alles jeegenwoordiglijk in gelukkigen stand; maar men moest der Goden goedertierenheid die dankbaarheid bewijsen, dat de seden en bediening der heylige plechtelijkheden in hachelijcke tijden geoeffend, in voorspoedige niet vervielen, en te niet gingen. Waar op een Raadslot is gemaakt dat de Pontifices souden besorgen alles wat tot behouding en bekrachtiging van de Offen-wichelaren (en der selver Ampt enz.) kon dienen.

Want wie siet niet dat het hier mede ging als met het *Droombedieden*; dat door *Cicero* seer aerdiglijk bespot werd, en waar van hy, onder andren, dusdanige Historitjes verhaald? „ Een Loper die „ van voorneem was naar de *Olympische Strijd-spe-* „ *len* te reisen (om daar mede te *lopen*,) had in sij- „ ne droom gesien, dat hy op een Wagen met „ vier Paerden gevoerd wierd. 's Morgens ging „ hy na de *Droom-bedieder:* En dese seide hem, gy „ suld verwinner zijn; want dat werd betekend „ door de snelheid en sterkte der Paerden. Daar „ op ging de selve naar *Antiphon* [een vermaard „ *Droombedieder*] die seide hem, gy suld sekerlijk „ verwonnen worden. Want begrijpt gy niet, „ dat 'er wel vier voor u heen hebben gelopen? „ Een ander *Loper* (en van dese en diergelijke „ dromen zijnde Boeken van *Chrysippus* en van „ *Antipater* vol, maar ik keer weder tot mijnen „ Strijd-loper) bracht aan den *Droombedieder*, dat „ hy, in sijn droom, in een arend, was veran- „ derd geweest. Die seide daar op, gy sult ver- „ winnen; want geen Vogel is 'er die snelder „ vliegd als dese. Doch als hy by *Antiphon* quam, „ seide dese hem, siet gy selfs niet, dat gy verwon-

„ nen sult werden? want dese Vogel, terwijlse
„ andren jaagd en vervolgd, blijfd selfs altijd de
„ de laatste. Sekere Vrou die gaerne een jong
„ kind had; en twijffelde of sy ook beswan-
„ gerd was; sag in hare droom, dat hare natuur
„ versegeld was, en vertelde dat aan een *Droom-*
„ *bedieder*. Dese seide, dat sy niet had konnen
„ ontfangen, om dat hare natuur verzegeld was.
„ Een ander in tegendeel seide, dat sy swanger
„ was; wijlmen, dat ydel en ledig was, niet ge-
„ wend was te versegelen.

Dat *Cicero* hier mede niet te vergeefs so railleerd, toond ons (buiten vele andren die hier konden werden opgehaald) het exempel van *Darius*; naar 't door *Curtius* werd bygebracht, in sijn derde Boek van *Alexanders* leven, op dese wijs: „ Voorts
„ de gedaanten der dingen, die *Darius* boven
„ 't hoofd hingen, pijnigden hem, om d'aan-
„ staande swaricheden bekommerd, in de slaap;
„ of om dat sy uit bekommering voortquamen,
„ of door de *Voorsegging* van 't voorsiendegemoed
„ bespeurd wierden. Want hy *droomde*, dat het
„ Heyr van *Alexander* in lichter lay brande en
„ flikkerde: en een weynig tijds daar na, dat
„ *Alexander* in sodanige gestalte van kleding, ge-
„ lijk hy [*Darius*] selfs gekleed ging, voor hem
„ gebracht wierd: en daar na noch, dat hy [*Alexan-*
„ *der*] te paerd door Babylonie gevoegd, schich-
„ tiglijk met sijn Paerd uit sijne ogen verdween.
„ Daar by ontstaken ook de *Voorseggers*, [*Chal-*
„ *deërs, Haruspices, Augures,*] door hunne van mal-
„ kandren verschillende verklaringen, grote be-
„ kommernis in hem. Enigen seiden, dat dit
„ een blijde *Droom* voor den Koning was; om
„ dat het Heyr der Vyanden gebrand had, en om

dat

„ dat hy geſien had dat *Alexander* ſijn Koninklijke
„ klederen afgeleyd hebbende, in een *Perſiaan-*
„ *ſche* en gewone kleding, tot hem gebracht
„ wierd. Anderen hadden hier op een andere
„ verklaring, en ſeiden, dat het flikkerend Heyr
„ der *Macedoniers*, 't welk *Darius* geſien had, een
„ glans en heerlijkheid voor *Alexander* bediede;
„ die, gelijk ſy niet twijffelden, de heerſchap-
„ py van *Aſia* veroveren ſou, vermits *Darius*, toen
„ hy Koning genoemd wierd, ook dus gekleed
„ was. Deſe bekommernis, bracht ook, gelijk
„ gemeenlijk geſchied, alle d'oude dingen we-
„ der te voorſchijn. Want *Darius* had in 't begin
„ van ſijne heerſchappy, bevolen, datmen de
„ *Perſiaanſche* ſchede van ſijn Sabel, in ſodanig
„ een gedaante, als de *Grieken* gebruikten, veran-
„ deren ſou; en de *Chaldeërs* hadden terſtond ver-
„ klaard, dat het Rijk der *Perſianen* aan den genen,
„ welkers wapenen hy gevolgd had, overgaan
„ ſou. Voorts, hy, door d'antwoord der *Voorſeg-*
„ *geren*, die gemeen gemaakt wierd, en door 't ge-
„ ſicht, dat in den *droom* hem voorgekomen was,
„ grotelijks verblijd, dee 't Heyr naar de *Euphra-*
„ *tes* trekken.

Hier uit kan ook geſien werden, hoe verſtandig deſe Lieden in hunne kunſt waren; of liever, hoe byſonder ſlechte overeenkomſt onder hen was, in 't uitleggen van de dromen, der gener, die hun conſuleerden.

Want 1. quamen ſy geenſſins overeen, wegens 't branden van 't Vyandlijk Heyr; dat deſen tot voordeel, die weder in tegendeel tot nadeel, van *Darius* uitleyden.

2. Ontrent de *Perſiaanſche* kleeding, die tot voordeel van *Alexander* uitgeleyd wierd; daar in

tegendeel 't verandren van *Darius* Sabel-schede, in een Gricks fatsoen, tot nadeel van *Darius* wierd uitgeleid; dat tegens malkandren directe aanstoot.

Ondertusschen was *Darius* wel so politijk, dat hy (of hy selfs al schoon hier over beangst en beducht was) maar alleenlijk, 't geen tot sijn voordeel en verkrijging der overwinning scheen te gedyen, aan sijn Krijgsvolk bekend maakte: en sich hield, als of hy daar over ten hoogsten verblijd, en aangemoedigd, was.

Maar laat ons eens overgaan tot de *Vogel-wichelaars*; welker Collegie en Ampt enigermaten met dat van de *Offer-wichelaars* vermengd was: want staad van beiden die Ampten aan te merken, dat sy, by den *Romeynen*, niet als door bysondre verkiesing, uit Lieden van de grootste achtbaarheid en hoogste Magistrature der RoomscheRepublijk, wierden verkregen, en bediend: en (gelijk ons dat, en de Historien, en de publijke Opschriften enz. seer klaarlijk leeren,) even als 't Collegium der XV. Mannen; wien de bewaring van de Boeken der *Sibyllen* ten dierste was aanbevolen; 't *Collegium* der (*Pontifices* of) *Opper-priesteren*, welker en aller andrer Priesteren) hoofd was de *Pontifex Maximus*, t' enemaal van den Raad dependeerden; en ordinaerlijk aan den selve altijd rekenschap moesten geven; en niet buiten der selver bevel, of oogwit gaan. Waarom ook de Roomsche Keyseren, met het aanvaerden van 't Keyserrijk, ook te gelijk sich deden *Pontifex Maximus* maken: wijl de Oppermacht in 't Geestelijk daar door, so wel als in 't Wereldlijk, op hen devolveerde.

Van wat kracht en nadruk; of (om beter te seggen,) hoe ydel en beusselachtig dese konst was; en hoe bysonderlijk weinig geacht by alle verstandi-

gen:

gen: ook hoe met'er tijd, de selve in gehele verachting geraakt is, leerd ons opentlijk *Cicero* (die selfs, als hy bekend, toen hy sulks schreef, een Lit van dat Collegie was) met bysondre kracht en nadruk. Uit welke, ik evenwel maar een kleen gedeelte tot een proefje sal bybrengen: waar uit van 't andre geoordeeld kan werden; terwijl ik om de lankheid der rede (schoon seer waerdig heel en al vertaâld te werden) de rest voor den Taalkundigen late. Hy seid dan: „ Maar laat ons eerst de *Vogel-wichelaryen* beschouwen: een stof die al beswaarlijk vald te verhandelen, voor een die selfs een „ *Vogel-wichelaar* is, of om wel te seggen beswaarlijk voor een *Marschischs Wichelaar*, maar gans „ lichtelijk te beantwoorden voor een *Roomsche*. „ Want wy [*Romeynen*] zijn niet van die soort van „ *Wichelaars*, die uit der Vogelen, en meer andrer tekenen, waarneming toekomende dingen „ Voorseggen. Alhoewel ik geloof, dat *Romulus*, die dese stad *Rome*, op, of volgens waarneming van *Vogel-vlucht* enz. heeft geboud de „ inbeelding of geloof, heeft gehad, dat ontrent „ Voorkennis van toekomende saken, de *Vogel-wichelarye* van bysondre kracht en nadruk was.

„ Want de Lieden van den ouden tijd doolden „ in vele saken: die wy hedensdaags of door lankwylige ondervinding; of door geleerdheid, of „ lang verloop van tijd, van een ander wesen en „ gesteltenis te zijn bevinden.

„ Doch werden evenwel, so om de voor-ingenomene waan van 't gemene Volk, als om de „ grote nuttigheden (of voordelen) daar ontrent, „ voor de Republijk, de gewoontens en plechtelijkheden, de godsdienstigheid, en de oeffening, en 't recht, en achtbaarheid der *Vogel-wichelaars* in stand gehouden. En

„ En, waarlijk, waren ten allerhoogſte ſtraf-
„ waerdig de Burgermeeſteren *P. Claudius*, en *L.*
„ *Junius*: die tegens de quade voortekenen der
„ *Vogel-wichelarye* zijn t' ſeylgegaan. Wijl 't be-
„ hoorlijk was, datmen aan de Godsdienſt quam
„ gehoorſaamheid te geven: en waren de Vaderlij-
„ ke ſeden en gewoontens geenſins ſo hardnekkig-
„ lijk te verwerpen. Waarom dan ook met goed
„ recht, de eene door Rechtſpraak van het Room-
„ ſche Volk is gedoemd geworden; en d'andre
„ ſich met ſijne eygen hand heeft ter dood ge-
„ bracht. *Flaminius* verachte de Vogel-wichela-
„ ryen, en geraakte met ſijn Heyrleger om'hals.
„ Maar in 't volgende jaar daar na, gaf *Paulus* aan
„ den ſelven godsdienſtiglijk gehoor. Doch is hy
„ daarom te minder in de ſlag van *Cannes* [de ver-
„ ſchrikkelijkſte nederlaag die oid de Romeynen
„ gehad hebben] met ſijn Heyrleger gebleven?
„ Want ook, als 'er al waarlijk en weſentlijk
„ *Vogel-wichelaryen* waren; die 'er doch geenſſins
„ zijn; ſo zijn die ſoorten die wy gebruiken, 't zy
„ door 't *eten* of *niet eten* enz. *der Kiekens*; 't zy door
„ *Vogel-vlucht* enz. in den *Hemel* of *Lucht* waarge-
„ men, geenſſins *Vogel-wichelaryen*, maar ſlechts
„ ſchaduwen der ſelven.

Verder toond hy *Cicero*, ſeer klaarlijk, uit de manieren van obſerveren of waarnemen, enz. dat 'er gans niet overnatuurlijks inſtak; ſo ontrent de *Vogel-vlucht*, en 't geen daar aan dependeerde; als 't *eten*, of *niet eten* der *Vogelen*, enz. en mengd onder ſijn verhaal, het ſeer aerdig loopje van *M. Marcellus*; die reeds vijfmalen Burgermeerſter was geweeſt, en een Ampt-genoot van *Cicero*, in 't Wichelaars Collegie: namentlijk, „ dat hy „ [*Marcellus*] wanneer hy krachtiglijk een ſaak ter hand

„ hand nemen wilde; hy, over weg reyſende, in
„ een toegeſlotene Rosbaar ſich te ſetten gewoon
„ was; op dat hy door geen Voortekenen verhin-
„ derd wierd.

Waar by noch komd, dat, hy, *Cicero*, toond, dat de voornaamſte ſoorten van *Vogel-wichelarye*, by ſijne tijd, of gans niet meer in gebruik waren, of of maar uit ſleur en gewoonte wierden gebruikt: en men de ſelven meeſtentijds, ontrent d'allergewichtigſte ſaken verwaarloosde. Gelijk ook *Dionyſius Halycarnaſſeus* van ſijne tijd [de tijd van *Auguſtus* heerſching] toond, dat ſy wel met de van ouds gewoonlijke omſtandigheden; doch echter maar puurlijk uit ſleur en gewoonte wierden te werk geſteld.

Deſe *Vogel-wichelaars*, ſaten ook (by de Romeynen) alleen, en in een *Huis*, of *Tent*, daar toe gehuurd (als *Plutarchus* daar van getuigd) ſo buiten de Stad, en ſodaniger wijſe, dat ſy de ruime lucht voor ſich open hadden, en de ſelve vry konden beſchouwen: en moeſten ſy, indien ſy, om enige oorſaak, eer 'er noch enig ſeker Voorteken verſchenen was, weder naar de Stad waren gekeerd, de oude *Tent* verlaten; en in een andre weder op nieu de *Voortekenen* waarnemen: of hadden ſy ook hunne *Auguracula*, of *Auguratoria*, (want op beyde wijſen werden ſy genaamd) van ſwaarder en conſiderabel Gebou; als uit 't volgende Opſchrift blijkt:

IMP. CAESAR. DIVI. TRAIANI
PARTHICI. F. DIVI. NERVAE. N
TRAIANVS. HADRIANVS
AVG. PONTIF. MAX. TRIB. POT. XX
IMP. II. COS. III. P. P.
AVGVRATORIVM. DILAPS
A. SOLO. RE ſtitu IT

In

In de Legers, hadden sy die by de Richter- en Aanspraak-stoel : alwaar ook de *Wichel-Altaar* was : wijl alles van gewicht (voornamentlijk de Godsdienst rakende) met het *Offer-slachten* enz. wierd aangevangen.

De meeste tijd hadmen in de Legers (die onder Hoofden, wien ook de *Voogel-wichelarye* toequam, te Velde lagen) maar alleen de *Kiekens*, en der selver *Pullarios*, of *Kieken-voeders*, (of *Dragers* en *Besorgers*) en wierd door den selven waargenomen en aangediend, of de *Kiekens aten* of *niet aten*; of sy al gretiglijk opnamen 't geen hen voorgeworpen wierd, en weder uit de bek lieten vallen; dan of sy als sonder honger en lusteloos daar op picten, enz. En is mede bysonder aanmerkelijk, dat de *Pullarius* ook alleen (en buiten mede-getuigen, ten sy iemand sijner Ampt-genoten) het *eten* of *niet eten* der *Kiekens* waarnam; en daar op dan de aankundiging aan den *Velt-heer* deed ; als uit *Livius*, *Plutarchus* en *Curtius* blijkt.

Wat kunsjens, onder dusdanig heylig en godsdienstig prætext gespeeld wierden, in de Roomsche Republijk, onder de Groten, (om aan malkandren de voet dwars te setten, of den selve, als 't so pas gaf, te lichten) blijkt uit de exempelen, door *Livius*, *Plutarchus* en andren bygebracht.

Plutarchus spreekt, in 't leven van *Marcellus*, op dese wijs : *De Vogel-wichelaar had aangekundigd op de (Comitia Consularia of) publijke Volks-vergaderingen, tot verkiesing van Burgermeesteren gehouden, dat de Burgermeesteren qualijk gekoren waren* [om dat 'er namentlijk geen goede, of gene daar toe vereyste Voortekenen waren geweesd] *waar op so terstond den Raad Brieven afsond naar de Legers, door welken sy den Burgermeesteren op ontboden, en te rug na Rome rie-*

riepen: *met bevel (daar nevens) van so dadelijk het Burgermeesterschap neder te leggen*; *en gans niets voor 't Gemeene-best* [als sullende daarom van quade uitkomst zijn] *tegens den Vyanden te ondernemen. Flaminius, wanneer sy tot hem gebracht waren, liet de selven ongeopend, tot naar dat hy de Vyanden geslagen en verjaagd, en hunne Frontieren verwoest had.*

Die genen, evenwel, die wat superstitieuser waren, of geen genoegsaam sterke party te *Rome* hadden, leyden terstond daar op, 't zy te *Rome* noch tegenwoordig zijnde; 't zy verr' af by de Legers wesende, op 't gesicht van sulke Brieven, hun Ampt neder, of 'er volgde de condemnatie van 't Roomsche Volk op.

Dat sy niet alleenlijk op dese wijse; maar ook op reys zijnde, de *Vogel-vlucht* enz. waarnamen, leren wy, so uit het bygehaalde loopje van *Marcellus*, als uit dees volgende Historie, die *Eusebius* in sijne *Evangelische Voorbereydingen* citeerd; doch uit *Flavius Josephus*; die de selve eerst uit *Hecateus*, met des selfs woorden, bybrengd, ,, So als ik ,, naar 't Rode Meyr reysde met de rest der Joodsche Ruiteren, die ons tot Leyds-lieden dienden, was 'er onder andren, in ons geselschap, ,, een van henlieden, *Mosomannus* genaamd, [*Josephus* noemd hem *Mosollamus*] een man so wel ,, ten opsichte van grootheid van gemoed en ,, wakkerheid, als van Lichaams grote en kracht, ,, uitstekende; en, naar getuignis van alle Grieken ,, en Barbaren, uitnemend afgericht in 't schieten. Dese, so als op 't geroep van seker *Vogelwichelaar*, die besig was met Wiktekenen waar te ,, nemen, de menichte schielijk stand hield, vraagde waarom doch sulks geschiede, De *Vogelwichelaar* toonde hem een Vogel, en seide, dat

in-

„ indien hy daar ging nederſitten ,' het dienſtig
„ was dat ſy alle daar ook bleven ſtil houden; of
„ indien hy voortvloog, dat ſy dan ook maar
„ voorttroken. Of indien, eyndelijk, de Vogel
„ te rugge vloog, ſy ook van gelijken wederom
„ togen. de *Jood* ſeide daar ganſchelijk niets te-
„ gen; maar ſijn boog geſpannen hebbende, door
„ ſchoot hy de *Vogel* in de vlucht. Als de *Vogel-*
„ *wichelaar* hier over ſeer ontſteken wierd, en eni-
„ ge andren nevens hem, aan den *Jood* alle quaad
„ toewenſten, ſeide hy, ellendige Menſchen hoe
„ raaſd gy dus? en te gelijk de Vogel in de hand
„ nemende, ſeide hy, ik bid u, die niets ontrent
„ ſijn eigen leven heeft konnen voorſien, of we-
„ ten, ſou die iets wegens onſe voorgenome reis
„ konnen Voorſeggen? want waarlijk indien hy
„ 't toekomende had konnen voorweten, ſoud
„ hy noid naar deſe Plaats gekomen ziin, om,
„ van de Jood *Moſemans* Pijlen doorſchoten, om
„ hals te raken.

Deſe *Vogel-wichelarye* wierd wel, van ouds, tot alle wichtige ſaken en plechtelijkheden gebruikt, in 't kieſen der *Magiſtraten*, en *Prieſterſchappen*, het *beveſtigen* der *Wetten* enz. Doch ten tijde van *Dionyſius Halycarnaſſeus* was die plechtelijkheid al t' enemaal uit gebruik; en hieldmen 'er maar een belachelijke ſchadue van over: gelijk hy *Dionyſius* daar van, in ſijn tweede Boek, ſpreekt: (en gelijk ik hier over nu even te voren ten dien opſichte heb gewag gemaakt) „ Maar by onſe tijd, is deſe „ gewoonte al vernietigd, en houdmen 'er maar „ enige ſchadue van, om de Godsdienſt te voldoen. „ Want de *Candidati* [of naſtanders van Ampten] „ nemen een Setel, en gaan daar in ſitten, des mor-„ gens met het eerſte ſchemerlicht van den dag,

en

„ en ſtorten enige gebeden, onder den bloten
„ Hemel, uit. Waar op dan ene uit het *Collegie*
„ der *Vogel-wichelaars*, (die daar toe uit het ge-
„ meen werden onderhouden) hem aankundigd,
„ dat het van de ſlinke zijde des Hemels ge-
„ blixemd heefd, en dat ſy ook [door Goddelijke
„ toeſtemming] tot de Magiſtrature verkoren
„ zijn; ſchoon dat 'er geen *Blixem* verſchenen is.
„ Waar op zy dan op het Voorteken van die
„ woorden weggaan tot d' aanvaarding van 't Ma-
„ giſtraats-ampt. Sommigen menende dat het
„ genoeg is, als 'er maar geen contrarie Voorte-
„ ken ſich vertoond heefd; ſommigen ſelfs te-
„ gens de Goddelijke wil, die daar door 'er ſig te-
„ genſteld, en hen wil wederhouden. Want
„ ſomtijds, ontfangen ſy niet ſo ſeer de Magi-
„ ſtraats-ampten, als dat ſy wel met geweld 'er ſich
„ inſetten.

Die de publijke, en dikmaal ſeer ſchandelijke, kuiperyen, der *Candidaten* of publijke Ampt-verſoekers, 't zy van *Burgermeeſterſchap*, of diergelijken, 't zy van *Opper-prieſterſchap* (als ons ontrent het Voorbeeld van *Julius Cæſar*, uit d' achtbaarſte Hiſtorie-ſchrijvers blijkt) voor en ontrent deſes Hiſtorieſchriivers tijd, met enig 't minſte oordeel aanmerkt, kan onmooglijk ſijn ſeggen niet als wel warachtig erkennen, en noch vry meerder daar van denken.

Dat wijſe Lieden, als 't nood deed, evenwel daarom geen goede gelegentheid verſuimden: blijkt niet alleenlijk uit het Voorbeeld van *Alexander*, *Flaminius*, *J. Cæſar* en andren meer by *Suetonius Plutarchus* en andre Schrijvers te vinden; maar ſpecialijk uit dat van *Papyrius*, door *Livius* in ſijn 10de Boek [en in Glaſemakers Vertaling op 't ein-

de van 't eerſte Boek] op deſe wijs verhaald: „ *Papyrius* ſtond, ſonder een woord te ſpreken, „ in de darde wake, en na dat hy d' antwoord van „ ſijn Ampt-genoot ontfangen had, op; en ge„ bood den *Vogel-wichelaar*, op de *Wik-tekenen* te „ letten. Ider verlangde na de ſtrijd: Groten en „ klenen hadden gelijke begeerte. De Hoofd„ man ſag d' yver der Krijgslieden, en de Krijgs„ lieden die der Hoofdmannen. Deſe brand„ de yver vloog over tot de genen, die de *Wik„ tekenen* ſouden waarnemen. De *Vogel-waarne„ mer* [*Pullarius*] was, ſchoon de *Kiekens niet aten*, „ (of 't voedſel in de bek namen) ſo ſtout, dat hy „ vals bericht van de Wichelary gaf; en ſeide dat „ het aas uit de bek van de Kiekens ter aerde ge„ vallen was. De *Conſul*, verblijd van dat het „ Voorteken goed was, en dat ſy, onder 't beleid „ der Goden, ten ſtrijd ſouden gaan, gaf het te„ ken van de ſtrijd overluide. [En naar een klene „ tuſſchen rede] Daar rees, toen de *Conſul* met deſe „ dingen beſig was, twiſt tuſſchen de *Vogel-waar„ nemers*, om de *Wik-tekenen* van deſen dag. De „ Roomſche Ruitery dit verſtaande, en achtende „ dat dit niet te verwaarloſen was, openbaarden „ dit aan *Spurius Papyrius*, des *Conſuls* neef. Deſe „ Jongeling, die geboren was, eer de Leering „ van met de Goden te ſpotten ingevoerd was, de„ ſe ſaak naerſtiglijk onderſocht hebbende, om „ niets, dat onſeker was, te ſeggen, openbaarde dit „ aan de *Conſul*, die hem deſe antwoord gaf: gy ver„ diend om u deugd en vlijt gepreſen te werden. „ Maar de *Vogel-waarnemer*, vals bericht doende, „ haald de ſtraf van de verachting van de Gods„ dienſt op ſich. Ik, wat my aangaad, heb ver„ ſtaan dat de Kiekens gegeten hebben, en dat

het

„ het *Wik-teken* goed voor 't Roomſch Volk en
„ 't Heyr is.

„ Hy gebood daar na den honderdſte-mannen,
„ de *Vogel-waarnemers* in de voorſte geleden te ſtel-
„ len. De *Samniten*, van hun zijde deden, hun-
„ ne Vaandels aantrekken, en hunne Legioen met
„ gecierde Wapenen daar achter komen; invoe-
„ gen dat het voor den Romeynen ſelfs aange-
„ naam was hunne Vyanden te ſien. De *Vogel-*
„ *waarnemer* [die dus van 't *Wik-teken* gelogen had]
„ wierd, eer 't gekrijs opging, en eermen aanviel,
„ van een ſchicht, als by geval ingeworpen, ge-
„ raakt, waar af hy voor 't Vaandel dood neerviel.
„ De *Conſul*, dit, verſtaande, ſeide: de Goden zijn
„ in de ſtrijd. De geen die ſonde gedaan heeft,
„ draagd de ſtraf daar af. Een *Raaf* gierde luid
„ op voor de *Conſul*, toen hy deſe redenen ſprak.
„ Hy van dit Voorteken verblijd, ſeide dat de
„ Goden noid in iets, dat den Menſch aangaad,
„ jonſtiger geweeſt hadden. Hy gebood de Trom-
„ petten te ſteken, enz.

Wat verſtandig Menſch ſal niet geloven, dat deſe *Pullarius* (of *Vogel-waarnemer*) door 't heime-lijk beſtel van *Papyrius*, door iemand uit het Room-ſche Leger behendiglijk is omgebracht: ſo om dat hy *Papyrius* ſich wrook over die gene, die of al te lichtvaerdiglijk de ſaak ſelfs had uitgebracht, of al te onvoorſichtiglijk, in tegenwoordigheid van an-dre *Pullarii* (en met welken hy d'allerbeſte vertrou-lijkheid niet kon hebben) die *Vogel-wichelary* had aangeſteld: als om dat ſijne ſo ſchielijke dood ten minſten by den groten en dommen hoop (en voor-namentlijk die genen, die in ſo beroerlijk een ſtand van 't Heyr, al te verre daar af ſtaande, niet ſo ten eerſten de rechte geſchapenheid der ſaak kon-

den doorgronden) voor een goed Voorteken aan 't Heyr ſou ſchijnen te dienen; om de redenen by de *Conſul* gemeld. Waar by noch quam 't verſierd Mirakel van de ſchielijk opſchreewende *Kray*: daar elk een meerder met ſijne gedachten op d'uitkomſt der aanſtaande ſtrijd, en eygene behoudenis, als met ſijne ogen naar de Lucht, en 't geen ſich daar in vertoonde, met byſondre nadruk omherſag. En oft' al enigen van de naaſt-byſtaanden vermerkten, kon dat bedrog, ſo kort en haaſtelijk voor de ſtrijd gepleegd, ſo kortelijk niet aan Janalleman ondekt werden, als wel ter eerſter inſtantie 't Mirakel wierd verſpreid.

Deſe *Wichel-konſt* was onder hen *Vogel-wichelaars*, die Leden van 't publijk *Collegium*, te *Rome*, waren, van een byſonder groot geheym, als reeds boven pag 60. en 70. getoond is; (ſchoon de *Landlopers*, en andre ruichte van *Wichelaars*, met welken ſich wel 't gemene graauw, geenſſins de Regering, ten opſichte van conſultatien enz. bemoeyde, hunne byſondre geheymenisjes, kunsjes en bedrog, hadden.) En wierden hierom de Boeken, waar in hunne *Vogel-wichelarye*, of de kunſt en 't geheym der ſelve) beſchreven was, ſeer ſorgvuldiglijk onder hen bewaard: even als, onder de *Haruſpices*, der *Offer-wichelary-boeken*, (dat ikſe ſo noeme;) en onder de *Pontifices*, de *Pontificale boeken*: en tot welken, buiten hen, niemand toegang had, als de *Pontifex Maximus:* naar dien die aller Prieſterſchappen enz. Opper-prieſter en Opper-hoofd was: doch die evenwel ontrent de *Sibyllijnſche*, dat Recht, of die vryheid, niet had: of 't moeſt onder de Keyſerlijke Regering zijn geweeſt: wijl die ſich Opper-hoofd van alles maakten. Waar van evenwel geen exempelen zijn.

d'An-

No. 7. Goeder-geluk of Waarseggers van velerlye soorten, sich te Rome in de grote Ren-baen, daer omtrent, en elders, onthoudende. Pag. 453.

1 DE *Roomsche* Circus Maximus, *of grote Ren- en Heydensche Proceſſie-baan, voor een gedeelte der ſelver verbeeld.*
2 *'t Oppidum.*
3 *'t Podium.*
4 *De Mœnia.*
5 *De Middel-dijk der Ren-baan met deſſelfs Goden, Altaren en andere cieraden.*
6 *Grote Pyramide op de Middel-dijk.*
7 *Ey-gelijkende en Delphijn-dragende Pijlers.*
8 *Jodinnen en diergelijke Vodde-moers, die door't Hand-bekijken Goeder-geluk ſeggen.*
9 *Voor-ſeggers uit de Aſtrologiſche Tel-regeltjes, enz. van Thraſyllus, en anderen.*
10 *Prieſter met de Godinne Iſis.*
11 *Orakel-lot-trekkers.*
12 *Omdragers van Anubis Beeld.*
13 *Phrygiaanſche Mijter-drager.*
14 *Droom-uitleggers.*
15 *Comagener Offer-wichelaar*
16 *Trommelende, en Pijp- en Fluit-ſpelende Galli, of geſnedene en geſchorene Papen, van de Grote Moeder der Goden.*
17 *Quanſſuis Dodoniſche Prieſteres, door Juvenaal gemeld.*
18 *Voor-leſers der Almanakken van Petoſyris.*
19 *Aſtrologi, of voor-ſeggende Sterre-kijkers.*

V. 7. Circus. Pag. 453.

V. 7. Goeder-geluk en andere valse Voorseggers der Circus. Pag. 453.

d' Andre ruichte van *Voor-* of *Waarſeggers*, daar aan 't Gemeen ſich ſottelijk vergaapte, voornamentlijk Wijven, Kindren, Slaven, en diergelijk ſlach van Menſchen, waren de ganſche Wereld door verſpreyd; en ſo wel in *Italie*, als *Griekenland* en andre Geweſten, in ſeer grote menichte, en van velerlye ſoorten. Want, buiten de *Aſtrologen*, waren 'er de *Handkijkers*, de *Vulgare Vogel-* en *Offer-wichelaars*, de *Lot-trekkers*, de *Droombedieders*, de *Kaſſe-boeven*, en byna ontallijke andre ſoorten van boefachtige bedriegers meer: die of door *aſch* of *meel*, of *ſeef*, Voorſeiden; of in *Water* of *Spiegel* enz. deden kijken; of andre ſotternyen aanrichten; waar door ſy 't lichtgelovig Volkje doekten, en ſich ſelfs goed voordeel en gemak toebrachten.

Met hoe dwaas een drift het Roomſche Vrouwvolk, hier ontrent, beſeten was, toond ons byſonder aerdiglijk, mijns achtens, de ſo ervarene, als ſcherpſinnige en ſcherp-ſeggende, *Juvenalis*; wanneer hy, in zijn ſesde Schimp-dicht, op deſe wijs ſpreekt:

„ Sie doch, 'er treed dan in de rey der raſende
„ *Bellone*, en die van de *Moeder der Goden*; en daar
„ by noch een grote en grove Halfman (of ontmande) wiens tedere teel-leden al overlang
„ door een ruwe pot-ſcherf zijn verminkt, en
„ voor wien (als veel eerwaerdiger) wijken de
„ de heeſche hoop (van andre dusdanige Landlopers) en de trommelroerende *Galli* van minder ſoort. Terwijl hy met een *Phrygiaanſche*
„ *Myter* om 't hoofd en kin bekleed, met een luide ſtem en woorden van anderhalf voet, Herfſtſtorm en onweder, of ſiekte, peſt enz. dreygd
„ en Voorſeid; ten zy ſy ſich door 't geven van

„ honderd eyeren [aan hem fijne Prieſter] *ſuiverd*
„ *en reynigd: en daar by noch haar Xelampeliſche kle-*
„ *deren vereerd.* [Wat juiſte coleur die ſoort van van klederen hebben gehad, wijl het duiſter is, laat ik den Geleerden bekibbelen; ook of het nieuwe of oude klederen (rokken ſchorten of hemden) zijn geweeſt; om 't woord *Veteres*, dat ſommigen, in plaats van *Veſtes*, leſen.] „ Op dat alſo alle
„ ſchielijk overkomende en byſonder gevaarlijke
„ rampen mogen afgewend werden, en in de ge-
„ gevene klederen varen: en ſy alſo voor alle toe-
„ komende quaden en ongevallen, voor 't gehele
„ jaar, mag bevrijd blijven.

„ Hierom ſal ſy ook in de Winterſche *Ysbyten*
„ der Rivieren indalen; en 's morgens driemaal
„ ſich in den *Tyber* dompelen, [Perſius Sat. 2. *Tyberino in gurgite mergis Mane caput bis terque, & nobilem flumine purgas*] „ en, tot ſelfs in de Dray-kui-
„ len deſer Rivier, haar doch anders ſchurft- en
„ vreesachtig hoofd afwaſſchen: en daar op het
„ gehele Veld van *Mars* [of 't Land van *Tarquinius Superbus*, dat *Brutus* aan *Mars* gewijd heeft] *heel naakt, al bevende, en met bebloede knien, overkruipen.* [Sie hier doch een Heydenſche bedevaard, en van ſodanig een fatſoen, als die der *Roomſchen*; waar in men op knien en ellebogen enz. de Kerken, Kerkhoven, en andre gewijde plaatſen omkruipt: van andrer proceſſien of omme-gangen oorſpronk ſal licht noch gevolglijk iets geſeid werden.] „ *Als*
„ *maar de blanke Jo ſulks gebied.* [*Deſe Jo* was de ſelve met *Iſis*. Want van *Jupiters* hoer was *Jo* tot een *Godinne Iſis*, naar vele en lange ſukkelingen en rampen, gemaakt: indien wy maar op 't credijt der Poëten, die tot alles te verſieren en te liegen, naar hunne eygene Poëtiſche getuigniſſe (*Pictoribus atque*

que Poëtis &c.) oid en altijd volkomen verlof hadden, vrymoediglijk mogen toegaan] ,, sal sy selfs ,, naar de uiterste palen van *Egypte* reysen, en van ,, daar halen de wateren van het warme *Meroë*, [Sie hier een soort van *Pelgrimagie*] ,, om die te ,, sproejen in de Tempel van *Isis*, die dicht by de ,, Schaaps-koy (van *Romulus*) is hoog opgeboud. ,, Want sy geloofd waarlijk, dat sy door de eygene ,, stem van *Isis* daar toe vermaand werd ['t zy dat sy sulks droomde by nacht, 't zy dat sy sulks sottelijk sich selfs by daag, inbeelde; 't zy dat de guitachtige Papen van *Isis*, (die by alle verstandige Heydenen voor Guiten bekend en befaamd waren) haar sulks wijsmaakten; en dat, indien niet aan haar selfs, ten minsten aan hen Papen, de Godinne selfs sulks had geseid; en sy daar op aan den selven so groot een geloof gaf, als of sy selfs de Godinne *Isis* had gehoord.]

,, Beschou doch, bid ik u, in desen, 't gemoed, ,, en doorluchtige kennis en verstand dier Vrou- ,, wen, met welken de Goden des nachts gemeen- ,, same t' samenspraak houden [hoe gemeensame leerd ons 't exempel van *Decius Mundus*, door *Josephus* in sijn 18de Boek der Joodsche Oudheden bygebracht.]

,, Weshalven ook dese, die door een met Ly- ,, waad bekleede, en geschorene, hoop omringd ,, is; en doch anders by sich selfs een bespotter en ,, beschimper van *Anubis* zijnde [welks gepretende Heyligdommen hy met sulk een statie, en geveynsde godvruchtigheid vertoond] ,, langs het ,, Land loopt, de allervoornaamste en allerhoog- ,, ste Lof verdiend.

Want dese is 't die vergiffenis bid en verkrijgd, ,, wanneer een Vrou, op dagen die heylig, en

„ wel degelijk waar te nemen, zijn, ſich niet „ kuiſch en ſuiver van de Man gehouden heeft. [Dusdanige dagen waren ſpecialijk de Feeſt-dagen van *Iſis* en *Ceres*; (die ook ſomtijds ene en de ſelve met *Iſis*, *Diana*, enz. was) en in welken de Vrouwen, die in *Caſto Iſidis* (in de tijd en waarneming van kuisheid ontrent *Iſis* Feeſt) waren, ſich t' enemaal reyn en ſuiver van 't byſlapen der Mannen moeſten onthouden; ſo lang het Feeſt, of Heyligedagen, van *Iſis* duurden; welk *Ceres* Jaar-feeſt negen dagen lang duurde, naar *Ovidius*, in ſijn *Metamorphoſis* (in de Fabel van *Myrrha*) ſingd: *Caſta piæ Cereris &c.*]

„ En is 'er ook vry ſware ſtraf verdiend, indien „ de Vrou ſich door byſlapen heeft beſmet. Ja „ heeft het *ſilvere Serpent* [dat deſe ſchelmſche *Kaſſeboeven*, (men denke hier ook om de Kaſſeboeven in de Roomſche Kerk, en om de occaſie en oorſpronk der ſelver) in ſodanig een ſoort van Tempeltjes als *Demetrius* (Act. 19. v. 24.) te *Epheſe*, voor *Diana*, (die de ſelve met *Iſis* was) om geld maakte, om hervoerden] „ geſchenen ſijn hoofd „ te verroeren? als beweegd geworden zijnde „ door hare tranen.

„ En ſpreken ſy daar over, binnens monds „ mommelende [hoedanige ſoorte van gebeden veeltijds by den Heydenen ſelfs verdacht was] „ enige reeds voorbedachte gebedekens: op dat „ *Oſyris*, nu al te voren, door een vette Gans en „ platte Panne-koek, gecorrumpeerd, of omge„ koft, geen vergiffenis kome te weygeren.

„ Als nu deſe vertrokken is, en plaats voor an„ dren gemaakt heeft, komt 'er terſtond een *Jo„ din* die ondertuſſchen hare brood-korf, of pro„ viſie-mand en 't hoy (voor haar lang-orig Paerd) heeft

„ heeft aan een kant gelaten, al blodeliik en be-
„ vende toetreden: en bedeld haar alſo ſtillijk in
„ het oir; terwijl ſy ook ſo met enen; uit haar
„ Jeruſalemſche Wet wat ſwetſt; en onder dat
„ prætext ſich als een andre en grote *Dodoonſche*
„ *Prieſteres*, of *Propheteſſe*, vertoond; en ſodanig
„ ene, die 't allernaaſte beſcheid uit den hogen He-
„ mel heeft ontfangen.

„ Aan deſe werd al mede de hand gevuld; maar
„ wat ſpaarſamer, en alleenlijk met kleen geld.
„ Doch evenwel vertellen en verklaren aan u de
„ Joden, wat voor ſlag van dromen gy begeerd,
„ voor u geld, verklaard te hebben.

„ Maar een *Comagener* of *Armeniſch Offer-wiche-*
„ *laar*, naar dat hy de noch hete Long (en andre In-
„ gewanden) van een duif gehandeld en beſchoud
„ heeft; ja ſomtijds ook niet alleen die van een
„ jonge hond, maar ſelfs ook van een Kind; be-
„ loofd daar uit het genot van een minnelijke
„ ſchoonheid, en een rijke erffenis, door Teſta-
„ ment van d' ene of d' andre kinderloſe (of andre
„ wettige Erfgenamen ontberende) Rijke: ſchoon
„ hy [*Offer-wichelaar*] anders, onder ſulk bedrijf,
„ ſelfs pleegd, (of helpt plegen en aanraad) 't geen
„ hy namaals tot laſt dier gener, voor wien hy
„ ſulks deed, komt aan te brengen. [Lees, by
Tacitus, hier van een exempel, en 't ſchelmſtuk
van *Firmius Catus*, en van eenen *Junius*, tegens
Libo Druſus gepleegd: op welker ene (*Firmius Ca-*
tus,) ſeer wel paſſen de woorden van *Juvenaal, Stoi-*
cus occidit Baream, delator amicum Diſcipulumque ſenex

Wijl de Stoiſche Philoſooph *Egnatius*, ontrent op de ſelve wijs, tegens *Barea Soranus*, en des ſelfs Dochter, ſchelmachtig en verraderlijk handelde en getuigde: daar hy lang des ſelfs ſeer vertroude

en verplichte Vriend; ja des selfs Leer-meester, was geweest.]

Doch meerder achbaarheid en geloof geeftmen aan een Chaldeer. Want al wat door een Astrologus (of Sterrekijker) werd Voorseid gelovense dat van de Fonteyn (of Orakel-tempel) van Jupiter Hammon komd: naardien te Delphis nu't geven der Orakel-antwoorden ophoud, en de duisterheid van de kennis der toekomende saken also 't Menschelijk Geslacht met der selver oukunde straft.

Onder desen is evenwel d' allervoornaamste, die nu reeds dikmaal in ballingschap is versonden geweest; en door wiens gemeensame ommegang en (geveynsde vriendschap) een groot en dapper Burger en door Otho gevreesd, [*Sergius Galba* namentlijk] *te gronde gaat.* [Hy siet hier op de Sterrekijker *Ptolomeus*, van wien *Tacitus* in 't eerste Boek sijner Historien: *Nec deërat Ptolomeus jam & sceleris instinctor; ad quod facillimé ab ejusmodi voto transitur.* Doch is 't best die Historie selfs, by hem *Tacitus* te lesen.] *En krijgd hier door sijne konst geloof, indien sijne rechterhand lang in boeyen is geketend geweest; of dat hy sijne slinkerhand in lange Leger-gevankenis* [naar dat hy ook daar sijn schelms bedrog gepleegd had[*heeft gelaten.*

Want genig Sterrekijker is van enige achting of geloof, die niet oid is gedoemd geweest: maar wel in tegendeel sulk ene, die by naar al om hals is geraakt geweest; en wien't ter nauwer nood gelukt is, naar de Cycladische Eylanden in ballingschap versonden te werden; en, naar vele debatten voor en tegen, noch eyndelijk van de klene Klip Seryphus is bevrijd gebleven.

By desen consuleerd sy over de lang quijnende geelsucht van een Moeder, dien sy gaerne quijd was; doch voor alle saken over u selfs; ook wanneer dat sy met een Suster of Oomen, sal te grave gaan: eyndelijk, of haar Overspeler, haar selfs ook overleven sal: want wat is groter dat de Goden aan haar souden konnen geven? De-

Dese (Vrou) blijft nochtans onkundig, van 't geen de droeve sterre van Saturnus dreygd; of wat de blyde Venus met hare opkomst al goeds beloofd; welke maanden gevaarlijk en schadelijk; welke tijden voordelig of profijtelijk zijn.

Doch wacht u bysonderlijk voor die (soort van) wyven, in welker handen, gy de Almanakken so vuil behandeld en beduimeld vind, als of sy met vet barnsteen besmeerd waren: welke (wyven) nu also rasende wijs zijn, dat sy niet meerder gaan raad-vragen; maar selfs al geraadvraagd worden: die wanneer 'er Man naar 't Leger trekt, of in tegendeel wederom naar 't Vaderland reysd, geensins met hem op weg slaan, als de gepractiseerde Tel-regeltjes van Thrasyllus haar te rug houden.

Want indien 'sy maar tot aan de eerste mijl-paal van Rome staat te reysen, soekt sy datelijk uit haer Boekje, op wat uur en stond sulks best gedaan zy. Indien door onvoorsichtig wyven d' ene of d' andre hoek van 't oog jeukt, eyst sy geen oogen-zalf voor datse haar Almanach heeft ingesien. En schoonse siek en krank leyd, kanse geen beter tijd vinden om enig voedsel te nuttigen, als die Petosyris haar voorschrijft.

Indien sy maar van middelmatige (of minder soort) van conditie is sal sy die plaatsen, in de publijke Ren-baan, besoeken, daar sich ordinaerlijk de Waarseggers onthouden; en sal aldaar de Orakel-loten trekken; en sal het aangesicht en de hand te kijken geven aan een Waarsegger, die tot loon van haar iets, dat niet het aller-eerlijkst is, af-eyst.

Doch aan de Rijke Wijven, sal een Phrygiaansche Vogel-wichelaar; of Indiaan die Sterre- en Wereldkundig is, sijne Antwoord (of Voorsegging) geven: of ook een der oudsten van die genen, die de plaatsen daar Donder of Blixem gevallen waren, door hunne Ceremonien, en 't slachten van Schapen, suiverden en reynigden. Die

Die noch meerder van den slechten of canailleusen hoop zijn, en den hals met geen dikke en lange goude Ketens behangen hebben, lopen dieper in de Circus, en langs der selver Middel-dijk, naar de Phalæ (of Ey-gelijke Toorentjes, ende met Dolphijns besette Colommen; om aldaar te beraadslagen (of te vragen) of, by voorbeeld, zy, die nu met een Kroeg-waard (of Herbergier, en Tapper enz.) getroud is, naar sijn dood een oude Kleer-koper sal komen te trouwen.

Geen van alle dese of diergelijke sotternyen waren te *Rome* publijkelijk aangenomen; of so gepatrocineerd, datmense onder Roomsche Burgeren enz. of uit publijke auctoriteit, of uit sodanig pretext, publijkelijk en ten dienste der *Gemene-saak*, pleegde: schoon men anders aan de Vreemdelingen die soorten van Godsdiensten, die niet te seer tegens de goede zeden streden, aldaar in 't particulier toeliet te plegen: tot dat, met 'er tijd, alle goede zeden so quamen te vervallen, dat 'er seer vele onguurheden, ook te *Rome*, onder prætext van Godsdienst, gepleegd wierden: gelijk so uit dit bovenstaande, als andre exempelen noch sal blijken.

Dionysius Halycarnasseus (die geleeft heeft ten tijde van de Keyser *Augustus*; onder welken de Roomsche-zeden, noch so geheellijk niet bedorven waren, alsse namaals waren, onder *Nero*, *Domitiaan*, en andre diergelijke Opper-vorsten, welker tijd *Juvenalis*, *Persius*, *Petronius* en andren daarom schimpig hebben beschreven, en scherpelijk overgehaald;) spreekt, in sijn 2de Boek, dus van de Romeynen:

„ Want niemand siet by hen (Romeynen) al-
„ schoon de zeden nu vry seer bedorven zijn,
„ Menschen die quansuis door Goddelijke Geest aan-

,, aangeblaſen zijn, of *Corybantiſche dollicheen* en ,, raſernyen, of heymelijke nacht-vergaderingen, ,, of *Bacchanalia* [hoedanigen, uit *Livius*, door my zijn bygebracht, pag. 258.] ,, of verborge- ,, ne *Myſteria*, of quanſſuis *heylige Nacht-waken* [door welken, ſchoon tot godvruchtiger eynde, in hunne cœmeterien, aangeleid, ſelf de Chriſtenen, onder de Heydenen uitſtekende verdacht, en van een quaad gerucht, waren] ,, van Mannen met ,, Vrouwen, in de Tempelen onder malkandren ,, vermengd; of enige diergelijke monſtreuſe ſa- ,, ken en bedryven; maar voorſichtelijk, alles wat ,, Goden en Godsdienſt raakt, doen en ſeggen; ,, gans anders, als 't by de Grieken en Barbaren ,, in gewoonte is. En, (waar over ik op 't aller- ,, hoogſte ben verwonderd geweeſt,) ſchoon 'er ,, ontelbaar tal van Vreemdelingen, in de Stad ,, *Rome*, is ter woon gekomen, aan wien 't nood- ,, ſakelijk is (of ſchijnd,) hunne Vaderlijke Goden ,, naar de Vaderlijke (of Vaderlandſche) Wetten ,, en goddienſtigheid te eeren en te dienen; ,, heeft evenwel deſe Stadt en Staat, geen deſer ,, vreemde godsdienſtige plechtelijkheden ſo na- ,, gevolgd, datſe publijkelijk, (of door publijke au- ,, ctoriteit) door de ſelve zijn aangenomen (dat ,, nochtans in vele Steden reeds is geſchied.) Maar ,, als 'er al enige uitheemſche Godsdienſten of ,, plechtelijkheden, door bevel van Orakel-ant- ,, woorden, in de Republijk zijn ingevoerd; vie- ,, ren ſy de ſelven op hunne byſondre wijſe; ver- ,, werpende alle fabuleuſe ſuperſtitien.

,, Gelijk wy daar van een voorbeeld ſien in de ,, heylige plechtelijkheden van de *Idæiſche Moeder* ,, (of *Cybele*, de *grote Moeder der Goden.*) Want ,, jaarlijks vieren de Schouten, naar de inſtelling

der

„ Romeynen, der selver Offer-slachtingen en
„ spelen: en bedienen de heylige plechtelijkhe-
„ den der selver, een Phrygaansche Man, en
„ Phrygiaansche Vrou: en dragen die de Heylig-
„ dommen der selve, door de Stadt herom, en
„ bidden om een aalmis voor de *Moeder der Goden*:
„ en, gelijk degewoonte is, om den hals gehan-
„ gene Beeldekens omdragende, singen sy de Lof
„ der *Grote Moeder*, en stellen hunne tred, naar de
„ wijs of vois dier gener, die op de fluit spelende
„ hen volgen: terwijl sy ook selfs op de Trom
„ spelen. Want geen geboren Romeyn is 'er, die
„ voor de *Grote Moeder* sou willen aalmoes opga-
„ garen; of die op de trant van fluiten, met een
„ rok van verscheidene verwen bekleed, oid door
„ de Stadt om-herwandeld: en dat noch door
„ besluit of instelling, van den Raad. So voor-
„ sichtiglijk wacht sich die Stadt (en Staat) van alle
„ vreemde en buitenlandsche Godsdiensten: en
„ heeft een afschuw van alle ydele superstitien,
„ waar in geen zedigheid of welvoeglijkheid is.

Dat dese en diergelijke misbruiken evenwel al ten tijde van *Tiberius* waren ingebroken, tonen ons de reeds meergemelde Beschrijvers van die tijden: en wat aangaat, 't geen hier *Dionysius* verhaald, 'van de (*scurræ Magnæ Matris*, of) *Papen* van de *grote Moeder der Goden*: van de selven spreekt, en railleerd, aerdiglijk, op volgende wijse, *Ovidius*, die een *Poëet* was, en daarom ook alles, wat een *Poëet* sich aanmatigd, (wanneer hy sich selfs wat hoog wil opsetten) en so wel, als enig ander *Poëet*, van sich selfs getuigd, door Goddelijke Geest (of om wel te seggen Poëtische) te wesen aangeblasen, dit Volkje; wanneer hy (in sijne eerste *Elegie de Ponto*) op dese volgende wijs singd:

Ec-

Ecquis ita eſt audax, ut limine cogat abire
Jactantem Phrygiâ tinnula ſiſtra manu?
Ante Deum Matrem cornu Tibicen adunco
Cum canit exiguæ quis ſtipis æra neget?
Scimus ab imperio fieri nil tale Dianæ
Unde tamen vivat Vaticinator habet
Ipſa movent animos Superorum Nomina noſtros
Turpe nec eſt tali credulitate capi.

„ Maar wie is 'er doch ſo ſtout, dat hy [ſonder „ iets te geven] van ſijn deur durfd wegdryven, „ een *Phrygiaan*, die met de hand het ratelende „ en klinkende ſiſtrum roerd?

„ Of wie durfd een aalmoes weygeren aan een „ *Fluit-ſpeler*, die, met ſijn krom-hoorn, voor de „ *Moeder der Goden* heenwandeld?

„ Wy weten wel, dat ſulks geenſſins door 't ge„ bod of bevel van *Diana* geſchied: doch heeft „ ten minſten de Waarſegger waar van hy de koſt „ krijgd.

„ De namen ſelfs der Goden bewegen ons ge„ moed, [tot godsdienſtige eerbiedigheid:] en „ is het geenſſins ſchandelijk, met ſodanig een „ lichtgelovigheid aangedaan te zijn.

Die onder dusdanige ſoort van Volk, 't zy Heydenen 't zy Chriſtenen, verkeerden, en ſich gaerne vermaakten met de mal-ſuperſtitieuſen te verbaſen; hadden ſeer goede occaſien, om den ſelven te bedriegen; en bedreven ook daarom menigmaal (gelijk noch hedensdaags vaakmaal geſchied) belachelijke Comœdien, en vry aerdige (ten minſten ſtoute) bedriegeryen; ſchoonſe anders geenſſins hun werk maakten van *Propheteren* of *Voorſeggen*. 't Welk, by den dommen hoop niet gelukkende, ten meeſtetijde ongemerkt heen ging, of vergeten wierd: en in tegendeel, daar

't ſuc-

ſucces had, voor gans wat *Goddelijks* of *Duivels* wierd opgevat en uitgekreten.

Dit toond ons ſeer wel (om geen meer andre exempelen, die 'er anders in overvloed zijn, op te halen) de meergemelde *Aurelius Auguſtinus*, in zijn 12de Boek de *Geneſi ad literam*, op volgende ,, wijſe: Dat ook niet alleen aan den waaken- ,, den, en die met genige ſiekte gequeld zijn, of ,, van enige raſernye beſeten, door een verbor- ,, gene ingeving (der natuur) gedachten zijn in- ,, geworpen, die ſy voortbrengende, daar door ,, quamen te *Propheteren*; gelijk *Cajaphas* de *Prie-* ,, *ſter* heeft gepropheteerd; ſchoon 't zijn oogwit ,, geenſins was te *Propheteren:* maar dat't ook door ,, die genen, die ſonder ſulks, iets voortbrachten, ,, om, quanſſuis, iets door *Prophetie* te ſeggen, ,, gedaan is, is ons kenbaar. Want het is gebeurd, ,, dat enige jonge geſellen, om al boertende an- ,, dren te bedriegen, (daar ſy op reys zijnde, ,, vreemd inquamen;) ſich voor Sterre-kijkers ,, (of Voorſeggers uit de Geſternten) uitgaven: ,, alhoewel ſy ſelfs de namen der 12 Tekenen ,, geenſſins kenden.

,, Wanneer ſy nu ſagen, dat hunne Waerd ſich ,, verwonderderde en verbaaſde, over 't gene ſy ,, hem ſeiden, terwijl ſy betuigden, dat het gene ,, ſy voortbrachten ſeer warachtig was; voeren ,, ſy ſtoutelijk tot meer andre Voorſeggingen ,, voort. Waar op hy ook, met toeſtemming ſich ,, t' elkemaal verwonderde. En eyndelijk vraag- ,, de hy hen, over de welſtand van ſijn Soon, die ,, nu al lang van huis was geweeſt; en naar wel- ,, ken hy verlangde. Waar op ſy, niet verlegen ,, zijnde, over wat naar hun vertrek mocht ko- ,, men te gebeuren, en voor warachtig of onwa-

rach-

„ rachtig of onwarachtig gekeurd werden, als „ sy hem (Hospes) nu maar voor het tegenwoor- „ verheugden; seiden, so als sy nu op hun ver- „ trek stonden; dat sijn Soon gesond en welva- „ rende was, en so dicht aan naderende, dat hy „ noch op die selve dag, dat sy dit seiden, sou „ t' huis komen. Want sy waren niet verlegen, „ dat als den dag ten eynde was, hy hen 's ande- „ derendaags sou komen nalopen, om hen van „ leugen te overtuigen. Om kort te gaan, so „ als sy nu reysvaerdig stonden, komd schielijk „ de Soon, terwijl sy noch by sijn Vader waren, „ t' huis.

Diergelijk exempel verhaald hy, daar op, van enen, die onder 't dansen en springen, al boer- tende en spottende, (terwijl hy daar door de om- staande menichte aan 't lachen bracht,) Voorsei- de, dat 'er in de volgende nacht, in een dicht-by- gelegen Bosch een Mensch door een Leeuw sou verslonden werden. [Hoe vol Leeuwen van ouds Afrika geweest is, is genoegsaam wereld-kundig,] en dat 'er so groot een menichte van Menschen, om 't Lijk te sien, 's morgens sou heen lopen, dat de Feest-tijd, op welke hy dit seide, by na gan- schelijk verlaten sou werden. *En quam het juist al- so te gebeuren* [seid *Augustinus*,] *schoon aan yder een die hem kende, genoeg kenbaar was, dat hy dit geensins in onsinnigheid, maar slechts jokkende en boertende had Voorseid: ja so, dat hy selfs ten hoogste verwonderd stond: naardien hy wist met wat voornemen en kennis hy sulks Voosseid had.*

Men siet hier uit, mijn Leser, hoe lichtelijk 't geval den stouten komt te helpen; en de licht- gelovigen, uit gebrek van nadacht of onderzoek konnen verbaasd gemaakt werden. Doch laet ons weder ter sake komen.

Buiten alle dese voorgaande soorten van *Orakelen* en *Waarseggeryen*, hadden de *Romeynen* de gepretendeerde Boeken der *Sibyllen*, daar so vele fabulen van verhaald werden; en waar over ten opsichte van 't getal dat 'er sou zijn geweest, de oude Schrijvers so bysonderlijk verschillen (gelijk ook ontrent het getal deser Boeken, en by wat toeval en op wat wijse sy 't *Orakel van 't Roomsche Volk* geworden zijn) dat men fatsoenelijke reden heeft om te twijffelen van alles, wat 'er van verteld werd. Seker, *Tacitus* selfs, een uit het Collegie der *Vijftien-mannen*, aan wien de sorg en bewaring, en openen en insien, dier Boeken, door bevel van den Raad bevolen was, twijffeld offer oid meer als een *Sibylla* geweest is.

Dat 'er ook misschien meerder Wyven zijn geweest, die sich voor sodanig uitgaven, en van 't Gemeen daar voor gehouden wierden, wil ik gaerne geloven: maar dat sy iets, door exttaordinare ingeving van *God* of *Duivel*, souden Voorseid hebben, is tot noch toe van niemand ter wereld bewesen.

Waarom ik byna niet sonder lachen heb konnen lesen, de verdeling van 't getal in tweën, van de anders schrandre oudheids onderzoeker *J. Oudaan*; en de reden, en uitleg die hy daar overgeeft. Ook vergeven my de, door verdienste seer vermaarde Heeren *Grotius* en *Jf. Vossius*, dat ik niet toestemme hunne stelling, van dat de godvruchtige Joden, uit goddelijk ingeven souden voortgebracht hebben, sulke uitsporige *Prophetien*, als 'er onder de naam van de Boeken der *Sibyllen*, so vele eeuwen lang hebben omhergewandeld; en met sodanig succes, dat selfs de byna aller-eerste Christen-schrijvers sich (door het heylig bedrog der quaadaerdige

naam

naam-Christenen, der selver auctеuren) vry onnoselijk hebben laten misleyden. Wijl sy so bot en plompelijk t' saamgestelt en versierd zijn: dat der selver vals bedroch hen ten kele uitstinkt.

De stelling van *Jf. Vossius* is 1. Dat niet de *Heydenen* of oude *Christenen* al voor, of ten minsten by, *Justijn de Martelaars* tijd; maar de *Joden* selfs, met of tegens het eyndigen van de 70 weken van *Daniël*, die souden hebben versierd. Ja dat sy niet alleenlijk d' Auctеuren zijn geweest van die Boeken, die, onder de naam van *Sibyllijnsche*, noch omherwandelen: maar dat sy ook zijn de versierders geweest van de Schriften, die op de versierde namen van *Adam*, van *Enoch*, van *Abraham*, van *Moyses*, van *Elias*, van *Esaias*, van *Jeremias*; van de *Hystaspes*, van *Hermes Trismegistus*, van *Zoroaster*, van *Phocylides*, van *Orpheus*, en meer andre Heydensche *Propheten*, die by superstitieuse Heydenen in achting en aansien waren, gepractiseerd zijn; en die dese versierders den Heydenen so hebben in de hand geduuwd. 2. Dat sy sulks gedaan hebben: om *aan den Heydenen de toekomste Christi bekend te maken.* 3. Dat sy sulks (*Deo impellente ipsorum mentes,*) *Door goddelijke drift en ingeving*, hebben gedaan. 4. Dat ook dese so door hen versierde Schriften, van sulk een kracht en nadruk zijn geweest; dat terstond daar op alle andre *Orakelen*, of *Godspraken*, hebben opgehouden: als waar door toen t' enemaal de macht der *Duivelen* verbroken, en sy verstomd zijn geworden. Welk 4de ik niet sal beantwoorden: alsoo dat reeds door al 't voorgaande genoegsaam wederleid is.

Dat dusdanige stellingen maar puure vindingen of versierselen zijn van dien Heer, sal, acht ik, voor niemand duister zijn, die overweegd, ten

eerſten ; hoe doch de *Joden*, die (naar hy ſelfs krachtiglijk ſoekt te beweren) ſulke Voorſeggingen hebben verſierd : en alſo (als hy *Voſſius* in zijn 4 cap. ſeid) *in 't licht hebben gegeven, die dingen, die ſy (Joden) uit de Orakelen hunner Propheten hadden bevat*, hoe, ſeg ik, deſe *Joden* ſo veel meerder en klaarder, (met naam en toenaam en aanwijſing vanplaats en omſtandigheden,) van onſen *Zaligmaker* hebben konnen ſpreken, als de *Propheten* ſelfs; die door *openbaring*, *ingeving*, en *bevel* van *Gode*, daar van hebben gepropheteerd en geſchreven ?

Doch *Voſſius*, om hier door te komen, ſeid in ſijn 7 cap. *dat ſy 't hebben gedaan door goddelijke drift en ingeving*. So dat ſy wel degelijk *Propheten* zijn geweeſt : ja veel groter en heerlijker Propheten als *David*, *Eſaias*, *Micha*, *Daniël* en alle d'andren, die van onſen groten *Heyland* hebben Voorſeid; en ten dien opſichte veel meerder te achten : wijl ſy veel meerder en klaarder *Prophetien* daar van hebben voortgebracht : en ſulks niet alleenlijk aan hunne Broederen den, *Joden* maar ook (door goddelijke drift en ingeving) den *Heydenen* hebben bekend gemaakt.

So ſulks warachtig is ; hebben uitſtekende qualijk gedaan alle die oude *Chriſtenen*, die deſe Boeken uit de Canon der Heylige Schrifture hebben geweerd en gehouden : en doen noch veel ſlimmer die genen, die niet alleenlijk dusdanige Schriften niet achten : maar daar-en-boven noch voor vals, voor vodderye en lompen verſierſelen verdacht maken : en ſoumen met recht mogen twijffelen of alle ſodanige Menſchen de naam van goede Chriſtenen ſouden mogen dragen ; die ſo, of loſſelijk, of moedwilliglijk, Godes Heylig Woord en Propheten met de voet ſtoten.

Doch

Doch, om weder met groter ernſt te ſpreken, indien deſe *Joden* dus door goddelijke drift en ingeving ſulks hebben aan den *Heydenen*, te voren Voorſeid en kenbaar gemaakt: hoe zijn ſy doch ſelfs daar ontrent ſo byſonder onkundig gebleven? want ſo dit Griexſche Vers (als hy *Voſſius* wil, en niemand anders buiten hem oid heeft geweten, of geſeid, wijl 't ſijn puur verſierſel is) hen allen overal en gedurig in de mond quam, *Hexei de hagnos ánax páſees gês Skeptra kratéſoon. De ſuivere en heylige Koning, die 't ganſche aerdrijk ſal beheerſchen, is toekomende*; Hoe hebben ſy ſulks t'enemaal vergeten, of ſijn ſo in het verſtand en geheugnis geſlagen; dat ſy, wanneer nu onſen *Saligmaker* in den Vleeſche op de wereld verkeerde, noch ſy, noch hunne Kindren, ſelfs geen ſſins hebben begrepen, 't geen ſy *door goddelijke drift en ingeving* aan den *Heydenen* hadden, eer 't noch in 't midden van henlieden gebeurde, bekend gemaakt? ja ſo dat de Apoſtel *Paulus* (die voor ſijne miraculeuſe bekering nevens henlieden ſo tegens onſen Saligmaker hadde gewoeld en gewoed) hoe lange en ſeer hy aan de voeten van *Gamaliël* in de Wet en de Propheten geſtudeerd hadde, nergens minder van ſchijnd geweten te hebben: en ſich (nevens onſen *Heyland* en d'andre *Apoſtelen*) noid als op *Moyſes* en de *Propheten*; en nergens op de *Hyſtaſpes*, de *Sibyllen*, of diergelijke verſierde vodderyen beroept?

Deſe *Apoſtel* laat evenwel niet na tegens de *Heydenen*, ſo *Athenienſers* als andren, hunne *Poëten*, en gepretendeerde *Propheten*, hen ſelfs tegen te voren: als daar ſijn *Aratus*, *Menander*, *Epimenides* enz. of ſchoon hy der ſelver namen niet uitdrukkelijk komd te noemen. Maar hoe veel beter hadde hy hen de *Sibyllen* voorgeworpen? daar die doch

ſo klaarlijk en onderſcheydentlijk alles hadden Voorſeid?

En wat aangaat de *Apoſtel Petrus*, de ſelve betuigd wel uitdrukkelijk (Act. 3 v. 17) aan den *Joden*, tot der ſelver ontſchulding; *dat ſy, en hunne Overſten, onſen Heyland Jeſus Chriſtus uit onkunde hebben vervolgd en gedood.*

Geeft dan *God de Heere*, die ſijnen geſegenden Sone, onſen *Heyland en Verloſſer*, aan *Iſraël* alſo lange had beloofd; en directe, maar alleenlijk aan henlieden, had beloofd en geſonden: en ſodaniger wijſe, dat hy uit hen (*Joden*) en noch wel uit de Stamme *Davids*, ſou voortkomen: heeft dan, ſeg ik, God de Heere; aan henlieden wel ſodanige bequaamheid gegeven; dat ſy ſulks aan andren (den *Heydenen*) veel klaarder konden bekend maken, als oid de *Propheten* hadden gedaan; en evenwel henl. ſelfs ſo met blindheid geſlagen: dat ſy, ſelfs het geen ſy aan andren ſo klaarlijk, als of 't het verhaal van een reeds geſchiede Hiſtorie was, hadden verkondigd, niet konden vatten of verſtaan?

Maar ook, indien de Hiſtorie-ſchrijver *Flavius Joſephus* van onſen Heyland J. *Chriſtus* heeft getuigd, als velen (en daar onder noch al ſeer voorname) geleerde Lieden willen: hoe heeft hy doch, daar hy ook ſo rijkkelijk van de *Prophetien* wegens onſen groten Heyland (ten opſichten ſijner Mirakelen enz.) ſchrijfd; doch geheellijk niet van de *Sibyllen* gerept? voornamentlijk als (naar *Voſſius* wil) maar de latere *Joden* de Canon, ten dien opſichte, hebben verminkt? of hoe komt het by, dat niemand der *eerſte Chriſtenen* (ſelfs onder die genen, die met der ſelver Verſen hervoorkomen, tot bekrachting der Chriſtelijke Godsdienſt; en alle die genen die ons de Canon der Heylige Schrif-

tuur

tuur voorstellen) sulks aan den *Joden* verwijt? ja dat sy selfs onder malkandren daar uitstekend seer in verschillen; terwijl d' ene zijde houd dat sy uit *Goddelijke drift* en *beweging* (evenwel geenssins door de *Joden*) geschreven zijn; andren dat sy door's *Duivels ingeven* zijn voortgebracht; andren weder, dat die gepretendeerde *Propheten*, (namentlijk *Hystaspes, Hermes Trismegistus*, de *Sibyllen* enz.) noch uit *goddelijke*, noch uit *duivelsche* beweging, drift, of ingegeving; maar uit lesing der Heylige Schriftuur van *Christus* enz. hebben Voorseid; en also veel meerder gepropheteerd, als sy in de selve lasen of vonden?

Bysonder aanmerkelijk is ook, dat de Heer *Vossius* twederleye soorte van *Boeken der Sibyllen* steld; de eerste door de *Joden*, en (N. B.) met een slechte en vry quade Griekse Taal en poëtye, beschreven: de twede door de *Heydenen*; en met vry geleerder taal en stijl.

Waarlijk dusdanige *Joden* moeten seer bot geweest zijn: dat sy waanden, dat de Grieken sich so lichtelijk souden laten leyden; en uit de taal en bewoording enz. niet konnen merken, 't onderscheid tusschen koper en goud: en dat dit geen werk van ene en de selve Schrijvers (of soort van Schrijvers) was. Wijl het bysonder onderscheyd van taal; of in tegendeel bysondre overeenkomst derselve, in de verscheydene Schriften, aan een en de selve Schrijver toegeëygend, ordinaerlijk 't eerste argument is, dat voor of tegens, die genen beweerd werd, die sy van ene en de selve Auctеur of Schrijver achten te zijn; of in tegendeel de selven uit dien hoofde verwerpen.

Eyndelijk staat even wel ook desen Heer *Vossius* toe, dat onder de *Sibyllijnsche* Schriften (of versier-

sierde rabsodie der selver) ook sodanigen zijn toegevoegd, en tusschen gelapt, datmen klaarlijk sien kan datser door iemand d'eerste Christenen zijn bygevoegd: en maakt also de selve weder van twederleye soorte; ene die door de *Joden*, voor de geboorte *Christi*, souden wesen geschreven, ene andre, die, al honderd en twintig jaren naar des selfs geboorte, daar souden wesen by versierd, en ondermengd: en dat N. B. hierom ook *Celsus*, tegens *Origenes*, sulks den *Christenen* sou verwijten (als hier op puurlijk sijne reflexie hebbende, dat hy evenwel geensins uit dien hoofde doed) dat de *Boeken* der *Sibyllen* door enigen der *Christenen* ook souden zijn vervalst. *En quo discordia Cives deducat Miseros!* Doch aan sulke Lieden wil ik gaerne de uitsifting der gepretendeerde oprechten, van de on-oprechten of versierden, overlaten.

Vele meerder en absurder dolingen konden ten desen opsichte, van desen anders seer uitstekende in geleerdheid, en te recht seer beroemden Heere *Vossius*, werden aangewesen: doch is hier mijns achtens, genoeg, 't geen reeds is bygebracht: en heb ik liever, dat den Leser sulks verwachte van die genen, die niet (als ik alhier) maar by occasie, maar voordachtelijk en wijdlopiglijk, die stoffe verhandelen. Te meer ook wijl sijn Boek, over die stoffe geschreven, niet in 't Nederduits geschreven of vertaald zijnde; dusdanige wederleggingen geensins van die kracht of nadruk zijn, als sy anders wel souden wesen.

Onder de eerste Christen Schrijvers, is van dese valschelijk versierde Schriften groot werk gemaakt: en brengen *Justinus Martyr*, *Clemens Alexandrinus*, *Lactantius*, *Augustinus* en andren die veelvuldiglijk by; terwijl evenwel onder de selven de

de ene ſtaande houd, dat ſy 't (als nu reeds aangeroerd is) door 's Duivels ingeven gebben geſproken; en dat de *Duivel*, gedwongen zijnde, en tegens dank, de waarheid heeft moeten Voorſeggen, en van onſen Heiland propheteren.

Andren, in tegendeel, dat ſy door Godes Geeſt zijn aangeblaſen geweeſt, en uit dien hoofde hebben *Voorſeid*, en *Geopenbaard*, *die verborgentheid*, die (naar d'Apoſtel Paulus, Epheſ. 3. ℣. 5. en 6. ſpreekt) *in andre Eewen, den Kinderen der Menſchen niet en is bekend gemaakt; gelijkſe nu is geopenbaard zijne heilige Apoſtelen en Propheten, door den Geeſt*, enz. Ja datſe niet alleenlijk noch veel klaarder, als alle de Propheten te ſamen, daar van ſouden hebben Voorſeid; maar ook ſodaniger wijſe, dat, door het noemen van *Namen* en *Toe-namen*, en *Tijden*, en andre klare en uitdrukkelijke Omſtandigheden, ſy veel eerder een reeds gebeurde Geſchiedenis ſchijnen te verhalen (gelijkſe ook waarlijk doen) als iets toekomends te Voorſeggen.

En noch zijn 'er die willen, dat d' Apoſtel Paulus ſelfs deſe gepretendeerde Prophetien (en meer andre vodderyen van dien aerd) ſou hebben gerecommandeerd. Ja brengtmen ook deſſelfs gepretendeerde recommandatie, als watbyſondersby.

Indien de *Sibyllen* door 's *Duivels* ingeven hebben gepropheteerd, is 't waarlijk wonder, dat, God de Heere, door de *Duivel* heeft laten klaarlijk Voorſeggen, 't geen hy door *Propheten*, extraordinaerlijk met ſijnen Geeſt begaafd, niet heeft laten verkondigen: maar ook ſelfs, tot de komſte ſijns Soons toe, aan henlieden, voor 't merendeel heeft verborgen gehouden!

't Waar wel niet onnut hier eens wat omſtandiglijke te tonen, hoe bottelijk deſe Verſierders hunne

ne Prophetien hebben geformeerd: maar sal't my genoech zijn, hier in te laſſen, 't geen vry beknoptelijk daar van heeft bygebracht, de seer Geleerde *J. Obſopœus*, in ſijne Voor-reden over de gepretendeerde *Sibyllijnſche Boeken*, die noch by ons herwandelen, op volgende wijſe: *Eſaias heeft onbepaaldelijk Voorſeid: Siet een Maagd ſal &c. maar de Sibylla uitdrukkelijk: Siet de Maagd Maria ſal een Soon Baren in Bethlehem: even eens als of de Propheten minder met Godes Geeſt begaafd waren geweeſt, wanneer ſy hunne Prophetien geſproken hebben, als de Sibyllen; of als of de Naame Jeſu al voor de Boodſchap des Engels, door de Sibyllen was bekend gemaakt. Den Doop Chriſti in de Jordaan heeft genig Propheet Voorſeid: maar de Sibylla (in't 6de Boek) heeft en dien Doop, en de verſchijning des H. Geeſts in de gedaante van een Duif, al vry lang te voren (indien men ſulks geloven ſal) klaarlijk Voorſeid. Maar indien ſulks waarachtig is, waarom geven wy dan geen meerder geloof aan de Sibyllen als aan de Propheten ſelfs?*

Doch hy, die de Autheur van die Sibyllijnſche Boeken is geweeſt, verraad ſich ſelve, als de Mollen door hun wroeten, ſo in de Hiſtorie van J. Chriſtus, als in de Beſchrijving van de XV. Roomſche Keyſeren, al van't begin des vijfde Boeks: alwaar hy de namen en daden van yder dier ſelver, ſo klaar en duidelijk beſchryfd, en in een Hiſtoriſch kort begrip verhaald, datſe van een Hiſtorie-ſchrijver niet anders ſouden konnen verteld werden. Op dat evenwel't bedrog niet blijken ſou, werden de namen niet geheellijk uitgedrukt, maar alleenlijk de getalen, welken de eerſte, of Capitale Letteren van de namen der ſelver uitdrukken; op dat het ſo, godwouds, pure Raadſelen quamen te gelijken. Maar waarom keeft ſy (Sibylle, of liever, hy Autheur) ook niet langs die ſelve reeks, de namen der volgende Keyſeren, onder diergelijke

lijke Raadsels quanssuis bedektelijk voortgebracht? Of was het, dat de namen so der verstorvene als noch levende Keyseren bekend, en de eerste Letteren der noch toekomenden onbekend waren? Doch dese Sibylle Propheteerd van voorledene en reeds bekende saken: en indiense eens van toekomende voorneemd te spreken, gist sy sulks uit het getal, van de Letteren der eygene namen. By voorbeeld, pag. 375. Voorseidse, dat Rome sal te gronde gaan, als 't getal van sijn Naam vervuld sal zijn, enz.

Wat het getal van *Romens* ondergang aangaat, dat sou uitlopen, op het 948ste jaar, naar *Romens* Bouwing, en 't 197ste jaar naar *Christi* geboorte: En was dit de selve soort van sotterny waar mede seer aerdiglijk *Cicero* scherst, in de persoon van *L. Tarutius Firminianus*, die, uit de Geboortedag der Stad *Rome*, de gevallen der selver Stad en Staat pretendeerde te konnen Voorseggen. Doch geef ik ook den Leser te bedenken, of die *Offer-wichelaars*, niet wijser waren, als sulke *Sibyllisten*; wijl sy ontrent de vervulling hunner Voorseggingen, over de Beelden der *Florianen*, de tijd van 1000. jaren namen; op datse te korte tijd nemende, noch by of kort naar hun leven, niet wierden van valscheid overtuigd: schoon 't daarom niet minder belachelijk was.

Geenssins is 't van node, buiten 't geen hier *Obsopœus* so beknoptelijk bybrengt, verder by te brengen, 't geen dese gepretendeerde *Sibylle* van de 5 Broden en 2 Visschen, en 5000 Menschen daar mede gespijst, en 't overschieten van 12 Korven met Brokken, onder pretext van te Voorseggen, verteld: of meer andre Mirakelen onses *Heylands*; die aan den *Propheten*, voor datse quamen te geschieden, t'enemaal onbekend waren, en quanssuis, maar door de *Sibylle* voorseid werden. En

laat

laat ik die stoffe over, aan die genen, dien't de de moeyte luft om sulke grollen, en grollachtige Schrijvers, en *Spiegels der Sibyllen*, enz. die my naauwlijks de moeyte waerdig zijn te noemen, te wederleggen, en met reden te belachen.

Maar doch (dat ik 'er evenwel noch dit by voege) eens onderstelt zijnde, dat dese gepretendeerde *Sibyllen*, of door *Goddelijk*, of door 's *Duivels*, ingeven sulks hebben Voorseid: of dat de Joden, (als *Isaacus Vossius* en andren willen) door Goddelijk ingeven sulks, om een Licht voor den Heydenen, te verstrekken, en den selven de komste *Christi*, welken sy selfs, als hy nu tegenwoordig was, niet kenden of erkenden) te Voorseggen, versierd hebben: en also aan den *Heydenen* hebben geopenbaard, 't geen voor hen selfs verborgen bleef; kanmen, dan noch hier by vragen, hoe 't by komt, datse niet verder hebben willen, of konnen, *Propheteren*; als tot maar by-na die tijd, datse zijn in't licht gekomen, en so terstont, door de hier ontrent wat te licht-gelovige Kerkelijke Schrijvers, *Iustinus*, *Clemens Alexandrinus*; en ook verder gevolglijk door *Eusebius*, *Lactantius*, *Augustinus* en diergelijken zijn opgevat, geloofd en verdedigd?

Waarlijk, die dese en noch vele andre redenen, die konden werden bygebracht (en reeds door *Obsopœus*, *Blondel* en andren, den Geletterden zijn voorgesteld) met enige ernst en oordeel overweegd, sal seer klaarlijk konnen bemerken, dat het met dese versierde Schriften, even alleens is toegegaan, als met die gesingeerde *Evangelien*, en *Brieven*, en *Handelingen*, en *Openbaringen*, en *Passien* en *Liturgien*, die al in de eerste en tweede Eeuw van't Christendom, (buiten de oprechte

Evan-

Evangelien, *Handelingen* en *Brieven*) door Lieden, die daar door hunne Gevoelens of Secten ſochten goed te maken, te verdedigen en te ſtijven, onder de heylige en grootachtbare Namen van *Thaddeus*, van *Thomas*, van *Bartholomeus*, van *Philippus*, van *Nicodemus*, van *Andreas*, van *Paulus en en Thecla*, van *Paulus*, van *Petrus*, *Mattheus en Iacobus* en andren, zijn valſchelijk verſiierd, en onder 't Volk verſtroyd: om door ſulk, quanſtuis heylig, bedrog den gemenen Man ſand in d'ogen te werpen, en de grootſte menichte der Gemeentens alſo beter aan hunne koorde te krijgen, of te houden.

'tWelk ſo verre is gelopen, dat *Tertullianus* klaagd; datmen, ſelfs by ſijn leven, valſchelijk verſierde Schriften op ſijne Naam uitgaf, en onder het Volk ſtroide. Ook is klaarlijk te ſien, dat uit ſulker Lieden koker zijn gevloeid, die woorden, die door *Clemens Alexandrinus*, als, de woorden van d' Apoſtel *Paulus* zijn bygebracht; en door andren opgevat: *Neemt de Griekſche Boeken in de Hand, en erkend uit de Sibylle, hoe ſy eenen God betekend, en die dingen die te verwachten zijn. Ook de Hyſtaſpes in de Hand nemende, lees hem, en gy ſult veel helderder en klaarder daar in den Sone Gods beſchreven vinden; en hoe tegens Chriſtus vele Koningen hem hatende, ſich ſullen ten ſtrijd ruſten; en tegens die genen die ſijnen Naam dragen; en die in hem geloven: ook ſijne verdraagſaamheid en ſijne toekomſt. Waar op hy ons dan kortelijk vraagd: Behoord niet de gehele Wereld, en al wat in de Wereld is, Gode toe?*

Waarlijk daar 't ſo licht viel ook aan de ſoo geleerden, als *Clemens Alexandrinus* was, ſulke beuſelen voor wat deugdſaems, en Apoſtoliſche Schriften, in de hand te ſteken; was 't geen ſware ſaak, ſo

ſo andre beuſelen, als die vande gepretendeerde en verſierde *Hermes Trismegiſtus*, en van *Hyſtaſpes*; de *Prophetien* van *Enoch* enz. en ſpecialijk deſe Boeken der *Sibyllen*, den gemenen-man onder de Chriſtenen, voor heel wat byſonders, aan te preken: voornamentlijk alsmen fingeerde dat, of by occaſie van de brand van 't Capitool, de ſelven in deſes of genes handen waren gevallen: of dat deſe of gene, door byſondre toelating van deſe of gene Keyſer, daar van een af-ſchrift had verkregen (gelijkmen kinderlijk verſierd, dat *Virgilius*, door gunſt van *Auguſtus*, tot de ſelven toegang had gehad; en daar uit, by die occaſie, in ſijne *Pollio*, of vierde der-zang, ſo een Prophetie van *J. Chriſtus* had gemaakt) of datmen andere bedriegelijke verſiering en uitſtroyſelen maakte; die op veelderhande wijſen konden bedacht werden. Doch dat de Heydenen met ſulke inventien de ſpot dreven, en den *Chriſtenen* ſulk bedrog in de neus wreven, blijkt niet duiſterlijk uit het vijfde, en ſpecialijk uit het ſevende Boek, van *Origenes* tegens *Celſus*.

Gelijk dan (als door andren krachtiglijk beweſen is) de gepretendeerde Boeken, die, onder de Chriſtenen, noch in handen zijn, geenſſins die genen zijn, die te *Rome* ſo ſorgvuldiglijk wierden bewaard; So is ook klaar, dat ſy noch veel minder zijn die Boeken, die, 3 of negen in tal, gepretendeerd werden, door 't oude Wijf (dat al mede een *Sibylla* genaamd werd) aan *Tarquinius*, of *Priſcus*, of *Superbus* ('t is my evenveel wien van beiden de Leſer verkieſt) geveild en verkoft te zijn: wijl die, ſo ſy'er oid zijn geweeſt (want wie, buiten de XV Mannen, of enigen uit de ſelven, door den Raad daar toegelaſt, heeft de ſelven geſien?) door de brand van 't *Capitolium* zijn vernietigd: en

men

men daarom overal uit *Griekenland*, uit *Africa*, *Sicilia* en andre Geweſten, uit *Aſia* enz. heeft laten opſoeken en uitkieſen, die Verſen, die quanſſuis de oprechte zijnde, weder in de plaatſe der Ouden (ſo eerſt door laſt van den Raad; als namaals door des *Keyſers Auguſti* laſt en bevel) zijn geſteld: om alſo daar door, ſo langmen kon, het Volk te blyven mompen, en in dwang te houden; wanneer de politijke macht, alleen te ſwak zijnde, den arm van ſuperſtitie ook van noden had.

Deſe gepretendeerde Boeken wierden derhalven in 't eerſte bewaard door de II Mannen, van *Tarquinius* daar toe eerſt geſteld: daar na door de X Mannen; het getal vermeerderd zijnde, op dat ook de Magiſtrature, die niet uit den Adel maar Gemeente gekoren was, daar aan ook deel had; gelijk ſy met'er tijd ook aan d'allerhoogſte Ampten deel kreeg: daar na door de XV Mannen: ſchoon eyndelijk ten tijde van *Sylla*, dat Collegie ſijne naam van XV Mannen altijd blyvende behouden, wel tot het getal van XL, ja LX. Prieſteren aanwies. [Wat hier van de reden was, geef ik den politijken te overwegen: wijl, mijns oordeels, dit geenſſins buiten ſeer conſiderabile conſideratien (die evenwel velerlye en ſeer verſcheydene, naar de verſcheydenheden van tijd, en toevallen konden zijn) geſchied is.]

Deſen, als ſo uit de oude Hiſtorie-ſchrijvers, als uit de oude Op-ſchriften, blijkt, waren Lieden van de alier-voornaamſten der Stadt; die ook buiten de voornaamſte politijke Ampten, en dat ſy Leden van den Raad waren, ook d'andre voornaamſte Prieſterſchappen (1, 2, a 3 of meerder der ſelver) bedienden.

Deſe hadden, of beſaten, ook dit Ampt voor al

al hun leven: waren vry van Krijgs-ampten, en andre publijke dienſten; en hadden nevens de beſorging der Eeuw-ſpelen, en de Suivering of Wydingen, (waar toe ſy naar de getuignis van *Zoſimus* Toortſen, Wierook en Aſphaltus, uitdeelden) enz. De bewaring, en inſpectie, niet alleen der *Sibyllijnſche Boeken*; maar ook te gelijk de beſorging, van alle die Offerhanden, en heylige plechtelijkheden; die, uit laſt, of raad, der quanſſuis, daar in gevondene *Orakel-antwoorden*, waar te nemen of te volvoeren waren.

De bewaring der ſelver was hen ſo dier bevolen, dat ſy ſelfs (ik laat ſtaan andren) tot het leſen der ſelver, geen toegang hadden; als, uit order en bevel van den *Raad*; of der *Keyſeren*; naar dat de Republijk in een eenhoofdige Opper-macht veranderd was: ook geſchiede dat niet, als in ſeer gewichtige voorvallen; namentlijk van Peſt, hongersnood, ſware nederlagen en rampen, twiſt en oneenigheid; of grote verſlagentheid der Gemeente; of 't verſchijnen van ongewone Wondertekens, of 't boodſchappen der ſelver; het ſlaan van de Blixem op Tempelen enz. als uit *Dionyſius Halicarnaſſeus*, *Livius*, *Servius* en meer andre oude Schrijvers blijkt.

In hoedanige quade toevallen, de Raad laſt gaf aan deſe XV Mannen, om tot die Boeken te gaan; en daar uit te ſien, wat, tot verſoeninge der Goden, moeſt gedaan werden; aan welken Goden of Godinnen, en wat Offerhanden, ook op wat wijſe enz. 'er moeſten geofferd, of iets anders verricht, werden: om uit de dan tegenwoordige elende, gevaar, twiſt enz. gered te werden.

Doch wierden als dan de gepretendeerde Godſpraken, en raden of remedien, niet ter eerſter in-

inſtantie aan de Gemeente geopenbaard; maar moeſten die eerſt in den Raad werden gebracht; en aldaar overwogen, wat tot vertroofting, of tot paying en ſtilling, van het Volk diende publijk gemaakt te werden. So dat ſy wel waren, 't geen de *Propheten* waren te *Delphis*, en in andre *Orakelplaatſen* (die verklaarden 't geen de Prieſteres had voortgebracht, of dat deſe of gene God of Godinne, door 't wenken en knikken, of anderſſins, quanſſuis, te kennen gaf) doch moeſt 'er de Raad eerſt het fatſoen aan geven, eer ſy aan 't gemeen Volk wierden kundig gemaakt.

Ook was ordinaerlijk 't geen uit deſe Boeken, of liever, uit dit gepretendeerde Boek (want *Plinius* ſeid, dat 'er maar een was gekoft) gehaald en verklaard wierd, het doen van enige byſondre Offerhanden; of te gelijk het vieren van enige byſondre Plechtelijkheden; ſelden enige *Prophetie* over 't toekomende, of Raad over ander doen en laten. Wijl 't hele werk te doen was (als reeds is geſeid) om het gemene Volk te pajen en te mompen, en om 't ſo veel te beter onder geſach te houden: als ook ſeer wel aantekend over 't derde Boek van *C. Tacitus*, de ſeer beroemde *Trajano Boccolini*.

In de Marſiſchen Oorlog dan, zijn deſe gepretendeerde *Sibyllijnſche* Boeken (of Boek) door de brand van 't Capitool vernield. En heeft men, door ordre van den Raad, gaan opſoeken uit Aſia en Griekenland, enz. weder nieuwe Schriften en Boeken der *Sibyllen*, die onder de Grieken en Aſianen verſtroid waren; die opgeſameld, en daar uit gekoſen, 't geen men voor oprechte Schriften der *Sibyllen* hield, of wilde hebben gehouden: waar van de *Sacerdotes*, of *Prieſteren* van 't *Collegium der*

XV Mannen, de laſt hadden; en om nettelijk, en ſo veel in menſchelijk vermogen was, uit te keuren, wat oprecht, wat vals of verſierd, of vervalſt was.

En naardemaal 'er noch ſo vele, ja byna ontelbre Prophetien, overal omherwandelden, onder de naam van *Orpheus*, *Muſeus*, de *Bacides*, en andre *Voorſeggers* en *Orakel-rabbelaars* meer; en dagelijks noch onder de hand nieuwe Verſen der *Sibyllen* gepractiſeerd wierden: (als niet duiſterlijk, uit *Plutarchus* en andren, blijkt, en gevolglijk, by occaſie, ſal getoond werden.) Heeft *Auguſtus* weder alles laten op-ſoeken, en een nieuwe ſifting laten doen: naar welke hy de, quanſſuis, alleen oprechte, ſeer wel beſorgd, deed opſluiten, onder de voet van 't Beeld der *Apollo Palatinus*, in twee Goudene Koffers: daarſe te vooren in een Stene Kiſt hadden beſloten gelegen.

De reden hier van, is vry wel te begrijpen: Om dat 'er, namentlijk; geduriglijk ſo, met de gepretendeeree Verſen der *Sibyllen*, wierd geſpeeld; die altijd wierden voorgewend. voor een groter of kleender gedeelte, noch hier en daar overig te weſen: en waar uit dan dingen wierden voortgebracht, die ſomtijds den Staat van d' Opper-heerſchappy konden nadelig zijn, enz. Gelijk daar van, ſo uit *Dion Caſſius*, als andren in de Beſchrijving van 't leven van *Tiberius*, en van *Nero*, blijkt. Waarom ook hy *Tiberius* daar over weder een nieuwe reformatie maakte. Doch met de ſelve Verſen, die 't gemene Volk van *Rome* tegens hem *Tiberius* had opgevat (en waarom hy de reformatie deed) quam 't ſelve weder onder de Keyſer *Nero* voort: by occaſie van de verſchrikkelijke brand te *Rome* (door *Neroos* beſtel, naar't Volk geloofde) ontſteken. En

En als hy *Nero* betoonde, datter sulke Versen onder de *Sibyllijnsche* niet wierden gevonden; so haddense terstond weder een ander gereed, waar met sy hem sijne Moeder-moord verweten. [Sie ook 't geen ik hier van Pag. 149 heb aangeroerd.]

Maar doch, als nu eyndelijk in de Burger-krijg, tusschen *Vitellius* en *Vespasiaan*, wederom het gehele Capitool, te gelijk met de Tempel van de Grote *Jupiter* enz. verbrande; waar en wat Boeken, zijn 'er toen overgebleven? Dat 'er geen pretext van miraculeuse behoudenis der selver, onder de *Pontifices*, de XV Mannen, en d'andren kon ontbreken, leeren ons al de reedste vorenbygehaalde Kunsjes, en 't geen noch gevolglijk staat bygebracht te werden.

Dat *Stilico* eyndelijk de selven (of die, die naam droegen) verbrand heeft, getuigen de Heidensche Schrijvers: maar wat hy 'er van ontdekt, en tot laft der selver geseid heeft, verswijgense. Doch ontdekt sig van selfs genoegsaam, uit het nu verhaalde, wat oordeel wy daar over mogen geven.

Ondertusschen, heeft d' ene of d' andre bedrieger, doch slecht Poëet, en al te botten Versierder, (wijl hy, onder de naam der *Sibylle*, sich selfs menigmaal sottelijk tegenspreekt, en also selfs 't bedrog als door de seer wakkere Mannen *Obsopœus*, *Blondel* en andren is ontdekt, en noch verder staat ontdekt te werden, door de Eerw. *H. Servatius Galleus*) onder pretext (als reeds geseid is) van op dese of gene behendige wijs, of speciale gunst, 'er achter gekomen te zijn, en Copie 'er van te hebben bekomen, als wat uitstekends en van bysonder krachtige nadruk, tot overtuiging der Heidenen, en bewijs en bevestiging der Christelijke Godsdienst, de Boeken die

wy nu noch hebben, den al te licht-gelovigen, quanſſuis heymelijk, in de Hand geſtoken. Dat by die licht-gelovigen, (anders oprechte Lieden als *Juſtinus*, *Clemens*, enz.) ſijn opgang nemende, verder onder de Chriſtenen, is door-gebroken: en te meerder alsſe ſagen, dat 'er ſo grote Lieden onder hen Geloof aangaven, en 'er vry veel werks van maakten: ſchoon de Heidenen in tegendeel ſulks beſchimpten.

En dus zijn noch by ſeer velen in achting gebleven die Verſen, daar *Smidius*, *Craſſet*, en vele andren, met ſulk een yver voor-ſchrijven, en hun ſelfs by den doorſichtigen geleerden, belachelijk ten toon ſtellen.

Doch om weder te keren, ſo tot die Boeken, die by de Romeynen ſo ſorgvuldiglijk bewaard wierden: als tot die genen, die onder de Heidenen, onder de naam van *Sibyllijnſche* Verſen omherwandelden, en door de *Sibylliſten* (want dus noemd *Plutarchus* in 't leven van *Marius*, die Waarſeggers en Land-lopers, die uit de ſelven aan Jan Alle-man, ſo wel groten als klenen, Voorſeggingen deden; en deſe naam gaven ſelfs, d' audre Chriſtenen, aan die Chriſtenen, die met den ſelven als heel wat byſonders en krachtig pronkten den Superſtitieuſen voor oprechte en warachtige Prophetien wierden aangepreſen) ſienwe dat *M. Octavius* daar door te *Rome* wierd gehouden, en, tot ſijne ondergang, bedrogen.

Hoedanig een ſoort van Volk daarom van *Plutarchus* valſche Propheten en Guichelachtige bedriegers genaamd werden, in 't leven van *Cicero*: wanneer hy verhaald, hoeſe aan *Cornelius Lentulus*, met hem *verſierde Verſen en Orakelen, die quanſſuis Verſen der Sibyllen waren, voor te ſingen, hem ('t*

Hoofd

Hoofd op de hol helpende) *Voorseiden*: *dat het rood-lot wilde, dat Rome door drie Cornelien sou beheerscht werden*: *dat twee der selver, namentlijk Cinna en Sylla hun lot al voleynd hadden*: *maar dat hy de derde Cornelius was, aan wien de Goden't Opper-gebied beschoren*: *en dat hy derhalven niet met marren, als Catalina had gedaan, de goede occasie verwaarloosen moest.*

Het bedrog door den Raad, omtrent de so sorgvuldiglijk bewaarde Boeken, was eerlijker, en van seer grote achtbaarheid; schoon anders niet minder, als dat der nu genoemde Land-lopers en bedriegers: maar tot heyl der Republijk, wierd seer dikmaal ondernomen de practijk van't Versje van *Virgilius*, *Dolus an Virtus &c. 't zy waar of logen, als m'er maar het Volk wé payd.*

Ook was dit bedrog van sodanige achting en gewicht, onder alle de achtbaarste en schranderste Lieden der Roomsche Republijk; dat, selfs in de allergrootste twisten en verdeling des Roomschen Volks, men niet opentlijk daar tegens aan derfde gaan: maar alleenlijk indirecte de quade slagen, daar met door partyen opgeheven, dorst af-weren, en te keer gaan.

Dit leerd ons 1. het exempel van *Brutus* en *Cassius*, die de t'samenswering tegen *J. Cæsars* leven aangesteld, expresselijk quamen te verhaasten, om datse, 't geen sy wel wisten valschelijk, om *Cæsar* te flatteren, uit de Boeken der *Sibyllen* wierd gepretendeerd, gelesen en Voorseid te zijn, niet durfden opentlijk weder-spreken; en in tegendeel geensins, met stil swijgen wilden toe-stemmen; wanneer daar over in den Raad, overleg en besluit sou gemaakt werden: en daarom voor dien dag en tijd, het Raads-besluit voorquamen, en *Cæsar* om hals brachten.

Dit toond ons *Dion Cassius*, als hy, in sijn 44ste Boek, op de volgende wijs spreekt: „ Want „ naardemaal 'er een gerucht vry breed verspreid „ was, het zy waar, het zy vals (gelijk sulke „ fabulen veeltijds versierd (N.B.) en uitgestroid „ werden) als of de Priesteren, die de naam van „ XV Mannen droegen, openlijk voorgaven, „ dat de *Sibylle* geseid had, dat de Parthen noid „ anders als door een *Koning*, souden verwonnen „ werden; en datse quansluis daarom (aan den „ Raad) souden aanbrengen, datmen aan *Cæsar* „ de naam van *Koning* moest geven: *Brutus* en „ *Cassius* gelovende, dat sulks waarlijk soude ge- „ schieden; en dat den Raad, (uit welker ge- „ tal sy *Brutus* en *Cassius* ook waren) genoodsaakt „ sou werden, haar gevoelen en toestemming, „ in so swaar-wichtigen saak te uitten; verhaalte „ sy de toeleg (wijlse dat niet souden durven pu- „ blijkelijk tegen-spreken, en in tegendeel met „ stilswijgendheid dat geenssins wilden toe-staan) „ eer dat 'er (in den Raad) over die saak, iets „ geconcludeerd kon werden. Op de selve wijs spreekt 'er van (hoewel beknoptelijk) *Suetonius*: „ Ook wierd 'er een veelvuldig gerucht verstroid, „ dat in de naaste Raads-vergadering, de XV „ Man, *Luc. Cotta* sou voorstellen, dat dewijl „ 'er in de *Sibyllijnsche Boeken* behelsd wierd, dat „ de Parthen niet als door een *Koning*, konden „ t'ondergebracht werden, men aan *Cæsar* de „ naam van *Koning* moest geven. 't Welk oor- „ saak was, dat de t'saam-gesworenen hunne „ aanslag quamen te verhaasten, op datse niet „ gedwongen wierden sulks ook toe te stemmen.

Omtrent welke Historie, ook kan aangemerkt werden, dat de XV Mannen niet so seer de Ver-

sen

sen selfs der gepretendeerde *Sibylle*, of *Sibyllen*, uit die Boeken, quansuis op-gesocht en gevonden, als wel de gepretendeerde inhoud der selver, in den Raad brachten, en aldaar dan, der selver Uitleggers en Verklaarders waren.

Stouter als dese *Brutus* en *Cassius*, was de Wijkmeester *Cajus Cato:* van welke ons 't exempel verhaald *Dion Cassius*, in sijn 39ste Boek, op volgende wijse: „ Verder, in 't begin van 't volgende „ jaar, heeft de Statue [of geheyligd Stal-beeld] „ van *Jupiter*, op de Berg van Albanus, door de „ Blixem geraakt zijnde, de weder-keer en her„ stelling van *Ptolomeus* een wijl tijds tegen gehou„ den. Want als de Romeynen daar over de *Si„ byllijnsche Boeken* consuleerden, vondense [of „ gaven de XV Mannen sulks voor] in den sel„ ven behelsd te wesen, dat de *Koning van Egyp„ te*, met bedriegelijk overleg na *Rome* sou ko„ men; en dat, indien hy om bystand versocht, „ men hem geen vriendschap weygeren moest: „ maar dat men hem ook geensins met Militie „ moest te hulp komen: of dat anders de Repu„ blijk in moeyte en gevaar sou raken. Waarom „ dan sy, verwonderd staande, daar over, dat „ het *Orakel* so wel op de tegenwoordige tijd pa„ ste; alles wat reeds daar over besloten was ver„ nietigden. Daar toe door de Wijk-meester „ *Cajus Cato* werdende op-gemaakt en geperSua„ deerd. En wierd dat *Orakel* door bewerking van „ *Cato*, (of 't schoon in genen dele geoorlofd „ was, enig Vers in de *Sibyllijnsche Boeken* gevon„ den, aan de *Gemeente* bekend te maken, ten „ zy sulks door den *Raad* was goed gekeurd en be„ sloten) aan 't *Gemeen* publijk gemaakt. Wijl „ hy so haast de sin deser *Versen* (gelijk somtijds

„ gebeurd) quam uit te lekken; verlegen wierd,
„ dat die by den *Raad* sou werden gesmoord; en
„ bracht hy daarom de *XV Mannen* voor het Volk;
„ en dwong hen aldaar, de verklaring over die
„ *God-spraak* te doen, eer den *Raad* daar over iets
„ kon resolveren of besluiten: en hoe meerder
„ desen daar tegen worstelden, en pretendeerden
„ sulks ongeoorlofd te zijn; hoe ontstelder en vu-
„ riger de *Gemeente* wierd. Dit ging dan, dusda-
„ niger wijse toe; en wierd het *Orakel*, in de La-
„ tijnsche Taal (N. B,) verklaard zijnde, pu-
„ blijkelijk op-gelesen. En wanneer daar over
„ gedelibereerd werdende, desen verstonden dat
„ men *Ptolomeus* door [*Lentulus*] *Spinther*, doch
„ sonder Krijgs-macht, sou laten herstellen; en
„ andren in tegendeel bevalen, datmen hem door
„ *Pompejus*, met twee Roe-dragers verseld, sou
„ laten in sijn Rijk brengen (want *Pompejus* het
„ *Orakel* verstaan hebbende, had sulks versocht,
„ en waren sijne Brieven door de Wijk-meester
„ *Aulus Plautius* aan de *Gemeente* publijkelijk op-
„ gelesen) geraakte de *Raad* in vrees en verle-
„ gendheid, dat *Pompejus* daar door noch veel
„ groter sou werden; en stelde 'er sich tegen, on-
„ der pretext, van de beforging der Lijf-tocht:
„ welk Ampt sy aan *Pompejus* op-droegen.

Hy, *Dion Cassius*, naar verhaal van andre tus-schen komende saken, weder tot de herstelling van *Ptolomeus* komende, verhaald; hoe door 't aanstuwen van *Pompejus*, en 't bedrijf van *Gabinius* (die toen over *Syrie* 't gebied had) in weer-wil der *Raad* en *Gemeente*, hy *Ptolomeus* met geweld van Wapenen wierd hersteld: en *Gabinius*, daar over te recht gestelt zijnde, so veel met sijne geroofde Schatten wist uit te werken, dat hy geab-

sol-

solveerd wierd: schoon hy namaals om andre lichter saken wierd gecondemneerd.

Doch hoe sich dit heeft toegedragen sal 't my niet verdrieten den Leser, uit nu reeds bygebrachte *Dion Cassius*, woordelijk alhier te vertalen: wijl sijn woorden, mijns achtens, van bysondre nadruk zijn. Hy seyd derhalven, naar 't verhaal van die expeditie: „ *Gabinius* heeft dan, op dese wijs, die „ saak ten eynde gebracht. Maar schreef hy hier „ van niets over na *Rome:* op dat hy niet selfs de „ de beschuldiger sijner eigene delicten wierd. „ Doch kon so groot een stuk niet verborgen blijven: en quam 't de *Gemeente* al kortelijk ter „ ooren; naardemaal de *Syriërs* tegens hem seer „ klachtig vielen; so om andre saken, als om „ datse; gedurende sijn af-weesen, door de Rovers seer waren geinfesteerd geweest. Waar „ by quam, dat de *Pachters* en *Tollenaars*, door „ de selven verhinderd, hunne Gelden niet hadden konnen op-gaderen; en daar door in sware „ schulden waren vervallen. Waarom dan sy „ [de *Gemeente*] vertoornd, hunne Sententie „ tegens hem formeerden, en met grote drift „ hem sochten te verwijsen. Wijl ook *Cicero* en „ andre saken, met kracht, hervoor bracht, en „ hen aanried, datmen de *Sibyllijnsche Boeken* op „ nieuw weder sou consuleren; als verwachtende „ dat 'er enige straf sou by geschreven zijn.

„ Het Burgermeesterschap, wierd toen noch „ door *Pompejus* en *Crassus* bediend: van welken „ d'ene, uit eigene drift, hem droeg en begunstigde; en d'andre, om des andren [Burgermeesters] wille; en om dat hy van 't Geld, „ dat *Gabinius* had overgesonden, genoten had. „ Waarom sy beyden dan hem opentlijk verde-

„ digden, en beletten, datter iets (tot sijn na-
„ deel) besloten wierd; en aan *Cicero* [die te-
„ gens *Gabinius* Pleytte] sijn Ballingschap verwe-
„ ten.

„ Maar evenwel, naar desen hunne Burger-
„ meester-ampten hadden neergeleyd, en in hun-
„ ne plaats *L. Domitius* en *Appius Claudius* waren
„ gesuccedeerd, heeftmen weder sijne stemmen
„ gegeven; en zijn de meeste tegens *Gabinius* ge-
„ weest. Want *Domitius* was vyand van *Pompejus*;
„ so om dat hy hem, ontrent het bekuipen van 't
„ Burgermeesterschap, was in de weeg' geweest;
„ als om dat hy't in weer-wil van hem (*Domitius*)
„ geworden was. En *Appius*, alhoewel hy aan
„ hem vermaagschapt was, was hem tegen, om
„ dat hy daar door 't *Gemeen*, met dat te believen,
„ so te beter tot sijne gunst en voordeel mocht
„ krijgen; en te gelijk op hoop, van door *Gabini-*
„ *us* Geld, indien die weder enige moeyte quam
„ te maken, ook verrijkt te werden: waarom hy
„ dan al sijn bedrijf daar heen richte.

„ En werkte dit noch te groter haat voor *Gabi-*
„ *nius*, dat hy een succesfeur in 't Gebied, door
„ *Crassus* hem toe-gesonden, had voor 't hoofd
„ gestoten; even als of hy die bestiering voor ee-
„ wig en altijd besat. Waarom men dan goed
„ keurde, dat wederom de *Boeken der Sibylle* sou-
„ den gelesen worden; schoon *Pompejus* sich daar
„ tegen aan stelde.

„ Ondertusschen was de Tyber, 't zy door over-
„ vloedige Regen, die naar de Stad quam af-stro-
„ men; 't zy dat de hoge op-drang der Zee, den
„ af-vloed van de Tyber-stroom, door felle wind,
„ verhinderde, 't zy dat dit, (naar 't vermoeden
„ en inbeelding was) door de bewerking van ie-
mand

„ mand der Goden, was toe-gekomen, so schic-
„ lijk overgevloeyd, dat niet alleenlijk alle lege
„ en vlakke oorden der Stad, maar ook vele ho-
„ ger gelegene plaatsen, daar door overstroomd
„ en blank lagen. Waar door de met Leem Op-
„ gemetste Huisen, door-weykt wierden, en ter
„ neder quamen te storten; al het Vee, en last-
„ bare Dieren, quamen door 't water te versmo-
„ ren; en alle die Menschen, die sich niet tijde-
„ lijk genoeg naar het hoge en droge wisten te ber-
„ gen, in hunne Huisen, of op Straat, onder-
„ schept werdende, versopen. Gelijk ook de
„ resterende Huisen, door het lang duren van
„ het quaad, bedurven zijnde, sommigen al in 't
„ korte, sommigen noch daar na, quamen ter
„ neder te storten.

„ De Romeynen waren over dese tegenwoor-
„ dige rampen bedroefd, en waren 'er noch an-
„ dren en grotere (naardien sy sich verbeelden,
„ dat door het herstellen van *Ptolomeus*, de Goden
„ tegens hen vertoornd, dit ongeluk hen hadden
„ toe-gebracht) die door hen noch gevreesd en
„ verwacht wierden. Waarom sy ook *Gabinius*,
„ schoon absent wesende (als of sy daarom te min-
„ der souden hebben te lijden, indien sy hem haa-
„ stiglijk om hals hielpen) met grote drift, soch-
„ ten met de dood te straffen.

„ En warense daar ontrent, met so verhemente
„ drift en passie, in-genomen, (schoon 'er niets
„ diergelijks (N. B.) in de *Sibyllijnsche Versen* te
„ vinden was) dat den *Raad* sich beyverde, en
„ tot voorgang (daar in) strekte; dat ook d'an-
„ dre *Regenten*, nevens het *Volk*, d'aller-scherpste
„ en bitterste besluiten tegens hem maakten.

„ Terwijl, evenwel, sulks geschiede, quam
het

„ het Geld, dat *Gabinius* voor af geſonden had;
„ en maakte, dat hy niet alleenlijk, abſent we-
„ ſende, maar ook al tegenwoordig zijnde, niets
„ euvels quam te lijden. Evenwel had hy, over
„ ſijne ſchandelijke bedrijven, ſo quade Con-
„ ſcientie, dat hy traag in *Italie*, en by nacht bin-
„ nen *Rome*, quam; en vele dagen lang niet bui-
„ tens Huis dorſt komen. Vele beſchuldigingen
„ waren 'er tegens hem; en daar by groot getal
„ van aanklagers. Doch voor eerſt wierd op 't
„ Tapijt gebracht, de herſtelling van *Ptolomeus*:
„ als welke de allervoornaamſte was. En was,
„ (om ſo te ſpreken) de gehele *Gemeente* (van
„ *Rome*) naar de Richter-ſtoel t' ſaam gevloeyd,
„ en menigmaal van voornemen, om hem (*Ga-*
„ *binius*) te verſcheuren: ſo om dat *Pompejus*,
[die in uitſtekende achting by het Volk zijnde,
en lichtelijk auders machtig was, door die dolle
drift en liefde, die 't Gemeen hem toedroeg, met
ſijne tegenwoordigheid ſulks te verhinderen, als
ook namaals geſchiede] „ toen abſent was; en
„ *Cicero* ſeer verhementelijk tegens hem Pleytte.
„ Doch wierd hy evenwel, niet tegenſtaande die
„ geſteldheid van gemoederen, vry-geſproken.
„ Want hy, die over ſo hoge misdaden wierd
„ aangeklaagd, had een ſeer grote Schat daar toe
„ verſpild; en vatten 't de medeſtanders van *Pom-*
„ *pejus* en *Cæſar* heftiglijk voor hem op: ſeggende,
„ dat 'er, door de *Sibylle*, van een andre (N.B.)
„ tijd, en een andre *Koning*, geſproken wierd:
„ en wel voornamentlijk, om dat 'er van genige
„ ſtraf, over die misdaad, in de *Verſen*, geſchre-
„ ven was.

„ Het ſcheelde weinig, of de *Gemeente* had ſelfs
„ de Richteren dood geſmeten. Doch deſen

ont-

„ ontvlucht zijnde, namse seer wel in acht (en
„ vergaarde) de reſt ſijner beſchuldigingen; en
„ maakte, dat hy daar over weder voor 't Gericht
„ betrokken, en gedoemd wierd. Want die
„ genen, dien 't nu, naar 't lot, te beurt geval-
„ len was, ſijne Richteren te zijn; ſo om dat ſy
„ de *Gemeente* vreesden, als om dat ſy gene con-
„ ſiderable giften van *Gabinius* hadden ontfangen,
„ (wijl hy, nu over misdaden van minder gewicht
„ voor 't Gericht betrokken zijnde, en daarom
„ ook wanende hier de ſaak te ſullen te boven ko-
„ men, weynig Geld had aan vereeringen, tot
„ corruptie geſpild) doemden hem: ſchoon
„ *Pompejus* niet verre vander hand, en *Cicero*(N.B.)
„ nu de Pleyter voor hem; was.

„ Want *Pompejus*, die buiten de Stad was ver-
„ reyſd (om dat 'er veel Graanen door 't overlo-
„ pen van de Tyber verdorven was geworden)
„ en toen evenwel in *Italia* was; haaſte ſich, om
„ by d'eerſte Richt-dag tegenwoordig te zijn:
„ doch daar toe te laat gekomen zijnde, ſcheyde
„ niet uit de Voor-ſtad, voor dat die ſaken waren
„ af-gepleyt en uit-geweſen. Ook had hy aan de
„ *Gemeente*, die [hem te gevalle] buiten *de Stads-*
„ *Wallen* vergaderd was (om dat het hem, *Pro-*
„ *conſul* zijnde, niet geoorlofd was binnen de *Stad*
„ te komen) vele redenen ten voordele van *Ga-*
„ *binius* gevoerd. Gelijk hy ook enige Brieven
„ van *Cæſar* aan hem, voor *Gabinius*, geſonden
„ daar op las, en den Richteren voor hem bad en
„ ſmeekte. En belette hy niet alleenlijk, dat
„ *Cicero* tegens hem bleef Pleyten; maar perſua-
„ deerde hem, in tegendeel, dat hy de voor-
„ ſpraak van *Gabinius* wierd. Waar door ook,
„ tegens *Cicero* de quade naam van overloper (reeds

te

„ te voren aan hem gegeven) vry vermeerderd „ wierd. Dit alles hielp evenwel *Gabinius* niet: „ maar is hy tot Ballingschap gedoemd; waar uit „ hem *Cæsar* naderhand te rug deed komen.

't Geen ontrent dese Historie bysonder aanmerkelijk is, is 1. Het pretext en occasie van de *Sibyllijnsche Boeken* te doen insien; om daar uit iets indirecte, voor, of tegens *Pompejus* en andren, hervoor te brengen.

2. De inhoud, van dat *Orakel*; dat t' enemaal generaal, en op meerdere, of andre, personen en saken en tijden, toepasselijk was.

3. Het Bedrijf van de Wijk-meester *Cajus Cato*: die de *Gemeente* op- en gaande maakte, om sich door den *Raad* (of die't misschien tegens hem quam op te vatten) niet te laten doeken: wijl 't daar eerst moest geventileerd, en gevolglijk geformeerd, werden; 't geenmen voor de *Gemeente* wilde, als een *Sibyllijns Orakel*, doen gelden. Waarom sy dan geweldiglijk den *Raad* die occasie ontnamen: schoon *Cajus Cato* dat gehele bedrijf, sijet directelijk voor bedrog en kunst dorst uit-maken; en 't hem genoeg was, dat de gepretendeerde *Sibyllijnsche God-spraak*, naar de sin en 't genoegen der *Gemeente* wierd verklaard (door de *XV Mannen*, die ten minsten de naam hadden van der selver verklaarders, gelijk *Cicero* hen ook noemd, te wesen) en dat het also ook by den *Raad* moest werden op-genomen; en daar op hun besluit geformeerd.

4. De greep van *Cicero*, om door het weder-insien der *Sibyllijnsche Boeken*, soo het mogelijk was (en de factie van hem en de *Gemeente* onder de *XV Mannen* daar toe sterk genoeg was) daar in iets te doen vinden, dat, tot nadeel, of con-

condemnatie, en straf, van *Gabinius* kon dienen. 't Welk evenwel misslukkende, d'andre party occasie vond, om't *Orakel*, als geensſins hier, maar op andre personen en tijden applicabel, te verwerpen. Welke vond van *Cicero* ook te meerder misslukte, om dat die twee so seer machtige Lieden *Pompejus* en *Crassus* (van welken d'ene uitstekende eergierig, en d'andre geensſins minder geldgierig, was) toen beyde Burgermeesters waren. Daar in tegendeel, de volgende Burgermeesters (d'ene om dat hy vyand van *Pompejus*, en d'andre om dat hy van 't gebraad niet geproefd had) veel Conscientieuser waren, en voor de Gods-dienst streden.

5 Hoe lichtelijk 'er occasie, door superstitie van 't Gemeen, en gepretendeerde Religie van andren, (daar de intrest en andre passien sich seer looslijk onder verschuilen) kan gevonden werden: alsser, by dese of gene toeval, enige onverwachte rampen, (van Water-vloed, Pest of diergelijken) overkomen.

6. Hoe lichtelijk een grote Geld-dijk, d'opbersting en 't geweld van een vervaerlijke Watervloed (of liever de kracht der rasende Gemeente) kan stuiten, en diverteren; wanneer der Tong en Keel der *Richteren* niet alleen, maar ook die der *Advocaten*, met den Gouden Stok wel gestreken en gesalfd zijn; gelijk hier uit het voorbeeld van, die anders so grote Republijks-man *Cicero*, blijkt.

Eyndelijk ten 7. (om niet meerders by te brengen) hoe bequamelijk Lieden, die grote Rijkdom, en daar door, of anderssins, macht en vermogen hebben; de *Orakelen* naar hunne sinnelijkheid en intrest konnen uitleggen en verklaren; en hunne tegen-party overstaag steken. Naardemaal

maal de door *Gabinius* geroofde Schatten, aan *Crassus*, aan *Pompejus*, aan *Cæsar*, en andren van der selver aanhang, (eyndelijk ook aan *Cicero*) besteed; in weer-wil der dolle en rasende Gemeente, de rechte uitleg der *Sibyllijnsche Versen* maakte.

Wat *Cicero* (die anders als Pleyter tegen *Gabinius* sich op dese gepretendeerde *God-spraak* beroept) hier van gehouden heeft: en of hy meerder werk'er van maakte als *Cæsar* en *Pompejus*, of meer andren, die toen daar mede hun voordeel sochten, blijkt, uit het gene hy daar van spreekt, in sijn twede Boek van de *Voorseggingen*, over 't gefingeerde *Orakel-geven*, ten voordele van *Julius Cæsar*; waar van reeds gesproken is.

Hy seid dan, onder andren, over 't gepretendeerde *Orakel*, om *Cæsars* wille hervoor gebracht: *Callide enim, qui illa composuit, perfecit, ut, quodcunque accidisset predictum videretur, hominum & temporum definitione sublata. Adhibuit enim latebram obscuritatis, ut iidem versus aliàs in aliam rem posse accommodari viderentur. Want arglistiglijk heeft hy, diese versierd heeft, die so bewerkt, dat, wat 'er ook mocht komen te gebeuren, scheen Voorseid te wesen; door 't achterlaten der bepaling van menschen en tijden. Want hy heeft sodanig een schuil-hoek van duisterheid gevonden en gebruikt, dat ene en deselve Versen, nu op dese, dan weder op die saak, enz. toepasselijk zijn.*

Gelijk ook *Plutarchus* seid, dat, dat gerucht, van dat 'er sulk een *Sibyllijns Orakel* was, wegens de *Parthen* enz. was uitgestroid, door die genen, die de Koninklijke naam voor *Cæsar* sochten te bewerken,

Doch, op dat ik weder wat nader ter sake koom, speelden ook diergelijk een Kunsje *de XV Mannen*,

aan

aan *Maxentius*, terwijl hy sich noch binnen de stadt *Rome* besloten hield, en eer hy tegens *Constantijn* uittrok, om slach te leveren; buiten alle twijffel, op dat sy, van 't Lot des Oorlogs onseker sich alsó tegens een quade uitval by den Verwinner konden verschonen en veylig houden, de Historie hier van hebben wy by *Zosimus*, op dese wijs: *Maxentius, sich binnen de Muren besloten hebbende, deed Offerslachtingen aan de Goden; en Raadvraagden aan de Offer-wichelaars, over 't toekomend Lot van den Oorlog: daar nevens ook onderzoekende de Boeken der Sibyllen. En als hy een Orakel had gevonden, waar in Voorseid wierd, dat die tot nadeel der Romeynen werkte, door een jammerlijke dood sou vergaan; paste hy dit sodaniger wijse op sich, dat hy die gene was, die sich voor de beschermingh van Rome stelde, tegens die genen, die 't selve quamen belegeren, met voornemen om het t' overweldigen. Doch quam de uitkomst eyndelijk de waarheid te leeren.*

Maar naardemaal dese kunsjes niet onbekend konden zijn, aan Lieden van oordeel, die mede aan 't Roer der Regeering saten; en die klaarlijk sagen, dat sulks maar dikmaal tot prætext, voor d' uitvoering van dit of dat besluit, diende, of om andre particuliere insichten wierd te werk gestelt; waar mede of factie wierd gemaakt, of gevoed; of iets anders uitgewerkt, 't geen (of tegens de Republijk, of ten minsten tegens hunne Interesten daar ontrent, (of anders) quam te strijden; ontbraken 'er met 'er tijd genen, die sulk Raadvragen vrymoediglijk tegenstemden; schoon d' andre party sulks noch doordrong. Waar van het Voorbeeld te vinden is, by *Fl. Vopiscus*; die verhaald hoe de superstitieuse (of die ten minsten sulks wilde schijnen ten gevalle van den Vorst *Ulpius Sylanus*

(als de *XV Viri* hadden voorgegeven de noodsakelijkheid, en de Keyser *Aurelianus* daar op de order of bevel van de *Sibyllijnsche Boeken* in te sien) klaagde, dat 'er enigen (in den *Raad*) sulks hadden geweygerd, en tegengestaan; en dat sy (als quansuis pluymstrijkende) hadden geseid, dat de dapperheid van den *Keyser* so groot was; dat het niet van node was, hier in den Goden om raad te vragen.

Of dit nu Lieden zijn geweest, die dese of gene secte van Philosophie aanhingen, die tegens 't credijt der Godspraken was (*Aristotelische*, namentlijk, of *Epicureensche*, of *Academische*, of diergelijken, waar van boven reeds is gemeld:) of die, buiten enige dusdanige consideratie, uit reden van Politie en Staat, wel wetende van wat kracht en nadruk dusdanige vodderyen waren, sulke superstitie, of liever bedrog, tegenstonden: of die selfs reeds *Christenen*, zijnde, of ten minsten in 't heymelijk der selver toegeneygden en begunstigers, is my duister. Alhoewel dit laatste by my van bysonder bedenken is; om dat *Tertulliaan*, van sijne tijd, getuigd, dat de Christenen, reeds in so bysonder menigvuldig getal waren, dat sy niet alleenlijk uitstekend machtig waren in menichte: maar ook alle publijke Plaatsen Diensten en Ampten vervulden; of ten minsten hielpen vervullen, Sijn Woorden zijn in 't 37. capittel sijner Verdediging: *Hesterni sumus & vestra omnia implevimus* [*Hesterni* moet 'er gelesen werden, gelijk de Text van *Rigaltius* heeft; en, hy *Tertullianus*, sulks selve verklaard, met dese woorden, in 't 13de cap. van dese selve Verdediging, *Hæc & nos risimus aliquando: de vestris fuimus, fiunt non nascuntur Christiani &c.*] *urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus decurias, Palatium, Senatum,*

Fo-

Forum: *Sola vobis reliquimus templa. Wy sijn noch onlangs (en als maar van heden of gisteren) opgekomen, en hebben (nochtans) alle uwe Plaatsen vervuld, de Steden, de Eylanden, de Fortressen, de Vrydommen, de Raads-vergaderingen, de Legers selfs, de Stammen, de Volkwijken, het Paleys, den Raad, de Markt: (of Pleytplaats) Alleen zijn't maar de Tempelen, die wy voor u l. hebben overgelaten.*

Want dat ook al vry velen der selver, by, en al voor, *Tertullianus* tijd, mede ten Oorlog uittrokken, tot beschermingh van 't Roomsche Rijk, blijkt niet alleenlijk uit dese *Tertullianus*, en andre oude Schrijvers (*Eusebius*, *Cyprianus* en andren meer) sonneklaar: maar ook te gelijk, dat sy daar in, door andren, als Broederen, wierden gedragen, door 't meerderdeel, dat den Oorlog ongeoorlofd hield. Doch, gelijk ik, reeds boven, daar al iets van geseid heb, sal dese stoffe wel licht elders breder, en beter te passe, verhandeld werden.

De Woorden van *Vopiscus* (of schoon sy al wat langwijlig zijn) hier by te brengen, acht ik de moeyte waerdig: om dat sy de plechtelijkheden, ontrent het öpenen der *Sibyllijnsche Boeken*, al vry bequamelijk voor ogen stellen. De selven zijn dan, de volgende; op mijne wijse vertaald: „ Eyndelijk zijn daar naar ook de *Marcomannen* over„ wonnen. Doch onder die schrik en vrees, ge„ vat, door dat de *Marcomannen* alles verwoesten, „ zijn te *Rome* seer grote oproeren ontstaan; naar„ dien ydereen in angst, verlegendheid, en schrik „ was, dat de selve rampen hen souden overko„ men, die ten tijde van *Gallienus* hen geplaagd „ hadden. Waarom ook de *Boeken der Sibyllen*, „ bekend door de grote weldaden, die 't Room„ sche Volk uit (het besit en inspectie van) de sel-

„ ve ontfangen heeft, zijn ingesien; en in de sel-
„ ven gevonden, dat 'er in sekere (daar toe aan-
„ gewesene) Plaatsen, souden geofferd werden
„ sodanige Slacht-offeren (en met, of op, sodani-
„ ge wijse van Magische beswering en consecra-
„ tie, of verborgene heyliging) welken de Bar-
„ baren niet souden konnen voorbypasseren; of
„ hunne conquesten, of excursien, verder uit-
„ strekken. Hoedanige Slacht-offeren noch eyn-
„ delijk zijn te werk gestelt, met verscheidene
„ wijsen en manieren van plechtelijkheden; so
„ als 't in de *Boeken* bevolen was: en zijn daar op
„ de Barbaren gestuit, en door *Aurelianus* gevolg-
„ lijk, terwijl sy, met Troepen uitlopende, vast
„ hier en gins roofden, gedood en vernietigd.

„ En lust het my het eygene Raadsbesluit, so
„ in forme als het gemaakt is, by te brengen;
„ waar door de seer achtbare en seer doorluchte
„ Roomsche Raad, bevolen heeft, de inspectie
„ te nemen, op den 3 dag der Iden van Januarius.

„ *Fulvius Sabinus*, Stads-schout, heeft voor sijn
„ gevoelen ingebracht en voorgestelt: wy bren-
„ gen tot u, t' saam beschreve Vaderen, het voor-
„ stel der *Pontifices* (of *Opper-priesteren*) en de Brie-
„ ven van de Keyser *Aurelianus*; door welken aan
„ ons bevolen werd, de *Boeken der Sibyllen* in te
„ sien: als van welken de hoop van desen Oorlog,
„ door 't heylig bestier der Goden, is afhangende.

„ Want gy-lieden selve weet, dat so menig-
„ maal 'er enige voorname beweging en beroerte
„ ontstaan is, men die *Boeken* altijd heeft ingesien:
„ en dat de publijke rampen en ellenden niet eer-
„ der zijn geeyndigd, voor dat, uit der selver
„ auctoriteit, Slacht-offeren zijn geofferd. Hier
„ op stond op *Ulpius Syllanus*, die 't recht van eerst

„ te ſtemmen had, en ſprak op deſe wijs: al te
„ laat, te ſaam *beſchrevene Vaderen*, beraadſlagen
„ wy over 't heyl der *Republijk*; en te laat ſien wy
„ om naar de fatale geboden: en als de kranken
„ zijn gewoon te doen; die maar eerſtelijk dan
„ naar d' allerbeſte, en aller-ervarenſte Medicijn-
„ meeſters omſien, als de ſiekte reeds op 't hoogſt
„ geſtegen is. Even eens, als of het dan eerſt
„ 't werk van ſeer ervarene Mannen wierd: daar
„ 't beter was, alle ſiekte in 't begin te onderſchep-
„ pen. Want aan U L. *beſchrevene Vaderen*, ſtaat
„ noch wel te vore, hoe ik, hier in den *Raad*, ſo
„ haaſt 'er geboodſchapt wierd, dat de *Marcomanen*
„ een inval hadden gedaan, al menigmaal heb
„ voorgeſteld; datmen de *beſluiten der Sibyllen*
„ moeſt navorſchen; en de goedheden en gunſten
„ van *Apollo*, ſich ten voordele, gebruiken: maar
„ dat 'er enigen waren, die ſulks weygerden; ja
„ die ſulks al ſeer laſterlijk weygerden; met ſeer
„ pluymſtrijkachtig voor te ſtellen, dat de macht
„ en voorſienigheid van de *Vorſt* ſo groot was, dat-
„ men den *Goden* (hier in) niet behoefde om raad
„ te vragen: even als of hy *Cæſar*, hoe groot een
„ Man hy ook mag zijn, niet ſo wel als andren, de
„ onſterffelijke *Goden* eerde; en van den ſelven
„ hulp verſocht. En wat doch meer? Wy heb-
„ ben horen leſen ſijne Brieven, met welken hy
„ verſoekt de hulp der *Goden*; die noid voor ie-
„ mand ſchandelijk is, ſchoon hy, een ſeer dap-
„ per Man zijnde, daar door werd geholpen. Wel
„ aan dan, gy *Pontifices* (of *Opper-prieſters*) voor ſo
„ veel gy ſuiver, reyn, en heylig zijt; voor ſo
„ veel gy naar kleding (of toeſtel) en gemoed, tot
„ deſe heylige plechtelijkheden bequaam zijt,
„ klim op naar de Tempel, bekleed aldaar (N.B.)

„ de Geſtoelten met Laurieren; en opend aldaar,
„ door handen, die (N.B.) ontrent het handelen
„ deſer heylige plechtelijkheid reeds oud gewor-
„ den zijn, [dat is, mijns achtens, door de handen
dier gener, die by *Tacitus*, Lib. 6. *Magiſtri* (of
Meeſters van dat Collegie) werden genaamd; hoe-
danigen, in alle Roomſche Prieſterſchappen, de
voorgang en 't voornaamſte geſag hadden; en in
ſommige Prieſterlijke Collegien maar ene, in an-
dren (gelijk als in dit der *XV. Mannen*) meerder in
tal waren: die ook in ſommige Collegien *ad vitam*
(alsmen ſeid) of *altijd blyvende Magiſtri* waren; in
ſommigen, in tegendeel, maar *jaarlijkſchen* ('t zy
voor een of meerder jaren) waren. Gelijk, ook
onder de Vrouwelijke Prieſterſchappen, andren
hare *Magiſtras*, (of *Meeſtereſſen*) andren hare *Maxi-
mas* (de ſelven met de *Magiſtræ*, mijns achtens,)
hadden; als, by voorbeeld onder de *Veſtaalſche
Maagden:* gelijk uit de oude Opſchrifteu, by *Gru-
terus* en andren te vinden, overtolliglijk blijkt] „ en
„ onderſoekt daar uit het toekomend eeuwigdu-
„ rende Noodlot der Republijk. Beveeld aan
„ Kindren die (ſo wel van Mannelijk- als Vrouwe-
„ lijk-geſlacht) noch allen hunne Vader en Moe-
„ der hebben, een publijke Loſſang te ſingen. On-
„ dertuſſchen ſullen wy ſorge voor de onkoſten
„ dragen, en beſtellen dat 'er (*Ambarvalia*) *heyli-
„ Bedevaerden* (of *Ommegangen*) gedaen werden.
„ Waar op dan de meeſte *Senatoren*, gevraagd zijn-
„ de, hunne gevoelens quamen te uitten (wel-
„ ke allen hier op te halen te lang ſou vallen)
„ en daar op eyndelijk, terwijle deſen met
„ het opſteken der handen; andren met het over-
„ treden van d'ene naar d'andre zijde; andren
„ weder met luide ſtem, hunne toeſtemming qua-
men

„ men te geven, is het *Raads-besluit* gemaakt.
„ Verder, is men daar op tot de Tempel toege-
„ treden; men heeft de *Boeken* ingesien; en men
„ heeft de *Versen*, [die 't geen sollemnelijk was te
„ te plegen] hervoortgebracht: (of voor 't Ge-
„ meen bekend gemaakt,) de Stad is gesuiverd (of
„ gewijd) de heylige Sang-versen [die daar toe te
singen door de quansuis *Sibyllijnsche Versen*, of an-
ders, waren geordineerd] „ zijn gesongen; het
„ *Suburbium* (of de *Processie rondsom de Muren der*
„ *Stadt*) is gevierd: de *Ambarvalia* (of *Omwegan-*
„ *gen om de Landen*) zijn beloofd: en is also die
„ heylige Belofte en solemnele Plechtelijkheid
„ volvoerd.

Hier was, mijn Leser, wel occasie, om te handelen van de voornaamste heylige plechtelijkheden der Heydenen: ook hoe, en by welke occasie, de selven, onder andre namen en pretexten, of oogwitten, die selven uit het Heydendom in de Christelijke Kerke (en wel voornamentlijk de Roomsche) zijn overgebracht: maar sou sulks, in dit werk, van te grote uitwyding zijn; en te verre van de weg afgetreden. Waarom ik dan liever dese, en diergelijke stoffe, tot andre tijd en gelegentheid (indien my God de Heere so lange 't leven spaard) behoude; en wedertot mijne Verhandeling trede.

Men merke ondertusschen aan, met hoe groten angstvalligheid en plechtelijkheden dese *Boeken* wierden ingesien: en daar uit, (en uit het gene buiten dit nu al boven geseid is, en noch verder staat te volgen) hoe gans klene apparentie 'er is, dat particulieren ('t zy *Virgilius*, 't zy andren) enige toegang tot die gepretendeerde *Boeken* souden gehad hebben: en also de occasie, om dat (*Hor-*

ribile Arcanum) so sorgvuldiglijk verborgene Heyligdom, te ontdekken: ja dat selfs de *Christenen* daar toe souden toegang gehad hebben; en daar door d' Affschriften gekregen, en onder sig onderling hebben gelesen.

Dat aan enigen der selver, daar ontrent, wel wat is, door den Heydenen of andren, wijsgemaakt; en voor *Sibyllijns*, quansuis hier of daar in een verborgene hoek, ontdekt, en vry dier is aangesmeerd, wil ik gaerne geloven: maar te gelijk ook, dat de *Boeken*, die wy nu noch hebben, of uit sulke vodderyen, voor een gedeelte t' saam gelapt; of geheel en al, uit eigen hoofde, door Naam-Christenen en valsche bedriegers, versierd zijn.

Gelijk nu uit dit voorgaande exempel blijkt, met hoedanige solemnele plechtelijkheden dese *Boeken* (door de XV *Mannen*, en der selver expresselijk bygevoegden uit den *Raad*) wierden ingesien, en als Raadgevraagd; so sien wy ook uit de volgende Woorden van *Tacitus*; op wat wijse, die *Boeken* onderzocht en goedgekeurd, of (dat ik spreke) *gecanoniseerd*, en voor *oprecht Sibyllijnsche*, en deshalven van Goddelijke kracht en achtbaarheid, wierden aangenomen.

't Welk schoon 't weer wat tot verdere uitweyding diend, ik evenwel niet ondienstig acht wat breder te verklaren; als 't wel by de meeste Lesers van *Tacitus* (selfs onder de meerder Geleerden) verstaan werd.

De Woorden van *Tacitus* zijn: ,, Daar op is ,, aan den Vader voorgedragen door de Wijk- ,, meester [*Tribunus Plebis*, de Drossard Hoofd, noemd hem ook niet qualijk Gildemeester der Gemeente, alhoewel wat oneygentlijk] ,, *Quintilianus* ,, *wegens 't Boek van de Sibulla*, 't welk *Canninus Gallus*

„ *lus* XV Man, verſocht hadde datmen onder
„ d' andre Boeken van de Propheteſſe ſoude aan-
„ nemen: en dat daar over een Raadskeur mocht
„ gemaakt werden, dewelke door ſcheid-gang ge-
„ maakt zijnde, ſond *Cæſar* een Brief; waar in
„ hy de Wijk-meeſter ſachtelijk beſtrafte, over
„ ſijne onkunde *van d' oude wijſe*, mits ſijne jonk-
„ heid. Maar aan *Gallus* verweet hy, dat hy oud
„ en ervaren zijnde, in die wetenſchap, en des
„ ſelfs Ceremonien; op't voorgeven van iemand
„ dien men niet kende [of wiſt van wie, en van
waar hy was; en op wat fundament hy voor-gat,
dat dit een der oprechte *Sibyllijnſche Boeken* was]
„ voor dat het Collegie [*der XV Mannen*] daar
„ over gevonniſt hadde; ja ſonder dat noch [daar
te voren] „ gelijk anders de gewoonte is, de
„ Gedichten door de *Meeſters* [*Magiſtros*] gele-
„ len en geſchat waren; by den ſeer onvollen *Raad*
„ gehandeld had. Te gelijk errinneerde hy: dat
„ overmits vele ydelheden onder een vermaarde
[namentlijk die der *Sibyllen*] „ naam wierden
„ uit-gegeven, *Auguſtus* gekeurd had, binnen
„ wat dag men die aan de Stads Schout had te
„ brengen; en dat aan niemand ſou geoorloft zijn
„ die privatelijk onder ſich te behouden. 't Welk
„ van de Voor-ouders ook gekeurd was, naar't
„ verbranden van't Capitolium inde Burgerkrijg;
„ als tot Samos, Ilium, Irythren; door Afrika
„ ook, en Sicilie, ſampt d' Italiaanſche Bouw-
„ ſteden [Colonien] wierden op-geſocht de
„ *Gedichten van de Sibylle*; 't zy (N. B.) dat'er
„ ene, of dat'er meer geweeſt zijn; met laſt aan
„ de Priſteren [Leden zijnde van't Collegium
der XV Mannen: of liever, aan dat Collegium]
„ om, ſo veel met menſchelijke macht doenlijk

„ viel, het ware van het valſche t'onderſchei-
„ den. Derhalven is ook toen dat Boek aan ['t examen en] „ de keaniſſe der X V Mannen „ onderworpen.

't Geen over deſe woorden van *Tacitus* valt aan te merken, is, buiten het Hiſtoriaal (als dat nu reeds boven genoegſaam verhandeld is) ten eerſten, het Kunsje van den *Raad*, naar't verbranden der gepretendeerde *Sibyllijnſche Boeken*, in de Marſiſchen Oorlog: en gevolglijk ook de Kunsjes van *Auguſtus* en *Tiberius*. Welker eerſte, (naar alle apparentie) ſulke ſameling deed doen; en verder ook verbood, diergelijke Boeken privatelijk by ſich te behouden: om dat overal ſo vele verſierſelen van die natuur ſich onder de hand quamen op te werpen, gelijk *Tacitus* te kennen geeft; en dat daar door niet alleenlijk die verſierſelen, by den wat meerder geneusden t'enemaal verachtelijk wierden; maar ſelfs ook de gepretendeerde, oprechte, en ſo ſorgvuldiglijk bewaarde *Sibyllijnſche Boeken*, daar door in hunne aanſienlijkheid en achtbaarheid gekreukt wierden. Wijl niet verſekerd kon werden, dat die verſameling na den Marſiſchen Oorlog (en die ſelve Boeken van daar gehaald) van meerder authentijkheid en waarheid waren, als die nu noch dagelijks omherwandelden; en hoe langs hoe meerder wierden verſierd.

Hoe veel Heere-geboden en Placcaten veeltijds gelden, leerd ons de dagelijkſche ervarentheid: en wel voornamentlijk, wanneer'er ſeer aanmerkelijke verandering omtrent het Opper-gebied ('t zy door ſucceſſie; 't zy door andre toevallen, van factie of anders) ontſtaat. Hier uit ſienwe dat, hoe menigmaal de *Mathematici* (dus wierden van ouds genoemd die *Sterre-kijkers*, die uit de loop,

con-

conjunctie &c. der selver, toekomende saken pretendeerden te voorsien en te voorseggen) uit *Rome* en *Italie*, zijn gebannen, en 'er evenwel of zijn ingebleven; ofte minsten, daar al kortelijk zijn weder heen gekeerd: als *Tacitus* daar van spreekt, wanneer hy (in 't eerste Boek sijner Historien) van hen seid: *Genus hominum &c. Een soort van Menschen den Vorsten ontrouw, den hopenden bedriegelijk: dat in onse Stad altijd verboden, en evenwel behouden, sal werden.*

En hier uit quam 't, dat schoon *Augustus*, als *Opper-priester* so bysondre vlijt daar omtrent had aangewend (N. B.) onder pretext, *dat dese Boeken nu door ouderdom waren versleten: en daarom op nieuw dienden uit-geschreven en herstelt* (hoewel van *Tarquinius* tijd tot den Marsischen Oorlog toe, men daar noid enigsins van schijnd gedroomd te hebben) overal liet op-soeken, wat, van die natuur zijnde, ergens te vinden was; en die, uit-genomen seer weinige (quansuis ook oprechte Boeken) alle deed vernietigen: met verbod van die privatelijk onder sich te mogen behouden: dat seg ik, niet tegenstaande sulk verbod, men ten tijde van *Tiberius* weder *Orakelen*, quansuis der *Sibyllen*, quam uit te stroyen, en op die tijden, en de persoon van *Tiberius* selfs, toe te passen: en hy sich daarom genoodsaakt achte; niet alleenlijk, de valscheid en versiering daar van aan te wijsen: maar ook weder een nieuw onderzoek, en een nieuwe Reformatie en Canonisatie, daar omtrent te werk te stellen: als *Dion Cassius* ons leerd, in sijn 57ste Boek. Dit geschiede door *Tiberius*, al kort op 't overlijden van *Germanicus*: daar 't voorval met *Caninius Gallus*, over de Canonijkheid van't hervoor gebrachte *Boek* als *Sibyllijnsch*, wel ontrent 12. jaren daar na gebeurde.

Ten

Ten 2de is aan te merken, hoe, indien'er naar dusdanige op-soekingen, lesing of onderſoek, en ſchifting, of verwerping, van deſen, en aanneming of Canoniſatie, van andren, enig *Boek* of *Gedicht* voor oprecht *Sibyllijnſch* quam opgeworpen te werden; de voorgevers daar van, ſodanige *Boeken* of *Gedichten* geenſſins onder ſich mochten blijven behouden: maer datſe binnen ſekere ſpatie van dag en tijd, die aan den *Stads Schout* moeſten aan-geven. Welke *Schout* dan (naar alle waarſchijnelijkheid) voor eerſt onderſoek te doen had, uit wiens, of welker, hand ſulk een *Boek* eerſt was gekomen; of door wien ergens ('t zy in enige oude Graf-ſtede, of Tempel of Kelder, of anders) gevonden en voor't licht gebracht: op wat fundament ſulk voorgeven ſteunde; als ook, van dat het een *Geſchrift*, *Gedicht*, of *Prophetie*, van ene der *Sibyllen* was: en eyndelijk of't gene hier over geſeid en verſekerd wierd, van ſulk gewicht en nadruk was; dat het diende te werden voor den *Raad* gebracht.

Daar in tegendeel de *Tribunus Plebis* (of Wijkmeeſter) *Quinitilianus*, uit onkunde en on-ervarentheid ſijner noch niet hoge bejaardheid, ſulks geenſſins had waar genomen: maar't geen hem daar voor was aangebracht, ſonder verder (ten minſten genoegſaam) onderſoek, van waar, en van wien dit *Boek* quam; en hoe hy daar verder op't gevoeglijkſt mede te handelen had; dat ſo ten eerſten aan een der *XV Mannen*, (die of ſijne beſt bekende was, of die hy daar toe eerſt, of reeds guam te ontmoeten) in handen gaf. Die, ſchoon veel kundiger, ſeer achteloosſlijk, ontrent het gene hy behoorde te weten, wat ſijne plicht was, dat, ſo als *Tiberius* ſchreef, had voor den *Raad* gebracht.

Ten

Ten 3de, Hoe dat het, door desen *Stads Schout*, in handen van 't Collegium der *XV Mannen* gesteld zijnde, aldaar, door de *Magistri*, van dat Collegium, eerst moest gelesen en geexamineerd werden: en daar naar tot censure, en approbatie, of, disapprobatie, van 't gehele Collegium der *XV Mannen*, gebracht werden: en dat, dieshalven, sulks geensfins op d'approbatie, of disapprobatie, van een enkele *XV Man*, of minder getal der selver, mocht aankomen.

Ten 4de, dat, naar de lesing en examen der *Magistri*; het gevoelen of besluit tot approbatie, of disapprobatie, door de *XV Mannen* in hun Collegie gemaakt, moest werden in den *Raad* gebracht. Waar uit, mijns achtens, ook niet duisterlijk te gissen is, 1. dat de *Raad* selve, door de *Stads Schout*, dan reeds al enige kenniss van de saak had gekregen; en uit hunne auctoriteit sodanige *Boeken* door hem in handen der *XV Mannen* wierden overgeleverd.

2. Dat ook, naar sulk examen en besluit, dese *Boeken* niet moesten in den *Raad* gebracht werden; wanneer deselve door enige sodanige occasien of toevallen, alsser menigmaal in Koninkrijken en Republijken komen voor te vallen of op te wellen, in kleen getal by een was: maar wanneer de selve in sijne behoorlijke forme en wel completelijk vergaderd was.

Ten 5de, dat, met verandering van de form der Republijk, 't geen te voren daar ontrent de *Raad* bestelde, de *Keysers* sich quamen aan te matigen; als zijnde *Opper-priesters*, en uit dien hoofde, *Opper-hoofden*, also wel in 't Geestelijke, als in 't Wereltlijke; en *Opper-hoofden* te gelijk aller andre *Opper-priesteren*, *Pontifices*, *gemene Priesteren*, en *Priesteren*.

ſtereſſen, enz. Gelijkwe uit de exempelen van *Auguſtus*, en *Tiberius*, ſo ontrent dit beſtel, als andre ſaken, ſien; en omtrent de inſpectie der *Sibyllen*, uit het voorbeeld van *Aurelianus*; omtrent het ſtellen van *Archieris*, of, *Opper-prieſters*, over gehele Provintien, en 't geven van bevelen aan de ſelven, door *Juliaan de Apoſtaat*; en uit andre voorbeelden meer.

't Geenwe derhalven, uit al dit werk en beſlag des ſelfs, klaarlijk konnen beſpeuren, is, de Politie der *Romeynen*, omtrent die gepretendeerde *Sibyllijnſche Boeken*: die buiten 't Roomſch Gebied evenwel geenſſins van die achtbaarheid waren. Daarſe nochtans onder de *Grieken* voor al hadden van ſeer grote behoren te weſen (of 't moeſt zijn dat daar ook 't ſpreek-woord onſes groten Heylands gold, *Geen Propheet is geacht in ſijn Vaderland*;) wijl ſy *Sibyllen* uit de *Grieken* waren voort gekomen, en onder de ſelven, te *Samos*, te *Delphis*, te *Erythris*, te *Helleſpontus*, en te *Phrygia*, voornamentlijk (als door der ſelver voorſtanders gepretendeerd werd) geleeft, en hunne *Orakelen* voort gebracht hadden.

Maar doch alleenlijk de *Romeynen* maakten hier geduriglijk veel ſtanks van; en de *Grieken* ſchenen deſe *Propheteſſen* niet, of ſeer gebrekkelijk te kennen. Naardemaalſe, terwijl de *Land lopers* daar mede hunnen handel dreven, noch te *Delphis*, noch te *Erythris*, noch op enige andre plaatſen in *Griekenland*, *Aſia*, *Afrika*, of elders binnen of buiten *Italia* en 't *Rooms Gebied*, daar enig byſondet werk van ſchenen te maken. Want nergens buiten *Rome* verſtrekte dit voor een publijk *Orakel*: noch iſſer enige blijk, dat oid andre Volkeren de *Sibyllijnſche Boeken* te *Rome* zijn komen Raad-vragen;

gen: en wierden die genen, die in *Griekenland*, of elders buiten *Rome*, de gepretenpeerde *Sibyllijnſche Verſen* (met welken de *Land-lopers* en andre *ruichte*, nevens hunne heylige Loten enz. omherliepen) quamen te conſuleren, voor ſot en onſinnig gehouden: gelijk, ſo uit *Plutarchus*, als andre oude Schrijvers, blijkt.

't Geen ik nu ontrent de omſtandigheden van 't bedrijf der *Orakel-papen*, ſo van 't *Delphiſche*, *Dodoneeſche*, *Trophoniſche*, als d'andre (ten exempel) by-gehaalde *Orakel-plaatſen*, verhandeld heb, ſal, acht ik, meer als genoeg zijn, om de *Pot met Roſen*, alsmen ſeid, den niet al te kleen verſtandigen, te ontdekken.

Doch evenwel, ſal ik noch enige ſeer aanmerkelijke voorbeelden voort brengen, die dat ſelve, mijns oordeels, byſonderlijk bekrachtigen: ſo van de vuile en geyle onguurheden en ſchelmeryen der *Orakel-papen*, onder heilig pretext gepleegd; als van de kunsjes en ſtreken, door de *Politijken* daar ontrent geſpeeld en gepleegd; om, of aan andren, of onderling aan malkanderen, de voet dwars te ſetten, of te lichten.

Waar op ik dan ſal laten volgen, in hoe klene achting, ſreeds genoemde *Politijken*, de *Orakelpapen*, en 't gehele beſlag der *Orakel-plaatſen* hadden: wanneer *de Orakel-antwoorden* niet tot hun voordeel of wel-gevallen ſpraken; en ſy in vermogen en ſtaat waren, om die veilichlijk te konnen belachen, verachten of verwaerloſen: en 'er tot beſluit ſal voegen, uit wat reden en oorſaken, eyndelijk, dit guitachtig (alhoewel voor den Heydeneu ſomtijds noodſakelijk) bedrog is geheel en al te niet gegaan.

Wat Schelm-ſtukken, onder deſe heilige pretexten

texten vaakmaal bedreven wierden, tonen ons de volgende exempelen; die, weinigen uit velen, evenwel (acht ik) den Leser genoeg sullen zijn.

Theodoretus verhaald, in het 22. Cap. van sijn tweede Boek, dit volgende: *Dese* [namentlijk *Theophilus*, de Bisschop van Alexandrie] *heeft de Stad van Alexandrie van't bedroch der Afgoden-dienst verlost. Want hy roeyde met alleenlijk uit, tot de grond, en wortel, en fundamenten, de geheiligde Bosschen en Tempelen der Af-goden: maar hy stelde ook voor de ogen, dier gener, die door hen bedrogen waren geweest, ten toon de bedriegelijke toestel, en argliftiglijk gevondene Werk-tuig, deser bedriegers. Want de Papen hadden de Beelden, die enigen van Koper, andren weder van Hout waren gemaakt, van binnen uitgehold, en de selven met de Ruggen tegens de Muren aangesteld: tot welken sy ook, door de Muur heen, verborgene toegangen gemaakt hadden. Door welken sy dan binnen in die Beelden gekropen, door de Mond der selver, 't geen sy wilden, aan Volk geboden: dat door hen dusdaniger wijse bedrogen, der selver geboden naquam. Welk alles, door dese seer wijse Overpriester, ontdekt is, aan dat Volk, dat'er sich leelijk had door laten misleyden.*

Een seer aanmerkelijk voorbeeld, verhaald *Ruffinus*, in't 25. Cap. van't tweede Boek sijner Kerkelijke Historien, (of liever vervolg, op die van *Eusebius*) op dese wijs: ,, Een Priester was'er ,, by hen [te Alexandrie] van de God *Saturnus*, ,, *Tyrannus* genaamd. Dese seide, quansuis uit ,, Goddelijk *Orakel-antwoord*, en bevel des Gods, ,, aan, Lieden van Adel, en van de voornaamste ,, achtbaarheid, welkers Vrouwen om hare ,, schoonheid hem behaagden; dat de God *Satur-* ,, *nus* hem geboden had, dat, dese, of gene Vrou [welkers Man hy daar over, quansuis uit last des

Gods

Gods aanſprak] „ in ſijne Tempel moeſt komen „ vernachten. Waar op dan die gene, aan wien „ ſulks aangekundigd was, verheugd, daar over, „ dat ſijne Vrou waerdig geacht was, door den „ God geroepen te zijn; deſelve wel, en op't „ heerlijkſt vercierd, en met geſchenken (om aan „ dien God op te offeren) beladen; naar de „ Tempel ſond: op dat ſy doch, met ledige han- „ den komende niet wederwaerdiglijk wierd te „ rugge geſonden. Waar op dan in tegenwoor- „ digheid van ydereen daar ontrent, de Prieſter „ de Vrou in de Tempel ſloot; en naar 't wel ver- „ ſekeren der deuren, en 't overgeven der ſleute- „ len, ook van daar ging. Daar naar quam hy „ in de ſtille nacht, en kroop, door verborgene „ openingen en toegangen, binnen in het Beeld „ van *Saturnus*: dat met ſijne rug tegens de muur „ was geplaats, en met der ſelver opening ſorg- „ vuldiglijk tegens aangehecht. En terwijl van „ binnen in de Tempel de ontſtekene Lampen „ hun licht gaven, [op dat 'er alſo te minder ſuſpi- tie mocht vallen, dat 'er enig Menſch, in 't donker binnen de Tempel verborgen zijnde, ſulks bedreef] „ en de Vrouw yverig in de gebeden was [onder welken, en de nieusgierige, en verbaaſde verwach- ting van 't toekomende, noch vele kunsjes door geluid, of licht, of reukwerk, of iets anders konden werden geſpeeld, waar door de ſuperſtitie &c. ſo- daniger Vrouw kon werden, vermeerderd; of in- directelijk geyle luſt enz. opgewekt: indien ſoda- nig een Vrouw, wat aan dat euvel ſcheen ſiek te zijn, &c.] „ quam hy, met ſtemmelijk geluid, „ ſubitelijk ſich door dat holle koper te openba- „ baren: ſo dat ſy door ſchrik en verbaaſdheid; „ en te gelijk door blijdſchap, dat ſy dus waerdig

„ wierd gekend der goddelijke aanſprake van ſoo
„ groot een God. Waar op dan, naar dat deſe
„ vuile Goddelijkheid, een wijl tijds had met haar
„ blyven ſpreken, 't geen hem luſte, 't zy tot
„ verwekking van groter ſuperſtitie en verbaaſd-
„ heid, 't zy tot opwekking van geyle tochten;
„ ſeer ſchielijk, door konſtelijk voorſchuiven van
„ gordijnen, alle de Lampen (of lichten) te ge-
„ lijk wierden uitgebluſt: en hy daar op dan, naar
„ de verbaaſde, en 't enemaal verſtelde, Vrouw
„ toetredende, haar op een vry menſchelijke wijs,
„ met overſpel beſoedelde.

„ Maar doch, wanneer hy dit nu ſo al een vry
„ geruime tijd, met (byna) alle Vrouwen, deſer
„ ellendige Mannen, haddelgepleegd; gebeurde
„ het juiſt, dat een ſekere Vrouw van een recht
„ eerlijk en kuis gemoed; en die een afkeer van
„ dit (quanſuis ſo heylig) bedrijf had, daar aan-
„ dachtiger quam op te letten; en de ſtem van *Ty-*
„ *rannus* quam te kennen. Waar op ſy dan, naar
„ huis kerende, aan haar Man dit ſchelmſch be-
„ drog te kennen gaf. Die over de euveldaad
„ aan ſijne Huisvrou, of eerder, en meerder, aan
„ hem ſelfs, begaan, byſonderlijk in toorn enz.
„ ontſteken, deſen *Tyrannus*, voor 't recht trok,
„ en op de Pijnbank deed werpen. Uit welke,
„ wanneer hy nu overwonnen was, en begon te
„ klappen, en ſijne in 't duiſter bedrevene ſchelm-
„ ſtukken te ontdekken; ſchaamt, ſchand en
„ oneer allen den Familien der Heydenen over-
„ quam: terwijlmen (byna overal) overſpelige
„ Vrouwen, met hoorns-gekroonde Mannen, en
„ baſterd Kinderen vond. Welke ſchandelijkhe-
„ den publijk geworden zijnde, menſnellijk, te
„ gelijk met de Beelden en Tempelen, ook al-

ſo

„ so de geheugnis deser schande socht te vernieti-
„ gen.

Dese Historie uit *Ruffinus*, verklaard vrywel, 't geen *Theodoretus* van dusdanige *aan de muur-geplante Beelden* had verhaald: namentlijk wat schelmeryen 'er, onder pretext van Godsdienst en *Orakelen*, door die guitachtige *Papen* wierden gespeeld.

Dat selfs binnen *Rome* sulke onguurheden gepleegd wierden, indien ook niet in andren, ten minsten in de Tempel van *Isis* (die, met der selver quansuis heylige plechtelijkheden al voor desen, nevens die van *Serapis* was uitgeroid, en uitgejaagd geweest: doch by gevolg, en verslimmering van tijd weder toegelaten, soo wel als de vuile plechtelijkheden van de *Jupiter Sabazius*; die (als uit d' oude Opschriften blijkt) ten tijde van *Domitianus*, weder te Rome publijkelijkgeeerd wierd, toond ons *Flavius Josephus*, in sijn 18. Boek der Joodsche Oudheden: wanneer hy de Historie van *Decius Mundus* en *Paulina*, in de Tempel van *Isis*, onder dusdanig pretext gebeurd, verhaald. Welke Historie by hem, *Josephus*, (die by naar in yders handen is) kan gelesen werden.

Dus toond ook, in sijn negende Schimp-schrift, *Juvenalis*, dat de Tempelen van *Isis*, van *Cybele*, van *Ganimedes*, van *Ceres*, en diergelijken, te *Rome*, rechte Hoere-winkels en Bordelen waren; in welken, onder pretext van godsdienst, alle vuiligheden wierden gepleegd. Gelijk ook in *Daphne*, of het gepretendeerde heylig Bosch van d' *Apollo Daphnæus* (daar des selfs *Orakel* was) niemand, van eerlijke naam en faam, (buiten 't pretext van *Orakel-vragen*) sich derfde ophouden en vermaken.

Van de Tempel van *Belus* (of *Bel*) *te Babel* heb-

ben wy onder ons de Hiſtorie, of om wel te ſeggen, ſchelmſche guiteryen, door *Daniël* ontdekt. Welke geſchiedenis by yder ſo kennelijk is; dat het geenſſins van node is daar van meerder te ſeggen.

Doch 't geen 'er *Herodotus* van verhaald (waar uit wy te gelijk ook ſien, dat daar een *Orakel-plaats* is geweeſt) is waarlijk de moeyte waerdig, om van woord tot woord te vertalen, en hier by te brengen: voornamentlijk wijl 'er by die occaſie door hem, ſchoon indirectelijk, elders noch diergelijke guiteryen ontdekt werden.

Hy, *Herodotus*, ſeid dan, in 't eerſte Boek ſijner Hiſtorien: *In het midden van de Tempel rijſd een Toorn, die een gehele ſtadie dik en hoog is: op welke weder een andre, en op die ſelve al weder een andre, tot acht toe boven malkandren zijn opgebout, deſe hebben rondsom van buiten de Toorn opgaande trappen, langs welken men van d'ene (Toorn) tot d'andre opwaerds klimd. Halfwegen der ſelver trappen zijn ruſtplaatſen, en ſetels op de ſelven gemaakt, waar op de Opklauteraars konnen ſitten en ruſten. Op d'allerhoogſte Toorn ſtaat een grote Tempel-cel; in welke ook een groot Ledekant ſtaat met een wel-geſpreyd Bedde, en een goudene Taaffel daar by. Nochtans is 'er genig Beeld (des Gods) in deſe Tempel-cel; noch vernacht in de ſelve by nacht geen eenig Menſch; behalven een Vrouw uit het getal der Ingeboornen: die namentlijk, welke de God ſelfs uit haar uitgekoſen heeft; naar de Chaldeërs, die de Prieſteren deſes Gods zijn daar van verhalen. Want deſe vertellen (alhoewel ſy daar in, dat ongelooflijk voor my is, ſpreken) dat de God ſelfs ter Tempel intreed, en op die Bedſtede ſich te ruſt nederleyd: even als te Thebe in Ægypte, naar de Egyptenaars daar van verhalen. Want aldaar ſlaapt ook 's nachts een Vrouwmenſch in de Tempel van de*

Ju-

Jupiter Thebæus: van welke beide Vrouwen men even-wel seid, dat sy met genig Manvolk sich vleeschelijk vermengen. Gelijkmen ook seid van de Orakel-prieſteres, van de God te Pataris in Lycie, die wanneer't de tijd is om Orakel-antwoorden te geven (dat aldaar niet altijd en geduriglijk geschied) des nachts binnen in de Tempel werd opgesloten.

Dese en diergelijke bedryven, onder een seer heylig en goddelijk pretext, wist ook seer wel na te volgen, de meer-gemelde Waarsegger *Alexander* gelijk *Lucianus* 'er dit volgende van verhaald; alwaar hy spreekt van de, quansuis, heylige *Mysteria*, Plechtelijkheiden en Feesten, door hem *Alexander* ingesteld, en gevierd: „ op de derde „ dag, wierd vertoond de Bruiloft van *Podalyrius* „ met de Moeder van *Alexander*, welke dag daar- „ om ook *Dadeis* (of *Toortsdag*) wierd genaamd: „ om de Fakkelen of Toortsen die 'er op aange- „ stoken wierden.

„ En was de Hoofd-prieſter en Beſtierder deſer „ heyliger verborgentheden [*Alexander*] met een „ Toorts in de handen, gelegen in 't midden „ van 't Tooneel: en sliep, quansuis, terwijl van „ boven door het dak, als van den Hemel, in „ plaatse van de Maan [doch de selve bedrieglijk „ verbeeldende] naar beneden daalde een sekere „ *Rutillia*; die een seer schoon Vrouwmensch, en „ de Huisvrouw van een Hofmeester des Keysers „ was: die ook waarlijk *Alexander* beminde, en „ van hem insgelijks bemind wierd. En voor de „ oogen selfs van den ellendigen (haar wettige en „ getroude Man) geschiede daar publijk en voor „ 't oog van ydereen, het kussen, en lekken, en „ omhelsen. En indien 'er niet groot getal van „ Toortsen waren ontsteken geweest, had 'er wel

„ licht iets meerder gedaan gewerden, 't geen
„ men anders voor 't geſicht der Menſchen niet
„ doet, &c.

En, wat verder beneden, voegd hy *Luciaan*'er dit nu volgende op: „ En daar hy aan ydereen de „ tegens-natuurlijke ſonde quam te verbieden; „ practiſeerde, hy heylige Prieſter, ſelfs iets dus- „ danigs. Hy gebood aan de Steden van *Pontus* „ en *Paphlagonie*, dat ſy alle drie jaren 'er enigen „ aan hem ſouden ſenden, ten dienſte van den „ God; om heylige Loffangen voor den ſelve te „ ſingen: doch moeſten, die geſonden wierden, „ zijn van de aller-edelſte, uitgeleſenſte, en in „ ſchoonheid uitſtekende Jongelingen, welken „ hy, als opgekamerd houdende, en als om geld „ gekoſte Slaven, die tot ſijne welluſt op 't aller- „ dertelſte misbruikte en inſulteerde. Hier by „ maakte hy noch een Wet, dat niemand, boven „ d'achtien jaren oud zijnde, hem, mond aan „ mond, mocht aanraken, en alſo met een kus „ begroeten [dat anders uitſtekende gemeen, en overtollig, als yder geleerde weet, by Grieken en Romeynen in gewoonte was] „ maar aan andren „ ſlechts alleenlijk de hand, om gekuſt te werden, „ uitſtekende; kuſte hy mondeling de ſchone „ Jongelingen: welken dan de kus-waerdigen ge- „ naamd wierden. En dus ſchimpelijk en ſma- „ delijk met de domme en onverſtandige Men- „ ſchen omſpringende, ſchond hy ſtraffeloos Vrou- „ wen en Kindren. Ja was 't een grote en wen- „ ſchelijke ſaak, voor die genen, welker Huis- „ vrouw hy maar eens aanſag: en indien hy haar „ met een kus verwaerdigde, was het als of de goe- „ de Fortuin met volle ſeylen ten hunnen huiſe „ quam invaren. Ook waren 'er ſelfs vele Vrou-

wen,

„ wen, die sich beroemden, dat sy van hem „ beswangerd waren: en welker Mannen ook selfs getuigden [apparentelijk uit kunde van selfs daar weynig schuld toe te hebben] „ dat sulks warachtig was.

De Beschrijving van het *Orakel*, en maniere van *Orakel-geven*; en de gepretendeerde *Mirakelen*, die jaarlijks geschieden, in de *Orakel-plaats* van de *Venus van Aphaca*; (ook 't geen, mijns achtens bequamelijk tot oplossing van die bedriegeryen en kunsjes genoegsaam kon dienen) heb ik reeds boven verhaald en verhandeld uit *Zosimus*, een Heyden en bitter Vyand der Christenen en Christelijke Godsdienst: buiten wien niemand dese *Orakelplaats*, en wijse van *Orakel-geven* enz. beschrijfd.

Welke *Zosimus* evenwel nalaat (als geensins in sijn kraam dienende) het verhaal van de ongure en beestelijke onkuisheden, en schrikkelijke vuiligheden, aldaar onder prætext van godsdienst gepleegd.

Doch *Eusebius*, evenwel, vergeet de selven geensins; maar verhaald 'er so schelmse en overgevene vuiligheden van; datse voor eerbare oren afschrikkelijk zin; en best voor yder niet ten toon gesteld werden.

Waarom ook *Constantijn de Grote*, die *Orakelplaats*, en alles wat'er aan vast was, door sijn Krijgsvolk liet verwoesten en verdelgen.

Evenwel wierd sy naderhand (oft' onder *Juliaan*, of eerder geschied zy, is onseker) weder hersteld; en was noch, by *Zosimus* tijd, in stand: so datse niet voor *Theodosius* Regering, voor oid en altijd, is vernietigd geworden.

Wat achting de ontdekking van dusdanige guiteryen, den verstandigen, ook selfs van d' andre *Orakel-plaatsen*, moest geven; geet ik den minbevooroordeelden Leser te bedenken. Hoe-

Hoedaniger wijse de *Koningen*, *Vorsten*, en andre *Politijken*, dikmaal dese *Orakelen*, naar hunne sinnelijkheid en intreft, hebben verklaard; de *Orakel-papen* door geld gecorrumpeerd, en door die gelegentheid al bysondre kunsjes gespeeld; leren ons, buiten 't geen reeds al, hier en daar, daar over is bygebracht, de nu volgende exempelen.

Die overweegd het exempel van *Cræsus*, door *Herodoot* verhaald: en 't geen 'er, door *Eusebius* en *Œnomanus*, over geseid werd; behoord bysonder wel te konnen begrijpen het bedroch der *Orakel-papen*, in die antwoord gebruikt. Indien evenwel warachtig is, dat, sulk een *Orakel-antwoord* oid aan *Cræsus* is gegeven; en 't selve niet door *Herodotus* selfs, of andren al voor hem, is versierd: 't welk niet duisterlijk, uit de omstandigheden der Historie, schijnd te blijken, en door *Cicero* volmondig genoeg beweerd werd: als hy seid, in sijn 2. Boek van de Voorsegging: „ Maar „ waarom sal ik doch geloven dat dit oid aan *Cræ-* „ *sus* gegeven is? of waarom sal ik *Herodotus* ge- „ loofwaerdiger houden als *Ennius*? hoe na heeft „ *Herodotus* minder van *Cræsus* konnen versieren, „ als *Ennius* van *Pyrrhus*? Want wie is'er doch die „ geloofd, dat uit de *Orakel-plaats* van *Apollo* aan „ *Pyrrhus* geantwoord is, *Ajo te, &c.*

Doch al toegestaan zijnde, dat het een warachtige Historie is; en dat hy, *Cræsus*, naar alle de *Orakelen* (of ten minsten alle de voornaamsten) van *Griekenland*, en *Africa* had gesonden, om de kunde en warchtigheid der selver te beproeven; en specialijk na *Delphis*, na *Abas*, na *Dodone*, naar *Amphiaraus*, na *Trophonius*, na de *Branchiden*, en na *Jupiter Ammon*; verhaald evenwel *Herodotus*, dat hy alle die *Orakelen* verwierp, uitgenomen het

Del-

Delphiſche: als welk maar alleen wel had konnen raden, en ter ſake antwoorden; ſchoon hy ook ſich inbeelde, dat het *Orakel* van *Amphiaraus* ook wel geraden had.

Maar doch was de Duivel op d'ene plaats ſo veel ſcherper van verſtand, of van reuk, als op d'andre? en kon de *Delphiſche* ſo net de waarheid raden, daar d'andren ſich ſo dwaaſlijk lieten bedriegen; ſo iſſer wel een groot onderſcheid tuſſchen de Duivelen geweeſt; en dat noch in ſo ſeer oude en ſeer beroemde *Orakel-plaatſen*; en alwaar ſy door de grote toeloop, en lange tijd, de kunſt al heel wel en vaſt behoorden geleerd te hebben. En is dan ook geen wonder, dat daar hy (te *Delphis*) in 't eerſte wel in *Verſen* koſt antwoorden, hy de konſt der Poëſy ſo quam te vergeten, en de *Verſen* ſo kreupel en lam maakte, dat 'er al de wereld me quam te ſchimpen; en hy daarom (al 300 jaren voor *Chriſti* geboorte) gedwongen wierd in *Proſa* te antwoorden.

Doch is (om met ernſt te ſpreken) de reden waarom deſen'talleen rieden en d'andren verkeerd antwoord gaven, wel te begrijpen; alsmen conſidereerd hoe looſlijk (gelijk ik boven getoond heb) men, met uitviſſchen der geheymeniſſen, ſo uit de geſanten ſelfs, of der ſelver geſin, enz. als uit de verſegelde Vragen ſelfs, iets kon ontdekken, van 't geen 'er gevraagd wierd, en de ſtaat en ſtand der perſoon, of perſoonen, voor- of om wien 'er gevraagd wierd, enz. Welke Kunsjes evenwel, gelijk ſe meeſt overal wierden te werk geſteld, op d'ene plaats en tijd (ſo om de bequaamheid der *Orakel-papen*, en der ſelver makkers, medeſtanders en helpers, als om de minder of meerder ſchranderheid of oprechtigheid, der af-geſon-

denen) veel beter, als op andre plaatſen en tijden, konden gelukken: als blijkt, uit de gekkelijke dubbelſinnigheid, gebruikt, wanneerſe over't toekomende molten antwoord geven; ſo aan *Crœſus* met het Vers:

Crœſus over de vloed Halys trekkende, ſal een groot Rijk te gronde brengen;

Als aan d'Athenienſers, en andren, over de Perſiaanſchen Oorlog. Welke antwoorden daarom, door Philoſophen en andren, beſchimpt en beſpot wierden; en door de Politijken, of Groten, verklaard en geappliceerd, naar dat het hen meeſt nut of dienſtig docht, So dat de Politijken daar omtrent, ſo wel als de Papen hunne perſonagie ſpeelden.

Dit blijkt ſpecialijk uit d'O*rakelen* aan d'Athenienſers gegeven, ſo van de *Houte Muur*, als van't *Goddelijk Salamis*, die (gelijk ſe door OE*nomaus* en andren ſeer aerdiglijk werden beſchimpt) door *Themiſtocles* ſeer politijkelijk wierden verklaard, en op de Scheeps-vloot toegepaſt.

't Was *Themiſtocles*, die, by andre occaſie, de Athenienſers had geraden en gebracht, tot den aanbouw van 200 Schepen, tegens d'Ægineten; (of als *Juſtinus* ſeid, om d'Oorlog die tegens de Perſen moeſt hervat werden, naar de Marathoniſche Slag) en de ſelven daar door machtig en ontſachelijk ter Zee gemaakt. Deſe dan ſiende, dat het hen, Athenienſers, onmoogelijk was, ſo groot een menichte der Perſen, te Lande te wederſtaan; en Athene daar tegens te beſchermen; daar in tegendeel, hoop was ter Zee iets te konnen uitrechten, voornamentlijk alſſe noch door andre Bond-genoten (*Lacedenoniers*, *Corinthiërs*, *Megarenſes*, *Chalcidenſers*, *Ægineten* enz.)

ge-

geholpen wierden: en met tijd-winnen te Lande, en tijdig Slag leveren ter Zee, een groot verſet kon gemaakt werden, en wel licht daar door hunne behoudenis uit-gewerkt: rade Vrouw en Kinderen te verplaatſen, naar *Salamis*, *Ægina*, *Trœzene*, en andre Eylanden; terwijl ſy, wel gewapend, te Scheep hunne vyand te gemoet ſagen, en hunne fortuyn tegens deſelve verſochten.

Dat dit een ſeer wijſe en politijke raad was, toond, ſo de gelukkige uitkomſt der ſake, als 't exempel van onſe tijd; in 't jaar 1672. toen, terwijl het te Lande ſo bijſter ſtond, dat alles ſcheen te ſullen overgaan: het ſlaan der vyandlijke Vloten, voor een ſeer groot (indien niet voor 't grootſte) gedeelte, door tijdwinning enz. de behoudenis van ons Land was.

Dat ook *Themiſtocles* liſtig genoeg was, om (als van *Lyſander* en *Alcibiades*; *Cleomenes* en andren ſal getoond werden) de Pythiſche Prieſteres, 't zy door omkoop, 't zy door andre middelen, dat antwoord van de *Houte Wallen* te doen geven; tonen ons ſijne andre ſtreken, omtrent de *Joniers*, en andre Grieken, op verſcheidene wijſen gebruikt. Gelijk d' exempelen daar van, by *Herodotus*, *Diodorus*, *Siculus*, *Juſtinus*, *Plutarchus* en andre Schrijvers, te ſien zijn.

Hoe de *Orakel-papen* en *Papinnen*, of *Propheten* en *Propheteſſen*, menigmaal door Geld omgekoft wierden, en daarom ſulk antwoord gaven, als die omkopers begeerden; leeren ons ſeer aanmerkelijke exempelen. Van welken ik, voor eerſt, uit *Herodotus*, dit navolgende ſal by brengen: „ Terwijl *Hippias* Tyran over Athene was, en op „ de Athenienſers verbitterd, om de moord van „ *Hipparchus*; hebben de Alkmeoniden (of afko-

„ komelingen van Alkmeon) en van Athenien-
„ ſer af-komſt, voor vluchtig voor de nako-
„ melingen (en ſucceſſeurs) van *Piſiſtratus* zijn-
„ de; naar datſe voor hen ſelfs en voor andre A-
„ thenienſer ballingen te vergeefs, met kracht
„ en geweld hunne wederkeer en herſtelling had-
„ den verſocht; en terwijlſe in 't voornemen van
„ de herſtelling der Athenienſer vrijheid ſwaar-
„ lijk waren geknakt; Lypſydrion, dat boven
„ Pæonie leid, beveſtigd: en van daar tegens de
„ Piſiſtratiërs alles ondernomen. Ook hebben ſy
„ van de Amphiktyoners voor loon aangenomen,
„ de Tempel van *Delphis*, die nu noch in weſen
„ is, doch 'er toen ſo noch niet was, op te Bou-
„ wen. En naardienſe Lieden van grote midde-
„ len waren, en van ouds-her van grote achtbaar-
„ heid, hebbenſe deſelve vry braver geboud alſſe
„ beloofd hadden, en als 't Model daar van gege-
„ ven. En daarſe te voren beloofd hadden die van
„ Poriniſche Steen te Bouwen, hebben ſy 't voor
„ ſte deel daar van, van Pariſch Marmer gebouwd.
„ Doch hebben ook deſe Lieden, (naar d' Athe-
„ nienſers verhalen) daar te *Delphis* hun verblijf
„ houdende, de *Pythia* ſodaniger wijſe door geld
„ omgekoft, dat ſo dikmaal 'er Lacedemoniers
„ quamen Raad-vragen, 't zy voor d' algemene,
„ 't zy voor private ſaken (of perſonen) deſelve
„ hen altijd de verloſſing van *Athene* voorſtelde.
„ Waar op de Lacedemoniers (wijl hen altijd,
„ deſelve antwoord, en voorſegging, voorquam)
„ *Anchimolius* de Soon van *Aſter*, en die onder
„ ſijne Mede-borgeren van aanſien en achtbaar-
„ heid was, met een Leger ſonden; om de na-
„ komelingen en aanhang van Piſiſtratus uit Athe-
„ ne te verdrijven; alhoewelſe, door d' aller-

groot-

„ groost-geachte soorten van vriendschap, aan
„ hen waren verbonden. Wijlse meerder waren
„ achtende de Goddelijke, als Menschelijke
„ vriendschappen en verbonden.

By de selve *Herodoot*, hebben we noch dese volgende Historie: „ Op dese woorden steunende (op de woorden naam. van *Ariston* de Vader van *Demaratus*) „ hield *Leutychides* staande, dat *De-*
„ *maratus*, noch de Soon van *Ariston* was, noch
„ [noch uit dien hoofde] wettelijk Koning van
„ Sparte: en bracht tot getuigen voort de selve
„ *Ephori*, die toen nevens *Ariston* hadden geseten,
„ en selfs sulks van hem hadden gehoord. Maar als
„ nu eindelijk de saak in betwisting raakte, von-
„ den de Spartiaten goed, het Orakel van *Delphis*
„ te laten vragen, of *Demaratus* de Soon van *Ari-*
„ *ston* was, of niet. En also men geen bedenken
„ of suspicie over *Cleomenes* (en sijn doen) ontrent
„ de *Pythia* had; maakte hy heymelijk op en uit
„ enen *Kobon*, de Soon van *Aristophantus*, een
„ Man die by die van *Delphis* uitstekend veel ver-
„ mocht: die den *Opper-priesteres* en *Propheteesse*,
„ *Perialla*, persuadeerde te seggen, 't geen *Cleo-*
„ *menes* begeerde geseid te hebben. Waar op dan
„ ook de *Pythia*, aan die tot haar om Orakel-ant-
„ woord waren afgesonden, antwoorde, dat *De-*
„ *maratus* de Soon van *Ariston* niet was. Welke
„ saak nochtans, by gevolg van tijd, is openbaar
„ en ruchtbaar geworden; en *Kobon* daarom uit
„ *Delphis* heeft moeten ontvluchten; en *Perialla*
„ van haar eer en ampt ontset is geworden.

Sie hier een Voorbeeld van politijke dwarsstreken; en omkoop van *Orakel-antwoord*.

Maar van bysondre nadruk is de Historie van *Sijenus*; (of 'eer bysonder lose vond) verhaald uit

ge-

getuignis van achtbare Lieden, door *Plutarchus*, in 't Leven van *Lysander*; die op bysonder lose en argliftige wijse, en al van langerhand, versierd en toegestel zijnde (door hem *Lysander*, en des selfs Medestanders) is te werk gesteld, op dese wijs: „ Sekere Vrou was 'er in *Pontus*, die seide, dat „ sy door de God *Apollo* beswangerd was: waar „ aan velen (en niet sonder reden) geen geloof „ gaven; vele andre in tegendeel sulks, geloof- „ den. So dat, wanneer sy nu een Vrucht van „ Mannelijke Sexe had ter wereld gebracht, seer „ vele en achtbare Lieden, de opvoeding en be- „ sorging van dat Kind, op sich namen. En gaf- „ men aan 't Kind, uit enige bysondre oorsaak, „ de naam van *Silenus*. Van dit begin *Lysander* sij- „ ne aanvang makende, practiseerde, en voltoi- „ de, gevolglijk, de rest, uit eigen hoofde, daar „ by: en had tot Medestanders vele, en geensins „ verachtelijke, Lieden; die 't gerucht en faam „ van dusdanige geboorte, buiten suspicie van „ valscheid of versiering, overal verbreyden. „ Hier by brachten sy noch een ander gerucht, „ naar Sparte, en verspreyden dat overal heen; „ dat namentlijk, onder de aldaar heylige, en „ wel opgeslotene, *Geschriften*, en die door de „ *Priesters* met een angstvallige besorgdheid, „ bewaard wierden, enige seer oude *Orakel-ant-* „ *woorden* gevonden wierden; en dat die selven „ door niemand mochten werden aangeraakt of „ gelesen: ten sy dat oid, of t' eniger tijd, iemand „ uit *Apollo* geboren, en, naar klare Ken-tekenen „ van sijne oorspronk en geboorte aan de bewaar- „ ders der selver gegeven te hebben, die Boeken „ in de hand nam; in welken die *Orakel-ant-woor-* „ *den* geschreven waren.

Wan-

„ Wanneer dit nu alles so geprepareerd was,
„ moest dan eyndelijk *Silenus* komen, om naar
„ die *Orakel-antwoorden*, als Soon van *Apollo*, te
„ vereyschen: en daar op de *Papen*, die aldaar sij-
„ ne heymelijke mede-standers waren, alles,
„ quansuis, onderzoeken en ondervragen, 't geen
„ sijne geboorte enz. raakte: en eyndelijk, als
„ overtuigd wesende, van dat hy waarlijk so een
„ Soon van *Apollo* was, aan hem die *Geschriften*
„ vertonen; en hy, *Silenus*, dan in tegenwoor-
„ digheid der menichte, nevens meer andre *Ora-*
„ *kelen*, ook op lesen, die genen, om welken
„ dese gehele Tragœdie van de succesSie in 't Rijk
„ was versierd; namentlijk, dat het allernutst en
„ best was voor de Spartaansche Republijk, dat sy
„ hunne Koningen uitkosen uit de besten der
„ Borgeren.

„ Maar, wanneer nu dese *Silenus* al een Jonge-
„ ling was geworden, en gereed stond, om dit so
„ te werk te stellen; quam 't spel en vinding van
„ *Alcibiades* in duigen te vallen, door de lompe
„ blohartigheid van ene der Personagien; die
„ als 't nu op het spelen der Rol aanquam, met
„ een blohartige schrik bevangen, sich t' soek
„ maakte en weg-sloop. Doch wierd evenwel
„ hier van niets ontdekt, by 't leven van *Lysan-*
„ *der*; maar na dat hy reeds gesturven was.

Uit welk Voorbeeld, met enen te sien is, van hoe groot een auctoriteit en macht die grote Man (doch vol van kunsjes en streekjes, van die en dier-gelijke natuur) gedurende sijn leven, in de Spartaansche Republijk geweest is; en hoe sodanige Lieden met d' *Orakelen*, tot hun voordeel, konden spelen.

Dit toond ons ook 't volgende exempel, van de sel-

selve *Lysander*, door de selve *Plutarchus*, voortgebracht. ,, Enen *Diopeithes* was 'er, een *Chres-* ,, *mologus*, of *Orakel-spreker* en *Verklaarder*; die seer ,, rijk was van oude *Orakel-versen* [want, om noch wat klaarder als boven, sulks Volkje te beschrijven, waren 't Lieden die uit eigenen hoofde, en als met goddelijke geest begaafd, selfs *Orakel-antwoorden* verfierden; of die de oude *Orakel-antwoorden*, door henl. of door andren quanssuis opgegaderd; of ook de *Orakel-boeken*, of *Spreuken* en *Versen* van de gepretenderde *Sibyllen*, van *Musæus*, van *Orpheus*, van *Marcius*, van *Publicius*, van de *Bacides*, en vele andren diergelijken meer, aan Groten en Klenen (die met superstitie beset waren) uitspraken, uitleyden en verklaarden: en, als of sy selfs, met goddelijke geest en inspiratie begaafd waren, die op Tijden, en Personen, en Saken, quamen toe te passen. Alhoewel sy daar mede speelden, naar hun eygen, of ander welgevallen en intrest; so door verandren, met af en toedoen tot de selven, als wel geheel en al iets onder die naam te verfieren; en dat dan den lichtgelovigen, voor goddelijk *Orakel-antwoord* der oude Propheten, in de hand te steken: gelijk noch gevolglijk klaarder uit het Voorbeeld van *Onomacritus* sal komen te blijken] ,, ook omren de god- ,, delijke saken, van grote achtbaarheid was; en ,, van seer bysondre kunde, scheen te zijn. De- ,, se hield staande, 't enemaal ongeoorlofd te we- ,, wesen, dat men te *Sparte* een Koning koos, die ,, kreupel en mank was: en bracht daar op een ,, *Orakel* voort, ['t welk naar de getuignis van *Plutarchus*, in *Lysanders* leven, tegens de kreupelheid van *Agesilaus*, met voordacht wierd by gebracht] ,, en op volgende wijse luide: *Gy Spar-*,

te

te, schoon gy hoog en trots van moed zijt, draagt sorg, dat u, terwijlge selfs noch helder te been zijt; geen Koninklijke heersching die kreupel is, koom schade toe te brengen. Naardemaal u dan, al een lange tijd, vervaerlijke siekten sullen t' onderhouden; en gy, door de golven der Menschverslindende Oorlog, sult overstroomd werden. ,, Doch hier tegens bracht *Lysander* in, ,, dat, indien de *Spartaners* so seer bevreesd en ,, verlegen waren voor dit *Orakel-antwoord*; dat ,, dat sy sig dan moesten wachten voor *Leontychides*: naardemaal het oogwit van den God geens- ,, sins was te seggen; dat men sich hoeden moest, ,, voor de Regering van een Koning, die kreupel ,, of mank ten opsicht van sijn Lichaam was: ,, Maar dat de kreupel en mankheid, daar 't Orakel van sprak, was, indien 'er een Bastard, of ,, die niet van't geslacht der *Herakleiden* was, quam ,, te regeren.

Door welke redenen; en (N. B.) groot gesag, en groot geld, dat hy daar toe spendeerde, hy uitwerkte, dat *Agesilaus* (die anders kreupel was) tot Koning wierd verkoren; en dat *Leontychides*, (van welke nochtans de Koning *Agis*, op sijn dood-bedde, en in de tegenwoordigheid van velen sijner Vrienden daar toe by-een-geroepen, verklaard had, dat *Leontychides*; sijn wettige Soon en Erfgenaam was) verstoten wierd.

Dat ook dese *Agesilaus* (die door *Lysander* so met kracht was voortgeset, en met de selve drift en kracht, tot de Tocht naar *Asia*, aangevoerd) geen dom Leerling van *Lysander* was, toond ons 't geen de selve *Plutarchus*, op meer als ene plaats, van hem verhaald: hoe hy, namentlijk, de *Persen* willende beoorlogen, en daar over aan *Jupiter* te *Dodone* [of, als *Plutarchus* elders seid, te *Olympie*] door last

der *Ephori*, moetende *Raadvragen*, hy aldaar een Antwoord naar sijn sin verkreeg; en sulks aan de *Ephori* [de Opper-Magistraat der Republijk nevens, ja somtijds ook boven, de Koningen] hebbende bekend gemaakt, of doen bekend maken; sy hem daar op bevalen, ook, over die selve saak, de *Apollo* te *Delphis* te gaan *Raad-vragen*. Waarom hy dan (wel merkende waar op dit doelde; namentlijk, dat sy hem die schijf hier door sochten te versetten) op dese wijs sijne *Vraag* instelde: O *Apollo! keurd gy ook voor goed, het gene u Vader Jupiter reeds voor goed gekeurd heeft?* Waar door de *Pythia*, of d' *Orakel-papen*, gedwongen zijnde hunne *Apollo* te doen *ja* antwoorden; hy der *Ephoren* list met list versette, tot Veld-overste van dien Tocht wierd verkosen, en op reys sloeg.

Ik kan, by dese gelegentheid, niet laten te verhalen het geestig antwoord dat hy, *Agisilaus*, aan de *Thasiers* gaf; wanneer de selven hem, om de grote weldaden die sy van hem hadden ontfangen, met vergoding en Tempelen wilden eeren, en daar over expresselijk Gesanten hadden gesonden. Namentlijk, *hy vraagde aan de Gesanten, of hunne Stad de Menschen in Goden kon verkeren? en als sy daar op Ja tot antwoord gaven; seyde hy: maakt gy Lieden, dan eerst u selven tot Goden: want dan sal ik geloven, dat gy my ook tot een God kond maken:* Waar mede die grote Man genoeg te kennen gaf, wat hy van sulk een eere en vergoding hield: daar ontrent wijser zijnde, als *Alexander*, *Augustus*, *Tiberius*, en andre Koningen en Keyseren; die sich, niet alleenlijk naar hunne dood, maar ook by hun leven (als reeds elders getoond is) lieten vergoden: Ja ook Jongelingen hunne Onderdanen, en sodanigen, die sy op geensins te eerlijke (maar wel, naar 't beden-

ken en getuigenis der Ouden, op gans schandelijke) wijs beminden, tot selfs *Godspraak-gevende Goden*, na der selver dood verhieven: als in de exempelen van *Hephestion*, en *Antinous*, (d'ene door *Alexander*, d'andre door *Hadrianus*, dusdaniger wijse vergood) vry klaarlijk blijkt.

Waarom het ons dan te minder wonderlijk moet schijnen, dat de Keyser *Augustus* ook, naar sijne dood onder de *Godspraak-gevende Goden* is geteld, en gesteld, geworden: gelijk sulks by *Prudentius* te sien is, en reeds boven (pag. 334. en 343. enz.) is bygebracht.

Ondertusschen, gelijk als met dusdanig bedrijf van Keyseren en Vorsten, door alle wijse Lieden, of opentlijk, of heymelijk, wierd geschimpt en gespot; so brachten ook de *Comœdie-schrijvers*, en *Speelders* (schoon sy aan der Groten stok niet durfden baffen, noch de *Orakel-plaatsen* van bysondre achtbaarheid opentlijk beschimpen) de *Orakelen* in 't algemeen, de *Orakel-sprekers*, en *Waarseggers*, en *Bacides* en *Sibyllen*, en diergelijke ruichte, vaakmaal spottelijk op de Schouw-tonelen; en spreeuden seer aerdiglijk (somtijds al vry quaadaerdiglijk) met de selven, gelijk ook d'andre deden, in hunne Punt- of Snel-dichten, en andre soorten van Poësie, of Versen: schoon de Tragœdie-schryvers (die doch dagelijks Goden en Godinnen ten Tonele voerden, d'*Orakelen* en der selver gepretendeerde vervullingen, met grote statelijkheid hervoortbrachten: gelijk in d'exempelen van *Teresias*, van de *Sphinx*, en meer andre Versierlen, te sien is.

Diergelijke exempelen als nu reeds van *Lysander* enz. zijn bygebracht, hebben wy ook, by de selve *Plutarchus*, (in 't leven van *Nicias*) van *Alcibiades*;

biades: *die, wanneer 'er ontrent de expeditie en Tocht op Sicilië veel quade Voortekenen door de Priesteren wierden voorgegeven; niet alleenlijk andre Voorseggers en Voorseggingen voortbracht; en uit enige oude Prophetien wist te tonen, dat dese Tocht tot seer groot voordeel en achtbaarheid aan d' Atheensche Republijk sou gedyën: maar ook Gesanten naar Jupiter Ammon had gesonden; en besteld, dat die tot antwoord wederom brachten, dat de Atheniensers alle de Syracusanen souden vermeesteren*:

En, gelijk hy ook, in een ander geval (naar *Plutarchus* elders verhaald) 't *Orakel* van *Ammon*, en *Dodone* ondernam te corumperen, so deed hy 't ook met het *Delphische Orakel*; dat wel om te kopen was: als, door het nu bygebrachte exempel, reeds getoond is; en hield stijf staande dat de *Orakelen* die van *Delphis*, tegens die Tocht, wierden ingebracht, verstierselen waren der Propheten te *Delphis*, die door de *Syracusaners* waren omgeset.

Hierom schroomde ook *Demosthenes*, die so vermaarde *Orateur* en *Regent* van *Athene*, geensins, publykelijk het *Orakel* van *Delphis* te beschuldigen, dat het door *Philippus* omgekoft was. En wilde ook daarom niet, dat het Griekssche Leger, welk voornamentlijk uit *Atheniënsers*, en *Thebanen* bestond, door enige *Orakelen* beweegd wierd; of op enige *Voorseggingen* acht gaf: hy de *Thebaners* wijsende op *Epaminondas*, en d' *Atheniënsers* op *Pericles*; *welke seer dappere en victorieuse Veltheren, dat altijd voor een Pretext van vrese en blooheid gehouden, en daarom hunne eigene raad gebruikt, hadden.* En was dit geensins te vergeefs geseid: wijl (als gevolglijk sal blijken) de allerdapperste Veld-Oversten, sulks altijd hebben veracht en belacht: of maar om welstaans wille, of om 't gemene Volk te Mompen, hebben gepractiseerd.

Doch

Doch sal ik, eer ik daar toekome noch een Voorbeeld 2 a 3 ophalen. Waar ontrent ons weder *Herodotus* kan dienen, met de Historie, die hy, in sijn eerste Boek, van *Pactyas* verhaald, op dese wijs: „ *Mazares* sond daar op Volk naar *Cuma*, „ om *Pactyas* wederom te eyschen. Doch de „ *Cumæers* besloten daar over, den God (*Apollo*) by „ de *Branchiden*, raad te vragen (want daar was al „ van ouds een *Orakel-tempel* gesticht, daar alle de „ *Joniers* en *Æoliers* gewoon waren te gaan Raad„ vragen. En is dese plaats (of Tempel) gelegen „ in 't Land der *Milesiërs*, boven de Haven van „ *Panormus*,) De *Cumæërs* derhalven huune Gesanten naar de *Branchiden* sendende, vraagden „ aldaar hoedaniger wijse sy best met *Pactyas* sou„ den handelen; om daar in naar 't welbehagen „ der Goden te doen. Op dese hunne vraag kre„ sy dit *Orakel-antwoord*; dat sy *Pactyas* aan de *Per„ sen* souden overleveren. Als de *Cumæërs* dit „ Antwoord verstaan hadden, trachten sy alle om „ *Pactyas* over te leveren: en als nu 't gemene „ Volk daar toe aanstond: hield *Aristodicus*, de „ Soon van *Heraclides*, een Man van bysondre acht„ ting en aansien onder de Burgeren, met kracht „ staande; dat de *Cumæers*, sulks niet behoorden „ te doen: naardemaal hy en 't *Orakel* wantroude; „ en om dat, die om 't *Orakel* raad te vragen wa„ ren uitgesonden, niet oprechtelijk en na waar„ heid quamen berichten. Waarom dan ook we„ der andre Gesanten naar 't *Orakel* wierden afge„ sonden; onder welken ook *Aristodicus* was. En „ wanneer sy nu by de *Branchiden* waren geko„ men, Raadvraagde *Aristodicus*, uit aller Ge„ santen naam op dese wijs: ô Koning, tot ons „ is, als een smekend Balling en Vluchteling,

„ gekomen P*actyas*, de *Lydiër*: om alſo een gewel-
„ dige dood by de Perſen te ontgaan. De Perſen
„ eyſchen hem wederom, en willen dat de *Cumæ-*
„ *ërs* hem overleveren. Wy, ſchoonwe de macht
„ der Perſen vreſen, durven hem, die met geſmeek
„ tot ons ſijne toevlucht heeft genomen, niet
„ overgeven, voor dat wy wel klaarlijk van u ver-
„ ſtaan hebben, wat ons daar ontrent te doen
„ ſtaat. Maar 't O*rakel* gaf weder 't ſelve Ant-
„ woord: Ik gebiede u P*actyas* aan de Perſen over
„ te geven. Waar op A*riſtodicus* dit volgende met
„ voordacht te werk ſtelde. Hy wandelde de
„ Tempel rondsom, en ſmeet de Muſſchen en an-
„ dre ſoorten van gevogelte, die in de Tempel
„ neſtelden, uit hunne neſten. Waar op, ter-
„ wijl hy daar met beſig was, een ſtem, naarmen
„ ſeid, uit de A*dyta* der Tempel quam, en dus-
„ daniger wijſe A*riſtodicus* aanſprak: O verwaten
„ en godloos Menſch! hoe durft gy den genen, die
„ haar toevlucht tot my nemen, uit mijne Tem-
„ pel werpen? Waar op A*riſtodicus* weder promp-
„ telijk antwoorde: O Koning, gy komd dusda-
„ niger wijſe te hulp, die tot u hare toevlucht ne-
„ men; en gy gebied den *Cumaërs* (aan de Perſſen)
„ over te geven, die ſijne toevlucht tot hen ge-
„ nomen heeft? Waar op 't O*rakel* weder aan hem
„ antwoorde: Ik gebiede u voor alle Duivelen te
„ varen; op dat gy alſo mijn O*rakelplaats*, over
„ 't overleveren dier genen, die tot u komen
„ vluchten, niet meerder laſtig vald.

Wie ſiet, niet uit deſe omſtandigheden, dat de O*rakel-papen*, door A*riſtodicus* Vraag, en liſtige vond en bedrijf, verſteld gemaakt, en niet wetende ſich anders te redden; met dusdanigen Ant woord, deſe Geſanten weder verſonden, Waar

on-

ontrent ook in achting te nemen is, de ſuſpicie van *Ariſtodicus*, over dat *Orakel* gevat; en wel licht op voorgaande exempelen gefundeerd: en dat hy ook daarom ſich, onder 't getal de laatſte Geſanten, daar heen liet ſenden: voornamentlijk wijl hy (N. B.) ook wiſt dat de *Mileſiërs* alleen, buiten alle de andre *Joniërs*, een Verbond met *Cyrus* hadden aangegaan; en daarom (gelijk ook de Voorbeelden van meer andre *Orakel-tempelen* betonen) hun *Orakel* deden ſpreken, ſo als het de Perſen begeerden.

Ik ſal hier noch byvoegen 't Exempel van *Onomacritus*: dat, ſchoon 't geen publyke *Orakel-tempel* raakt, evenwel van de ſelve natuur is, en mede klaarlijk toond, hoe deſe ſoort van Lieden overal handelden.

De ſelve *Herodotus* verhaald het ons, daar hy van de tocht der Perſen naar Griekenland ſpreekt, op de volgende wijs: „ Deſe dingen bracht *Mar-* „ *donius* by, als zijnde een Man begerig naar nieu- „ wigheid en verandering; en die jeukte naar de „ beheerſching van Griekenland. En wiſt hy „ daar in de Koning tot ſich over te halen; wijl hy „ ook te gelijk door toeval van ſaken byſonderlijk „ geholpen wierd. Want voor eerſt, quamen 'er „ Geſanten uit Theſſalia van de *Aleuaden*, die den „ Koning daar heen verſochten en lockten, hem „ alle hulp, en byſtand belovende (en waren 't deſe „ *Aleuaden*, die Koningen, of Beheerſchers, van „ Theſſalia waren:) en quamen, voor 't twede, „ daar noch by de Afkomelingen en ſucceſſeuren „ van *Piſiſtratus*; die naar Suſa waren opgetogen, „ en aldaar, op ene en de ſelve wijs, als d' *Aleuaden*, „ ſpraken: en die daar-en-boven noch iets meer- „ ders daar toe bybrachten. Namentlijk *Onoma-*

„ *critus* een Uitlegger en Verklaarder der *Orakel-*
„ *verſen* van *Muſæus*; welke (*Onomacritus*) neven
„ henlien, in geſelſchap, daar heen mede was op-
„ getogen; naar dat ſy ſich onderling bevredigd en
„ weder verenigd hadden. Want hy *Onomacri-*
„ *tus*, was door *Hipparchus*, de Soon van *Piſiſtra-*
„ *tus*, uit Athene verdreven geweeſt, om dat hy
„ klaarlijk was overtuigd, door *Laſus*, de Soon
„ van *Hermioneus*, dat hy onder de *Orakel-verſen*
„ van *Muſæus*, dit volgende Orakel, uit eygene
„ verſiering, had vermengd en ondergeſtoken;
„ dat, namentlijk, de Eylanden by en om *Lemnos*
„ gelegen in Zee ſouden verſinken. Waarom hem
„ dan *Hipparchus* had in ballingſchap verſonden;
„ ſchoon hy te voren hem, als een byſonder
„ Vriend, ſeer familiaarlijk gebruikt had. De-
„ ſe nu met henl. opgetogen zijnde, gaven de
„ *Piſiſtratiërs*, wanneer ſy by den Koning waren
„ gekomen, byſonder loffelijke getuignis van hem:
„ en verhaalde hy daar ſijne *Orakel-verſen*; doch
„ in ſodaniger voege, dat, indien 'er iets voor-
„ quam, dat tot nadeel of ſchade der Barbaren
„ ſtrekte; hy daar van geheellijk niets ſprak: maar,
„ in tegendeel, het allervoorſpoedigſte voor hen
„ uitkieſende, bracht hy voort, hoe ſekerlijk de
„ *Helleſpontus*, van een Perſiaans Man ſou, door
„ een brug, aangehecht werden: en voegde hy 'er
„ noch andre ſaken by, die Tocht aangaande.
„ Deſe ſong dan voor hem geduriglijk ſijne *Ora-*
„ *kel-verſen*; terwijl de *Piſiſtratiërs* en *Aleuaden*
„ hunne redenen en argumenten voor die Tocht
„ bybrachten.

Hoe evenwel de Koningen en Vorſten met het bedrog en kunsjes der *Orakel-gevers* hun voordeel deden, om 't Volk alſo te mompen; of in tegendeel daar

daer mede spotten; tonen ons, so de reeds verder boven opgehaalde, als dese navolgende exempelen, van *Alexander de Grote*, en andren meer.

Dese *Alexander* wilde by sijn Krijgs-volk, voor godsdienstig, tot superstitie toe, aangesien zijn: en daarom wast dat hy *Aristander*, *Demophoon*, en andre *Propheten* en *Waarseggers*, met sich voerde: en als voor *Tyrus* de Soldaat gans moedeloos wierd, hy (die naar *Curtius*'er byvoegd, seer bequaam was om de gemoederen van 't Krijgs-volk te handelen en te leyden) *voorgaf, dat Herkules hem in den slaap verschenen was, en hem de rechterhand had toegereykt: en dat hy, desen tot Leydsman, en ontsluiter hebbende, was binnen de Stadt getreden.*

Even als hy te voren, aan de Tyriers, had geseid; *dat hy aan Herkules* (wien de Tyriers voornamentlijk eerden) *wilde offeren Dat de Macedonische Koningen geloofden van hem afkomstig te zijn: en dat hy ook om sulks te doen* (*N. B.*) *door een Orakel aangemaand was.* Waar aan de Tyriers, evenwel geen meerder geloofgaven, als hy *Alexander* selfs; die sulks versierde.

Van dusdanige natuur is de Historie, die de selve *Curtius*, in 't 10 cap. van sijn vierde Boek, verhaald: „ De Koning had nu reeds twee dagen „ lang, met sijn Leger halte gehouden; en beval „ hy tegens de volgende dag het opbreken (en op„ trekken) van 't Leger. Maar ontrent de eer„ ste Nacht-wake, quam de Maan te eclypseren, „ en sijn licht te verschuilen: en de selve gevolg„ lijk als bloed rood werdende, en t' enemaal „ verduisterd; maakte die, dat alle die daar over, „ als over een geval van groot gevaar verset ston„ den, met een bysonder grote superstitie, en „ vrees daar uit ontstaande, wierden aangedaan.

„ En jammerden en klaagden sy (uit dien hoof-
„ de) dat sy tegens wil der Goden, tot de uiterste
„ eynden des Aerdrijks wierden heen gesleept:
„ datmen langer geen Rivieren meer vond, en
„ dat het Gesternte niet langer zijn gewoonlijk
„ licht en schijnsel gaf: datmen alles, wat voor
„ Land men ook ontmoette, woest en verlaten
„ vond: en dat, om eens enkel Menschen glorie
„ en roem, so veler duisend Menschen bloed
„ wierd te kost geleyd. Dat het Vaderland nu
„ walglijk was, de naam van *Philippus* [onder wien
sy so dappere daden hadden bedreven; en grote en
roemruchtige conquesten gemaakt: doch even-
wel, dicht by en ontrent hun Vaderland, Vrou-
wen en Kindren] „ verlaakt wierd, en den He-
„ mel door ydele gedachten (te overmeesteren)
„ begeerd wierd. Het scheelde nu (hier door)
„ gans weinig of de saak deeg uit tot oproer: wan-
„ neer hy, tegens alles (wat'er mocht voorko-
„ komen) onverset en onversteld, de hoofden
„ en Bevelhebberen der Krijgslieden, in groot
„ getal voor sijne Gericht-stoel ontbood: en,
„ daar op, de *Ægyptische Waarseggers*, die hy on-
„ trent den Hemel en 't Gesternte achte d'aller-
„ verstandigsten en ervarenste te wesen, beval
„ hervoor te brengen, 'tgeen sy van dese saak
„ gevoelden. Doch desen al schoon (N. B.) sy
„ genoegsaam wisten, dat de ommeloop der tij-
„ den, sijne vastgestelde veranderingen had; en
„ de Maan verduisterd wierd, wanneerse door het
„ Aerdrijk, of de Son onderschept en bedekt
„ wierd; gaven sy geenssins aan 't gemeene
„ Volk te kennen, de reden en oorsaak, die by
„ hen wel bekend was: maar affirmeerden, dat
„ de Son (de Voorstander) der Grieken, en de

Maan

„ Maan die der Perſen was: en dat, ſo dikmaals
„ deſe quam te eclypſeren, ſulks nederlaag en
„ ruïne aan die Volken voorſpelde. En haalden
„ ſy daar ook toe op, de oude Exempelen van die
„ Koningen; aan welken de Maan, door haar
„ verduiſtering, getoond had, dat ſy in weer-
„ wil der Goden hadden ſlag geleverd.

„ Niets is'er dat krachtiger 't gemoed der me-
„ nigte regeerd als de ſuperſtitie: naardemaal
„ 't anders ſich ſelfs te regeren onmachtig, wreed
„ en onſtandvaſtig, zijnde; wanneer 't onder een
„ ydele Religie verſlaafd leid, meerder ſijne *Pa-*
„ *pen* en *Propheten*, als *Regeerders* en *Veld-overſten*,
„ geloofd. En hier door quam 't dat de *Antwoor-*
„ *den* der *Ægyptenaren*, de verſlaaude gemoede-
„ ren der Krijgs-lieden, weder tot hoop en moed
„ quamen op te wakkeren. Weshalven de Ko-
„ ning, oordelende, dat ſodanig een drift der
„ gemoederen was waar te nemen, met de twe-
„ de Nacht-wake, het Leger opbrak, &c.

Dusdanige Hiſtorie hebben wy ook by *Plutarchus*, in 't leven van *Alexander*; op volgende wijſe:
„ Terwijl *Alexander* ſijn byna ganſche Heyrleger
„ deed uitruſten, van de voorgaande arbeid en
„ moeyelijkheden; en hy maar weinigen naar de
„ muren (der belegerde Stad) had geſonden; om
„ den Vyand continueel in alarm te houden:
„ quam de *Propheet Ariſtander*, terwijl hy d' In-
„ gewanden der geſlachte Offerhanden quam te
„ beſchouwen, wel vryborſtiglijk en als ver-
„ ſekerd, tegens de rondomſtaande menichte te
„ ſeggen; dat, ontwijffelijk de Stad noch binnen
„ de ſelve maand ſou werden ingenomen. Welk
„ ſeggen, wanneer het met lachen en beſpot-
„ ting wierd opgenomen; wijl 't nu reeds de laat-

ſte

„ ſte dag der maand was; en de Koning hem (*Ari-*
„ *ſtander*) verſet en verſteld ſag, en daar by doch
„ altijd ſelfs de Prophetien of Voorſeggingen
„ gunſtig was; gebood hy, datmen, van die ogen-
„ blik af, dien dag niet meer den 30ſte naar de
„ 28ſte, der maand ſou noemen: en daar op met
„ de Trompet het teken dōende geven, heeft hy
„ de muur feller, als hy te voren voorgenomen
„ had, doen beſtormen. En terwijl nu vaſt de
„ Stad onvermoeyelijk beſtormd wierd, en die
„ noch in 't Leger waren, ook niet bleven ruſten,
„ maar mede tot onderſtand der beſtormers toe-
„ liepen; ontſonk den *Tyriers* de moed, en kreeg
„ *Alexander*, noch op dien ſelven dag, de Stadt
„ in ſijn geweld.

Sodanige is ook deſe navolgende, uit de ſelve *Plutarchus*: Hy [*Alexander*] willende de *God* over
„ ſijne aanſtaande Tocht om *Orakel-antwoord* vra-
„ gen, quam te *Delphis*: en als 't by toeval een
„ der ongeoorloofde, of onheylige dagen was: op
„ welken, volgens inſtelling, 't niet geoorlofd is
„ 't *Orakel raad te vragen*; ſond hy vooreerſt eni-
„ gen, om de *Prieſteres* tot hem te roepen; en als
„ de ſelve weygerde te komen, en die Wet voor-
„ wende; klom hy ſelfs opwaards, en trok haar
„ met geweld naar de Tempel. Waar op ſy, ge-
„ lijk als overwonnen door ſijn yver, ſeide; *Gy*
„ *zijt onverwinnelijk, mijn Soon.* 't Welk hy *Alexán-*
„ der horende, daar op ſeide; dat hy geen ander
„ *Orakel-antwoord* behoefde te verſoeken: naar-
„ dien hy van haar reeds ſulk een *Voorſegging* had,
„ als hy begeerde.

Doch byſonderlijk toond ons de nu volgende Hiſtorie. (die by *Q. Curtius* in deſſelfs negende Boek te vinden is) in hoedanig een achting, dus-

da-

danige *Voorseggingen* waren, by de Vorsten; wanneerse waanden de selven niet van node te hebben, en die sonder gevaar te mogen verachten. De woorden van *Curtius* zijn: „ De Koning voerde „ reeds't Volk ten Storm aan; als wanneer de „ Propheet hem begon te vermanen, dat hy sulks „ doch niet doen wilde; en dat hy eerder, in te„ gendeel, de Belegering wilde slepende houden: „ wijl'er gevaar van't leven, voor hem, *Alexan*„ *der* (in de Ingewanden der Slacht-offeren) ver„ toond wierd. De Koning, *Demophoon* (want „ dese was de Propheet) daar op aansiende, „ vraagde hem: indien, terwijl gy met uwe „ Konst besig zijnde, en't beschouwen van de „ Ingewanden der Dieren; iemand u, op dus„ danig een wijs, quam te belemmeren en te ver„ hinderen; ik twijffel niet of hy soude u een seer „ ongemakkelijk en lastig mensch schijnen te zijn. „ En, als de selve sulks toestond, vraagde'er „ *Alexander* weder op: en dunkt u, dat'er voor „ iemand, die met so hoogwichtige saken besig „ en bekommerd is, enige grooter verhindering „ kan voorkomen, als een *Propheet* (of *Voorseg*„ *ger*) die met Superstitie is bevangen?

Hier sprong met hem den aap wat verder uit de mouw: doch is, uit de reeds voorgaande exempelen genoeg te sien, in wat achting dese kunsjes by hem waren: en hoewel ter snede hy sulk bedrijf tot sijn voordeel wist te gebruiken; of in tegendeel, als hy dacht dat het hem niet hindren kon, te bespotten.

Hoe ook andre politijken sulke kunsjes hebben geacht, blijkt (buiten't geen hier by-gebracht is) uit de antwoord der *Argiven*, in de Persiaansche Oorlog, aan andre Grieken (die sich te-

gens

gens den Perſiaan hadden verbonden) gegeven; naar dat ſy 't *Orakel te Delphis* hadden raad gevraagd. Want ſy ſeiden aan de Geſanten (op het geen 'er door hen was voort-gebracht) „ datſe bereyd waren vrede en verbond met de Lacedemoniers „ te maken: doch op die conditie, dat het halve „ Gebied by hen-lieden ſou zijn. Want of ſchoon „ het geheel Gebied, naar recht, hem toe quam; „ datſe evenwel met de helft daar van vernoegd „ waren. Datſe derhalven, ſchoon (N. B.) het „ *Orakel* hen ſulks af-ried, en verbood den Grieken te hulp te komen, nochtans begeerden een „ Beſtand van 30. jaren te ſluiten: alhoewel ſy „ het *Orakel* vreesden. enz.

Dit leerd ons ook 't exempel der *Athenienſers*; die (naar *Herodoots* getuigenis) op deſe wijſe te werk gingen. „ Als d' *Ægineten* de Zee-kuſten „ der *Athenienſers* beroofden en verwoeſten; en d' „ *Athenienſers* ſich vaſt toeruſten, om d' *Ægineten* „ daar over te Beoorlogen; quam 'er een *Orakel* „ van *Delphis*, hen bevelende, datſe ſich 30 jaren „ lang onthouden ſouden, den *Ægineten* leed te „ doen: maar datſe naar die 30. jaren tijd; (wanneerſe alvoren een Tempel aan *Æacus* ſouden „ hebben gewijd) den Oorlog tegens d' *Ægineten* „ ſouden aanvangen: als ſullende dan de ſaak hen „ naar wens komen te gelukken. Daar ſy in tegendeel, den Oorlog nu terſtond aanvangende, „ wel veel quaads ſouden lijden, en veel weer andren aandoen; doch dat ſy op 't eynde ſelfs ſouden werden t' ondergebracht. Als d' *Athenienſers* dit Orakel-antwoord, ſo als 't tot hen gebracht wierd, hadden verſtaan; beſloten ſy wel, „ een Tempel aan *Æacus* te bouwen; en, voor ſo „ veel, het *Orakel* te gehoorſamen: maar lieten

ſy

„ ſy geenſſins na de *Ægineten* te beoorlogen; als „ van wien ſy grote vyandſchap en ſchade hadden „ geleden.

't Selve, ontrent, blijkt uit de bedryven der *Lacedæmoniſche Republijk*, en der ſelver Koningen, ontrent de *Orakelen*, die gepretenderd wierden te *Delphis*, aan *Lycurgus* gegeven te zijn; en enige byſondre Wetten en Geboden behelsden, die de Regering hunner Staat raakten. Welke Wetten (quanſſuis door *Orakel-antwoorden* gegeven) door 't Volk met 'er tijd met af en toedoen by de ſelven, enz. ſeer merkelijk veranderd zijnde; de Koningen *Polydorus* en *Theopompus*, deſe Wet 'er byvoegden, (en aan 't Volk ook wijsmaakten; dat de God Apollo ſelfs die gegeven had) *dat, 't geen 't Volk oid verkeerdelijk mag komen te beſluiten, de Raad en Koningen ſullen verwerpen en vernietigen.* Ider van henlieden ſocht ontrent de beſtiering der Republijk den andren een voordeel affien: en waren deſen beſig om door interpretatie, of uitleg, der *Orakelen* de Wetten tot hun voordeel te appliceren; d' andren weder in tegendeel (als van meerder geſach en macht) ſo ſtout; dat ſy gehele *Decreta* (of quanſſuis *Goddelijke Beſluiten*) 'er byvoegden; en die voor waarlijk Goddelijke Antwoorden 't gemeene Volk in de vuiſt duuwden: en byna op de ſelve wijs, gelijkmen te *Rome* met de *Boeken der Sibyllen* handelde, te werk gingen.

Van *Julius Cæſar*, verhaald *Suetonius* (in 't 59. cap. van des ſelfs leven) „ Dat hy door genige Religie „ (van dusdanige natuur) oid ontrent enig voor„ nemen is verbaaſt geworden; of ſich heeft la„ ten op-houden en diverteren. Want als het „ Slacht-offer-dier, terwijl hy ſtond om te offe„ ren, de vlucht nam, ſtelde hy evenwel geens-

ſins

„ ſins uit ſijne Optocht tegens *Juba* en *Scipio* (die
„ hy ook beyde verwon.) En wanneer hy (in 't
„ landen aan Afrika) eerſt op 't Land tredende,
„ quam te ſtruikelen, ſeide hy: ik heb u al Afri-
„ ka: dat Voorteken alſo ten goede uitleggende.
„ En om, op een belachelijke wijſe, te verydе-
„ len de quanſſuis goddelijke *Voorſeggingen*, door
„ welken de naam der *Scipiën*, als uit kracht van
„ 't Nood-lot, voor gelukkig en onverwinbaar,
„ wierd uitgemeten; nam hy met ſich (daar heen)
„ en behield in ſijn Leger, een ſeer veracht Mens
„ uit het geſlacht der *Corneliën* [dat het ſelve is met
„ dat der *Scipioos*] die, om de quade naam en vad-
„ ſigheid van leven, *Salutio* tot bynaam droeg.

Seer wel wiſt deſe, in ſtoutheid en verſtand, ſeer grote Man; dat de *Offer-wichelaars* en *Vogel-wichelaars*, die van *Pompejus* factie waren, alles ſochten aan te wenden om, of hem ſelfs, of ten minſten ſijn Krijgsvolk, door ſuperſtitie, vreesagtig te maken; en hem daar door te diverteren, en ſijne voornemens door verwyling te verydelen: gelijk hy ook wel betoonde; naar te ſien is in 't Exempel, dat ik, pag. 428, uit *Cicero* heb bygebracht.

Vry meerder Exempelen, van deſe en diergelijke natnur, konden 'er door my noch werden byeengehaald: maar zijn deſen, mijns achtens, overvloedig genoeg; en ſou, naar alle waarſchijnelijk, meerder tal den verſtandigen Leſer (die dit werk, niet maar ſimpelijk om de Hiſtoritjes en Exempelen, komt te leſen) verdrietig vallen. Waarom ik daar mede eyndige.

Wie ſiet niet, mijn Leſer (naar beſchouwing en overweging van alle 't gene ik nu hier voor geſeid, en uit andren bygebracht heb) dat het ontrent de Hiſtorien der *Orakelen*, en der ſelver onderſtelde

over-

overnatuurlijke bedryven, ſodaniger wijſe is toegegaan; datmen, van en over de hoedanigheid ener ſaak, heeft gediſputeerd, geredeneerd, verder onderſteld en geargumenteerd (of bewijſen, diemen van grote nadruk ontrent de Chriſtelijke Religie, en de waarheid der ſelve, achte, heeft voortgebracht) daar noch geenſſins van de ſaak ſelve béweſen was, datſe waarlijk oid in weſen is geweeſt: en dat het daar mede gegaan is, even als met het Mirakel van de goude Tant: waar over men jaren lang, onder de Geleerden, heeft gediſputeerd; tot dat het ſchelmſch bedrog, daar ontrent gepleegd, ontdekt wierd.

De Hiſtorie werd ons vry net beſchreven, door de ſeer vermaarde *Daniël Sennertus*, Profeſſor in de Medicyne, in de Academie te Wittenberg; en luid op deſe wijs: „ In 't jaar 1593, ontrent Paaſchen, raakten 'er een gerucht verſpreid, dat in „ ſeker Kind van 7 jaren *Chriſſoffel Mullern* genaamd, in een dorp *Weildorſt*, wanneeer het „ nu van tanden quam te verwiſſelen, in de plaats „ van ene der achterſte kieſen, een goude kies „ was komen te groéjen. Welke Hiſtorie daar „ na, in 't jaar 1595. beſchreven en publijkelijk „ in 't licht gebracht is, door *D. Jacobus Horſtius*, „ Medicinæ Profeſſor in de Academie van Helmſtad: die 't ſelve ook ten dele voor natuurlijk, „ ten dele, voor miraculeus en van een byſonder „ Voorteken hield: en ſtelde dat ſulks door Gode „ tot een vertroóſting voor de Chriſtenen, door „ de Turken toen byſonderlijk geplaagd, was uitgewerkt. In 't ſelve jaar 1595. is de Hiſtorie „ van deſe ſelve goude Tand, uitgegeven door „ *Martinus Rulandus*: tegens welke ſich geſteld „ heeft, in 't jaar 1697, *Joannes Ingolſteterus*:

„ en tegens welke wederom, binnen 't selve jaar,
„ *Martinus Rulandus*, zijn gegeven oordeel ver-
„ dedigd heeft. Van dese selve goude Tand
„ schrijfd ook *Andreas Libavius* (part. 2. singular.
„ Disiert. 7.) die ook de dispuiten, van weder-
„ zijde daar over gemaakt, ophaald: doch die
„ ik de moeyte niet waerdig acht hier by te ha-
„ len: wijl van 't geen waarlijk niets is, niet sa-
„ kelijks kan geseid werden. En is dese goude
„ Tand ook niet anders geweest, als lauter be-
„ bedrog; dat te *Breslaw* eyndelijk is ontdekt ge-
„ worden. De Historie hier van heeft my over
„ geschreven de Heer Docter *Michael Doringius*;
„ so als hyse uit het Verhaal van de Heer *Daniel*
„ *Bucretius*, voor desen Leeraar in natuurkunde,
„ ontfangen heefd; en was dusdanig. Wan-
„ neer dese Jongen ook te *Breslaw* was gebracht;
„ en nu ydereen gaande was geraakt, uit begeer-
„ te om te sien en te weten, een so bysondre nieu-
„ wigheid en Mirakel (naar men sich verbeelde)
„ is 't gebeurd, dat hy ook, in een vergadering
„ en geselschap van geleerde Lieden is ontboden
„ (in welk nevens noch vele andren, mede tegen-
„ woordig was de seer vermaarde Dr. *Christoffel*
„ *Rhumbaum* sal. ged.) Welke daar toe ontbo-
„ den zijnde, en geadmitteerd, de Tand naer-
„ stiglijk hebben beschoud, die met sijne glans
„ 't Rijnsch Goud verbeelde. Te gelijk was 'er
„ ook by een Goud-smit, die, volgens gegevene
„ last, de Tand, door 't aanstryken der Toets
„ examineerde: welke streek ook wierd geacht
„ in der waarheid Rhijns (of goed) Goud te zijn.
„ De Goud-smit derhalven de ware geschapen-
„ heid der saak wat dieper willende onderso-
„ ken, streek 'er Operiment over, waar door

die

„ die ſtreek terſtond verteerd wierd en verdween.
„ Weshalven daar op vermoeden van bedrog ont-
„ ſtond. En Dr. *Rhumbaum*, doch anders ſeer
„ ſneeg en voorſichtig zijnde, hervatte daar op
„ 't onderſoek, en ſag alſo, dat die Tand niet ge-
„ heel en gaaf, maar aan 't boven eynde met een
„ gaatje doorboord was. Waarom hy een yſere
„ Spatel nemende, die daar aanbracht, om ſo te
„ ſien oft' miſſchien maar een Peauter plaatje
„ was, dat over de Tand was heen geleid. Hy
„ bevond klaarlijk, dat het werk waarlijk ſo ge-
„ ſteld was, en vertoonde 't ook aan de andren,
„ die daarom aldaar tegenwoordig waren. Want
„ dat plaatje wierd door de Spatel verwrikt en
„ beweegd; en was het ſelve niet anders, als de
„ helft van een knoop (en miſſchien verguld) hoe-
„ danigen van ouds de Siliſiër Vrouwen zijn ge-
„ woon aan hunne taſſchen te hangen. D. *Rhum-*
„ *baum* ſou dat plaatje geheellijk van de Tand af-
„ gerukt hebben, ten zy de Bedrieger ſich daar te-
„ gens aangekant, en ſich met de jongen had
„ voortgemaakt. Doch was hy, die dit Kind dus
„ omhervoerde, byſonder ontſteld, over 't ont-
„ dekken van 't bedroch: wijl d' occaſie, van dus
„ geld t' ſaam te ſchrapen, hem hier door ontno-
„ men wierd: en is hy te gelijk met de goude Tant
„ verdwenen. Welke Hiſtorie [voegt 'er de ſel-
„ ve *Sennertus* noch verder by] den Onderſoeke-
„ ren der Natuur- en Natuur-kunde, diend tot
„ een waarſchouwing te verſtrekken; om van ge-
„ ne ſaken de oorſpronk, en oorſaken, waaromſe
„ of dus of ſo zijn, te onderſoeken; voor dat ſy
„ eerſt wel weten, dat ſulke ſaken (waar over ſy
„ trachten onderſoek te doen) 'er, waarlijk en
„ met 'er daad, in de Natuur te vinden zijn. Waar

„ ontrent, evenwel, niet selden gesondigd werd:
„ terwijlmen scherp en met grote poging, twist,
„ over de oorsaken, gesteltenis en toevallen van
„ saken, die selfs niet eens in wesen zijn.

Dus verre dese *Sennertus*. Wiens Vermaning tot besluit, al van een bysondre nadruk is.

De verstandige Leser oordele, of 't niet eveneens met dese saak, door my verhandeld, en op de selve wijs, is toegegaan.

Eer ik geheel en al van dese mijne Verhandeling een eynde maak; sal 't, acht ik, gans niet ondienstig zijn eens kortelijk aan te wijsen, welke eygentlijk de oorsaken zijn geweest, waar door dese Godspraken, of der selver bedrijf, bedrog, en andre omstandigheden, eyndelijk geheel en al, de gehele Wereld door, zy te niet gegaan.

Dese zijn dan, mijns achtens, 1. geweest, de seer veelvoudige leugenen, en t' enemaal contrarie uitkomsten, meer en meer, ontrent de selven, ontdekt: waar door die selven dan dikmaal, door geneusde en edelmoediger, doch stoute, verstanden (*OEnomaus*, *Cicero*, *Diogenianus*, *Ennius*, *Lucianus*, en vele andren meer) in hunne Schriften publijkelijk zijn ten toon gesteld, en bespot geworden.

2. Het bedrog en kunsjes, door holen en Spelonken, Machinen, of Vliegwerken, van binnen holle Beelden, en meer diergelijke snode vonden, en Instrumenten van bedrog, of door de Raadvragers selfs, of door andren, ('t zy Heydenen, 't zy Christenen) ontdekt.

Het dikmaal plundren, verbranden en verwoesten der voornaamste *Orakel-plaatsen*, sonder dat of *Jupiter*, of *Apollo*, of andre Goden dus gehoond, dit sich enigsins schenen aan te trekken: maar le-

den

den dat hunne Schatten geroofd, hunne Beelden verbroken en beſpot, hunne Prieſteren verjaagd enz. en hunne *Orakel-tempelen*, ſo wel als andre, verwoeſt wierden: en ſomtijds voor korter of langer tijd; ſomtijds ook wel voor altijd, verwoeſt en veracht gelaten wierden.

4. Het omkopen (door geld of andre, ware of ingebeelde, voordelen) der *Orakel-papen*: en andren dier gener, die daar ontrent, d'albedryven, of Mede-helpers weſende, hunne intreſt en profijt vonden: en 't bedrog en ſchelmeryen, uit dien hoofde, door hen bedreven, by deſe of gene occaſie, voor 't licht gebracht.

5. De Overſpelen en andre fielteryen, tot voldoening hunner ongure luſten, onder een heylige ſchijn en prætext; en tot beſpotting van daar ontrent licht-gelovige Vrouwen, en der ſelver onnoſele Mannen, door deſe Prieſteren bedreven, en tot ſchande en confuſie der miſleyden openbaar geworden.

6. De Philoſophen van ſodanige ſecten, die aan deſe guiteryen geen geloof gaven; de *Cynici* namentlijk, de *Academici*, en *Sceptici*, de *Epicureen*, en *Ariſtotelici*, en andren meer. Onder welken velen met byſondre ernſt en yver alles te werk ſtelden, waar doorſe der *Orakel-papen* enz. guiteryen mochten ontdekken en ten toon ſtellen: en daar mede der ſelver voorſtanders de *Platoniſchen*, de *Pythagoriſten*, en diergelijke andren meer, wederleggen en beſchimpen.

7. De Chriſtenen, en der ſelver Godsdienſt, ſich allenskens de gehele wereld door verſpreydende, en den Heydenen boven 't hoofd heen groejende. Welke Chriſtenen overal beſig waren, terwijlſe noch wierden vervolgd, om de ſchandelijke *Myſte-*

ria, of, *verborgene Heyligdommen*, en al wat tot nadeel en beſpotting, der waarlijk beſpottelijke Heydenſche Plechtelijkheden enz. dienen kon, te doorſnuffelen en te ontdekken, ſo veel 't hen mogelijk was: en ſulks ſo in hunne Verdedigingen, als anders, waarſe gevoeglijk konden, aan al de wereld bekend te maken. Gelijk ſy ook alſo, wanneerſe nu onder de beſcherming van *Conſtantijn* en andre volgende Keyſeren (die hunne Leer begunſtigden of omhelſden) vry ſtouter geworden, de Tempelen en der ſelve verborgene heylige *Adyta* byſonder neerſtiglijk door ſnuffelden; en al wat ſy in de ſelven of ſchandelijks, of beſpottelijks quamen te vinden, publykelijk ten toon ſtelden: voornamentlijk wanneer ſy dusdanige Tempelen, quamen te gronde te werpen, en alſo alles tot de allerverborgenſte ſchuilhoeken en onderaerdſche holen en Spelonken toe, te doorkruipen en op te ſpeuren. Gelijk daar van de exempelen, kenbaar zijn, ſo ontrent het *Delphiſche Orakel*, (ten tijde van de Grote *Conſtantijn*) als vele andren meer.

8. De gehele val en ruine van 't *Heydendom*, onder *Theodoſius de Grote*, des ſelfs Sonen *Arcadius* en *Honorius*, en der ſelver kort naarvolgende ſucceſſeuren: waar door eyndelijk van alle die guiteryen niets overbleef, als ſodanige ſoort van Volk, die naar 't gebod des Konings *Saul*, in Iſraël ſich ſchuil houdende; aan de noch overblyvende *Heydenen* (die noch lange tijd daar na niet geheel en al gedempt waren; voornamentlijk ten platte Lande: gelijkmen ook ſulks hier te Lande noch ſo lange na de Reformatie ſiet) en waangelovige Chriſtenen (gelijk uit de *Concilien* blijkt) hunne guitachtige kunsjes van *Voorſeggingen* enz. te werk ſtelden.

Waar-

Waar by eyndelijk noch konden gevoegd werden, die seer belacchelijke en bespottelijke *Orakel-antwoorden*, die, of ten opsichte van Taal en Dichtmaat, of wel voornamentlijk ten opsicht der stoffe of sake, waar over geraadvraagd was, wierden gegeven: en wel sodaniger wijse, dat, om sulke en diergelijke oorsaken, de *Comœdie-speelders* de selven, en de Aucteuren der selver, somtijds schimpelijk ten Tonele voerden, en voor ydereen belachelijk maakten: even als de wakkere *Drossard Hoofd* toond van de *Rederijkers* deser Nederlanden, gedaan te zijn, tegens de *Roomsche Geestelijkheid*, of der selver zeden, en belacchelijke Kerk-gebaren, Duivel-uitdryven, enz.

Dit is waerde Leser het geen ik voor dees tijd van dese stoffe nuttelijk heb geacht te verhandelen. Indien iemand van contrarie gevoelen, of ontrent mijne insicht, of ontrent de Stoffe selfs, of beyden te gelijk zy, ik laat hem sijne vryheyd; en om de selve te verdedigen so grote vryheyd, als ik mijn selven aangematigd heb daar tegens te schryven.

REGISTER.

A.

Augustus Vraag aan Apollo, verfierd, van Fol: 23. tot 39.

Lijd dat aan kem by fijn leven Tempelen werden toegewijd, 38.

Waarom hy gebood hem geen Heer te noemen, 336.

Tempelen aan hem geboud en gewijd, 334.

Altaar aan 't Hebreeus Kind opgerecht verfierd, 35.

Altaar aan Simon Magus verfierd, 37.

Acta Pilati, hoe velerleye, 96.

Van welke achtbaarheid, 97.

Achtbaarheid der Orakelen onder de doorfichtige Heydenen, van 123. tot 132, 389.

Adyta, of Heylige der Heyligen in d' Orakel-tempelen, enz. 167.

Maar alleen toegangbaar voor Opper-vorften enz. 168, enz.

Wierook-damp in en ontrent de felven, 183.

Apis en des felfs Hiftorie, 386, enz.

Hoe geacht by Auguftus, Cambyfes, en Ochus, 389.

Kunsjes ontrent de Apis gefpeeld, 395.

Chriſt. Arciſſewski befchimpt aerdiglijk een Tapujers Duivel-jager, 210.

Alexanders Raadvraging aan Jupiter Ammon, 359, enz.

Aſtrologi, fie Sterre-kijkers

Aſtrologie, fie Sterrekykerye

Augures, fie Vogel-wichelaars,

Auguratoria, of Auguracula, enz. 445.

B.

Bedrog van't Wijf te Endor, 104, enz.
Van andren onder pretext van uit de buik of onder d' axel te spreken, 111, enz.
Bedwelming der herssenen in de Raadvragers waar door verwekt, 312, enz.
Bedrog van Zamolxis, Numa, Lucurgus, Maricus, Scipio Africanus, &c. 176, enz.
Bedriegeryen van Marthe Brossier in Vrankrijk, 200.
Van Lena te Middelburg, &c. 202, enz.
Brief van Marcus Aurelius, wegens de Christenen, verstierd, 67, 68.
Buik- of Axel-spreeksters, 110, 193, enz.
Boeken der Sibyllen, sie Sibyllijnsche Boeken.

C.

CHrestus een spot-naam der Heydenen tegens onsen Heyland J. Christus, 102.
Clemens Alexandrinus over d' Orakelen, 133.
P. Coton en des selfs nieuwelijke Vragen, 215.

D.

Delphische Orakel.
Des selfs Fortuin, van 43 tot 51.
Seer grove misslag veler Geleerden ontrent het selve, 51, 52.
Des selfs Beschryving, sie Orakel te Delphis beschreven.
Doling van Tertulliaan, ontrent het gepretendeerde vergoden van Christus door Tiberius, 91.
Van Eusebius, 12, 15, 16, 92.
Van Orosius, 83.

Van Cedrenus, ibid.
Nicephorus, 94.
Hieronymus, 95.
Gregorius Turonenſis, 97, enz.
Dicaneus de God en Propheet der Geten, 132.
Drinken van water uit de Caſtalia en andre Fonteynen, 184.
Van Wijn, 185.
Van Stierenbloed, ibid.
Dodoneeſche Orakel-tempel en bedrijf aldaar, 321.
Droom-Orakelen, 322, 367.
Der Droom-bediederen bedrog en ydelheid, 439, enz.

G.

Getuigen voor het lang in ſtand blyven der Orakelen, 55, 56.
Gratianus is Pontifex Maximus geweeſt, 70, 71. &c.
Gevoelen van Cicero over de Orakelen, 126.
Van Strabo, 130.
Van Cicero wegens de Heydenſche Mirakelen en Wonder-tekenen, 144, &c.
Van Origenes wegens d' Orakelen, 146, enz.
Van Nicephorus Gregoras, 148.
Geinterreſſeerden in en ontrent d' Orakelplaatſen, 231, 259, enz.

H.

Hiſtorie (of liever Fabel) van Thamus door Plutarchus verhaald, verhandeld, 17.
Van 't Hebreeus Kindeke, verhandeld, 23.
't Hebreeus Kindeke (of Orakel wegens 't ſelve) wanneer en door wie in de wereld gekomen, 23.
Heydendom; hoe lang 't wel heeft ſtand gehouden. 56, enz.
Hiſtorie van Saul by 't Wijf van Endor, 104, enz.

Van

Van ene Lena en der selver bedriegeryen, te Middelborg, 202.
Hercules dwingd de Pythia tot Orakel-antwoord-geven, 371.

I.

IOden zijn geen verfierders geweest der Sibyllijnsche Boeken. 467. enz.
Inwoonders en Omherwoonders der Orakel-plaatsen, alle geinterresseerd, 231.
Julius Cæsar Bulengerus; en des selfs grove mislagen, 87 en 320, enz.

K.

KUnsjes om achter in de Inhoud der Vragen te komen, van pag. 222. tot 230.
Van 't quansuis Mirakel te Isenak, 350.
Van Pater Kircherus om 't Orakel-bedrog te verbeelden, ibid.
Met grote en klene Beelden gepleegd, 352, enz.
Kasseboeven en der selver guitachtig bedrog, 272, 453, enz.
Kunsjes der Orakel-papen by naar 't gehele werk door.
Ontrent de Droom-Orakelen, 374, enz.
Der Polityken daar ontrent gespeeld, 520, enz.
Kieken-voeders en waernemers (Pullarii) 446, enz.

L.

LIchtgelovigheid van Suidas en Exempelen van de selve, 25.
Van Mornæus, 29.
Van Ælias Schedius, 29
Van Cedrenus en Nicephorus, 30.

van

Van Ruffinus, 32.
Van Gregorius Nisſenus, 34.
Van Mœbius ontrent de Mirakelen der Heydenen, 134.
Van J. Cæſar Bulengerus, 142.
Van Auguſtinus, Tertullianus, en Minucius Felix enz. 143.
Van Petrus Petitus, 280.
Laure-takken in en rondom de Adyta, 173.
Laure-bladen door de Pythia gekaud, ibid.
Luciaans yver ontrent 't ontdekken van Alexanders guiteryen, 252.
Hy daar door in lijfsgevaar, 254.

M.

Mirakelen gepractiſeerd ontrent het Orakel-geven, 187, 352, 376, 380, enz.
Ontrent d' Orakel-plaatſen verſierd, en waarom, 278, 370.
Myſteria, of heylige verborgentheden en plechtelijkheden, 241, enz.
Biecht voor de ſelven gaande, ibid.
Diere Eden en vervloekingen, 242.
Scherſſing van Demonax, 244, 250.
Straffe over d' Ontdekkers der Myſterien, 245.
Wat ſoort van Lieden daar van uitgeſloten, 248.
Vuiligheden en gruwelen onder ſulk heylig pretext gepleegd, 258.

O.

Orſaken van doling ontrent het ſchryven in 't algemeen, pag. 1, &c.

Ontrent de Orakelen, 8, &c.
Onderſoek ontrent de Orakelen, op wat wijs het dient te geſchieden, 8.
Oorſpronk der Afgodendienſt, 83, &c.
Der Orakelen, 86, enz.
Onderſcheid tuſſchen de ware en valſche (of heydenſche) Waarſeggingen, 121, 122.
Onderaerdſche Graffteden en Vergader-plaatſen der Chriſtenen, 152.
Omwoonders der Orakel-plaatſen, hoedanigen, 157.
Orakel-vragers vaak naar andre Tempelen verſonden, 181.
Loting der Orakel-vragers om de beurt van vragen, ibid.
Hoe de ſelven geblindhokt wierden, 182.
Hoe gedekt en gedoekt de ſelven naar de Celle wierden geleyd, 221.
Ontzegeling der verzegelde Vragen door de Papen, 262.
Kunsjes daar ontrent gepleegd, 263.
1. *Offer-wichelarye van wat kracht en achting*, 310.
2. *Offerwichelarye en der ſelver Hiſtorie*, van 426, tot 439.
Offer-wichelaars, hoedanige hunne kunſt of ampt, 426.
Ciceroos getuignis daar over, 427, enz.
Der ſelver bedrog, enz. 311, 427, enz.
Achting by de Polityken, 433, enz.
Mirakelen door de ſelven verſierd, enz. van 307. tot 312.
Offer-ſlachtingen, voor 't Orakel-geven, 187, 286.
Onder wat prætext en tot welk oogwit, 286.

Kuns-

Kunsjes en greepjes daar ontrent gepleegd, 307.
Orakel-papen,
Der selver vermogen, 276.
Oorsaken van *Atheisterye*, 392.
Orakel-antwoord aan Thulis gegeven versierd, 39.
Van 't Hebreeus Kindeke versierd, 23.
Van Apollo op de Alpes versierd, 32.
Wegens de Grote Pan versierd, 17.
Orakel-antwoorden, *duister en dubbelsinnig*, 128, 268, 276.
Versierd na dat de saken reeds gebeurd waren, 148.
Op gesette tijden gegeven, en waarom, 179.
Hoe lang de selve geduurd hebben, 55. enz.
Orakel-plaatsen (*of Tempelen enz.*) *waar eerst en meest geplaatst*, 174.
Op wat wijse eerst ingevoerd, 86, enz.
Waar minst geplaatst en van minder duur, 178.
Hoe geboud, 151, 172, enz.
In en ontrent Rome, 53.
Noch in stand zijnde na Christi geboorte, 54, enz.
In wat achting by Koningen en Vorsten, 389, enz.
Orakel-plaats van Delphis, *beschreven*, 153, 171, enz.
Heeft sijne grote tusschen-tijden van antwoorden en niet antwoorden gehad, 49.
Laure-takken d' Adyta beschaduwende, 173.
Schemer-licht, 174.
Gestelde tijden om te Raadvragen, 179.
Loting der Raad-vrageren, en waarom, 180.
De Raadvragers met gedekte aansichte en onder geluid van Trompetten, enz. Naar de Tempel geleyd, 154, 221.
Celle waar in de Raadvragers saten, 182.
Vervaerlijk geluid ontrent het Orakel-geven, 193, 221.
Wierook-damp in en ontrent de Adyta, 183.
Castalisch Water door de Pythia gedronken, 184.

By

By andren Wijn, by andren Stieren-bloed, 185.
Met wat gelaat en gebaar de Pythia naar de Adyta ging, 186.
Schuymbekken der Pythia, 199.
Dubbelsinnigheid en duisterheid der Antwoorden, 220, enz.
De Vragen in de handen der Papen overgeleverd, 221.
Vindingen om achter de inhoud der Vragen te komen, 222, enz.
Poëten in d' Orakel-plaats, en waarom, 233.
Heymelijk ontsluiten der gezegelde Vragen, 262.
Fortuin van 't Orakel te Delphis, van 43, tot 51
Orakel-plaats van Trophonius, en de kunsjes daar gepleegd, beschreven, 155, 283, enz. 313, enz.
Van Jupiter Ammon, 167, 343.
Bedrog ontrent het Orakel-geven aldaar, 539.
Van de Heliopolitaansche God (Apollo) 345, 376.
Der Fortuin te Antium, 346.
Van de Apollo Syrius, ibid.
Van Venus te Aphaca, 347, 380.
Van Jupiter Philius, 348.
Van de valsche Propheet Alexander, 348 en elders meer.
Van Orpheus in 't Eyland Lesbus, 351.
Van de Apollo Clarius, 364.
Van Bachus, by de Ligureërs, 185, 366.
By de Amphlikeërs, 367.
Van Mercurius te Pharis in Achaje, 323.
Door dromen gegeven, 367, enz.
Van Mopsus te Mallus in Cilicia, 369.
Van de Apollo Daphnæus, 379.
Doling veler Geleerden ontrent het selve, 51.
Van de Godinne Inous, 383.
Van de Berg Etna, 384.

By Apollonia, 385.
Van Apis, (*Mnevis* enz.) 386.
Van de Visschen te Myris in Lycia, enz. 396.
Seer vele andre Orakel-plaatsen aangewesen, so pag. 326, en gevolglijk, als elders meer.
Orakel-plaats (*of Tempel*) *van Delphis verscheydene malen verbrand, verwoest*, enz. 48.
Van Dodone beschreven, 159, 319, enz.
Van Mennons-beeld, 161, enz.
Van de Sphinx (*gepretendeerd*) 165, enz.
Orakel-plaatsen (*of Tempelen enz.*) *hoe velen dikmaal te gelijk in een Landschap of Gebuurte*, 326.
Verscheydene in en ontrent Rome selfs, 327, 328,
Waarom men so weinig kennis van der selver kunsjes en bedryven heeft, 318.
Orakel-tempel van de God Cæsar Augustus, 334.
Orakel-boeken der Sibyllen versierd, 41.
Der selver seer considerabile Historie, van 466, tot 511.
Onsinnigheid en bedwelming der Raadvragers hoedaniger wijse te verwekken. 312, 373.

P.

Porphyrius hoe, en of, hy van het ophouden der Orakelen spreekt, 12 &c.
Propheteesse van Endor heeft alles sonder overnatuurlijke hulp gedaan, 104.
Politijke Heydenen en der selven achting voor d' Orakelen, by na 't gehele Werk door.
Pythia.
Intred der Pythia in d' Adyta, 183, 187.
Geveynsde Onsinnigheid der selve, 187, 189.
Hoe in d' Adyta geleyd, 188.
Met hoedanig een geluid sy hare Godspraken gaf, 193.

Schuymbekking der Pythia (waar door) 199.
Bedaring der selve, ibid.
Papen, Propheten, enz.
Hoe wel die selven hier hun voordeel enz. soch. 182.
Poëten, hoe te achten ontrent het Historiale, 328.

R.

Raadvragers, op wat wijse naar de Tempel te Delphis opgebracht, 154, 221.
waar geplaats om 't Orakel-antwoord te horen, 182.

S.

Spreek-trompetten en Spreek-pijpen, 197, en 198.
Schuymbekking der Pythia, waar door verwekt, 199.
Superstitie, beschreven door Theophrastus, Plutarchus, en Augustinus, 356, enz.
Superstitieuse Menschen hoe lichtelijk te bedriegen, 266, enz.
Sterre-kykers, en der selver bedrog en ydelheid, van 416, tot 426.
In wat achtbaarheid by 't Gemeen, ibid.
Hoedanigen sy waarlijk waren, 417.
De Consultatie van Tiberius Cæsar met Thrasyllus, 417, enz.
Ciceroos oordeels wegens die kunst, 423.
Historie uit Agathias, 424.
Uit Petrus Cunæus, 425.
Schelmstukken en vuiligheden onder pretext van Orakelgeven gepleegd, 512, enz.
Suiveringen en Wydingen der Heydenen, van 288, tot 305.
Door vele Christenen nagevolgd, 305, enz.
Verscheydene wijsen der selver, tot 298, enz.

Stoffen tot suivering gebruikt, nam. Toortsen, Sulpher, Pek, Sout, Water, Honden, Varkens, enz. ibid.
Wanneer met besprenging, wanneer met onderdoping, enz.
Wyding van Huisen, Tempelen, Koopmanschappen, enz. 297, 305.
Sibyllijnsch (gepretendeerd) Orakel-antwoord hoe verkeerdelijk (door Baronius en andren) opgevat en verklaard, 338, enz.
Door Cicero beschimpt, 339.
Sibyllijnsche Boeken en der selver seer considerabile Historie, van 466. tot 510.
De Heer Jf. Vossius daar ontrent wederleyd, 467 enz.
Bottigheden in 't versieren der selver, 474, enz.
Hoedanigen te Rome so sorgvuldiglijk bewaard wierden, 478, enz.
Hoedanigen wy nu noch hebben, 473, 483, enz.
Van niemand oid ingesien als door de XV. Mannen, uit last van den Raad, of der Keyseren, 480.
Ook niet als in seer gewichtige voorvallen, ibid.
Ook ten overstaan van Gedeputeerden uit den Raad. 504.
Op wat wijse gecanoniseerd, 505, enz.
Op wat wijse, en met welke plechtelijkheden, ingesien, 501, enz.
Hoe te Rome met de selven gespeeld is, 485, enz.

T.

Taurobolia Sacra (of Geestelijke Weder-geboorte der Heydenen) en der selver Beschryving, 60, enz.
Tiberius heeft Christum noid willen vergoden, van 91. tot 104.
Sijne imborst en Godsdienstigheid, 99, enz.

Laat toe datmen aan hem Tempelen stichte, 103.
Thrasyllus, *en des selfs by-sondre loosheid*, 418, enz.

V.

Vogel-wichelaars wierden nimmer, so lang sy leefden van de Eed van stilswygentheid ontslagen, 69, 70.
Der selver Historie, *bedrog en ydelheid*, enz. van 442, tot 453.
Versen, *of Dichtmaat*, *wanneer eerst in 't Orakel-geven gepractiseerd*, 239.
Wanneer sulks al heeft opgehouden, 233, enz.
Vrouwen ordinaarlijk tot de Voorseggingen gekoren, *en waarom*, 189, enz.
Verzegeling der Brieven en Taaffel-boekjes, 221, 260, enz.
Vuile schelmstukken door de Papen, *met de selven gespeeld*, 260, enz.
Verneem-allen der Orakel-gevers, 222, 235.
Ook op wat wijse, ibid enz. tot pag. 229.
Voorseggeren van allerlye soorten, *en der selver bedrog en ydelheid*, van 453. tot 466.
Voorsegging van Tiberius aan Galba, 117.

W.

Wyding en consecratie des Opper-priesters te Rome, *eerst door Baronius versierd*, &c. 60.
Wijdingen en suyveringen der Heydenen, 288, enz.
Weder-geboorte der Heydenen in Sacris Taurobolii, 60, &c.
Op wat wijse gepleegd, 61, &c.
Aan hoedanigen bediend. 62, 66, 67.
Waterdrinken der Pythia (uit de Castalia) 184.
In ook andre Orakelplaatsen, 366.

Der Raadvragers by Trophonius, 312.
Wijndrinken der Propheten van Bacchus, 185, 366.
Waarseggers van allerleye soorten, 453, enz.

Z.

Zamolxis God en Propheet der Geten, 131.

FINIS.

Na-reden.

IK had, mijn Leſer, geenſſins gedacht, naar dat ik al, buiten grote noodſakelijkheid, een Voor-rede voor deſe Verhandelingen had gemaakt, enige Na-rede daar achter aan te voegen; ten ſy my, ſo op het uit-komen van dit Werk, was voorgekomen een Franſch Tractaat, geintituleerd *Hiſtoire des Oracles*, op het eynde van 't voorledene Jaar 1686, eerſt in Vrankrijk uit-gegeven, en nu onlangs tot Amſterdam herdrukt.

't Heeft den Aucteur van 't ſelve beliefd daar in mijne Latijnſche Verhandelingen over de *Orakelen* niet te vertalen; maar als een nieuw Werk daar van te maken, met verandren van d' order door my gebruikt; met 't toevoegen van velen ſijner Raiſonnementen, en met achterlaten van, mijns achtens, wel ter ſake dienende, en geenſſins onnutte Stoffe. Waar omtrent ik evenwel aan yedereen vryheid laat: naardien ik ſulks voor 't mijne geenſſins behoeve te erkennen, of by andren te verantwoorden.

't Geen, onder andren, deſe Aucteur 'er uit laat (alhoewel, mijns oordeels, buiten reden of noodſakelijkheid) is (om maar 1 a 2 voorbeelden by te brengen) 1. Die ſo conſiderabile Verhandeling van de *Sibylliinſche Boeken der Romeynen*. 2. Die van de gepretendeerde *Propheteſſe van Endor*. Welke beyden, ik nochtans van ſulk gewicht houde, dat ikſe daarom in onſe Moeder-taal wat uitvoerlijker heb ſoeken te verhandelen: en wel voornamentlijk, 't bedrijf der *Propheteſſe van Endor*. Nademaal die Verhandeling meerder vreemd of

paradox voor yeder ſchijnende, daarom noch wel wat netter uitpluiſing van node had.

Doch onſe Aucteur, ſteld en teld ſulke ſoorten van bedrijf onder de *Magie*, of *Toverye*, *Duivel-beſweringen* enz. En ſchoon hy van de *Orakelen der oude Heydenen*, met meerder Vehementie als ik ſelfs, beweerd, datſe ſonder *extraordinaer Duivels-behulp*, en maar door puur menſchelijk bedrog en konſt, zijn gepractiſeerd, en te werk geſteld, beweerd hy evenwel, dat de *Magie* (onder welkers ſoorten hy wel expreſſelijk 't gepretendeerde opdagen en hervoor brengen der reeds verſtorvenen teld) door *'s Duivels overnatuurlijk bedrijf* is, uitgewerkt.

Ja dat ſelfs daarom de oude Heydenen, of ſy al ſchoon de Orakelen eſtimeerden, nochtans de *Magie* doemden, en verfoeyden; of daar ſy d' Orakelen voor menſchelijke kunſten en bedrog aan ſagen, evenwel deſe *Magie* (of *Toverye* enz.) voor overnatuurlijk werk hielden.

Hy ſteund daarom ook (nevens de Heer *Mœbius*, en de Pater *Thomaſinus*) op de getuigenis van de Poët *Lucanus*, en diergelijken. Doch hoe ſeer de getuigeniſſen der Poëten, ontrent *Hiſtorien*, *Philoſophie*, of, *Theologie*, te achten zijn, acht ik, in dit Neer-duitſch Werk, (en ſpecialijk, Pag. 321. enz.) genoegſaam getoond te hebben.

In tegendeel, ſchijnd hy, of geheellijk niet, of t'enemaal vol andre gedachten, geleſen te hebben, 't geen *Cicero*, *Strabo*, *Plinius*, en andre Heydenen, van deſe *Magie*, ſo puurlijk tegens ſijne opinie aan ſchrijven (als ten dele hier pag. 131. en 137. te ſien is) en t'enemaal vergeten te hebben, 't geen hy, p. 78 uit *Clemens Alexandrinus*, ſelfs heeft vertaald, en by-gebracht. Dat my

in

in ſo een geleerd en ſcherpſinnig Auctеur, waarlijk verwonderlijk ſchijnd. Ik had nochtans *Strabo* pag. 208. en *Plinius* vry ſeer lankwijlig, op 't einde van mijn Tractaatje de *Conſecrationibus*, bygebracht: ſo dat ik niet begrijpen kan, hoe ſulks, door hem, is overgeſlagen.

Doch ſal onſen *Auctеur*, my noch in groter verwondering brengen, indien hy, eens een eſſentieel onderſcheyd toond (ten opſichte van natuurlijke of overnatuurlijke bewerking) tuſchen 't *Orakel-Antwoord-geven, uit Tempelen enz.* en 't *Voorſeggen* door 't gepretendeerde *beſweren en opwekken, van reeds verſtorvene menſchen; door 't doen ſien in een Spiegel, of Bak met water; door een Seef; door Aſch, en honderd-duiſend diergelijke vodderyen meer.*

Wijl duſdanige Vindingen, niet alleenlijk door *Clemens Alexandrinus* (als pag. 133. enz. te ſien is) by hem ſelfs geciteerd, maar ook, door alle de verſtandigſte Heydenen ſelfs, van de ſelve valeur, en kracht, en natuur, werden geacht; en daarom, als men ſeid, met het ſelve Sap overgoten: ſchoon hy, *Auctеur*, ons van het tegendeel, verſekerd.

't Geen *Plinius* er van ſeid, alhoewel vry lankwijlig, ſal, acht ik, den Leſer niet, of minder, verdrieten: naardien de *nuttigheid*, daar in de *verdrietelijkheid* ſal te gemoed komen; en genoegſaam konnen opwegen.

In het eerſte Capittel, van ſijn 30ſte Boek der Natuur-kundige Hiſtorie, ſpreekt hy, op deſe wijs: „ De beuſelaryen en ydelheden der *Magie*, „ heb ik reeds dikmaal, in 't voorgaande deel „ van mijn Werk, alwaar maar ſulks rede en „ plaats vereyſten, wederleid; en ontdek ik ſe

„ ook nu noch. Ook is't, onder weinigen, een „ saak die waerdig is, dat'er meerder van gesproken werd: selfs daarom, om dat het de be„ driegelijkste van alle Kunsten is, byna de ge„ hele wereld door, en vele Eeuwen lang, heeft „ stand gehouden.

„ Datse van seer grote auctoriteit is geweest, „ behoefd aan niemand wonderlijk te schijnen; „ naardemaal sy alleen, drie andren, en wel d'al„ lervermogentsten over 't menschelijk verstand, „ in een vervangen, en sich als eygen gemaakt „ heeft. Datse eerst uit de *Genees-konst* geboren „ is, twijfteld niemand; en dat se onder heyl„ same schijn, quansuis hoger en heiliger als de „ *Genees-konst*, is ingekropen: ook datse dus tot „ seer aanvallige, vlyende en begeerlijke belof„ ten 'er heeft by-gevoegd, 't vermogen der *Re„ ligie*: waar omtrent selfs noch nu ter tijd, het „ menschelijk verstand verduisterd is. Dat s'er „ dit dus in-gevoerd hebbende, de *Mathemati„ sche Konsten* [of *Voorseggingen door't Gesternte*, „ enz.] noch onder vermengd had: wijl'er nie„ mand is, die niet begerig is, naar *Voor-kënnis*, „ van het gene hen noch te gebeuren staat; en niet „ geloofd, dat sulks 't allersekerlijkst van den „ Hemel versocht werd. Naardemaal dan de „ menschelijke sinnen door dese drie banden be„ klemd waren, is sy [*Magie*] tot so hogen top „ gestegen, datse, noch hedensdaags, onder „ een groot getal van Volkeren, het meeste ver„ mogen heeft; en in het Oosten, over de Ko„ ningen der Koningen 't gebied voerd, &c.

In sijn 2de cap. van dit selve Boek, seid hy verder: „ Naar 't verhaal van *Osthanes*, is dese *Ma„ gie* in al velerlye soorten bestaande. Want en „ uit het *Water*, en uit de *Hemel-kringen*, en uit de

„ *Lucht*,

„ *Lucht*, en uit de *Kaars-lichten*, en uit de *Bijlen*, en „ uit vele andre wijsen van bedrijf, beloven se „ *Voor-kennis*, van't toekomende; daar-en-boven „ ook *t' Samen-spraak met d' onder-aardsche Schim-* „ *men en Geesten.* Alle welke saken, by onse tijd, „ de Keyser *Nero* ydel en valsch te zijn, bevon- „ den heeft. Want genige lust of drift, was in „ hem so groot (terwijl de fortuin sich vermaakte „ met het aller-grootste toe te brengen, aan een, „ die d' aller-grootste in gebreken des gemoeds „ was) selfs niet het Cijther-spelen, en singen „ van Treurspel-Versen. En was by hem het al- „ ler-voornaamste betrachten, over den Goden „ heerschappye te voeren: gelijk 'er ook onder „ alle sijne daden gene van groter edelmoedigheid „ is geweest. Niemand (als hy, *Nero*) heeft „ oid enige Konst met met groter drift begunstigd. „ Daar by ontbraken hem noch rijkdom, noch „ macht, noch geest en bequaamheid van ver- „ stand, noch andre voordelen; terwijl de wereld [onder dusdanige heerschappye en bedrijven] „ in „ lijden was.

„ Een uitstekend groot en ontwijffelbaar exem- „ pel voor de valscheid deser Konst *is*, dat *Nero* „ deselve heeft verlaten. En ach! of hy liever „ de doden, en wat voor soort van Goden het „ mochten zijn, over sijne suspitien [omtrent het bekruipen, of opentlijk overweldigen sijner heerschappye enz.] „ had Raad-gevraagd, als „ dat hy de na-speuring daar van, aan Hoeren en „ ordeel-brokken had bevolen! Want gene hey- „ lige Plechtelijkheden, van hoe Barbarisch en „ wreed bedrijf, die mochten wesen, souden so „ wreed geweest zijn, als sijne verdachtigheden: „ wijl hy, daar door, ons veel wredelijker met „ Schimmen heeft omset, en als vervuld.

„zijnde, der selver Benden al bevende op de vlucht
„tyen, Dat de Koningen der Persen gewoon
„sijn, het Kruid *Latace* aan hunne Gesanten mede
„te geven; op dat sy, waar heense komen, van
„alle Voor-raad overvloed hebben: en vele dier-
„gelijke dingen meer.

„Doch, waar waren toen die Kruiden, ter-
„wijl de *Cimbren* en *Teutonen* met verschrikkelijk
„Krijgs-geschrey huylden: of toen *Lucullus* so vele
„Koningen det *Magen* met weinige Legionen t'
„onderbracht? En waarom doch, hebben *Cæ-*
„*sars* Soldaten te Pharsalie sulken honger geleden,
„als door 't gelukkig besitten van een enkel Krui-
„deke, alle overvloed van Lijf-tocht kan verkre-
„gen werden? Was het ook niet beter geweest,
„dat *Æmilius Scipio* de Poorten van *Carthago* met
„een Kruideke had geopend; als dat hy so vele
„jaren lang der selver Sloten en Grendelen met
„sijne Krijgs-gevaerten beukte? Laat men ook
„hedensdaags, met het Kruid *Æthiopis*, de Pon-
„tijnsche Poelen uitdrogen; en laat dus so groot
„een streek Lands van *Italie* tot de Gebuur-landen
„der Stad *Rome* toegevoegd werden &c.

Meerder uit dese *Plinius*, of noch andren, by te brengen, acht ik onnodig: wijl hier uit seer wel te sien is, van wat achting de *Magie* by die Heydenen was, die de *Orakelen*, en andre soorten van *Voorsegging*, voor puur menschelijk bedrog en ydelheid hielden.

My verwonderd ondertusschen op het allerhoogste, dat de Heer *Mœbius* so groten macht en heerschappye aan den Duivel geeft (voor de Geboorte ons̃es groten Heylans Jesu Christi) als of de Almachtige God en Heere, die sich selfs (so Exod. cap. 20. ỳ. 34. ỳ. 15. Deut. 4. ỳ. 24. als elders

ders meer) *een jaloers-God noemd, en die sijne eere enz. aan geen anderen geeft*, nochtans so veel duisenden jaren lang, sich eerst als maar met weyniger Familien Regering, en namaals met die van't Israëlitische Volk vernoegende; aan dien gene, wien hy, om sijne hoogmoed, in den afgrond en verdoemenis had ter neder geploft, so een woeste, en hem Gode so directelijk tegenstrijdige, heerschappye, over de gehele wereld sou toegestaan hebben: tot dat die so grote macht en vermogen (die, naar *Mœbius* opinie, op het fundament sijner Orakel-plaatsen meest geboud en gemainteneerd was) door de komste *Christi* is gebroken. Waar in vele andren niet of weinig van hem verschillen: en staande houden, dat met of omtrent de komste *Christi*, des *Duivels* mond, in de *Orakel-plaatsen* verstomd is.

2. Dat (nevens *Thomasinus*) onsen *Auctеur*, daar hy de *Voorseggingen* uit de *Orakel-plaatsen* gegeven, maar voor puur menschelijk bedrog houd, nochtans de gepretendeerde *Magie* voor extraordinaer Duivels-werk aansiet. En dat de selve, even als of hem de publijke Kerken ontnomen zijnde, hy sijne bedrijven evenwel onder den duim so hadde gecontinueerd, en hy den Alwijsen en Almachtigen God geduriglijk of had bedrogen en verschalkt (dat onmooglijk is) of mogen blijven tegenstaan. Dat van vry groter gevolg in de Theologie is, als't wel ter eerster opsicht schijnd. Maar doch kan ook iemand vragen, hoe komt het doch by, dat, daar de *Duivel* wel de macht had en heeft om te *Voorseggen* enz. door *Toveresſen* of *Duivel-besweerders*, hy sulks niet heeft konnen te werk stellen in *Orakel-holen* en *Spelonken*; van welken nochtans onsen Franschen Aucteur hem uitsluit?

3. Dat de *Duivel*, die om sijne hovaerdye en hoogmoed, tegens Gode (als reeds geseid is) is verstoten enz. en nochtans altijd (naar selfs deser Lieden stellen) tegens sijne eygen Opper-Heer en Schepper; om de heerschappye der wereld als gestreden heeft; sich so door *Toveraars*, *Hexen*, en diergelijke ruichte laat regeren en dwingen, dat hy hen tot alle hunne Tover-bedrijven, *Voorseggingen* enz. ten dienste staat, en laat opsweren. Qanssuis om so te beter hunne en andrer Zielen te verderven: daar hy doch anders ontelbare middelen heeft, om door hovaerdye, gierigheid, Dronkenschap, onkuisheid, bedrog, enz. de menschen tot hunne eeuwige verdoemenis en ondergang te brengen.

Waarlijk, mijns oordeels, indien hy selfs, aan hen, die *Tover-woorden* en *Besweringen* heeft geleerd, is hy sich selfs wel bysonderlijk in 't licht geweest, met aan sulk Volkske so veel macht en heerschappye over hem te geven: Of indien die *Tovenaars*, 't zy *Chaldeërs*, 't zy *Hexen* ('t zy met wat naam men die benoemen wil) sulks uit sich selfs, of door andren hebben uit-gevonden, en konnen te werk stellen, behoordmen aan henlieden, meerder macht en vermogen toe te schrijven, als aan de Duivel selfs: wijl sy deselve (naar gepretendeerd werd) beheerschen en dwingen.

Ik wil geenssins hier treden in onderssoek, of dispuit, wat kracht en vermogen in de *Magie*, of *Toverye* steekt, ten opsichre van derselver Aucteuren of bedrijf: naardemaal ik my daar omtrent liefst aan de woorden der H. Schrifture houde: en niet gaerne daar omtrent sulke uitleggingen soek te maken, dat ik, aan den verstandigen wijser schijne te willen wesen, boven't geen ik, behore

wijs

wijs te zijn. Alhoewel ik aan andren, daar omtrent, hunne vrijheid laat.

't Is my genoeg, dat ik tonen kan, dat de *Orakelen* en *Magie*, door de doorsichtiger Ouden, altijd voor bedrijven van ene en deselve natuur zijn geacht: gelijk daarom ook de *Astrologi* of *Sterre-kijkers*, en de *Magi*, sonder onderscheid meermalen uit *Rome* en *Italie* zijn uitgeseid: en d' *Orakel-tempelen*, in welken men of te veelvuldige, of te grote guiteryen en vuiligheden ontdekte, door de Heidenen selfs zijn verwoest en vernietigd.

Ondertusschen kan ik niet wel ontveynsen mijn bedenken, over dese dus gemaakte distinctie tusschen de *Orakelen* (of gepretendeerde *Goddelijke Voorseggingen*) uit *Orakel-tempelen*, *Holen*, en *Spelonken* voor-gebracht, en tusschen de *Magie*; onder welke specialijk, en door *Thomasinus*, en door onse *Auctеur*, de *Necromantie* (of gepretendeerd *Op-roepen*, en *doen Antwoorden* en *Voorseggen* der reeds versturvenen) gerekend werd: namentlijk, dat het geschied, om sich te redden omtrent de qualijk begrepene Historie der *Prophetesse van Endor*, en desselfs bedrijf.

Ik beken, dat ik die Stoffe, in mijn Latijnsch Tractaat, so uitvoerlijk niet heb verhandeld; of 'er kon, ten dienste der meer bevooroordeelden, vry meerder by-gevoegd werden; om krachtiglijk te tonen, dat het maar puur menschelijk bedrog was, 't geen door dat Wijf wierd bedreven; en dat derhalven dusdanige distinctie, of uitvlucht, geensins van node was.

Doch acht ik sulks, in dit tegenwoordige Neerlands Tractaat, sodaniger wijse gedaan te hebben, dat het (indien niet den min doorsichtigen, min belesen en min ervarenen, ten minsten) alleen

leen doorsichtigen en ervarenen Lesers, voldoen sal. Voornamentlijk alsse komen te sien, dat selfs de verstandigste *Joden*, dit bedrijf maar voor bedrog en kunsjes door dit Wijf bedreven, houden. Ieder houde evenwel sijne vryheid, en gelove daar van, naar sijne bevatting.

Onse Aucteur, schrijfd ook aan de *Pater Thomasinus* toe de eer, van te wesen de eerste Aucteur van dusdanig een Paradox, als door my verhandeld werd. 't Welk ik aan dien Heer gaerne sou toestaan; ten sy *Eusebius* al getoond had, dat 'er reeds voor en by sijne tijd, seer velen waren geweest, die 't bedrog der gepretendeerde *Orakelen* krachtiglijk hadden wederleyd en beschimpt; en hy selve daar omtrent, seer krachtige Argumenten uit den sodanigen, had voort-gebracht; en *Cælius Rodigimus*, die weder uit *Eusebius* by-brengende, also aan den Heer *Mœbius* occasie gegeven had, om die uit hem (*Cælius*) weder uit te schrijven. Gelijk ook niet alleenlijk de woorden van *Eusebius* seer lankwijliglijk, maar ook die van *Rodiginus*, eerst uit *Mœbius* door my geciteerd (wijl ik *Rodiginus* toen selfs noch niet had ingesien) in mijn Latijnsch Tractaat te vinden zijn.

Waarom 't my verwonderd, dat onse *Aucteur*, die plaatsen in *Rodiginus* of *Mœbius* of mijn Tractaat niet heeft gelesen (daar hy mijn Werk so wel door-lesen heeft) of so t' enemaal dat heeft gedissimuleerd.

Doch meerder verwondering geeft het my, dat hy een Fransch-man zijnde, en van so grote geest, doorsicht, en geleerdheid (als ik, buiten getuigenis van andren, in hem waarlijk bespeure) niet heeft gelesen (of 't selve ook dissimuleerd) die Comœdie, die onder de Titul van *La Devine-*

resse

reſſe, ou les Faux Enchantemens, in 't jaar 1680. eerſt te *Parijs* publijkelijk is vertoond, met privilegie des Konings gedrukt; en namaals, ſo te Bruſſel als elders, herdrukt.

Naardemael hy daar uit had konnen ſien, dat (ſchoon ik die *Comœdie*, voor dat mijn Latijnſch Werk reeds onder de Perſſe was, noch ſelfs niet had geſien, doch daar na evenwel Pag. 295. geciteerd) dat 'er ten minſten nevens my, noch iemand was, die niet alleenlijk d' *Orakelen*, maar ook alle ſoorten van *Magie* (*Duivel-beſwering* en alles wat daar aan vaſt is) publijkelijk, ſelfs op de *Tonelen*, ten toon ſtelde; en de kunſjes en greepjes der gepretendeerde *Waar-ſeggeren*, *Duivel-opſweerders*, en diergelijken meer, vry aerdiglijk ontdekte. Aan welke Aucteur ik daarom veel eerder, als aan de *Pater Thomaſinus* (tot vermindering van wiens achtbaarheid of geleerdheid ik dit evenwel geenſſins ſegge) de eer; die 'er in 't eerſt verdedigen van duſdanig een Paradox mag leggen, ſou toe-ſtaan.

Dit zy dan noch, als in 't voor-by gaan, geſeid voor die Leſers, die het Franſch Tractaatje *Hiſtoire des Oracles*, mogen geleſen hebben, of onder de hand noch komen te leſen.

Wat ondertuſſchen aangaat, de ſchikking en order in 't ſchrijven van mijne Latijnſche *Diſſertationes* of *Verhandelingen*, gehouden; daar van beken ik gaerne, datſe beter (en met vry minder belemmeringen van Parentheſen enz.) hadde konnen zijn. Doch heb ik ſulks te minder konnen waarnemen; om dat dit Werk maar by tuſſchentijden, en niet achter-een-volgende, geſchreven is; en 'er ſomtijds noch onder de hand (ſelfs noch terwijl 't gedrukt wierd) iets quamen toe te vloeyen

yen: ſo dat ik daar ontrent mijn eygen ſelfs (ik laat ſtaan andren) niet heb konnen voldoen. In dit mijn Duitſch Werk heb ik wel beter order ſoeken te maken en te houden: doch om nu reeds gemelde redenen, heb ik 't ook hier in ſo wel niet konnen doen, als ik gaerne gewild had. Evenwel verhoop ik, dat de verſtandige Leſer ſulks goedelijk ſal te gemoed komen; en dat hy 'er (by duſdanige occaſie van minder order en meerder uitweyding) in vinden ſal, 't geen dat klene ongemak weder dubbeld kan vergoeden.

EYNDE.